
صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم
وما يلحقها من أذكار ورواتب
ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ނަމާދުގެ ސިފަ
ލިޔުއްވީ:
عبد العزيز بن مرزوق الطريفي فك الله أسره
ޢަބްދުލްޢަޒީޒު ބިން މަރްޒޫޤު އައްޠަރީފީ
ތަރުޖަމާކުރީ:
أبو المرقال الكتبي
އަބުލް މިރްޤާލް އަލްކުތުބީ
مركز الميزان

މިފޮތް ތަރުޖަމާކޮށް ނަޝަރު ޝާއިޢު ކުރުމުގެ ޙައްޤު،

ކޮންމެ މުސްލިމު ފަރުދެއްގެ މައްޗަށްވެސް ހުއްދަވެގެންވެއެވެ.

އެހެނަސް އެއީ، މިފޮތުގައި ހިމެނިފައިވާ އެއްވެސް އެއްޗަކަށް އެއްވެސް

އުނިއިތުރުކުރުމެއް ނުވަތަ ބަދަލުކުރުމެއް

ނުގެންނާނުމުގެ ޝަރުޠުގެ މަތީންނެވެ.

އަދި ވަކި ފަރާތަކުގެ ހުއްދައާއި ނުލައި ވިޔަފާރި އެއްވެސް އުސޫލަކުން

މިފޮތް ގަނެ ވިއްކާ ކުރުމަކީ މުޅިން މަނާކަމެކެވެ.

- ފުރަތަމަ ޗާޕު -

ހިޖްރީ 1444ހ

މީލާދީ 2022މ

بسم الله الرحمن الرحيم

ފިހުރިސްތު

މުތަރްޖިމުގެ މުޤައްދިމާ

الحمد للَّه والصلاة والسلام على رسول اللَّه وعلى آله وأصحابه ومن تبعهم

بإحسان إلى يوم الدين، أما بعد:

އިސްލާމްދީނުގެ ތަނބު، އަދި އީމާންކަމާއި ކުފުރު އޭގެ ދައްކަން ހުއްޓިގެންވާ އެންމެ މުހިއްމު އަޅުކަން ކަމުގައިވާ ނަމާދާއިމެދު އެކި ގޮތްގޮތުން ލިޔެވިފައިވާ ފޮތެއް އެކި ޢާންމުކަމުގައި ގިނަވެގެންވެއެވެ. އެގޮތުން ނަމާދުގެ މުހިއްމުކަމާއި، ނަމާދާއިމެދު އައިސްފައިވާ ރިވާޔަތްތަކާއި ބިދުޢަތްތަކުގެ ސަރަޙައްދުތަކާއި، ނަމާދު އަޤީދާގެ ބާބުގައި މިފަދަ ކަންކަމުގެ މައްސަލަތައް. ހަމަ އެގޮތުން ފިޤުހީ ގޮތުން ނަމާދުގެ ކަންތައްތަކުގައި އަދި ބިދުޢަ ބާބުތަކުން، ފިޤުހީ މަޛްހަބުތަކާއި ސުންނަތްތަކަށް ވަކިކަން ފާހަގަ ދެކޮޅުވާ މައްސަލަތައް ލިޔެވިފައިވާ ގޮތްތަކެއްވެސްވެއެވެ. ޝައިޚު ޢަބްދުލް ޢަޒީޒު މިފޮތުގެ އެފަދަ ގޮތްތަކެވެ. ނަމާދުގެ ކަމާބެހޭ ބަޙުސްކަން މުޙައްދު މައްސަލަތަކަށް އަރުއަވާ ޝައިޚު ދިރާސާކުރައްވާ ގޮތުގައި، ގޮތްތަކުގެ ސިފައިގައި އިސްލާމީ ކަރުދާސްތަކަށް ނުކުމެދާނެއެވެ.

މިފޮތް ސިފަކުރައްވާފައިވާ ނަބީކަލެގެފާނުގެ ނަމާދުގެ ސިފަފުޅު ވިދާޅުވެދެއްވި ނަމާދުގެ ސިފައިގެ ތަފްސީލްތަކާއި، އެކިއެކި މަޛްހަބުތަކުގެ ގޮތްތަކާ މިފޮތް ކަމުގައިވެއެވެ. އެގޮތުން މިފޮތް ކިޔުއްވައި އަދި މިފޮތް ބަޔާންކޮށްފައިވާ އެއް އެކަމެއް ވައްޓަފާޅިވެ ނަމާދު ސިފަކުރާ ސުންނަތްތެރި، ނުވަތަ އެކަން ދަރުސްކޮށްދިނުމަށް ނަމާދު ބަދަލުކުރަނީ ވަރަކަށް ދަސްކުރެވިދާނެއެވެ. ނަމާދުގެ މިފޮތް ކަމަށް ވަގުތުކޮށް ނުވަތަ ސުންނަތްތެރިކަމާ ވަރަކަށްދަސްކުރެވި، އެކަމުގައި ދަލީލުގެ ގޮތުން އަދި ސުވާލުތަކަށް ޖަވާބުދޭ ސުންނަތްތެރިކަމާއި ބައިގަނޑުގައި ދަލީލުގެ ކުރެވޭ ސިފަ، އެކަމެއް ދީނީ ކަމުގައި ނުކުތާ، އެކަމެއްގެ ތަރުތީބު ކުރެވޭނެ އަދި ފަސޭހަކަމާއިގެން އެއް ބަސްފުޅެއް

ނުދެވޭ. ސުންނަތްތަކެއް އަދާކުރުމުގައި ފަރުވާކުޑަކޮށްފި ދިޔާ ފަރުޟުތަކަށްވެސް އޭގެ އަޘަރުކުރާނެއެވެ. އެގޮތުން އިމާމް މާލިކުއަށް ރިވާވެގެން ވިދާޅުވިއެވެ:

(أَنَّ رَجُلاً سَأَلَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ عَنِ الْوِتْرِ، أَوَاجِبٌ هُوَ؟ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ: قَدْ أَوْتَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، وَأَوْتَرَ الْمُسْلِمُونَ. فَجَعَلَ الرَّجُلُ يُرَدِّدُ عَلَيْهِ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ يَقُولُ: أَوْتَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، وَأَوْتَرَ الْمُسْلِمُونَ.)[1]

މާނައީ: "މީހަކު، ޢަބްދު الله ބިން ޢުމަރުގެ އަރިހުން ވިތުރިއަކީ ވާޖިބުއްޗެ ސުވާލުކުރިއެވެ؟' އެހިނދު އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: 'الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ވިތުރި ކުރެއްވިއެވެ. އަދި މުސްލިމުންވެސް ވިތުރި ކުރިއެވެ.' ދެން އަނެއްކާވެސް އޭނާ ތަކުރާރުކޮށް އެހުން އަހަންފުޅުއެވެ. އެކަމަކު ޢަބްދު الله ބިން ޢުމަރު ވިދާޅުވަމުން ގެންދެވި: 'الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ވިތުރި ކުރެއްވިއެވެ. އަދި މުސްލިމުންވެސް ވިތުރި ކުރިއެވެ.' މިހެންނެވެ."

އަދި އިމާމް މާލިކުގެ އަރިހަށް މީހަކު ވަދެފައި ސުވާލުކުރިއެވެ: 'ނަމާދުގައިވާ ފަރުޟުތަކަކީ ކޮބައިހެއްޔެވެ؟ ނަމާދުގައިވާ ސުންނަތްތަކަކީ ކޮބައިހެއްޔެވެ؟' އެހިނދު މާލިކު ވިދާޅުވިއެވެ: 'މިއީ ޒިންދީޤުން ދައްކާކަހަލަ ވާހަކައެވެ. މިޔާ ނުކުރާށެވެ.'"[2]

އިބްނު ރަޖަބު ވިދާޅުވިއެވެ:

(إِسْحَاقَ ابْنِ رَاهْوَيْهِ أَنَّهُ أَنْكَرَ تَقْسِيمَ أَجْزَاءِ الصَّلَاةِ إِلَى سُنَّةٍ وَوَاجِبٍ، فَقَالَ: كُلُّ مَا فِي الصَّلَاةِ، فَهُوَ وَاجِبٌ، وَأَشَارَ إِلَى أَنَّ مِنْهُ مَا تُعَادُ الصَّلَاةُ بِتَرْكِهِ، وَمِنْهُ مَا لَا تُعَادُ. وَسَبَبُ هَذَا – وَاللَّهُ أَعْلَمُ – أَنَّ التَّعْبِيرَ بِلَفْظِ السُّنَّةِ قَدْ يُفْضِي إِلَى التَّهَاوُنِ بِفِعْلِ ذَلِكَ، وَإِلَى

---

[1] الموطأ: 403

[2] سير أعلام النبلاء: 8/114

الزُّهْدِ فِيهِ وَتَرْكِهِ، وَهَذَا خِلَافُ مَقْصُودِ الشَّارِعِ مِنَ الْحَثِّ عَلَيْهِ، وَالتَّرْغِيبِ فِيهِ بِالطُّرُقِ الْمُؤَدِّيَةِ إِلَى فِعْلِهِ وَتَحْصِيلِهِ، فَإِطْلَاقُ لَفْظِ الْوَاجِبِ أَدْعَى إِلَى الْإِتْيَانِ بِهِ وَالرَّغْبَةِ فِيهِ.)[3]

މާނައީ: "ނަމާދު ބައިތަކާ ސުންނަތްތަކާއި ވާޖިބަށް ބުނުމަކީ އިސްޠިލާޙީ ބަސް ރަސޫލާއި އިންނާކުރުކުރެއްވިއެވެ. އަދި މިފަދައިވެއެވެ: 'ނަމާދުގައިވާ ކަންތައްތަކަކީ ފަރު ވާޖިބެއްކަމެވެ.' އެއާއެކު އެކަމެއް ދޫކޮށްލުމުން ނަމާދު އަދާކުރުން އިޖާބަކުރަން ކަންކަންތައްވާކަމުގައި، އަދި އަދާކުރުން އިޖާބަކުރަން ނުޖެހޭ ކަންތައްތަކެއްކަމަށް އިޝާރާތްކުރައްވައިވެއެވެ. މިގޮ ސަބަބަކީ -والله أعلم- ސުންނަތްތަކާ ބެހޭ އިބާރާތްތަކުގައި ފަދަ އެކަމެއްކުރުމާމެދު ފަރުވާކުޑަކޮށްލުމުން، އަދި އެކަންކުރުމާއި ދޫކޮށްލުމާމެދު ބޭފަރުވާވެވުމަން ދެފަރާތެއްކުރާކަމަށް ފާޅުވެއެވެ. މިއީ ޝަރުޢުކުރެއްވި ފަރާތުގެ މަޤްޞަދުކުރެއްވިގޮތާ: އެކަމަން ބާރުއެޅުއްވުމާއި، އެކަމެއްކުރުމަށް ހިތްވަރުދިނުމަށް މަގުފަހިކުރާ ގޮތްތަކަން ހިތްވަރުދިނުމާއި ހާސިލްކުރެވެ. އެހެންކަމުން އެކަމަކަށް ވާޖިބުކަން ނަންދިނުމީ އެކަމެއްކުރުމަށާއި، އަދި އެކަމަކަށް ބާރުއެޅުމަށް އެންމެ ދަޢުވަތު ބޮޑުކޮށްދެނީއެވެ."

މުސްލިމުއްމަތާ އުޞޫލިއްޔަތުގެ މަޒުހަބުގައި ބަޔަންކުރެވޭ ސުންނަތަށްތިބުން، ފަރުޟުވެފައިވާ ކަމެއްކަމަށް ހަދާފައިވާ ގޮތަށް ކަމަށް ހެދިފައިވާ ކަމެއް ނުވަތަ ކުރަން ނުޖެހޭ ކަމެއް ކަމަށް ބުނެވެއެވެ. އެކަމަށް ބުރަވެފައިވާ ސަބަބަކީ ނުވަތަ ބައެއްފަހަރު ދިމާވާކަމެއްގެ ސަބަބުން ކަމަށް ބުނެވޭ ގޮތަށް ދެކޭނީ ޖާހިލުކަމުގެ ސަބަބުން ސުންނަތްތަކަށް ވާޖިބުގެ ހުކުމް ގަބޫލުކުރާތީއެވެ. އެހެންކަމުން މިންވަރަކަށް ސަލާމަތްކަން ދިނުން ހުއްޓެވެ.

ޝަރީޢަތް ޤާއިމްކުރެއްވި މީހުން ތަފްސީލުކުރައްވާފައިވާގޮތުން ޢަމަލުކުރުމުގައި މަސައްކަތްކަން ބޮޑު ދަރަޖަ މިންވަރު ނުކުރެވުމާ ހަމަޔަށް ބާރުއެޅޭ. އެއާއެކު ވަކިތަކުގައި ދަރަޖަ މިންވަރު ނުކުރެވުމާ

[3] جامع العلوم والحكم: 156/2

ދެވަނަ ޗާޕުގައި އަލާވާ، ބަދަލު އިތުރު ގައިދާ ހުރިނަމަ އެކަމަށް އިސްލާހުކޮށްދިނުމަށްދަންނަވަމެވެ.

އަދި ޝަރީފު ގެންނަވާފައިވާ ހަދިޔާތަކާއި، އަޤުއިދާގެ މަސްއޫލިއްޔަތު ދުޢާއެވެ ބައްޔަތުގައި ބަލާންކޮށްދަންނަވަމެވެ.

ދުޢާއަކީ الله تعالىٰ، އަހަރުމެންގެ ނިޔަތްތަށް ހުރިހާ ކަމެއްގައި، އެކަލާނގެއަށް އެކަނި ހާލިސްކޮށް ދެއްވުމީ ގެނައުމަށް ބާރުލިބިދޭ ކަމަކަށް ހެދެވުމެވެ.

آمين.

މުޢައްލިފުގެ ކުރު ތަޢާރަފް

އުސްތާޛު ޢަބްދުލްޢަޒީޒު ބިން މަރްޒޫޤު އައްޠަރީފީއެވެ. އުފަންވެވަޑައިގަތީ ހިޖުރައިން 1396 ވަނަ އަހަރު (1976) ގައި ކުވައިތުގައިއެވެ. އާއިލާއާއެކު އުޅެބޮޑުވީ ސުޢޫދީ ޢަރަބިއްޔާގައިއެވެ.

ތަޢުލީމު ހާސިލުކުރެއްވީ ރިޔާޟުގެ ޖާމިޢަތުލް އިމާމްގެ ކުއްލިއްޔާތުއް ޝަރީޢާއިންނެވެ. ދެން އުސްތާޛު ޢިލްމީ ބާރިޒުވުމުގެ ގޮތުގައި މަސައްކަތްކުރައްވައެވެ.

ޝައިޚު ކުޑައިރުގައި ޤުރުއާން ދަސްކުރައްވާ ޢިލްމީ ދަރުސްތަކަށް ހާޒިރުވާން ފެއްޓެވިއެވެ. އެގޮތުން ޤުރުއާން ހިފްޡުކުރައްވާ، ދެން އުމުރުން 18 އަހަރުގެ ކުރިން 'އަލްބައިޤޫނިއްޔާ' އާއި، 'ކިތާބުއްތަވްޙީދު' އާއި، 'ކަޝްފުއްޝުބުހާތު' އާއި، 'އައްރަޙަބިއްޔާ' އާއި، 'އަލްއުޞޫލުއް ޘަލާޘާ' އާއި، 'ބުލޫޣުލް މަރާމް' އާއި، އަދި ފިޤްހު އުޞޫލުގެ މަތުންތައް ހިފްޡުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އުމުރުން ފަނަރަ އަހަރުގައި 'ތަފްސީރު އިބްނު ކަޘީރު' އާއި، 'ޒާދުލް މަޢާދު' އާއި 'މުޚްތަޞަރު ޒަވާއިދު' އާއި 'ސުނަނު އިބްނު ހިއްބާން' އާއި، އިބްނު ޢަބްދުލް ބައްރުގެ 'އިސްތިޛްކާރު' އާއި، 'އަލްމުޙައްލާ' އާއި، އެހެނިހެން ފޮތްތަކެއް ހިފްޡުކުރެއްވިއެވެ. ދެން އުސްތާޛު ޢަޤީދާއާއި ސުންނަތާއި، ފިޤްހާއި، ތަފްސީރާއި، ބަހުގެ ޢިލްމާއި، އަދަބާއި ފަންނުތަކުގެ އެތައް ޢުލަމާއުން ޙަލްޤާތަކުން މުޛާކަރާކުރެއްވިއެވެ. ދެން އުސްތާޛު އުމުރުން 18 އަހަރުގައި ޝަބާބުގެ ބާރީޒާއި، ޝައިޚު މުސްލިމާއި، ޝަނަން އަރި ބާރު ބަދަލުވެގެން ޙަލްޤާތަކުން ފަށްޓަވާ ނިންމެވިއެވެ.

އުސްތާޛު އެކަށައިގެ ގޮތުގައި އިލްމު ހާސިލުކުރެއްވި ޝައިޚުންގެ ތެރޭގައި: ޝައިޚު އިބްނު ބާޒު، ޢަބްދުލްޢަޒީޒު ބިން ނާޞިރު އަލްބައްރާކު، މުޙައްމަދު ޢަބްދު الله އައްލަޖްމާނީ

އަލްމަޢްރީ، ބަހަސަން އަލްއިޝްބީލީ، ބަދީޢުއްރަޙްމާން އަލްމުބާރަކްފޫރީ، ޢަބްދު ﷲ ބިން ޢަޤީލު، ބާޒް އާލުއްޝައިޚާއި އެހެނިހެން ބޭފުޅުން ހިމެނެއެވެ.

އަދި މިޞްރާއި މަޣްރިބާއި، ހިންދުސްތާނާއި، ތޫނިސްއާއި ޝާމްއާއި އަދިވެސް އެތަކެއް ބިންތަކަށް ޝައިޚު ދަތުރުކުރެއްވިއެވެ.

ޝައިޚު ޢާއްމުންގެ ތެރެއިން މަޝްހޫރުވެގެންދިޔައީ އަޖައިބުކުރުވަނިވި ހިދުމަތުގެ ވަރުގަދަކަމާއި، ޙަދީޘްގެ ސަނަދާއި އިލްމާއި ފުޅުގެ ޢަމަލުކުރައްވާފައިވުމުގައެވެ. އެގޮތުން ޝައިޚުވަނީ ޙަދީޘް ފޮތްތަކުގެ ސަނަދާއި މަތްނާއި އުޅޭ އަދި ޢިއްލަތްތަކާއި، ރިޖާލުންގެ ޙާލަތްތައް ފާހަގަކުރައްވައިގެން ޙުކުމްތައް ކަނޑައަޅުއްވާފައިވާ ބޭފުޅެކެވެ. އަދި ޝައިޚުގެ ކުރިމަތީގައި ޙަދީޘް ދިރާސާކުރަމުން ދިޔަ ޙަދީޘްތަކާއި ސަނަދުތަކާއި މުތަޚަޞްޞިޞުން ދެއްކެވި ބަޔާންތަކެއް ހާމަކުރެއްވީއެވެ. އަދި ޙަދީޘް އިލްމުގައި ޝައިޚުގެ މަނަބަޔާ ކިތަ މުހައްމަދުންގެ މަނަބަތެވެ. ޝައިޚު ކާމިލު ދަރިވަރުން 30 އާއި 50 ދެމެދުގެ އަދަދަކަށް ޙަދީޘް ހިތުދަސްކުރައްވައިފައެވެ. އަދި ކާމިލު ދަރިވަރުން 10 ގެ އިތުރުން ދެމެދު ފޮތް ހަވާލުކުރެއްވިއެވެ. އަދި ޝައިޚުގެ ހިޔާރު ތިލާވަތްޕޮއްކައި: ޝައިޚު ޤުރްއާނު ނިދިރެއްވިއެވެ. އަދި މުޅި ޤުރްއާނު ފޮތް ހިތުދަސްކުރައްވައި ޤިރާއަތުގެ ވެރިކަމެވެ. އަދި ދެންމެ ކުރިން ނިމުނުދުވަސް ފުރިހަމަކުރައްވައިފައެވެ.

ޝައިޚު ތައުލީފުކުރެއްވި ޝަރަޙަތަކާއި ފޮތްތަކުގެ ތެރޭގައި: އިރްވާ ޢަލީލުގެ 'ޝަރަޙު އިޚްތިޞާރު' އާއި، 'އިޚްތިޞާރު އިރްވާއު މަސީރީ' އާއި، 'ޝަރަޙު ޢައްލާމާ ޙަދީޘާ' އާއި، އިރްވާ ޢަބްދުލްޤާދިރުގެ 'އަލްމުނާޤަޝާތު' އާއި، 'ޚާޞްޞާ އަލްޖާމިޢުއްޞަޣީރު' އާއި، 'އަލްއަދަބު ފީޖާނިބު' އާއި، 'އާދާބު މުސްތަޙިޤީނު' އާއި، ޞަޙީޙު ބުޚާރީގެ ޚާއްޞަ ސަރުޚީތައް ހަމަވާނަ، އަދިވެސް އެތަކެއް ފޮތްތަކެއް ހިމެނެއެވެ.

ޝައިޚު ލިޔުއްވާފައިވާ ފޮތްތަކުގެ ތެރޭގައި: 'އަލްތަރްޣީބު ވަ ތަރްހީބު މާލާމު ދުރޫސްތަޢު މިނަލް އަބާރިފީ ވަލްއާޘާރި ވީ އިސްލާމިލް އަލިފިލީ' އާއި، 'ޢަވާމިލް ސުނަނި އަބީ ދާވޫދި ބިލަހުން ބަޔާނިބަރިސް' އާއި، 'ޝަރްހު ބަރީޤީ ޤާބިރި ވީ ބިލާޤުން ރެޙްޤާބީމް ނަބަވިއްޔި' އާއި، 'އަލްއިތިޙާދު ބިބާއްސޫރި ނަވާޒިޢީލް އިސްލާމް' އާއި، 'އަލްއިޢްތިޤާދު' އާއި، 'އަލްބަޔާނު ފީ ވަލްބަޔާން ލިއަޙްކާމިލް ޒުލުއާން' އާއި، 'އަލްޝުރޫޠުއްސުނަތި' އާއި، 'ބިދައު ވުޟޫއިއް ނަބަވިއްޔި' އާއި، 'އަލްއަޤީދަތުލް މަފްރިބާއްތާ' އާއި، 'އަލްޙިފްޡު' އާއި، 'ބަޔާނު އަޤްލާރިއް ބަޔާނި ވަލްމަސާއި' އާއި، އަދިވެސް އެހެނިހެން ފޮތްތަށް ހިމެނެއެވެ.

ދީނާއި ދުރާލާ ސަލާމަތްތެރިކަމުގެ ތިބެލިދިޔަ ސަރުކާރުތަކުގެ ފިކުރުތަކުގެ ބާއްޖަވެރިކަން އަދި އުލަމާއުންގެ ޝަރީޢަތުގެ ޢިލްމުވެރިންނާއި ގެންދިޔަ މީހުން ގެންނަ ވަރަށް ރަނގަޅު ސުންނަތާއި ބިދުޢަތުގެ މައްސަލަތައް ސާފުކޮށްދެއްވި މީހުންނާއި، އަދި އެހެނިހެން ރަނގަޅު ބައިވެރިވުމާއި ފަރާތްތަކާއި ދެމެދުގައި ބޭނުމަކާއި ބައިންޤާމީ ސިޔާސީ ތިބާމީ ހިސާބުގައި ސިޔާސީ ހަރަކާތްތަކުގައި އަދިވެސް އަޙުރު ފާރަވާ ބޭނުންތަކުގެ ޤާނޫނީ ބާރުތަކުގައި ޝައިޚު ދީނީ ފިކުރާއި ވިސްނުމާ ރަތްރީތިކަމުގައި ދުނިޔޭގެ ކަނޑުތަކުގެ ދިރިއުޅުމުގެ ތަރުތީބުތަކާއި އަދި ސިޔާސީ ސަރުކާރުތަކުގެ އަންނަނިވި ތަރުބިއްޔަތާއި ޤާނޫނީ ޤަވާޢިދާއި ފަރާތާއި ބަދަލުތަކާއި ފަރާތްތަކުގެ ސިޔާސީ ޙަރަކާތްތަކެއް ބޭނުމުކޮށް ސިޔާސީ ދެކޮޅުވެރިން އެކުލަވައިލި ސަރުކާރަކީ ފަރާތް 2011 ވަނަ އަހަރު ޝައިޚު ދަރުސްދިނުން މަނާކޮށްފައެވެ. ދުން ޢުލަމާއުން ސިޔާސީ ޙަރަކާތްތަކުގެ ފަރާތުން މަނާކުރުމާއި ހުރަސްތަކެއް އަޅުއްވާ ފަރާތްތަކުގެ ވަރުގަދަ ކަނޑައެޅުމުގެ ސަބަބުން އެބުރުމަށް ދުރަށް ބަލައި ނުކުތުމާއި ހުރަސްތަކުގެ ދުރާލާ ބަލަހައްޓާ އިސްލާމީ ދީނީ ފަރުވާ ސިޔާސީ މީހުންނާއި 2016 ވަނަ އަހަރުގެ އެކަމަނާ މީހާ ޖެހިލުންވެ ޝައިޚު ހިފާ ހައްޔަރުކޮށްފައެވެ. އަދި އެކަ ޖަހަންނަމުގެ ޝައިޚު ހުރީ ހައްޔަރުގައެވެ.

ޝާފިޢީ ހަނބަލީމަޛްހަބުގައި ޝާފިޢީގެ ދަރުސްތަކާއި ޒުވާނުންނާއި ޗޮކްލެޓްތައް

އާއްމުންގެ ތެރޭގައި ކުރިއަށްވެދާ ބޮޑުން ގޮތުގެތެރިންނަށް. އެގޮތުން ޝާފިޢީ ހަނބަލީކުރުމުގެ

ކުރިން އަންގާ ގަދުން ކުރެއްވި ޓްވިޓްގެއިފަހު: "ބަޔަށް ހާކިމުން ހިކުރާމްތަކުގައި ހާޒިރުން

ހިތުރުއްސަން އާންމުގެ ދީނުން ބަޔަށް (ދުކާންތާ) ތަނާޖުފުމުން އާހަޒިރުންގެ

ފުރުޝަތުކުރުންތަށް ހުއްޓާނުލެވެ. (އެހެނެއްހެމުކު) އެއްހަރުގަތަކަށް ޒަލިބާއިރަށް ބަނދެއްހާ ދަރުން

ޓަރިގެންވާ ހަރުގަތަށް އެމީހުން ކާއްޖާހާނެތެވެ. ޤާބިލުވުންވަނީ އެއްގޮތެއްގައެވެ. އަދި

ފުރުޝަތުކާތް ދަތިކުރުންވެސްވަނީ އެއްގޮތެއްގައެވެ. ޒަހާ އެމީހުންގެ މަޤްޞަދަކީ: 'ތިބާ

އެމީހުންގެ މިއްލަތަށް ތަބާވެއްޖެއްނަމަ ދާންދެންނެވެ'".

الله تعالیٰގެ ދީން އުފާވާ އެދީނުގެ އިލްމު މީސްތަކުންނަށް ހުރިހަމަވަރަށް، ޙައްޤު

ބަސްބަސް ހުރަހަކުތަކަށް އަމުދުރާން ނުބައިހަކުތަކެއް ނަޞީޙަތްހާއިގެން ތެދުވި އިލްމުވެރިން ހިފާ

ހައްޤަކުރާން އަނިޔާވެރިންނަށް ހާޒިރުވީކަމާ އެބައިމީހުންގެ އަނިޔާއިން

އިލްމުވެރިން ސަލާމަތްކުރައްވާ ޙައްޤުގެތެރޭގައި ޘާބިތުކުރައްވާނެއެވެ.

މުއައްލިފުގެ މުޤައްދިމާ

اللّٰه تعالىގެ މިންނަތްތަކާއި ނިޢުމަތްތަކަށް އަހަރުމެން އެކަލާނގެއަށް ހަމްދުކުރަމެވެ. ހަމްދުގެ ޝުކުރާއި ނިމުމާއިއެކު ހުރިހާ ހަމްދެއްވަނީ އެކަލާނގެއަށެވެ. އަދި އެކަލާނގެ ނަބިއްޔާގެ މައްޗަށް މުބާރަކްވެގެންވާ ޞަލަވާތް ލިބިލައްވާށި. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ އާލުންނާއި، އަޞްޙާބުންނާއި، އަދި އެބޭކަލުންނަށް އިއްތިބާޢުވެރިވި އުއްމަތުގައި ތަބާވި އެންމެހާ މީސްތަކުންނަށްވެސް ޞަލަވާތާއި ގިނަގުނަ ސަލާމް ލައްވާށިއެވެ. أما بعد:

ފަހެ އަޅުގަނޑުމެންގެ އެންމެ މުހިންމު މަސައްކަތަކީ: އިންސާނާގެ ޢުބޫދިއްޔަތު ބިނާވުން اللّٰه އަށް ނިކަމެތިވުން ޤަބޫލުވެގެން ލިބޭނެއެވެ. އަދި ނަމާދަކީ އަޅުކަންތަކުގެ ތެރެއިން اللّٰه تعالى އަށް ނިކަމެތިވާ އެއްބަސްވުމަށް އެނގުން އަޅުކަންތަކުގައި އެފަދައިން ޤަބޫލުވެގެންވެއެވެ. މިކަމަށްޓަކައި ބަޔާންކުރުން ޒަރޫރީވެގެންވާ އެންމެ މަތިވެރި އިސްތިޤާމަތުގެ ޝަރީޢަތުގައި ނަމާދުވާއެވެ. އަދި މުއުމިނުންނާއި ކާފިރުން މީހުން ވަކިވެ ފަރުގުކުރެވޭނެ ހިސާބުގައި، އަދި އެހެނިހެން ޢަމަލްތަކުގެ މައްޗަށް ފުރިހަމަވެގެންވާ އަސާސްތަކުގެ ޝަރީޢަތުގައި ނަމާދު ޤަބޫލުކުރެވިފައިވާ ފެށިގެންނެވެ. އެއްގޮތަށް 'ތަކްބީރަތުލް އިޙްރާމް'ގެ ނަމުން މުސްލިމުންނަށް ޚާއްޞަކޮށް ނަމާދުގެ އެކަން މިސްކިތްތަކުގެ ބަބުން ފުރިހަމަވެގެންނެވެ. އެއީ ނަމާދު އަދާކުރުމުގައި އެބޭފުޅުން ކަނޑައެޅިފައިވާ ވަގުތަކީ އަދި އެކުވެރިން ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދު އަޒީމްވުން -ޚުޠުބާއާއި- ތަކްބީރާއި ނަމާދުގެ މިސާލުތަކުން ފެނިގެންދެއެވެ.

ނަމާދުގެ މަތިވެރިކަމަށްޓަކައި ހުރިހާ ވަކިވަކި ފޮތްތަކުން ދަލީލު ފާޅުކޮށް ވަޙީވެރިން އެކުލެވިގެންވާ ނަމާދުކުރައްވާ ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އަދި ދިޔަ އަހަރުތަކުން ނަމާދު ކުރުމުގެ މައްސަލަ، އަނިޔާގެ ބާރުމަތިކުރެވިފައިވާ ޢުލަމާއުން

އަމުރުކުރައްވިއެވެ. ނަމާދު ފުރަތަމައި އެހެން ކަމެއްގައި އިސްލާމްދީނުގައި މިފަދައިން އައިސްފައިނުވެއެވެ.

އަދި ނަމާދަކީ ބޭރުފުށުގެ ޢަމަލުތަކުގެ ތެރެއިން ބޮޑެތިމީހުންނާއި ކުޑަކުދިން އުނގެނުން އެންމެ ވާޖިބުކަން ބޮޑުވެގެންވާ އަމަލެވެ. އަދި ކޮންމެ ހެޔޮކަމަކާއި ޢަމަލެއްގެ މައްޗަށް ނަމާދު އިސްވެގެންވެއެވެ. އެނަމާދު ޝަރުޢުކުރެއްވުމަށްޓަކައި اللہ تعالیٰ، އެކަލާނގެ ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم އުޑަށް އުފުއްލެވިއެވެ. އަދި ފަރުޟު ފަސްނަމާދާއިގެން އިމާމުވެ ނަމާދުކުރައްވުމަށްޓަކައި ޖިބްރީލްގެފާނު އެކަލާނގެ މިރިއަން ފޮނުއްވިއެވެ. އޭރު އެނަމާދުގެ ވަގުތުތަކާއި ސިފަތައް އެކަލޭގެފާނަށް ދަސްކޮށްދެއްވިއެވެ. ދެން އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތަށް ބަޔާނުކުރެއްވިއެވެ:

(صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي.)[4]

މާނައީ: "ތިމަންކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވަނިކޮށް ތިޔަބައިމީހުންނަށް ފެންނަގޮތަށް ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދުކުރާށެވެ."

މިއީ ޙަދީޘެއްގައިވެސް އެންމެ މުހިންމު ސަނަދެވެ. އަދި އޭގައި ހިފެހެއްޓޭނެ އެތައް މަސްއަލަތަކާއި އުޞޫލުތަކެއްވެއެވެ.

ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم އެކަލޭގެފާނުގެ އަޞްޙާބުބޭފުޅުންނާއިގެން ވިއްސަކަށް ނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ. އެބޭކަލުން އެކަލޭގެފާނަށް ތަބަޢަވެ، އަދި ދަރުބާރުމަތިގައި ތިބެމުންދާތީއެވެ އެކަލޭގެފާނު ދުށި އަޑުއަހާ ބާރުގަދައިއެވެ. އެގޮތުންގޮސް އެހެރިހެން ކަންތައްކުރައްވަމުން އެކަންތައްތަކުގައި ބިމާއި މަތިން ސާޖިދުވެ އެކަލޭގެފާނު ކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެހެރިހެން ކަންތައްކުރައްވަމުން

[4] رواه البخاري: 6008

އެކަންތަކުގައި އަހަރެން ބިދުޢަތެއް އުފެއްދުމުގެން ވަޒީފާގެ ހިމެނުން ގޮތަކަށް ދާންދެނެވެ.

އަދި އުސޫލުގައި ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަސްޙާބުން (ނަބިއްޔާއަން) ތަބާވާ ނުވަތަ ސުންނަތާއިޚިލާފުވާގޮތަށް ގޮތެއްގައިވާ ހާލު ވެސް އަސްޙާބުންގެ އަމަލުން، ނަމާދުގެ ބަހުރުވަތަކުގެ ތެރެއިން ބަޔަކު ފާހަގަކުރެއްވިއެވެ. އަދި ސަޙާބީން އެމީހުންގެ ގޮތުގައި ތިއްބެވި ގޮތް އެނގޭނަމަ ނަބިއްޔާ ﷺ ހުރުމުގައި ގޮތް ދެނެގަތުމުގެ ދަރުބަ. ހާއްސަކޮށް އެއްބަޔަކުގެ ބަރާއިން އެކަށޭނެ ގޮތުގައި އެއްވެސް ގޮތެއް ކުރިއަށްދާ އެކަމުގެ އުޅުއްވި ބަޔަކު ދެނެވެ.

މިފޮތް: صفة صلاة النبي ﷺ وما يلحقها من أذكار ورواتب (ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ނަމާދުގެ ސިފަ، އަދި އޭގާއި ގުޅިފައިވާ ޛިކުރުތަކާއި ރަވާތިބުސުންނަތްތައް) މިއީ އެކަށޭނެގޮތުގެ ކުރުފޮތް ފަރުވާ ނަމާދުގައި އެކަށޭނެގޮތުގެ އަމަލުކުރުމުގެ ހުރިހާ ކަހަލަ ކަމެއް އެނގޭނެ ގޮތަށް ހުރިހާ ފޮތެއް. އެއީ އެނގޭނެން އެކަށޭނެގޮތް ހިންގަވައިގަތުމުގެ އެނގޭނެން ހިލާފުވެގެން ސުންނަތްތެރިކަން ދާނެއެވެ. އަދި ހަދީސްތަކާއި ގުޅުންހުރި ކަމާބެހޭ ސުންނަތްތަކުގެ ފޮތެވެ. މިފޮތުގެ އަސްލު ހިޖުރައިން 1427 ވަނަ އަހަރުގައި (ޢަރަބިބަހުން ދަރުސްދިނުން) ޗާޕުކުރެވިފައެވެ. ދެން އެއަށްފަހު އިތުރުކުރެވި، ތަރުޖަމާކުރެވި، ތަރުޖަމާކުރެވިގެން ނެރުނީއެވެ. ﷲ އަށް ޝުކުރުވެރިވަމެވެ. އަދި އެއީ ޢަމަލުކުރުމަށް އެދިގެން، އަދި ހަދާއި ސަލާމަތް އިލާހުގެ ރަޙްމަތުން އެދިގެން އެކަމާގެ ބަރަކާތް ލިބުނެވެ.

ލިޔުނީ: ޢަބްދުލް ޢަޒީޒު އައްޠަރީފީ

އިސްލާމްކަމުގެ ފަސްރުކުނުގެ އަރަކާނުތައް

ހަމަކަށަވަރުން ﷲ تعالیٰ ވަނީ ފަރުޟުތަކެއް ފަރުޟުކުރައްވާ، އަދި ޝަރީޢަތްތަކެއް ޝަރުޢުކުރައްވާ އަދި އެއަށް ޙުދޫދު ކަނޑައަޅުއްވާ އަމުރުކުރައްވާފައިވެއެވެ. މިޝަރުޢުތަކުގެ ތެރެއިން އެންމެ ބޮޑު އެއް ޝަރުޢަކީ: އިސްލާމްކަމުގެ ފަސް ރުކުނެވެ. އެއީ އެކަންތަކަށް އަޅުކަންކުރުމަށް ﷲ تعالیٰ އަމުރުކުރައްވާ، އަދި އެކަންތަކަކީ އިސްލާމްދީނުގެ ރުކުންތަކެއްކަމުގައި ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم އެންގެވި ކަންތަކެވެ. އެއީ ޞަޙާބީބޭފުޅާ އެހެނިހެން ޚިދުމަތުގައި ޢަބްދު ﷲ ބިން ޢުމަރު رضي الله عنهما ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘްގައިވާ ފަދައިންނެވެ: ސަލާމާއި ޞަލަވާތް ލެއްވި ނަބިއްޔާ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ:

«بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ: شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَإِقَامِ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، وَصَوْمِ رَمَضَانَ، وحج البيت من استطاع إليه سبيلا»[5]

މާނައީ: "އިސްލާމްކަން ބިނާވެގެންވަނީ ފަސްކަމެއްގެ މައްޗަށެވެ. ﷲ މެނުވީ ޙައްޤުވެރިން އަޅުކަންކުރެވޭ އެހެން އިލާހަކު ނެތްކަމަށާއި، މުޙައްމަދުގެފާނީ ﷲ ގެ ރަސޫލާކަމަށް ހެކިވުމާއި، ނަމާދު ޤާއިމުކުރުމާއި، ޒަކާތް ދެއްކުމާއި، ރަމަޟާންމަހު ރޯދަހިފުމާއި، ބައިތުﷲ އަށް ޙައްޖުވުމެވެ. ކަޢުބާއަށް ދަތުރުކުރުމުގެ ކުޅަދާނަކަން ލިބިފައިވާ މީހަކު ބައިތުﷲ ޙައްޖުކުރުމެވެ."

އެފަދައިން ތިރްމިޛީގައި، އަބޫ ހުރައިރާ رضي الله عنه ގެ ރިވާޔަތުގައި ޖިބްރީލުގެފާނު ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަރިހަށް ވަޑައިގެން ސުވާލުކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. މުސްލިމް އެރިވާ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ހުރިހާ ބާވަތެއްގެ އަރިހުން، ﷲ ގެ ރަސޫލާގެ އަރިހުން ނެރުއްވިއެވެ. އަދި (އެޙަދީޘް ހުރިހާ ތަނެއްގެ އަރިހުން ރިވާކުރުމުގައި ބައްލަވާއި) އެކަށެއްގައިވެއެވެ.

---

[5] رواه البخاري: 8، ومسلم: 16

ދިރުހުންތަކުގެ ތެރެއިން އެންމެ ބޮޑު ރުހުނަކީ: الله تعالیٰ ބައްލަވާނެކަމުގެ. -އެއީ ޝަރީޢަތުގެ ދެހަކިވަޔެވެ- ދީން އެއަށްފަހު ނަމާދެވެ -އެއީ މުއުމިނާއި ކާފަރާއި ދެމެދު ވަކިކޮށް ފަރަގުކޮށްދޭ ހުރަހެވެ- އެއީ އެތަކެއް ހަދީޘްތަކެއްގައި الله ގެ ރަސޫލާގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ ފަދައިންނެވެ.

އަދި ނަމާދަކީ އަޤީދާއާއި ޝަހާދަތުގެ ފަހުގެ ރުކުނުތަކުގެ ދެވަނަ ރުކުނެވެ. އަދި ރުކުންތަކުގެ އެންމެ ފުރަތަމަ ފަރުޟުވި، އަދި އެންމެ ވަރުގަދަވެގެންވާ ފަރުޟެވެ. އަދި ފާފަތަކެއް ދޫކޮށްލާ އެންމެ ބޮޑު ކައްފާރާއެވެ. އަދި އެއްވެސް ނަބިއްޔެއްގެ ޝަރީޢަތުގައި އެކަނބަށް ނޫޅެ ހުސްވެގެންނުވެއެވެ. އަދި الله ގެ ރަސޫލުގައި ބާވިޒުންގެ ދަރަޖަބަބްވަޑި އެނގޭނެ އެބައިމީހުން ރައްކާތެރިވާ މިންވަރަކަށެވެ.

ނަމާދުގެ މުހިއްމުކަން

ނަމާދުގެ މުހިއްމުކަމާއި މޮޅުކަމާއިމެދު ވާހަކަދައްކަންވެއްޖެއްޔާ ވަރަށްވެސް ދިގުވާނެއެވެ. الله تعالىގެ ކަލާމްފުޅުގައި، އަދި الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلمގެ ސުންނަތުގައި މިކަމުގައި އައިސްފައިވާ ނައްޞުތައްވަނީ މަޝްހޫރުވެ، ބަޔާންކުރެވޭ ވަރަށްވުރެ ގިނަވެގެންނެވެ.

އަދި ނަމާދުގެ ޙުކުމްތަކާއި، ވާޖިބުތަކާއި، ރުކުންތަކާއި، ސުންނަތްތަކާއި އަދަބުތަކާއި، އަދި الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلمގެ އަރިހުން އެކަމުގައި އައިސްފައިވާ ނައްޞުތަކާއިމެދު ވާހަކަދެއްކުންވެސް ވަރަށް ދިގުވާހުއްޓެވެ.

ނަމާދުގެ ރުކުނުތަކާއި ވާޖިބުތަކާއި ސުންނަތްތަކުގެ ޢަދަދު

އަދި الله تعالیٰ ގާތްކޮށް މަތިވެރިކުރުމުގެ ތެރޭގައި: އުޞޫލުގެ ޝިޢާރުތަކެއް ގާއިމްކުރެއްވިއެވެ. އަދި އުޞޫލުގެ ޝިޢާރުތަކުގެ ގާއިމްކުރުމުގެ ތެރޭގައި: އުޞޫލާ ކަންތައްތައް އަރުކާނާ، އަދި އެކަންތައް ފަރުޟުކޮށް ވަކިވަކި ނުކުރުންވެއެވެ. އަދި ނަމާދުގެ އަރުކާނާއި ފަރުޟުތައް ސުންނަތްތަކުން ބަޔާ މިހެން އެހެންނަމަވެސް ގޮސްއުޅުނުކަމުގައި އިރާދަ ކަމުގަ ވިދާޅުވެއެވެ. ނަމާދު ބައިވެރެވާ ފުރިހަމަ ކަންތައްތަކާއި އެއްބާރު ކަންތައްތަކުން ފެށިގެން ފުރިހަމަކުރުމުގެ މިވާހަ ފަރާތަކުން ފިޔަވައި ހުށަހަޅާކުރުމުގެ ކަމަކަށް ޝަރުޢަށްވުރެ ނަމާދުގެ ފުރިހަމަކަމާ ގުޅިގެން ނުވެވޭނެއެވެ.

އިބްނުޙިއްބާން ރިވާޔަތްކުރައްވާ ޙަދީޘުގައި: الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ ނަމާދުން އުފައްދަވައި ޝަރުޢީގޮތުގައި އަދާކުރުމުގައި ސުންނަތްތަކެއް ހިމެނޭކަން ހަސަންޑަކަތަކަށް ވިދާ ސުންނަތް އަދާކުރައްވާފައެވެ. އެބަސް ޙިއްބާން އެބަހުރުގެ ބަޔާންކުރައި މިފަދައިން ނަޤުލުކުރައްވާ ބަޔާންކުރައްވައެވެ:

(فِي أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ يُصَلِّيهَا الإِنْسَانُ سِتُّ مِائَةِ سُنَّةٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، أَخْرَجْنَاهَا بِفُصُولِهَا فِي كِتَابِ صِفَةِ الصَّلَاةِ، فَأَغْنَى ذَلِكَ عَنْ نَظْمِهَا فِي هَذَا النَّوْعِ مِنْ هَذَا الْكِتَابِ.)[6]

މާނައީ: "އިންސާނާކު ހަތަރު ރަކްޢަތް ނަމާދުކުރުމުގައި ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން ހަސަތޭކަ ސުންނަތްތަކެއް ވެއެވެ. އަހަރުމެންގެ ފޮތް 'ނަމާދުގެ ސިފަތް' ގައި އޭގެ ފަސްލުތަކާއި އެކީގައި އެ ސުންނަތްތަކެއް ބަޔާންވާނެއެވެ. އެހެންކަމުން މިފޮތުގައި މިވައްތަރުގައި އެ ސުންނަތްތަކެއް އަލުންފާ ގެނައުމުން އެކަންތައް ފުދިގެންވެއެވެ."

6 صحيح ابن حبان: 81/2

ދަލީލު: އަބޫދާވޫދުގެ ޞަޙީޙާ ސަނަދުވުން ޙުކުމް ވާހަކައެވެ.

އިބްނު ހިއްބާނާ ޝައިޚުން އަރިހުން އިލްމު ނަގާ ރިވާޔަތް، ދަރުސްދެއްވުމާ ކުރުން މިނޫނީ އިމާމުންގެ ތެރެއިންވާ ބޭކަލެކެވެ. އެހެންކަމުން الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން މިފަދަ އަދަދަކަށް އެކަށީގެންވާގޮތަށް ސުންނަތްތަކެއް ރަށަށް ފޮނުވިޔަ އަޖައިބުކަމެއް ނުވެއެވެ.

އަބޫދާވޫދުގެ ބަސްފުޅުގައިވާ: 'ހަސަނު ސުންނަތެއް' ފަހަރެއްގައި އާދޭ މުރާދަކީ: الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން ސަޙީޙު އަދި ބަޔާނާ ގޮތުގައި ކުރެއްވި ސުންނަތެއް ކަމުގައިވާ ހުރި ސުންނަތްތަކެއް ބާޠިލުވެގެން ނުދާނެއެވެ. އަދި ފަހަރެއްގައި ހީވި ކޮންމެ ރަކްޢަތެއްގައި ހިނގާ ބަސްގޮތުގެ ތަކުރާރު ހޯދާ ރަކުޢަތުގައި ހިނގަމުން ދާނެއެވެ. އަދި ކޮންމެ ރަކްޢަތެއްގެ ބޭނުންނެތި ޔަޤީންކޮށްލައިފި ކަމަށް ވަރަށް ބޮޑަށް ތާކީދުކުރެވިގެން ވާނެއެވެ.

އާދީގެންވާކަމަށް: ބަޔަށް ޔަޤީންކަމުގައި ނިޔަތް ބަޔަށް ރަކްޢަތްތަކުގައި الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ކުރައްވައިގަތުން ދެމެހެއްޓެވުމަށް ކަންތައްތަކެއް އަނބުރާ ބައި ޔަޤީންކަމުގައި އެކަމަށްވާ ކުރައްވާގަތުން ކުރައްވާމަށް ޤަބޫލުކުރުމަކީ ތަޢުލީމެއް ކަމަށް ބެލެވިފައިވާ ކަމެކެވެ. އެކަމުގެ ކަމަކީ ކަމެއް ހެދިކަމަށް ޔަޤީން ކުރައްވާ ކަމަށް ޙާލަތު ކަމަކަށް އަމިއްލައިފިއި، އެހެނީ ޢިލްމުގެ ރަކްޢަތްތަކުގައި އެހެން ކުރުމަށް ކަމަކަށް ސަބަބު ތަކުރާރުކުރައްވާ ކަމަށް ބެލެވިފައި ކަމެކެވެ. އެއީ الله ގެ ރަސޫލާގެ އަރިހުން ކަމަކަށް ކަމުގެ ދަލީލެއް ނިޔަތަށް ފާޅުވެގެންވާ ޔަޤީންކަމުގެ އަސްލެއް ޤަބޫލުކުރާނެ ތަރުތީބުކަމަށެވެ.

ފަހު އިބްނު ޚުޒައިމާ މުރާދަކީ އެއީކަމުގައިވާކަމަށް، ފަހު ވަރަށްބޮޑުކަން އެހެންވެސް އެކަމަށް ދަލީލުވެއެވެ. އަބޫދާވޫދުގެ މުރާދަކީ އެހެންނުންކަމުގައިވާކަމަށް ފަހު އަބުރުގައި

ބޮޑުކަމެއްވެއެވެ. އެހެންވެ އިބްނުލް ޤައްޔިމު، އެކަލޭގެފާނު ލިޔުއްވި 'މަދާރިޖުއް ސާލިކީން' ގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ:

(...لَمْ يُوفِّ الصَّلَاةَ آدَابَهَا الَّتِي سَنَّهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَفَعَلَهَا، وَهِيَ قَرِيبٌ مِنْ مِائَةِ أَدَبٍ: مَا بَيْنَ وَاجِبٍ وَمُسْتَحَبٍّ...)[7]

މާނައީ: "(ފުރިހަމަކުރެވޭކަށްނުލިބިގެން އަދަބުތައް ގެއްލުވާލުމުގެ ތެރޭގައި) الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ސުންނަތްކުރެއްވި ގޮތުގައި ނަމާދުގައި ކުރުމަށް ކަނޑައަޅުއްވާ އަދި ޢަމަލުކުރެއްވި އަދަބުތައް ފުރިހަމައަށް އަދާނުކުރެވުނުވެއެވެ. އެއަދަބުތައް ސަތޭކައާއި ގާތްކުރެއެވެ. ވާޖިބާއި މުސްތަޙައްބު ކަންތައް ތެރޭގައިންނެވެ."

ޢަބްދުލް ޙައްޤު އަލްއިޝްބީލީ އެބޭފުޅާގެ ފޮތް 'ތުހުރިސްލު ތަހާރިސް' ގައި، މުޙައްމަދު ޙައްޤު އަލްއިޝްބީލީގެ ދަރިވަރެއްކަމުގައިވާ، އަދި އަލްޤަބްދަރީ އަދި އަބީއްޔާ އަލްޖުއްޒާލީ އައްޝާފިޢީގެ ޝައިޚުކަމުގައިވާ: ޢަބްދުއްރަޙްމާން އަލްޢަޖަމީއްދިމަޝްޤީގެ ދިރިއުޅުއްވުމުގެ ތާރީޚާ ބަޔާންކުރައްވަމުން ގެންނަވާ ވާހަކައެއްގައިވެއެވެ: އެބޭފުޅާ މިސްކިތުގެ އަޒާނުކިޔައި އިމާމުވެރިންގެ ކައިރިއަށް ވަނެވެ. އެއީ އެބޭފުޅުން ނަމާދުގެ އިމާމަކަށްވުމަށް އެކަށޭނެ މީހަކު ނެގުމުގައި އުޅެނިކޮށެވެ. ދެން އެބޭފުޅުން އެބޭފުޅާއާއި މަޝްވަރާކުރުމުން ވިދާޅުވިއެވެ: 'އެންމެ ނަމާދަކަށް ހަތްސަތޭކަ ސުންނަތް ހަނދާންކޮށް ގެނައުމުގެ އެމަޤްދަރެއް އަހުލުވެރިކަމުގައި އަހުރެން ނުދެކެމެވެ.'

ދެން އެބައިމީހުން އެކަމާ ޙައިރާންވިއެވެ. އަދި އެބޭފުޅާގެ އަރިހުން އެހިއާ ސުންނަތް ކިޔައިދެއްވުމަށް އެދުމުން އެބޭފުޅާ އެސުންނަތް ކިޔައިދެއްވިއެވެ.

[7] مدارج السالكين: 164/3

ޢަބްދުލް ބަޢްޟު ޢަލިމާއްޗާ ވިދާޅުވިއެވެ: 'މިވާހަކަ އަޑުއިވުނުހުރިން، އެއީ ޤުޢުވެގެންވާ ދުޢާ ވާހަކައެއްކަމުގައި އަހުރެން ދެކެމުން އައީމެވެ. އެއީ އިބްނު ޚުޒައިމާގެ ޞަޙީޙުގެ އަހުރެންނަށް ފެނިއްޖައުމަށް ދަންދެނެވެ. ދެން އެއަށްފަހު ރަސޫލާ ﷺ ނަމާދުގައި ބާރަށްޓަކައި ހުންނެވިގޮތާއި އެކަށްޗާގެ ބަރަކާތްތަކައް ހުދުމުގައި އަހުރެން އުފާވީމެވެ. ދެން ދެކުނުހުރިވެގެންވާ ބަދަލާއި އެއްވަރަކަށް ނުވަތަ އެކަށްތަށް ގިނަވެގެންދިޔުން ކައިރިވިއެވެ. އަދި އަވަސްއަރުވާލުން ދުޅަހެޔޮވުމަށް ދިމާ، ރަނގަޅުގޮތް ލިބި، އަދި ފައިދާލިބި އަދި ފައިދާކުރުވައިދިނެވެ.'

މިއީ އިބްނު ޚުޒައިމާގެ އަދިހެން އައިސްފައިވާ ޞަޙީޙު އެއްގޮތް ކަމެކެވެ. އަދި އެކަންތައްވެސް އިސްވެ ބުނެވުނު ސިފަފައިގެ މައްޗަށެވެ.

الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަދިހެން އައިސްފައިވާ ނަމާދުގެ ޚުލާސާތަކާއި، އަދަބުތަކާއި ސުންނަތްތަކެއް ގެނުގަން އަހަރުމެން އުޅެނީހަމަ ފަހަ ވަރަށްވެސް ދިގުވެގެންދާނެއެވެ. މިކަމުގައި އައިސްފައިވާ ޙަދީޘްތަކެއް، އިޚުތިލާފުގެ ޞައްޙަތްތަކާއި ޞަމާޢުގެ ފަރުވާއެހެއްވެސް ބަޔާންކުރެވިފައިވެއެވެ. އަދި މިފަދަ މަސްއަލަތަކާއި އުނިކަމާއި ޙަދީޘްތަކާއް ގެނަގުން އެއީ ވާނުކަމެއް ނޫނެވެ.

މިޤާބުގައި އިޚުތިލާފުގެ ޞައްޙަތް ޔަޤީންކޮށްވެއެވެ. އެއީ އިމާމް އަލްބާނީ ޔަޤީންކޮށްފައިވާ 'އައްޞަޙީޙާ' ސިލްސިލާ، އަދި އައްޟަޢީފާއި އަލްޖާމިޢު ޞަޙީޙު ދުޢާއިން ޔަޤީންކޮށްފައިވާ 'އައްޞަޙީޙާ' ޚާއްޞަ، އަދި ދާއޫދުގެ ޞަޙީޙު ސުނަނު ޔަޤީންކޮށްފައިވާ 'ޞަޢީފުގެ ހަދީޘް ސިލްސިލާ' އަދި އެނޫނުން ޤާނޫނުން ޔަޤީންވެފައިވާ ކުރިއްސެވެ. އަދި ޙާލަތް ފައިގެ އިޚުތިލާފު އެބައި ގުޅިގެންދިއުމުގައި އެކަންތައް ޞަމަހަލާކުރެވިއެވެ.

މިކަމުގައި الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަދިހެން އައިސްފައިވާ ހަޤީޤަތް އެއްގަޔާންވާކަން ގެނެވިއެވެ. އެއީ ޞަޙީޙު އަދި ޞަޙީޙު، އަދި ދުޢާތަކެއް ވާހަކަދައްކާ ބާރު ހަޤީޤަތް ބަޔާންކުރެވިއެވެ.

އަދި އޭގެ މާނަތަކާއި، އިލްމުވެރިންގެ ބަސްފުޅުތަކާއި ޒިޔާދުތައް ގުނާ އަދަދު ނުކުރެވޭނެއެވެ. އެހެންކަމުން އަހަރުމެން ވާހަކަދައްކާހުރީ މަޝްހޫރުވެގެންވާ، އަދި ބައެއް އިލްމުވެރިން ބާރުއަޅުއްވާފައިވާ އަދި މުސްތަޙައްބުކަމުގެ ތެރެއިން ގިނަ ބައެއް އެކަންތަކަށް ބާރުއެޅުންޖެހިގެންވާ، އަދި الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم އާއި ޞަޙާބީންގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ ދަލީލުން ބާރުދޭ ކަންތައްތަކެވެ. އަދި ކޮންމެ މުސްލިމަކުގެ ކައިރީގައި އެއަށްވާ ދަލީލު الله ގެ ބަސްފުޅުން ނުވަތަ އެކަލާނގެ ރަސޫލާގެ ބަސްފުޅުން، ނުވަތަ ޞަޙާބީންނާއި ތާބިޢީންނާއި އިސްލާމްދީނުގެ އިމާމުންގެ ބަސްފުޅުތަކުން ބާރުދެއްވާފައިވެއެވެ.

މިކަންތަކުގައި ބަލާސާފުވާ މައިގަނޑު އުޞޫލަކީ: ވަޙީއެވެ. އެއީ الله تعالىގެ ބަސްފުޅު ނުވަތަ الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلمގެ ބަސްފުޅުތަކެވެ. އެކަން އެއްކޮޅަށްވެސް އެއްއެއްޗެއް ބުއްދިތަކަށް ހުށަހަޅަން ބޭނުންވާކަމެއް ނެތެވެ. އެއީ ވަޙީއެއްނަމަ ދީނުގައި ކަމުގައިވާތީއެވެ. އަދި الله تعالى، މިސްކީނުންނަށް ޞިއްޙަތު އަދުލުވެރިކަން ޤާއިމުކުރައްވާފައިވާ އެކަލާނގެ ބަސްފުޅުތަކާއި، އަދި الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلمގެ ބަސްފުޅުތަކެވެ.

އެއަށްފަހުގައި، ޞަޙާބީންގެ ބަސްފުޅުތަކާއި ތާބިޢީންގެ އިޖްމާޢުއެވެ. މިކަމަށްޓަކައި އިމާމް އަޙްމަދު ވިދާޅުވެއެވެ: 'އިޖްމާޢަކީ ޞަޙާބީންގެ އިޖްމާޢުއެވެ. ތާބިޢީންގެ ފަހުން އައި މީހުންވެސް ތާބިޢީންނަށް ތަބަޢަވެގެންނެވެ.'[8] ޚަޠީބު ބުނު އަލްޚަޠީބު އެކަން ބަޔާންކުރިއެވެ.[9] ފަހު މައްސަލަތަކުގެ ތެރެއިން މައްސަލަތަކުގައި ޞަޙާބީންގެ އިޖްމާޢު ޤަބޫލުކުރެވޭނަމަ، އެހެންފަހުން ތާބިޢީންގެ ފަހުންވީ އެކަމުގެ ބަހަށް ނުބެލެވޭނެއެވެ. - އެއީ ...

---

[8] اعتقاد الإمام المنبل: 1/75

[9] الفقيه والمتفقه: 1/427

ބަހެއްކަމުގައިވިޔަސްވެއެވެ- މިހެންވެ ހާއްބަކާން އަޅުގަނޑުމެނާއި ގުޅޭ މައްސަލަތަކުގައި ޞަޙާބީންގެ ބަސްފުޅުތަކަށް، އުނގެނޭނީމާ ސަމާލުކަންދޭންޖެހެއެވެ. އެހެނީ އެބޭކަލުންނީ الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ މުބާރަކު ވިސްނައިގެމަތިން، އަދި ބަލައިލުއްވިގެންވާ ބަސްފުޅުތަކުން ނަގައިގަތުމަށް، އަދި ހުރިހާ ހިނގާފައިވާގޮތް ދެނެގަތުމަށް، ހަދީޘް އެކަމަކަށްޓަކައި އަޅުއްވާފައިވާ ސަބަބު ދެނެގަތުމަށް އެނގޭ ކުރިއެރުވުމަށް ބޭނުންތެރިވާނެއެވެ. ދެނެގަތުން އެބޭކަލުން ޒިޔާދަކުރުމަށް އެހީތެރިވެދޭ ވަސީލަތެއްވެއެވެ.

އަދި އިމާމް އަޙްމަދު، 'ކިތާބުލް އިޚްތިލާފު' ލިޔުއްވި އިސްޙާޤު ބިން ބަހުލޫލް އަށް އަނބުރާ ވިދާޅުވިއެވެ: 'ކިތާބުއް ސަޢާ' (ފަސޭހަކަމުގެ ފޮތް) ނަންދެއްވާށެވެ.[10]

އުމަރު ބިން ޢަބްދުލް ޢަޒީޒުގެ ބަސްފުޅުވެސްވަނީ އެފަދައިންނެވެ:

«مَا أُحِبُّ أَنَّ أَصْحَابَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ لَمْ يَخْتَلِفُوا، لِأَنَّهُ لَوْ كَانَ قَوْلًا وَاحِدًا كَانَ النَّاسُ فِي ضِيقٍ وَإِنَّهُمْ أَئِمَّةٌ يُقْتَدَى بِهِمْ وَلَوْ أَخَذَ رَجُلٌ بِقَوْلِ أَحَدِهِمْ كَانَ فِي سَعَةٍ» [11]

މާނައީ: "الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަޞްޙާބުން އިޚްތިލާފުވެގެން ނުވުމަށް އަޅުގަނޑު ހެޔޮއެއް ނުދެކެމެވެ. އެހެނީ އެންމެ ބަސްފުޅުވާނަމަ މީސްތަކުން ދަތިކަމަކަށް ވެރިވެގެންދެއެވެ. އަދި އެބޭކަލުންނީ ތަބާވެވޭ އިމާމުންނެވެ. އަދި އެބޭކަލުންގެ ތެރެއިން ބޭކަލެއްގެ ބަހެއް ނަގައިފިނަމަ ވާނީ ތަނަވަސް ފުރުޞަތު ލިބިގެންނެވެ."

[10] طبقات الحنابلة: 1/111

[11] جامع بيان العلم وفضله: 1689

ޤާޟީ އިސްމާޢީލު ވިދާޅުވިއެވެ:

(إِنَّمَا التَّوْسِعَةُ فِي اخْتِلَافِ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ تَوْسِعَةٌ فِي اجْتِهَادِ الرَّأْيِ فَأَمَّا أَنْ يَكُونَ تَوْسِعَةً لِأَنْ يَقُولَ النَّاسُ بِقَوْلٍ وَاحِدٍ مِنْهُمْ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَكُونَ الْحَقُّ عِنْدَهُ فِيهِ فَلَا وَلَكِنَّ اخْتِلَافَهُمْ يَدُلُّ عَلَى أَنَّهُمُ اجْتَهَدُوا فَاخْتَلَفُوا.)[12]

މާނައީ: "الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަޞްޙާބުބޭކަލުން އިޚްތިލާފުވެވަޑައިގެންވުމުގައިވާ ތަނަވަސްކަމަކީ ރައްޔު ހިންގާ އިޖުތިހާދުކުރުމުގައިވާ ތަނަވަސްކަމެކެވެ. ދެންފަހެ އެބޭކަލުންގެ ތެރެއިން ބޭކަލެއް މައްސަލައެއްގައި ވިދާޅުވެފައިވާ ބަސްފުޅެއް އޭގެ ޙައްޤުކަމުގައި ނުވާ ޙާލުވެސް އިންސާނާ އެބޭކަލެއްގެ ބަސްފުޅުން އެއީ ތަނަވަސްކަމުގައިވުމެއް ނޫނެވެ. އެހެންނަމަވު އެބޭކަލުންގެ އިޚްތިލާފުވުން ދަލީލުކުރަނީ އެބޭކަލުން އިޖުތިހާދުކުރެއްވިކަމާއި ދެން އޭގެ މައްޗަށް އިޚްތިލާފުވިކަމެވެ."

މިބަސްފުޅަށް ތަޢުލީޤުކުރައްވާ އިބްނު ޢަބްދުލް ބައްރު ބަޔާންކުރިއެވެ: "ޤާޟީ އިސްމާޢީލުގެ މިވާހަކައަކީ ވަރަށްވެސް ރަނގަޅު ވާހަކައެކެވެ."

ނަމާދަކީ އިސްލާމްދީނުގެ ރުކުންތަކުގެ ތެރެއިން ދެވަނަ ރުކުނެވެ. އަދި އެއީ ދީނުގެ ތަނބެވެ. الله تعالى، އަޅުގަނޑުގެ ނަބިއްޔާ މުޙައްމަދު ﷺ ގެ މައްޗަށް އަންގަވާދުވަށް ފަރުޟުކުރެއްވި އަޅުކަންތަކުގެތެރެއިން އިސްރާކުރެއްވުނު ރޭގަނޑުގައެވެ.

12 جامع بيان العلم وفضله: 1699

ނަމާދު ފެށުމުގެކުރިން ވުޟޫ

ބޭރުފު އިތުރުވެރިންނާއި އެއްކޮށް ބޯފުޅުންވަޑީ ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ އިސްރާއާއި މުޢާރަޟުކުރެއްވުން ޢަހަރާއިމެދު ޒިކުރުވެގެންނެވެ. އެކަމަކު އިއްތިބާރުވެގެންވާކަމަކީ: އެނަމާދެއްގެ ސުންނަތްތަކާއި އަދަބުތައް ވަރަށް ނާދިރުކޮށް ދެނެވޭ އެނގިގެން އަދިސްފަހިނުވާގޮތަށް ﷲ ގެ ރަސޫލާ މައްކާގައިވެސް ނަމާދުކުރައްވަމުން ގެންދެވިކަމެވެ. އެހެންނަމަވެސް ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން ޞާބިތުވެގެންވާކަމަކީ އެކަކާގެ ފުރަސް ގެންދިޔ އެއްކުރުއްޖާއި ދުރުސަފަރުގެ މައްކަޔަން އުޅުއްވިގެންވާ ގޮތަށް ނަމާދު އަދާކުރައްވަމުން ގެންދެވިކަމެވެ. އަދި ﷲ ގެ ރަސޫލާ (މައްކާގައި) ދުރަކްކާބަށް ނަމާދުކުރައްވާކަމަށް އައިސްފައިވެއެވެ. ސިއްރަތަތާއި، މަޢްޤިދު ގޮތުމަތާއި، އަދި ބަލިއް ސުންނަތްތަކުގެ ގޮތުމަތާއި މިކަމުގައި ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން އެތައް ހަދީޘްތައް އައިސްފައިވެއެވެ.

ނަމާދުގެ މާނަ އަދި ތަޢާރުފު

(**الصلاة:** ނަމާދު) الله ގެ ބަސްފުޅުގައި، އަދި الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ ބަސްފުޅުގައި، އަދި ޢަރަބިންގެ ބަހުގައި އައިސްފައިވަނީ ތިން މާނައަކަށެވެ. އެއީ އަބޫބަކުރު އަލްއަންބާރީ އަދި އިބްނުފާރިސް ބަޔަކު ބަހުގެ އުލަމާއުން ދިނަ އިމާމުން ވިދާޅުވެފައިވާ ފަދައިންނެވެ:

ފުރަތަމައީ: ޝަރުޢުގައި އިސްވެގެން މިވާ ނަމާދެވެ: الله تعالى މިބަސްފުޅުވަނީ އާޔަތުގައެވެ:

﴿فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ﴾ [الكوثر: 2]

މާނައީ: "ފަހެ ކަލޭގެފާނުގެ ވެރި ރައްބަށް ނަމާދުކުރައްވާށެވެ. އަދި ޤުރުބާން ކުރައްވާށެވެ."

އަދި އަލްއަޢުޝާގެ ސިފަކޮށް އަލްއަޢުޝާ ބާރުޓަޅާ ގޮތުގައިވެއެވެ:

(يراوح من صلوات المليك ... طورا سجودا وطورا جؤارا)[13]

މާނައީ: "ރަސްކަންފުޅު ދިމާއަށް ނަމާދުކުރައްވާ ކަލޭގެފާނު ފަސްކަމަށް ފެނިގެން ބަޔަކާ އެއްކަލަކު ސަޖިދާގަޔަ އަނެއްކަލަކު ނިކަމެތިކަމުގެ ދުޢާކުރުމުގައި"

ދެވަނަ މާނައީ: الله ގެ ރަޙްމަތުން އުނގަތުމުގެ އަޅުގަނޑުމެންނަށް ރައްކާތެރިކަމުގެ މާނަގައެވެ. އެއީ އުނގަތުގެ މިބަސްފުޅުގައިވާ ފަދައިންނެވެ:

﴿أُوْلَٰٓئِكَ عَلَيۡهِمۡ صَلَوَٰتٞ مِّن رَّبِّهِمۡ وَرَحۡمَةٞۖ﴾ [البقرة: 157]

---

13 ديوان الأعشى: 53/1

މާނައީ: "އުޙުދުނގިރި، އުޙުދުނގެ ޝަހީދުންނާއި ބަދުރު ހަނގުރާމައިގެ ޝަހީދުންނާއި ރަބްދަމް
އުޙުދުނގެ މަތީގައި ހުރި މީހުންނެވެ."

އަދި ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم ގެ ހަދީޘުގައިވާ ގޮތުގައިންނެވެ:

«اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ أَبِي أَوْفَى»[14]

މާނައީ: "އޭ الله އެވެ! އަބޫ އައުފާގެ އާލުންނަށް ރަޙްމަތް ލައްވާނދޭވެ"

އެބަހީ: އޭ الله އެވެ. އެބައިމީހުންނަށް ރަޙްމަތް ލައްވާނދޭވެ.

އަދި އުޙުދު ހަނގުރާމައިގައި ޝަހީދުވި ބަޔަކަށް ޓަކައި ކިޔުއްވި ޝިޢުރެއްގައި ކަޢުބު
ބިން މާލިކު ރިޘާއި ޝިޢުރުގައިވެއެވެ:

(هَدَتْ الْعُيُونُ وَدَمْعُ عَيْنِكَ يَهْمُلُ ... سَحًّا كَمَا وَكَفَ الضِبَابُ الْمُخْضَــلُ
وَكَأَنَّمَا بَيْنَ الْجَوَانِحِ وَالْحَشَــــــــى ... مِمَّا تَأَوَّبَنِي شِهَـــــابٌ مُدْخَـــلُ
وَجْدًا عَلَى النَّفَرِ الَّذِينَ تَتَابَعُـــــــوا ... يَوْمًا بِمُؤْتَةَ أُسْنِدُوا لَمْ يُنْقَلُـــوا
صَلَّــى الْإِلَهُ عَلَيْهِمْ مِنْ فِتْـــــــيَةٍ ... وَسَقَى عِظَامَهُمْ الْغَمَامُ الْمُسْبِلُ
صَبَــرُوا بِمُؤْتَةَ لِلْإِلَهِ نُفُـــــوسَهُمْ ... حَذَرَ الرَّدَى وَمَخَـــــافَةً أَنْ يَنكُلُوا)[15]

މާނައީ: "ލޯތަކެއް ނިދުންވެއްޖެއެވެ، ތިބާގެ ކަރުނަ ލޮލުން އޮހެނީ ވާރޭގެ ތިލަފަތި ފަދައިންނެވެ،
ބިމުގައި ފެތުރިގެންދާ ހެދުނު ފަދައިން، އަދި އެހެންނަމަވެސް އެކަށީގެންވާ ގޮތަށް ޖެހިފައިވާ
ތަނުން، ތިބާ ގަދަޔަށް ގިނަގިނައިން ވަރުގަދަ ކަމެއް، ދެރައެއް، ކުރިން ހިތަށް މިކަން ކުރުމަކުން
ވެރިކަމުގައި، މުއުތާގެ މައިދާނުގައި އެއްކޮޅަށް އެކަނިވެރިވެ، ނުބައި ކަންތައް، އިމާނު

އެޖުވާން މީސްޓޮގަން ބަހަކާލް ދަލްވާރިއާ، އަދި ދަލްވާރިއާ ކޮން އެމިހުންގެ ކަރިޔަކަން،
ކުދިގެން ކޮން އަނަނަ ވިލާޔަތުން، މުއާޔަގައި ކަމުޔުރިވާ އިލާހަނާޖަކައި ނަތްކުސަޔަކުން، މަތީގެ
ތުންފަތްމަޔީގައި (ދީނުގެ) ބިއްޖަޔުގެ ޗާޝަގައި އެނބުރި ފަސްނޭހުމަން."

ޔިނުވަނަ މާނައީ: ދުޢާއެވެ. އެމާނަގައި الله تعالىގެ މިބަސްފުޅު އަޔިސްފައިވެއެވެ:

﴿وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ﴾ [التوبة: 103]

މާނައީ: "އަދި އެއުރެންނަށްޓަކައި ކަލޭގެފާނު ސަލަވާތް ކިޔުއްވާށެވެ! ހަމަކަށަވަރުން، ކަލޭގެފާނުގެ ސަލަވާތަކީ، އެއުރެންނަށްޓަކާ ހިތްހަމަޖެހުމެކެވެ."

އެބަހީ: ކަލޭގެފާނު އެބައިމީހުންނަށްޓަކައި ދުޢާކުރައްވާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ކަލޭގެފާނުގެ ދުޢާއަކީ އެބައިމީހުންނަށް ހަމަޖެހުމެކެވެ.

އަދި ބައެއް އިލްމުވެރިންގެ ބަސްފުޅުގެ މައްޗަށް الله تعالىގެ މިބަސްފުޅުވެސް ވަނީ އެމާނަގައެވެ:

﴿وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ﴾ [الإسراء: 110]

މާނައީ: "އަދި ކަލޭގެފާނު ސަލަވާތް މައަޑު ހަރުކަށް ކިޔަވައިދެއްވާށެވެ!"

އަޢުޝާގެ ޝިޢުރުވެސް: "އޭގެ ދުޢާތަކަށް ދެއްވާށެވެ." އަދި އަލްއަޢުޝާ ވަނީ މިފަދައިން ކިޔާފައިވާ ބިތުގައިވެސް އެމާނަގައެވެ:

(تقُولُ بِنْتِي وَقَدْ قَرَّبْـــتُ مُرْتَحِـلًا ... يَا رَبِّ جَنِّبْ أَبِي الْأَوْصَابَ وَالْوَجَعَا
عَلَيْكِ مِثْلُ الَّذِي صَلَّيْتِ فَاغْتَمِضِـي ... نَوْمًا فَإِنَّ لِجَنْبِ الْمَرْءِ مُضْطَجَـعَا) [16]

---

[16] ديوان الأعشى: 101/1

ޝާރިޙު: "އަހުރެން ދަރުބަރަށް ފަހަށް ގޮވިހިނދު އަހުރެންގެ އަންހެން ދަރި ބުނީތާ، އާ ރައްބާ، ވަރުބަލިކަމާއި ވޭންތަދުތަކުން އަހުރެންގެ ބައްޔަ ދުރުކުރައްވާނެއޭ، ކަނބުލޭގެ މިހާ ކިބައިވި ސަލަވާތް ފަދައިން (**އުބަޤީ:** ކައިރި ދުވާ ފަދައިން) ކަނބުލޭގެ މައްސަލަވެސް ރައްކާވާނެއޭ، ދުން ދުރުހަރައިގެން ނިކުތީ، ފަހު މިހާގެ އެއްއަރިއަށް، އަނގޮޓުގައި ލިބިގެންވެއޭ"

އުބަޤީ: ކަނބުލޭގެ އަހުރެންނަށް މިހާ ދުޢާކޮށްދިން ފަދައިން ކަނބުލޭގެއަށްވެސް ހުއްޓެވެ.

އަލްބާނީ ވިއެވެ. **އުސޫލުން ބަލާފި ގޮތުން 'އައްސަލާމު' އަކީ:** ދުޢާއެވެ. އަދި އަހަރުމެން އުޅަމަހަކުން الله އަށް އެދުކަން މިކަމާ ކަންތައްތަކަން ނަމާދުކުރަނީ އުޅުއްޖީ ނަމާދުކުރާ މިހާ ޢާއްމުގެ ނަމާދުގައިވެސް ދުޢާކުރަނީއެވެ. އަދި އިސްލާމީ، އުޅުމުގައި ޝަރުޢީ ގޮތުން ކުރަނީ، ސަލާމުގެ ބާވަތްތައް އުނދަގޫ ސަބަބުން އެކަހަލަ ގޮތްގޮތުން ހުރެގެން ނަހަމަކުރާނެއެވެ. މަސައްކަތްކުރާ ނަމާދުކުރާ މީހުން ބުނެދޭތޯ ބަލާށެވެ. އުޅެމުންދާ ވާހަކަޔަށް މަސައްކަތް ކުރީމަ ދެކެއުޅުނު ކަމެކެވެ.

ޝަރުޢީ ގަވާއިދުތަކުން ބަލާއިރު ވަކި ގޮތަކަށް އަދާކުރުމަށް، އަދި ބަޔަކު ގޮތުން އުޅަމުގައި ގޮތަކަށް އިޖުތިހާދުކޮށް ޝަރުޢީ ގޮތްތަކުން، އެބާރުތަކުގައި ނައްސިކުރުމުގައި އުޅުނުދުވަހު އަނބުރާ ޝަރުޢީ މަނައެއް ނެތްކަމަށް ދަލީލުކުރެވެއެވެ. އުސޫލުން މިގޮތުގައި **'އައްސަލާމު' ނަމާދުގައި:** ތަޙިއްޔާތުން ފަށާފައިވާ، ސަލާމްކުރުމުން ނިންމާލުމުގެ، އާދޭސްކުރުމާ ވަކި ބަދަލުތަކެއް އެދުނުކަމެވެ. **މިސާލަކަށް ފުރަތަމަ ބާބުގައި ނަމާދުގެ ތަޝައްހުދުގައި ތިލާވަތްކުރޭ:** 'އައްސަލާމުއަލައިކަ ވަކި ޢަދަދެއްގައިވާ ކަލިމާތައް ނިޔަތުގައި ކަމަކަށްވާ، ތަޝައްހުދުން ފަށާ، ތަސްލީމްގެ ނިމުމާ އެކުލަވާލެވެ.'

الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ ހަދީޘްތަކަށްވެއެވެ. އެއީ މުސްނަދުގައި، އަދި ބައެއް ސުނަނުގެ ރިވާޔަތްގައި: ޢަބްދު الله ބިން މަސްޢޫދު ރަޟިޔަ

އަރިހުން، މުޙައްމަދު ބިންތު ޙަނަފިއްޔާގެ އަރިހުން، ޢަލިއްޔު ބިން އަބީ ޠާލިބުގެ އަރިހުން، الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ހަދީޘްކުރެއްވިކަމަށްވެ:

(...تحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ، وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ.)[17]

މާނައީ: "އޭގެ ހަރާމްކުރުން (ފެށުނީ) ތަކްބީރުންނެވެ. އަދި އޭގެ ހަލާލުކުރުންވަނީ ސަލާމްދިނުމުންނެވެ."

އޭގެ ހަރާމްކުރުވުމު ބުނާ ބަހުގެ މުރާދަކީ: އެބަހީ: އިންސާނާގެ މައްޗަށް ކުރިން ހުއްދަވެގެންވާ ކަންތައްތައް މިތަކްބީރުގެ ސަބަބުން ހަރާމްވެގެންދިއުމެވެ. އަދި ހަލާލުވުންވަނީ ސަލާމްދިނުމުން ބުނުމުގެ މާނައަކީ: އޭގެ ކުރިން އޭނާއަށް ހަރާމްވި ކަންތައް އޭނާއަށް ހުއްދަވެގެންދާ ވާހަކައެވެ. މިހަދީޘްވަނީ އެތަކެއް މަގުތަކުން އައިސްފައެވެ. އޭގެ ގިނަ މަގުތަކަށް ޞަޙީޙުކަމުން ސަލާމަތްވެއެވެ.

[17] رواه أحمد: 1072، وأبو داود: 618، والترمذي: 238، وابن ماجه: 275

ނަމާދު ދޫކޮށްލާ މީހާގެ ޙުކުމް

އަދި މިނަމާދަކީ މުއުމިނާއާއި ކާފަރާއި ދެމެދުގާ ފައިސަލާކުރުވަނިވި ކުރަހެކެވެ. މިކަމަށްޓަކައި އެނަމާދު ދޫކޮށްލާ މީހާއަށް ނަރަކައިގެ ވައީދުގެ ބަސްފުޅު الله تعالىٰ އިއްވަވައެވެ. އަދި [illegible]، އެނަމާދާއިމެދު ގާފިލުވާ މީހާއާއި އަދި އެނަމާދު ވަގުތުން ފަސްކުރާ މީހާއަށްވެސް ބޮޑުވެގެންވާ ވައިލާއި، ޣައްޔާއި ޢަޛާބުން ވައީދުގެ ބަސްފުޅު ވަޙީކުރައްވައެވެ. ނަމާދު ދޫކޮށްލާ މީހާ ކާފަރު ކާފަރުވެއްޖެކަމަށް ބަޔާންކޮށްދޭ އެތައް ހަދީޘްތަކެއް الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން އައިސްފައިވެއެވެ. އޭގެ ތެރެއިން: އިމާމް މުސްލިމް އެއްކުރައްވާފައިވާ ޞަޙީޙުގައި، އަލްއަޢުމަޝްގެ އަރިހުން، އަބޫ ސުފްޔާނުގެ އަރިހުން، ޖާބިރު ބިން އަބްދި الله ގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާ الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ:

«بَيْنَ الرَّجُلِ وَبَيْنَ الشِّرْكِ وَالْكُفْرِ تَرْكَ الصَّلَاةِ»[18]

މާނައީ: "މީހާއާއި ޝިރުކާއި ކުފުރާއި ދެމެދުގައިވަނީ ނަމާދު އެއްލުމެވެ."

އަދި މުސްލިމްގައި އަބޫ ޒުބައިރުގެ އަރިހުން، ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން މިގޮތަށްވެސް ރިވާވެގެންވެއެވެ.

އައްތިރްމިޛީގެ އަލްޖާމިޢުގައި މިގޮތުން އައިސްފައިވެއެވެ:

«بَيْنَ الْكُفْرِ وَالْإِيمَانِ تَرْكُ الصَّلَاةِ»[19]

މާނައީ: "ކުފުރާއި އީމާންކަމާއި ދެމެދުގައިވަނީ ނަމާދު ދޫކޮށްލުމެވެ."

އަދި އަބޫ ޔަޢުލާ (ގެ މުސްނަދުގައި) މިގޮތުންނެވެ:

---

[18] رواه مسلم: 82

[19] رواه الترمذي: 2618

«لَيْسَ بَيْنَ الْعَبْدِ وَبَيْنَ تَرْكِهِ الْإِيمَانَ إِلَّا تَرْكُهُ الصَّلَاةَ»[20]

މާނައީ: "އަޅާއި އޭނާ އީމާންކަން ދޫކޮށްލުމާއި ދެމެދު ނަމާދު އެހެން މެނުވީ ނުވެއެވެ."

އަދި މުޙައްމަދު ބިން ނަޞްރު އަލްމަރްވަޒީއްޔު އެކަލޭގެފާނުގެ ފޮތް 'ތަޢުޡީމު ޤަދްރިއް ޞަލާތު' ގައި ޖާބިރު رضي الله عنه ގެ ރިވާޔަތުގައި މިލަފްޒުން ވާރިދުވެގެންވެއެވެ:

(...إِلَّا أَنْ يَدَعَ صَلَاةً مَكْتُوبَةً.)[21]

މާނައީ: "ފަރުޟުވެގެންވާ ނަމާދެއް ދޫކޮށްލުން މެނުވީއެވެ."

އަދި މުޙާރިބު ބިން ދިޘާރުގެ އަރިހުން އައިސްފައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ޖާބިރުގެ އަރިހުން ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ:

(مَا كَانَ يُفَرِّقُ بَيْنَ الْكُفْرِ وَالْإِيمَانِ عِنْدَكُمْ مِنَ الْأَعْمَالِ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ؟
قَالَ: «الصَّلَاةُ»)[22]

މާނައީ: "ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ޒަމާނުގައި، ތިޔަބޭފުޅުންގެ ތެރޭގައި ޢަމަލުތަކުގެ ތެރެއިން އެއްޗެއްގެ ސަބަބުން ކާފަރުކަމާއި އީމާންކަން ފަރަގުކުރެވޭ ޢަމަލަކީ ކޮބައިތޯއެވެ؟' ވިދާޅުވިއެވެ: 'ނަމާދެވެ.'"

އަދި ޢަބްދުއް ރައްޒާޤު، މަޢުމަރުގެ އަރިހުން، އައްޒުހްރީގެ އަރިހުން، ޢުބައިދު ﷲ ބިން ޢަބްދި ﷲ ގެ އަރިހުން، އިބްނު ޢައްބާސްގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ:

---

[20] مسند أبي يعلى: 1953
[21] تعظيم قدر الصلاة: 890
[22] تعظيم قدر الصلاة: 893

(لَمَّا طُعِنَ عُمَرُ احْتَمَلْتُهُ أَنَا وَنَفَرٌ مِنَ الْأَنْصَارِ، حَتَّى أَدْخَلْنَاهُ مَنْزِلَهُ فَلَمْ يَزَلْ فِي غَشْيَةٍ وَاحِدَةٍ حَتَّى أَسْفَرَ، فَقَالَ رَجُلٌ: إِنَّكُمْ لَنْ تُفْزِعُوهُ بِشَيْءٍ إِلَّا بِالصَّلَاةِ قَالَ: فَقُلْنَا: الصَّلَاةَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ: فَفَتَحَ عَيْنَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: «أَصَلَّى النَّاسُ؟» قُلْنَا: نَعَمْ قَالَ: «أَمَا إِنَّهُ لَا حَظَّ فِي الْإِسْلَامِ لِأَحَدٍ تَرَكَ الصَّلَاةَ»، فَصَلَّى وَجُرْحُهُ يَثْعَبُ دَمًا.)[23]

ޝާރިޙު: "އުމަރުގެ ފަރާތުން ހަމަލާދެވުނު ހިނދު އަހުރެންނާއި އަދި އަންސާރުންގެ ތެރެއިން ބަޔަކުންނާއެކު އެކަލޭގެފާނު އުފުއްލަވައިގެން ގޮސް އެކަލޭގެފާނުގެ ގެކޮޅަށް ވައްދައިފީމެވެ. ދެން އަރިހުގައި ތިބީމު ދަންދަން އެކަލޭގެފާނު ހޭނެތިގެންވިއެވެ. ދެން މީހަކު ބުނެފިއެވެ: 'ހަމަކަށަވަރުން ނަމާދު ފިޔަވައި އެހެން ކަމަކުން ހޭއަރުވައިދެވުން އެކަލޭގެފާނު ސިއްސުވާނުލެވޭނެއެވެ.' ވިދާޅުވިއެވެ: ދެން އަހަރުމެން ބުނެފީމެވެ: 'އޭ އަމީރުލް މުއުމިނީނެވެ! ނަމާދެވެ!' ވިދާޅުވިއެވެ: އެހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ ދެލޮލު ހުޅުވާލައްވާ ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ: 'މީސްތަކުން ނަމާދު ކޮށްފިހެއްޔެވެ؟' އަހަރުމެން ދެންނެވީމެވެ: 'އާނއެކެވެ.' ވިދާޅުވިއެވެ: 'ދަންނާށެވެ! ނަމާދު ދޫކޮށްލައިފި މީހަކަށް އިސްލާމްކަމުން އެއްވެސް ނަޞީބެއް ނުވެއެވެ.' ދެން އެކަލޭގެފާނުގެ ޒަޚަމުން ލޭހިއްލަހިއްލާ ހުއްޓާ ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ.'"

އުމަރުގެފާނުގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ މިރިވާޔަތަކީ ޞަޙާބީންގެ އަރިހުން މިބާބުގައި އައިސްފައިވާ އެންމެ ޞައްޙަ ރިވާޔަތެވެ. އަދި އަބޫހުރައިރާއާއި، އަލީއާއި، އިބްނު މަސްޢޫދު، އިބްނު ޢައްބާސް އަދި އިބްނު ޢުމަރުގެ އަރިހުންވެސް ނަމާދު ދޫކޮށްލުމަކީ ކާފަރުވާންކަމަށް ރިވާޔަތްވެއެވެ. އަދި އެރިވާޔަތްތަކަކީ ޞަޙީޙަރިވާޔަތްތަކެވެ.

އެކަމަށް ވަޢީދުކަން ނަމާދު ދޫކޮށްލާ މީހާ ކުށްވެރިކުރުމުގައި، މާލިކުއާއި، ޝާފިޢީއާއި، އަޙްމަދު ބިން ޙަންބަލާއި އެކަމުގައި މަޒްހަބުތަކުން ކުރެވިފައިވާ ވާހަކަތަކުން ފެނެއެވެ. އެއީ އިމާމު

[23] مصنف عبد الرزاق: 581

އަޙްމަދުއާއި، ޢަބްދު ބުން ޙުމައިދުއާއި، އިބްނު ޙިއްބާނާއި، އައްޠަބަރާނީއާއި އެހެން ބޭކަލުން ޢަބްދު ﷲ ބުން ޢަމްރުގެ އަރިހުން ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިކަމަށް ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘްގައިވާ ފަދައިންނެވެ:

«مَنْ حَافَظَ عَلَى هذه الصَّلوات، كُنَّ لَهُ نُورًا، وَبُرْهَانًا، وَنَجَاةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ لَمْ يُحَافِظْ عَلَيْهَا، لَمْ تَكُنْ لَهُ نُورًا، وَلَا نَجَاةً، وَلَا بُرْهَانًا، وَحشر مَعَ وَفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَقَارُونَ وَأُبَيِّ بْنِ خَلَفٍ»[24]

މާނައީ: "މިނަމާދުތަކަށް ރައްކާތެރިވެއްޖެ މީހަކަށް، މިނަމާދުތައް ޤިޔާމަތްދުވަހު ނޫރެއްކަމުގައި، އަދި ސަލާމަތެއްކަމުގައި، އަދި ބުރުހާނެއްކަމުގައި ވާނެއެވެ. އަދި މިނަމާދުތަކަށް ރައްކާތެރިނުވާ މީހާއަށް، މިނަމާދުތައް ނޫރެއްކަމުގައި އަދި ސަލާމަތެއްކަމުގައި އަދި ބުރުހާނެއްކަމުގައިވެސް ނުވާނެއެވެ. އަދި ޤާރޫން މަޙްޝަރުކުރެވޭނީ ފިރުޢައުނާއި، ހާމާނާއި، ޤާރޫނާއި، އުބައްޔު ބުން ޚަލަފާއި އެކުގައެވެ."

މިއީ ނަމާދު ދޫކޮށްލާ މީހާ ކާފިރުވާނޭކަމަށް އެންގޭ ސާފު އެއްދަލީލެވެ. އެހެނީ ނޫރާއި، ސަލާމަތާއި، ބުރުހާނު ނެތީ، އަދި ފިރުޢައުނާއި ހާމާނާއި ޤާރޫނާއި އުބައްޔު ބުން ޚަލަފާއި އެކީގައި ޤިޔާމަތްދުވަހުގައިވީ ކާފިރުވުމުގެ މައްޗަށް އެންގޭ ސާފު ދަލީލެވެ. އަދި މިބައިމީހުންނާ އެކުގައި މަޙްޝަރުކުރެވޭ މީހަކީ އެއްފަދަ ކާފިރެއްކަމުގައެވެ. އެކަމަކު ޢަކަސް ސަޙާބީން އިޖުމާޢުވެގެންވާ ގޮތުގައި، އަދި އުޞޫލީންނާއި މުޙައްދިސުން ފިޤުހުވެރިން ނަމާދު ދޫކޮށްލާ މީހާ -އޭގެ ވާޖިބުކަމަށް އިންކާރުކުރާ ބާލީ ދޫކޮށްލިއަސް ނުވަތަ ކަސްލަސްކޮށްލާމީހާ ފަރުވާލެޔަކުރުމުން ދޫކޮށްލިޔަސްވެސް- އެއީ ކާފިރެއްކަމުގައެވެ. މިއީ އެބައިމީހުންގެ އަރިހުގައި އިޖުމާޢުވެ އެއްބަސްވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އަދި ހިލާފު އުފެދުނީ އެބައިމީހުން އުމުރުދުވަސްކަމާ

[24] مسند أحمد: 6576، والدارمي: 2763، والمعجم الكبير للطبراني: 14746

ކުފުރަކީ މިއްލަތުން ބޭރުވާ ކުފުރެކޯ ނުވަތަ އެއަށްވުރެ ދަށްވެގެންވާ ކުފުރެއްކަމާއިމެދުގައިތޯ އޭގެ ޤަރުސްނެވެ. އަދި އެންމެ ރާޖިޙުވެގެންވަނީ ފުރަތަމަ ގޮތެވެ.

އަދި ނަމާދު އެއާއި ގުޅިގެން ދުނީ ބައްޓަނުވާ ވުޟޫކުރުމާއި، ޖުނުބުވެރިކަމުން ހިނައިގަތުން ފަދަ ކަމެއް ދޫކޮށްލުމީ ނަމާދު ދޫކޮށްލުން ފަދަ ކަމެކެވެ. އަދި އެއިން ކަމެއްގެ ވާޖިބުކަމަށް ދޫކޮށްލުމީ ނަމާދަކަށް ދޫކޮށްލުމާއި އެއްފަދަ ކަމެކެވެ. އެހެނީ ނަމާދަކީ އީމާންކަމެވެ. އެއީ الله تعالىގެ ބަސްފުޅުގައި އައިސްފައިވާ ފަދައިންނެވެ:

﴿وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَٰنَكُمۡۚ﴾ [البقرة: 143]

މާނައީ: "...އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ އީމާންކަން ގެއްލުވައިލައްވާނޭ ކަމުގައި الله ވޮޑިގެން ނުވެއެވެ..."

އެބަހީ: ބައިތުލްމަޤްދިސް ނަމާދެވެ. އެއީ ދިހަ ބަޔާނުގައި އައިސްފައިވާ ގޮތަށެވެ. އަދި ހަދީޘްގައިވެއެވެ:

(الطُّهُورُ شَطْرُ الْإِيمَانِ...) [25]

މާނައީ: "ޠާހިރުވުމަކީ އީމާންކަމުގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައެވެ."

އެބަހީ: ނަމާދުގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައެވެ. އަދި އެކަމާ ގުޅިގެން ނަމާދު ޤަބޫލުކުރަނީއެވެ.

---

[25] رواه مسلم: 223

އަދި އައްތިރްމިޛީއާއި، މުޙައްމަދު ބިން ނަޞްރު، ބިޝްރު ބިން މުފައްޟަލްގެ އަރިހުން، އަލްޖުރައިރީގެ އަރިހުން، ޢަބްދު ﷲ ބިން ޝަޤީޤު އަލްޢުޤައިލީގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވައިފައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ:

«كَانَ أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ ﷺ لَا يَرَوْنَ شَيْئًا مِنَ الأَعْمَالِ تَرْكُهُ كُفْرٌ إِلّا الصَّلَاةِ»[26]

މާނައީ: "ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަޞްޙާބުބޭކަލުން ޢަމަލުތަކުގެ ތެރެއިން އެއްވެސް ޢަމަލެއް ދޫކޮށްލުމީ ކުފުރެއްކަމުގައި ނުދެކެއެވެ. ނަމާދު ފިޔަވައެވެ."

މިއީ ގެންނަވިފައިވާ އިޖްމާޢުއެކެވެ.

އަދި ޞަޙާބީ ބޭކަލުންގެތެރެއިން އެކަކުދައިން އިޚްތިލާފު ނުކުރައްވާކަމުގައިވެއެވެ. އޭގެ ތެރޭގައި: އައްޔޫބު ބިން އަބީ ތަމީމާ އައްސަޚްތިޔާނީވެއެވެ. އެއީ މުޙައްމަދު ބިން ނަޞްރު އައްމަރުވަޒީއާ، ޙައްމާދު ބިން ޒައިދުގެ އަރިހުން، އައްޔޫބު ބިން އަބީ ތަމީމާ އައްސަޚްތިޔާނީ ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރައްވާފައިވާ ފަދައިންނެވެ:

«تَرْكُ الصَّلَاةِ كُفْرٌ لَا نختلفُ فِيهِ»[27]

މާނައީ: "ނަމާދު ދޫކޮށްލުމަކީ އަހަރުމެން އިޚްތިލާފުވެގެންނުވާ ކަމެއްގައި ކާފިރުވުމެކެވެ."

ނަމާދު ދޫކޮށްލާ މީހާ ކާފިރުވާނެކަމަށް ބަޔާންވެގެންވާ އެއްވެސް ނަޞްޞެއް އެއްވެސް ޞަޙާބީއެއްގެ އަދި ތާބިޢީއެއްގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާކަން އެނގިގެންނުވެއެވެ. އިބްނު ޝިހާބު އައްޒުހުރީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ބަސްފުޅު ދެކެވިއްޖެއެވެ. އެކަމަކު އެންމެ ފުރަތަމަ އިޝާރާތްކުރެއްވި ބޭކަލަކީ އެއީއެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުން މުޙައްމަދު ބިން

26 رواه الترمذي: 2622

27 تعظيم قدر الصلاة: 893

ނަސްރު އަލްމަރްވަޒީއާއި، ޢަބްދުލް ޢަޒީޒު ބިން ޢަބްދު ﷲ އަލްމާޖިޝޫނީގެ އަރިހުން، އިބްނު ޙަބީބުގެ އަރިހުން. އިބްނު ޝިހާބުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވި ރިވާޔަތުގައިވާ ފަދައިންނެވެ. ނަމާދު ދޫކޮށްލާ މީހާ ބެހޭގޮތުން އެކަލޭގެފާނު ސުވާލުކުރެވުނެވެ. އެހިނދު ވިދާޅުވިއެވެ:

«إِنْ كَانَ إِنَّمَا تَرَكَهَا أَنَّهُ ابْتَدَعَ دِينًا غَيْرَ دِينِ الْإِسْلَامِ قُتِلَ، وَإِنْ كَانَ إِنَّمَا هُوَ فَاسِقٌ ضُرِبَ ضَرْبًا مُبَرِّحًا وَسُجِنَ»[28]

މާނައީ: "އޭނާ އެނަމާދު ދޫކޮށްލީ އިސްލާމްދީން ފިޔަވައި އެހެން ދީނެއް އަލުން އުފެއްދުނުކަމުގައިވާނަމަ ގަތުލުކުރަންވާނެއެވެ. އޭނާ ދޫކޮށްލީ ފާސިޤެއްގެ ގޮތުގައިނަމަ އޭނާގެ ގައިގައި ވަރުގަދަކޮށް ތަޅާލުމާ އަދި ޖަލަށްލަންވާނެއެވެ."

މިރިވާޔަތުން ދޭހަވާގޮތުގައި ނަމާދު ދޫކޮށްލާ މީހާ ކާފިރުވާނޭކަމަށް އެކަލޭގެފާނު ނުދެކެއެވެ. ފަހަރެއްގައި އެކަލޭގެފާނު އެޤަބޫލުކުރެއްވީ އެންމެ ނަމާދެއްގެ ވާހަކަކަމުގައި ވެދާނެއެވެ. އެންމެ ނަމާދެއް، އެނަމާދުގެ ވަގުތު ބޭރުވުމާހަމައަށް ދޫކޮށްލައިފި މީހާއާމެދުގައި ހުކުމްކުރެވޭނެއެވެ. އޭނާއަށް ތައުބާވުމަށް ނަމާދު އިޢާދަކުރެއްވުމަށް ދޫކޮށްލާ މީހާ ކާފަރު ނުވާނަމަ ބަދަލު އެއްވެސް ސަބަބެއް އަމުރުނަމަ އެނގިގެންވެއެވެ. ޤުރުއާނާއި ސުންނަތުން، އަދި ސަޙާބީންނާއި ތާބިޢީންގެ ބަސްފުޅުތަކުން އެނގިގެންވަނީ ނަމާދަކީ ހުރިހާ އުޒުރުނެތި އެއީ ފަރުޟެކެވެ.

ޞަޙާބީން އިޖްމާޢުވެގެންވާ މިކަމުގެ މައްސަލައެވެ. އިމާމް އަބޫމުޙައްމަދު ވިދާޅުވެފައިވާ ފަދައިން: 'އިޖްމާޢުއަކީ ޞަޙާބީންގެ އިޖްމާޢެވެ. އޭގެ ފަހުން އައި މީހުންވަނީ އޭބަޔަކުންނަށް ތަބަޢަވެގެންނެވެ.'

28 *تعظيم قدر الصلاة*: 1035

ނަމާދު ދޫކޮށްލާ މީހާ ކާފަރުންވާނެކަމަށް ސަލަފުންގެ ފުޤަހާއިން ދެކޮޅުވެރިވީ މަދު ބައެކެވެ.

އޭގެ ތެރޭގައި: މުޙައްމަދު ބިން ޝިހާބު އައްޒުހްރީ އަދި ޙައްމާދު ބިން ޒައިދު ހިމެނެއެވެ.

އެބޭކަލުންގެ ޚިލާފުން ޖަމާޢަތުގެ ބަހާ އެހެން ދެކުނެވެ. އޭގެ ތެރޭގައި: އިބްނު ޝުބްރުމަ، އަލްޙަކަމު، އިބްނު ޙިއްބާން، އައްޓަބަރީ، އިބްނު ޚުޒައިމާ، އިބްނު އަބޫދާވޫދު، އަދި 'މުރްޖިޢާ ޚިޔާލު އަޙްމަދު' ފަދަ ބޭކަލުން ހިމެނެއެވެ.

އިމާމުންގެ އަރިހުން މަޝްހޫރުވެގެންވާނީ: އިސްލާމްކަމުގެ ރުކުންތަކުގެ ތެރެއިން ފުރަތަމަ ރުކުނާއި ދެވަނަ ރުކުން ނަމާދު ފިޔަވައި އެހެން ރުކުނެއް ދޫކޮށްލާ މީހާ ކާފަރުނުވާނެކަމެވެ.

އަދި ބައެއް އިލްމުވެރިން ދަލީލެއްގޮތުގައި -އެބޭކަލުންގެ ތެރޭގައި އަލްބައިހަޤީ، އަދި ނަވަވީއާއި އަލްބައިހަޤީއާއި، މާލިކީންގެ ތެރެއިން އިބްނު ބައްޠާލާއި، އިސްޙާޤު ބިން ރާހަވައިހިވެސް ވިދާޅުވެއެވެ، އަދި އިމާމް އަޙްމަދުގެ އެއްރިވާޔަތެއްގައިވާ ގޮތުގައި- އިސްލާމްކަމުގެ ރުކުންތަކުގެ ތެރެއިން އެއްވެސް ރުކުނެއް، ޢަމްދަކަމުގައި ނުވަތަ ކަހިލުކަމުގައި ނުވަތަ ބައްޖުކަމުގައިވިޔަސް- ދޫކޮށްލިޔާ، ކަންނަޑުކަމުގައި ފަސްޖެހުމުގައިވިޔަސް، ފަރުވާކުޑަކަމުގައިވިޔަސް، އިންކާރުކޮށްގެންވިޔަސް ދޫކޮށްލައިފިނަމަ އެމީހަކު ކާފަރުވާނެއެވެ.

އެކަމަކު ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިން ދަލީލުކުރައްވަނީ (ޝަހާދަތުގެ ދެކަލިމައާއި ނަމާދު ފިޔަވައި އެހެން ރުކުނެއް ދޫކޮށްލާމީހާ) ކާފަރު ނުވާނެކަމަށެވެ.

އަދި އިސްލާމްކަމުގެ ރުކުންތަކުގެ ތެރެއިން އެއްވެސް ރުކުނެއް ދޫކޮށްލާ މީހާ ކާފިރުވާނޭކަމަށް ބުނުމީ ސަލަފުންގެ އިމާމުންތަކެއްގެ ޤައުލުން އެނގިގެންވާ ބަސްފުޅެކެވެ. ކާފިރުކުރުމަށް ދަލީލު އައިސްފައިވަނީ ފުރަތަމަ ރުކުނާއި ދެވަނަ ރުކުނާއިމެދުގައެވެ. އެނޫން ރުކުންތަކަށް ދަލީލު ބޭނުމެއް ނުވެއެވެ.

ފުރަތަމަ ދެރުކުން ފިޔަވައި އެހެން ރުކުންތަކާއިމެދު އެފަދައިން ގާފުކަންބޮޑުކޮށް އައިސްފައިވަނީ ޙައްޖާއިމެދުގައިއެވެ. އެއީ الله تعالىގެ ބަސްފުޅުގައިވާ ފަދައިންނެވެ:

﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ﴾ [آل عمران: 97]

މާނައީ: "އެކަމަށް މަގެއްފެނި ކުޅަދާނަވެއްޖެ މީހާ، އެ ގެފުޅަށް ޙައްޖުކޮށްގެންދިއުމީ، (އެބަހީ: ޙައްޖުވުމަކީ) الله އަށްޓަކައި މީސްތަކުންގެ މައްޗަށްވާ ވާޖިބެކެވެ. ކާފިރުވެއްޖެ މީހާ، (ދަންނާށެވެ!) ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، الله އީ، އެންމެހާ ޢާލަމްތަކުން ފުދިވޮޑިގެންވާ ފަރާތެވެ."

އަދި ޢުމަރު ބިން ޚައްޠާބުގެ އަރިހުން އެކަމުގައި އައިސްފައިވާ ބަސްފުޅެވެ. އެއީ އަބޫބަކުރު އަލްއިސްމާޢީލީ، އަދި އަބޫބަކުރު އަލްއާޖުއްރީގެ އަރިހުން، އިސްމާޢީލު ބިން ޢުބައިދު الله ބިން އަބީ މުހާޖިރުގެ އަރިހުން، ޢަބްދުއްރަޙްމާނު ބިން ޣަންމުގެ އަރިހުން، ޢުމަރުގެފާނު ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާވެގެންވާ ބަސްފުޅެވެ:

(مَنْ أَطَاقَ الْحَجَّ وَلَمْ يَحُجَّ فسواء عَلَيْهِ أَنَّهُ مَاتَ يَهُودِيًّا أَوْ نَصْرَانِيًّا)[29]

29 حلية الأولياء: 9/252، تفسير ابن كثير: 2/85

ވާނީ: "ބައްޔިތުވުމަށް ކުޅަދާނަވާ ދެން އާދާ ބައްޔިތުންނާއި ޖެހިނަމަ، ތަޤްވާއާއި ގޮތުގައި ނުވަތަ ނަބާތާއެއްގެ ގޮތުގައި އޭނާ މަރުވިއަސް ހަމަހަމަވެގެންވެއެވެ."

މިބަސްފުޅު ތައުވީލުކުރެވިފައެވެ.

އަދި އެހެން ވަޤުތަކުން އަލްބައިހަޤީ، އިބްނު ހަންބަލުގެ އަރިހުން، އެކަކާކުންގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ.

އުމަރު ބިން ޚައްޠާބުގެ އަރިހުން އެފަދައިން ނަޤުލުވެފައިވެއެވެ.

އެއްވެސް ޞަޙާބީއަކު ޚިލާފުވެގެން ނުވާތީ ނަމާދު ދޫކޮށްލާ މީހާ ކާފަރުވާނޭކަމަށް އިމާމުންގެ ބަޔާން އެކަކަށްވެސް ދިނަ ބާކަރުން އިޖުމާޢު ގެންނަވާފައިވެއެވެ. އޭގެ ތެރޭގައި އިސްޙާޤު ބިން ރާހަވައިހި އަދި މުޙައްމަދު ބިން ނަޞްރު އަލްމަރްވަޒީ ހިމެނެއެވެ.

އަދި އިސްޙާޤު ބިން ރާހަވައިހި ދެކެވަޑައިގެންނެވީ ގޮތުގައި: ނަމާދު ދޫކޮށްލާ މީހާ ކާފަރުވާނޭކަމަށް ޞަރީޙަ ނައްޞުތަކުން ދަލީލު ސާބިތުވެއެވެ. އަދި އަބޫ ދާއޫދު އެކަލޭގެފާނުގެ ސުނަނު ފޮތުގައި މިޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެއީ ބާބުގެ ތަރުޖަމާ ގެންނަވާ: (باب في رد الإرجاء) 'އިރުޖާގެ މަޛްހަބު ރައްދުކުރުމުގެ ބާބު' ކަމުގައިވެއެވެ، ދެން އެބާބުގެ ދަށުން ނަމާދު ދޫކޮށްލާ މީހާ ކާފަރުވާނޭކަމަށް ދަލީލުކުރާ ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ.[30]

މިވާހަކަތަކުގެ މައްޗަށް އެނގިގެންދަނީ ފުރަތަމަ އައި ދިނަ ބަހަކު ނަމާދު ދޫކޮށްލާ މީހާގެ ހުކުމާއިމެދު ކަންތައް ސާފުވެގެންދާނެއެވެ. އަދި ޙައްޤަކީ، އެއީ ބައެއް މީހުން ނަމާދު ދޫކޮށްލާ މީހާ ކާފަރުވާނޭކަމަށް ދޭ ކުށްވެރިކުރުން ނުބައިކަމެވެ. އެއީ الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަރިހުން އެކަމުގައި ނަޞްޞު ޘާބިތުވެގެންވާ ބަހުގައިވެއެވެ.

30 سنن أبي داود: 4678

ނަމާދު ދޫކޮށްލާ މީހާއާމެދު ހުކުމް އިމާމުންގެ ބަސްފުޅު

ދުންޔާގެ ހަތަރު (މަޒްހަބުގެ) އިމާމުންނަކުގެއިވާ އަބޫ ހަނީފާއާއި، މާލިކުއާއި، އައްޝާފިޢީއާއި، އަޙްމަދުގެ އަރިހުން މިކަމުގައި އައިސްފައިވާ ބަސްފުޅުތައްވަނީ ތަފްޞީލުވެގެންނެވެ.

❖ **ނުޢުމާން އަބޫޙަނީފާ ބިން ޘާބިތު:** އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުން މަޝްހޫރުވެގެންވާ ބަސްފުޅުތަކީ ކާފިރުކުރައްވާ ބަސްފުޅުވެއެވެ- އެކަލޭގެފާނުގެ ޝާގިރުން އަބޫޔޫސުފް އަދި ޙައްމާދު ހިފާ އެންމެންނަކަށް ޖަމާކަން ގަބޫލުކުރައްވާ ނަސޭހަތްތެރިކުރައްވާފައެވެ. އެގޮތުގައިވެސް އެކަލޭގެފާނުގެ އަޞްޙާބުންނަށް: އިބްނު ޢާބިދީނާއި، އަލްޙާފިޡު އިބްނު ޢަބްދުލްބައްރާއި، އިސްމާޢީލު އަލްއަންޞާރީއާއި، ބިން ﷲ އަލްޤާރީއާއި، އައްބާހަރު އަލްޙަނަފީއާއި، އަލްހަމަވީއާއި، އަދި ދާރުޤުޠުނީއާއި، އަލްފުލާނީ ބިން މަރްޢީ ބިން ﷲ ރަޙިމަހުﷲ ދަރިކޮޅުގެ އެކަލޭގެފާނުގެ ޢަލީ، އަދި ޖަޒަރީއާއި، އަދި އަލްއިސްތިޒާރު އިމާމު އަބޫޙަނީފާގެ ކަލާމާއިވެސް ރިވާކުރައްވާ ބަސްފުޅުގެ އިސްނާދުން ވަނީއެވެ. އަލްޙާފިޡު އިބްނު ޢަބްދުލްބައްރު ބަޔާންކުރެއްވި 'ޖާމިޢު ބަޔާނުލް ޢިލްމި' ގައި އިސްނާދުން ދީނުގައި ތަޤުލީދުކުރުން ވަނީއެވެ.

އަދި (ނަމާދު ދޫކޮށްލާ މީހާ) ކާފިރުވުމާއިބެހޭ ގޮތުން އިމާމު އަބޫޙަނީފާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ އެއްވެސް ނަޞްޞެއް ނުފެނެއެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ބަޔާންކޮށްފައިވާ ގޮތުގައި ރިވާވާ ބަސްފުޅުތަކުން ހިފާނަމަ އެކަން ކަނޑައެޅިގެން ހުރިކަމެއް ނުވެއެވެ. އެއީ އިމާމުން ބުނެފައިވާ ބަސްފުޅެއް ކަމުގައި އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ: 'ކާފިރެއްކަމުގައި ހުކުމްކުރެވިދާނެތޯ؟' މިފަދައިންނެވެ:

(مثل ترك الصَّلَاة وَالزَّكَاة وَالْحج وَأَدَاء الفرَائِض...) [31]

މާނައީ: "އެއީ މިސާލަކަށް ނަމާދާއި، ޒަކާތާއި، ޙައްޖާއި، ރޯދައާއި، ފަރުޟުތަކާއި އަދާކުރުން ދޫކޮށްލުމުގެ ކަންކަމުންނެވެ."

ބުނުއްވުނީ: 'މިބަސްފުޅުން ދަލީލުކުރަނީ ނަމާދު ދޫކޮށްލާ މީހާގެ އީމާންކަން ފިލައިގެންދާކަމަށާއި، އެކަމަކު އުނިވަނީކަމަށް ދެކެވޭތީއެވެ.' **މިބަސްފުޅުގައި ބަލިކަށިކަމެއްވެއެވެ:**

ފުރަތަމަވަން: އީމާންކަން އުނިވުންކަމުގައި އިމާމް އަޙްމަދު ވިދާޅުވެފައި އެވަނީ އެންމެ ނަމާދެއް، އެނޫނަމަވެސް ވަޒީފާ ނިކުމެއްޒަކާތް ފަދަ ދޫކޮށްލައިގެން ހުރުމެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނުގެ މަޝްހަބުން ފުރިހަމަވާގޮތެވެ. އެގޮތުން މިއާދަޔެގައިވާ ކާފިރުވާނެކަމަށް އެކަލޭގެފާނުގެ ވިދާޅުވުން ނަގައިގެން. މިހެންވެ، އެކަލޭގެފާނުގެ ޤައުލުތަކުގައިވާ 'އަލްމުސްނަދު'ގައި ޙަދީޘާގެ ބަހީގެ ފޮތުގައި، ނަސްލުގެ އަޙިމަން މިރަވިޔާ ނަގުލުކޮށްދެއެވެ:

(جاء رجل منّا إلى رسول اللّه ﷺ فَأَراد أن يبايعه عَلَى أَنَّهُ لَا يُصَلِّي إِلَّا صَلَاتَيْنِ، فَبايعه رسول اللّه ﷺ على ذلك.) [32]

މާނައީ: "އަހަރުމެންގެ ތެރެއިން މީހަކު الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހަށް ދިޔައެވެ. ދެން އޭނާ ބޭނުންވީ ދެނަމާދު ދެނުވީ ނަމާދުކުރުމުގެ މައްޗަށް އެކަލޭގެފާނާއި ބައިޢަތު ހިފުމަށެވެ. ދެން الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ އެކަމުގެ މައްޗަށް އޭނާއަށް ބައިޢަތު ހިތްވުމެވެ."

---

[31] مسائل أحمد رواية صالح: 119/2

[32] مسند أحمد: 20287

އިމާމް އަޙްމަދުގެ އަޞްޙާބުންގެ ތެރެއިން އުޞޫލީންގެ ގިނަ ބަޔަކުންގެ އަރިހުގައިވެސް އެނގިގެންވާ ގޮތުގައި: އުޞޫލީންގެ މުސްނަދުގައި ނަޤުލުކޮށްފައިވާ އެއްވެސް ޙަދީޘެއް، ދެން އެއާއި ޚިލާފު އެއްޗެއް އުޞޫލީންގެ ޞަރީޙަ ނުކުރައްވާނަމަ، ނުވަތަ މައްސަލާގައި އުޞޫލީންގެ އަރިހުން ދެބަސްފުޅު އައިސްފައިވާނަމަ، އެހިނދުން އުޞޫލީންގެ މުސްނަދުގައި ނަޤުލުކޮށްފައިވާ މަޛްހަބެއްކަމުގައި އުޞޫލީންގެ ޤައުލެއް ވަކިކުރެވެނީއެވެ.

މިކަމަސްއަލާގައި ޚިލާފުވާކަމަށް އިބްނު މުފްލިޙު، އެބޫބަކުރުގެ ޤައުލު 'އަލްއާދާބުއް ޝަރްޢިއްޔާ' ގައި ބަޔާންކުރައްވައެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ:

(...ما رَوَاهُ أَحْمَدُ فِي الْمُسْنَدِ وَلَمْ يُصَرِّحْ بِخِلَافِهِ فَهَلْ يَكُونُ مَذْهَبًا لَهُ؟ فِيهِ خِلَافٌ بَيْنَ الْأَصْحَابِ وَالظَّاهِرُ أَنَّهُ لَا يُخَالِفُهُ...)[33]

މާނައީ: "އަޙްމަދު އުޞޫލީންގެ މުސްނަދުގައި ރިވާކުރައްވާ، ދެން އެއާއި ޚިލާފުވާ އެއްޗެއް ޞަރީޙަކޮށް ވިދާޅުނުވާނަމަ އެރިވާޔަތަކީ އުޞޫލީންގެ މަޛްހަބުކަމުގައި ވާނެހެއްޔެވެ؟ މިކަމުގައި އަޞްޙާބުންގެ ދެމެދުގައި ޚިލާފުވެއެވެ. އަދި ފާޅުވެގެންވާ ގޮތަކީ: އެރިވާޔަތަކާއި އުޞޫލީން ޚިލާފުނުވާކަމެވެ."

އިމާމް މާލިކުގެ އަރިހުގައިވެސް މިކަންތައްވަނީ މިފަދައިންނެވެ. އެއީ އުޞޫލީންގެ ފޮތް 'އަލްމުވައްޠަ' ގައިވާ ރިވާޔަތްތަކާއި ދެބަސްއަވާއެވެ.

މިކަމުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް، އިމާމް އަޙްމަދު މިހެނދު ނަޤުލުކުރުމުގައި (އުޞޫލީންގެ ފޮތުން ނިސްބަތްކޮށްފައިވާ ދަލީލުތަކެވެ.) ދަންނަވާދު ދެންވީ ނަޤުލުކުރެއްވި ރަސޫލުﷺ ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم ބައިބަޔަ ދެއްކިއެވެ. މިކަމުގައި އާދާ މިއާދާގެ މަތީގައި ދަންނަވާދު ނުކުތި ނަޤުލުކުރުމުގެ މަތީގައި ދާއިމީކޮށް، އަޞްލީ ހާލަތުކަމުގެ މަތީގައި އާދާ މިހުކުމަކީ ފަރުވާފެނުނު ވަރަށް އަދި މާއެކަމަކީ.

33 الآداب الشرعية: 30/1

ބުނެވޭނެއެވެ: ރޭގަނޑާއި ދުވާލުގައި ނަމާދުއް ނުވަތަ ދެނަމާދު އޭގެ ވަގުތުން ބޭރުވެއްޖައުމަށް ގާދެންދެން ދޫކޮށްލައިލި މީހާ ކަފާރާވާނެއެވެ.

މިއަދުގެ ޒަމާނުގައިވެސް ކަމަކު ވާނަކަމަށް ބުނާ ބަސް އުނަކަންދުވެރި ގިނަ ސަލަފުންގެ ބަޔަކުންގެ އަރިހުން ޘާބިތުވެފައިވެއެވެ. މިގޮތުން އަލްޙަސަނުލް ބަޞްރީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އަދި އިސްޙާޤު ބުނު ރާހަވައިހި އުފަދައިން ނަޤްލުކޮށްދެއްވި ސަލަފުންނާއި އަދި އަޙްމަދު އިބުނު ޙަންބަލްގެ މަދުރަބުން ގާތުގާ ރިވާޔަތްތަކާ ޒިކުރުވެގެންވާ އެބޭފުޅުންގެ ރިވާޔަތްތަކާ ބޭނުންވެސް ރިވާޔަތްތަކާވެ. އަދި މާލިކީ މަޛްހަބުގެ އަރިހުން ރިވާޔަތްވާ ރިވާޔަތްކުރައްވާފައިވެއެވެ. އަލްބަޣަވީ 'ޝަރްޙުއްސުންނާ' ގައި ބަޔާންކޮށްފައިވެ ވަރަށް ގިނަ ޢިލްމުވެރިން ރިވާވެގެންވާ ސުންނަތްތަކާވެގެން އުޅުއްވާކަމެވެ.

މިކަމުގެ މައްސަލަ، މުސްނަދުގައި އަލްއިސްނާދާ ރިވާޔަތް، އަބޫދާވޫދުގެ ދަރިކަމުން ބާވަތްތަކެއް ނުވަތަ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވަރުގަދަކަމެއް ދައްކާދޭ -އަދި އާދޭ ޝާހިދު ނަމާދުވެސް ހިފާނުވަތް- ދައްކާދޭކަމަށް އިޖުމާޢު އުނގެނުމުގެ މައްސަލަ ގިނައިން ރިވާޔަތްވާ އެމަސްއަލަ ގިނައިން ރާއްޖޭގެ ދަރިވަރުންނަށް ތަރުތީބުކޮށްފައެވެ.

ޚުލާޞާއަކީ: އަނބުރާދާ ހިތަ އަޒުހަރިންނަށް ގޮތެއް އެކަކަށްވުރެ އަދިރުން ސުންނަތްތަކެއް ނަމާދު ދައްކަވާ މިހާ ކަފާރާވާނެކަމެވެ. އެކަމަކުވެސް ރަޙްމަތް ދައްކާވާކަމު ހިޔަނި ނުދިވާނެއެވެ.

ދުނިޔެ އެކަށީގެ ދަރިކަމުން އަޅުގަ **الله** ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތްތަކާވެ އަދިސްޤާލާ: ހަސްދުވަސް ވަނދުން ނަމާދު ދައްކާވާ މިހާއިދުދު އަނބުރާދާއި ސުވާލުކުރައްވާފައި ވިދާޅުވިއެވެ: 'އެނަމާދުތަކަށް އިޖާބަދޭތޯ ހިދާޔަތްދެއްވާށެވެ.' މިއާއިލުދު ބުނެފާނެއެވެ.

މިގޮ ޖަވާބުވަނީ ދުވާލުކުންނެވެ:

ފުރަތަމައީ: ޚުޝޫޢުވެރިކަން ޖެހެނީކަމަށް ބޮޑުވަކުން އަދި ކާދުރުސްވާތަކަން ހުރިޔަކުގެ ނުކުރެއެވެ. އެގޮތުން ނަމާދު ދޫކޮށްލުމުން އިސްލާމްގެ ބިން ހަރަކާތެއް ކުޑަކުރެވިއްޖެއެވެ. އަދި އެއާއިއެކު އޭނާ ޤަބޫލުކުރެވޭނަމަ އަނގަމުގައެވެ ޚުޝޫޢުވެރިކަން ޖެހެނީކަމަށް އެކަލޭގެފާނު ދެކޮޅަށްވެއެވެ. އެފަދައިންގެ ޢަބްދު ﷲ ބިނުލް މުބާރަކުވެސްވެއެވެ.

އެއީ ހަބަރުގައި އައިސްފައިވާ ގޮތެއް ބަލާއިރު އެއްޗެހިތަކުންގެ ބަސްކޮޅު ސީދާ ނުވިނަމަވެސްވެއެވެ. އެގޮތުން މުޙައްމަދު ބިން ނަޞްރު 'ތަޢުޒީމު ޤަދުރިއް ޞަލާތި' ގައި، ޢަބްދުލް އަޒީޒު ބިން ޒުރާރާގެ އަރިހުން އިބްނުލް މުބާރަކުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވައެވެ: ދުވަސްވަރެއް ވަންދެން ނަމާދު ދޫކޮށްލި މީހާއިމެދު އެކަލޭގެފާނާއި ސުވާލުކުރެވުނުކަމަށް އެކަމުގައި ހުށަހެޅިއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ:

(فَمَا صَنَعَ، قَالَ: نَدِمَ عَلَى مَا كَانَ مِنْهُ، فَقَالَ ابْنُ الْمُبَارَكِ: لِيَقْضِي مَا تَرَكَ مِنَ الصَّلَاةِ، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيَّ فَقَالَ: يَا أَبَا مُحَمَّدٍ هَذَا لَا يَسْتَقِيمُ عَلَى الْحَدِيثِ.) [34]

މާނައީ: "ދެން އޭނާ ހެދީ ކިހިނެއްހެއްޔެވެ؟' ދެންނެވީމެވެ: 'އޭނާ ކުރި ކަންތައްތަކާއިމެދު ހިތާމަކުރިއެވެ.' އެހިނދު އިބްނުލް މުބާރަކު ވިދާޅުވިއެވެ: 'އޭނާ ދޫކޮށްލި ނަމާދުތައް ޤަޟާކުރުމަށެވެ.' ދެން އެކަލޭގެފާނު އަހުރެންނާ ކުރިމަތިލައްވާ ވިދާޅުވިއެވެ: 'އޭ އަބޫ މުޙައްމަދެވެ! ޙަދީޘަށް ބަލާނަމަ މިހެން ބުނުން ސީދާވެގެނެއް ނުވެއެވެ.'"

ދެވަނައީ: މިއީ ޢިލްމު ވާރަކަށް ކިޔަވައިދިނުމުގެ ކަމެވެ. އަދި ބަޔަކަށް ވާހަކައެއް ނޫނެވެ. އެހެން ވާޤިޢާތެއްގެ ވާހަކަދެކެވޭއިރުގައި ޤާނޫނީ ގޮތުން ނަމާދު ދޫކޮށްލާމީހާގެ ޙުކުމް ބަޔާންކުރާކަމެވެ. އެއީ މިޒާޖުގެ ބަސް ޖާހިލު (އިސްތިރާޙަތްދޭ) ލާ އަސްނަ އަސްހުނުން، ދެން އޭނާ އެކަމުގައި ވަރުވާކުޅަދާނަ ހަދަންވީ

34 تعظيم قدر الصلاة: 1068

ގޮތުގެ ފަރުވާއެއް ނުކުރޭ، އެއީ ފަސާދަ ދޭ ކަމުގައިވާއިރު އެއީ ބައިޝުކަމުގައި އާސާ ހިލާން (ނަމާދު ދޫކޮށްލައިފި) މިހާރު ބާރަހު ފަރުއިންނަވި. ފަހު އާސާގެ މައްސަލަ އެނަމާދު އިޢާދަކުރުން ވާޖިބުވާނެހެއްތޯ؟ އަބުރަކު ބަސްފުޅު އެބާރަޔަށް ނުވެއްޖެއްޔެވެ. **އެފަދަ އެހެން މީޙާރަކަށް:** ފެން ނުފެނިގެން ޓޮނުބޮފިކަމުގެ ބާރަމުގައިހުރި މަސްދުވަސް ވަންދެން ނަމާދު ދޫކޮށްލާ، އަދި ބޭއްޔަމުކޮށްގެން ބޭނު ބަރަޓޫފިކަން ނުފިލާނުކަމަށް ހިޔާނަތް މިހާފަސްދެއެވެ. **އަދި އެގޮ ޓޮކާގައި:** ފެއްޓާއި ފެން ބޭނުންކުރުމުގެ ކުރީގާނަކަން ނުބޮގެން މަސްދުވަހުގެ ނަމާދު ދޫކޮށްލާ މިހާފަސްދެއެވެ.

އުކުޅުގެ ގައުމަކާން، އުލަމާއުންގެ ތެރެއިން އައިސްފައިވާ ސާފުނޫން މުތަޝާބިހު ބަސްފުޅު ނުވެހުރި، އުލަމާއުންގެ ޖުމްހޫރު އަކްސަރުބުން އެތެރެއިން ނަމާދުކުރުމަށްފަހު ސަރީޙަ ބަސްފުޅުގައިވާ ގޮތަށެވެ.

ދޫކޮށްލި އިމާމް މާލިކުއަށް ބަލާއިރު: ނަމާދު ދޫކޮށްލާ މިހާ ކަފާރާތްތަކުން ޙުކުމަކީ ކަފާރާތްތަކުންވާ އުލަމާއުންގެ ތެރެއިން ނަމާޒާއަށް އަދި ގަޟާކުރުމުގެ އަމުރުނުދަން ދަރުވާމެދުވެއެވެ. އެހެންއެކަމަށް އަރިސްޓޯޓަލީސް އުލަމާއުންގެ ނިސްބަތުކުރާވާ ވާހަކަތަކުގައި ނަފްސިޔާތާ ކަންކަމެވެ. ނަމާދު ދޫކޮށްލާ މިހާ ގަޟާކޮށްލާމާއިމަދު މަނާވެއެވެ. އެގޮތުން އިބްނު އަބްދުލް ބަރުގެ 'އަލްތަމްހީދު' ގައި އުލަމާއުންގެ ތެރެއިން އެފަދައިން ނަގާއި ދަންނަވާލެވެ.[35] އަދި 'އަލްބަޔާން ވައްތަޙްޞީލް' ގައި އިބްނު ރުޝްދު ޤާނޫނުވެސް އުލަމާއުންގެ ތެރެއިން އެފަދައިން ދަންނަވާލެވެ.[36]

[35] التمهيد: 239/4

[36] البيان والتحصيل: 475/1

ޢުލަމާއުންގެ އަސްބާބުތަކުގެ އަރިހުގައި ޢުލަމާއުންގެ އަރިހުން މަޝްހޫރުވެގެންވާ ގޮތަކީ: ނަމާދު ދޫކޮށްލާ މީހާ ކާފަރު ނުވާނެކަމަށް. މިފަދައިން ޢުލަމާއުންގެ އަސްބާބުތަކުގެ ޖަމާޢަތެއް އަދި ކިޔެއްވަ، ޖުމްހޫރު އިމާމް މާލިކުގެ އަސްޙާބުން ގެންނަވައެވެ. އެއީ އިބްނު ރުޝްދާއި، އިބްނު ޢަބްދިލް ބައްރު ނަޤުލުކުރެއްވި ފަދައިންނެވެ.

އިބްނު ރުޝްދު އާނާގެ ފޮތް 'އަލްމުޤައްދިމާތުލް މުމައްހިދާތު' ގައި، 'ބިދާޔަތުލް މުޖްތަހިދު' ގައި މާލިކީގެ އަސްޙާބުން ނަމާދު ދޫކޮށްލާ މީހާ ކާފަރުވާނެކަމަށް ގެންސޮރިއެވެ.[37] ޢުލަމާއު ޢުލަމާގެ މަތީގައި ދުވިރުޒުން ޝަރުޙުކުރައްވައެވެ. ޢުލަމާއުންގެތެރޭން އިމާމް އަޙްމަދު ދެކެވަޑައިގަންނަވަނީ އެއް ނަމަވެސް ދުނަމާދެއް ދޫކޮށްލައިފިނަމަ މީހާ ކާފަރުވާނެކަމަށެވެ. ދެކެވަޑައިގަންނަވައެވެ. އެއީ ސަބަބުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘް ސާބިތުވެގެންނެވެ. ކުރިން ޢުލަމާން އިޖްމާޢު ކުރެއްވިކަން ހިނގައްޖެއެވެ.

އަދި އައްޝަންޤީޠީ 'އަޟްވާއުލް ބަޔާން' ގައި މާލިކީގެ އަރިހުން ކާފަރުވާނެކަމަށް އައިސްފައިވާ ރިވާޔަތެއް ބަލިކަށި ރިވާޔަތެއްކަމުގައި ދެންނެވިއެވެ.[38]

އަދި އައްޠަޙާވީ 'އަލްމުޚްތަޞަރު' ގައި ޢުލަމާއުންގެ އަރިހުން ނަޤުލުކުރައްވާ ގޮތުގައި: އެންމެ ނަމާދެއް އޭގެ ވަގުތު ނިކުމެގެން ދާންދެން ދޫކޮށްލާ އަދި ޤަޞްދުގާ ނުކުތާ މީހާ ކުފުރުވާނޭކަމަށް ޢުލަމާއުން އެއްބަސްވައެވެ.[39]

[37] المقدمات الممهدات: 1/142- 143

[38] أضواء البيان: 3/447

[39] اختلاف العلماء: 4/393

މާލިކީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިން ޤުރުއާނުގެ އަޖުރުން ގެންނަވާ ނަޤުލުކުރައްވާފައެވެ،
އެންމެ މިހެން ނަޤުލުކުރާ ޑޮކްޓަރު ބައްޔަކު ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އެހެނީ ޤުރުއާނުގެ
މަޛްހަބު އެންމެ ބޮޑަށް ދަލީލުގެންނަވާ އުސޫލުތަކެވެ.

ދެން އައްޝާފިޢީ ރަޙިމަހުﷲ، ޤުރުއާނުގެ އަޖުރުން ފޯރާނެ ކަމަށް ބަސްފުޅުގައި
ނަމާދު ދުޢާއަށާ މިހާ ކިޔަވާފައިވާނަމަ އަޖުރުން ނުފޯރާނެއެވެ. އެއީ ޤުރުއާނުގެ
އަދަބުކުން، ޤުރުއާނުގެ އަޖުރުން ނަމާދު ދުޢާއަށާ މިހާ ކިޔަވާފައިވާނަމަ
ފޯރާނެކަމަށް ވިދާޅުވެއެވެ. އިމާމް އައްޝާފިޢީގެ ޝާގިރުން އަދަބުގަށްޓެއް މިދެފަހަރު
ނަޤުލުކުރައްވާ، އަދި ޤުރުއާނުގެ އަޖުރުން ލިބޭނެކަމަށެވެ. އެކަމަށް އައްޝާފިޢީގެ
'އަލްއުއްމް ކިތާބު' ގައި،[40] އަދި އައްނަވަވީގެ 'އަލްމަޖްމޫޢު' ގައި،[41] އަދި އެހެނިހެން
އެކަމަށް ދެންނެވިއެވެ.

އަދި ބައެއް އިމާމުންނަށް އިމާމް އައްޝާފިޢީ، ނަމާދު ދުޢާއަށާ މިހާ ކިޔަވާފައިވާނަމަ
ފޯރާނެކަމަށް ދެންނެވިއެވެ. އެއީ 'އިޚްތިލާފު އަލްޢުލަމާ' ގައި އިމާމް އައްޠަޙާވީ
ދެންނެވި ބަސްފުޅެވެ.[42] ހަމައެފަދައިން 'ޝަރަޙު މުޝްކިލް އަލްއާޘާރު'
ފޮތުގައި ވިދާޅުވެއެވެ.[43] އަދި ހަނަފީ، އަދި މާލިކީ ބައެއް އިލްމުވެރިން ބުނާގޮތުން
ފޯރާނެ ކަމަށް ބަސްފުޅު ޤުރުއާނުގެ އަޖުރުން ނަމާދުކުރާށެވެ.

---

[40] عقيدة السلف: 84/1

[41] المجموع شرح المهذب: 16/3-17

[42] اختلاف العلماء: 393/4

[43] شرح مشكل الآثار: 205/8

އަދި އަލްޝާފިޢީވަނީ ކާފަރުވާނެކަމަށް އިޝާރާތެއް ކުރައްވާފައިއެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ބަސްފުޅުވަނީ އެކަމަށް ޢާއްމުކޮށެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނުގެ ޤޯލު 'އަލްއުއްމު' ގައި ވިދާޅުވެފައިވާ ފަދައިންނެވެ:

(...لَوْ أَنَّ رَجُلًا ترَكَ صَلَاةً حَتَّى يَمْضِيَ وَقْتُهَا كَانَ قَدْ تعَرَّضَ شَرًّا إِلَّا أَنْ يَعْفُوَ اللَّهُ.)[44]

މާނައީ: "ނަމާދުގެ ވަގުތު ނިކުމެއްޖައުމަށް ދާންދެން މީހަކު ނަމާދު ދޫކޮށްލައިފިނަމަ ފަހެ ނުބައިކަމަކަށް އޭނާ ހުށަހެޅިއްޖެއެވެ. الله ޢަފޫކުރައްވައިފިނަމަ މެނުވީއެވެ."

ޝަރަހަ: الله ގެ މަޝީއަތުގެ ދަށުގައެވެ. އަދި ފާފަވެރި މުސްލިމާއި ދެނީ، އަޒާބުދެއްވުމާއި މުޢާފުކުރެއްވުމުގެ ދެމެދުގައި الله ގެ މަޝީއަތުގެ ދަށުގައި ހުންނާނެއެވެ.

އެކަމުގައި ކާފަރުވާނެކަމަށް ބުނުން މުޠުލަޤުކޮށް އެކަލޭގެފާނުގެ ރިވާއިން ނަޤުލުކުރެވިފައި ނުވާ ބަޔާނާކަމަށްވެއެވެ. ފަހަރެއްގައި މިބަސްގައި އެކަލޭގެފާނުގެ މުރާދަކީ އެންމެ ނަމާދެއް އޭގެ ވަގުތުން ބޭރުވަންދެން ހުރުމުގެ ވާހަކަކަމަށް ފެންނާނެއެވެ. އެއީ އިމާމް އަޙްމަދުގެ މަޛްހަބުން ޚުލާޞާއި އެއްގޮތެވެ. އެހެންވެ އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެފައި އެވަނީ: 'ނަމާދުގެ ވަގުތުން ބޭރުވެއްޖައުމަށް ދާންދެން މީހަކު ނަމާދު ދޫކޮށްލައިފިނަމަ'އެވެ. އަދި ފަހަރެއްގައި މިއީ އަލްޤަދީމު، އެކަލޭގެފާނުގެ އަޤުވާލުން ޤަދީމުގައި ހިސާބުގައި އެހެން ޤައުލެއްކަމުގައި ވެދާނެއެވެ. ނުވަތަ އަލްޖަދީދު ނަޒަރުކުރެއްވި ގޮތުގައި ނަމާދު ދޫކޮށްލުން ޝަރުޢީދަލީލުތަކުގައި ފެންނާނެއެވެ.

ދެން އެއަށްފަހު، ވަގުތުން ބޭރުވުމުގެ ވާހަކަ އެކަލޭގެފާނު ދިރިހުރުއްވާފައިވުމުން އެކަލޭގެފާނު އިސްތިދުލާލުކުރައްވަނީ އެންމެ ނަމާދެއްގެ ވާހަކަކަން ދަލީލުކުރެއެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ

---

44 الأم للشافعي: 1/239

މުޅިއުމުރު އެއްކަލަ ނަމާދު ދޫކޮށްލުމުގެ ވާހަކަނަމަ، ވަޒީމުން ބޭރުވުމުގެ ވާހަކަ ގެންނުވުމުގެ މާބޮޑު ފައިދާއެއް ނެތެވެ.

❖ ދެންވެސް އަދި ހަނދާން ދަންނަވަން، އާންމުގެ ކިބައިން މަޝްހޫރުވެގެންވާ ގޮތަކީ ކާފިރު ނުކުރުމެވެ. އަދި އާންމުގެ އަސްބާބުންގެ ޖުމްހޫރުންނަކީ އިމާމުން އާންމުގެ ބަޔަކުން ނަފްސު ލިބުނަކައިއެވެ. އެގޮ ބުނެގައި އަޙްމަދުގެ ޠަޙާވީ 'އަލްމުސްތަދްރަކު' ގައި[45] 'މުޚްތަޞަރު އިޚްތިލާފުލް ޢުލަމާއު' ފޮތުގައިވެސްވެއެވެ.[46] އަދި އާންމު ސަލަފުންނަކީވެސް ހަމަގޮތުގައި ބަސް އަބު ސައިވެއިންގައި އެދުން މިހެން ދަލީލުކުރެއް މިގޮތައިންނެވެ.

އަދި އަސްސުބްކީގެ 'ޠަބަޤާތުއް ޝާފިޢިއްޔާ' ގައި، ނަމާދު ދޫކޮށްލާމީހާ ކާފިރުވުމުގެ މައްސަލާގައި އިމާމު އަޙްމަދާއި އިމާމު އައްޝާފިޢީއާއި ދެމެދުގައިވާ ބަޙުސް މުނާޤަޝާއެއް ގެނެސްދީފައިވެއެވެ. އެގޮތުން އިމާމު އައްޝާފިޢީއާއި އަޙްމަދާއި ބަދަލުވި ޙިވާރުގައި އިމާމު ޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ:

(يَا أَحْمَد أتقول إِنَّه يكفر قَالَ نعم. قَالَ إِذا كَانَ كَافِرًا فَبِمَ يسلم؟ قَالَ يَقُول لَا إِلَه إِلا اللَّهُ مُحَمَّد رَسُول اللَّه صلى اللَّه عَلَيْهِ وَسلم. قَالَ الشَّافِعِي فالرجل مستديم لهَذَا القَوْل لم يتركهُ. قَالَ يسلم بِأَن يُصَلِّي. قَالَ صَلَاة الْكَافِر لَا تصح وَلَا يحكم بِالْإِسْلَامِ بهَا فَانْقَطع أَحْمَد وَسكت.)[47]

ޝާފިޢީ: 'އޭ އަޙްމަދެވެ! އޭނާ ކާފިރުވާނެކަމަށް ތިބާ ބުނަނީހެއްޔެވެ؟'

ވިދާޅުވިއެވެ: 'އާނއެކެވެ.'

---

45 شرح مشكل الآثار: 205/8

46 اختلاف العلماء: 393/4

47 طبقات الشافعية الكبرى: 61/2

ދެން އައްޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ: 'އޭނާއީ ކާފަރެއްކަމުގައިވާނަމަ ދެން އޭނާ އިސްލާމްވާނީ ކޮންކަމަކުންހެއްޔެވެ؟'

ވިދާޅުވިއެވެ: 'އޭނާ لا إله إلا اللّٰه، محمد رسول اللّٰه ކިޔާނީއެވެ.'

އައްޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ: 'ފަހެ އޭނާވަނީ ކުރިއްސުރެ ދޫނުކޮށް މިބަސް ކިޔުމުގެ މަތީގައި ދެމިހުރެގެންނެވެ.'

ދެން އަޙްމަދު ވިދާޅުވިއެވެ: 'އޭނާ އިސްލާމްވާނީ ނަމާދުކޮށްގެންނެވެ.'

ވިދާޅުވިއެވެ: 'ކާފަރުމީހާގެ ނަމާދު ޞައްޙަ ނުވާނޫންހެއްޔެވެ؟ އަދި ނަމާދުކޮށްގެން އޭނާ އިސްލާމްވިކަމަށް ހުކުމް ނުކުރެވޭނޫންހެއްޔެވެ؟'

ދެން އިމާމް އަޙްމަދު ބަސްހުއްޓި ހަނުހުނުވިއެވެ.'''

މިއީ މުނާޤަޝާ ވާހަކައެކެވެ. އަދި އެއްވެސް އިސްނާދެއް ޞިއްޙަވާ ވާހަކައެއް ނޫނެވެ. އަދި އައްސުބުކީގެ 'ޠަބަޤާތުއް ޝާފިޢިއްޔާ' ގައި މިވާހަކަ ގެނެސްފައިވީނަމަވެސް ބަލިކަށިކުރުމުގެ ސިފައިންނެވެ. އަދި މިމުނާޤަޝާގައި މިދެއިމާމުންނަށް އުނިކަމެއްވެސް ނުވާ ބަލިކަށި ދަލީލު ދެއްކުންތަކާއި، ހުއްޖަތުގެ ބަލިކަށިކަން އެނގިގެންވެއެވެ.

ނަމާދު ދޫކޮށްލާމީހާ އެއްވެސް ބާވަތެއްގައި އިސްލާމްދީނުން ބޭރުވާކަން ބިޔަވާއެއް ނޫނެވެ. މިހެންވެ އަލްއިމާމުގެ ފޮތް 'ޖަރާބު ތަޢްލީޤު' ގެ ކުރިއާގޮތުގައި ދުލުތަކުންފަށައިވެއެވެ: އެއީ މަދްރަސަތުލްކަބީރާގެ ބަޔާން އިޙްސާނުވެރިންގެ އަތުރުންނެވެ. އެއީ އަބޫޒުބައިރުގެ އުނިވެރިވާ އައްޝާފިޢީ އަލްއިމާމް އަބޫ ޖަޢުފަރު އަލްމަރުވަޒީ ކިޔާދުއްލަވާނެވެ. އެގޮތުން އެއްދަކުރާ ޒަންޖީގައި ނަމާދު އުޅުމާއި ބައިގާތުން އަބޫޒުބާ ވަރަށްބަޔާންކުރައްވައެވެ. ދެން ވިދާޅުވިއެވެ:

(وَهَذِهِ الْمَسْأَلَةُ مِمَّا فَرَضَهَا الْعُلَمَاءُ وَلَمْ تَقَعْ ﷺ لِأَنَّ أَحَدًا مِنْ الْمُسْلِمِينَ لَا يَتَعَمَّدُ تَرْكَ الصَّلَاةِ وَكَانَ ذَلِكَ الْعَالَمُ غَيْرَ مُخَالِطٍ لِلنَّاسِ وَنَشَأَ عِنْدَ أَبِيهِ مُشْتَغِلًا بِالْعِلْمِ مِنْ صِغَرِهِ حَتَّى كَبِرَ وَدَرَّسَ فَقَالَ ذَلِكَ فِي دَرْسِهِ.)[48]

މާނައީ: "މިއީ ޢިލްމުވެރިން މިސާލެއްގެ ގޮތުން ތަޞައްވުރުކުރަން ގެންނަވާ ކަމެކެވެ. (ފަރަޟީގޮތުން) ކިޔާފައިވާ ކަމެއް ނޫނެވެ. އެހެނީ މުސްލިމުންގެ ތެރެއިން އެކަކުވެސް ގަސްތުގައި ނަމާދު ދޫކޮށްނުލާނެއެވެ.' މިޢިލްމުވެރިޔާވީ މީސްތަކުންނާއި އެކުވެ ނޫޅޭ ބޭފުޅެއްކަމުގައިއެވެ. އަދި އެބޭފުޅާ ކުޑަކުދިވި ކުޑައިރުއްސުރެ ޢިލްމު ހޯދުމުގައި މަޝްޣޫލުވެގެން، ބައްޕާފުޅުގެ ކައިރީގައެވެ. ބޮޑުވެއްޖެއްވުމުން ދަރުސްދެއްވިއެވެ. ދެން ކިޔަވާދިނުމުގެ ތެރޭގައި އެފަދައިން ވިދާޅުވިއެވެ."

ކޮންމެގޮތެއްވިޔަސް: މިބަސްފުޅާއި އަދި އެނޫން ބަސްފުޅުތަކެއްވެސް ދަލީލުކުރަނީ ނަމާދު ދޫކޮށްލުމަކީ އެއްވެސް ބާވަތެއްގައި އިސްލާމްކަމުގެ އަހުލުވެރިންގެ ސިފައެއް ނޫންކަމެވެ. އަދި ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ ޙަދީޘް ބަސްފުޅުތަކާއި، ސަލަފުންނާއި ޚަލަފުންގެ ބޮޑެތި އިމާމުންގެ އަރިހުން ކާފަރުވާނޭކަމަށް އައިސްފައިވާ ބަސްފުޅުތައް އެކަމަށް ދެއްކެއެވެ. އެބަސްފުޅުތަކީ ގިނަވެގެންވާ، އަދި ދުނިޔޭގައި މަޝްހޫރުވެގެންވާ ބަސްފުޅުތަކެކެވެ. އޭގެ ތެރެއިން ބައެއް ވާހަކައެއް އިސްވެ ހިނގައްޖެއެވެ.

[48] طرح التثريب: 150/2

ޤަޞްދުގައި ނަމާދު ދޫކޮށްލައިފިމާ ނަމާދު ޤަޟާކުރުމުގެ ޙުކުމް

އެއްވެސް ޢުޛުރެއް ނެތި ޤަޞްދުގައި ނަމާދު އަޅައިލިފިމާ، ފަހު ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައްވަނީ އެނަމާދު ޤަޟާކުރުން ވާޖިބުވާނެކަމަށެވެ. އެއީ ޤަޞްދުގައި ރަމަޟާނުމަހު ރޯދަ ދޫކޮށްލައިފިމާވެސް ޤަޟާކުރަންޖެހޭ ފަދައިންނެވެ.

ޞައްބަރަގޮތީ: ދިރާސާތަކުގައިވެސް އޭނާގެ މައްސަލަ ޤަޟާކުރުން ވާޖިބުވާކަން ނުފެނެއެވެ. އަދި އެކަން ޝަރުޢުވެގެން ނުވެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް ސުންނަތް ބަލަމުންދާއިރު ދީނަށް ވިސްނާ އާދަ ތަރައްޤީވެފައިވާ ކަމެއް ނޫނެވެ. އެހެނީ ޤަޟާކުރުމުގެ މައްސަލަ ދަލީލުގައި އެބަހުއްޓެވެ. އަދި (ނަމާދު ދޫކޮށްލާ ޤަޟާކުރާނެ އަމުރުކުރެއްވި ދަލީލެއް ނެތެވެ.

އާދޭ އިމާމުން ޤަޟާކުރުމަކީ މުސްތަޙައްބު ވެސް އެއްކަމެވެ. އެކަމަށް ދަލީލެއް ބޭނުންވާނެއެވެ. އެކަމަކު މިގޮތުގައި އެކަމުގެ މައްޗަށް ދަލީލެއް އެއްވެސްނުވެއެވެ. އެހެނީ ނަމާދުވަނީ އެހެންޖެހޭ އަދާކުރެވޭ. ނުވަތަ ޤަޟާކުރެވޭނެވެ. ނުވަތަ އިޢާދަކުރެވޭ. ނުވަތަ ތަކުރާރުކުރެވޭ. އެއިން އެއްވެސް ކަމަކަށް ވަގުތުން އަދާކުރެވުމާ ދަލީލަކުން ގެނެވޭ އުމުރު ނުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި ނަމާދު ޤަޞްދުގައި ދޫކޮށްލާ މީހާ ޤަޟާކުރަން ޖެހޭނެކަމަށް މުއްދަތެއް (ނަބިއްޔާގެ އަރިހުން) އެއްވެސް އެއްޗެއް އަދިވެސް ރިވާކުރެވޭ، އެހެން މިއަދުވެސް އެއްވެސް ޞަޙާބީއަކުވެސް އަމުރުކުރެއްވި ކަމެއް އެނގިގެންނުވެއެވެ.

އިބްނު ރަޖަބް ވިދާޅުވިއެވެ:

(...ولا يعرف عن أحد من الصحابة في وجوب القضاء على العامد شيء، بل ولم أجد صريحاً عن التابعين – أيضا – فيه شيئاً، إلا عن النخعي.)[49]

---

49 فتح الباري: 139/5

މާނައީ: "ޤަސްދުގައި ނަމާދުދޫކުރާ މީހާ، ތަކްފީރުކުރުން ވާޖިބުވާކަމަށް އެއްވެސް ޞަޙާބީއެއްގެ އަރިހުން ބަސްފުޅެއް އެނގިގެންނުވެއެވެ. އަދި ޚިލާފެއް، ޖާބިރުގެ އަރިހުންވެސް ބަޔާންކޮށް އެއްވެސް ބަސްފުޅެއް އަޅުގަނޑު އެނގޭގޮތުގައި ނުދަނަމެވެ. އައްސަލަފުންގެ އަރިހުން ފެނިފައެވެ."

މިމައްސަލާގައި ޞަޙާބީރަޟީން ތާބިޢީންގެ ސަލަފުންގެ އަރިހުން އެކްވެ ކުރިން އަމިއްލަގައިވާ ބަޔާނެއްކަމަށް އަޅުގަނޑުމެން އެނގިގެންނުވެއެވެ: އަލްޙަސަނުލް ބަޞްރީގެ އަރިހުން ޞަޙީޙުވެގެންވާ ބަސްފުޅެވެ. އެއީ އަލްމަރްވަޒީ، އައްސަނަދުގެ އަރިހުން، އަލްޙަސަނުލްބަޞްރީގެ އަރިހުން، އަލްޙަސަނުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ބަސްފުޅެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ:

«إِذَا تَرَكَ الرَّجُلُ صَلَاةً وَاحِدَةً مُتَعَمِّدًا فَإِنَّهُ لَا يَقْضِيهَا»[50]

މާނައީ: "މީހާ ޤަސްދުގައި އެއްވެސް ނަމާދެއް ދޫކޮށްލައިފިނަމަ، ފަހެ އޭނާ އެނަމާދު ޤަޟާކުރުމެއް ނުޖެހެއެވެ."

މުޙައްމަދު ބިން ނަޞްރު ވިދާޅުވިއެވެ:

(وَقَوْلُ الْحَسَنِ هَذَا يَحْتَمِلُ مَعْنَيَيْنِ أَحَدُهُمَا أَنَّهُ كَانَ يُكَفِّرُهُ بِتَرْكِ الصَّلَاةِ مُتَعَمِّدًا فَذَلِكَ لَمْ يَرَ عَلَيْهِ الْقَضَاءَ لِأَنَّ الْكَافِرَ لَا يُؤْمَرُ بِقَضَاءِ مَا تَرَكَ مِنَ الْفَرَائِضِ فِي كُفْرِهِ، وَالْمَعْنَى الثَّانِي أَنَّهُ إِنْ لَمْ يَكُنْ يُكَفِّرُهُ بِتَرْكِهَا فَإِنَّهُ ذَهَبَ إِلَى أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ إِنَّمَا افْتَرَضَ عَلَيْهِ أَنْ يَأْتِيَ بِالصَّلَاةِ فِي وَقْتٍ مَعْلُومٍ فَإِذَا تَرَكَهَا حَتَّى يَذْهَبَ وَقْتُهَا فَقَدْ لَزِمَتْهُ الْمَعْصِيَةُ لِتَرْكِهِ الْفَرْضَ فِي الْوَقْتِ الْمَأْمُورِ بِإِتْيَانِهِ بِهِ فِيهِ فَإِذَا أَتَى بِهِ بَعْدَ ذَلِكَ فَإِنَّمَا

50 تعظيم قدر الصلاة: 1078

أَتَى بِهِ فِي وَقْتٍ لَمْ يُؤْمَرْ بِإِتْيَانِهِ بِهِ فِيهِ، فَلَا يَنْفَعُهُ أَنْ يَأْتِيَ بِغَيْرِ الْمَأْمُورِ بِهِ عَنِ الْمَأْمُورِ بِهِ.)[51]

މާނައީ: "އަލްމަރުވަޒީގެ މިބަސްފުޅުގެ ދެމާނައެއް ހުރެއެވެ:

ފުރަތަމައީ: ޤަސްދުގައި ނަމާދު އުޒުރުގެ ސަބަބުން އެކަށީގެންވާ ވަގުތު ކަޒާކުރުއްވަނީއެވެ. އެހެންވެ އާންމުގެ މަސައްކަތް ޤަޟާކުރުމުގެ ނުވާކަމުން އެކަށީގެން ދޫކުރެއްވިއެވެ. އެހެނީ ކަޒާކުރުމަކީ، ކަޒާކުރުމުގެ ޝަރުޠުގައި ދޫކޮށްލެއްވިޔަސް ފުރުޞަތެއް އަނބުރާ ޤަޟާކުރާކަން އަމުރެއް ނުކުރެއްވިއެވެ.

ދެވަނަ މާނައީ: އެނގުމުން ދޫކޮށްލައިގެން އެކަށީގެންވާ އަދި ކަނޑައެޅިފައިވާ ނުކުރެއްވިނަމަވެސް، ފަހެ އެކަށީގެންވާ ދުވަހުގައި: الله تعالى އަންގަވާ ވަގުތުގައި ފަހުން ޤަޟާކުރުމަކީ ދީނުގެ އެކަށީގެންނާ މަޤުބޫލުގައި ނަމާދުގެ ފަރުޟު އަދާކުރުމެވެ. ދެން އޭގެ ވަގުތުން ބޭރުކޮށްލުމުން ދާންދެން އެ ނަމާދު ދޫކޮށްލައިފިނަމަ، ފަހެ އެކަމުގެ ބަދަލުގައި ކަފާރާތެއް އޮތް ދީނުގެ މަސައްކަތެވެ. އަދި އެވަގުތުގައި ޤަޟާކުރުމަކީ ޤަބޫލުކުރެވޭނެ ކަމެއް އަޅުގަނޑު ދެކެމެވެ. ދެން އެ ކަމަށް ދެމިތިބެ ކުރެވޭ ކަމަކަށް ނުވާ ކަމުގެ ދޮގު ޤަޟާކުރުމަކީ ފަހުން ޤަބޫލުކުރެވޭނެ ކަމެއް ނޫނެވެ. އަދި ޤަޟާކުރުމަކީ ޤަބޫލުކުރެވޭނެ ކަމެއް ނޫން ކަމަށް ބަޔަކު ޤަބޫލުކުރެވޭނެ ކަމެއް ނޫނެވެ."

(މުޙައްމަދު ބިން ނަޞްރު ހަރުވަޒީ) ވިދާޅުވިއެވެ:

(وَهَذَا الْقَوْلُ غَيْرُ مُسْتَنْكَرٍ فِي النَّظَرِ لَوْلَا أَنَّ الْعُلَمَاءَ قَدْ أُجْمِعَتْ عَلَى خِلَافِهِ.)[52]

51 تعظيم قدر الصلاة: 1078

52 تعظيم قدر الصلاة: 1078

ވާނަހީ: "މިއީ ނަޖިހު ހިންގައިދު އިންސާނު ނުކުރެވޭ ބަހެކެވެ. އެއާއި ޚިލާފުވާގޮތަކަށް ޢިލްމުވެރިން އިޖުމާޢުވެގެން ނުވިނަމައެވެ."

އިބްނު ޙަޒްމުއާއި،[53] އިބްނު ޚަޠީބު އައްޝަރުބީނީއާއި،[54] ޝާފިޢީގެ ބާރިޤު: އަދި އިބްނުރަޖަބުވެސް މިފަދައިން ބާރީގަޔާއެވެ. އަދި އޭނާ އަލްޖުމުޢާއިރީގެ ފަތްޙުލްބާރީ އެކަށޭގޮތުގެ ބަސް: 'އަލްމުސްނަދު' ގެ ފަހުގެ ބައިގައި، އަދި އެކަށޭގޮތުގެ އަލްޖާމިޢުގައި އެފަދައިން ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި އަލްބައްހަރުއްރާއިޤުއާއި، އިބްނު ބައްތާލްއާއި، އަލްޖުމުޢަތު ޖާމިޢުގަ ބަޔާން އިމާމުން މިކަމަށް އިސްތިދުލާލު ކުރައްވައެވެ.[55]

އަދި އިބްނު ތައިމިއްޔާ މިފަދައިން ތަހްޤީޤުކޮށްދެއްވާ ކަމަށް ފާހަގަކުރައްވައެވެ.[56] އަދި އިބްނު ރަޖަބްގެ 'ޛައިލު ޠަބަޤާތު ޙަނާބިލާ' ގައި ފަދައިން ހިސާބުކޮށް އިބްނު ތައިމިއްޔާގެ ފަހަރު ހަދިޔާ ފަދަވާކަމުގެ ތަފްޞީލުގެ ބަސް.[57] **ފާހަގަ:** އެކަށޭގޮތުގެ ޖަމާޢަތުގައި ފަރުވާ ދެވިގެންވާ ގޮތައި ޚިލާފުވާގޮތާ ބަސްތުގެއްކަމަށެވެ. އެހެނީ އިބްނު ރަޖަބު އަދިއްޔަތުގެވެސްފަދަ އެކަށޭގޮތުގެ ގޮތް 'އަލްފަތުޙު' ގައި މިފަދައިން ޝަރަޙަކުރައްވާފައިއެވެ.

އެގޮ އިލްމުވެރިން، ފަސްގާތުވެރިން ބަރުމަލު ނަމާދު ދުވަސްތަ މިހާ ކަމަށްގޮސްވާފައިވަނީ ބުނުން ޝަރީޢަތުގާ ބަހެއް ނުވެއެވެ. އެހެނީ ނަމާދު ދުވަސްތަ މިހާ ކަމަށްގޮސްވާފައިވަނީ އިސްލާމުގެ ނަމާދުކުރާން

[53] المحلى: 10/2

[54] مغني المحتاج: 308/1

[55] فتح الباري لابن رجب: 135/5

[56] مجموع الفتاوى: 22/40-41

[57] ذيل طبقات الحنابلة: 524/4

ވިދާޅުވިއެވެ. އެއީ އާންމު ތަޢުބާވުއްޖެނަމަ އާންމު ފަސާދުކުރަން ޖެހޭނެކަމަށް އެކަށޭގެނެވުނު ދެކޮޅަށްވާ ހާލުގައިއެވެ.

އަދި ޢަބްދުލް ޤާހިރު އަލްބަޣްދާދީގެ ފޮތް: 'އަލްފަރުޤު ބައިނަލް ފިރަޤު' ގައި،[58] ޚަވާރިޖުންގެ ނަމާދު ތެރޭގައި ދުޢާކުރުމުގެނަމަ އެނަމާދު ތަޞައްވުރުން ވާޖިބުވެގެންނުވާކަމަށް ބުނުވި މިހާ ކާފަރުވެގެންވާކަމަށް ވެސް އުއްމަތުގެ އިޖްމާޢުވެގެންވާކަމަށް ދީނުރައްކާތެރިވާ ބަސް ދަންނައެވެ، އެބޫބަކުރު ހައިބަތާއިއެކުވެސް އެވަނީ (ޚައްޤުން) ވަރަށްވެސް ދުރުވެ ގޮވެގެންވާ ބަހެއް ގެނެސްފައިވެއެވެ. އަދި ވާޖިބުވެގެންދޭ ޖަމާޢަތުގައި އެއްވެސް މިހެނު އުޅުމާފައި ނަމާކަމަކަށް ދުވެ އުއްމަތުގެ އެކީ އުޅުމާފައެވެ.

އެފަދައިން އެބޫބަކުރު ބުނަން ގޮތުގެރިކަށް މުސްލިމުންކަމުގައިވާ އަހްލުއްސުންނަތުގެ އިސްކާރުކަމުގެ ތެރޭގައިކަމުންނެވެ.

އުދުހުއްމީ ތަޞްދީޤުގައި ނަމާދުއަދާ މިހާ ތަޞައްވުރުން ވާޖިބުވާކަމަށް ދަލީލުތަކުގެ ބާރުގެ މިހެކުވެސް، ދަލީލުތަކަށް ބެއިޖުވެގެންނާ ނަމާދުގައި ތަޞައްވުރުން ވާޖިބުވެގެންނާކަމަށް ބަލިގެޤަރައިމާ ޝާފިޢީ މާލިކީގައިމާ ދަލީލުޖެހިކަށްނެއެވެ. އެދަލީލުތަކަށް ބަލިގެޤަރައިވަނީ: ހަނަފީނުތުމާއި، ނުހުދޭދުމާއި، ނިދުމާއި އެހެން އެފަދަ އުދުހުޖެހޭނާއި ގެހިގެންނެއެވެ.

އަދި ގިނަ ޙަނަފީބޭކަލުގަނި ޝަރުޢުވެނި ތަޞްދީޤުގައިއާ މިހާއި، ހަނަފީނުތުމުން މިހާ ފަދުއްލަރުއްވަފައިއެވެ. އަދި ތަޞްދީޤުގައިއާ މިހާ، ހަނަފީނުތުމުން މިހާގެ މައްސަލަ ޝަރުޢުތަކުން އާހިރުމަތީ އެއްބަސްވުމާ ކެއްރާރުނުގެ. އަދި އަބްޖަދީ: އަދާކުރުމަތާ އަމުރުކުރުން ތަޞައްވުރުން ވާޖިބުވާނެއެވެ. އެކަން ވާޖިބުވާކަން ކަރައިދީ އާ އަމުރުކުރެއްވުނެވެ. އަދި އަދާކުރުމުގެ

58 الفرق بين الفرق: 1/ 132

އަމުރު ވަޙީން އައިސްފައިވާނަމަ، ޤަބޫލުކުރަންވާ އަމުރުވެސް އެފަދައިން އަޅުން ވާޖިބުވޭ. އަދި الله ގެ ރަސޫލުފުޅުވެސް އާދަމުގެ ދަރިންގެ ރަސޫލުބޭކަލާއި ތަބާވެވޭނެވެ. އެއީ ޤަބޫލުކުރާ ނުވަތަ ހަނދާންނެތި ރަސޫލާއާ ދެކޮޅުހަދާ ކަމުގައެވެ. ކޮންމެ ހާލަތެއްގައިވެސް އާދަމުގެ ދަރިންގެ ރަސޫލުބޭކަލުން ޤަބޫލުކުރަން ޖެހޭނެއެވެ. އެހެން އެކަމުގައި: ފާސިޤުވެގެންވާ ރަސޫލު ހަދީޘްތަކުގެ މައްޗަށް، ދަލީލު އަރައިގަތުމުގެ ދުނިޔޭގެ ކަންތައްތަކުގައި ނުވަތަ ބާރުގެ މައްސަލައިގައި: ޤަބޫލުކުރައްވާނެ ހަނދާންނެތުން މީހާ، އެއްގޮތަކަށްވެސް ނުބެލޭ ބަހާއި ދަލީލާއި ހުކުމް ތަކަށެވެ. އެހެން ހަނދާންނެތުން މިފަދަ ޤަބޫލުކުރުމުގެ ސަބަބުން ރަސޫލާ ފާހަގަކުރެވޭ އަދި ގޮތް އަދި ނަބީގެ އަމުރާ ތަބާވުމެވެ. ޝަރީޢަތުން ފާހަގަވާ އެކަމުގައި ރަސޫލާ ފާހަގަކުރެއްވިއެވެ. ޤަބޫލުކުރެއްވި މިފަދަ، ހަނދާންނެތުން މިފަދަ އެއްގޮތްވާނެއެވެ. ރަސޫލުގެ މައްސަލަ ވާޖިބުވާނެ ކަމުގެ ޙުކުމް ކުރުމެވެ. ޤަބޫލުކުރެއްވިކަމެވެ. އަދި ޤަބޫލުކުރައްވާ ރަސޫލުގެ ދަލީލު ކަމާއިގުޅޭ ކަމަކީ ކުރެއްވިކަމެވެ.

ޝަރީޢަތުގައިވާ ނަބަވީ ސުންނަތް އައިސްފައިވާ ހުކުމްތަކުގެ މިސާލު ބަޔާންކުރަމެވެ. (ޢަޤީދާ ގޮތުގައިވާ ކަން) ޤަބޫލުކުރުމުގެ ތެރޭގައި (އެފަދައިން) ޢަމަލުކުރުން ނަބަވީ ސުންނަތުން ލިބިގެންވާ (އެހެން ނަބީގެ ސުންނަތް) ފަރުޟުކުރެވިފައެވެ. ދީނުގައި ޝަރީޢަތުގައި އެކަމަށް ޢަމަލުކުރުން ނަބަވީ ސުންނަތް ދީނުގެ ހުކުމްތަކުގެ ތަރުތީބުގައި އެކަމަށް ޤަބޫލުކުރުމުގައި ނުވާނެއެވެ.

އަހަރުމެން އޭގެ ސިފަ މިބަޔާންކުރާ ނަމާދަކީ الله تعالىٰ އުނގަންނަވާ ގޮތުގައި، އަދި އުނގަންނަވާ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ ދުރުގެ ގަތިން އުނގަންނަވާ އަޅުތަކުންގެ މައްޗަށް ފަރުޟުކުރައްވާފައިވާ ފަރުޟުނަމާދެވެ. ފިރިހެނުންނާއި އަންހެނުން ނަމާދުގެ ސިފަ ބަޔާންކުރުމެވެ. ދެންފަހެ ނަމާދުގެ ފަރުޟާ ރުކުންތަކާއި، އޭގެ ކުރިއްޔާ ޝަރުތުތަކާއި ރުކުންތަކާއި، އެފަދަ ކަންކަން ގެނައުން ދިމާވެގެންވެއެވެ. ޤުރުއާނާއި އަހަރުމެން އެކަންކަމުން އެއްލިބާވާނަމެވެ. ފަހަރެއްގައި ހާދުވެރިކަމެއް، އަދި މުޒައްމުޙެއް ކަމެއް ބަޔާންވެފައި ހުރެދާނެއެވެ.

އެގޮތުން ބަލަމާ:

ނަމާދަށް ހިނގާފައިދިޔުމުގެ އަދަބުތައް

ހަމަކަށަވަރުން ނަމާދަށް މިސްކިތަށް ދިޔުންވަނީ ޝަރުޢުވެގެންނެވެ. މިސްކިތުތަކަށް ބިނާކުރެވުނީވެސް އެކަމަށްޓަކައެވެ. އަދި الله ވަނީ އެތަންތަނުގައި ޒިކުރުކުރުމާއި ނަމާދުކުރުމަށް އަމުރު ފުރުސަތުދެއްވާފައިވެއެވެ. އެއީ އެކަލާނގެ ވަޙީކުރެއްވި ފަދައިންނެވެ:

﴿وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ﴾ [البقرة: 43]

މާނައީ: "އަދި ރުކޫޢުކުރާ މީހުންނާއެކު ތިޔަބައިމީހުން ރުކޫޢުކުރާށެވެ."

އަދި الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަމުރުން އެކަމުގައި އެތަކެއް ނައްޞުތަކެއް އައިސްފައިވެއެވެ.

ނަމާދަށް ދިޔުމުގައި ކިޔަން އެނގޭގޮތަށް ވަކި ދުޢާއެއް الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން ޘާބިތުވެގެންނުވެއެވެ. ދެންވެސް މުސްލިމް އެކަލޭގެފާނުގެ ޞަޙީޙުގައި، މުޙައްމަދު ބުނު ޢަލީ ބުނު ޢަބްދިﷲ ބުނު ޢައްބާސްގެ އަރިހުން، އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާފުޅުގެ އަރިހުން، ޢަބްދު الله ބުނު ޢައްބާސް رضي الله عنهما ގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ: އެކަލޭގެފާނުގެ ބޮޑުދައިތަ މައިމޫނާގެ އަރިހުގައި ނިދަނީ ހޭލައްވާފައިވާ ވާހަކަ ބަޔާނުގައި: ނަބިއްޔާ ﷺ ނަމާދަށް ނިކުންނަވާ މިހެން ދުޢާކުރެއްވިއެވެ:

(اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورًا، وَفِي سَمْعِي نُورًا، وَفِي بَصَرِي نُورًا...)[59]

މާނައީ: "އޭ الله އެވެ! އަހަރެންގެ ހިތުގައި ނޫރެއް ލައްވާދެއްވާށެވެ. އަދި އަހަރެންގެ އަޑުއިވުމުގައި ނޫރެއް ލައްވާދެއްވާށެވެ. އަދި އަހަރެންގެ ފެނުމުގައި ނޫރެއް ލައްވާދެއްވާށެވެ..."

---

59 صحيح مسلم: 763

ޗަރަ މިހަދީޘަކީ ވަގުތެއް އަދި ކުރެކެވެ. އަދި އިމާމް މުސްލިމް އެކަލޭގެފާނުގެ ޞަޙީޙުގައި މިހަދީޘް ގެންނަވާފައިވަނީ ޢިއްލަތެއް (ޒުރުވިގެންނާ ބަލިކަށިކަމެއް) ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ ގޮތުންނެވެ. އެއީ ޢަބްދު الله ބިން ޢައްބާސްގެ މިނިވަންއަޅު ކުރައިބު، ޢަބްދު الله ބިން ޢައްބާސްގެ އަރިހުންނާ ހަދީޘް ރިވާކުރުމަށްފަހުގައެވެ. އެހަދީޘްގައިވަނީ: ނަބިއްޔާ ﷺ އެފަދައިން ދުޢާކުރެއްވީ އެކަލޭގެފާނުގެ ސަލާތުގައިއެވެ. އެހެންކަމުން މިދުޢާކުރުންވަނީ ސަޖިދަގައި އަދި ރުކޫޢުގައެވެ. މުސްލިމް ދިޔުމުގެ މަދުމައްސަލާ ނޫނެވެ. އެއީ އިމާމް އަލްބާނީ ރަޙިމަހުﷲ މިފަދައިން ބުނުއްވާފައިވަނީ. އެއީ މިހަދީޘްގެ ބާބު ކަނޑައަޅުއްވަމުން ވިދާޅުވެއެވެ: (بَابُ الدُّعَاءِ إِذَا انْتَبَهَ بِاللَّيْلِ)[60] 'ރޭގަނޑު ހޭލެވިއްޖެނަމަ ދުޢާކުރުމުގެ ބާބު' އެވެ.

އަދި މިހަދީޘްގެ ތަރުޖަމާގައި ބާބު ކަނޑައަޅުއްވާ އިމާމް އައްނަސާއީ، އެކަލޭގެފާނުގެ ސުނަނުގައި ވިދާޅުވެއެވެ: (بَابُ الدُّعَاءِ فِي السُّجُودِ)[61] 'ސަޖިދަގައި ދުޢާކުރުމުގެ ބާބު' އެވެ.

ނަތީޖާގެ ޚުލާޞާ: މިދުޢާކުރުންވާކަން ކަށަވަރު ސަޖިދަގައެވެ. މުސްލިމްގެ ރިވާޔަތުގައެއް ނޫނެވެ. އަދި މިހަދީޘްގައި މުޙައްމަދު ބިން ޢަލީ، އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާފުޅުގެ އަރިހުން، ޢަބްދު الله ބިން ޢައްބާސްގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވުމުގައިވެސް ވަގުތެއް އައިސްފައިއެވެ. އަދި އިމާމް މުސްލިމް، ޢަބްދު الله ބިން ޢައްބާސްގެ މިނިވަންއަޅު ކުރައިބުގެ ބަދިރީފުން މިރިވާޔަތް ގެންނެވުމަށްފަހު މިހަދީޘް ގެންނަވާފައިވަނީ ޢިއްލަތެއްވާކަން ބަޔާންކުރައްވަމުންނެވެ. ޙުއްޖަތް ދެއްކުމަކަށް ނޫނެވެ.

60 صحيح البخاري:: 69/8

61 سنن النسائي: 218/2

އިންސާނާ ކޮންމެ ނަމާދަކަށް ވުޟޫކޮށްގެން ނިކުމެން ޝަރުޢުވެގެންވެއެވެ. އަދި ވުޟޫ ފަސްނަމާދު އެއްވުޟޫއިން ކުރިނަމަވެސް މައްސަލައެއް ނެތެވެ.

އަދި ހިމޭންކަމާއި މަޑުމައިތިރިކަމާއި އެކުގައި ނަމާދަށް އަރުން ޢާންމުކޮށް ޝަރުޢުވެގެންވެއެވެ. ފަހެ ނަމާދުގައި ހިމޭންވެ މަޑުމައިތިރިވުން ޝަރުޢުވެގެންވާ ފަދައިން، ނަމާދަށް ހިނގާފައި އަންނަ މީހާއަށްވެސް އެކަން ޝަރުޢުވެގެންވެއެވެ. އެގޮތުން ޞަޙީޙު މުސްލިމުގައި، އަބޫ ހުރައިރާ رضي الله عنه ގެ އަރިހުން މަރުފޫޢުކޮށް އައިސްފައިވެއެވެ:

(فَإِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا كَانَ يَعْمِدُ إِلَى الصَّلَاةِ فَهُوَ فِي صَلَاةٍ.)[62]

މާނައީ: "ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ނަމާދަށް ދަތުރަށް ކުރިމަތިލައިފިނަމަ ފަހެ އޭނާވަނީ ނަމާދުގެ ތެރޭގައެވެ."

އެބަސްފުޅުން އިޝާރާތްކުރައްވާފައިވަނީ އަވަސްއަރައިގެން ދުވެލުމާއި، ހުޝޫޢުތެރިވުމާއި، މަޑުމައިތިރިކަމާއި، ގުނަވަންތަކާއި ހިމޭންވެގެންވުންފަދަ ނަމާދުގެ އަދަބުތަކާއެކު އަދަބުވެރިވާންޖެހޭކަމެވެ. މިސްކިތަށް ދިޔުމަށް ނިކުންނަ މީހާ، އޭނާގެ ދެއަތުގެ އިނގިލިތައް ވަޅައިނުލުމަށް އެކަމަށްގޮތުން ކުރައްވާފައިވާ އަމުރުފުޅުވެސް މިކަންތައްތަކުގެ ތެރެއިންނެވެ. އަދި އެކަމުގެ ސަބަބަކީ ބަލައިލުމުގައި އޭނާ ނަމާދުގައިވާތީކަމުންނެވެ.

އައްޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ -އެއީ އަލްބައިހަޤީގެ 'މަޢްރިފަތުލް ސުނަނި ވަލްއާޘާރު' ފޮތުގައި ނަގުލުކުރައްވާފައިވާ ފަދައިންނެވެ:

(أُحِبُّ لَهُ فِي الْعَمْدِ لَهَا مِنَ الْوَقَارِ مِثْلَ مَا أُحِبُّ لَهُ فِيهَا.)[63]

62 صحيح مسلم: 602

63 معرفة السنن والآثار: 6610

މާނައީ: "ނަމާދުގައި އޭނާ ދަޢުވަތައިމިހިރީ ހިތްވަރުވާ ހަމައެކަނި ނަމާދަށް ޘަވާބުލިބޭނެގޮތުން ދިރުމުގަނޑުވެސް ހަމަހިތްވަރުވުމަށް އަހުރުން އޭނާއަށް ލިބިދެއެވެ."

އަދި ނަމާދަށް ދިއުމުގެ މަގުމަތީގައި ދުވަހުގެ އިނގިލިތައް މަރައިލުން ނަހީވެގެން އައިސްފައިވާ އަބޫ ޘުމާމާ އަލްޙައްނާޠު، ކަޢުބު ބުނު ޢުޖުރާގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘް ބަޔާންކޮށްގެން ނުވެއެވެ. އަބޫސަޢީދާއި، އަދި ޘުމާމާއި، އަލްއިމާމު ދާރަމީއާއި، އުނޫނުން ބޭކަލުން ރިވާކުރައްވައެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ: الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ބަރިތީކުރައްވައިފައިވާ އަރިހުން އަޑުއިވިއެވެ:

(إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ، فَأَحْسَنَ وُضُوءَهُ، ثُمَّ خَرَجَ عَامِدًا إِلَى الصَّلَاةِ، فَلَا يُشَبِّكْ بَيْنَ يَدَيْهِ، فَإِنَّهُ فِي الصَّلَاةِ.)[64]

މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ވުޟޫކޮށް، އޭނާގެ ވުޟޫ ރަނގަޅުކޮށް، ދެން ނަމާދަށް ޤަސްދުކޮށްގެން ނިކުމެއްޖެއްޔާ، ފަހެ އޭނާގެ ދެއަތުގެ އިނގިލިތައް މަރައިނުލާހުށިކަމެވެ. ދެން އޭނާއެވަނީ ނަމާދުގައެވެ."

އަލްޙައްނާޠުއަކީ އެނގިފައިނުވާ މީހެއްނޫނެވެ. އަދި ކަޢުބު ބުނު ޢުޖުރާގެ އަރިހުން އެއްބާވަތަކީ ރިވާކުރާ ހަމަޖެހިފައިވާ ޙަދީޘެކެވެ. އަލްއިމާމު ދާރަޤުޠުނީ ވިދާޅުވިއެވެ: "އޭނާ އެނގިގެންނުވެއެވެ. ދޫކޮށްލެވޭނެ މީހެކެވެ."[65]

އަދި އަލްބާނީ އޭނާއާމެދު ރައްކާތެރިވުމަށް ސަމާލުކަމުން އަރިހުން ރިވާކުރައްވައިފައިވެއެވެ. އެގޮތަށް ބަޔާންވެގެން ނުވެއެވެ.[66]

64 مسند أحمد: 18103، وسنن أبي داود: 562، والترمذي: 386

65 سؤالات البرقاني: 76/1

66 شرح مشكل الآثار: 5570

އައްޠަޙާވީ ބަޔާންކުރިއެވެ: 'މިބާބުގައި ކަޢުބުގެ އަރިހުން މިއަށްވުރެ ރަނގަޅު ޙަދީޘެއް އަހަރުމެންނަކަށް އެނގިގެންނުވެއެވެ.'[67]

މިސާލުތަކުގައި އަތުގެ އިނގިލިތައް ވަށައިލުން ނަހީވެގެންވާ ބަސްފުޅެއް އަބޫ ސަޢީދުލް ޚުދްރީއްޔާގެ މުސްނަދު އަޙްމަދުގެ ޙަދީޘުގައި އައިސްފައިވެއެވެ. އެހަދީޘް ޞައްޙަ ނޫނެވެ.[68]

އަދި ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم އެކަލޭގެފާނުގެ އިނގިލިތައް ވަށައިލެއްވިކަން ޞަޙީޙުގައިވާ ޙަދީޘުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އެއީ އަބޫ ހުރައިރާގެ ޛުލްޔަދައިނުގެ ވާހަކައިގައެވެ. މިފަދައިންނެވެ:

(...ثم قَامَ إِلَى خَشَبَةٍ مَعْرُوضَةٍ فِي الْمَسْجِدِ، فَاتَّكَأَ عَلَيْهَا كَأَنَّهُ غَضْبَانُ، وَشَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ...)[69]

މާނައީ: "ދެން މިސްކިތުގައި ހުރަހަށް އޮތް ލަކުޑިދަނޑިއަކާއި ދިމާލަށް އެކަލޭގެފާނު ތެދުވެވަޑައިގެން ވަޑައިގަތެވެ. އަދި އޭގެ މައްޗަށް ލެގިލެއްވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ކޯފާއިސްކުރައްވައިގެން ހުންނެވިކަހަލައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ އިނގިލިތައް ވަށައިލެއްވިއެވެ."

އަދިވެސް އެކަމުގައި އަބޫ މޫސާގެ ބަސްފުޅުވެއެވެ:

«الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ...وَشَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ.»[70]

67 شرح مشكل الآثار: 5570
68 مسند أحمد: 11385
69 صحيح البخاري: 482
70 صحيح البخاري: 2446

މާނައީ: "މުއުމިނާ އަށް މުއުމިނާއަށްވާނީ ބިނާއެއްގެ މިސާލުގައެވެ.' ދެން އެކަލޭގެފާނުގެ އިނގިލިތައް ގުޅުވާ ވަރައިލެއްވިއެވެ."

އަދި ބުޚާރީގައި އިބްނު އުމަރުގެ ރިވާޔަތުގައިވެއެވެ: އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ:

«شَبَكَ النَّبِيُّ ﷺ أَصَابِعَهُ.»[71]

މާނައީ: "ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އިނގިލިތަކުގެ ވަރައިލެއްވިއެވެ."

އަދި ބުޚާރީވެސް އެކަން ހުއްދަވެވޭނެކަމަށް ދަލީލުކޮށްފައިވެއެވެ. އަދި އެކަން ނަހީވެވޭނެކަމަށް އައިސްފައިވާ ހަދީސް ބަލިކަރުވެވޭނެކަމަށް އިސްތިސްނާކުރައްވައިފައިވެއެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނުގެ ޞަޙީޙުގައި މިފަދައިން ބާބުގެ ނަންކުރައްވާ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ: (بَابُ تَشْبِيكِ الْأَصَابِعِ فِي الْمَسْجِدِ وَغَيْرِهِ)[72] 'މިސްކިތުގައާއި އެހެނިހެން ތަންތާގައި އިނގިލިތައް ވަރައިލުން ބާވަތްކުރުމުގެ ބާބު'

ދެން އެކަން ހުއްދަވެވޭނެކަމަށް ދަލީލުކުރާ ހަދީޘްތައް ގެނެސްފައިވެއެވެ. އަދި މިސްކިތުގައި އެވަދައިން ކަންތައްކުރުން ހުއްދަވެވޭނެކަމަށް، އެހެން ތަންތާގައި އެކަންކުރުން ހުއްދަވުން މާބޮޑެވެ.

(މިސްކިތަށް ދިއުމުގައި) ތަޅާ ހިނގާފައި އައުން ރަނގަޅުކަމެވެ. އަދި އަވަސްއަރުވަން ނުވާނެއެވެ. އެއީ ދެބަސްފުޅުގައިވާ ރަސޫލާ ﷺ ގެ ހަދީޘުފުޅުގައިވާތީއެވެ:

(إِذَا سَمِعْتُمُ الْإِقَامَةَ فَامْشُوا إِلَى الصَّلَاةِ، وَعَلَيْكُمْ بِالسَّكِينَةِ...)[73]

---

71 صحيح البخاري: 478

72 صحيح البخاري: 103/1

73 رواه البخاري: 636، ومسلم: 602

މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންނަށް އިޤާމަތް އަޑުއިވިއްޖެނަމަ، ދެން ތިޔަބައިމީހުން މަޑުމައިތިރިކަމާއި އެކުގައި ނަމާދަށް ހިނގާފައި ދާށެވެ..."

މިއީ ކޮންމެ ނަމާދަކަށްދާ ކޮންމެ މީހަކަށްވެސް ޢާއްމުވެގެންވާ އަދަބުތަކެކެވެ. އެއީ އިމާމުމާ ނަމާދުގައި ހުރިނަމަވެސްމެއެވެ. އަދި ނަބިއްޔާ ﷺ ވަނީ ނަމާދަށް އަވަސްވެގެން އައި މީހުން އިންކާރު ކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެއީ ރަސޫލާ ﷺ މިސްކިތުންނާއިގެން ނަމާދުކުރައްވާ އިރުގައެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ފުރަގަސްފުޅުން އެމީހުންގެ އަޑުއިވިވަޑައިގަތެވެ. އެގޮތުން ބުޚާރީގައި އަބޫ ޤަތާދާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ:

«بَيْنَمَا نَحْنُ نُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ ﷺ إِذْ سَمِعَ جَلَبَةَ رِجَالٍ، فَلَمَّا صَلَّى قَالَ: مَا شَأْنُكُمْ؟. قَالُوا: اسْتَعْجَلْنَا إِلَى الصَّلَاةِ. قَالَ: فَلَا تَفْعَلُوا، إِذَا أَتَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَامْشُوا وعَلَيْكُمْ السَّكِينَةِ، فَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا، وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا»[74]

މާނައީ: "އަހަރުމެން އެއްފަހަރަކު ނަބިއްޔާ ﷺ އާއި އެކުގައި ނަމާދުކުރަމުން ތިއްބާ، ބަޔަކުމީހުންގެ އަޑުފަނގަނޑު ގަދަވުމާއެކު އިވިވަޑައިގަތެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވާ އަވަދިވެވަޑައިގަތުމުން ބަސްފުޅުކުރެއްވިއެވެ: 'ތިޔަބައިމީހުންނަށް ހާލުވީ ކިހިނެއްތޯ؟' އެމީހުން ދެންނެވިއެވެ: 'އަހަރުމެން ނަމާދަށް އަވަސްވެގަތީމެވެ.' އޭރުން ބަސްފުޅުކުރެއްވިއެވެ: 'ދެން ތިޔަބައިމީހުން (އެފަދައިން) ކަންތައް ނުކުރާށެވެ. ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދަށް އަންނަހިނދު، މަޑުމައިތިރިކަމާއެކު ހިނގާފައި އަންނާށެވެ. ދެން ތިޔަބައިމީހުންނަށް ބައްދަލުވި ހިއްސާއަކުން ނަމާދުކުރާށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ކިބައިން ގެއްލިފައިވާބައި ފުރިހަމަ ކުރާށެވެ."

74 صحيح البخاري: 635

އަދި ބައެއް އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި: ތަކްބީރުލް އިޙްރާމް ޙާޞިލުކުރުމަށްޓަކައި ނުވަތަ އިމާމް ސަލާމްދެއްވާނެކަމަށް ބިރުވެރިވެއްޖެ ހިނދު ކުޑަކޮށް އަވަސްކޮށްހިނގުމަކީ މައްސަލައެއްނޫނެވެ. އެއީ ޢަބްދު الله ބިން ޢުމަރުފުޅަ ސަޙާބީންގެ އަރިހުން މިކަން ޘާބިތުވެގެންވާކަމެވެ. އެއީ 'އަލްމުވައްޠައު' ގައި މާލިކު، ނާފިޢުގެ އަރިހުން، އިބްނު ޢުމަރުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ފަދައިންނެވެ:

(أَنَّه سَمِعَ الْإِقَامَةَ وَهُوَ بِالْبَقِيعِ، فَأَسْرَعَ الْمَشْيَ إِلَى الْمَسْجِدِ.)[75]

މާނައީ: "އެކަލޭގެފާނު ބަޤީޢުގައި ހުންނަވަނިކޮށް އިޤާމަތުގޮވާ އަޑުއިވިވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން މިސްކިތަށް ހިނގެވުން އަވަސްކުރެއްވިއެވެ."

އިބްނު އަބީ ޝައިބާ އެކަލޭގެފާނުގެ 'މުޞައްނަފު' ގައި، ޢުމާރާ ބިން ޢުމައިރުގެ އަރިހުން، އިބްނު މަސްޢޫދު ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ:

«أَحَقُّ مَا سَعَيْنَا إِلَيْهِ الصَّلَاةُ»[76]

މާނައީ: "އަހަރުމެން އެކަމަކަށް އަވަސްވުން އެންމެ ޙައްޤުވާކަން ބޮޑުކަމަކީ ނަމާދެވެ."

އިމާމް އަޙްމަދު ވިދާޅުވިއެވެ:

(ولا بأس إذا طمع أن يدرك التكبيرة الأولى أن يسرع شيئاً مالم يكن عجلة تقبح.)[77]

---

75 الموطأ: 234

76 مصنف ابن أبي شيبة: 7398

77 طبقات الحنابلة: 366/1

މާނައީ: "ޖަމާޢަތަށް ތަކްބީރު ޖަހައްވާލާފައިވާނަމަ، އޭނާއަށް އެއްމިނުން ހިނގާވަޑައިގަތުމަށް ކުޑަކަން
އަވަސްކޮށްލުމުގެ ކަމެއްނެތެވެ. ދުވެ އަވަސްއަރުވައިގެންދާކަށް ނުވާނެއެވެ."

ރަސޫލާގެ ޞަޙާބީންނާއި ތާބިޢީން ބިރުގަދަ އަވަސްއަރުވައިގެން ނުދުއްވަސް، ބިލާލާބިންގެ
ތެރެއިން އުޅުނު ބޭކަލުންގެ ދިރިއުޅުމުން ޘާބިތުވެގެންވެއެވެ. އަނަސްއާއި، ޖާބިރު ބިން
ޢަބްދުﷲއާއި، އަބޫ ޛައްރުގެ އަރިހުން މިކަން ޘާބިތުވެގެންވެއެވެ.

އަދި ޢަބްދުއްރައްޒާޤާއި، އިބްނު އަބީ ޝައިބާއާއި، އިބްނުލް މުންޛިރު، އަބޫ ނަޞްރުގެ
އަރިހުން، އަބޫ ޛައްރު ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާޔަތްކުރައްވާފައިވެއެވެ:

(إذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ، فَلْيَمْشِ إِلَيْهَا أَحَدُكُمْ، كَمَا كَانَ يَمْشِي قَبْلَ ذَلِكَ.)[78]

މާނައީ: "ނަމާދަށް ޤަމަތްދެވިއްޖެނަމަވެސް، ތިޔަބައިމީހުންކުރު މިހާރު އާދޭ ހިނގުން ހަމަ
ހިނގާފައި ދިޔަ ގޮތަށް ހިނގާފައި ދާންވާނެއެވެ."

އަދި އިބްނު އަބީ ޝައިބާ، ޘާބިތުގެ އަރިހުން، އަނަސް ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާޔަތްކުރައްވައެވެ:

«خَرَجْتُ مَعَ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ إِلَى الْمَسْجِدِ فَأَسْرَعْتُ الْمَشْيَ فَحَبَسَنِي»[79]

މާނައީ: "އަހުރެން ޒައިދު ބިން ޘާބިތާއި އެކުގައި މިސްކިތަށް ދިޔައީމެވެ. ނިކުމެވިއެވެ.
ދެން އަހުރެންގެ ހިނގުން އަވަސްކޮށްލުމުން އެކަލޭގެފާނު އަހުރެން ހިފެހެއްޓެވިއެވެ."

އަދި ޢަބްދުއްރައްޒާޤާއި އިބްނުލް މުންޛިރު، ޘާބިތު ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާޔަތްކުރައްވައެވެ:

(أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ وَأَنَسُ بْنُ مَالِكٍ وَاضِعٌ يَدَهُ عَلَيَّ قَالَ: فَجَعَلْتُ أُهَابُهُ أَنْ أَرْفَعَ يَدَهُ عَنِّي، وَجَعَلَ يُقَارِبُ بَيْنَ الْخُطَى، فَانْتَهَيْنَا إِلَى الْمَسْجِدِ، وَقَدْ سُبِقْنَا بِرَكْعَةٍ، وَقَدْ صَلَّيْنَا

[78] الأوسط لابن المنذر: 1927

[79] مصنف ابن أبي شيبة: 7406

مَعَ الْإِمَامِ وَقَضَيْنَا مَا كَانَ فَاتَنَا، فَقَالَ لِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ: «يَا ثَابِتُ، اعْمَلْ بِالَّذِي صَنَعْتُ بِكَ»، قُلْتُ: نَعَمْ قَالَ: «صَنَعَهُ بِي أَخِي زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ»)[80]

މާނައީ: "އަހުރެންގެ ގައިގައި އަނަސް ބިން މާލިކު އަތްއަޅުއްވައިގެން ހުއްޓާ ނަމާދަށް ޤަވަތްދެވުނީމު. ދެން އެކަލޭގެފާނު އަތްޕުޅު އަހުރެންގެ ގައިން ނެގުމަށް (އެކަލޭގެފާނުގެ ހައިބަތަށްޓަކައި) އަހުރެން ފަސްޖެހުނީމު. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ފިޔަވަޅުތައް ކައިރި ކައިރިން އަޅުއްވަމުންދިޔައީމު. ދެން އަހަރުމެން މިސްކިތަށް އާދެވުނުއިރު އެއްރަކްޢަތްވަނީ ފާއިތުވެފައެވެ. ދެން އަހަރުމެން އިމާމާއި އެކުގައި ނަމާދުކޮށް، ފާއިތުވި އެއްޗެއް ޤަޟާކުރީމެވެ. ދެން އަނަސް ބިން މާލިކު އަހުރެންނަށް ވިދާޅުވިއެވެ: 'އޭ ޘާބިތެވެ! އަހުރެން ތިބާއާއިމެދު ޢަމަލުކުރި ގޮތަށް ތިބާވެސް ޢަމަލުކުރާށެވެ.' އަހުރެން ދެންނެވީމެވެ: 'އާއެކެވެ.' ވިދާޅުވިއެވެ: 'އަހުރެންގެ އަޚާ ޒައިދު ބިން ޘާބިތުވެސް އެގޮތައިން އަހުރެންނާއިމެދު ޢަމަލުކުރެއްވިއެވެ.'"

މިއީ ރިވާޔަތްކުރައްވާ އިސްނާދުގައިން އެބޭކަލުންގެ އަރިހުން ޞަޙީޙުވެގެންވާ ރިވާޔަތެކެވެ.

އަދި ފިޔަވަޅު ކައިރިކައިރި އެޅުމަކީ ޒައިދުގެ އަރިހުންވާ ޚަބަރު މަރްފޫޢުކޮށްވެސް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެހެނަމަ ޞައްޙަވެގެންވެއެވެ. އެއީ ޝާމިލާއި އާހިކުން ބޭކަލުން މައުޤޫފުކޮށް އެހެނަމަ ރިވާޔަތްކުރައްވައެވެ.

80 مصنف عبد الرزاق: 3408

އަލްއަޘްރަމު، ޢަބްދު الله ބިން ޢުމަރުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ: 'އުކާޝާގެ ފުށުން ހުކުރަށް ފަހަށް ކުރިއާއި ތަޅާ ފަށައިގަންނަވައެވެ. އަދި އުކާޝާގެ ފުށުގެ ދުވަހާއިވާނީ ބާރުއާވި، ހިސާބަށް ގޮތްގޮތްގަނޑުގައި ފިލާވަޅު އަޅުއްވަން ފަށައިގަންނަވައެވެ.'[81]

ފިލާވަޅުތަކުން ގޮތްކުރުމުގައި އުނގު ތަނަގަޔާ އަދި އުނގު ބޫޓާކެޓު އައިސްފައިވާ ހަބަރެއް ޖައިދުގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ ހަބަރެވެ.

އަދި ހުސްފައި ދިޔުން ސަރުދޭވެގެންވާކަމަށް އުނދުބުރު ތަރާޖެއް ބޫޓުގަނޑުތަކެއްވެސް ބޭނުންކުރެވިދާނެއެވެ. ފައިވާނަށް އަތަޅިގެން ދިޔުން މާލީ އިތުރެވެ. އުޅޭ ތަރުޖަމާކުރުން ހުރުމަތްތެރި ބާރަވާގެތަކެއް ބަލަހައްޓަވައެވެ. އޭގެ ތެރޭގައި ބޫޓުގެ އަހަރުތައް ދެއްކެވީ ނަބަވީ ހަދީޘް ހެއްދެވިއެވެ:

(اسْتَكْثِرُوا مِنَ النِّعَالِ، فَإِنَّ الرَّجُلَ لَا يَزَالُ رَاكِبًا مَا انْتَعَلَ.)[82]

މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ފައިވާންތައް ގިނަކުރައްވާށެވެ. އެހެނީ މީހާ ފައިވާނަށް އަރައިގެން ހުންނަހާ ހިނދަކު އެއީ ސަވާރުވެގެންވާ މީހެއްފަދަ ވެގެންނެވެ."

ހުސްފައި ހިނގާލުމަކީ ދިރުމަށް އަސްލެއް ދީފައިވާ ހުރުމަތްތެރިކަމެވެ. އިބްނު ޢަބްދުލްބައްރުގެ އަރިހުން އުކާޝާއިގެ ސަފަރުކުރުމުގެ ވާހަކަވެއެވެ: 'ދަރުސްތަކުގައި ނަމާދެވެ.'[83]

އަދި ދީންކަން މިސްކިތުގައި ދުރުގައިވީ ފަރާކަށް އެކި ބޫޓުތަކެއްވެސް ބޭނުންކުރެވެއެވެ. އޭގެ ފިލާވަޅުތަކެއް ދިނުވުމުންނެވެ. އޭގެ މުސްލިމް ޖަމާޢަތުގެ ބަރަކާތުގައި ރިވާކުރައްވާފައިވާ

---

81 فتح الباري لابن رجب: 8/199
82 صحيح مسلم: 2096
83 السنن الكبرى للبيهقي: 4270

ފަދައިންނެވެ. ބަނޫ ސަލަމާގެ މީހުންގެ ގެތައް މިސްކިތާއި ކައިރިއަށް ބަދަލުކުރަން އުޅުނު ހިނދު ރަސޫލާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ:

(يَا بَنِي سَلِمَةَ، دِيَارَكُمْ تُكْتَبْ آثَارُكُمْ، دِيَارَكُمْ تُكْتَبْ آثَارُكُمْ.)[84]

މާނައީ: "އޭ ބަނޫ ސަލަމާއެވެ! ތިޔަބައިމީހުން ތިޔަހުރި ގެތަކުގައި ތިބޭށެވެ. އެއިރުން ތިޔަބައިމީހުންގެ ފިޔަވަޅުތައް ލިޔުއްވޭނެއެވެ. ތިޔަބައިމީހުންގެ ގެތަކުގައި ތިބޭށެވެ. އެއިރުން ތިޔަބައިމީހުންގެ ފިޔަވަޅުތައް ލިޔުއްވޭނެއެވެ."

ނަމާދުން އެއްވަސް ބައެއް ފާއިތުވުމެއްނެތި، ފިޔަވަޅުތައް ކައިރިކުރުމަށް އިންސާނާ ނިޔަތްގަނޑު އެދިއްޖެނަމަ، ފަހެ الله ގެ އިޙްސާނުފުޅުން އެކަމަށް އަޖުރު ލިބޭނެއެވެ. ފަހެ الله ގެ ފަޟްލުވަންތަކަންވަރީ ތަނަވަސްވެގެންނެވެ.

84 صحيح مسلم: 665

ނަމާދަށް ނިކުންނަނިކޮށް ދުޢާކުރުމާއި ދިކުރުކުރުން

އިންސާނާ މިސްކިތަށް ދިއުމަށްޓަކައި ނުވަތަ އެހެންތާކަށް ދިއުމަށްވިޔަސް ގެއިން ނިކުންނަނިކޮށް ކިޔާކަން ވަކި ޚާއްޞަ ދުޢާއެއް ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން ޘާބިތުވެގެން ނުވެއެވެ. މިކަމުގައި އަބޫ ދާއޫދާއި އެހެން ސުނަނުގެ ވެރިން ރިވާކުރައްވާފައިވާ އުންމު ސަލަމާގެ ޙަދީޘް: ނަބިއްޔާ ﷺ ދުޢާކުރައްވައެވެ:

«اللَّهُمَّ أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَزِلَّ، أَوْ أُزَلَّ...»[85]

މާނައީ: "އޭ ﷲ އެވެ! މިއަޅާ ފައިކައްސާލުމުންނާއި، ފައިކައްސާލެވިގެން ދިއުމުން ކަލޭގެފާނުގެ ރަޙްމަތުން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދެމެވެ..." މިޙަދީޘް ނިމެނީއެވެ.

ފަހެ މިޙަދީޘް ޘާބިތުވެގެން ނުވެއެވެ. އެހެނީ މިއިސްނާދުގައިވާ އައްޝަޢުބީ، އުންމު ސަލަމާގެ އަރިހުން ޙަދީޘް އަޑުއަހާފައިވާކަން ނޭނގެއެވެ. އޭގެ ސަބަބުން މި ސަނަދު ނުގުޅެއެވެ. އަދި ސަނަދު ނުވެއެވެ. އެހެންކަމުން ސަނަދުގައިވާ މުންޤަޠިޢު (ގުޅުންކެޑިގެން) ނުވެއެވެ. އަދި ސަނަދު ޞައްޙަވުމުގެ އެއްޝަރުތަކީ ގުޅިގެންވުމެވެ.

މިސަނަދު ގުޅުންކެޑިގެންވާކަން ޙާކިމް ބުނެ ފާހަގަކުރައްވައެވެ. އޭނާ އަލްމުސްތަދުރަކުގައި މިފަދައިން ބުނެ ފާހަގަކުރައްވައިފައިވެއެވެ:

(هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ، وَلَمْ يُخَرِّجَاهُ، وَرُبَّمَا تَوَهَّمَ مُتَوَهِّمٌ أَنَّ الشَّعْبِيَّ لَمْ يَسْمَعْ مِنْ أُمِّ سَلَمَةَ، وَلَيْسَ كَذَلِكَ، فَإِنَّهُ دَخَلَ عَلَى عَائِشَةَ، وَأُمِّ سَلَمَةَ جَمِيعًا، ثُمَّ أَكْثَرَ الرِّوَايَةَ عَنْهُمَا جَمِيعًا.)[86]

---

[85] رواه أبو داود: 5094، والترمذي: 3427، والنسائي: 5486، وابن ماجه: 3884

[86] المستدرك على الصحيحين: 1/700

ޝަރަޙު: "މިއީ ދެޝައިޚުން (ބުޚާރީއާއި މުސްލިމް) ގެ ޝަރުޠުގެ މަތިން ޞައްޙަވެގެންވާ އެކަމަކު އެދެބޭކަލުން ނަޤުލުކޮށްފައިނުވާ ޙަދީޘެކެވެ. އަދި ފަހަރެއްގައި ވަހުމުކުރާ މީހަކު ވަހުމުކޮށް ޢައްޝަޢުބީ، އުންމު ސަލަމާގެ އަރިހުން އަޑުއައްސަވާފައިނުވާކަމަށް ބުނާފާނެއެވެ. އެކަމަކު އެކަންވެސް އެހެންނެއް ނޫނެވެ. އެކަލޭގެފާނުވެސް ޢާއިޝާއާއި އުންމު ސަލަމާއާއި ދެކަނބަލުންގެ ޒަމާން ވަދެވަޑައިގެން، އަދި އެދެކަނބަލުންގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވުން ގިނަކުރައްވާފައިއެވެ."

ފަހު އަލްޙާކިމް އަލްމުސްތަދްރަކުގައިވެސް އެބޭފުޅާގެ ފޮތް 'އުލޫމުލް ޙަދީޘް'ގައިވެސް މިއާއި ޚިލާފުވެގެންނެވެ. އެހެނީ މިފޮތް އަލްޙާކިމް ލިޔުއްވީ އެބޭފުޅާ މުސްތަދްރަކު ހަސްތާންބަހުން ދިރާވުމުގެ ކުރިން، ގައިބާރުހުށަހެއްވެ. މުސްތަދްރަކުގައި ވިދާޅުވެއެވެ: 'އައްޝަޢުބީ، ޢާއިޝާގެ އަރިހުން އަޑުއައްސަވާފައިނުވެއެވެ.'[87]

އެބޭފުޅާގެ ފޮތް 'އުލޫމުލް ޙަދީޘް' ގައިވާ ބަސްފުޅު، އަސާސްކޮށް 'އަލްމުސްތަދްރަކު'ގައިވާ ބަސްފުޅަށްވުރެ ސައްޙަކަމުގައި ދެކެވޭނެއެވެ.

އަދި އިބްނު ޙިއްބާން، މަންޞޫރުގެ އަރިހުން، އައްޝަޢުބީގެ އަރިހުން، އުންމު ސަލަމާގެ އަރިހުން، ރިވާވެގެން ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރައްވައެވެ: 'ނަބިއްޔާ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ގޭތެރެއިން ނިކުމެވަޑައިގަންނަވާނަމަ ވިދާޅުވެއެވެ:

(بِسْمِ اللَّهِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَزِلَّ أَوْ أُضَلَّ أَوْ أَظْلِمَ...)[88]

ޝަރަޙު: 'اللّٰه ގެ އިސްމުފުޅުން ފަށަމެވެ. އޭ اللّٰه އެވެ! މިއަޅާ ތިޔަކަލާނގެއާމެދުން ނުވަތަ މަގުފުރެދިގެންދިއުމުން އަނިޔާވެރިވުމުން ނުވަތަ އިބުލީހުގެ ބަޝަރީވުން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދެމެވެ..." މާނައެވެ.

---

[87] معرفة علوم الحديث: 111/1

[88] الكامل في ضعفاء الرجال: 168/8

މިޚަބަރު ސަބަބެއް ނޫނެވެ.

ދެންފަހެ އަނަސް ބިން މާލިކުގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ ހަދީޘް ތަންނަށް:

އައްތިރްމިޛީއާއި އައްނަސާއީއާއި އެހެނިހެން ބޭކަލުން ޙައްޖާޖުގެ އަރިހުން، އިބްނު ޖުރައިޖުގެ

އަރިހުން، އިސްޙާޤު ބިން ޢަބްދި ﷲ ބިން އަބީ ޠަލްޙާގެ އަރިހުން، އަނަސް ބިން މާލިކުގެ

އަރިހުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ: ނަބިއްޔާ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ގޭތެރެއިން ނިކުންނަވާހިނދު

ވިދާޅުވިއެވެ:

(بِسْمِ اللَّهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ، لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، فيقال له حسبك، هُدِيتَ، وَكُفِيتَ، وَوُقِيتَ، فيلقى الشيطان شَيْطَانا آخَرُ فَيَقُولُ لَهُ: كَيْفَ لَكَ بِرَجُلٍ قَدْ هُدِيَ وَكُفِيَ وَوُقِيَ؟؟)[89]

މާނައީ: "ﷲ ގެ އިސްމުފުޅުން ފަށަމެވެ. ﷲ އަށް މިއަޅާ ވަކީލުކޮށްފީމެވެ. އަދި އެއްވެސް ހަރަކާތަކާއި ބާރެއް ﷲ ގެ ބަސްފުޅަށްޓަކައި ވެސް ނުވެއެވެ.' ދެން އޭނާއަށް ބުނެވޭނެއެވެ: 'ތިބާއަށް ފުދިއްޖެއެވެ. ހިދާޔަތްދެއްވުނު ތިބާއަށް، ފުދިފި، އަދި ރައްކާތެރިކޮށްދެއްވުނެވެ. އަދި ރައްކާތެރިކޮށްދެއްވުނެއެވެ.' ދެން ޝައިޠާނުން އެހެން ޝައިޠާނަކާ ދިމާވެގެން ބުނާނެއެވެ: 'އެމީހަކަށް ހިދާޔަތްދެއްވި، ކިފާޔަތްވެ، ރައްކާތެރިކުރެވިގެންވާ މީހަކާއިދެކޮޅަށް ކަނޑައަޅައިގެން ކަށަވަރުކުރެވޭނީ ކިހިނެއްކޮށްގެންތޯ!?'"

ފަހެ މިއީ ޟަޢީފު ޙަދީޘެކެވެ. އިބްނު ޖުރައިޖު ވަނީ، އިސްޙާޤުގެ އަރިހުން، އަނަސްގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވުމުގައި އެކަނިވެފައިވާތީއެވެ. އަދި އިބްނު ޖުރައިޖު، އިސްޙާޤުގެ އަރިހުން މިޙަދީޘް ސަމާޢުކޮށްފައެވެ. ބުޚާރީވެސް އެގޮތަށް ވިދާޅުވިއެވެ. 'އަޙްމަދު' ފިޔަވައި، އައްތިރްމިޛީ، ބުޚާރީއާއި އެކަމާއިމެދު ސުވާލުކުރެއްވުމުން ވިދާޅުވިއެވެ:

[89] رواه أبو داود: 5095، والترمذي: 3426

(حَدَّثُونِي عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ بِهَذَا الْحَدِيثِ وَلَا أَعْرِفُ لِابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ غَيْرَ هَذَا الْحَدِيثِ. وَلَا أَعْرِفُ لَهُ سَمَاعًا مِنْهُ.)[90]

މާނައީ: "އެބޭބޭކަލުން ހަދްދަޘާ ބްނު ސަޢީދުގެ އަރިހުން، އިބްނު ޖުރައިޖުގެ އަރިހުން މިހަދީޘް އަހުރެންނަށް ކިޔާދިނީވެ. އަދި އިބްނު ޖުރައިޖު، އިސްޙާޤު ބްނު ޢަބްދި ﷲ ބްނު އަބީ ޠަލްޙާގެ އަރިހުން މިނޫން ހަދީޘެއް ރިވާކޮށްދެއްވިކަމަށް އަހުރެންނަށް އެނގިގެންނުވެއެވެ. އަދި އެކަހެރިވެގެން (**ޔަޢުނީ:** އިސްޙާޤު) ގެ އަރިހުން އެކަހެރިވެގެން (**ޔަޢުނީ:** އިބްނު ޖުރައިޖު) އަޑުއެއްސެވިކަން އަހުރެންނަށް އެނގިގެންނުވެއެވެ."

އެފަދައިން އައިމްމަތުލް ޙުފާޡުން އެކަހެރިވެގެން ވާ 'އަލްއިންފިރާދު' ގައި ވިދާޅުވިއެވެ: 'ސުއްބުޙާނަކަ ދެވަނަ: އިބްނު ޖުރައިޖު، އިސްޙާޤުގެ އަރިހުން އަޑުއެއްސެވިކަމެއް ނުވެއެވެ.'[91]

ދެންފަހު އައިމްމަތުލް ޙަދީޘް ސުނަންގައި އެކަހެރިވެގެން ވިދާޅުވެފައިވާ ބަސްތަކުގެ ދަރަޖައެވެ: 'މިއީ ހަސަން ޣަރީބު ހަދީޘެކެވެ. މިގޮތުން ފިޔަވައި އަހުރެންނަށް މިހަދީޘް އެނގިގެންނުވެއެވެ.'[92]

ފަހުންއައި ބޭފުޅުން ވިދާޅުވެއެވެ: މިއީ ފަސާދަ (އިލްމު ކުރާ ރެއްކަމުގެ) ބޭބޭކަލުން ހަދީޘްކުރުން ސަނަދު ގޮތުގައި ބޭނުންކުރުން މަންސޫޚަކަމުން ރައްދުކުރެވެއެވެ.

އަދި އަލްބާނީ މިހަދީޘް، ޙަސަން ބްނު ޢަރަފާގެ އަރިހުން، ސުފްޔާނު ބްނު ޢީނާ ޖުރައިޖުގެ އަރިހުން، އެކަހެރިވެގެން ބައްޔާރުވެގެ އަރިހުން، އެއް ކުރަހާ ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރެއްވިއެވެ: ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ އެކަހެރިވެގެން ގެންގޮސް ނިކުންނަވާ ހިނދު މިފަދައިން ދުޢާކުރައްވައެވެ:

---

90 العلل الكبير: 673

91 علل الدارقطني: 2346

92 سنن الترمذي: 3426

«بِسْمِ اللَّهِ، لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، التُّكْلَانُ عَلَى اللَّهِ»[93]

މާނައީ: "الله ގެ އިސްމުފުޅުން ފަށަމެވެ. އެއްވެސް އާރަކާއި ބާރެއް الله ގެ ހަޟްރަތުން މެނުވީ ނުވެއެވެ. ވަކީލުކުރަނީ الله އަށެވެ."

ބައްޔަކާޓީ ދިރިއުޅޭ ކައްބޮޑު އަދިބާރު ވިލާތުވެގެން އުކޮޅުވާހަކަ ބަސްފުޅެކެވެ. އެއީ އިބްނު އަބީ ޝައިބާގެ މުޞައްނަފުގައި ބައްރަ ސަޢަދުކުން ކަޢުބުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވި ފަދައިންނެވެ.[94]

[93] مستدرك الحاكم: 1908

[94] مصنف ابن أبي شيبة: 39203

ނަމާދުގައި ނިޔަތްގަޅުން

މުސްލިމްމީހާ ކޮންމެ ހިނދަކުވެސް، ކޮންމެ އަމަލަކުވެސް ނިޔަތް ރަނގަޅުކުރަންވާނެއެވެ. އާދައިގެ ތެރޭގައި ހިމެނޭ ކަންތައް ކުރުމުގައިވެސްމެއެވެ. އެއީ އޭނާގެ އަޖުރު ބޮޑުވެގެން ދިއުމަށްޓަކައިއެވެ. މިކަމަށްޓަކައި އެކަކަށްވުރެ ގިނަ އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެއެވެ: 'ނިޔަތަކީ އިލްމުވެރިންގެ ވިޔަފާރިއެވެ.' އެބަހީ: މަދު އަމަލަކުން ގިނަ އަޖުރު އެބޭފުޅުން ހޯދަނީއެވެ. އެއީ ނިޔަތުގެ ބޮޑުކަން އެބޭފުޅުން ދަނެގަންނަވާތީއެވެ. އެހެންކަމުން ނިޔަތަކީ އެބޭފުޅުންގެ އަރިހުގައި އާލްދަރީ ހޯދޭ އެއްޗެކެވެ. ފަހަރެއްގައި އަމަލުތަކުގެ ތެރެއިން އަމަލެއް އިލްމުވެރިޔާ ކުރެއެވެ. ދެން އެތަކެއް ނިޔަތްތަކެއް އެއަމަލުގައި ޖަމާކުރެއެވެ. ދެން الله އެތަކެއް އަޖުރެއް އޭނާއަށް ދެއްވައެވެ. އެއީ އޭނާގެ އަމަލަކީ އެންމެ އަމަލެއްކަމުގައި ވުމާއެކުގައިއެވެ. އެގޮތުން އިންސާނާ ފިޔަވަޅުތައް އެޅުން ކައިރިކުރުމުގެ ނިޔަތް ހާސިލްކޮށް، އަދި މިސްކިތުގައި ތިބެވުމުގެން (އަނެއްނަމާދަށް އިންތިޒާރުކުރުން) ހާސިލުކުރުން، ނަމާދަށް ކުރިއާލާ ދިޔުން ހާސިލުކުރުން، އަދި މަޖުމަޢިރީފް ހިތްޕަސްވުމުގެ ނިޔަތް ހާސިލުކުރުން، އަދި އުނަހަރުފިސް ކަންކަން ހާސިލުކުރުމުނަމަ، ފަހެ އެންމެ ނިޔަތްތަކާއި އެކުގައި އަސްރަން ބޮޑުވާނެ އަޖުރަކަށް ލިބޭ ބޮޑުކަން އެހެން ނާދަރަން އަޖުރު ލިބިގެންދެއެވެ. ފަހެ ބޮޑުކަމުގެ އަމަލުތަކުގައި އެފަދަ ނިޔަތްތަކެއް ހަމަހަމަވެގެންނެވެ. އެކަމަކު ނިޔަތްތަކުގައިވާނީ ތަފާތުވެގެންނެވެ.

ނަމާދަށް ހާޒިރުވުން ވާޖިބުވާ ވަޤުތު

ޤަމަތުގެ އަޑުއިވިއްޖެނަމަ އިންސާނާ ނަމާދަށް ހާޒިރުވުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. އޭގެ ކުރިން ހާޒިރުވުން ދަންނަވައި، އެކަން އާއްމުކޮށް މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އެކަމަކު ވާޖިބެއް ނޫނެވެ. އަދި ކުރިއާއިލާ އަވަހަށް ދިޔުމަކީ އިސްތިޙްބާބުވެގެންވާ ޢަމަލެއް އެންމެ ޢިލްމުވެރިއެވެ.

ޤަދަމުދުވުމަން ފަހުވަސް އާދޭ ކަންތައްތަކާ ގަސްތުވެއްޖެނަމަ، އާދޭ ގަސްތަ މިންވަރަކުން އާދޭ ފަހަށްލާނެއެވެ. މިހެންވީ ނަބިއްޔާ ﷺ ވިދާޅުވިއެވެ:

(إِذَا سَمِعْتُمُ الْإِقَامَةَ فَامْشُوا إِلَى الصَّلَاةِ...)[95]

މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންނަށް ޤަމަތުގެ އަޑުއިވިއްޖެނަމަ، ދެން ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދަށް ހިނގައިގެން ދާށެވެ..."

ދެންފަހެ އިންސާނާ ހިނގާ ދުރުގައިނަމަ، އަދި އާންމުން ޤަމަތުގެ އަޑުއިވުމަށް އާންމުން (ޖަމާޢަތުގައި ހާޒިރުވެ) ނަމާދު އަދާކުރުން ލާޒިމުވާނެކަމަށްވާނަމަ، އާންމުން ޖަމާޢަތް ލާޒިމުކުރާނެ އިރަށް ވަގުތުއަށާ ދިޔުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ.

[95] رواه البخاري: 636، ومسلم: 602

މިސްކިތްތައް ދާއިމުކުރުމުގައި ބަރާބަރުވުމާއި، ދުވަސްވީ މިސްކިތް ދާއިމުކުރުމުގެ ހުކުމް

އެއްވެސް މިސްކިތެއް އަނެއް މިސްކިތާއި ބަރާބަރުވެގެންނުވެއެވެ. ތިން މިސްކިތް ފިޔަވައިއެވެ. އެއީ ސަވާބު އެކަމުގައި ތަފާތުވެގެންވާތީއެވެ. އަދި އިންސާނާއަށް އަމުރުވެގެންވަނީ އޭނާއާއި ކައިރީގައިވާ މިސްކިތެއްގައި ނަމާދުކުރުމަށެވެ. އެއީ އޭނާއަށް ޙައްޤު އަދާކުރުން ވާޖިބުވާ އަވަށްޓެރިންނާއި ކައިރިވުން އުނިގެންދިއުމުގެ މަސްލަހަތު ބާކީވުމަށްޓަކައިއެވެ. ސަލަފުން ތިއްބެވި ގޮތަކީ މިއީއެވެ. އެއީ އިބްނު އަބީ ޝައިބާ، މުސަންނަފުގެ އަރިހުން، އަލްޙަސަނުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާ ގޮތުގައިންނެވެ:

(أَنَّهُ سُئِلَ عَنِ الرَّجُلِ يَدَعُ مَسْجِدَ قَوْمِهِ وَيَأْتِي غَيْرَهُ، قَالَ: فَقَالَ الْحَسَنُ: «كَانُوا يُحِبُّونَ أَنْ يُكَثِّرَ الرَّجُلُ قَوْمَهُ بِنَفْسِهِ»)[96]

މާނައީ: "އެކަލޭގެ ގައުމުގެ މިސްކިތް ދޫކޮށް އެހެން މިސްކިތަކަށް ދާ މީހާއާއިމެދު އެކަލޭގެފާނާއި ސުވާލުކުރެވުނެވެ. އެހިނދު އަލްޙަސަނު ވިދާޅުވިއެވެ: 'މީހާގެ އަމިއްލަ ނަފްސުން، އެކަލޭގެ ގައުމު (ޖަމާޢަތުގެ ނަމާދު ބައިވެރިކަން) ގިނަކުރުމަކަށް އެބޭކަލުން ލޯބިކުރައްވައެވެ.'"

ގާތުގެ މިސްކިތުގެ މައްޗަށް ދުވަސްވީ މިސްކިތުގައި ނަމާދުކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވާކަމަށް ބައެއް ސަލަފުންގެ އަރިހުން އައިސްފައިވެއެވެ. އަނަސް ބިން މާލިކުގެ އަރިހުން މިކަން ޘާބިތުވެގެންވެއެވެ. އެއީ އަބޫ ނުޢައިމު އަލްފަޟްލު ބިން ދުކައިން އެކަލޭގެފާނު ފޮތް 'އައްޞަލާތު' ގައި، އިބްނު ސީރީންގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާ ގޮތުގައިންނެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ:

[96] مصنف ابن أبي شيبة: 6248

(كنت اقبل مع أنس بن مالك من الزاوية، فإذا مر بمسجد قال: أمحدث هذا؟ فإن قلت: نعم مضى، وأن قلت: عتيق صلى.)[97]

މާނައީ: "އަހުރެން އަނަސް ބިން މާލިކުއާއި އެކުގައި މަގު ކަނޑަމިން ކުރިމަތިލައިގެން އަންނަމުން. ދެން އެކަލޭގެފާނު މިސްކިތެއްގެ ކައިރިންފާއިތުވެ ވަޑައިގަންނަވާއިރު ވިދާޅުވިއެވެ: 'މިއީ އަލަށް އަޅާފައިވާ ތަނެއްހެއްޔެވެ؟' ދެން އަހުރެން އާނއެކޭ ބުނެފިނަމަ ކުރިއަށް ހިނގަވައެވެ. އަދި އަހުރެން 'އެއީ ދުވަސްވީ ކުރީގެ ތަނެކޭ' ބުނެފިނަމަ އެތަނުގައި ނަމާދުކުރައްވައެވެ.'"

އިބްނު އަބީ ޝައިބާ، މުޙައްމަދު ބިން މުޞްޢަބުގެ އަރިހުން، އައުޒާޢީ ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރެއްވިއެވެ:

(أَخْبَرَنِي رَجُلٌ، مِنْ أَهْلِ الْبَادِيَةِ، قَالَ: قَدِمَ عَلَيْنَا مُصَدِّقٌ مِنَ الْمَدِينَةِ لَيَالِي مُعَاوِيَةَ، فَبَيْنَمَا هُوَ عَلَى مَاءٍ لَنَا ذَاتَ يَوْمٍ قَالَ: وَحَضَرَتِ الصَّلَاةُ، وَعَلَى الْمَاءِ مَسْجِدَانِ مِنْ مَسَاجِدِ أَهْلِ الْبَادِيَةِ، قَالَ: «أَيُّهُمَا بُنِيَ أَوَّلًا؟» فَقِيلَ: هَذَا، فَقَصَدَ نَحْوَهُ.)[98]

މާނައީ: "ޖަންގުލުގެ ރިސާބުގެ މީހަކު އަހުރެންނަށް ހަބަރުދިނެވެ: 'މުޢާވިޔާގެ ވެރިކަމުގެ ރޭރޭގައި، މަދީނާއިން ޞަދަޤާތް ނަގާ މީހަކު އައެވެ. ދެން އެއްދުވަހަކު އޭނާ އަހަރުމެންގެ ފެންގަނޑެއްގެ ކައިރީގައި ހުއްޓެވެ. ދެން ނަމާދު ވަގުތުވީއެވެ. އަދި ފެންގަނޑު ކައިރީގައި ޖަންގުލުގެ އަހުލުވެރިންގެ މިސްކިތްތަކުގެ ތެރެއިން ދެމިސްކިތްހުއްޓެވެ. ދެން އޭނާ ދަންނަވިއެވެ: 'އެދެމިސްކިތުން އެންމެ ފުރަތަމަ ބިނާކުރެވުނީ ކޮން މިސްކިތެއްހެއްޔެވެ؟' ދެންނެވުނެވެ: 'މިއީއެވެ.' ދެން އެދިމާއަށް އޭނާ ދިޔައެވެ.'"

---

97 فتح الباري لابن رجب: 418/3

98 مصنف ابن أبي شيبة: 6247

އަދި ބައެއް ބޭކަލުން މިކަމުގެ ދައްކަން ﷲ تعالىގެ މިބަސްފުޅުން ބާރުދައްވައެވެ:

﴿لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ﴾ [التوبة: 108]

މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން، ފުރަތަމަ ދުވަހުއްސުރެން ތަޤްވާގެ މައްޗަށް ބިނާ އެޅުއްވި މިސްކިތެއްގައި ކަލޭގެފާނު ޤާއިމުވެ ހުންނެވުން މާ ހައްޤުވާން ބޮޑެވެ..."

އެބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ: 'ދުވަސްވީ މިސްކިތުގައި ނަމާދުކުރުން ޝަރުޢުވެގެންވުން މިއާދަތުގައިވެއެވެ.'

ފަހަރެއްގައި އަނަސް ބިނާ ކުރާ މިސްކިތްތަކުގެ ޙުކުމް: ހާޖަތެއް ނެތި މިސްކިތްތަކެއް ބިނާކުރުން ގިނަކުރުން ދުރުކުރުން ކަމުގައިވެދާނެއެވެ. އެއީ މުސްލިމުން ވަކިވެ ބައިބައިވާނެހެން، އަދި ގުޅުންކަނޑާލުމަށް ބާރުއެޅޭގޮތަށް، އަދި އަވަށްޓެރިންގެ ދެމެދުގައި ހަސަދަވެރިކަން އުފެއްދުމަށް ބައިބައިކުރަން ބޭނުންވާ މީހަކު ދުރުހުރުމުގެ މިސްކިތެއް އެޅުމެވެ. އެގޮތުން މިފަދަ މިއްޔަތު ކުރިއަރައިސް ވާޖިބުވާމިހެން، އެކަމާ ނަމާދުކުރަނީ މިހާ ނަމާދުކުރާ މިސްކިތް ފަހަރަކު އެހެން މިސްކިތެއްގައިއެވެ. އަދި އެއްބަސްވެގެން މިސްކިތަކުން ޖަމާޢަތްވުމުގައިވާ: އެއްބަރަކާތު އަނެއްބަރަކާތި ތަޢާރުފުވުމާއި، ލޯބި އިތުރުވުމާއި، ހެޔޮވެރިކަން ނަސޭހަތްތެރިވުމާއި، އަދި ބަރަކާތް ނުވަތަ ބަރަކާތެއް ނުވަތަ މުސްތަޙައްބެއް ގެއްލުންދޭނެ އަދި އުންސުވެސް ކަމެއް ތިމާވެހިވާ ބައެއް މީހުންގެ ބާރާއި ދަރިންނާއި މިފަދަ ކަންކަންވަނީ އެނގިގެންނެވެ. ޝަރުޢީ މަޤްޞަދުތަކާއި، ޚިލާފު ސުންނަތްތަކުގެ ތެރޭގައިވާ އެންމެ ބޮޑެތި މިފަދަ ކަންކަމެވެ.

ބައެއް އިލްމުވެރިން މިކަމުގައި ފަތުވާދެއްވައެވެ. އަލްއާމިދީ ބަޔާންކުރައްވައެވެ:

(لا فرق بين المسجد القديم والحديث.)[99]

މާނައީ: "ދުވަސްވީ މިސްކިތަކާއި، އާމިސްކިތަކާއި ދެމެދު ތަފާތެއް ނުވެއެވެ."

[99] الفروع و تصحيح الفروع: 111/2

މިސްކިތަށް ވަންނައިރު ދުޢާކުރުން

ސުންނަތްތެރިވެގެންވާނީ އިންސާނާ މިސްކިތަށް އަތުވެއްޖެނަމަ، الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން މިސްކިތަށް ވަންނުމުގައި އައިސްފައިވާ ޝަރުޢުވެގެންވާ ދުޢާ ކިޔުމެވެ. އެއީ އިމާމް މުސްލިމް، ސުލައިމާން ބިން ބިލާލުގެ އަރިހުން، ރަބީޢާ ބިން އަބީ ޢަބްދިއްރަޙްމާނުގެ އަރިހުން، ޢަބްދުލްމަލިކު ބިން ސަޢީދުގެ އަރިހުން، އަބޫ ޙުމައިދު ނުވަތަ އަބޫ އުސައިދުގެ އަރިހުން، ނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިކަމަށް ރިވާކުރައްވާފައިވާ ފަދައިންނެވެ:

(إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ، فَلْيَقُلْ: اللَّهُمَّ! افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ. وَإِذَا خَرَجَ، فَلْيَقُلْ: اللَّهُمَّ! إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ.)[100]

މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު މިސްކިތަށް ވަދެއްޖެނަމަ ފަހެ، ބުނާހުށިކަމެވެ: 'اللَّهُمَّ! افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ' އޭ الله އެވެ! ތިބައިރާކުގެ ރަޙްމަތުގެ ދޮރުދޮރުތައް ތިމަންނަށްޓަކައި ހުޅުވާދެއްވާނދޭވެ.' އަދި އޭނާ ނިކުމެއްޖެނަމަ ކިޔާށެވެ: 'اللَّهُمَّ! إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ' އޭ الله އެވެ! ތިބައިރާކުގެ ފަޟްލުވަންތަކަމުން ދެއްވުމަށް އެދި ތިމަންނާ ދަންނަވަމެވެ.'"

ދެންފަހެ މިސްކިތަށް ވަންނުމުގައި މިދުޢާގެ ކުރިން ނަބިއްޔާއަށް ޞަލަވާތާއި ސަލާމް ގޮވުމަކީ އެދި ދެންނެވުން ދަންނަވާ، އަދި ދާއޫދުގައި ބަޔާންކަން ހިމެނޭ ވަޙީ ހުކަމެކެން އެއްޗަރާވަރުދީގެ އަރިހުން، ރަބީޢާގެ އަރިހުން ބަދީޢު އައިސްފައިވެއެވެ.[101] އެއްޗަރާވަރުދީވަސް މިބަދީޢު ރިވާކުރުމުގައި އުކަޅިވެގެންނެވެ. އަދި އުވަޤާ ހިފުވެގެންނުވެއެވެ.

[100] صحيح مسلم: 713

[101] سنن أبي داود: 465

އަދި އަޙްމަދުގާއި އައްތިރުމިޛީގާއި އެހެނިހެން ބޭކަލުން، ޢަބްދު الله ބިން ޙަސަނުގެ އަރިހުން، އެކަލޭގެފާނުގެ މަންމާފުޅު ފާޠިމާ ބިންތު ޙުސައިން 'އައްޞުޣްރާ' ގެ އަރިހުން، ފާޠިމާ އަލްކުބްރާ ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރެއްވިއެވެ:

(كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إذَا دَخَلَ المَسْجِدَ صَلَّى عَلَى مُحَمَّدٍ وَسَلَّمَ، وَقَالَ: «رَبِّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي، وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ»، وَإِذَا خَرَجَ صَلَّى عَلَى مُحَمَّدٍ وَسَلَّمَ، وَقَالَ: «رَبِّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي، وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ فَضْلِكَ»)[102]

'الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ މިސްކިތަށް ވަދެވަޑައިގެންނެވިމަ، މުޙައްމަދުގެފާނުގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތާއި ސަލާމްލެއްވުމަށް ދުޢާކުރައްވައެވެ. އަދި ވިދާޅުވެއެވެ: '«رَبِّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي، وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ»' 'އަޅުގެ ރައްބުވެ! އަޅުގެ ފާފަތައް ފުއްސަވާ، އިބައިޔާރުގެ ރަޙްމަތުގެ ދޮރުފޮތިތައް އަޅާއަށް ހުޅުވާދެއްވާނދޭވެ.' އަދި އެކަލޭގެފާނު މިސްކިތުން ނިކުމެވަޑައިގެންނެވިމަ، މުޙައްމަދުގެފާނުގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތާއި ސަލާމްލެއްވުމަށް އެދި ދުޢާކުރައްވާ ދެން ވިދާޅުވެއެވެ: «رَبِّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي، وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ فَضْلِكَ» 'އަޅުގެ ވެރި ރައްބުވެ! އަޅުގެ ފާފަތައް ފުއްސަވައިދެއްވާ، އިބައިޔާރުގެ ފަޟްލުވަންތަކަމުގެ ދޮރުފޮތިތައް އަޅާއަށް ހުޅުވާދެއްވާނދޭވެ.'''

މިސަނަދުގައި ދުރުކަނޑުމެއްވެއެވެ.

އައްތިރުމިޛީ ވިދާޅުވެއެވެ:

---

102 رواه أحمد: 26416، والترمذي: 214، وابن ماجه: 771

(حَدِيثُ فَاطِمَةَ حَدِيثٌ حَسَنٌ وَلَيْسَ إِسْنَادُهُ بِمُتَّصِلٍ، وَفَاطِمَةُ بِنْتُ الْحُسَيْنِ لَمْ تُدْرِكْ فَاطِمَةَ الْكُبْرَى، إِنَّمَا عَاشَتْ فَاطِمَةُ بَعْدَ النَّبِيِّ ﷺ أَشْهُرًا)[103]

ޝަރަޙަ: "ފާޠިމާގެ ޙަދީޘަކީ ޙަސަން ޙަދީޘެކެވެ. އެސަނަދު ގުޅިގެން ނުވެއެވެ. އަދި ފާޠިމާ ބިންތު ޙުސައިނާއި، ފާޠިމަތުލް ކުބުރާ (ބޮޑު ފާޠިމާ) އާއި ދިމާވެފައެއް ނުވެސްނެވެއެވެ. ނަބިއްޔާ ﷺ އަވަހާރަވުމުންފަހު ފާޠިމާ ދިރިއުޅުއްވީ މަސްދުވަހެއްގައިއެވެ."

އެހެންކަމުން މިސްކިތަށް ވަންނައިރު ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތްކިޔުން ސުންނަތް ވެއްޖެކަން އެއި ދެއްކެވުން ޞައްޙަ ނުވެއެވެ.

103 سنن الترمذي: 214

ވަންނައިރު ކަނާތުފައި އިސްކުރުމާއި، ނިކުންނައިރު ވާތުފައި އިސްކުރުން

އެންމެ ރަގަޅުގޮތަކީ ވަންނައިރު ކަނާތުފައި އިސްކުރުމެވެ. މިބާބުގައި ހައިސިއްޔާވާ އެންމެ ރަނގަޅު ރިވާޔާ -އަދި ޙާކިމްގެ، އެއީ މިބާބުގައި ޞަޙީޙުކަމަށް ހައިސިއްޔާވާކަމަށް ހަދުރަނަށް އޮތިގެންވާ ހަދީޘްކަމި ޙަބަރެވެ- ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ހަދުރުން، ހަޖަރަތުގެ މުސްތަދްރަކުގައި، އަދި ހަޖަބަތިޔާގެ ސުނަނުގައި، ހަދުނާ ފަތިހު ހަދީޘާތިސްގެ ޙަދީޘްގައި، ޝަފާރަތު ބަދު ސަތީރުގެ ހަދުރުން، މުޒާފިހާ ބަދު ދުލްތާގެ ހަދުރުން، ހަނަސް ބަދު މާލިކުގެ ހަދުރުން ހަދީސްތަފާ ހަބަރެވެ. އެކަކާގެ ފާދު ވިދާޅުވިއެވެ:

«مِنَ السُّنَّةِ إِذَا دَخَلْتَ الْمَسْجِدَ أَنْ تَبْدَأَ بِرِجْلِكَ الْيُمْنَى، وَإِذَا خَرَجْتَ أَنْ تَبْدَأَ بِرِجْلِكَ الْيُسْرَى»[104]

މާނައީ: "ސުއްނަތަކީ މިސްކިތަށް ވަންނަހިނދު ކަނާތުފައި އިސްކުރުމާއި، އަދި ސުއްނަތަކީ މިސްކިތުން ނިކުންނަހިނދު ވާތުފައި އިސްކުރުމަކީ ސުންނަތުގެ ތެރެއިންވާ ކަމެކެވެ."

މިޙަދީޘަކީ ޞަޙާބީއަކު ބުނެ ސުއްނަތު ތަޢުލީމުދިނުމެއްފަދައިވާ (އެބަހީ: އެކަން ރިވާކުރެއްވުމާ) ޙަދީޘެކެވެ. އެބާވަތުގެ އިލްމީބަޙުސްތަކުގައި ބޭނުންކުރެވޭ މުސްލިމުންގެ ބަހެކެވެ. އެކަން އެޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވުމަކީ ތަޢުލީމުދިނުމެއް ކަމުގައި ޤާއިމްކުރެވިފައެވެ. އެހެންވީ މިޙަދީޘް ނަބަވީ ޙަދީޘްތަކުގެ ތެރޭގައި ހިމެނެއެވެ. އެއީ ޙަދީޘެއްގައި ޞަޙާބީއަކު ސުއްނަތުގެ ބަހެއް ބުނެގެންނެވެ. އަދި އެކަން ވަޙުދަތުވެގެންނެވެ. 105

104 المستدرك للحاكم: 791، السنن الكبرى للبيهقي: 4378

105 السنن الكبرى للبيهقي: 4378

އަޅުގަނޑަށް ފެނޭ ގޮތުގައި -والله أعلم- މިހަދީޘަކީ މުންކަރު ހަދީޘެކެވެ. އަދި ޝައިޚުލް ބާނީ ސަޙީޙު މިގައި އެކަށައިގެންވާގޮތުގައި އެހާއިރުގެ ޒަޢީފުކުރެއްވި ޢިއްލަތެއްކަމެވެ. (ބަޔާންކުރައްވާފައެވެ.) މިސްކިތަށް ވަނުމުގައި ކަނާތް އިސްކުރުމުގައި الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަރިހުން މަރުފޫޢުކޮށް އައިސްފައިވާ ހަދީޘަކީ ޟަޢީފު ހަދީޘެއް މިއެވެ.

އެހެންނަމަވެސް އަމަލުކުރެވެންވާނީ މިގޮތުގެ މައްސަލަތަކަށްޓަކައި ކިއުމުގެ ބާބުވިއެވެ. ބުޚާރީ އެކަށައަޅުއްވާ ބާބެއްގައި ވިދާޅުވިއެވެ:

(بَابُ التَّيَمُّنِ فِي دُخُولِ الْمَسْجِدِ وَغَيْرِهِ وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يَبْدَأُ بِرِجْلِهِ الْيُمْنَى فَإِذَا خَرَجَ بَدَأَ بِرِجْلِهِ الْيُسْرَى.)[106]

މާނައީ: "މިސްކިތާއި އެހެންތަންތަނަށް ވަދެވަޑައިގަތުމުގައި ކަނާތް އިސްކުރުމުގެ ބާބު. އިބްނު ޢުމަރު (މިސްކިތަށް ވަދެވަޑައިގަތުމުގައި) ފައިތިލަ ކަނާތުފައިން ފައްޓަވައެވެ. އަދި ނިކުމެވަޑައިގަތުމުގައި ފައިތިލަ ވާތުފައިން ފައްޓަވައެވެ."

އަދި الله ގެ ރަސޫލާގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ ހަދީޘްގެ ސަނަދުގައި އަޅުގަނޑުމެންނަށް ނެރެދެނެވެ. އެކަމަކު ބުޚާރީގެ އެހެން ބާބެއްގައި އިސްތިދުލާލުކުރައްވާފައިވާ ޢާއިޝާގެ ހަދީޘުން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

ބުޚާރީގެ މިބާބުގައި ދެއްވާފައިވާ އެކަން އެކަށައަޅުއްވާފައި މުސްލިމް އޭގެ ބަޔާންކޮށްދީފައިވާ ހަދީޘެއްގެ ބަސްކޮޅެވެ. ދެން ޢާއިޝާގެ ހަދީޘް އެކަށައަޅުއްވާ ގޮތުން ވިދާޅުވިއެވެ:

«كَانَ يُعجبُه التَّيَمُّنَ...»[107]

106 صحيح البخاري: 93/1
107 صحيح البخاري: 426

މާނައީ: "އެކަށޭގޮތުން ކަންތައް އިސްލާހުކުރުމަށް ގަޔާވެވަޑައިގެންނެވެ..."

އަދި މިބަސްގައި ފާއިދާއެއްވެއެވެ: އެއީ އުނގެނުމުގައި ދަރަޖަ ނުވަތަ ދެބައި ބައިވެރިވާކަމުގެ ފުރުޞަތާ، އަދި އުނަގަޔާ ކަނޑަމަތިން މޮޅުކަމުގެ ބޭބޭގެ ދަރުގަޔާވާކަމުންނަ އުނގެނުމުގައި ކަންތައް ފަހަތު އިސްލާހުވާންޖެއެވެ. އެހެން ޒުވާނަކު އުނަގަނޑަށް ފޮނުވާނެ އިސްލާހުވާންޖެއެވެ.

އަދި ބޭނުމިތުންނެވެ: މިސާލަކަށް ކަނޑައެޅުމުންވީ އިންސާނާގެ އަމިއްލަ ކަންތައްތަކާއި ހުރިހަމަކުގެ ތެރޭގައި ހިފުން ކަނޑަނޑުގައިއެއް ނޫނެވެ. އަދިކަންތައްތަކުގައި ދަންނަށް، ފަހު ކޮންމެހެންވެސް އުނގުގައި ދަލީލެއްވާން ޖެހެއެވެ. އެހެންއްކަމަކު ހައްޤު اللّٰه ބަސް ޢުމަރުގެ އަރިހުން އުނަމަށް ހެއްސަކޮށް ކަންތައްކުރެއްވުން ފާޅުކުރުމުން، ފަހު ފަހަރެއްގައި އުނަގޮތުގެ ނަގަން ދަލީލެއް ފުރިހަމަކޮށްދީފައިވާތީއެވެ.

ދޭންފަހު ޢާއިޝާގެ ޙަދީޘުން ދަލީލުދައްކާން ދަންނަށް، ފަހު އަހުރެންނަން ހަމަވާގޮތުގައި -والله أعلم- އުޙަދީޘުން ދަލީލުދައްކާލަ ދުރުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އެހެނީ މިފަދައިން ބުނެވިދާނެ، އުނަގޮތުގައި ދަލީލު އަދިސްލާމީންގެ އުމަތުގެ އަދުކަންތަކެއްގެ ޙަމަލުތަކުގައި ކަންތައް ފަހަރު އިސްލާހުމަތަން ބުނުން ޤާބިލުކުރެއެވެ. އެހެންއްކަމަކު އިބްނު ޢުމަރުގެ އަރުބުން ބޮޑުކަރެއިގެން، މިޙަދީޘުން އުނަމަށް ހިތަން ހަމަޖެހުމެއް ގެނުވައި (އިސްތިޚާރާއެއް) ކަނޑައެޅިދާނެއެވެ.

ދޭންފަހު ހިތައި ދަލީލުފަދަ ޢާއިޝާދައިގެ ޙަދީޘެއްވާ ކަންތަކެއް، އަދި ގެތަކަށް ވަންނައި އެބޮޑުތަކުން މިސްކިތްތަކުގެ ޢާއިޝަތުގެ ޙަދީޘުގައި ހިތުން ކަންތަކެއް ދަންނަށް، އުނަގަނޑުތަކުގައި ކަންތައް އިސްލާހުކުރުމުން އިންސާނާއަށް ގެއްލުމެއް ނުވެއެވެ. އަދި ޙައްޤަށް، ސުންނަތް ގެނައުމުގެ

އޮތީއެވެ. އެކަމުގައި ދަލީލެއް އައިސްފައި ނުވިހަސްގެއެވެ. އެހެންވެ ޢާއިޝާ رضي الله عنها ވިދާޅުވިއެވެ: "އެކަލޭގެފާނުގެ ހުރިހާ ކަމެއްގައިވެސް ކަނާތް އިސްކުރުއްވުމަށް ލޯބިކުރައްވައެވެ."[108]

މިސްކިތަށް ވަންނަހިނދު ފައިވާން ބާލާން އެބަޖެހެއެވެ. ދެން ފައިވާން ބޭނުމުގައި އިސްކުރާނީ ވާތްފައެވެ.

އަދި މިސްކިތަށް ވަންނަ މީހާ ފައިވާން ބާލުމަށް ޚާއްޞަކޮށްދީފައިނުވާ މިސްކިތުގެ ދޮރުކައިރިނަމަ، ދެން ފައިވާން ބާލާފައި ސީދާ މިސްކިތަށް ނުނިކި ޢާންމު ތަނެއްފައި ހާލަތުނަމަ، އެގޮތުން ފައިވާން ބާލާގޮތަށް އެއީ މިސްކިތުގެ ތެރެއަށް ވަދެ މިހާރުގެ ބޭނުމުގައި ހަށްޓާލެވޭނެތަނެއް ވާތު ފައިވާން ބާލާފައި ފައިވާނުގެ މަތީގައި ހުރެވޭ ބާވަތުގެ ކަނޑިގައި ފަދަވެ އެއްގޮތެވެ. ދެން އެއަށްފަހު ކަނާތު ފައިވާން ބާލާފައި، ހަމައެފަދައިން ކަނާތްފައި އިސްކުރާނީއެވެ. ދެން އެއަށްފަހު ކަނާތުފައިން އޭނާ މިސްކިތަށް ވަންނާނީއެވެ. ދެން އެއަށްފަހު ވާތުފައެވެ. އެއީ ފައިވާން ބާލުމުގައި ކަނާތުފައި ފަހަތަށް ލައި، އެކަމަށް ވަންނަމުގައި އެފައި އިސްކުރުމުގެ މަގުންނެވެ.

---

108 صحيح البخاري: 426

ތަހިއްޔަތުލް މަސްޖިދު އަދި އޭގެ ހުކުމްތައް

މުދިމުމާ ނަމާދަށް ފަހުންއިރުގެން ވަނިކޮށް ދިމާވެއްޖެއްޔާ ފަހެ އޭނާ އެމީހުންނާއި އެކުގައިވެދި ނަމާދުކުރާނީއެވެ. އެހެންނޫނިއްމަ މިސްކިތުގެ ސަލާމުގެ (ތަހިއްޔަތުލް މަސްޖިދުގެ) ދެރަކުޢަތްބުކުރާނީއެވެ. އަދި ސުންނަތެއްކަމެވެ. އެކަމުގެ ދަލީލަކީ އިޤާމަތު ގެންގޮސްފައެވެ. ފަސޭ އިޤާމަތު، ތަކުބީރާއި އޭނާގެ އަލްފާތިޙާގެ ކިޔަވައިން އެއީ މަޤާމުގެކަމަށް ގެނެސްފައެވެ. އެހެންކަމުން ހަމަޔަ އިމާމުން ދަނޑިވަޅުގައި ގެންގުޅުނު އެއީ މުސްތަޙައްބުކަމެއް ކަމަށެވެ.

ނިންމާލާ ކަމުގެކަމުގައި ވަޤުތީއްގައި މިސްކިތަށް އެތެރެ ވަގުތުކަމުން އަދާކުރެވޭއޮތް، ފަހެ އެއްފަހަރު އޮންނާނީ އަލްކުރުމުން ފުރުޞަތުއެވެ.

ބަޔަކު މަދުރަސާގެ ބަޔަކު ފިޔަވަތުން، އެހެނާދު އަލްކުރުވަތް ދުވަހަށް އަހަރުގެ މަސައްކަތް ދެކެއެވެ. އަދި އޭގެ ބަދަލުގައި އޮންނާ "سبحان الله، والحمد للّٰه، واللّٰه أكبر" ކިޔުމުން ފުރުސަތަކަށްވެސް ދެކެނެވެ. އެހެންކަމުން މިއީ ދަރިވަރަކަށް ބޭނުންތެރިކަމާ ބަހުރެވެ.

(މިސްކިތުގައި) އިޤާމަތުވެފައި އަމާޒަށް މިސާލާއި އަހަރުކުރުން ޝަރުޢީގެންވެސް ކުރިގެން ނުދެވެ. އެހެނީ ސުލައިމާ އަލްއަޖުރާނީ އިޤާމަތުވެދަންވެދާ ބަދުވެ ދެރަކުޢަތް ކުރުމަށް ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. އެހެރީތޯގެ މައްސަލަ އިބްނު ޙިއްބާނުގެ ސަޙީޙު ގައި ބަޔާންވެގެންވެއެވެ: 'އިޤާމަތުވަމުން ތަހިއްޔަތުލް މަސްޖިދު ދޫކޮށްގެންނުވާނެއެވެ.'[109]

ދެން 'އަޙްމަދުބިނުޙަންބަލް ޖަވާބު' ދޭތަ ބަޔަކު އިސްލާމީ ދީނުގެ ބަސްތަކުން ކިޔުމާ:

109 صحيح ابن حبان: 1201

(وَقْتُهُمَا قَبْلَ الْجُلُوسِ وَقْتُ فَضِيلَةٍ وَبَعْدَهُ وَقْتُ جَوَازٍ أَوْ يُقَالُ وَقْتُهُمَا قَبْلَهُ أَدَاءٌ وَبَعْدَهُ قَضَاءٌ أَو مَشْرُوعِيَّتُهُمَا بَعْدَ الْجُلُوسِ عَلَى مَا إِذَا لَمْ يَطُلِ الْفَصْلُ)[110]

މާނައީ: "އިށީނުމުގެ ކުރިން އެނަމާދުގެ ވަގުތަކީ ފަޟީލަތުގެ ވަގުތެވެ. އަދި އިށީނުމަށްފަހު އެއީ ޖާއިޒު ވަގުތެވެ. ނުވަތަ އިށީނުމުގެ ކުރިން އެނަމާދުގެ ވަގުތަކީ އަދާއަށްކުރުމުގެ ވަގުތުކަމަށް އަދި އެއަށްފަހުގައި ޤަޟާއަށް ކުރުމުގެ ވަގުތުކަމަށެވެ. ނުވަތަ އެދެރަކުޢަތްކުރުން ޝަރުޢުވެގެންވަނީ އިށީނުމަށްފަހު އެދެމެދު ވަގުތު ދިގުވެގެންނުވާނަމައެވެ."

ފަހެ މިއީ ބަލިކަށިކަމުގާ ބަހެކެވެ.

ޙަޤީޤަތުގައި އިންސާނާ އިށީނުމުގައި މަސައްކަތެއް ނުވެއެވެ. މިސާލަކަށް އެއްޗެއް ނިދުމަކަށްޓަކައި، ނުވަތަ ދެންނެވުމަކަށްޓަކައި، ނުވަތަ ކުޅެލުން ވާހަކަދެއްކުމަށްޓަކައި، ނުވަތަ ވަގުތުބަލިކަމުގާ ކިޔުމަށްޓަކައި، އަދި މިފަދަ ކަމަކަށްޓަކައެވެ. ދެން އެއަށްފަހު ރަސޫލާ ނަހީކުރައްވައިއެވެ. ރަސޫލާ ތަކުރާރުކުރައްވައި ދެރަކުޢަތް ނަމާދުކުރުމަށް ސަމާލުކަމެވެ. އޭނާ އެކަހާލަތުގެ ބަސްފުޅުގައިވާ:

(فَلَا يَجْلِسْ حَتَّى يُصَلِّيَ رَكْعَتَيْنِ.)[111]

މާނައީ: "ފަހެ ދެރަކުޢަތް ކޮށްފުމަށް ދާންދެން އޭނާ ނުއިށީނަސްހުރިކަމެވެ."

މީގެ މަޤްޞަދަކީ ނަމާދުކުރުމުން މިސްކިތް އާބާދުކުރުމަށް ސަމާލުކަންދިނުމެވެ. ތަރުބިޔަތުކުރުމެވެ. އެއީ ނަމާދުކުރުމުން ދުރުކަމަކަށް މިސްކިތްތަކަށް ވަދެ ނުވެވުމަކަށްޓަކައިއެވެ. އެހެން މިސްކިތްތައް ބޭނުންކުރުމެއްވެސް އަޅުކަންކުރުމުގެ ސަބަބުންނެވެ. އަދި

110 فتح الباري لابن حجر: 1/538

111 رواه البخاري: 1163، ومسلم: 714

އަޅުގަނޑުމެން ފިޔަވަޅު ދެނެހުރި މީސްތަކުންގެ ޙާލަތްތަކާ އެއާއި ތަފާތުވެގެންވާ ގޮތުގައިވާ ކަންތައްތަކެވެ. އެއީ ހީނުމާއި، ވާހަކަދެއްކުމާއި، ކެއުމާއި، ނިދުންފަދަ ކަންކަމެވެ. ޙާޖަތް ފުއްދުމަށް މިކަންކަމުގައި މައްސަލަތައް ނުކުތެވެ. އަސްލަކީ އެކަމުގައި އަޅުގަނޑުމެންކުރާކަމެވެ. އެއީ الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަމުރުން އައިސްފައިވާ: ނަމާދުކުރުމާއި، ޒަކާތްދިނުމާއި، ރޯދަހިފުމާއި، ޙައްޖުވެރިވުމާއި، ނަމާދަށް ގޮވުމާއި، އަދި އެންމެހާ ތަޢުލީމް ދަސްކުރުމާއި އަޅުގަނޑުމެންނަށް ކަންކަމެވެ.

މިދަރަޖައަށް 'ތަބިއްޔާތު ފަސްކުރުން' ގެ ނަންދީފައިވެސް، ސުންނަތުގައި ޘާބިތުވާ ގޮތަކަށް އައިސްފައި ނުވެއެވެ. އެއީ ފަހުން ދެވިފައިވާ އިސްތިލާޙެކެވެ. ފަހަރެއްގައި އެހެން ނަމަވެސް ބުނެފައިވަނީ ވަސީލަތުގައި: 'ގެ ފުލުގެ ތަބިއްޔާތު ޖަމާކުރުމެވެ.' **ޚުލާޞާ:** އެހެންކަމުން އެއްކޮން ތަންތަނުގެ ތަބިއްޔާތަކީ ނަމާދެވެ. މިއީ ޞައްޙަ މީސްތަކުން ނަބިއްޔާ ﷺ އަށް މަތިން ފުރާނަ ބަރާބަރުކުރެވެ. އެކަމަކު އެއަށް އަސްލެއް ނުވެއެވެ.

އަދި މިނަމާދަކީ ވިތުރިއާއި، ފަޖްރުނަމާދުގެ ސުންނަތް ދެރަކުޢަތާއި، ސުބްޙާ ނަމާދުފަދަ މުސްތަޙައްބު ޙުކުމްތަކާއި ޢިބާދަތް ނަމާދުގައި ނުހިނގާނެއެވެ. އެހެންކަމަކު އެއީ މުޖްތަހިދު ސުންނަތް ނަމާދުތަކުގެ ތެރެއިންވާ ނަމާދުކަމެވެ. އަދި ސަލަފުން އިއްތިބާޢުވެގެންވާ ގޮތުގައި ފަރުޟު ނަމާދު ކުރުމުން، ނަމަވެ -ސުބްޙާ ގެ ވަގުތުގައި މިސްކިތަށް ވަދެއްޖެ ނަމަ- ސުބްޙާ ނަމާދުކުރުމުން، ނަމަވެ ތަޙިއްޔާ ސުންނަތް ނަމާދެއްކަމުގައި އެނަމާދުގެ ބަދަލުގައި ކުރެވެންދެއެވެ.

ފަހުގެ ފިޔަވަޅުތަކުގެ ތެރެއިން މިކަމުގައި ހަމަޖެއްސެވުމެއްވެއެވެ. އަދި ފަހުގެ ފިޔަވަޅުތަކަށް މިއަށް ބަސްބުނުން އެއީ 'ތަބިއްޔާތު ފަސްކުރުން' ގެ ނަން ދީފައިވާ ގޮތުގެ ވުމުންނެވެ. އެހެންކަމުން ބައެއް ފިޔަވަޅުތަކުން އެއީ ވަކި ފަރުޟު ނަމާދުތަކެއް ތިބުމަށް މުސްތަޙައްބު ޝަރީޢަތުގެ ޙަރަކާތްތަކުން ހިފެހެއްޓެވެ. އަދި އެހެންކަމުން ބައެއް ފިޔަވަޅުތަކުން އަސްލުގެ ނިޔަތާއި

އެކުގައި އެހެން ނަމާދެއްގެ ނިޔަތް ވައްދާ އެއްބަޔަކަށްގައި ޖަމާޢަތުންވެސް ޝަރުޢުވެގެންނުވާކަން ބެނގެވެ.

ތަޙިއްޔަތުލް މަސްޖިދު: ރަވާތިބު ސުންނަތްތަކާއި، ވިތުރިފަދައިން އާދޭ ޤާއިމުކޮށްގައި ވަކިން ފެށުމުގެ ނަމާދެއް ނުކުރެވެ. އަދި ސިއްރުކަމަ، އެނަމާދުގެ މަތިބުސަތުރީ ނަމާދުކުރުމުން މިސްކިތް އާރާސްތުކުރުމެވެ. ދިނަ ފިޔަވަޅުގެ ގޮތުން މިމަތިބުސަތު ނިޔަތުން ދިޔަދިނުމަށް، އެނަމާދުކަން ހާއްބަ ބުކުރުމަކަށާއި، އެނަމާދުގެ ބުކުރުމަކަން ވަކި ފެށުމުގެކަށާއި ތަބީރުކުރާ ކަނޑައެޅުމެވެ. ވިސްނާ ފިކުރުކުރާ މިހާރަ އެނދިގެންދާނީ މިނަމާދަރީ: ދަލީލުވާކަމުން އެނބުރި އަނބުރަ މިހާ މިސްކިތުގައި ފުރަތަމަ ނަމާދުއްކާރުފުން ފަދައިން ޝަރުޢުވެގެންވާ ނަމާދުއްކަމެވެ.

އަދި ރިވާވެވުނު ފަރުޟުތައް މުރައްސަކު ޝައުކަތުއްގޮތުން އަސްރުޓަކައި 'ތަޙިއްޔަތުލް މަސްޖިދުގެ ދުނިޔޭގެ އިސްލާމްކުރުމުން ފޯނުގައިވެސް. އަދި ރިވާޔަތްކޮށްވެއެވެ: 'ތަޙިއްޔަތުލް މަސްޖިދު ދުނިޔެވެ: (تحية رب المسجد) 'މިސްކިތުގެ ވެރި ރައްބަށް ކުރާ ތަޙިއްޔާއެކެވެ.'[112]

މިއީ ބޮޑަށްނަންގޮތި ވަރަށްއެއް ނުކުތެވެ. އެހެނީ އިހުގެއާއި ފަހުގެ ޢިލްމުވެރިންގެ ދުރުތައް މަތީން ނަމަށް ޝުކުރުވެރިވެގެން މުރާސިލުގެން ނުދެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް މިނަން ދުރުވަމުން މިނަމުގެ މައްޗަށް ނަގާސްގައި އަރިސްތަށިންވާ ބުރުތުމަކަށް ހަޔަގެން ކަނޑައަޅާފައިން އުޅެމުންދެއެވެ.

މިކަމުގެ މައްޗަށް ބަލާނަމަ، ވިދިގެ އެއްކަލާރަތް ކުރުމަށްވާތީ މިސްކިތަށް ވަދެއްޖެ މީހާ އެކަމަކު ކުރުމުން ތަޙިއްޔަތުލް މަސްޖިދު ބަރަކާތުގައި ފުރަގެންނެވެ. ހަމައެފަދައިން -ދިނުރުނަމާދާއި އަސްރު ނަމާދުގެ ފުރުޞަތުވެސް- ހަމަކު ރަކްޢަތް ނަމާދުކުރުމަށް ޢާދާ

112 خلاصة الأثر: 172/4

ކިބައިން ފުދިގެންވެއެވެ. ހަމައެފަދައިން އެއްރަކްޢަތަށްވެސްވެއެވެ. އެހެނީ ހަދީޘުގައިވާ އުނިއިތުރުވުމަކީ ދަލީލާއި އެއްބަސްވުމުގެ ހަމައިން ބާޠިލު ހަމަހަމަވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އެހެންއެކަމަކު ނަބިއްޔާ މަސްޖިދު އާދޭ ގާތުގައި ޚާއްޞަކުރެއްވީ ވަކި ނަމާދުތަކެއް ނުވާތީ، އެހެން ނަމާދުތަކާއި ޚިލާފަށް ވަކިގޮތަކަށް ކުރައްވާ ނަމާދެކެވެ. އަދި ގުޅުވާ ޚިލާފަށާއި ޖަމާޢަތުގެ ކުރިމަތިން ކުރައްވާ ގޮތަކަށް އުޅުއްވުނު ގޮތުގައި އިތުރުކުރެއްވި ޖަމާޢަތް ޚިލާފަށް ވަންނަވައެވެ.

ދެންފަހެ ޚިލާފަށް މަސްޖިދު ދުރަކާއެކު ޝަރުޢީ ދަލީލަކާއެކު ދަންނަވާ، އަދި އެންމެ ރަނގަޅުގޮތަކީ މަހަކަށް ނަމާދުކުރުމެވެ. އެއަށްފަހު ގިނަ ނަމާދު މަދުވެރިކަމާ ނަމަވެސް ދުވަހެއް ނަމާދުކުރެއްވި ވަގުތާއި ދެއްވި އަދިވެސް މަތިވުރެގަނޑު އަދީމުގޮތަކީ ހިތްޕުރަސްތަކަށެވެ:

(صَلَاةُ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى.)[113]

މާނައީ: "ރޭގަނޑުގެ ނަމާދުތަކީ ދެރަކުޢަތުން ދެރަކުޢަތުންނެވެ."

އަދި ރިވާޔަތެއްގައިވާ އެހެން ދަލީލެއްގައިވެއެވެ: (اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ) "ރޭގަނޑާއި ދުވާލުގެ ނަމާދުތަކީވެސް[114]."

ދެޖެހިއްޖެއިރު ޚިލާފަށް މަސްޖިދު އަދާކުރުން މަތިވެރިގޮތެވެ:

113 رواه البخاري: 990، ومسلم: 749

114 رواه أبو داود: 1295، والترمذي: 507، والنسائي: 1666، وابن ماجه: 1322 އައްނަސާއީ މިޙަދީޘް ނަޤުލުކޮށް ވިދާޅުވިއެވެ: «هَذَا الْحَدِيثُ عِنْدِي خَطَأٌ وَاللَّهُ تَعَالَى أَعْلَمُ» "އަލްބާނީގެ ގޮތުގައި މިޙަދީޘަކީ ޝާއްޒު ޙަދީޘެކެވެ. والله أعلم"

ފުރަތަމަ: އިމާމުމީހާ ފަރުޟުނަމާދު ފައްޓަވައިދެއްވަންވާނީކޮން ވަގުތެއްގައިކަން ވަންނަ ހިނދުއެވެ. ފަތިސްނަމާދުގައި ފިޔަވައި އެހެން ހުރިހާ ނަމާދުތަކުގައި ވަގުތުގެ އިބްނު ރަޖަބު އިޚްތިޔާރު ދެންނެވިފައިވެއެވެ.

ދެވަނަ: މަސްޖިދުގެ ބަރާމަދު ވަދެވަޑައިގަންނަވައެވެ. އެހެނީ ޖަމާޢަތްކުރެއްވުން ދުރުކުރެވޭ އަނގަމާދުގައި މަސްއޫލުވެވޭއިރުއެވެ. އެހެނީ ގެދޮރު ތަކުބީރުގައި ޖަމާޢަތްކުރުމެވެ.

ދެން ނަމާދުކުރުން ނަހީވެވޭނެ ވަގުތުތަކުގައި އަދާކުރުމުގެ މައްސަލަގައި ބޭނު ޒިޔާދަވެއެވެ.

ނަމާދަށް ގޮވާލުމުގެ އިގާމަތް ކިޔުމަށްފަހު، އިމާމު އަރުވާ ޖަމާޢަތުގެ ދަރިވަރުން ބައްދަލުކުރުމާ ދެމެދު ދަތިވުމުގެ މުސްތަޙައްބުވެއެވެ. އަދި ތަކުރާރުވެގެން ވާ އެއްޗެއް ވަސީލަތަށް ނަގުމަށް.

އިބްނު ޤުދާމާ ވިދާޅުވިއެވެ:

(رأيت أبا عبد اللَّه أحمد خرج عند المغرب، فحين انتهى إلى موضع الصف أخذ المؤذن في الإقامة، فجلس.)[115]

މާނައީ: "އަޅުގަނޑު ދުށީމެވެ. أبو عبد الله އަޙްމަދު މަޣްރިބުގެ ނަމާދަށް ނުކުމެވަޑައިގަތުމުން. ދެން ސަފަށް އަރާ ހަމަވެއްޖެ ވަގުތު މުއައްޛިނު އިގާމަތް ކިޔުމަށް ފެށިއެވެ. އެހިނދު އެކަލޭގެފާނު އިށީނދެވަޑައިގެންނެވިއެވެ."

މިއަދުގެ ބޭނުން ބޮޑުކަމާ ގުޅޭ ތަފާސީލު އަޅުގަނޑުމެން ބަޔާންކޮށްލާނަމެވެ. އަލްޚައްޠާބީ،

ޢަބްދުއްރައްމާން ބިން ޢަލީ ޙަމިދާގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވިފައިވެއެވެ:

115 المغني لابن قدامة: 2/67

(أن النَّبِيَّ ﷺ جاءَ وبلالٌ في الإقامةِ، فَقَعَدَ.)[116]

މާނައީ: "ބިލާލުގެފާނު ޤަމަތްދުއްވަނިކޮށް ނަބިއްޔާ ﷺ ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އެހިނދު އެކަލޭގެފާނު އިށީންނެވިއެވެ."

މިއީ މުޞައްނަފު ރިވާޔަތްކުރެވެ.

އަދި އަބޫ ބަކްރު އަލްއަޘްރަމު ސުނަނުގައި ރިވާކުރެއްވިއެވެ:

(دخل رسولُ اللَّه ﷺ، وبلالٌ يؤذِّن، فجلَس.)[117]

މާނައީ: "ބިލާލުގެފާނު ބަންގިދެއްވަން ފެށީމާ ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ވަދެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު އިށީންނެވިއެވެ."

ޝަރްހުލް ޢުމްދާ ގައި އިބްނު ތައިމިއްޔާ އެވޯޓަން ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ ސަފަބަދަލުވުމުގައި ބަޔާންކުރެއްވީ: އެހެނީ ކުރިން ކޮޅަށްތެދުވުމަކީ ޝަރުޢުވެގެންވާކަމެއް ނޫނެވެ. އަދި ކޮޅަށްތެދުވުމާއިލާކަމި ތަކްބީރުއަތުގެ މަސްލަހަތު ކުރިޔަށްޓަކައެވެ. އެހެނީ ނަމާދަށް ކޮޅަށްތެދުވިއްޖެނަމަ، އެކޮޅަށްތެދުވުން ނަމާދު ފެށުމަށް އެހެން ނަމާދަށް ނުވެއެވެ. އަދި ކޮޅަށްތެދުވާތީ އިޤާމަތުކިޔަމުން ކޮޅަށްތެދުވުމަކީ އެއީ އަދަބުތަކުން ގޮތެއް ކަމުނުވެއެވެ.[118]

އޭގެ ސަބަބަކީ: ބިލާލުގެފާނު ޤަމަތްދުއްވަނީ މިސްކިތުގެ ދޮރާށު މަތީގައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވަޑައިގަންނަވާތަން، އަންނާނެ ބަލައިލާ ވަޑައިގެންނެވުމަށް ވަގުތު ހޭދަވާތީއެވެ. އެހެންވީ ބައެއްފަހަރު އިށީންދެވަޑައިގަތުމަށް ބޭނުންވެއެވެ.

116 المغني لابن قدامة: 2/67

117 شرح العمدة: 2/125

118 شرح العمدة: 2/125

ޤިޔާމު ޙާލަތުގައި ކިޔަވާ ޤުރުއާނުގެ މިންވަރު

ދުރުގު މިހާ ޤަވާޢިދުތަކަކީ، ސުންނަތުގައި ސާބިތުވާ، އަދި ތަރާވީޙް ދިގުކުރުމާ ބެހޭ އެއްވެސް ނަމާދަށް ތަރާވީޙް ޝަރުޢުވެވިފައިވާ. ޤިޔާމުގެ ވަކި ކަނޑައެޅި އަދަދެއްނުވާ ތަރާވީޙްގައި ބަޔާންކުރަން ނަބަވީ އަދިގަތި ނުވެއެވެ. އިމާމު މާލިކު 'އަލްމުވައްޠާ' ގައި ވިދާޅުވެއެވެ:

(...لم أسمع في قِيَام النَّاسِ، حِينَ تُقَامُ الصَّلَاةُ بِحَدٍّ مَحْدُودٍ يُقَامُ لَهُ. إِلَّا أَنِّي أَرَى ذلِكَ عَلَى قَدْرِ طَاقَةِ النَّاسِ. فَإِنَّ مِنْهُمْ الثَّقِيلَ وَالْخَفِيفَ.)[119]

މާނައީ: "ނަމާދަށް ޤިޔާމުކުރާއިރު މީސްތަކުން ތެދުވުމާ ބެހޭގޮތުން ވަކި ކަނޑައެޅިފައިވާ ޙައްދެއް އަހާފައެއް ނުވަމެވެ. އެހެނަސް ތިމަންނަ ދެކެނީ އެއީ މީސްތަކުންގެ ކުޅަދުނަކަމުގެ މިންވަރުން ކަމެވެ. އެބަޔަކުތެރޭ ބުރަ ބައެއްވެސް، ލުއި ބައެއްވެސް ވެއެވެ."

ނަމާދުކުރާ މިހާ ނަމާދުކުރާއިރު ތަކްބީރުކިޔާ ގޮތްގޮތުގެ ތެރެއިން ކިޔުއްވާފައިވާ ކަމުގައި ބުނެވިގެންވެއެވެ. ޤިޔާމުގެ ތެރޭ ކިޔަވާ ރިވާޔަތްތަކުގައި ވާރިދުވެގެންވެއެވެ. ތަރާވީޙްކުރެއްވި އުސޫލަކާ ގުޅޭ ގޮތުން ބުނެވިގެންވެއެވެ:

ޢައްޝާފިޢީއާއި ޠާވޫސް -އަދި އިބްނުލް މުސައްޔަބުއާއި، ޢަބްދު ﷲ ބިން ޢުމަރުގެ ދައުގާ ސާލިމުއާއި، އިބްނު ޝިހާބު އައްޒުހުރީއާއި، އިޔާދު ބިން ޤާލިދުއާއި، އަބޫ ޤިލާބާއާއި، ޢުމަރު ބިން ޢަބްދިލް ޢަޒީޒުވެސް- ދުވަހަކާއި ތަރާވީޙުގައި އެއީ ޤިޔާމުގެ ތެރޭގައި ﷲ أكبر ކިޔުއްވައިދެއްވެއެވެ. އަދި އިބްނު ޝިހާބު އައްޒުހުރީވެސް އެކަމާގުޅޭ ގޮތުން ކިޔަވައިދީ ބޭކަލުންގެ އަރިހުން އެފަދައިން ނަޤުލުކުރައްވާފައިވެއެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ:

---

119 الموطأ رواية يحيى: 226

(أَنَّ النَّاسَ كَانُوا سَاعَةَ يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ: اللَّهُ أَكْبَرُ، يَقُومُون إِلَى الصَّلَاةِ...)[120]

މާނައީ "މުދިމު ކިޔާ اللّٰه أكبر އޭ ބުނާހިނދު މީސްތަކުން ނަމާދަށް ތެދުވާކަމުގައިވެއެވެ."

ރިވާކުރެއްވީ އަބްދުއްރައްޒާޤެވެ.

އަދި ސަޢީދުއާއި އިބްނު އަބީ ޝައިބާ، ކުލްތޫމު ބިން ޖަބްރު އަލްމުޙާރިބީގެ އަރިހުން، އައްޒުހުރީގެ އަރިހުން، އިބްނުލް މުސައްޔަބު ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރައްވައެވެ:

(إِذَا قَالَ الْمُؤَذِّنُ اللَّهُ أَكْبَرُ وَجَبَ الْقِيَامُ...)[121]

މާނައީ: "މުދިމު ކިޔާ الله أكبر ކިޔައިދިނުމާ ކޮޅަށްތެދުވުން ވާޖިބުވެއްޖެއެވެ."

އަދި އަލްއަޢްމަޝުއާއި، އިބްނު އަބީ ޝައިބާ، އިސްމާޢީލު ބިން އަބީޚާލިދުގެ އަރިހުން، އަޞްމު ބިން މުޙާރިބުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވައެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ:

(سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ يَقُولُ إِذَا سَمِعْتَ النِّدَاءَ بِالْإِقَامَةِ فَكُنْ أَوَّلَ مَنْ أَجَابَ قَالَ وَرَأَيْتُ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ وَسَالِمَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ وَأَبَا قِلَابَةَ وَعِرَاكَ بْنَ مَالِكٍ الْغِفَارِيَّ وَمُحَمَّدَ بْنَ كَعْبٍ الْقُرَظِيَّ وَالزُّهْرِيَّ يَقُومُونَ إِلَى الصَّلَاةِ فِي أَوَّلِ بَدْءٍ مِنَ الْإِقَامَةِ.)[122]

މާނައީ: "އުމަރު ބިން އަބްދުލް އަޒީޒު ވިދާޅުވަނިކޮށް އަހަރެން އަޑުއިވިއްޖެވެ: 'ޤާމަތު ގޮވާލާ އަޑު ތިބާއަށް އިވިއްޖެނަމަ، އެންމެ ފުރަތަމަ އިޖާބަދީ މީހަކަށް ތިބާވާށެވެ.' ވިދާޅުވިއެވެ: އަހަރެން ދުށިން އުމަރު ބިން އަބްދުލް އަޒީޒާއި، ސާލިމު ބިން އަބްދި اللّٰه އާއި، އަބޫ ޤިލާބާއާއި، ޢިރާކު ބިން މާލިކު އަލްޣިފާރީއާއި، މުޙައްމަދު ބިން ކަޢުބު އަލްޤުރަޡީއާއި، އައްޒުހުރީ ޤާމަތުކިޔަން ފެށިހިނދު ނަމާދަށް ކޮޅަށް ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާތަން ފެނުނެވެ."

---

120 مصنف عبد الرزاق: 1942

121 التمهيد: 193/9

122 التمهيد: 192/9

◈ އިމާމް އަޙްމަދުގެ ޤައުލެއްގައި -އަދި އެއީ އަނަސް ބިން މާލިކު އަދި އަލްޙަސަނުލް ބަޞަރީ އަދި އިބްނު ސީރީނުގެ ވެސް ޤައުލެވެ- ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާނީ އެމީހުން މުދިމުމީހާ قد قامت الصلاة ކިޔާހިނދުއެވެ.

ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން މަރްފޫޢުގޮތުން ސާބިތުވެގެންވާ ހަދީޘެއް ނުފެނެއެވެ.

މުޞައްނަފް ބިން އަބީ ޝައިބާއާއި، އިބްނު އަބީ ޝައިބާ، އިބްނުލް މުބާރަކުގެ އަރިހުން، އެބޭފުޅާ ހިޝާމުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ:

(رَأَيْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ إِذَا قِيلَ قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ قَامَ فَوَثَبَ.)[123]

މާނައީ: "'قد قامت الصلاة' ކިޔައިފިނަމަ އަނަސް ބިން މާލިކު ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާތަން އަހުރެންނަށް ފެނުނެވެ."

އިބްނު އަބީ ޝައިބާގެ އަލްމުޞައްނަފުގައި، އަދި އިބްނު އަބްދިލްބައްރު ބައްޔާކޮށް، ހިޝާމުގެ އަރިހުން، އަލްޙަސަނު އަދި އިބްނު ސީރީނުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ:

(أَنَّهُمَا كَانَا يَكْرَهَانِ أَنْ يَقُومَا حَتَّى يَقُولَ الْمُؤَذِّنُ قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ.)[124]

މާނައީ: "މުދިމުމީހާ قد قامت الصلاة ކިޔާހިނދު ކުރިން، ތެދުވުމަށް އެދެބޭކަލުން ނުރުއްސަވައެވެ."

◈ އަދި ބަޔަކާއި ފުޤަހާ އަހުލުވެރިން ދެކޭގޮތުގައި އެނާ ތެދުވާން ޖެހެނީ މުދިމުމީހާ حي على الفلاح ކިޔާހިނދުއެވެ.

---

123 التمهيد: 193/9

124 التمهيد: 193/9، مصنف ابن أبي شيبة: 4099

ކޮންމެއަކަސް، މިކަމުގައި ދަލީލެއް ނެތެވެ.

އަދި އިމާމު މާލިކު ވިދާޅުވި ފަދައިން އެތަކެއްޗެއް ކިޔާރިސްދު ތެދުވަންޖެހޭ ވަކި ޙައްދެއް އެނގިގެންނުވެއެވެ. އެހެންއޮތަކަމުގެ މިސްކިތުން އަކުރުގައި ތަފާތުވެގެންވެއެވެ. އެގޮތުން މިސްކިތުންގެ ތެރޭގައި ބަޔަކު ބުނަނީ މިހުންނާއި، ހުރި މިހުންނަވެއެވެ. މިކަމުގެ ގައުމަން ބަލާނަމަ، އެކަން ގުޅިފައިވަނީ އިންސާނާގެ ބުރަކިޔަކާއި، ތަކްބީރު ކިއްވުމާއިއެވެ. ހަމައެކަނި ގޮތަކީ މިޔައެވެ. އެވަގުތުގައި ސަފުތަކެއް ސީދާކުރުމާއި، ސުންނަތްތަކެއްގެ ތެރޭގައި ސިވާކުކުރުމާއި، ތަކްބީރުގައި އިމާމުމީހާއަށް ތަބާވުމަށް ކަލޭގެފާނު އަރައިގެންނަ ވަގުތު ޙާޟިރާ އިންސާނާ ތެދުވުމާއި ގުޅިގެންވުމެވެ.

ދެންފަހެ އިމާމުމީހާ މިސްކިތުގައި ނެތްނަމަ، ފަހެ ޖަމާޢަތުން ދެކުމަށްއައިސްނަމަވެސް އިމާމުމީހާ ފެނިއްޖައުމަށް ދާންދެން އެމީހުން ނުތެދުވުމަކެވެ. އަދި ހަމަހެ އަޅައިވުމަކުން (އެބަކަތުގައި) ބުލުގުއްނެތެވެ. އެގޮތުން ދެކުއެހުން (ބުޚާރީއާއި މުސްލިމު)، ރަސޫލު ﷲ ބިން އަބީ ގަތާދާގެ އަރިހުން، އަބޫ ގަތާދާގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވައިއެވެ:

«إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَلَا تَقُومُوا حَتَّى تَرَوْنِي»[125]

މާނައީ: "ނަމާދަށް ޤަމަތްކިޔައިފިނަމަ، ފަހެ ތިޔަބައިމީހުންނަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ފެނިއްޖައުމަށް ދާންދެން ތިޔަބައިމީހުން ނުތެދުވާށެވެ."

ޖަމާޢަތް އިސްކުރުވުމުގެ އަރިހުގައިވާ ގޮތަކީ: ދުރުގޮސްމީހާ ގޮތުގައި އެއްކޮށް ނިމިއްޖައުމަން ފެނިއްޖައުމަން އިމާމުމީހާ މަސްޖިދު ވަދެއްގެން ނުވާނެކަމެވެ.

125 رواه البخاري: 637، ومسلم: 604

ޤަވަޢްދީ ފުރިހަމަ ނުވަނީސް އިމާމް ތަކްބީރު ކިޔަމަވެސް އުސަމާދު ބާރަށެވެ. އެކަމަކު ސުންނަތާއި ހިލާފުވެއްޖެއެވެ. އިބްރާހީމް އައްނަޚަޢީގެ އަޘަރުން މިފަދައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އަދި ސުފްޔާނުއް ޘައުރީއާއި، އައުޒާޢީއާއި، އަޙްމަދު ޙަނީފާ އެހެން ވިދާޅުވެއެވެ. އިބްނު އަބީ ޝައިބާގެ އަލްމުޞައްނަފުގައި، އަލްއަޢުމަޝް ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރެއްވިއެވެ:

(إني لأسمع صوت المؤذن بعد أن كبر إبراهيم للصلاة، وكان إماما)[126]

މާނައީ: "އިބްރާހީމް (އައްނަޚަޢީ) ނަމާދަށް ތަކްބީރު ދެއްވުމަށްފަހުގައިވެސް އަޑުއަހަނިން މުދިމުގެ (ޤަވަޢްދީ) އަޑު އިވިއިވުނެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވަނީ އިމާމްކަމުގައެވެ."

މިއީ އެބައިމީހުންގެ ދުވަސްވަރުގައި ކަންތައްވާ ގޮތެވެ. އެހެނީ މުދިމު އެދުވަސްވަރުގައި ޤަވަޢްދީންމަތިކަމަކީ ދަނީ މިސްކިތުގެ ފުރާޅު މަތީގައެވެ. މިޒަމާނުން އެކިވެސްކަމެއް އަސްލު ކުރީ ޒަމާނުގައި މުދިމުން ފަޅި ހާއްސަ ތަނެއްގައި މިސްކިތުގެ ފާރުގައި ވާކަމެއް އެކިގޮތްގޮތުން ކިޔާއެވެ. އަދި ކިއްޔަ، އެއީ ތަކްބީރު ކިޔާފައިނުވާ އެއްގޮތަށްކަމެވެ. އެއީ ތަކްބީރު ފަހުން އަޑު ފެނޭ ކަމަށް ތަކްބީރު ކިޔުއްވައިފިނަމެވެ. އަދި ބާރަށް ކިޔަން އެއީ ދެއް އަޑުއިވޭގައި ހުންނަ ތަކްބީރު ބޭނުންކުރުން ބާރަށް ކިޔާގޮތަށް ހިމެނޭ ހަމައެކަނި ކިޔާނެ ތަނެވެ. ފެނޭ އެކަނި ހިނގާ ތަކްބީރު، އެއީ ކިޔަންވާނެ އެކަންޏަކު ކިޔުއްވާނެއެވެ. ދެންކަމަށް ގާއިމްކުރަން -މުދިމަކުމީހަކު- ނުވަތަ އެކަނި މީހަކުމީހަކު- ތިބެއް ކިޔާނެކަމުން ހަމައެކަނި ބާރަށް ކިޔުމަކީ ސުންނަތާއި ހިލާފުވެގެންވާ ކަމެކެވެ.

126 مصنف ابن أبي شيبة: 4087

ހަރަންބަނދުގެ ކުރިން ކިޔުމާއި ކުރުން ޝަރުޢުވެގެންވާ ކަންތައް

ހަރަންބަންދަށްވަދެވުމުގެ ކުރިން ކިޔާކަށް ދުޢާއެއް ނުވަތަ ޛިކުރެއް الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަރިހުން ޘާބިތުވެގެން ނުވެއެވެ. އެގޮތަށް ގައިމުވާކަން ކަރަމަތީ ސަލަފުންގެ ސީރާތުގައި، ސިފަތަ ކުރުމުގައި މަޝްހޫރުވެފައިވެއެވެ.

ދެންފަހެ މަދި ރޯދަވެރިޔާ ކިޔުން ދަންނަން، އެކަމުގައި الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަރިހުން އެއްވެސް އެއްޗެއް ޘާބިތުވެގެން ނުވެއެވެ. ހަމައެކަނި ސަލަފުންގެ ސީރާތުގެ މިސާލުތަކުގައި އަމުރުކުރެއްވުން ފެންނާނެއެވެ.

ދެންފަހެ ހަރަންބަންދަށްވަދެވުމުގެ ކުރިން ކިޔުމަށް ބަޔާންކުރާ ދުޢާއެއް ނުވަތަ ޛިކުރެއް ކިޔުމަކީ ވަކި އަދަބެއް ކަމެކެވެ. ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަރިހުންނެވެ، ޞަޙާބީންގެ ދުޢާއިން ބާކީގެ އަރިހުންނެވެ، އަދި [illegible] ގެ އަރިހުންނެވެ އެއްވެސް އެއްޗެއް ޘާބިތުވެގެން ނުވާކަމުގައި އެނގިގެންދެއެވެ.

ސަފުތައް ސީދާކުރުން

ސަފުތައް ސީދާކުރުމަކީ ޢިލްމުވެރިންގެ އިއްތިފާޤުން ސުންނަތެކެވެ. އަދި އެކަމުގެ މައްޗަށް އިޖްމާޢުވެސް ގެނެވިފައެވެ.

ބައެއް ޢިލްމުވެރިން އެކަން ވާޖިބުކަމަށްވެސް ދެކިލައްވައެވެ. އެކަމަކު ސަލަފުންގެ ތެރެއިން ޝަރީޢަތުން އެހެން ވިދާޅުވާ ބޮޑުބައެއް އަހުރެމެންނަށް އެނގެނީއެވެ. އިމާމުލް ބުޚާރީ އެކަށައަޅުއްވާފައިވާ ސަފުފުރުވުމުގައި ތަރުޖަމާކަމުން ވިދާޅުވެފައިވާ ބަސްފުޅު ގެނުއްވީއެވެ: (بَابُ إِثْمِ مَنْ لَمْ يُتِمَّ الصُّفُوفَ)[127] ސަފުތައް ފުރިހަމަ ނުކުރާމީހާ ފާފަވެރިވުން ނަންގަނޑުވުން ބާބެއެވެ.

މިބަސްފުޅުން ދޭހަވަނީ އެކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގެންނެވީ ސަފުތައް ސީދާކުރުން ވާޖިބުވެގެންވާކަމަށެވެ. އަދި އިބްނު ޙަޒްމު އެއާއެއްގޮތަށްވެސް މިފަދައިން ދެކެއެވެ. އަދި ޢުމަރު، އަބޫޢުޘްމާނުލް ނަހްދީއަށް ސަފުތައް ސީދާ ނުކުރާތީ ފައިގައި ތަޅުއްވާފައިވާކަން ވާހަކަ އެބަހުރިކަން ބެލޭނެއެވެ.[128] އަދި ސަފުތައް ސީދާ ނުކުރުމުގެ ގޯސްކަމަށް ގައިގައި ޖަހަމުން ބެނދެ ހުއްޖަތު ދައްކައިން ތަކުއްވާފައިވާ އުމްޤަތު ދައްކައިގެ. އޭގެތެން ސަފުތައް ނިމިކުރުމުގެ މައްޗަށް އަދި ގާބިލުކަން އަށްނަރުވާ ގަޔަގައި ޖެހުއްވިއެވެ. އަދި ބިލާލު ޤަވާޢިދު ވިދާޅުވިކަމަށް ބައްލަވާގެންނާ ބަސްފުޅުތަކުގައިވެއެވެ:

«كَانَ بلال يُسَوِّي مَنَاكِبَنَا وَيضرب أَقْدَامَنَا فِي الصَّلَاةِ»[129]

މާނައީ: "ބިލާލުގެފާނު އަހަރުމެންގެ ކޮނޑުތައް ހަމަހަމަކުރައްވާ، އަދި އަހަރުމެންގެ ފައިތަކުގައި ނަމާދުގައި (ސަފުތައް ސީދާކޮށް އެއްވަރުކުރުމަށް) ތަޅުއްވައެވެ."

---

127 صحيح البخاري: 146/1

128 المحلى: 379-378/2

129 مصنف ابن أبي شيبة: 3534

(އިބްނު ހަޖަރު) ބަޔާންކުރިއެވެ: 'ސަތުރެއް ސުތުރާކުރުން ވާޖިބުވެގެންވާކަމަށް
މިކަމުގައި ދަލީލުވެއެވެ.'

އޭގެ ޖަވާބަކީ: ހަމަކަށަވަރުން ސަލަފުންގެ ބޮޑުބަޔަކު -އޭގެ ތެރޭގައި އުމަރު ބިން ޚައްޠާބުވެސް ހިމެނޭގޮތަށް- ސުންނަތްތަކެއް ދޫކުރުމުގެ ވަކިކަން އުބާލުކުރުން ތަޢުލީމުދިނުމަށް އަދަބުދެއްވައެވެ. މިކަމަށްޓަކައި ބައެއް ސުންނަތްތަކަށް ދޫކޮށްލެއްވިކަމަށްޓަކައި، ނަމަވެސް ބައެއް ހާލަތްތަކުގައި ވާޖިބުވުން، ނުވަތަ ބައެއް އަދަބުދެއްވުމުން ދޫކުރެއްވުމުން އުމަރު ބިން ޚައްޠާބު ސަޙާބީންގެ ޖަމާޢަތެއްގެ ގައިގައި ތަޢުލީމުދިނުމަށް ހިތަށް ފަހަރުކުރައްވައެވެ. މިއީ މަޝްހޫރުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. ފަހެ މިއީ ވާޖިބުވެގެންވާކަމާ ދަލީލެއް ނޫނެވެ. އެކަމަކު މިއީ ސުންނަތެއްކަން ގަދަވެގެންވާކަމާ ދަލީލުކުރެއެވެ.

ނަމާދު އަދާކުރުމަށް އެންމެ މުހިއްމު ވަގުތު

އިންސާނާގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވެގެންވާ ނަމާދުތަކަށް ހުރި ވަގުތުތަކުގައި އަދާކުރުމެވެ.

﴿إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا﴾ [النساء: 103]

މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން، ނަމާދަކީ މުއުމިނުންގެ މައްޗަށް ވަގުތު ކަނޑައެޅިގެންވާ ފަރުޟެއްކަމުގައި ވެއެވެ."

އިބްނު ޖަރީރު، އެކަކެއްގެ ފުރުންގެ ޤަތާދާގައި، އަލްޙަސަނުލްބަޞްރީގެ އަރިހުން، މޫސާ ބިން ސުލައިމާނުގެ އަރިހުން، އަލްމުޤާތިލު ބިން ޙައްޔާނުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ: މިއާދަކާއިމުދުގައިއެވެ:

﴿فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ﴾ [مريم: 59]

މާނައީ: "ފަހެ، އެބައިމީހުންނަށްފަހު އެއްބަޔަކު އަތުވިއެވެ. އެއުރެން ނަމާދު ނަގާއިލިއެވެ.."

ވިދާޅުވިއެވެ:

(إنما أضاعوا المواقيت، ولو كان تركا كان كفرا.)[130]

މާނައީ: "އެބައިމީހުން ގެއްލުވާލީކަން ކަނޑައެޅި ނަމާދުގެ ވަގުތުތަކެވެ. ފަހެ، އެބައިމީހުން ނަމާދުތައް ދޫކޮށްލިނަމަ އެކަންވީ ކާފިރުކަމުގައިއެވެ."

130 تفسير الطبري: 567/15

އަދި އަބޫ ޔަޢުލާގެ މުސްނަދުގައި، އަދި އަލްބައިހަޤީގެ އައްސުނަނުގައި، ޢާޞިމްގެ އަރިހުން، މުޞްޢަބު ބިން ސަޢުދު ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާޔަތްކުރައްވައެވެ:

(قُلْتُ لِأَبِي: يَا أَبَتَاهُ، أَرَأَيْتَ قَوْلَهُ ﴿الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ﴾ [الماعون: 5] أَيُّنَا لَا يَسْهُو؟ أَيُّنَا لَا يُحَدِّثُ نَفْسَهُ؟ قَالَ: «لَيْسَ ذَاكَ، إِنَّمَا هُوَ إِضَاعَةُ الْوَقْتِ، يَلْهُو حَتَّى يَضِيعَ الْوَقْتُ»)[131]

މާނައީ: "އަހަރެން ބައްޕައަށް ދަންނަވައިމެވެ: އޭ ބައްޕާފުޅުވެ! ބައްޕާފުޅު الله تعالىގެ މިބަސްފުޅާއިމެދު:

﴿الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ﴾ [الماعون: 5]

މާނައީ: "އެއުރެންނީ އެއުރެންގެ ނަމާދުތަކުން ޣާފިލުވެގެންވާ ބަޔުގައިވާ ބައެކެވެ."

ވިދާޅުވެދެއްވާށެވެ! އަހަރުމެންގެ ތެރެއިން ފަރުވާކުޑަ ނުކުރަނީ ކޮންބައެއްހެއްޔެވެ؟ އަހަރުމެންގެ ތެރެއިން (ނަމާދުގައި) އަމިއްލަ ނަފްސާން ވާހަކަދައްކާނުލާ ނުހަދަނީ ކާކުހެއްޔެވެ؟' އެހިނދު ވިދާޅުވިއެވެ: 'އެއީ އެވާހަކައެއް ނޫނެވެ. އެކަމަކު އެއީ ނަމާދުގެ ވަގުތު ނަގައިލުމެވެ. ވަގުތު ގެއްލިގެންދާއިރަށް ދަންދަން ކުޅެލަމުންކުޅުމުގައި އޮތުމާ ހުރުމެވެ.'"

އިޚްލާޞްތެރިންނާ ގުޅުމުގައި ސުންނަތް ގޮތަށް: ނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ވަގުތުގައި ނަމާދު އަދާކުރުމެވެ. ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިންގެ އަރިހުގައި އިސްވާ ނަމާދު ފުރަތަމައިއެވެ. އެކަނިކޮށް މިހާރު ނުވަތަ ޖަމާޢަތަކާއި އެއްބަސްވެގެން ކުރާ ބައެއް އިސްލާމު ފަސްކުރުން ޝަރުޢުވެގެންވެއެވެ. އެއީ ހޫނުގެ މެންދުރުނަމާދު ފުރަތަމަ ބައި ނިމެންދެން ކަށިވެ ނުވަތަ ހޫނު ދުރުވެއިލުމުގެ ކުރިއަށެވެ. އަދި މާނދުރު ނަމާދުފަސް ކުރުން ގަދަފާކުރުމަށް ދިޔަކަމުގެ ކަންތައްތަކާ ސުންނަތް ވެގެންވެއެވެ. އިޝާ ނަމާދު ވަގުތު ފަސްކުރުން ވަރަށެވެ.

---

131 مسند أبي يعلى: 704، السنن الكبرى للبيهقي: 3162

ސަފުތައް ދޫރިހުކުރުމުގައާއި، އަދި ސަފުގެ ކަނާތްފަރާތާއިމެދުގައި އަރިސްފަރާތާ ވާހަކައަށް

އިމާމުގެ ފަހަތުގައި ހުރުމުގައި الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން ޤާބިލުވެގެންވާ މީހަކުންނަށް އިމާމާއި ގާތުވެގެންވުމުގައެވެ. އޭނާގެ ކަނާތްފަރާތުން ވިޔަސް ނުވަތަ ވާތްފަރާތުން ވިޔަސް ހަމަހަމަވާނެއެވެ. ސަބަބަކީ މުސްލިމުގައިވާ ޙަދީޘް الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ:

(لِيَلِنِي مِنْكُمْ أُولُو الْأَحْلَامِ وَالنُّهَى.)[132]

މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން ބުއްދިވެރި ވިސްނުމުގެ އަހުލުވެރިން ތިމަންކަލޭގެފާނާއި ގާތުގައި ތިބެންވާނެއެވެ."

އެއީ ބަޔައްމީހުން 'ބަރުގަސާ' އާ ދިމާ ވަނީކަމެވެ. އެހެންކަމުން އެހެން ނުކުތާތައް ނުލިބުނެވެ. އެހެން މިސްރާބާ الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ މިސްކިތުގައި (އެމިސްކިތުގެއިވާ ސަރަހައްދުކަން) ހުރީބަ ނަގާކަމެވެ. އެހެންނަމަވެސް މިސްކިތުތަކަކަށް ނުވެއެވެ.

ފަހަރެއްގައި މިފަދަވެ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން ބުއްދިވެރި ވިސްނުމުގެ އަހުލުވެރިން ތިމަންކަލޭގެފާނާއި ގާތުގައި ތިބެންވާނެއެވެ." ގައި މިފަދަ އަންނަނިވި ޙަދީޘްގެ މާނަކަމުގައި ވެވޭނެއެވެ:

«مَا بَيْنَ بَيْتِي وَمِنْبَرِي رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ»[133]

މާނައީ: "ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ގެކޮޅާއި މިންބަރުގެ ދެމެދުގައި ސުވަރުގެގެ ބަގީޗާތަކުގެ ތެރެއިން ބަގީޗާއެކެވެ."

---

132 صحيح مسلم: 432

133 رواه البخاري: 1195، ومسلم: 1390

ރަސޫލާ ﷺ ގެ މިބަސްފުޅާއި ގުޅިގައި އިލްމުވެރިންވަނީ ދެގޮތަކަށް ޚިލާފުވެގެންނެވެ. އެއީ ސުވަރުގޭގެ ބަގީޗާތަކުގެ ތެރެއިން ބަގީޗާއެއްކަމާ ވާ ބަހުގެ މުރާދަކީ ކޮބައިތޯއާއި ގުޅިގައެވެ. އޭގެ މުރާދަކީ އެތަނުގައި މުޖުތަމަޢުވާ ހަލަގާތްތަކުގައި، އަދި އެހެން ތަންތަނުގައި ކުރާ ހަލަގާތްތަކާއި މިތަނުގައި ކުރާ ހަލަގާތްތަކުގެ އަޅުގަނޑު އެއްވަރުވެގެންނޭ ވަނީހެއްޔެވެ؟ ނުވަތަ އެއީ ސުވަރުގެއަށް (ދިޔުމަށްދުވަރު) ގެންދެވޭނެ ބަގީޗާއެއްހެއްޔެވެ؟ ނުވަތަ އެސްސުން މުރާދުހެއްޔެވެ؟

އިބްނު ޢަބްދިލްބައްރު 'އައްތަމްހީދު' ގައި،[134] އިބްނު ޙަޒްމުގެ 'އަލްމުޙައްލާ' ގައި،[135] އަދި ހަމައެފަދައިން އިބްނުލް ޤައްޔިމްގެ 'އަލްޖަވާބުލް ކާފީ' ގައި[136] ޛިކުރުކުރައްވާފައިވާ ގޮތުން އޭގެ މުރާދަކީ: ނަބިއްޔާ ﷺ މިތަންތަނުގައި އެކަށޭގެފާނު އަޒްކާރުތަކުގެ ހަލަގާތްތަކުގެ ކަމުގައި ގެންދެވިއެވެ. އެހެންކަމުން އެތަންތަނަކީ ސުވަރުގޭގެ ބަގީޗާތަކުގެ ތެރެއިން ބަގީޗާއެއްކަމުގައެވެ. އެއީ އެކަށޭގެފާނު ހަދީޘްކުރެއްވި ފަދައިންނެވެ:

(«إِذَا مَرَرْتُمْ بِرِيَاضِ الْجَنَّةِ فَارْتَعُوا». قَالُوا: وَمَا رِيَاضُ الْجَنَّةِ؟ قَالَ: حِلَقُ الذِّكْرِ)[137]

މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ސުވަރުގޭގެ ގޯތިތެރެތަކާ ކައިރިން ފާވާއިރު ފާރަވާ ފަހު (ރަނގަޅަށް) ހުރެ ކައިބޮއިގަންނާށެވެ.' އެމީހުން ދަންނަވައިފިއެވެ: 'ސުވަރުގޭގެ ގޯތިތެރެތަކަކީ ކޮބައިތޯއެވެ؟' ރަސޫލާ ވިދާޅުވިއެވެ: 'ޛިކުރުކުރުމުގެ ހަލަގާތްތަކެވެ.'"

އިބްނު ރަޖަބު ވިދާޅުވިއެވެ: 'މިތަނުގައި ޛިކުރުކުރުމުގެ ހަލަގާތްތަކުގައި ބައިވެރިވުމަށް އެދި ފާނަށް ގޮވައިލައްވައެވެ. ދެން ރަސޫލާ ވިދާޅުވިއެވެ: 'ތިޔަބައިމީހުން ހަލަގާތްތަކުގައި...'

---

[134] التمهيد: 319/2

[135] المحلى: 330/5

[136] الجواب الكافي: 281/1

[137] رواه أحمد: 12523، والترمذي: 3510

ދުވުދުވައިވަނީ ސުވަރުގޭގެ ބަގީޗާތަކުގެ ތެރެއިން ބަގީޗާއެކެވެ.! **އެބަހީ:** އެތަނަށް އަވަހަށް އަންނާނެވެ. އެއީ އުނގެނި ދަރިސްކޮށް، ޖިހާދުކުރިމަކަށެވެ. އަދި އިމާމުމީހާ ނަމާދުކުރާ ހިނދު އޭނާއާއި ކައިރިވާނެވެ. އެއީ އޭނާގެ އަޅުއަރާ އަދި އޭނާގެ ބަދަލުވަނަށް ގާތްކުރުމަކަށެވެ. އަދި އޭގެ މުޖާހިދު (އެތަނުގައި) މުޖާހިދުންގެ އަރުވައިލުމަށް ވަރަކާއިންނެވެ.

އެންމެ ފާޅުވެގެންވާ މިބަހެވެ. އެހެނީ އެއްޗެއް ސުވަރުގެއާއި ނުވަތަ ސުވަރުގޭގެ ބަރަކާތާއި ވައްތަރުކުރެވިދާނެއެވެ. އެއީ އެތަނަށް ގެންގޮސްދޭނެ ސަބަބުތަކުގެ ތެރެއިން ބޮޑުވެގެންވާ ސަބަބެއްކަމުގައި އެކަންވާކަމަށްޓަކައެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވި ފަދައިންނެވެ:

(الْجَنَّةَ تحْتَ ظِلَالِ السُّيُوفِ.)[138]

މާނައީ: "ސުވަރުގެވަނީ ކަނޑިތަކުގެ ހިޔަނީގެ ދަށުގައެވެ."

އެބަހީ: الله ގެ މަގުގައި ޖިހާދުކުރުމުގެ ވާރަކާއެވެ. އަދި އެއީ ސުވަރުގެއަށް ވާސިލުވުމުގެ ކަމެއްކަމުނެވެ. އެއީ މަންމައިންނާއި ބައްޕައިން އަޅާލުމާ ބަރަކާތްތަކާ ހަދީސްފުޅުގައިވާ ބަޔާންވެގެންވާ ފަދައިންނެވެ:

(الْزَمْ رِجْلَيهَا، فَثَمَّ الْجَنَّةُ)[139]

މާނައީ: "އެކަނބުލޯގެ (**އެބަހީ:** މަންމަގެ) ދެފައިތިލަގައި ލާޒިމުވާށެވެ. ސުވަރުގެވަނީ އެތަނުގައެވެ."

---

[138] رواه البخاري: 2818، ومسلم: 1742

[139] سنن ابن ماجه: 2781

އުކާޝާގެ ހަދީސް އުމަރުބުނު ރާއްޖެވަހީ: ފަރުޝީތަމް އަޒުލާރުމާއިރުކަށް މަންދަމަން

ސުރާނުހިޖުމަދަ މުސްތިޤުމާ ސުވަރުގޭއަން ފާސިލްކޮށްދޭން ކަވަސްކަމަރުވެ. މިއީ ޝަރަޙުސްގެ

ބަސްރަވައިގައި ބާރުނުކުރާ ހަޔަރު ޖާއިޒު އުސޫލުބުކަވެ.

އަދި ސަފުގެ ކަނާތްފަރާތާއި ވާތްފަރާތުގެ ފަރަގުއް ނުވެއެވެ. ދެންނެވި މިޒަބަރު

ދަންނަވައެވެ:

«إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى مَيَامِنِ الصُّفُوفِ»[140]

މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން اللّٰه އާއި އުކާލާނގެ މަލާއިކަތުން ސަފުތަކުގެ ކަނާތްފަރާތަށް

ޞަލަވާތް ލަށްވައެވެ."

މިއީ ޒަޢީފުވެގެންވާ ހަބަރެއް ނޫނެވެ. އަދި ޔައުމަކީ، މުންކަރު ހަބަރުކަވެ.

ރިވާކުރެއްވުމާއިވަސީ އަބޫ ދާވޫދު އަދި އިބްނު މާޖާ، މުޢާވިޔާ ބިން ހިޝާމުގެ އަރިހުން،

ސުފްޔާނުގެ އަރިހުން، އުސާމާ ބިން ޒައިދުގެ އަރިހުން، އުޘްމާނު ބިން ޢުރްވާގެ އަރިހުން،

ޢުރްވާގެ އަރިހުން، ޢާއިޝާގެ އަރިހުންނެވެ.

އަދި އިބްނު ޢަދިއްޔު، އިސްމާޢީލު ބިން މުޙައްމަދު އައްސަޢީދީގެ އަރިހުން، މޫސާ ބިން

ޢުޤްބާގެ އަރިހުން، ކުރައިބުގެ އަރިހުން، އިބްނު ޢައްބާސްގެ އަރިހުން މަރްފޫޢުކޮށް އެފަދަ

ހަބަރެއް ރިވާކުރައްވައެވެ.[141]

އަދި އަލްބައިހަޤީ، އަލްޢަބާދާ ބިން ޒިޔާދުގެ އަރިހުން، އުސާމާގެ ޝައިޚުންގެ ބައެއްގެ

އަރިހުން، އަދި ބައްޔާގެ އަރިހުން އެފަދަ ހަބަރެއް ރިވާކުރައްވައެވެ.[142]

---

[140] سنن أبي داود: 676، وابن ماجه: 1005

[141] الكامل في ضعفاء الرجال: 7/89

[142] السنن الكبرى للبيهقي: 5199

މިހެދާ ރިވާއަތްތަކުގެ ވަނީ ބަލިކަރިވެގެންނެވެ.

މިޒަބަރުގައި ރިވާވެގެންވާ ރަނގަޅުގޮތަކީ:

(إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى الَّذِينَ يَصِلُونَ الصُّفُوفَ.)[143]

މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން الله އާއި އެކަލާނގެ މަލާއިކަތުން، ސަފުތައް ގުޅާ މީހުންނަށް ޞަލަވާތް ލައްވައެވެ."

މިކަމުގައި އައިސްފައިވާ އެންމެ ރަނގަޅު ހަދީޘަކީ: އިމާމް މުސްލިމް، ބަރާއު ބިން ޢާޒިބުގެ އަރިހުން، އިބްނު ޙިބްބާން ބަރާއުގެ އަރިހުން، އަލްބަރާއު ބިން ޢާޒިބު ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރައްވާފައިވާ ހަދީޘެވެ:

(كُنَّا إِذَا صَلَّيْنَا خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَحْبَبْنَا أَنْ نَكُونَ عَنْ يَمِينِهِ يُقْبِلُ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ...)[144]

މާނައީ: "އަހަރުމެން الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ އާއި އެކުގައި ނަމާދުކުރައްވަނަމަ، އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްފަރާތުގައި އަހަރުމެން ވުމަށް ލޯބިކުރަމެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނުގެ މޫނުމަތިން އަހަރުމެންނާއި ދިމާލަށް ކުރިމަތިލައްވާތީއެވެ."

ފަހަރެއްގައި މޫނުމަތި ކުރިމަތިލެއްވުމުގެ މުރާދަކީ ސަލާމްދެއްވާނިމުން ނުވަތަ ސަލާމްދެއްވުމަށް ފަހު އެނބުރި ވަޑައިގަތުންކަމުގައިވެސް ވާނެއެވެ. މިއީ ބަޔަކު ބަޔާންކޮށްގެ ޒާހިރުކުރައްވާ ގޮތެވެ. އެގޮތުން ނަބިއްޔާ ﷺ އެންމެ ފުރަތަމަ ދުރުވަޑައިގަންނަވާ ބޭކަލުންނަކީ އެބޭކަލުންކަމުގައިވުމަށް ކުރިމަތިލައްވައެވެ. މިކަމުގައި الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން ޝަރުޢުކުރައްވާގެން ގޮތް ނުވެއެވެ.

143 مسند أحمد: 25271، وابن ماجه: 995، والسنن الكبرى للبيهقي: 5200

144 صحيح مسلم: 709

އަދި ފަހަރެއްގައި ބުނެވިދާނެއެވެ: މިއީ ނަބިއްޔާ ﷺ އެކަމަށް ފެކައްވާފައިވާ ދިފާޢުކުރެވެ. އެހެނީ ޞަޙާބީން ކަނާތްފަރާތަށް ސަލާމުކަންދެއްވާ ދަރިވެފައްވާތީން އެކަށޭގޮތަށް ކުރިމަތިލައިގެން އެކަމަކު އެބޭކަލުންނަކަށް އެކަމަށް އިންކާރެއް ނުކުރައްވައެވެ. ހާއްޞަކޮށް އަލްބަރާއު ވިދާޅުވެފައިވެ: 'އަހަރުމެން އެކައްޗޭގެ ކަނާތްފަރާތުގައި ފުރަތަމަ ތިބުމަށްލޯބިވީ.' ޞަޙާބީން އެކަމަށް ތިބުމަށްލޯބިވާކަން އެނގޭ ގޮތްތަކެއްވެއެވެ.

މިއިސްތިންބާޠް ކުރުވުންގެ ތަރުތީބު ވަރުގަދަވެގެންވާކަމަށް ބުނެވިދާނެއެވެ. އިމާމު
ނަވަވީގެ މިގޮތަށް ނަންދީފައެވެ. އެގޮތުން އެކަށޭގޮތަށް ބާބުގައި ޞަލާތުގެ ބާބަކަށްވާ ވިދާޅުވިއެވެ: (بَابُ اسْتِحْبَابِ قِيَامِ الْمَأْمُومِ فِي مَيْمَنَةِ الصَّفِّ) 'މަޢުމޫމު ސަފުގެ ކަނާތްފަރާތުގައި ހުރުން މުސްތަޙައްބުވާ ބާބު' އެވެ.

އެއްކަލަކުގެ ހަދީޘްގައި މިކަން ސާބިތުކުރުމުގައި ނުވެއެވެ. އެހެނީ އަލްބަރާއު ފަހަރެއްގައި ޤިޔާމްކުރައްވާ ބާޔާ ބިލާލު ޞަޙާބީން ފުރަތަމަ އެކަށޭގޮތުން އަމިއްލަ ނަފްސާއި އަދި އެކަށޭގޮތުގައި ބަލައިގަތުމަށް ޞަޙާބީންގެ ވަރަކަށްވާގައި ވާހަކަދެއްކެވެ. ޞަޙާބީންގެ އަރިހުން މިފަދަކަމެއް ފެނެއެވެ، އަދި އެހެރާ ބާކަލުން ބަލަބުނެއްވާނަމަ، އިރުގެ އަރިކަންފަދައިން ސާފު ސަނަދުތަކުން ނަފްސުކުރިޔާގެން ވިސްނެވެ.

އަދި ޢަބްދު الله ބިން ޢަމްރުގެ އަރިހުން ސަފުގެ ކަނާތްފަރާތައި ދިމާއި ދެމެހެ ފަރާތް މުސްތަޙައްބުކަމުން ފާޅުކުރެވޭނެތެވެ. އެއީ އިބްނު ޝައިޙާގެ މުސްލިމުގައި، އިބްނު ޤަރާޢީގެ އަރިހުން، ޢާއިޝާގެ އަރިހުން، ޢަބްދު الله ބިން ޢަމްރު ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރައްވާފައިވާ ފަދައިންނެވެ:

«خَيْرُ الْمَسْجِدِ الْمَقَامُ، ثُمَّ مَيَامِنُ الْمَسْجِدِ»[145]

މާނައީ: "މިސްކިތުގެ އެންމެ ހެޔޮތަނަކީ މަޤާމެވެ. ދެން މިސްކިތުގެ ކަނާތްފަރާތެވެ."

މިތަނުގައި މިވަނީ އިމާމުގެ ފަހަތުގައިވާ މަޤާމު ބޮޑު އިތުރުކުރުވިފައިއެވެ. އެއީ އިމާމުގެ ވާތްފަރާތުން ވިދާޅުވެއެވެ. ދެން އެއަށްފަހު ސަފުގެ ކަނާތްފަރާތެވެ.

އަދި ސަފުގެ ކަނާތްފަރި، ވާތްފަރިއަށްވުރެ ދިގުވެގެންވުމަކީ، ނުވަތަ ވާތްފަރި ކަނާތްފަރިއަށްވުރެ ދިގުވެގެންވުމަކީ މައްސަލައެއް ނޫނެވެ. ދެންފަހު އަބޫ ދާވޫދު، އަބޫ ހުރައިރާ رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ހަދީޘް ދަންނަވަމެވެ:

(وَسِّطُوا الْإِمَامَ...)[146]

މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން އިމާމު މެދުކުރާށެވެ..."

ފަހެ މިހަދީޘްގެ ސަނަދުގައި މަޖްހޫލު (ނޭނގޭ މީހެއް) ދާހިލުވެއްޖެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް ފަހަރަކަ ސަފު ފުރާލައި ދެނެވީ ދަފަށް ސަފު ނުފުރާހިކަމެވެ.

އިތުރުވެރިންނަށް ދަފަށް ސަފުގެ ކަނާތްފަރާއި މެދުގައި ހުރުމުވެގެންނެވެ: މުޅިއުމުރުވެގެންނަށް އަށްވާނީ ނުވަތަ ފަހަރަކަ ސަފުގެ ވާތްފަރިވާތެވެ؟ ހަރަކާތް ހާޅި: ފަހަރަކަ ސަފުވަނީ ދަފަށް ސަފުންވުރެ މާތްވެގެންނެވެ. އެއީ الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ ނައްސަށްޓަކައެވެ. ދެންފަހު ކަނާތްފަރި ދަންނަވާ -އިސްލާމީ ދީނަށް- ފަދައިން- الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަރިހުން ސަހީހުގެ ނިސްބަތް އެއަށްވުރެ ބާއްވާނީ ހާބިތުވެގެންނެވެ.

---

145 مصنف ابن أبي شيبة: 3434

146 سنن أبي داود: 681

އަދި ހަނބަޑީންނާއި އުނދުން މީހުންގެ ތެރެއިންވާ ބައެއް ފިޤުހުވެރިންވަނީ: ފަހަތު ސަފުގެ ކަނާތްފަޅި ކުރި ސަފުގެ ވާތްފަޅިއަށްވުރެ މާތްތެރިކަމަށް ދޭހަވެއެވެ. އަދި އައްނަސާއީއާއި އިބްނު ހިއްބާނާއި އެހެނިހެން ބޭކަލުންވަނީ އެފަދައިން ބާބު ކަނޑައަޅުއްވާ ދެއްކެވިފައެވެ.

އިމާމް މާލިކު ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތަކީ: ސަފުގެ ކަނާތްފަޅި ޚާއްޞަވުމުގެސަބަބަކީ الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަރިހުން އެއްވެސް އެއްޗެއް ގާބިލެއް ނަގާށެވެ. އަދި އެންމެ މާތް އިތުރުކަމަކީ އިމާމާއި ކައިރިވުމަކަށެވެ.

ފުރަތަމަ ސަފުގައި ނަމާދުކުރާ މީހަކަށްވެސް މާތްވެގެންވަނީ ކުރިއާލައި މިސްކިތަށް އަންނަ މީހާއެވެ. އެހެންކަމުން ޖަމާޢަތްތެރިންނަމަ އިއްތިފާގުން އެންމެ މާތްވަނީ އެއީއެވެ. އަދި ކުރީ ސަފުން ތަނުން ހަމަޖައްސާ އެކަލަކު މިސްކިތަށް ފަހުން އައި މީހަކަށްވުރެ، ފަހުގައި ނަމާދުކުރިއަސް މިސްކިތަށް ކުރިއާލައި އަންނަ މީހާ ހެޔޮވާނެއެވެ. މިފަދަ މައްސަލަތަކަށް އައްސުޔޫޠީގެ 'ބަސްޠުލް ކައްފި ފީ ތަސްވިޔަތިއްސައްފި' ރިސާލާގައި ވަރަށް ތަފްޞީލުކޮށްފައެވެ. އަދި ސަފުތައް ސީދާކުރުމުގައި އިމާމުންގެ ޒިންމާ އެބަހުރި ދަލީލުކުރެއެވެ. އެބަސްތައް ގެނެސްދޭނަން ފަހުގެ ބައިތަކުގައެވެ.

ނިޔަތުގެ މުހިއްމުކަމާއި އަޑުގަދަކޮށް ނިޔަތް ކިޔުމުގެ ޙުކުމް

ވާޖިބުވެގެންވަނީ ހިތުގައި ނިޔަތް ގާސިދުކުރުމެވެ. އެއީ ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ މިބަސްފުޅުގަންޖަހައިއެވެ:

(إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ...)[147]

މާނައީ: "ޢަމަލުތަކުގެ ކަށަވަރީ ނިޔަތާއިގުޅިގެންނެވެ."

އެއީ ދީބަރުގައި އުމުރުގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާފަދައިންނެވެ. ފަހު ހަމަކަށަވަރުވެއްޖެ އިންސާނާއަށް، އޭނާ ނިޔަތްގަތް ކަމެއްލިބިގެން ނުވެއެވެ. އެއީ އެކަށޭގެން ބަރީދުކުރުމުގެ ފަދައިންނެވެ:

(وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى.)[148]

މާނައީ: "އަދި ކޮންމެ މީހަކަށްވެސް ވާނީ އޭނާ ނިޔަތްގަތް ކަމެކެވެ."

އެބަހީ: އޭނާގެ ޢަމަލުން އޭނާ ނިޔަތްގަތް ކަމެއް ލިބޭނީއެވެ.

އަދި ނިޔަތުގެ މަޤާމަކީ ހިތެވެ. ނިޔަތަކީ ނިޔަތް ކިޔަނީ އެޅުވުމެވެ. އެއީ 'نوى' (ނަވާ) އިންނެވެ. ނަވާ ނަވަނަމާ ދޭފަދަ އެކަމާބެހޭއެވެ. ނިޔަތުގެ މަޤާމުވެސް އިންސާނާގެ އެކަމާބެހޭ ޤަލްބެވެ. ދެންފަހު ނިޔަތް ޤަލްބުގެ ތަޢައްލުޤުގައި އެނގެނީ ނިޔަތާ ދިނުން ނުކިޔާނެއެވެ. އަދި ނިޔަތުގެ ނަން ދިނުމުގެ އެއްވެސް މަނަކުއްވެސް ނުވެއެވެ.

ނިޔަތް އަޑުގަދަކޮށް ކިޔުން ޝަރުޢުވެގެންނުވެއެވެ. އަދި ކިޔުމަކީ، އަޑުގަދަކޮށް ނިޔަތް ކިޔުމަކީ ބިދުޢައެކެވެ. އަޑުގަދަކޮށް ކިޔަން ވިދާޅުވި އެއްވެސް ޞަޙާބީއަކު، އަދި

---

[147] رواه البخاري: 1، و مسلم: 1907

[148] رواه البخاري: 1، و مسلم: 1907

ތާބިޢީއެއްވެސް، އަދި ތާބިޢީންގެ ތާބިޢީއެއްވެސް، އަދި ހަތަރު އިމާމުންގެ އަރިހުންވެސް އަހުރެންނަށް އުނގެނިގެންނުވެއެވެ. އައްޝާފިޢީގެ އަރިހުން ރިވާކުރެވުނު އެއްޗެއް މެނުވީއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެފައިވާ ބަސްފުޅަކުން ބައެއް ފިޤުހުވެރިން އެގޮތަށް މާނަ ނަގައެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ:

(إِنَّ الصلاة لَيْسَتْ كَالصِّيَامِ والزكاة، يشرع فيها بِذِكْرِاللَّه)[149]

ފާޑަކީ: "ހަމަކަށަވަރުން ނަމާދުވަނީ ރޯދައާއި ޒަކާތް ފަދައިންނެއް ނޫނެވެ. ނަމާދަކީ ފެށޭނީ الله ގެ ޛިކުރު ކުރުމުންނެވެ."

މިބަސްފުޅުން އެކަލޭގެފާނު ނިޔަތް ދުލުން ކިޔަން ދެކޮޅަށްވާކަމަށް ނަގައެވެ. އެއީ - އެދެކަންތަކަށް ފުރުމުގައި ދުލުން ނިޔަތްކިޔުން ޝަރުޢުވެގެންނުވާ- ޒަކާތާއި ރޯދަ، ނަމާދާއި ފަރަޤުކުރެއްވިހިނދު އެއިން ދަލީލުކޮށްދެނީ އެކަލޭގެފާނު އެޤަބޫލުކުރައްވާ ނިޔަތުގެ ވާހަކަ ކަމަށެވެ. އަދި އެނޫން އެއްޗެއް އެކަލޭގެފާނު ޒަބާނު ނުކުރައްވާކަމަށެވެ.

ފަހެ، އައްނަވަވީއާއި އެނޫން ބާފުޅުންތަކަ ޝާފިޢީ މަޛުހަބުގެ ޖުމްހޫރު ފިޤުހުވެރިންވެސް މިބަހަށް އަދި މިމާނަ ނަގުމުގެ މައްޗަށް އިންކާރުކުރައްވާފައިވެއެވެ. ހަމައެފަދައިން ޝައިޚުލް އިސްލާމް އިބްނު ތައިމިއްޔާވެސްވެއެވެ.

ބައެއް ޝާފިޢީންގެ ފިޤުހުވެރިން ދިރުކުރުކުރާގޮތުގައި: އައްޒުބައިރީ ނިޔަތް އަޑުހަރުކަން ކިޔުމުގެ މައްސަލަޔާ ގުޅިގެން އައްޝާފިޢީގެ އަރިހުން ނަސްޞުނުވިކަމަށް އޭގައިވާ ބިނާކުރީ (އައްޝާފިޢީ ވިދާޅުވި) ނަމާޒު ބަސްފުޅަކަށްކަމަށެވެ. މިއީ ޝައްކުވެރިކަމެއްނެތި ގޯސްކުރުމެއް ނޫނެވެ.

[149] زاد المعاد: 221/1

އަދި އޭގެ ތެރެއިން ބައެއް ބޭފުޅުން ވިދާޅުވެއެވެ: އައްޝާފިޢީ އެބަސްފުޅުން ތަކްބީރުކިޔުއްވީ ނަމާދުގެ ކުރިޔާލުގައި ކިޔުން ވާޖިބުވެގެންވާ ތަކްބީރުގެ ވާހަކައެވެ.

އެކަމަކު މިބަހުގެ މައްޗަށް އިބްނުލް މުޤްރީގެ 'މުޢުޖަމު'ގައި ރިވާކޮށްފައިވާ ބަސްފުޅުން މައްސަލަޖެހުއެވެ. ވިދާޅުވެއެވެ:

(أَخْبَرَنَا ابْنُ خُزَيْمَةَ، عن الرَّبِيعُ قَالَ: "كَانَ الشَّافِعِيُّ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَدْخُلَ فِي الصَّلَاةَ قَالَ: بِسْمِ اللَّهِ، مُوَجِّهًا لَبَيْتِ اللَّهِ مُؤَدِيًا لِفَرْضِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ اللَّهُ أَكْبَرُ.")[150]

މާނައީ: "އަހަރުމެންނަށް އިބްނު ޚުޒައިމާ، އައްރަބީޢުގެ އަރިހުން، އައްޝާފިޢީގެ އަރިހުން ޚަބަރުދެއްވިއެވެ: އެކަލޭގެފާނު ނަމާދަށް ވަންނަވަން ބޭނުންފުޅުވެއްޖެނަމަ ވިދާޅުވެއެވެ: 'بِسْمِ اللَّهِ، مُوَجِّهًا لَبَيْتِ اللَّهِ مُؤَدِيًا لِفَرْضِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ اللَّهُ أَكْبَرُ' (**މާނައީ:** ﷲ ގެ އިސްމުފުޅުން ފަށަމެވެ. ﷲ ގެ ގެކޮޅަށް ކިބުލަކުރެވިގެން ހާލުގައެވެ. ﷲ ގެ ފަރުޟު އަދާކުރާ ހާލުގައެވެ. އެންމެ ބޮޑު ﷲ އެވެ.)"

މިއީ އައްޝާފިޢީގެ އަރިހުން އިތުރު އަލިކަންފަރާތުން ސާބިތުވެގެންވާ ސަނަދެކެވެ. އަދި މިބަސްފުޅުން ޢާމަވާ ނިޔަތް އަޑުހަރުކޮށް ކިޔުމެވެ. މިއީ އިމާމުންގެ އަރިހުން މިކަމުގައި އައިސްފައިވާ އެންމެ މަތީ އަދި އެންމެ (ސަނަދު) ރަނގަޅު ބަހެވެ.

އަދި އައްސުބުކީގެ 'ޠަބަޤާތުއް ޝާފިޢިއްޔާ'ގައި މިނައްޖު ސަނަދުން ގެނައިމާ ޝާފިޢީގެ އަރިހުން ގެނެސްފައިވެއެވެ.[151] މިބަހުން ޢާމަވާ ނިޔަތް އަޑުހަރުކޮށް ކިޔުން ޝަރުޢުވެގެންވާކަމަށް އައްޝާފިޢީ ދެކެވޮޑިގެންވިއެވެ.

---

150 معجم ابن المقري: 317

151 طبقات الشافعية: 139/2

ކޮންމެއަކަސް، ބުރަދަންނުވާހީ ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން ޘާބިތުވެގެންވާ ގޮތެވެ. އެހެނީ ޝަރުޢުކުރައްވަނީ އެކަލާނގެ ރަސޫލާއަށެވެ. ފަހެ މިފަދަ ކަމެއްގައި ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަސްޙާބުންގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ ބަސްތަކެއްވެސް މުޖައްރަދު އަޅުވެތިވުމާ ގުޅޭގައި ތިބަހަކުވާ ބަވަޔާއްމިގެންވާ ވަރުގެއްލުއްވުމުގައި ނުވާނަމަ، ދެންފަހެ އެބޭފުޅުންގެ ހަމަހު ވަޔާގެންނުވި ތާބިޢީންގެ ބަސްފުޅު އަރިވާނީ ކޮންފަދައަކުންތޯއެވެ!؟ އަދި އޭގެ ފަހުން ވަޔާގެންނުވި ހަތަރު އިމާމުންގެ ބަސްވާނީ ކިހިނަކުންތޯއެވެ!؟

މިކަމުގައި އައްޝާފިޢީއާއި އެފަދަ ބޭކަލުންގެ ބަސްފުޅާއިމެދުގައި ބުނެވޭނީ: އެބޭކަލުން އެކުރެއްވީ އިޖުތިހާދެއްކަމެވެ. އަދި އެބަސްފުޅުތަކުގައި އެހެން ޚަޠާއެއް ތުރެއްކުވަރަން ބޭނުންޖެހިގެންނެވެ. އެބަސް ގަބޫލުކުރަން ޚަޠާއެއް ދެއްކެވިއްޖެއްނަމަވެސް އެކަން ކުށެއްގައި ހިމެނޭނެ ނުވާނެއެވެ. އެއީ އެބޭކަލުންގެ އިޖުތިހާދުތަކަށް އަޖުރު ލިބޭނެ ކަމާ ޔަޤީންކަން އޮތުމެވެ.

ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިލުން

އިމާމާއި މައުމޫމު، އަދި އެކަނި ނަމާދުކުރާ މީހާވެސް، ފަރުޟުނަމާދެއްވިޔަސް ސުންނަތް ނަމާދެއްވިޔަސް ވާޖިބުވެގެންވަނީ ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިލުމެވެ. މިކަމުން އިސްތިސްނާވެގެންވަނީ ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިލުމަށް ކުޅަދާނަ ނުވާ މީހާއެވެ. އެއީ ހަމިންދާބާއްގައި، ނުވަތަ ގޯސްގޮތަށް ބިރުގަންނަ ކަސްރުޤާބޫދުގައި ފަދަ އުނދަގުލެއްގައި ނަމާދުކުރާ މީހާ ފަދައިންނެވެ. ފަހެ އޭނާއަށްވެސް އުޅުނު ތިބެގެންނެވެ. އެއްގޮތް ފުރަތަމަ ފަހަރުގެ ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިލައިގެން ފަށާނީއެވެ. ދެން އެއަށްފަހު ކަށަވަރުވެގެން ދިޔަސް މައްސަލައެއް ނެތެވެ.

ކާރާއި އެފަދަ އުޅަނދުފަހަރުގައި ނަމާދުކުރުން

ދަތުރުމަތީގައި ކާރުގައި ނުވަތަ އެހެން އުޅަނދެއްގައިވެސް ސުންނަތް ނަމާދުކުރުން ހުއްދަވެގެންވާކަމާއިމެދު ފިޤުހުވެރިންގެ މެދުގައި ޚިލާފެއް ނުވެއެވެ. އަދި ރުކޫޢުގައި މިންވަރަށްވުރެ ބޯލަން ސަޖިދާގައި ދޭންވާ މިންވަރަށެވެ. އަދި (ހަދިގަނޑުން) އިސްތިޤްބާލްކުރަމުން އިސްތިޤްބާލްކުރެއްވީއެވެ. އަދި މިއީ ޢިލްމުވެރިންގެ އަތިރިމަތީގައި ދެބަސްވެވޭ އިސްލާމީ ހުކުމަކަށް ފާޅުވެގެން ނުވެއެވެ. الله تعالىގެ މަސްހަފުއްޓާއިމެދު ދަންނަވާ الله ބުނެ އެވަނީ ވިދާޅުވިއެވެ:

﴿فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ﴾ [البقرة: 115]

މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ކޮންމެ ފަރާތަކަށް އެނބުރުނަސް، އެތަނެއްގައި الله ގެ ވަޖުހުވެއެވެ."

ވިދާޅުވިއެވެ:

(إنها نزلت في صلاة رسول اللّه ﷺ في سفره على الراحلة.)[152]

މާނައީ: "އެއާޔަތް ބާވައިލެއްވީ ދަތުރުމަތީގައި ސަވާރީގެ މަތީގައި الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ ނަމާދުކުރެއްވުމާއިމެދުގައެވެ."

އަސަރުތަކުގައި ފުރަތަމަ ފަރާއިޟު ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިލުމުގެ މުސްތަޙައްބުކަމާއި މެދުގައި ޢިލްމުވެރިން ޚިލާފުވިއެވެ:

---

152 صحيح مسلم: 700

ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިން އެކަން ޝަރުޢުވެގެންވާކަމަށް ނުދެކެއެވެ. އެއީ އަބޫ ޙަނީފާއާއި، މާލިކާއި، އައްޝާފިޢީއެވެ.

އިމާމް އަޙްމަދުއާއި، އަބޫ ޘައުރު އެކަން ޝަރުޢުވެގެންވާކަމަށް ދެކެވަޑައްވައެވެ. އަދި އަބޫ ދާވޫދު، އަލްޖާރޫދު ބުން އަޙީ ސަޙާބާގެ އަރިހުން، އަނަސް ބުން މާލިކުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ރިވާޔަތުން ދަލީލުދެއްކެނެވެ:

(أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ «كَانَ إِذَا سَافَرَ فَأَرَادَ أَنْ يَتَطَوَّعَ اسْتَقْبَلَ بِنَاقَتِهِ الْقِبْلَةَ فَكَبَّرَ، ثُمَّ صَلَّى حَيْثُ وَجَّهَهُ رِكَابُهُ»)[153]

މާނައީ: "الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ދަތުރެއް ކުރައްވައިފިނަމަ، ދެން ސުންނަތް ނަމާދުކުރައްވަން ބޭނުންފުޅުވެއްޖެނަމަ، އުޅަނދުފުޅުގެ ޖަމަލުކޮޅު ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިކުރައްވައެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ތަކްބީރު ކިޔުއްވާ، ދެން އެއަށްފަހު ސަވާރީ ކުރިމަތިލައިގެން ދިޔަގޮތަކަށް ނަމާދުކުރައްވައެވެ."

މިބަދިގާޔާ އަތުގާދުރު ރިވާކުރުމުގައި އެކަށީގެންވާ ބަދިޤާކެވެ. އަދި ފުރަތަމަވަނަ ދެވަތަން އިސްތިޤްބާލުކުރެއްވި ވާހަކައެއް އައިސްފައިވަނީއެވެ. ޢަބްދު الله ބިން ޢުމަރު رضي الله عنه ގެ ރިވާޔަތުގައިވެސް[154]، އަދި ޖާބިރު رضي الله عنه ގެ ރިވާޔަތުގައިވެސް[155]، އަދި ޢަބްދު الله ބިން ޢާމިރު رضي الله عنه ގެ ރިވާޔަތުގައިވެސް[156] އައިސްފައިވަނީއެވެ. ދެން الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން އެރިވާޔަތުގައި އައިސްފައިވެއެވެ. އެކަމަކު ދެވަތަން އިސްތިޤްބާލުކުރެއްވި ވާހަކައެއް ނުވެއެވެ.

---

153 سنن أبي داود: 1225

154 رواه البخاري: 999، ومسلم: 700

155 رواه البخاري: 400، ومسلم: 540

156 رواه البخاري: 1093، ومسلم: 701

ހަމައެކަނި އެވާހަކަ ދިރުކޮށްފައިވާނީ މިޤައުލުގައި އަލްޖާމިޢުގެ ރިވާޔަތުގައެވެ. އިބްނުލް ޤައްޔިމް އެކަލޭގެފާނުގެ ޒޯދު 'އަލްޖާމިޢުގައި ވަނީ އެރިވާޔަތުގައި ބިއްލަޢުއްވާކަމަށް ވިދާޅުވެ ބަޔާނުކުރައްވާފައެވެ. އަދި ދަތުރުމަތީގައި ސަފަރުވެރިން ސުންނަތް ނަމާދުކުރެއްވުމު ފުރުޞަތު ދެއްވާފައި ކުރިމަތިލުން ޝަރުޢުވެގެން ނުވާކަމަށް ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި އާސާރުގައި ދިރާސީ ޒަޔަކަށް ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ.[157]

ދެން އެއަށްފަހު އިބްނު ޢުމަރުއާއި، އަނަސްއާއި، އަބޫ ޛައްރުއާއި، އަލްޖާބިރުބްނު ސަޢީދުގެ އެކަކަށްވުރެ ގިނަ ބޭކަލުންގެ އަރިހުން ބަޔަކާ ސަނަދުތަކުން ނަމާދުގެ ފާހަކަ ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެއިން އެއްވެސް ބޭކަލަކު ނަމާދު ފުރުޞަތުގައި ޒިޔާރަތުގެ ކުރިމަތިލުމެއްވިކަމަށް ޝާހިދުވެގެން ނުވެއެވެ.

އިމާމް އަޙްމަދުވަނީ އަލްޖާމިޢުގެ ބަޔާންތެރި އަމަލުކުރައްވާފައެވެ. އެއީ ރައްކާތެރިވެ ފުރަތަމަރިވުމުގެ ޒޯންނެވެ. ބަލިކަނިކަން ހިމާޔަތްތަކުން ކުޅަ ރިވާއަތްތަކުން އެފުދައިން ނެންގެވުމުގެ ޙުދައިގެ މަތިންނެވެ.

ސަފަރީގެ މަތީގައި ނަމާދުކުރުމުގައި ކުރު ދަތުރުކޮށް އަދި ދިގު ދަތުރުކޮށްގެ ފަރަޤްއް ނުވެއެވެ. އޭނާ ދަތުރުމަތީގައި ނަމާދު ފަސްކުރު ކުރިއަށް ނުވަތަ ފަސްކުރު ނުކުރިއަށް އެކަމުގައި ހަމަހަމައެވެ. ސަފަރީގެ މަތީގައި ނަމާދުކުރުން ހުއްދައެވެ. ޢުލަމާއު އިޖުމާޢުވެރިންގެ އަރިހުގައިވާނީ މިފަދައިންނެވެ. މާޒިކުގެ އަރިހުން ފުރާވިއެވެ. އެކަމާމެދު ބައްޓަމެއްގައި އެކަން ބައްވާނީ އެދަތުރުއްގައި ނަމާދު ފަސްކުރުކުރުމާ ދަތުރުކަން އެކަނި މާއްސަކަމެއްގައިއެވެ. އެކަކު އަމުރުނުދަން އެނިގެންނާ ޒޮތުގައި އެއްވެސް ބޭކަލު އެކަމާމެދު އެބަސްފުޅުކަން އެއްބަސްފުޅުއެވެ. އެހެނީ الله تعالى ވަނީ އެމިހުރުގެ އަތުގައި ފުށުނުމް ދަތުރުވެރިޔާއަށް

[157] زاد المعاد: 1/603

ތަޝައްހުދުކުރުން ހުއްޓާލައްވާފައިވެއެވެ. އަދި ގިނަ ޢިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި: އިމާމުންގެ ރަޙްމަތް މާލިކީ ނުވަތަ އެއަށްވުރެ ކުރު މިންވަރަކަށްވިޔަސް ނިކުމެ، އަދި އާންމު ނިޔަތަކީ އަނބުރާ އާންމު ގޮތް ތަޙްނަށްދުގައިވެފައި، އެހެން ދަލީލަކަށް ދިއުންކަމުގައިނުވާނަމަ، އަދި އާސާރަށް ގެން ނުގެނުނުވަމަ އިމާމަކަށް ތަޝައްހުދުކުރުން ހުއްޓައެވެ. އަދި އާޚިރުގައިވާ ޖުލޫސް ތެރޭކުރުގެ ތަޝައްހުދު އާޚިރު ވަޒަން ގެންދެވޭއެވެ. މިމިންވަރުން ފެށި އާޚިރު ތަޝައްހުދުކުރުން ހުއްޓާލަވެގެން ފަރުވާލި، ސަލާމްގެ ކުރިން ޝަރުޢީ ނަމާދުކުރުން ފެށި އާޚިރު ހުއްޓާލަވެގެން ފެއްވެއެވެ. އެއީ އެޙާލަތަށް ދަވުލުގައި އެދުރިހުން ފެށި ބައިވެރިވެގެން ގާ ކަމަށް ބަލައިއެވެ.

ދެން އެއަށްފަހު، ހާލަތުގައި ޝަރުޢީ ނަމާދުކުރުން ހުއްޓުމުކުރުން ހާލާ ފިޔަވަޒަހަށް އަޅުވަކުރަނީ ޝަރުޢީ ކަންތައް ކުރުން ފަސާހަލާއެކުއްޖެވެ. އަދި އަޅުވަކުރުގެ އަޅުވަ ބޭނުމަށްބަލައި ނަމާދުތައް ގިނަކުރުމެވެ. الله ގެ ހަޟްރަތުން އަޅުވަކުރަނީ ދުއްވާފައިވާ ރަޙްމަތްކުރަނީ. އަދި އެމީހުންގެ ޙައްޤުތަކުގެ ޢިބާދަތްތައް ފުރިހަމަކޮށްދެއްވުމަށް ބަލައިއެވެ. އެހެންކަމުން ބަޔާނަ ނަވްބަލައި ފުރިހަމަ ހިނދެއް، ތެރެއިކުރުގެ ބާބު ދަރުބާރު ހިސާބުން ނުލިބޭހެއްޓެވެ.

އަލްޖަބަރީ ވިދާޅުވިއެވެ: އާޚިރުގެ ބަސްފުޅަށް އެއްވެސް ބާކީވެ އެއްބަސްވިކަމެއް އަޅުވަކުރަން ނުނިގެންނުވެއެވެ.[158]

އަދި ރަކުޢަތުގައި ޙަސަބުން (ޤާއިމުވެ ހުންނައިރު) ސަލާމިވަޑް -ދެއްވާ އުޅެނދުވަކުގައި ނުވަތަ ކަރުގައި ނުވަތަ ޙަރުގައި- މަތީގައި (ދެބަޔަކަން ކުރިމަތިންވާގޮތަށް) ޝަރުޢީ ނަމާދުގެ

158 فتح الباري لابن حجر: 2/575

ނުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި އޭގެ ޒުކުރުގައިވާ ތަކުތީގައިވެސްވެއެވެ. އެއީ އަބޫ ޘައުރާއި ޝާފިޢީގެ ތެރެއިން އަބޫ ސަޢީދު އަލްޙަސަނުލްބަޞްރީއާއި އެހެނިހެން ބައެއް ފުޤަހާއުންނާއި ހިމެނެއެވެ.

ދެންފަހެ ފަރުޟު ނަމާދު ދަންނަވާ -ދަތުރުމަތީގައިވިޔަސް ނުވަތަ ރަށުގައި ހާޒިރުވެގެންވިޔަސް- ސަވާރީގެ މަތީގައި އަދާއެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ. ފަރުޟު ނަމާދުގައި ބިމަށް ފައިބާ ނަމާދުކުރުން ޝަރުޢުކޮށްދެއްވާފައިވަނީ، އަދި ޤުދުރަތްނެތި ފުރިހަ ނަމާދެއް ސަވާރީއަކާއެކު މަތީގައި ކުރުން ހުއްޓުވާލެއްވެނެއްވާކަމަށް އިޖުމާޢުވެވަޑައިގެންވާކަމަށް އިބްނު ބައްޠާލުވަނީ ގެންނަވާފައެވެ.[159]

ދަތުރުމަތީގައި ސަވާރީގެ މަތީ ސުންނަތް ނަމާދުކުރުމުގައި ފިރިހެނުންނާއި އަންހެނުން ތަފާތުވެގެން ނުވެއެވެ. ދެންފަހެ އަބޫ ދާވޫދުގައި އައިސްފައިވާ، މުޙައްމަދު ބިން ޝުޢައިބުގެ އަރިހުން، އައްނުޢުމާނު ބިން މުންޛިރުގެ އަރިހުން، އަޠާއު ބިން ރަބާޙުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައި ރިވާޔަތް ދަންނަވައެވެ. އޭގައިވެއެވެ: އުކަލާގެފުން ޢާއިޝާ رضي الله عنها އާއި ސުވާލުކުރެވިއެވެ:

(هَلْ رُخِّصَ لِلنِّسَاءِ أَنْ يُصَلِّينَ عَلَى الدَّوَابِّ؟ قَالَتْ: «لَمْ يُرَخَّصْ لَهُنَّ فِي ذَلِكَ، فِي شِدَّةٍ وَلَا رَخَاءٍ»)[160]

މާނައީ: "ސަވާރީތަކުގެ މަތީގައި ނަމާދުކުރުމުގެ ހުއްދަ އަންހެނުންނަށްވެސް ދެވިފައިވޭތޯއެވެ؟' އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ: 'ދަތިއުނދަގޫގައިވިޔަސް އަދި ފަސޭހަކަމުގައިވިޔަސް އަންހެނުންނަށް އެކަމުގެ ހުއްދަ ދެވިގެން ނުވެއެވެ.'"

ފަހެ މުޙައްމަދު ބިން ޝުޢައިބު ވިދާޅުވިއެވެ: 'އޭގެ މުރާދަކީ ފަރުޟު ނަމާދެވެ.'

---

159 شرح البخاري لابن بطال: 90/3

160 سنن أبي داود: 1228

ދެންނަމަ ބަޔާއްދު ބުނު މަޒްހަބު އުލަމާއުންގެ މުސްނަދުގައި، ހުޝައިމްގެ އަރިހުން، ޔަންބަސާ ބުނުމާ އަބޫ ޒުބައިރުގެ އަރިހުން، އަބޫ ޒިޔާދުގެ އަރިހުން، ޢާއިޝާ رضي الله عنها ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރެއްވި ރިވާޔަތް ދަންނަވަމެވެ:

(كنا إذا سافرنا مع رسول اللّٰه صلى الله عليه وسلم نؤمر إذا جاء وقت الصلاة أن نصلي على رواحلنا.)[161]

މާނައީ: "އަހަރުމެން الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم އާއި އެކުގައި ދަތުރުކުރާހިނދު، ދެން ނަމާދު ވަގުތުވެއްޖެނަމަ އަހަރުމެންގެ ސަވާރީތަކުގެ މަތީގައި ނަމާދުކުރުމަށް އަހަރުމެންނަށް އަމުރުކުރެވެއެވެ."

މިއީ ޟަޢީފު ޙަދީޘެއް ނޫނެވެ. ޔަންބަސާ ބުނުމާ އަބޫ ޙާތިމު އަދި ބާވަތް ވިދާޅުވިއެވެ: "އޭނާ ޘިޤާތްތެއްމީހެކެވެ. އެކަމަކު އޭނާގެ ހަދީޘް ނުނަގާނެއެވެ."[162]

އަދި އަބޫ ޒުރްޢާއަށްވެސް އެނގިފައިނުވާ މީހެއް ނޫނެވެ.

އަދި ހުޝައިމްގެ: އިބްނު ޢަބާސްއެވެ. އެއީ ޘިޤާތުމީހެއްގެ ރިވާޔަތެކެވެ.

އަސްލީގޮތުގައި އަންނަނިވި ވާހަކައިގެ މަތީގައެވެ ނިމުނީ.

161 فتح الباري لابن رجب: 3/90

162 الجرح والتعديل لابن أبي حاتم: 6/401

ފެނާއި ބޯކަލަވިލީގައި ސަޖިދަކުރެއްވުން ގޮތް

ފެނާއި މަޑިގައި ހުރި ވިޔަސް، އަދި އެތަނުން ނިކުތުމަށް ކުޅަދާނަވެގެން ނުވާ ވިޔަސް، އޭނާ އެތަނުގައި ފެންގައި ހުރެ، ފަރުޟު ނުވަތަ ސުންނަތް ނަމާދުކުރުން ރައްކާތެރިކަމާއި ސަލާމަތުގައި ގުދުވެ އިސްތިޤާމަތުކުރުމުން އެއްވެސް ހިތާމައެއް ނެތްކަމުގައި މަޢުލޫމާތު ދެއެވެ.

ދަންނަވާ ޙަދީޘުގައި (މަޑިގައި)، އަބޫސަޢީދާއި ބަޔާން ކުރެއްވި އިސްލާމްވީން (ރަސޫލާއި ސަޖިދަ އިސްތިޤާމަތު ނަމާދުކުރުން) ހުއްޓަވައި ނުކުޅަދާވައެވެ. އަދި އެބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ: ޙިއްޔާން ވާޖިބުވާނެއެވެ. އަދި ޙަދީޘުގައި ސަޖިދަޖެހުން ވާޖިބުވާނެއެވެ. އެހެން ބަސްކޮޅު ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާވެގެންވެއެވެ:

(رَأَيْتُ النبيّ ﷺ يَسْجُدُ فِي الْمَاءِ وَالطِّينِ، حَتَّى رَأَيْتُ أَثَرَ الطِّينِ فِي جَبْهَتِهِ.)[163]

މާނައީ: "ނަބިއްޔާ ﷺ ފެނާއި ބޯކަލަވިލީގައި (މަޑިގައި) ސަޖިދަ ޖަހުއްވަމުންދާތަން އަހުރެންނަށް ފެނުނެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ނިތުކުރިމަތީގައި ބޯކަލައީގެ އަސަރުތައް އަހުރެންނަށް ފެނުނީއެވެ."

އެންމެ ފުރިހަމަ ގޮތަކީ އޭނާވެސް އެފަދައިން ކަންކުރުމުގައި މަސައްކަތް ކުރުމެވެ.

ޔަޢުލާ ބްނު މުއްރާ ބްނު ވަހްބާ ބުނު ޢުމަރާ، އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާގެ ކިބައިން، އެކަލޭގެފާނުގެ ކާފަގެ ކިބައިން ރިވާކުރައްވައެވެ:

(أَنَّ النبي ﷺ انْتهَى إِلَى مَضِيقٍ هُوَ وَأَصْحَابُهُ، وَهُوَ عَلَى رَاحِلَتِهِ، وَالسَّمَاءُ مِنْ فَوْقِهِمْ، وَالْبَلَّةُ مِنْ أَسْفَلَ مِنْهُمْ، فَحَضَرَتِ الصَّلَاةُ، فَأَمَرَ الْمُؤَذِّنَ، فَأَذَّنَ وَأَقَامَ، ثُمَّ تقدَّمَ

163 رواه البخاري: 669، ومسلم: 1167

رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى رَاحِلَتِهِ، فَصَلَّى بِهِمْ يُومِئُ إِيمَاءً، يَجْعَلُ السُّجُودَ أَخْفَضَ مِنَ الرُّكُوعِ.) [164]

މާނައީ: "ނަބިއްޔާ ﷺ، އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުބޭކަލުންނާއި އެކުގައި ހިމަކެންގަނޑަކަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އެއިރު އެކަލޭގެފާނު އިންނެވީ ސަވާރުވެވަޑައިގެންނެވެ. މަތިން އެއިރު ވާރޭ ވެހެމުންދިޔައިރު، ތިރިންވެސް އޮތީ ތެތްކަމެވެ. ދެން ނަމާދު ވަގުތު ހާޒިރުވިއެވެ. ދެން މުދިމު މީހާއަށް އެކަލޭގެފާނު އަމުރުކުރައްވާ، ބަންގިގޮވާ، ޤަމަތްދިނެވެ. ދެން ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ސަވާރީގައި އިންނަވާ ކުރިއަށް ޖެހިވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި އެބޭކަލުންނާއިގެން ގުދުވެ އިޝާރާތްކުރައްވާ ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ރުކޫޢަށްވުރެ ސަޖިދައަށް ގުދުވެވަޑައިގަތުން ބޮޑުކުރެއްވިއެވެ."

ރިވާކުރެއްވީ އަޙްމަދު އާއި އައްތިރްމިޛީއެވެ. ޢަމްރުއާއި އެބޭފުޅާގެ ބައްޕައަކީ ޙާލަތު ނޭނގޭ ބަޔެކެވެ.

އަދި މަސްޙާއި ދުރުގައި އަނަސް ބުން މާލިކުގެ އަރިހުން ޘާބިތުވެގެންވެއެވެ. ބިންމަތީގައި ތެތްވެފި ހުއްޓާ، މިސްތޯކަން ޗޮވައިގެން އެކަލޭގެފާނުގެ ސަވާރީގެ މަތީގައި ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ.[165]

ރިވާކުރެއްވީ ޢަބްދުއްރައްޒާޤު، އަދި 'އަލްމުޞައްނަފު'ގައި އެބޭފުޅާގެ އަރިހުންނެވެ. އަދި އިބްނު އަބީ ޝައިބާއާއި އައްޠަބަރާނީވެސް ރިވާކުރެއްވިއެވެ.

[164] رواه أحمد: 17573، والترمذي: 411

[165] مصنف عبد الرزاق: 4511، ومصنف ابن أبي شيبة: 4965

ޞަޙާބީންގެ ތެރެއިން އަނަސްއާއި މިކަމުގައި ޚިލާފުވެވަޑައިގެންނެވި ބޭކަލެއް އަހުރެންނަކަށް ނޭނގެއެވެ. އައްދާރަޤުޠުނީގެ ޢިލަލުގައި މަރްފޫޢުކޮށް މިޚަބަރު ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެކަމަކު އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: 'ޞިއްޙަވެގެންވާ ގޮތަކީ މިޚަބަރަކީ މަރްފޫޢުވުމެއްނެތި އަނަސްގެފާނުގެ ޤަވުލުކުރުންވާ ޚަބަރެއްކަމެވެ.'[166]

[166] علل الدارقطني: 5/12

ޤިބްލައިން ފާލުން

ވާޖިބުވެގެންވަނީ ޤިބްލައަށް އިސްތިޤްބާލުވުން، އެދިމާލަށް ކުރިމަތިލައިގެން ނަމާދުކުރުމެވެ. ޤިބްލަ އޭނާގެ ހަމަލޮލަށް ނުފެންނަ ކަމުގައިވާނަމަ ކުޑަކޮށް ކަނާތްފަރާތަށް ނުވަތަ ވާތްފަރާތަށް ދޭތެރެވުމަކީ މައްސަލައެއް ނޫނެވެ. އެއީ މިސާލަކަށް ޤިބްލައާއި ދުރުގައިވާ މީހުންނަށެވެ. ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވި ފަދައިންނެވެ:

«مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ قِبْلَةٌ»[167]

މާނައީ: "މަޝްރިޤާއި މަޣްރިބާއި ދެމެދުވަނީ ޤިބްލައެވެ."

މިހަދީޘާއިމެދު ޚިލާފުވެގެންވެއެވެ. އެގޮތުން މައުޤޫފުކޮށް އަދި މަރްފޫޢުކޮށް މިހަދީޘް ރިވާވެގެންވެއެވެ. ޞައްޙަވެގެންވަނީ ޢުމަރުގެ ބަސްފުޅުކަމުގައި ބުނެ މައުޤޫފުކޮށް އަރިހުން ރިވާވުމެވެ. ރިވާކުރެއްވި ނާފިޢު، އިބްނު ޢުމަރުގެ އަރިހުން، ޢުމަރުގެ އަރިހުންނެވެ.[168]

އަޙްމަދު ވިދާޅުވިއެވެ: 'ޢުމަރުގެފާނުގެ އަރިހުން އެބަސްފުޅު ޞައްޙަވެގެންވެއެވެ.'[169]

އަދި އިބްނު ޢުމަރުގެ އެބަސްފުޅު މައުޤޫފުވެގެންވާކަމަށް އަބޫ ޒުރްޢާ ރާޖިޙުކޮށްފައިވެއެވެ.[170]

ޢިލްމުގެ އަހުލުވެރިންގެ ޖުމްހޫރުންގެ އަރިހުގައި މިކަމުގައި ހަރުކަށިވުމެއް ނެތެވެ. އަދި ހަމަ ސީދާ ޤިބްލައާއި ދިމާކުރުން ޝަރުޠުވެގެން ނުވެއެވެ. އެގޮތުން ދުރު އުޑަރުގައިވާ

---

[167] سنن الترمذي: 342، وابن ماجه: 1011

[168] مصنف عبد الرزاق: 3633، ومصنف ابن أبي شيبة: 7431

[169] فتح الباري لابن رجب: 3/61

[170] العلل لابن أبي حاتم: 2/473

މިހާރަށް ވާޖިބުވެގެންވަނީ ޤިބްލައިގެ ފަރާތަށް ކުރިމަތިލުމެވެ. ހަމަ ސީދާ ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިލުމެއް ނޫނެވެ. އަދި ސީދާ ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިލުމަށް ދުރުން މީސްތަކުންނަށް ވާޖިބުކޮށްނުދީ [illegible].

އެނގިގެންވާކަމަކީ މީސްތަކުން ނަމާދަށް (ކަޢުބާ ކުރިމަތީގައި) ސަފުތައް ބުރުކުރުވާ، ދެން ސަފު ސީދާވެ [illegible]، އަދި ސަފުގެ [illegible] ކަޢުބާއަށް ދިމާވާވަރަށް [illegible].

އަދި ކަޢުބަތުﷲ ގެފުޅު ވަށައިގެން އޮންނަ މުސްލިމުންގެ ސަފުތައް (ކުރީގައި) ވީ [illegible] ނޫނެވެ. އަދި [illegible]، [illegible] ކުޑަކޮށް [illegible]، ނުވަތަ ސަފުތަކުގެ [illegible] ﷲ [illegible]، ކަޢުބާ [illegible] ވަށައިގެން ސަފުތައް ވާގޮތަށް [illegible]. [illegible] [illegible] ހުއްޓުވި [illegible]. ދެން [illegible].

އަލްއަޒްރަޤީގެ 'އަޚްބާރު މައްކާ' ގައި، ސުފްޔާނު ބުނު ޢުޔައިނާ ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ:

«أَوَّلُ مَنْ أَدَارَ الصُّفُوفَ حَوْلَ الْكَعْبَةِ خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْقَسْرِيُّ»[171]

މާނައީ: "ސަފުތައް ކަޢުބާ ވަށައިގެންވާ ގޮތަށް ހެދި ފުރަތަމަ މީހާ ޚާލިދު ބުނު ޢަބްދި ﷲ އަލްޤަސްރީއެވެ."

[171] أخبار مكة للأزرقي: 2/65

އަދި އެކަން ސައްޙަވެގެންވާކަމަށް ރިވެތިވެގެންވާ ޤުރުއާނުން އަޠާއު އިސްތިދްލާލު ކުރެއްވިއެވެ. އެއީ އަލްއަޒްރަޤީ، އިބްނު ޖުރައިޖު ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައެވެ:

(إذَا قَلَّ النَّاسُ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَحَبُّ إِلَيْكَ أَنْ يُصَلُّوا خَلْفَ الْمَقَامِ، أَوْ يَكُونُوا صَفًّا وَاحِدًا حَوْلَ الْكَعْبَةِ، قَالَ: "بَلْ يَكُونُوا صَفًّا وَاحِدًا حَوْلَ الْكَعْبَةِ، قَالَ: وَتَلَا﴿وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ﴾)

މާނައީ: "އަހުރެން އަޠާއުއަށް ދެންނެވީމެވެ: 'މަސްޖިދުލް ޙަރާމްގައި މީހުން މަދުވެއްޖެނަމަ، މިބައިމީހުން ތިބޭފުޅާއަށް ބޮޑު މަޤާމުގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރުމާ ނުވަތަ ކަޢުބާގެ ވަށައިގެންވާ ގޮތަށް އެއްސަފަކަށް ނަމާދުކުރުމާއެވެ؟' ވިދާޅުވިއެވެ: 'ކިޔައްމަ، ކަޢުބާގެ ވަށައިގެން އެއްސަފަކަށް ވާހިނދަކެވެ.' ދެން ކިޔަވާ ވިދާޅުވިއެވެ:

﴿وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ﴾ [الزمر: 75]

މާނައީ: "އަދި މަލާއިކަތުން އަރްޝުގެ ވަށައިގެން ތިއްބަވާތީ ކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގަންނަވާނެއެވެ.."

އަދި އެއް ޤިބްލައަކަށް އިސްތިޤްބާލުކުރެވޭގޮތުން ދުރުގައިވާ ބާރު ނަމާދުކުރާ ދުރުމިނުގެ ނަމާދު ސައްޙަވެގެންވާކަމަށް އިޖުމާޢުވެގެންވެއެވެ. އަދި ސިފާ ރަނގަޅުގޮތުން އާންމަ ދިމާ ސަފްއެއްގެ ނަމާދުވެސް ސައްޙަވެގެންވާކަމަށް އިޖުމާޢުވެގެންވެއެވެ. އަދި ދުރުމި ވަރަކަށް ދޮށިދަރަނިވާ ދުރުމިން ގުރުވާކަމަކަން ނުބަނުވާނެއެވެ. އެހެނީ އެހެންވާނީ ދުރުބުއްގައިކަން ފިޔަބޭގެކަން ދުރުވާނަމައެވެ. އެހެންނުވާނަމަ ނުވާނެއެވެ.

އަދި ޤިބްލައިގެ ފަރާތެއް ނަމާދުކުރުމުގައިމުގާ، އޭގާ އަނގަޅުވުމަކީ ސީދާ ޤިބްލައެވެ. އަދި ސީދާ ޤިބްލައިގެ މިސްރާބަށް އަހާދުކުރުމަށް އުޅުން ވާޖިބުވެގެން ނުވެއެވެ. ނުވަތަ ޖަހާނި

މިންއަށާ ވަސްވާސްތަކެއް ބޭނުންކޮށްގެން އޭނާއާއި ދިމާލުން ގެނުވަން ސިފާ ޗޮސްގެއްރަށް އިންސާނާގޮތް ބަޔާކަން ނުޖެހެއެވެ. މިއީ ޝަރުޢުވެގެންވާ ގޮތެއް ނޫނެވެ. ޢަދްހު ތަރި ބޭނުންކޮށްގެން ޖިބްރަލްއަން މަގުދައްކާ މީހާއަން އިމާމް އަޙްމަދުވެސް އިންކާރު ކުރައްވާފައިވެއެވެ. އަދި އެކަމުގައި ތަނަވަސްކުރުމަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ.[172]

މިފަދަކަމަކުން އެނގިގެންދަނީ: މިސާލު ޢިލާޖުކުރުމަން ބަހާއް މިސްތަކުން އުނދަގުލުން އުފެއްދުމާއި، އަދި ކުޑަކޮށްލާ ދޮޅަށްބޭން ޖަމާޢަތްތަކާ ނަމާދު އިމާމުކުރުމާއި، ނުވަތަ ކުޑަކޮން ދޮށްބަހާގެ ބެހެއްޓިން ޖަމާޢަތްކަމުން މިސާލެއްކަމާއި މިނިވަންކަން ވާނަ ސިއްރާކަމުގެ ކުރީކަމުދައްކާ، ދުރުވުގެ އެއްކޮޅުން ދުޢާ ތަކުރާރުކުރާ ޝަރުޢުގައި އިތުރު ގޮތަކުން ކަމެއްކަމުގައި މިފަދަ ކަންކަމުގައި އޮތްގޮތްތަކެއް ނުހުރެއެވެ. މަސްއަލާގެ ޢަމަލުތަކުން ގެނެސްފައިވާ ޝަރުޢުގެ ތަފާސްކަމުގައި އިސްތިފްތާޙާއި ދުޢާގެ ބަސްތަކަށް ދެކެވިފައިވެއެވެ: 'މަޝްރިޤާއި މަޣްރިބާއި ދެމެދުގައިވާހާ ދުރުކުރައްވާށެވެ.' އެހެން މަތީގެ ޢަމަލުތަކުން (ދުރުކުރައްވާށް ކުރިމަތިލާށެވެ) ކުރިމަތިލާށެވެ ދުރުކުރެއްވުމެވެ. އެހެންކަމުން އިރުމަތީގައި ހުރަސްގައި ދުރުދުރު (ދުރުކުރަށް) ހުރިހާ ދިމާލަކަށް ދުރުކުރައްވާށެވެ. އެއީ އެބަސްތަކުގެ ބަސްކޮޅުތަކުން ދުރުކުރެއްވުމެވެ. ދުނިޔޭގެ އަޙްކާމްތަކުގެ ދުރުކުރައްވަނީ ކުރިމަތިލާށެވެ، މިހާ، ހަރު އިރުމަތީގައި ހުރަސްގެއިވާހާ ދުރުދުރުން އެކަމަށް ތަފާސްކަމެއްވެއެވެ. އަދި މަޝްރިޤާއި ދުރުކުރުމަށް ދުރުކުރައްވާށެވެ ކުރިމަތިލާށެވެ ތަފާސްކަމަށް ދުރުހުރުން ހުރިހާ ބަސްކަމަކުން ދުރުވެގެންވެއެވެ. އެއީ ދުރުކަމެއް އޮތްތަނެއް ދުރުދުރު އެކުއެކީއެވެ.

އިސްތިފްތާޙު ހަދީޘު: 'އިރުމަތީގައި ހުރަސްގައި ދުރުދުރުގައިވެސް ދުރުކުރައްވާށެވެ.' މިޢާއިލާ އިމާމް އަޙްމަދު ވިދާޅުވިއެވެ:

172 فتح الباري لابن رجب: 3/65

(هذا في كل البلدان... ومن صلى فيما بين المشرق والمغرب، فصلاته جائزة، إلا أنه ينبغي له أن يتحرى الوسط)[173]

މާނައީ: "ހުރިހާ ރަށްތަކަށްވެސް މިކަންވެއެވެ. އިރުމައްޗާއި ހުޅަނގާއި ދެމެދުގައި (ޤިބްލައަށްވާ ދިމާލަށް ކުރިމަތިލައިގެން) ނަމާދުކޮށްފިނަމަ، ފަހެ އޭނާގެ ނަމާދުވަނީ ޞައްޙަވެގެންނެވެ. އެހެންނަކަމަކު ދެމެދު ގަސްދުކޮށްގެން ސަމާލުކަން ދިނުމަށް އޭނާ އުޅެންވެއެވެ."

އަދި ވިދާޅުވިއެވެ:

(هذا فِي كُلِّ الْبُلْدَانِ إِلَّا مَكَّةَ عِنْدَ الْبَيْتِ فَإِنَّهُ إِنْ زَالَ عَنْهُ بِشَيْءٍ وَإِنْ قَلَّ فَقَدْ تَرَكَ الْقِبْلَةَ.)[174]

މާނައީ: "މައްކާގައި ގެފުޅުގެ ކައިރީގައި މެނުވީ ހުރިހާ ރަށްތަކަށް މިބަސްފުޅުވެއެވެ. ފަހެ (ގެފުޅުގެ ކައިރީގައި މީހާ) އެއިން -ކުޑަ މިންވަރަކަށްވިޔަސް- ފާވެއްޖެނަމަ އޭނާ ޤިބްލަ ދޫކޮށްލައިފިއެވެ."

އެބަހީ: އޭނާއަށް ކައުބާ ފެންނަނަމަ، ސީދާ އެމިސްރާބަށް ކިބުލަޖެހުން އޭނާއަށް ވާޖިބުވެގެންވާ ކަމަކެވެ.

173 الاستذكار: 458/2

174 الاستذكار: 458/2

ބަރަންބަސް ތަކްބީރާއި އޭގެ ޙުކުމްތައް

ދެން އާދާ ތަކްބީރު اللّه أكبر ކިޔާ، އަދި ދެއަތް އުފުލާނީއެވެ. މިތަކްބީރަކީ ތަކްބީރަތުލް އިޙްރާމް (ބަރަންބަސް ތަކްބީރެވެ.) ބަރަންބަސް ތަކްބީރަކީ ނަމާދުގެ ރުކުނެކެވެ. އަދި މިޞީޣާއަށް اللّه أكبر މިހެން ކިޔައިގެން ފިޔަވާ ނަމާދު ނުފެށޭނެއެވެ. މިޞީޣާ ފިޔަވައި އެހެން ބަދަލުކޮށްގެން މިސާލަކަށް اللّه الْأكبر ނުވަތަ اللّه الأعْظَم ނުވަތަ اللّه الأجَلُّ ފަދަ ލަފްޒުތަކާ އެހެން ކޮންމެ ތަކްބީރަކުން ކިޔައިފިނަމަވެސް ޖުމްހޫރު އުލަމާ އިލްމުވެރިންގެ އަޤުވާލުގައި ޞައްޙަ ނުވާނެއެވެ. އަދި ބަސްތަކުގެ ގޮތުގައި ފެނުނެވެ.

އަދި އައްޝާފިޢީވެސް اللّه الأكبر ގޮތުގައި ކިޔުން ހުއްދަކުރައްވާފައިވެއެވެ. އަދި ތަކްބީރަށް އަލިފު އަދި ލާމު އިތުރުކުރުމަކީ ތަކްބީރުގެ އަދި މާނަވެސް ގެނެސްދޭ ކަލިމައެއްކަމަށް ނުވާނެއެވެ. އެހެނީ މުބާލަޣާވެގެން ކަލިމަވެސް ނަގައިދޭ މާނަގައެވެ. އެހެންކަމުން ހަމަ އިތުރުކުރުމުން އަލިފުލާމުގެ މަޤްޞަދު ބޭކާރެއް ނުވެއެވެ. އަދި ކިޔުމަށް، އެއީ މާނަ ގެނުބަދަލު ނުވާ ތަކްބީރެއްކަމުގައި އިތުރުކުރުމެވެ.[175]

އެހެނީ ބަސްތަކާއިމެދު އެއްގޮތް ޝަރުޢުއްނިޔަތް ގޮތުގައި ނަބިއްޔާ ޚާއްޞަކޮށްގެން ބަސްތަކަށެވެ. އެހެނީ ނަބިއްޔާ ﷺ ކިޔުއްވާފައިވާ اللّه أكبر އެވެ. އަދި ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ:

(صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي.)[176]

---

[175] الأم للشافعي: 122/1

[176] رواه البخاري: 6008

މާނައީ: "ތިމަންނަކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވަނިކޮށް ތިޔަބައިމީހުންނަށް ފެނުނުގޮތަށް ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދުކުރާށެވެ."

އެކަލޭގެފާނުގެ ބަސްފުޅުގައިވާ: 'ނަމާދުގެ ތަޅުދަނޑިއަކީ ޠަހާރަތެވެ. (ތަޅުދަނޑިޔަށްލެވޭ.') މިޒަމާނުގައި ތަޅުދަނޑިގައި ހާމަވަނީ ކުރިން ބަޔާންކުރި އެއްޗެއްގެ ބަދަލެއްގެ ގޮތުގައެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނުގެ މިބަސްފުޅުގައި ހާމަވާ ގޮތަށެވެ:

(مِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطُّهُورُ.) [177]

މާނައީ: "ނަމާދުގެ ތަޅުދަނޑިއަކީ ޠާހިރުކަމެވެ. (ޠާހިރުވުމެވެ.)"

އޭގެ މުރާދަކީ އިންސާނާ ސާފު ޠާހިރުވާ ކަމާ ގޮތެއް އަދި ކަންތައް އެއްކޮށް ނުނުވެ. އަދި ޝިރުކާއި، ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ އެކަލޭގެ ދީނުގައި ހިމެނުނުކަމާ އަދި އުޅުކަމަކުން ބާޠިލުކަންތައްތައް ދޫކޮށްލުމެވެ. (އެހެންކަމުން އެބައިމީހުގެ ތަޅުދަނޑިޔަކީ އެވަނީ ރަސޫލާ ﷺ ބާޠިލުކަންތައްތައް ދޫކޮށްލުމެވެ.)

މިތަޅުދަނޑު ހުޅުވައިލުމަކީ، ނަމާދުކުރާ މީހާއަށް އޭގެ ކުރިން ހުއްދަވެފައިވާ ކަންތައް ހަރާމްވެގެންދެއެވެ. މިހެންވެ މުސްނަދުގައި، އަދި ސުނަނު ފޮތްތަކުގައި ޢަބްދު ﷲ ބުނު މުޙައްމަދު ބުނު ޢަޤީލުގެ އަރިހުން، މުޙައްމަދު ބުނު ޙަނަފިއްޔާގެ އަރިހުން، ޢަލީ ބުނު އަބީ ޠާލިބުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ: ނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ:

(...تحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ، وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ.) [178]

[177] رواه أبو داود: 61، والترمذي: 3، وابن ماجه: 276

[178] رواه أحمد: 1072، وأبو داود: 618، والترمذي: 238، وابن ماجه: 275

މާނައީ: "ނަމާދުގެ ތަޙްރީމުއަކީ (ޙަރާމްކުރުމަކީ) ތަކްބީރެވެ. އަދި ނަމާދުގެ ތަޙްލީލަކީ (ޙަލާލުކުރުމަކީ) ސަލާމްދިނުމެވެ."

ޙަރާމްކުރުމަކީއޭ ބުނުމާ ބުނުމަކީ: އެބަހީ: އޭގެ ކުރިން ހުއްދަވެގެންވާ ކަންތައް އެތަކްބީރުގެ ސަބަބުން ޙަރާމްކުރެއެވެ.

އަދި ފުރަތަމަ ތަކްބީރަށް 'އައްތަޙްރީމާ' ކިޔެއެވެ. އަދި ތަޙްރީމް ކުރުމަކީ އެއްޗެއް ޙަރާމްކުރުމެވެ. އަދި 'ހާ' (އެބަހީ: އަކުރުކޮށްޓާ) އެވަނީ އިސްމެއްކަމުގައި ޤާބިލުވެ ޙައްޤުކުރުމަށެވެ. އަދި ފުރަތަމަ ތަކްބީރަށް އެކަހި އެހެންތަކުން ހާއްޞަކޮށް ނަންދެވުނީ: އެހެން ތަކްބީރުތަކާއި ޚިލާފަށް އެތަކްބީރު ކިޔުމުގެ ކުރިން ހުއްދަވެގެންވި ކަންކަން ޙަރާމްކުރާތީއެވެ.

މިކަމުގެ ފައިދާއަކީ ބަޔާނުކުރުމެވެ: ނަމާދުގެ ތެރޭގައި ނުވާ ކަމެއް، އަދި އެކަން ހުއްދަވެގެންވާކަމަށް ނުވަތަ އެއާއި ވައްތަރުކަމެއް ހުއްދަވެގެންވާކަމަށް ދަލީލު އައިސްފައިނުވާ ވިޔަކަމެއް ނަމާދުގައި ކުރުން ޙަރާމްވެގެންވާކަމަށް އިންސާނާ (ވިޔަވިޔަ) ދަލީލު ހޯދަން އުޅުމުގެ ޙާޖަތެއް ނެތެވެ.

އެޒުތިން އޭނާގެ ގެނަވަންތައް ހަމަހިފާނެކަން، ދަލީލުތައް އައިސްފައިވާ ކަމެއް ވެސްވީ ނުކުރުން މާތިބޮޑުވެގެންވެއެވެ. އަދި ދަލީލުތައް ނުވާ ހިނދާ ކަމަކުން ދުރުވެ ހުންނަން ޖެހޭނެއެވެ.

އެހެނީ އެކަމެއްވެސް ޙަރާމްވެގެންނެވެ. ޙަދީޘްގައިވާ މިޙަރްފަކީ ހުރިހާ އެއްޗެއް ޝާމިލުވާ ޢާއްމު އައިސްފައިވާ ޙަރްފެކެވެ. މިހެންވެ، ނަމާދުގައި ކުރުން ޙަރާމްވެގެންވާ ކަމަކީ ވީ ހާއްސަ ބަޔާނުވެފައި ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަމުރުން އައިސްފައި ނުވެއެވެ. އެހެންވީމާ 'އިންސާނާ ނަމާދުގައި ކުރުން ހުއްދަވާނީ، އެހެނީ ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަމުރުން އެކަމަށް ދަލީލެއް އައިސްފައިނުވާ؟' ބުނުމަކީ ޙިކަމެއް މިގަކަން ނުވެއެވެ. އެހެނީ މިއީ އެކަމަކަށް އިދިކޮޅުވެގެންވާ ކަންމުކަމަކަން ޙަރާމުވެގެންވާ ދަލީލުކަކެވެ.

ދެންފަހެ އެކަނބަކަކަށް ދަލީލު އައިސްފައިވާ ޤުރުއާނާއި، ސަޙީޙު ދަލީލުތަކާއި، ޞަޙާބާ ސުންނަތް ރިވާވުމާއި، ސުންނަތް ރިވާވުމާއި، ހަދީޘް ދިރާސާކުރުމާއި، ހަރަކާތްތެރިވުމުގައި، އެކުލެވިގެން ރިޔާއިދުގައި ދުޢާއާ އުފެދިފައިވާ ނަމާދުގެ އަޙުލުބައިތު، ޝަރުޢީގައި އަދިވެސް ނަޞީޙަތްތެރިވެ މުސްލިމުން ކަމަ ވާޖިބުވާނެ ނަމަވެ މުސްލިމުންނަށް ކުރެވޭނެއެވެ.

ނަމާދުގައިހުރެ ސަލާމަށް ޖަވާބުދިނުމާއި، މުދިމަށް ޖަވާބުދިނުން

ދެންފަހެ ހާއްސަކުރުމެއްނެތި ޢާއްމުކޮށް ދަލީލުތަކުގައި އައިސްފައިވާ ސަލާމަށް ޖަވާބުދިނުމާއި، ބަންގީގެ އަޑުއިވޭހިނދު އަޑުދަށުން ކިޔުންފަދަ ކަންތައް ދަންނަށެ، ބައްދަލުވި ނަމާދުކުރާ މީހާ ސަލާމްކުރުމާއި ސަލާމަށް ޖަވާބު ދިނުން ޝަރުޢުވެގެންވަނީ މަސްނޫނަ ކުރުވިގެންނެވެ.

އަދި ދުރުން ބުނުމުން ސަލާމަށް ޖަވާބުދެއްވުނުކަމަށް އިބްނު ބައްޠާލުވަނީ އިޝާރާތްކޮށް ދެންނަވާފައެވެ.[179] އަދި ގިނަ އިލްމުވެރިންގެ އަރިހުގައި: ނަމާދުކުރަން ހުރި މީހާ، އަޑުއިވޭގޮތަށް އަދި ހިތާ އެއްކޮޅު އިނގިލިގަޔަން ސަލާމަށް ޖަވާބުދީފިނަމަ އޭނާގެ ނަމާދު ފަސާދުނުވާނެއެވެ. ބަޔާބިންނާއި ޖާބިރުގެ އަރިހުން އެކަން ހުއްދަވެގެންވާކަން އައިސްފައިވާ އެއްވެސް ރިވާޔަތެއް ބަޔަކުވެގެން ނުވެއެވެ. އެކަމަކު ޒިކުރުވެފައިވާކަން ކަނޑައެޅި އިޝާރާތާއި ގުޅިގައެވެ.

އިޝާރާތުން ސަލާމަށް ޖަވާބުދިނުމާއިމެދު އެންމެ ބައްރަކާތް އައިސްފައިވާ ހަދީޘަކީ: މުސްލިމު ރިވާޔަތްކުރާ ބަޔާނުގައި: އައްލައިޘުގެ އަރިހުން، އަބޫ ޒުބައިރުގެ އަރިހުން، ޖާބިރު ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާޔަތްކުރައްވާފައިވާ ހަދީޘެވެ:

«إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ بَعَثَنِي لِحَاجَةٍ ثُمَّ أَدْرَكْتُهُ وَهُوَ يُصَلِّي فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَأَشَارَ إِلَيَّ. فَلَمَّا فَرَغَ دَعَانِي فَقَالَ: إِنَّكَ سَلَّمْتَ آنِفًا، وَأَنَا أُصَلِّي، وَهُوَ مُوَجِّهٌ حِينَئِذٍ قِبَلَ الْمَشْرِقِ»[180]

---

179 شرح صحيح البخاري لابن بطال: 207/3

180 صحيح مسلم: 540

މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ، ކޮންމެވެސް ކަމެއްގައި އަޅުގަނޑު ފޮނުއްވިއެވެ. ދެން އަޅުގަނޑަށް އާދެވުނުއިރު އެކަލޭގެފާނު ހުންނެވީ ނަމާދަކަށެވެ. ދެން އަޅުގަނޑު އެކަލޭގެފާނަށް ސަލާމްކުރުމުން، އަޅުގަނޑަށް އިޝާރާތް ކުރެއްވިއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވާ ނިންމަވުމުން، އަޅުގަނޑަށް ގޮވާލައްވާ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: 'ތިބާ ދެންމެއަކު ތިމަންކަލޭގެފާނާއި ސަލާމްކުރިއިރު ތިމަންކަލޭގެފާނު ހުންނެވީ ނަމާދަކަށެވެ.' އޭރު އެކަލޭގެފާނު ހުންނެވީ އިރުމައްޗަށް ކުރިމަތިލައްވައިގެންނެވެ." (އެބައީ: ސަވާރީގައި އިށީނދެ ފަރާތަށް ކުރިމަތިލައްވައިގެން ނަމާދުކުރެއްވިހިނދުއެވެ.)

ބުޚާރީގެ ރިވާޔަތުގައި އިޝާރާތުގެ ވާހަކަ ޒިކުރުކުރެވިގެން ނުވެއެވެ.

އައްތިރުމިޛީއާއި، އަބޫ ދާވޫދާއި، އައްނަސާއީ، އިބްނު ބުކައިރުގެ އަރިހުން، ޢަބާއުގެ ޞާޙިބުގެ ނާބިލުގެ އަރިހުން، އިބްނު ޢުމަރުގެ އަރިހުން، ޞުހައިބު އަރިހުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ: ވިދާޅުވިއެވެ:

«مَرَرْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ يُصَلِّي فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ، فَرَدَّ عَلَيَّ إِشَارَةً» [181]

މާނައީ: "ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ނަމާދުކުރައްވަމުން ހުންނަވަނިކޮށް އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުން ފަހައި އަޅުގަނޑު ދިޔައީމެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނާއި ސަލާމްކުރުމުން އިޝާރާތުން އަޅުގަނޑަށް ޖަވާބުދެއްވިއެވެ."

އަދި އައްތިރުމިޛީ، ހިޝާމު ބިން ސަޢުދުގެ އަރިހުން، ނާފިޢުގެ އަރިހުން، އިބްނު ޢުމަރު ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރެއްވިއެވެ:

[181] رواه أبو داود: 925، والترمذي: 367، والنسائي: 1186

(قُلْتُ لِبِلَالٍ: كَيْفَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَرُدُّ عَلَيْهِمْ حِينَ كَانُوا يُسَلِّمُونَ عَلَيْهِ وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ؟ قَالَ: «كَانَ يُشِيرُ بِيَدِهِ»[182]

މާނައީ: "އަހުރެން ބިލާލަށް ދެންނެވީމެވެ: 'ނަބިއްޔާ ﷺ ނަމާދުކުރައްވަން ހުއްޓާ، އެބޭކަލުން އެކަލޭގެފާނަށް ސަލާމްކުރެއްވުމުން ރައްދުދެއްވަނީ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟' ވިދާޅުވިއެވެ: 'އެކަލޭގެފާނުގެ އަތްޖެހުން އިޝާރާތްކުރައްވަނީއެވެ.'"

އައްތިރުމިޛީގެ ފޮތް 'އިލަލު' ގައި ވިދާޅުވިއެވެ: 'ދެރިވާޔަތްވެސް ސައްޙަވާގޮތް ވެއެވެ.'[183]

އެނގޭ ގޮތުގައި މުޅިން ދޫކޮށްލެވުނީ ސަލާމަށް ޖަވާބުދިނުމެވެ. ދެން އެއަށްފަހު ނަބިއްޔާ ﷺ އެކަން ދޫކޮށްލެއްވީ އެކަން މަނާކުރެއްވިއެވެ. މިހެން ބުޚާރީގެ ޞަޙީޙުގައި އެކަލޭގެފާނުގެ ގެންނެވި ތަރުޖަމާއިންވެސް ދެއްކެވިގޮތެވެ: (بَابٌ: لَا يَرُدُّ السَّلَامَ فِي الصَّلَاةِ)[184] 'ނަމާދުގައި ސަލާމަށް ޖަވާބު ނުދޭންވާނެކަން ނަންގަނޑުވެން ބާބު' އެވެ. ދެން އެބާބުގައި ދަންނަވައި އަލްއަޢުމަޝްގެ އަރިހުން، އިބްރާހީމްގެ އަރިހުން، ޢަލްޤަމާގެ އަރިހުން، ޢަބްދު ﷲ ވިދާޅުވިކަމަށް ސަނަދުން ގެންނެވިއެވެ:

«كُنْتُ أُسَلِّمُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ فَيَرُدُّ عَلَيَّ، فَلَمَّا رَجَعْنَا سَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيَّ، وَقَالَ: إِنَّ فِي الصَّلَاةِ شُغْلًا.»[185]

މާނައީ: "ނަބިއްޔާ ﷺ ނަމާދުގައި ހުންނަވަނިކޮށް އަހުރެން އެކަލޭގެފާނަށް ސަލާމް ކުރައްވާމުން އެކަލޭގެފާނު ޖަވާބު ދެއްވަމުން ގެންދިޔައެވެ. ދެން އަހަރުމެން (ޙަބަޝާއިން)

---

182 سنن الترمذي: 368

183 العلل الكبير: 121

184 صحيح البخاري: 65/2

185 رواه البخاري: 1216، ومسلم: 538

އެނބުރި އައިރިނދު އަހުރެން އެކަލޭގެފާނަށް ސަލާމްކުރީމެވެ. އެކަމަކު އެކަލޭގެފާނު އަހުރެންނަށް ޖަވާބެއް ނުދެއްވައެވެ. އަދި ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: 'ހަމަކަށަވަރުން ނަމާދުގައި މަޝްޣޫލުވުމެއް ވެއެވެ.'"

އަދި ބުޚާރީގައިވާ ޖާބިރުގެ ޙަދީޘްވެސްވަނީ އެގޮތުގައެވެ.[186]

އެންމެ އައުލާ ގޮތަކީ ނަމާދުކުރަމުން ހުންނަ މީހެއްގެ ކައިރިއަށް ވަދެއްޖެނަމަ އާންމުން ސަލާމް ނުކުރުމެވެ. ނަމާދުކުރަމުން ހުންނަ މީހަކަށް ސަލާމްކުރުމަކީ ވާޖިބެއްވެސް އަދި ސުންނަތެއްވެސް ނޫންކަމަށް ޢިލްމުވެރިން އިޖްމާޢުވެގެންވެއެވެ. ޢަބްދުއްރައްޒާޤާއި އިބްނުލް މުންޛިރު، އަބޫ ސުފްޔާނުގެ އަރިހުން، ޖާބިރު ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރެއްވިއެވެ:

«لَوْ دخلْتُ على قَوْمٍ يُصَلُّونَ مَا سَلَّمْتُ عَلَيْهِمْ»[187]

މާނައީ: "ނަމާދުކުރަމުން ހުރި ބަޔަކު ކައިރިއަށް އަހުރެން ވަދެއްޖެނަމަ އަހުރެން އެމީހުންނަކަށް ސަލާމެއް ނުކިޔާނަމެވެ."

ދެބަސްފުޅުގައިވާ އިސްވެ ދިޔަ ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި ރާވީއަކީ ޖާބިރުގެފާނެވެ. އެކަން ޝަރުޢުކުރެއްވުމުގެ މަރުޙަލާގައި އެންމެ ފުރަތަމަ ނަމާދުގައިވެސް އެކަލޭގެފާނެވެ. އެކަލޭގެފާނުވެސް ދެކަންތަކެއް: (ނަމާދުކުރަމުން ހުންނަ މީހާ) ސަލާމަށް ޖަވާބުދިނުމާއި އަދި އެކަން މަންސޫޚުވުމުގެ ޤިއްޞާއެއްވެއެވެ. އެހެނީ ސަލާމްކުރުމަކީ ނަމާދުކުރަމުން ހުންނަ މީހާގެ ފިކުރު މަޝްޣޫލުކޮށްދޭ ކަމެކެވެ.

---

186 صحيح البخاري: 1217

187 مصنف عبد الرزاق: 3600، والأوسط لابن المنذر: 1582

އަބްދަލު ވިދާޅުވިއެވެ: 'އަހުރެން ދުށީ މިބާވަތް އަދި މިބާއަށްވެސް ސަލާމް ނުކުރެވުނެވެ.'[188]

އެހެންކަމަކު ނަމާދުކުރަން ހުރި މީހަކަށް ސަލާމްކުރިއްޖެނަމަ، އިޝާރާތުން ރައްދުދެއްވިއެވެ. އިބްނު އަބީ ޝައިބާގައި ސުލައިމާނުގެ އަރިހުން، ޖާބިރުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ:

(مَا كُنْتُ لِأُسَلِّمَ عَلَى رَجُلٍ وَهُوَ يُصَلِّي وَلَوْ سَلَّمَ عَلَيَّ لَرَدَدْتُ عَلَيْهِ.)[189]

މާނައީ: "ނަމާދުކުރަން ހުންނަ މީހަކަށް އަހުރެން ސަލާމެއް ނުކުރާނަމެވެ. އެކަމަކު އަހުރެންނަށް ސަލާމްކުރިއްޖެނަމަ ރައްދުދޭނަމެވެ."

މިއީ އަބްދަލުގެ މަޒްހަބުން ޘައުރީއާއި، އަދި މާލިކީއާއި އައްޝާފިޢީއާއި އަދި އެހެން ފުޤަހާއުންގެ މަޒްހަބެވެ. އެއީ އިޝާރާތުން ރައްދުދިނުމެވެ. އިބްނު ޢުމަރާއި، އިބްނު ޢައްބާސް އަދި ޖާބިރުގެ އަރިހުން އެފަދައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ.

އަދި އިބްނުލް މުންޛިރުގެ 'އަލްއައުސަޠު' ގައި ސަލާމަށް ރައްދުދިނުން މަނާކުރެއްވި ވާރިދުވެގެންވާކަމަށް ޖާބިރުގެ އަރިހުން ޞައްޙަ ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވެއެވެ:

«لَا ترُدّ عَلَيْهِ حَتَّى تنقَضِيَ صَلَاتُكَ»[190]

މާނައީ: "ތިބާގެ ނަމާދު ނިމިއްޖައުމަށް ދާންދެން އޭނާއަށް ރައްދު ނުދީބަލާށެވެ."

---

188 سنن أبي داود: 1/348

189 مصنف ابن أبي شيبة: 4815

190 الأوسط لابن المنذر: 1600

އަދި އަބްދުލްލާހިބްނުދީނާރާއި ނާފިޢުގެ އަރިހުން، އިބްނު ޢުމަރު ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާވެގެންވެއެވެ:

«إِذَا سُلِّمَ عَلَى أَحَدِكُمْ وَهُوَ يُصَلِّي فَلَا يَتَكَلَّمْ، وَلْيُشِرْ إِشارةً بِيَدِهِ»[191]

ތަރުޖަމާ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ނަމާދުކުރަމުން ހުއްޓާ ސަލާމް ކުރެވިއްޖެނަމަ، ފަހެ ވާހަކަ ނުދައްކާހުރިކަމެވެ. އަދި އޭނާގެ އަތުން އިޝާރާތް ކުރާހުރިކަމެވެ."

އަދި ޢަބްދުއްރައްޒާޤުގައި، އިބްނު ޖުރައިޖުގެ އަރިހުން، ޢަޠާއު ވިދާޅުވިކަމަށް ޘާބިތުވެގެންވެއެވެ:

(رَأَيْتُ مُوسَى بْنَ جَمِيلٍ وَكَانَ مُصَلِّيًا، وَابْنُ عَبَّاسٍ يُصَلِّي لَيْلًا إِلَى الْكَعْبَةِ قَالَ: «فَرَأَيْتُ مُوسَى صَلَّى، ثُمَّ يَعُودُ، ثُمَّ انْصَرَفَ، فَمَرَّ عَلَى ابْنِ عَبَّاسٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَقَبَضَ ابْنُ عَبَّاسٍ عَلَى يَدِ مُوسَى هَكَذَا»، وَقَبَضَ عَطَاءٌ بِكَفِّهِ عَلَى كَفِّهِ – قَالَ عَطَاءٌ: «فَكَانَ ذَلِكَ مِنْهُ تَحِيَّةٌ، وَلَمْ أَرَ ابْنَ عَبَّاسٍ تَكَلَّمَ»)[192]

ތަރުޖަމާ: "އަހުރެންނަށް މޫސާ ބިން ޖަމީލް ފެނިވަޑައިގެންނެވިއެވެ -އެއީ އެކަލޭގެފާނު ހުންނެވީ ނަމާދުކުރައްވައެވެ. އަދި އިބްނު ޢައްބާސް ރޭގަނޑު ކަޢުބާއަށް ނަމާދުކުރައްވަމުންވިއެވެ- ވިދާޅުވިއެވެ: 'ދެން މޫސާ ނަމާދުކުރެއްވާ ނިންމަވާ، ދެން އެނބުރި ވަޑައިގަތުމުން އަހުރެންނަށް ފެނުނެވެ. އަދި އިބްނު ޢައްބާސްގެ އަރިހުންފާއިތުވެ ވަޑައިގަތެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނަށް ސަލާމްކުރެއްވިއެވެ. ދެންފަހު އިބްނު ޢައްބާސް މޫސާގެ އަތުގައި މިފަދައިން ހިފެއްޓެވިއެވެ. - ދެން ޢަޠާއުގެ އެއްއަތްތިލައިން އަނެއް އަތްތިލައިގައި ހިފުއްވިއެވެ- ޢަޠާއު ވިދާޅުވިއެވެ: އެގޮތަކީ

[191] الموطأ رواية يحيى: 76
[192] مصنف ابن أبي شيبة: 4815

ހެއްދެވުނީވެސް އިބްނު ޢައްބާސް ކުރެއްވި ސަލާމްކުރުމުގައިއެވެ. އަދި އިބްނު ޢައްބާސް ވާހަކަފުޅު ދެއްކެވިތަނެއް އަހުރެންނަކަށް ނުފެނުނެވެ."

އެހެންކަމަށް ބުނެވޭނީއެވެ: މިފަދަ ކަމަކަށް މަރްފޫޢު ޚަބަރެއް ބޭނުންވެގެންވެއެވެ. މިފަދަ ކަންކަމުގައި އަސްލަކީ: އަޅުކަންތަކުގައި ތައުޤީފީގެންވުމެވެ. ދަލީލު ޝަރުޢީބަޔާނަކުން ދާނުދެނެވެ. އެގޮތުގައިން ޢަމަލުކުރުމަށް ކުރިން އަދި ގާތްކުރުމަށް ޒިކުރު ގޮތެކެވެ. އެހެންކަމުން މިކަމުގައި ސަލަފުންގެ ވަރަށްބޮޑު ކަމެއް ބަޔަކު ނުކުރެއްވިއެވެ.

އަދި އައްބާ ޙަނީފާވެސް މުޠުލަޤުކޮށް ސަލާމަން ޖަވާބުދިނުން މަނާކުރެއްވިއެވެ. އިސްތިޢުމާލުކުރެއް ނުވަތަ ސަލާމްކޮށްގެން ވިދާޅުވިއެވެ. އެއީ ނަމާދުން ނިކުމެ ޖަވާބުދިނުމަށް ގެންދިޔުމެވެ. އަދި އެއީ ޤަބޫލު ބަސްފުޅެވެ. އަދި (އެއްކޮށް) މަނާކުރި މިހެނަކަށް ރައްދުދީއާ އެއާއި ވިއްދައިގެން އިބްނުލް މުންޒިރު ވިދާޅުވިއެވެ: 'މިއީ ރަނގަޅުކަމާއި ހިލާފުވެގެންވާ ބުނުމެކެވެ.'[193]

ދެންފަހެ ނަމާދުގައި ހުރި، ބަންގިގޮވާ މީހާއަށް އިޖާބަދިނުން ދަންނަހެވެ، ގިނަ ޢިލްމުން އެކަން މަނާކުރައްވައެވެ. ފިޤުހުވެރިންގެ ތެރެއިން މަދު ބަޔަކު އެގޮތަށް ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި 'އަލްމުޙީޠުލްބުރްހާނީ' ގައި އިބްނު ތައިމިއްޔާވަނީ އެގޮތް ރަޖިޙްކުރައްވައިފައެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ: 'ޙާލު މުދާޚިލާ ކުރެވިދާނެ ތަކުރާރުކުރުއްވާށެވެ. އަދި އެކަމުގައި މަޞްލަޙަތު ނެތެވެ.' މިބަޔާނުން ތެދުވެގެންވާ ބަހެއް. މިހެންވީހިނދު ދެތަން މިހާ، ފަހެ ނަމާ އެންގެނީ ސަރުމުގައިވާ ޤައުލު ގެނެވެ. އެހެން ނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވައިވެއެވެ:

(فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ...)[194]

---

193 الأوسط لابن المنذر: 3/252

194 رواه البخاري: 611، ومسلم: 383

މާނައީ: "އޭނާ (އުބައީ: މުދިމުމީހާ) ކިޔާމަތަށް ބިރަބައިރީހުންވެސް ކިޔާނެތެވެ.'

އެންމެ ރަނގަޅު ގޮތަކީ: ނަމާދުން ބޭރުގައި މަޝްޣޫލުވެވެންވާ ކޮންމެ ބަޔަކުން ނަމާދުގައި ދުރުވެވެން ހުރުމެވެ. އެއީ އެކަކޭގާނުގެ ބަސްފުޅުގެ ޢާއްމު މާނައަށްބަލައިލުމެވެ: 'ނަމާދުގެ ޙަރާމްކުރުމަކީ ތަކްބީރު ކިޔުމެވެ.'

ދެއަތް އުފުލުމާއި، އޭގެ ސިފަ

ހަރަކާތަށް ތަކްބީރާއި އެކުގައި ނަމާދުކުރާ މީހާ އޭނާގެ ދެއަތް އުފުލާހިރަކާތެވެ. މިގޮތުގައި ދެއަތް އުފުލުމަކީ އިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެގެންވާ ގޮތުގައި ޝަރުޢުވެގެންވާކަމެކެވެ. އަދި އެހަރަކާތްތަކުގައި ދެއަތް އުފުލުމަށް މިގެ ފަހުން އައިސްފައިވާ ތަފްސީލުގެ ތެރެއިން ސުންނަތްތަކުން އެނގޭ ގޮތުގެމަތިން މިގޮތެވެ. الله ގެ އިރާދަފުޅުން އެއާއިގުޅޭ ތަފްސީލުތައް ފަހަކަށް އަންނާނެއެވެ.

މިގޮތުންވާއިރު ދެއަތް އުފުލުން ވާޖިބުވެގެންވާކަމަށް ވިދާޅުވި ބައެއް އިލްމުވެރިންގެ ތެރޭގައި: އަލްއައުޒާޢީއާއި، އަލްޙުމައިދީއާއި، އަދި އަލްޙާކިމް ނަޤުލުކުރައްވާ ގޮތުގައި އިބްނު ޚުޒައިމާ ހިމެނެއެވެ. މިއީ ދުރުވެގެންވާ ބަހެކެވެ. ދެއަތް އުފުލުމަކީ ސުންނަތެއްކަމަށް އިބްނުލް މުންޛިރުއާއި އެހެނިހެން ބޭކަލުން އިޖްމާޢު ގެންނަވާފައިވެއެވެ.

އޭނާ ދެއަތް އުފުލާނީ ދޮންނޭގާއި ހަމައަށް، ނުވަތަ ދޮންނެއްފަތުގެ ކޮޅާއި ހަމައަށް، ނުވަތަ ދޮންނެއްފަތުގެ ފުޅާއި ހަމަވަންދެނެވެ. މިހުރިހާ ގޮތަކީ الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން ސައްޙަގޮތުގައި ޘާބިތުވެގެންވާ ގޮތްތަކެވެ. ޢަބްދު الله ބިން އުމަރުގެ ރިވާޔަތުގައި،[195] އަދި މާލިކު ބިން ޙުވައިރިޘްއާއި[196] އެހެނިހެން ބޭކަލުންގެ ރިވާޔަތުގައި އެފަދައިން އައިސްފައިވެއެވެ.

އަދި އަތުގެ އިނގިލިތައް ހުންނަން ޖެހޭނީ ސީދާކޮށެވެ. އައްތިރްމިޛީގައި ރިވާކުރެއްވުމުގައި: ޔަޙްޔާ ބިން ޔަމާނުގެ އަރިހުން، އިބްނު އަބީ ދިއުބުގެ އަރިހުން، ސަޢީދު ބިން ސަމްޢާނުގެ އަރިހުން، އަބޫ ހުރައިރާގެ އަރިހުން އައިސްފައިވެއެވެ:

---

195 رواه البخاري: 735، ومسلم: 390

196 رواه البخاري: 737، ومسلم: 391

«كَانَ النبي صلى الله عليه وسلم... نَشَرَ أَصَابِعَهُ»[197]

މާނައީ: "(ތަކްބީރުކިޔާއިރު) ނަބިއްޔާ ﷺ އިނގިލިފުޅުތައް (ދުރުދުރަށް) ފަތުރާލެއްވިއެވެ."

މިޙަދީޘް ޞައްޙަހެއް ނޫނެވެ. ތަކްބީރާ ބުނުމާ ހަމަށް މިޙަދީޘް ގެނައުމުގައި އުނިކަމެއްވިއެވެ. އަދި ގޯސްކުރެއްވިއެވެ. އެފަދައިން އައްތިރުމިޒީ ވިދާޅުވިއެވެ.

އަބޫ ޙާތިމް 'އަލްޢިލަލު' ގައި ވިދާޅުވިއެވެ: 'ތަކްބީރާ ބުނުމާ ހަމަށް މިޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާ ވަހުމެއް އުޅެއެވެ. މިޙަދީޘުގައިވާ ބަޔަކުވެގެންނެވެ.'[198]

ފަތުރާލުމަކީ: އިނގިލިތަކުގެ ދެމެދުގައި ފަޅުފާޅުކޮށް ދުރުކޮށްލެއްވުމެވެ. ނަމާދުގައި އަތްއުފުލާއިރު އިނގިލިތައް ދުރުދުރަށްފަތުރާލައިގެން އިރާމް އަތްމަތީގައި ދެކެންނުވާނެއެވެ.[199]

އަދި ދެއަތް އުފުލާއިރު، ދެއަތުގެ ބޯހިމާއިނގިލީން ކަންފަތުގެ ފުށުގައި ބޭނުމަކީ އެއްވެސް އަސްލެއްވާ ކަމެއް ނޫނެވެ.

ތަކްބީރު ކިޔާއިރު ދެއަތް ފުށުއަރަން ކަނޑައަޅުއްވާފައިވުމުގައި الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން އެއްވެސް އެއްޗެއް ޘާބިތެއް ނޫނެވެ.

ދެންފަހެ އަލްބާނީގެ 'އަލްއިރްވާއު' ގައި، ރަޙިމަހު الله ބުނެ ދެއްވާގޮތަށް އަރިހުން މަތިފުށުކޮޅު ގެންނެވީ ހަމަތަކާއި ރިވާވަނީއެވެ:

---

[197] رواه الترمذي: 239

[198] العلل لابن أبي حاتم: 384/2

[199] مسائل أبي داود: 46/1

(إذا استفتح أحدكم فليستقبل بيديه القبلة...)[200]

މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ނަމާދު ހުޅުވާލާނަމަ، ފަހެ އޭނާގެ ދެއަތް ޤިބްލައަށް އިސްތިޤްބާލުކުރާހުރިކަމެވެ."

މިހަދީޘް ޞައްޙަހެއް ނޫނެވެ.

އަދި އިބްނު ސަޢުދުގެ 'ޠަބަޤާތު'ގައި، މުޙައްމަދު ބިން ޔަޙްޔާ ބިން ޙައްބާނުގެ އަރިހުން، އެކަލޭގެފާނުގެ [illegible] އަރިހުން، ޢަބްދު الله ބިން ޢުމަރުގެ އަރިހުން ރިވާޔަތްކޮށްފައިވެއެވެ:

(يُحِبُّ... أن يَسْتقْبِلُ بإبهامه القبلة.)[201]

މާނައީ: "އެކަލޭގެފާނުން ތަކްބީރު ކިޔުއްވައިފިނަމަ ބޮޑުވާ އިނގިލިތަކުން ޤިބްލައަށް އިސްތިޤްބާލުކުރުމަށް ލޯބިކުރައްވައެވެ."

ޢަބްދު الله ބިން ޢުމަރުގެ އަރިހުން މިސަނަދު ޞައްޙަވެގެންވެއެވެ.

ނަމާދުގައި ދެއަތް އުނގުޅުގައި ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިލުމުގައިވާ އެންމެ ރަނގަޅު ރިވާޔަތަކީ މިއީއެވެ. ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން މިކަމުގައި އެއްވެސް އެއްޗެއް ޞައްޙަވެގެންނުވެއެވެ.

ދެންފަހެ އައްނަސާއީ، ވާއިލު ބިން ޙުޖުރުގެ އަރިހުން ރިވާޔަތްކޮށްފައިވާ ހަދީޘް ދަންނަވައެވެ:

200 المعجم الأوسط: 7801

201 الطبقات الكبرى: 4/117

(أنّ النبي ﷺ، كَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى رَأَيْتُ إِبْهَامَيْهِ قَرِيبًا مِنْ أُذُنَيْهِ، فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ كَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فَقَالَ: «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ»، ثُمَّ كَبَّرَ وَسَجَدَ، فَكَانَتْ يَدَاهُ مِنْ أُذُنَيْهِ عَلَى الْمَوْضِعِ الَّذِي اسْتَقْبَلَ بِهِمَا الصَّلَاةَ.)[202]

މާނައީ: "ނަބިއްޔާ ﷺ ތަކުބީރު ކިޔުއްވާ، ދެން އެކަލޭގެފާނުގެ ދެބޮޑުވާ އިނގިލިފުޅު ދެކަންފަތްބުޑުގާއި ކައިރިވެއްޖައުމަށް ދާންދެން ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލެވިކަން އަރުކަން ދުށީމެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢުކުރައްވަން ގަސްދުކުރެއްވިއިރު، ތަކުބީރު ކިޔުއްވާ ދެން ދެއަތް އުފުއްލެވިއެވެ. ދެން (ރުކޫޢުން ބޮލުފުޅު އުފުއްލަވަން) ފަހު އިސްތަށިފުޅު އުފުއްލަވާ ވިދާޅުވިއެވެ: 'سمع الله لمن حمده' ދެން އެއަށްފަހު ތަކުބީރު ކިޔުއްވާ ސަޖިދަކުރެއްވިއެވެ. އަދި ނަމާދު ފަށްޓަވަންވެސް އިސްތިޤްބާލުކުރެއްވި ދެއަތް ޤިބުލަ، ދެކަންފަތްބުޑުގެ ކައިރިގައި ދެއަތްޕުޅުވިއެވެ."

މިރިވާޔަތުގައި ބަޔަނިކަމެއްވެއެވެ. އަދި އެއާއިއެކު ތަކުބީރުކިޔުއްވާގޮތް ހާމަވެ ސާފުވެއެވެ.

އެހެރައިން (**އެބަހީ:** ދެއަތް ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިކުރުމަށް) އަބޫ ޙަނީފާއާއި އިއްތިފާޤުން ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި އެއީ އަރްކާނުގެ މަޤާމަކުން ފާޅުވާގޮތެވެ. އަދި ޙާފިޡު، އިބްނުލް ޤައްޔިމްގެ 'އައްޒާދު' ގައި އުފަދައިން ކަނޑައަޅުއްވާ، އަދި ދެއަތުން ޤިބްލައަށް އިސްތިޤްބާލުކުރުން ސުންނަތް ވެގެންވާކަމަށް ވިދާޅުވިއެވެ.[203] އެހެންކަމުން އެކަމުގައި އަޅުގަނޑުމެން ހަމަޖެހޭނީ ރަސޫލު الله ބޭނުން ކުރައްވާ އަދިކުން މަޝްހޫރުކޮށްވާ ރިވާޔަތްތަކެވެ. އަދި އިބްނު ޢުޘައިމީނުގެ ޝަރްޙުލްމުމްތިޢުގައި، ރަސޫލު الله

[202] سنن النسائي: 1102

[203] زاد المعاد: 296/1

ބްނު ޢުމަރުގެ އަރިހުން، ޢަބްދުއް ރަޙްމާނު ބްނުލް ޤާސިމްގެ އަރިހުން، ޔަޢްޤޫބު ބްނު ޢާސިމްގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ: ވިދާޅުވިއެވެ:

«مِنَ السُّنَّةِ فِي الصَّلَاةِ أَنْ يَبْسِطَ كَفَّيْهِ وَيَضُمَّ أَصَابِعَهُ وَيُوَجِّهْهُمَا مَعَ وَجْهِهِ إِلَى الْقِبْلَةِ»[204]

މާނައީ: "ނަމާދުގެ ސުންނަތްތަކުގެ ތެރޭގައި: ދެއަތް ހުޅުވާލާ، އަދި އިނގިލިތައް ކައިރިކޮށް ތަތްކޮށްލައި، އޭނާގެ މޫނާއި އެކުގައި ދެއަތް ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިކުރުންވެއެވެ."

މިއީ ސަޙީޙަކާއި ގުޅިގައިވާ ހަބަރެކެވެ. އެއީ އިބްނު އަބީ ޝައިބާ މިރިވާޔަތްކުރެއްވި މައްޗަށް ކަނޑައަޅުއްވާފައިވާ ބަޔާން ހަމަވާލުގަދައިންނެވެ. އަދި އިބްނު އަބީ ޝައިބާއަކީ ބޮޑު ކުރައްވާފައިވާ ޤަވާޢިދުތަކުގެ ބަޔާންތަކެވެ. އެހެންކަމުން އެއީ ގޮތެއްގައި މުހިއްމު ކަމެކެވެ.

ބައެއް ފިޤުހުވެރިން ވިދާޅުވެއެވެ: ޤިބުލައިން ކުރިމަތިލުން އިސްލާމްދީނުގެ ޝިޢާރުތަކުން ޝިޢާރެއް ކަމުގައިވެއެވެ. އެހެނީ ނަބިއްޔާ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ދުވަސް ހަނދާންކޮށް ޤިބުލައަށް ކުރިމަތިލުއްވީއެވެ. އަދި ސަޙީޙު ރިވާޔަތެއްގައި އެކަލޭގެފާނުގެ ދީނުގެ ޤިބުލަކަމުގައި ކުރިމަތިލުއްވީއެވެ. އަދި އެޤިބްލައަށް ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ:

(...قِبْلَتِكُمْ أَحْيَاءً وَأَمْوَاتًا.)[205]

މާނައީ: "...ދިރިހުރިހާލުގައްވެސް އަދި މަރުވުމަށްފަހުގައްވެސް ތިޔަބައިމީހުންގެ ޤިބްލައެވެ."

އަދި މިހެން ބަސްފުޅުގައި އައިސްފައިވެއެވެ:

---

[204] مصنف ابن أبي شيبة: 2716

[205] سنن أبي داود: 2875

﴿وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً﴾ [يونس: 87]

ފާއިދާ: "އަދި ބިރުވެރިމީހުންގެ ގޭތެރެ ފުޅުތަކަށްކުރެވޭ ހަދާނެވެ."

މިހެރީ ކަމެއް ފިރުޢައުނުގެ އަނިޔާވެރިކަމުގައި ނުވާ ކަންތައްތަކުގައިވެސް ފުރުޞަތުތަކުގައިވެސް ޝަރުޢީގޮތުން ވާޖިބުކުރުމުގެ ބަލިކަނޑުވެ. އިސްރާއީލުގެ މީހުންގެ ގޭގައި ނަމާދުކުރަމުންނެވެ.

އެހެންނަމަވެސް ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން ދިމާވެގެންވާ އުޅަބެއ: 'ތިޔަބައިމީހުންވެސް އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ގޭގައިވެސް ނަމާދުކުރައްވާށެވެ.' އެއީ ހިތްޖެހޭގޮތުން އަހައްކަށްވާވެ. އެކަމަކު އެހެން އެއްޗެއް ބޮޑެތް ސުންނަތާއި ނުހަނުވެ.

ދުނިޔޭގައި ތިޔަބައިމީހުންވެސް ތިޔަބައިމީހުންގެ ގޭގައި ނަމާދުކުރައްވާށެވެ، ދުނިޔޭގެ ދުވަސްކޮޅު ގެއަށް ރަނގަޅު ޖަމާޢަތް ނަމާދު ބައިވެރިވުމަށް، އަދި މަސްޖިދު ވަރަށް ބޮޑު ގޮތެއްގައި ވަޒަނާ ވަޒީނި ނަމާދުކުރައްވާށެވެ، އެކަމުގައި ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން އެއްވެސް އެއްޗެއް ބޭނުންކުރަނީ ނުހޯދާވެ. އެކަމަކު ބޭނުންކުރަނީ އެއްޗެއް އިސްލާމްގެ އަހުލުވެރިކަމުގެ ފަރުވާއިން ބޮޑުގޮތުން ފަރާތުގެ އަރިހުން، އަހަރެމެންނާ ހަވާލުވެ. އެކަމަކު ކޮބާ ޖަމާޢަތުން ވަރަށް ވަޒީފާވެ: 'ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދުކުރައްވާށެވެ.' **ޙަދީޘް:** ގޭގައި ނަމާދުކުރުން.[206]

މިކަމުގައި ފަރާތްތަކެވެ. އެކަން ބޭނުންކުރަނީ ދުވަސްކޮޅު ނުހަނުވެ. އަދި އަލްބައިހަޤީގެ އަރިހުން އެކަމުގައި އަހަރެމެންނާ ހަވާލުވެ.[207] އެކަމަކު އެޙަދީޘް ޞަޙީޙްކަން ޤަބޫލުކުރެވެ.

---

[206] تاريخ دمشق: 296/12

[207] السنن الكبرى للبيهقي: 7023

އަދި الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަރިހުން އޮޅުންބޮޅުންވެ ފުށުއަރާ އެކި ވަގުތަކުން މިކަމުގައި ޚަބަރު އައިސްފައިވެއެވެ. އެކަމަކު އެއްވެސް އެއްޗެއް ޞައްޙަ ނޫނެވެ.

ދެންފަހެ މިކަންގައި ދުރަށް އުޅުއްވުން، ބަސަރީން އެއީ ވާޖިބުއްކަމުގައި ބުނެއެވެ. އަދި ރާވީދު އަދާރިޔާސް އެދުރަދިން ހަޤީގަތް ބުނެއެވެ.

ދެކޮޅަށްވާނީ އެއީ ސުންނަތެއް ކަމުގައެވެ. **ޝަރަޙުކޮށްދީ އިމާމުވެ.** އަދި ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم ގެ ބަސްފުޅުގައިވާ: 'ތިމަންކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވަނިކޮށް ތިޔަބައިމީހުންނަން ފެނުނުގޮތަށް ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދުކުރާށެވެ.' އާއިއެކު އަތްއަޅުއްވުމުގެ މަސްއަލައި އެކަށީގެންވާ ދަލީލުތަކުގެ ސަބަބުން އަތްއުފުލުމަކީ ވާޖިބުއްކަމުގައި ބުނެވޭނެހެއްޔެވެ؟ **އެންމެ ބަރަކާތްތެރިވި** ވާޖިބުކަމަކަށް ނުބުނެވޭނެއެވެ. އެހެނީ ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم ވަނީ އަތްއުފުއްލެވުމުގެ ނަމާދުގައި އެތަކެއް ހަރަކާތްތަކެއްގެ މަތީގައި ދުރުންކަމެއް ދަށިކުރުންނަމާޔައެވެ. އަދި ނަމާދުގައި ދަރާއި އުޅުމަށް ވާޖިބުކަމަކަށް ބިނާކޮށް އެކަމަކީ ވާޖިބުއްކަމުގައި ނުބުނެއެވެ. އެއީ (އަތްއަޅުއްވާނެގޮތުގައި) ވާޖިބުކަމެއް ނޫން އަދި އިޖްތިހާދުކޮށް އިނުމާއި، ހިނގުން އިސްތިޙްބާބުކުރުމާއި، ހަނދާންކުރުމާއި، ދުޢާއާއި އިސްތިޣްފާރުކުރުމާއި، އަދި އުސޫލުތަކުން الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަރިހުން ބަޔާންވެގެން އައިސްފައިވާ އެފަދަ ކަންކަމެވެ. ދެންފަހެ ވާޖިބުކަމަށް ބުނެވިދާނެ، الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަރިހުން ޘާބިތުވެފައިވާ ހުރިހާ ކަމެއް ވާޖިބުކަމުގައި އެފަދަކަމެއް ބުނުން ޤަބޫލުކުރެއެވެ.

ސަލަފުންގެ ތެރެއިން އެއްވެސް ބަޔަކަށް ނަމާދުގައި ދެއަތް އުފުލުން ވާޖިބުކަމަށް ވިދާޅުވާ ނުވެއެވެ. އަދި އިބުނު ސީރީން ވިދާޅުވެއެވެ: 'އެއީ ނަމާދު ފުރިހަމަވުމުގެ ތެރެއިންވާ ކަމެކެވެ.' އަދި އަޙްމަދުވެސް އެފަދައިން ވިދާޅުވިއެވެ.[208] **ޚުލާޞާއަކީ:** ނަމާދުގެ ޙަރަކާތަށް

[208] مسائل صالح: 1574

ވާޖިބުވުމެވެ. އެވާޖިބުކަމުން އަނބުރާލާ ދަރީނާއެއް ވާނަމަ މުސްލިމެވެ. އެންމެ ވަރުގަދަ ދަލީލުތަކުގެ ތެރޭގައި:

- ދާއިމަން ކުރެއްވިކަމަށް ދުރުވާގޮތަށް ނަގުލުވެގެން ނުވުން.
- ނުވަތަ ބައެއް ފަހަރު ދޫކޮށްލިކަމަށް ސާބިތުވުން.
- ނުވަތަ ވަރީ ބާވައިލެއްވުންތަކަން ދެކެ އަޑުއިވުނު ސަހާބީން އެއްމައިގެއްގައި ފުރަތަމަފަރާތުގެ، އަދި ހަގީގަތްކުރުއްވާގޮތި ނުވުން ވެއެވެ.

އެންމެ ފަހު ކަމަކަން މިބަޔާންކުރި ކަންތައް ދަންނަނީ، ފަހުގެ ދީނަ ބަޔަކުވެސް މިކަމަން ސަމާލުވުމުން ފެނަގަސްދީފައިވެ. އަދި ރިއާޔަތް، ފަހަރެއްގައި (ސަހާބީންގެ އަރިހުން ފޮނުވައިގަންނަވާކަމުގައި) އެދީހުންނަން ފުންނުންނަމަވެސް އެކަމެއް ބަޔާންކުރައްވާފައިވާނެއެވެ. އެހެނީ ސަހާބީއެއްގެ ބަޔަކު ކުރިމަތީ ނޫންކަމުގައިވާނެއެވެ. އެހީން ސަހާބީންގެ އަރިހުން ކޮންމެ ގޮތަކުން ބަސްފުޅެއް ނުވަތަ އަމަލުފުޅުތަކެއް އަރަސް އެކަމުގައި ފަރަގުއް ނުކުރެއެވެ.

ކޮޅަށް ހުރުމާއި އޭގެ ޙުކުމް

ނަމާދުގައި ކޮޅަށް ހުރުމަކީ ރުކުނެކެވެ. އޭގެ ފަރުޟުކަންވަނީ ފަރުޟުނަމާދަށް ޚާއްޞަވެގެންނެވެ. ދެންފަހެ ސުންނަތް ނަމާދުތަކުގައި ކޮޅަށް ހުރުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. ނަފްލުގައި އިށީންދެގެން ނަމާދުކުރިޔަސް މައްސަލައެއް ނެތެވެ. އަދި الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ ޙަދީޘުން އެގޮތަށް ސާބިތުވެގެންވާނީއެވެ. އެއީ އޭނާ ބުރުދަވެރިވެގެން ނުވިޔަސްމެއެވެ. ދެންފަހެ ސަލާމަތުންހުރި މީހާ އިށީންދެގެން ކުރާ ނަމާދުގެ އަޖުރު، ކޮޅަށް ހުރެގެން ނަމާދުކުރާ މީހާގެ އަޖުރުގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައެވެ. އެއީ الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ ޙަދީޘުން ސާބިތުވެގެންވާ ގޮތައިންނެވެ.[209] ދެންފަހެ އުޒުރެއް ބަލިވުމާއެކުގައި ވީނަމަ، އޭނާއަށް ފުރިހަމަ އަޖުރު ލިބިގެންވެއެވެ. އެއީ ބުޚާރީ، އަބޫ މޫސާ އަލްއަޝްޢަރީގެ ޙަދީޘުން ރިވާކުރައްވާ ގޮތައިންނެވެ. الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ:

(إذَا مَرِضَ الْعَبْدُ أَوْ سَافَرَ كُتِبَ لَهُ مِثْلُ مَا كَانَ يَعْمَلُ مُقِيمًا صَحِيحًا.)[210]

މާނައީ: "އަޅާ ބަލިވެއްޖެނަމަ ނުވަތަ ދަތުރުކޮށްފިނަމަ، އޭނާ (ރަށުގައި) ތިއްބެވުރު ޞިއްޙަތު ސަލާމަތުންހުރި ކުރަމުން ދިޔަ ޢަމަލުތަކުގެ އެފަދައިން އޭނާއަށް ލިޔުއްވޭނެއެވެ."

އެހެންކަމުން ހުރީ ޞިއްޙަތުގައި ހުންނަ ޢާދަތާއި، ބަލި ޢާދަތާއި އެއްގޮތްވެގެންވެއެވެ.

އިންސާނާގެ ޤުދުރަތް ދުވަސްވެ، ނުވަތަ ބަލިވެގެން ދެން ކޮޅަށް ހުންނަން ދަތި ހުނދަދުވެގެންވާނަމަ، ޢަޞާއަކަށް ބުރަވެސް، ނުވަތަ ފާރުއެއްގައި ލެގިގެންހުރެ ފަރުޟުނަމާދު

---

209 صحيح البخاري: 1115

210 صحيح البخاري: 2996

ކުރުމަކުން މައްސަލައެއް ނެތެވެ. ނަބިއްޔާ ﷺ އެފަދައިން ޢަމަލުކުރެއްވިއެވެ. އެއީ އަބޫ ދާވޫދު، އުއްމު ޤައިސް ބިންތު މިޙްޞަންގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވި ފަދައިންނެވެ:

«أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ لَمَّا أَسَنَّ وَحَمَلَ اللَّحْمَ، اتَّخَذَ عَمُودًا فِي مُصَلَّاهُ يَعْتَمِدُ عَلَيْهِ»[211]

މާނައީ: "ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ އުމުރުން ދުވަސްވުމުގެ ހަށިގަނޑުގައި މަސްބޮޑުވުމުން، އެކަށޭގޮތުގެ މުސައްލާގައި ލެނގިލައިގަން ތަނބެއް ނަންގަވައިފިއެވެ."

ދެންފަހެ ސުންނަތް ނަމާދުތައް ތަންނަނެ، ކޮންމެ ބާރުގެއްލިގެން ކޮންމެ ގޮތަކަށްވިޔަސް ބޯކޮށްލާ ތެދުވެގެން ނަމާދުކުރުން އިސްތިޢާނުން ހުއްދައެވެ.

211 سنن أبي داود: 948

ސުތުރާ

އިމާމުކަމުގައި ނުވަތަ ވަކިން އެކަހެރިކޮށް ނަމާދުކުރާ މީހުންނަށް ޚާއްޞަގެ ކުރިމަތީގައި ސުތުރާއެއް ބެހެއްޓުން ސުންނަތް ވެގެންވެއެވެ. އެއީ ތަނބެއްވިޔަސް، ފާރެއްވިޔަސް، މީހެއްވިޔަސް ނުވަތަ ސަވާރީއެއްވިޔަސް ނުވަތަ ގަހެއްވިޔަސްމެއެވެ. ސުތުރާގެ ދިގުމިން ސަވާރީގެ ގޮނޑީގައި ފުރޭން ހަރުކޮށްފަ އިންނަ ދަނޑިބުރި ވަރުވެސް ސުންނަތް ވެގެންވެއެވެ. އެހެނީ ނަމާދުކުރާ މީހާގެ ސުތުރާއާއި ބެހޭގޮތުން ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم އާއި ސުވާލުކުރެވުމުން ޖަވާބުދެއްވިއެވެ:

(مِثْلُ مُؤَخِرَةِ الرَّحْلِ)[212]

މާނައީ: "ސަވާރީގެ ގޮނޑީގަ ފުރޭން އިންނަ ދަނޑި ފަދައިންނެވެ."

އިމާމް އަޙްމަދު އޭގެ މިނަކީ އެއް ދުރާޢުގައި މިންކުރެއްވިއެވެ.[213] ދެންފަހަ ނަމާދުކުރާ މީހާގެ ކުރިމަތީގައި ގޮސްގެން ދެމެދުން ދަންނަނަމަ، އެކަމުގައި އަޙްމަދުއާއި، އަބޫ ދާވޫދުގައި ބަޔާނެއް އައިސްފައިވެއެވެ.[214] އެކަމަކު އެބަދަލީ ބިލިކަންޏެވެ. އެކަމަކު އިމާމް އަޙްމަދު އެފަދައިން ފުޅާވާފަރާތަކަށެވެ. އަދި ޚަސަނަދެޔާ ހަނދުރެވިފައެއް ގޮތަށް ނަމާދުކުރާ މީހާގެ ކުރިމަތީގައި އެޔާ ގޮސްގެންކަމަށް ހިފެހެއްޓެވިއެވެ.[215]

އަދި ސުތުރާއާއި ގާތުގެ ހުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އަދި ހާސްކަމާއި ސުތުރާއާއި ދެމެދުގައި ގާތްގޮތަކަށް ތިން މުންގަވަރަށް ކައިރިވުން އެދިވޭގެންވެއެވެ. އެއީ އަޙްމަދުއާއި،

212 صحيح مسلم: 499

213 مسائل الكوسج: 466/2

214 مسند أحمد: 7392، وأبو داود: 689

215 مسائل أبي داود: 66/1

އައްނަސާއީ، މާލިކުގެ އަރިހުން، ނާފިޢުގެ އަރިހުން، އިބްނު ޢުމަރުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ:

(الرسول ﷺ دخل الكعبة وصَلَّى وَبَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِدَارِ ثَلَاثَةُ أَذْرُعٍ.)[216]

މާނައީ: "ރަސޫލާ ﷺ ކަޢުބާއަށް ވަދެވަޑައިގެންނެވި، އަދި އެކަލޭގެފާނާއި ފާރާއި ދެމެދުގައި ތިން މުށް ހުންނަވަރަށް ބަހައްޓަވައިގެން ނަމާދުކުރައްވިއެވެ."

[216] رواه أحمد: 6231، والنسائي: 749

ނަމާދުގައި ލޮލުގެ ބެލުން ހުންނަންވާނީ ތަން

ދެން އާންމާގެ ނަޒަރެވެ. ތަކްބީރު ކިޔުމަށްފަހު އާންމާގެ ނަޒަރު ހުންނަން ޖެހޭނީ ކޮންދިމާލަކަށް ހުއްޓެވެ؟ الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން، އެކަށޭގޮތުން ސަޙީޙަ ޙަދީޘާ ތަނަށް ބެއްލެވުން ހުންނަނިކަމަށް ހަވާލާ އައިސްފައިވެއެވެ. މިއީ ޞައްޙަ ޙަދީޘެއް ނޫނެވެ.

ކަޢުބާގެ ތެރޭގައި ނަބިއްޔާ ﷺ ކުރެއްވި ނަމާދު ބަލާނަމެވެ، އިބްނު ޚުޒައިމާއާއި އަލްޙާކިމް، އަޙްމަދު ބިން އަބީ ސަލަމާ، ޢުމަރު ބިން މުޙައްމަދުގެ އަރިހުން، މޫސާ ބިން ޢުޤްބާގެ އަރިހުން، ސާލިމު ބިން ޢަބްދި الله ގެ އަރިހުން، ޢާއިޝާގެ އަރިހުން ރިވާޔަތްކުރައްވާފައިވާ ރިވާޔަތުގައިވެސް އެހެން އައިސްފައިވެއެވެ:

(دَخَلَ الرَسُولُ ﷺ الْكَعْبَةَ مَا جاوز بَصَرُهُ مَوْضِعَ سُجُودِهِ حَتَّى خَرَجَ مِنْهَا.)[217]

މާނައީ: "ރަސޫލާ ﷺ ކަޢުބާއަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު އެތަނުން ނިކުމެވަޑައިގަތުމަށްދާންދެން އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްލެވުން ސަޖިދަ ކުރައްވާ ތަނުން ބޭރަކަށް ނުދެއެވެ."

އަލްބާނީ ބުނާ ޙަދީޘުގެ ދަރަޖަ ޟަޢީފެވެ.

އަބޫ ޙާތިމްގެ ޢިލަލުގައި ވިދާޅުވެއެވެ: 'މިއީ މުންކަރު ޙަދީޘެކެވެ.'[218]

އެހެންކަމުން އެއްވެސް ބާވަތެއްނެތި، ހަމަ ނަބިއްޔާ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްލެވުން، ސަޖިދައިގެ މަޤާމަށް ޙަޞްރުކުރެވިގެން ހުންނަވާ އެންމެ ބޮޑު ސަބަބަކީ الله މަތިވެރިކަމާއި ޚުޝޫޢުގެ ސަބަބުންނެވެ. އެއީ ނަމާދުގައި އެކަލޭގެފާނު ވާޖިބުކޮށް ނޫނެވެ. މިހެންވެ ޝާފިޢީ

---

217 صحيح ابن خزيمة: 3012، والحاكم في المستدرك: 1761

218 العلل لابن أبي حاتم: 310/3

رضي الله عنها ދެރަކަތިން ތަޙިއްޔާތު ވިދާޅުވިއެވެ: 'އެތަނުން ނިކުމެވަޑައިގެންފުލަން ތާނގައިނެތެވެ.'

ދެވަނަ: ސަލާމް ދެއްވުމަށްފަހުގައިވެސް ދެރަކަތިން އެކަލޭގެފާނު ދުރުކުރެއްވިއެވެ. މިއީ ޚުޝޫޢުއަށްޓަކައި ނިކަމެތިވެވަޑައިގަތުމެވެ. ނަމާދަށް ހާޒިރުވެވޭނީ ކަމެއްނޫނެވެ.

ނަމާދުގައި ބޭނުން ކުރަނަން ޖެހޭތަނަކާއިމެދު، الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ ހަދިޔާން އެންމެ ބޮޑެތި އަޅިއްސަވައިދާ ޙަދީޘް: އެކަލޭގެފާނުގެ އިސްތިޢާޛުން އިސްތިޢާޛް ކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ތަޝައްހުދު އިސްތިޢާޛް ކުރައްވާ ނަމާދުކުރެއްވިކަން ރިވާކުރެވެއެވެ. -ދެވަނަ: ހައްދަރުވާތަކުގެއިއެވެ- އެކަމުގައި ހައްސަވާ ކަމާތުން ހަރުގެވެ އެއްޗަކީ މިއެވެ.[219] އެކަމަކު މިހަދަރީފުން ޙަދީޘް ރިވާކުރެވެއެވެ. އެއްގޮތް ވާހަކަތަކެއްކަން ހަދި ހަނދާނުކުރެވެ.

ނަމާދުކުރަނީ ހުރިހާ މިހާ، އިސްލާމް އެންމެ ޚުޝޫޢުތެރިކަން ބޭނުން ދިމާވާނެ ބޮޑަށްހުރެވެ. އެކަމަކު ހުރިހާ ބޭނުން ހަރާމްވެގެންވެއެވެ. އެއީ ނަބިއްޔާ ﷺ އެކަން މަނާކުރައްވާފައި ވާކުންނެވެ.[220]

ހުޅަނގަކަށް ދެވޭ ކަނާތާއި ވާތްފާރާތަށް ޤިބުލަ ހިމަނާ ބޭނުން މަކުރޫހުވެގެންވެއެވެ.

އެހެންނަމަވެސް ބޭނުމަކަށް ހުޅަނގުން ޖެހުނީނަމަ މަކުރޫހުއެއް ނޫނެވެ. އެއީ މިސްކިތަކުން ދުރުގައި ހުރެ މަސްޖިދުލް ޙަރާމް ކަރަކަ ބަޔަކު އިރު ނުވަތަ ކުޑަކުޑަ ކަމެއްޖެހިއްޖެ ބަޔަކު ޗުއްޓީއަރިއަށް މިހާރު ގައްދޫޖެހިން ވެއްޖެހެން ބަޔަކު މަސްދަކަން ކަމަކުތޮށިގައި ރޮއިވަކަން ހުޅަނގަކަށް ބޮޑުކުރެވުން މަކުރޫހުއެއް ނޫނެވެ.

[219] سنن أبي داود: 990، والنسائي: 1275

[220] صحيح البخاري: 750، ومسلم: 428

އެކަމަކު ދީބަލިން އުއްޓާލި ޒޫވެ އެނބުރިގަތުން ހަރާމްވެގެންވެއެވެ. އެއިރުން ނަމާދު ބާރުވެފައިވުމެވެ. އެހެންކަމުން އާލާގެ ޖެހުން ކަނޑައަޅާ ފާހަގަކޮށް ބެލުމާއި، އިމާމާ ދިމާލަށް ބެލުމާއި، ދުރުގައިހުރި ދިމާލަށް ބެލުމާއި، ނުވަތަ ސަޖިދަ ޖެހޭތަން ބެލުން ދަންނަވައެވެ، އެކަމުގައި މައްސަލައެއް ނެތެވެ. އެހެނަސް އެންމެ ހުޝޫޢަށް ދިމާލަކީ ސަޖިދަކުރާތަނަށް ބެލުންނެވެ.

الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ އިސްކޮޅު ދަށަށް ޖައްސަވާކަމަށް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. އެއީ އަލްބައިހަޤީގެ ސުނަނުގައި، ހުޝައިމް ބިން ބަޝީރުގެ ދަރިކަލުން، ޢަބްދު الله ބިން ޢައުނުގެ ދަރިކަލުން، މުޙައްމަދު ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތުގައިވެއެވެ:

(كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا صَلَّى رَفَعَ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ تَدُورُ عَيْنَاهُ يَنْظُرُ هَاهُنَا وَهَاهُنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ۝ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ﴾ [المؤمنون: 2] فَطَأْطَأَ ابْنُ عَوْنٍ رَأْسَهُ وَنَكَّسَ فِي الْأَرْضِ)[221]

މާނައީ: "الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ނަމާދުކުރައްވާހިނދު އުކަށޭގޮތުގެ އިސްކޮޅު އުޑާއި ދިމާލަށް އުފުއްލަވާ، އެތަން މިތަން ބައްލަވާކަމުގައިވެއެވެ. ދެން الله تعالى ބާވައިލެއްވިއެވެ:

﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ۝ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ﴾ [المؤمنون: 1–2]

މާނައީ: "މުއުމިނުން ކާމިޔާބުވެއްޖެކަން ޔަޤީނެވެ. އެބައިމީހުންނީ އެބައިމީހުންގެ ނަމާދުތަކުގައި ޚުޝޫޢުވެރިވާ މީހުންނެވެ."

ދެން އިބްނު ޢައުނުގެ އިސްކޮޅު ދަށަށް ޖައްސަވާ، ބިމަށް ބައްލަވަން ފެށުއްވިއެވެ."

---

221 السنن الكبرى للبيهقي: 3539

އަދި އަލްއާޖުއްރީއާއި އަލްބައިހަޤީ ރިވާކޮށް، ސަޢީދު ބިން އަލްމުސައްޔިބުގެ އަރިހުން، އިބްނު ޢަވްނުގެ އަރިހުން، އިބްނު ސީރީންގެ އަރިހުން، އަބޫ ހުރައިރާގެ އަރިހުން ސަނަދު ދެވިގެންވާ ތަކިރުވެސް ރިވާކުރެއެވެ. އެކަމަކު ބަޔަހަޤީ ހިފުމުގެގޮތުން ގޮތަކީ މިރިވާތަކަށް މުރުސަލުވެގެންވުމެވެ. އެއީ އަލްބައިހަޤީ ބަޔާންކުރައްވައިފައިވެ.

ދެން އެއަށްފަހު އިސްތިޢާރާލު ދަށަށް ޖެއްސުމުން، ސަޖިދަވާ ދިމާލަށް ނަޒަރު ބެހެއްޓުން ލާޒިމުކުރޭހެއްޔެވެ؟ ފަހަރެއްގައި އިންސާނާ އިސްތިޤާމަތު ޖަހައިގެން އޯސާގެ ދެއަތްތިރިއަށް ދިމާކަން، ނުވަތަ ދެފައިގެ އިނގިލިތަކާއި ދިމާކަން، ނުވަތަ ސަޖިދަވާ ދިމާކަން، ނުވަތަ ކުރިމައްޗަށްވެސް ބަލަހައްޓައިގެން ހުރެވޭނެއެވެ. އެހެނީ ތޮޅުގެ ފުންމަތީ އިސްތިޤާމަތް ޖެހުން މިއީކަމުގައިވާތީ އެއްކަލާ ނޫނެވެ. އެކަމަކު އިސްތިޤާމަތުގެ ހުވަދި: ޚުޝޫޢަހާއި ޚުޟޫޢުވުމާއި، ހަމަޖެހުމާއި، ﷲ تعالیٰ ގެ ކުރިފުޅުމަތީގައި އަދަބުވެރިވުމެވެ. މިއީ އެކަންތަކުން އެންމެ ދެރަގޮތް ދަލީލުކުރާ ކަންތަކެވެ.

އެހެންކަމުން ސަޖިދަވާ ތަނަށް ބެލުމުގައި ބައެއް ސަލަފުންގެ އަރިހުން އައިސްފައިވެއެވެ. ސުލައިމާނު އަލްރަޙުމާނީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ:

(رَمَقْتُ عُمَرَ بن عبد العزيز فِي صَلَاتِهِ فَكَانَ بَصَرُهُ إِلَى مَوْضِعِ سُجُودِه)[222]

މާނައީ: "އުމަރު ބިން ޢަބްދުލްޢަޒީޒު ނަމާދުކުރައްވަން ހުންނަވަނިކޮށް އަހުރެން ފާރަވެރި ބަލަންހުރީމެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނުގެ ލޯފުޅުން ބައްލަވަން ހުންނަނީ ސަޖިދަވާ ތަނަށެވެ."

އަދި މުސްލިމް ބިން ޔަސާރުވެސް އެފަދައިން ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި ޤަތާދާ އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުން އެފަދައިން ރިވާކުރެއްވިއެވެ. އަދި ޙައްމާދު، އިބްނު ސީރީންގެ އަރިހުން، އަދި

222 السنن الكبرى للبيهقي: 3543

އަލްއަސްވަދު، އައްނަޚަޢީގެ އަރިހުން އެފަދައިން ރިވާކުރެއްވިއެވެ. އެރިވާޔަތްތައް ނަގުއްވީ އިބްނު އަބީ ޝައިބާއެވެ.[223]

އަބޫ ޙަނީފާއާއި، އައްޝާފިޢީއާއި، އަޙްމަދުވެސް ނަމާދުގައި ސަޖިދަވަގާއި ދިރާގަތަން ބުނެން ޝަރުޢުވެގެންވާކަމަށް ވިދާޅުވެފައެވެ.

އަދި ފިޤުހުވެރީންގެ ޖަމާޢަތް މިކަމުގައި ތަޙްރީކުނުކުރުމެވެ. އަދި އިސްޙާޤުގެ ޙަނަފީ މަޛްހަބުގައި މިކަން ދެކެވިފައެވެ. އެއީ 'އަލްމަބްސޫޠު' ފޮތުގައި ޙަދީޘްތަކުގައިވާ ފަދައިންނެވެ. އަދި އައްޝާފިޢީގެ އަރިހުން ނަގުލުކުރެވޭ ތަޙްރީކުގައި: ކޮށަން ހުރިނަމަ ބަރާބަރު ސަޖިދަވާ ދިމާލަށެވެ. އަދި ރުކޫޢުގައި އިންނަވައިރު ބޮޑުވާ ދޫކުރައްވާގަތެވެ. އަދި ސަޖިދާގައި އިންނަވައިރު ބޮޑުވާ ނެރުމާއި ދިމާލަށެވެ.[224] މިފަދަ ޤައުލަކަށް ޝާރިޙު އަލްފާސީވެސް ވިދާޅުވެއެވެ.[225] އެކަމަކު މިއީ ދަލީލާ ޙަދީޘްތަކާ ތަޙްރީކު ޚިލާފުވުމެވެ.

ދެންފަހު އައްތަޙިއްޔާތުގައި އިންނަވައިރު ބޮޑުވާއި، އިޝާރާތްކުރުމުގައި، އަޑު ދޫވާރު އަދި އައްސުނަނުގައި އިބްނު ޢުމަރު ބަޔާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެއެވެ:

«أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ إِذَا قَعَدَ فِي التَّشَهُّدِ وَضَعَ كَفَّهُ الْيُسْرَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَى، وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ لَا يُجَاوِزُ بَصَرُهُ إِشَارَتَهُ»[226]

މާނައީ: "الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ އައްތަޙިއްޔާތަށް އިށީންދެވަޑައިގެންފިނަމަ އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތްއަތްތިލަ، ވާތް ފައިމައްޗަށް ބާއްވަވައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ

223 مصنف ابن أبي شيبة: 6501، 6502

224 المبسوط للسرخسي: 1/25

225 التمهيد لابن عبد البر: 17/393

226 سنن أبي داود: 990، والنسائي: 1275

ޝަހާދަތް އިނގިލިން އިޝާރާތް ކުރައްވައެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްލަވުން، އިޝާރާތް ފަހަނައަޅާ ނުދެއެވެ."

އިމާމް މުސްލިމްވެސް މިރިވާޔަތް ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެކަމަކު 'އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްލަވުން، އިޝާރާތް ފަހަނައަޅާ ނުދެއެވެ.' މިއިތުރުބަސްނާ އިބާރާތް ނުނެރުއްވައެވެ. އެއިން ދަލީލުކުރަނީ އެކަލޭގެފާނު އެއިތުރުބަސްނާ ވާހަކަ ބަޔަކި ނުދަންނަކަމެވެ.[227]

އެއިތުރުބައި ރިވާކުރުމުގައި މުހައްމަދު ބިން އަޖްލާނުވެސް އެކަހެރިވެގެންނުވެއެވެ. އަދި އުބައިދުގެ އަރިހުން ޙަރާޙާ އަލްޙަކަމްޖީން، އާމިރު ބިން އަބްދި ﷲ ބިން ޒުބައިރުގެ އަރިހުން، އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާފުޅުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ. އަދި މުހައްމަދު ބިން އަޖްލާން ނޫނީ އެފަދައިން ރިވާނުކުރެއެވެ.

އަދި އިމާމް މުސްލިމް، އައްލައިޘް ބިން ސަޢުދު އަދި އަބޫ ޚާލިދު އަލްއަޙްމަރުގެ އަރިހުން، މުހައްމަދު ބިން އަޖްލާނުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ. އެކަމަކު އިނގިލިޖެހުމާއި ދިމާލަށް ބައްލަވާ ފަދަ ދިކުރު ނުކުރައްވައެވެ.

އަދި އަބޫ ޔަޢުލާގެ މުސްނަދުގައި އިބްނު ޢުމަރުއާ،[228] އަދި އަބޫދާވޫދުގައި ޢާމިރު ބިން ސަޢުދު،[229] އަދި އަބޫ އަވާނާގެ މުސްތަޚްރަޖުގައި އަމްރު ބިން ދީނާރު،[230] މިހުރިހާ ބޭކަލުން މުހައްމަދު ބިން އަޖްލާނުގެ އަރިހުން އެއިބާރާތް ގެންނެވިއެވެ. އެކަމަކު އެއިތުރު އިބާރާތް ގެންނެވިފައި ނުވެއެވެ.

---

227 صحيح مسلم: 579

228 مسند أبي يعلى: 6806

229 سنن أبي داود: 989

230 مستخرج أبي عوانة: 2019

އަދި އަބޫ ދާވޫދުގައި އުޘްމާނުގެ ބަސް ޙަދީޘް،[231] އަދި އަލްބައިހަޤީގައި މަރުވީމާ ބަސް ޒުބައިރުގެ އަރިހުން، ޢާމިރުގެ އަރިހުން އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުން ވެސް ގެންނެވިއެވެ. އެކަމަކު އެބައި ޒިކުރު ނުކުރައްވައެވެ.[232]

އެންމެ ޞައްޙަގޮތަކީ މިއީއެވެ.

އައްނަސާއީގައި ޢަބްދު ﷲ ބިން ޒުބައިރުގެ އަރިހުން، އިބްނުއް ޒުބައިރުގެ ޙަދީޘާއި އެއްމާނައެއްގައި އައިސްފައިވެއެވެ.[233] އެކަމަކު އެއީ ބިރްޟުވެގެންވާ ރިވާޔަތެއް ނޫނެވެ. އެހެނީ އެރިވާޔަތުގައި އިޝާރާތުގެ ބަސް ޒިޔާދަކުރައްވާފައިވާތީ، މުސްލިމް ބަސް އަބީ މަޢްރޫރުގެ އަރިހުން، ޢަލީ ބަސް ޢަބްދިއްރަޙްމާނު އަލްމުޢާވީގެ އަރިހުން، ޢަބްދު ﷲ ބަސް ޢުމަރުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވުމުގައި އެކަކަށްވެފައިވެއެވެ. އަދި އެބޭފުޅާގެ މިރިވާޔަތުގައި، ސަބާބަތު ބޮޑުއިނގިއްޔާއި ގުޅުވު ބަސް އަނަސް، މުސްލިމްގެ އަރިހުން ރިވާކުރުމުގައިވެސް ޒިޔާދަވެފައިއެކަންނުވެއެވެ. އެއީ އިމާމް މުސްލިމްގެ ޞަޙީޙުގައިއެވެ.[234] ޔަނީ އެބާވަތުން ޙުކުމުގެ ބުރުން ބަހައްޓައިގެން ތަސްގެ ވަރަކަ ޒިކުރު ނުކުރައްވައެވެ.

މިއީ އިމާމް އަލްބުޚާރީވެސް ބުރަވެވަޑައިގަތުމި ގޮތެވެ: އެއީ ނަމާދުގައި ބަލަންވީ ތަނާއިމެދު އެއްޗެހި ފެނުނުވަރަކަށެވެ. އެގޮތުން އެކަލޭގެފާނުގެ ފޮތް އައްޞަޙީޙުގައި ތަރުޖަމާކުރައްވާ ވިދާޅުވިއެވެ: (بَابُ رَفْعِ الْبَصَرِ إِلَى الْإِمَامِ فِي الصَّلَاةِ)[235] 'ނަމާދުގައި އިމާމާ ދިމާލަށް

---

[231] سنن أبي داود: 988

[232] السنن الكبرى للبيهقي: 2830

[233] سنن النسائي: 1160

[234] صحيح مسلم: 580

[235] صحيح البخاري: 1/150

އިސްތިރުޚާ ބޭނުން ނަންގަނެވުނު ބާބު' އެވެ. މިއިބާރާތުން އެކަށައަޅާފައިވާ އެއިޝާރާތް ކުރައްވައި މިބާބުގައި އައިސްފައިވާ ރިވާޔަތް ބަލިކަށިކަމުންނެވެ.

މިހެންވެ އިމާމުވިރިންގެ ބަސްތުރުޖަމާއަށް ގެންނަވާ، އަދި ބައެއް ދަލީލުތަކަށް ގެންނަވުމަކީ އިބްނު ޢަބްދުލްބައްރުގެ 'އައްތަމްހީދު' ގައި ވިދާޅުވެއެވެ:

(هَذَا كُلُّهُ تَحْدِيدٌ لَمْ يَثْبُتْ بِهِ أَثَرٌ وَلَيْسَ بِوَاجِبٍ فِي النَّظَرِ.)[236]

މާނައީ: "މިހުރިހާ އެއްޗަކީ އެކަށައެޅުމެއް އަޘަރެއް ސާބިތުވެގެންނުވާ ކަށަވަރުގައިވާ ކަނޑައެޅުމެކެވެ. އަދި ބެލުމުގައި ވާޖިބުވެގެން ނުވާކަމެކެވެ."

މިބާބުގައި އައިސްފައިވާ ޙަދީޘްތައް ބަލިކަށިވެގެންވާކަމަށް ޢަލީ ބިން ޝައިބާނުގެ ޙަދީޘް ދަލީލުކޮށްދެއެވެ:

ޢަލީ ބިން ޝައިބާނު: ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ފަހަތުގައި ބާރަކުރުންނަށް އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވައި ދެއްވީމާ ހުސްކުރުމަށް ބައްލަވާލައްވައި، އެމީހުން ކުރަނިކޮށް އެކަލޭގެފާނު ދެލޯގެ ކޮޅުން ބައްލަވާލެއްވިއެވެ. އެއީ ރުކޫޢުގައި އަދި ސަޖިދާގައި ބުރަކަށި ހަމަނުކުރާ މީހެކެވެ. ފަހެ ވިދާޅުވިއެވެ:

(النَّبِيِّ ﷺ صلى بهم، فَلَمَحَ بِمُؤْخِرِ عَيْنِهِ إِلَى رَجُلٍ لَا يُقِيمُ صُلْبَهُ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ، فَقَالَ: "لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَا يُقِيمُ صُلْبَهُ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ.)[237]

މާނައީ: "ނަބިއްޔާ ﷺ އެބޭކަލުންނާއެކު ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނުގެ ލޮލުގެ ކޮޅުން، ނަމާދުގެ ރުކޫޢުގައި ސަޖިދާގައި ބުރަކަށި ހަމަނުކުރާ ސީދާ ނުކުރާ މީހެއް

---

236 التمهيد لابن عبد البر: 393/17

237 مسند أحمد: 16297، وابن ماجه: 871

ފެނިވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އެހިނދު ބަރީތުކުރެއްވިއެވެ: "ރުކޫޢާއި ސަޖިދާގައި އޭނާގެ ބުރަކަށި ސީދާ ނުކުރާ މީހަކަށް ނަމާދެއް ނުވެއެވެ."

ނަމާދުކުރާ މީހާގެ ކައިރީގައި ނުވަތަ ފަހަތުގައިވާ މީހެއްގެ ކުރަވަރު ފެންނަމަޔާ އަދި ސަޖިދަވަޑަގަން ބަލަންހުރިކަން ނަފީކުރާ ކަޑުއްސުންނެވެ. އެހެންނަމަވެސް ސަޖިދަވަގަތު ބުރުގާއި އޮޅިގައި، އެކަށޭގޮތުގެ ފަރަގުޖެހުން ކަނޑުވަމުގައި ނުވަތަ ފަޅުގައި ނަމާދަށް މީހުން ރުކޫޢާއި ސަޖިދަ ފުރިހަމަކުރުމުގެ ނުވަތަ ދުރުކުރޭ ބާރުލުން (ބައްޓަވާ) އެހިމެނޭގޮތުން، ދޫކޮށްލައި އެކީ ޖަމައަންވާނެއެވެ.

ދަލީލު: ފަރުޟު ނަމާދުގައި ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ބާރަލު ހުސްނަވާގޮތް ސިފަކޮށްދިން ސިފަކުރައްވަމުން ގެންދިޔައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ޙައްވާވިދާޅުވާއިރު ތިންބެހިފުޅު ހުޅުވާ ވާހަކަތަކުން އެއްބާކުން ދުނުކުރެއްވިއެވެ. އެއީ ތަކްބީރުގައި ހުއްޓެވުމުގެ ތަކުރާރުކުރާ ރިވާޔަތުގައިވާ ފަދައިންނެވެ.[238] މިއީން ދުރަވަރީ އެބާކުރުން ސަޖިދަވަގަތު ބައްޓަވުން ނުވިއްބާ ކަމެވެ. މިރާވައްޓެން ބެހޭގެ ބާގަދު ދަލީލުދެއްކުމެވެ. ދެން ހައްބާގެ ރަޙީމް ގެންނެވިއެވެ.

ފަރުޟު ނަމާދުގައި ނަބިއްޔާ ﷺ ކޮށްދިން ހުސްނަވާގޮތައި، އެކަލޭގެފާނުގެ ބާރަލުގައި، އެކަލޭގެފާނުގެ ރަސޫލާއާއި ސަޖިދާއާއި ސަލާމްދެއްވުން ބުރުކާން -ކަނޑައަޅައި ވާއަޅަން ސަލާމްދެއްވާކަން- ބަހާންކާން އެބައް ނަގާސްތަކާއި އަޙުސަފުއިވެއެވެ. އެއިން ދަލީލުކުރަނީ އެބާކުރުން ނަބިއްޔާ ﷺ އަށް ފުރަބަރާ ބައްޓަވާކަމެވެ. އަދި އެބާކުރުންގެ ސަޖިދަވަރުބަކަށް ބައްޓަވަން ނުޖެއްބަވާކަމެވެ.

---

238 صحيح البخاري: 746

އަދި ނަބިއްޔާ ﷺ މީސްތަކުންނާއިގެން ނަމާދުކުރައްވަން ހުންނަވާ، އެކަލޭގެފާނުގެ އަންހެން ދަރިކަނބަލުންގެ ދަރިކަނބަލުން ކުޑަގައިވާ އުމާމާ ބިންތު ޒައިނަބު އުރުއްވައިގެން ހުންނެވި ވާހަކައާއި، އަދި އެކަލޭގެފާނު ސުޖޫދުކުރައްވާހިނދު އެކުއްޖާ ފުޅު ބަހައްޓަވާކަމާއި، އަދި ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާހިނދު އުފުއްލަވާކަން އެބޭކަލުން ސިފަކުރައްވާ އައިސްފައިވާ ވާހަކައިންވެސް އެކަން ބަޔާންވެގެންވެއެވެ.[239]

މިންވަރީ: ވަކި ހާއްސަ ދިމާލަކަށް ކަނޑައެޅިގެންވުމަކީ ނަމާދުގައި ހުޝޫޢުއްތެރިވުމުގެ ޝަރުޠެއް މަދީބަދު ނަކުލާ ކަލަކުވެ. އެހެން ނަމާދުގައި ހުޝޫޢުއްތެރިވުމުގެ އެންމެ އަދުނާ ދަރަޖަ ވަކި ތަނަކަށް އެކަން ހާއްސަކޮށްދޭން ނުވުމެވެ. އެހެންކަމުން އަނާގެ ނަމާދުގައި އެންމެ ހުޝޫޢުއްތެރިކަން ބޮޑުވާ ގޮތަކަށް އެކަން ކަނޑައެޅިގެން ނުވެއެވެ. އެގޮތުން ބުނެވިދާނެއެވެ: ނަމާދުކުރާ މީހާ ބަލަން ހުންނާނީ އޭނާއަށް އެންމެ ހުޝޫޢުއްތެރިވާ ދިމާލަކަށެވެ. އެގޮތުން އޭނާގެ ނަމާދުގައި އެންމެ ހުޝޫޢުއްތެރިވެވޭނީ އިމާމާއި ދިމާލަށް ބަލައިގެން ހުރެގެން ކަމުގައިވާނަމަ އިމާމާއި ދިމާލަށް ބަލާނީއެވެ. އޭނާގެ ނަމާދުގައި އެންމެ ހުޝޫޢުއްތެރިވެވޭ ގޮތަކީ ކުރިމައްޗަށް ބަލަހައްޓައިގެން ހުރުން ކަމުގައިވާނަމަ އޭނާގެ ކުރިމައްޗަށް ބަލާނީއެވެ. ނުވަތަ އޭނާގެ ދުފުއިބިހަރަށް، ނުވަތަ އެނބުރިލައްކުނި ކަނާތަކަށް ނުވަތަ ވާތަކަށް ބަލާނީއެވެ. އެނބުރުނަސް މަކްރޫހެއްވެގެން ނުވެއެވެ. އަދި އުޅެން އިސްއުފުލާ ބެލުންވެސް ހަރާމްވެގެންނުވެ.

---

239 صحيح البخاري: 516، ومسلم: 543

އަދި ނަމާދުކުރާ މީހާ އޭނާގެ ނަމާދަށް ކުރިމަތިލުމުގައި އުޅެން ޖެހިގެންވެއެވެ. އެހެނީ ނަމާދުގައި މަޝްޣޫލުވުންވެއެވެ. އަދި ކަނާއަތާއި ވާއަތް ނުނބުރުނުކަމެވެ. އޭނާ އެހުރި ކަންތަކާއިމެދު ފިކުރުކުރުން، އަދި އޭނާ އެކުރިމަތިލައިގެން ހުރި ފަރާތުގެ މަތިވެރިކަމާއިމެދު ފިކުރުކުރުމާ، ފަހެ އޭނާ މަޝްޣޫލުކުރާނެ އެއްޗަކަން ބެލުން ޔީއްކުރަން، އެހެންކަމަކާއިމެދު ފިކުރުކުރުމުންވެސް އެކަން އެކަނި މަޝްޣޫލުކުރުންޖެހެއެވެ.

އިބްނު މާޖާ، މުޞްޢަބު ބިން ޢަބްދި الله އަލްމަޚްޒޫމީގެ އަރިހުން، އެކަލޭގެފާނުގެ ބޮޑުދައިތަފުޅު އަދި ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަނބިކަނބަލުން އުންމު ސަލަމާގެ އަރިހުން، ނަމާދުކުރާ މީހާ އޭނާގެ ދެފައިމަތި ހުރި ތަނަށް ބެލުމާއިމެދު ރިވާކޮށްފައިވެއެވެ.[240]

އެރިވާޔަތް ޞައްޙަވެގެން ނުވެއެވެ.

[240] سنن ابن ماجه: 1634

ކޮޅަށް ހުންނައިރު ފައިބަހައްޓަންޖެހޭ ގޮތް

ދެންފަހެ ނަމާދުގައި ކޮޅަށް ހުންނައިރު ފައިބަހައްޓަންޖެހޭ ގޮތުގައި ސުންނަތް ގޮތަކީ: އޭނާގެ އިސްކޮޅާއި ހެޔޮވަރުވަރަށް، އަމިއްލަ ދެފައިތިލަ ނުޖައްސާ ހުރުމެވެ. އެހެނީ އޭނާގެ އެއްފައާއި އަނެއްފައި ޖެއްސުމަކީ ސުންނަތާއި އަދި ޞަޙާބީންގެ އިޖްމާޢުއާއި ޚިލާފުވެގެންވާކަމެކެވެ. އިބްނު އަބީ ޝައިބާ އެކަލޭގެފާނުގެ މުޞައްނަފުގައި: ވަކީޢުގެ އަރިހުން، ޢުޔައިނާ ބިން ޢަބްދުއްރަޙްމާނުގެ އަރިހުން، ރިވާކުރެއްވިއެވެ: ވިދާޅުވިއެވެ:

(كُنْتُ مَعَ أَبِي فِي الْمَسْجِدِ، فَرَأَى رَجُلًا صَافًّا بَيْنَ قَدَمَيْهِ، فَقَالَ: «أَلْزِقْ إِحْدَاهُمَا بِالْأُخْرَى، لَقَدْ رَأَيْتُ فِي هَذَا الْمَسْجِدِ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ، مَا رَأَيْتُ أَحَدًا مِنْهُمْ فَعَلَ هَذَا قَطُّ»)[241]

މާނައީ: "އަހުރެމެންގެ ބައްޕައާއި އެކުގައި މިސްކިތުގައި ވީމެވެ. ދެން މީހަކު އޭނާގެ ދެފައި ޖެއްސައިގެން ހުއްޓާ އެކަލޭގެފާނަށް ފެނިވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އެހިނދު ވިދާޅުވިއެވެ: 'އެހެނީ އޭނާގެ އެއްފައާއި އަނެއްފައި ޖެއްސައިގެންނެވެ! ފަހެ މިމިސްކިތުގައި ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަށާރަ ޞަޙާބީން އަހުރެންނަށް ފެނުނެވެ. އެއިން އެއްވެސް ބޭކަލަކު މިފަދައިން ހައްދަވަނިކޮށް ނުދެކެމެވެ.'"

އޭނާގެ ދެފަރާތުން އެކިފަހަރު މަތިން ބަލައްސާވެ، ނަމާދު ދިގުވާނަމަ އެއްފަހަރަކު އެއްފަރާތުން އަނެއްފަހަރަކު އަނެއްފަރާތުން ބިނާވެ ބަލައްސާވެގެން ހުރުމަކީ: އޭނާއަށް އެކަތި ހިތާގިއްޔާ ގޮތަކުގައިވާނަމަ (މައްސަލައާއް ނަޝާވެ.) އަދި ނަމާދު ދިގުވެގެންވާނަމަ އެއްފަހަރު އަދިވެސް ގޮތަކީފެންސް އެއީއެވެ. މައްސަލައީ ގެ ސުންނަތުގައި: ވައިސަލާ ބަސް ބަހީދު ވިދާޅުވިކަމަށް

241 مصنف ابن أبي شيبة: 7063

ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ: 'އަލްމިންހާލު ބްނު ޢަމްރު، އަބޫ ޢުބައިދާގެ އަރިހުން، ޢަބްދުالله ބްނު މަސްޢޫދުގެ އަރިހުން ކިޔާދެއްވަނިކޮށް އަހުރެން އަޑުއެހީމެވެ:

(أَنَّهُ رَأَى رَجُلًا يُصَلِّي قَدْ صَفَّ بَيْنَ قَدَمَيْهِ فَقَالَ: «أَخْطَأَ السُّنَّةَ وَلَوْ رَاوَحَ بَيْنَهُمَا كَانَ أَعْجَبَ إِلَيَّ»)[242]

މާނައީ: ''ދެފައި ޖެއްސައިގެން ހުރި މީހަކު އެކަލޭގެފާނަށް ފެނިވަޑައިގެން ވިދާޅުވިއެވެ: ''އޭނާ ސުންނަތާއި ޚިލާފުވެއްޖެއެވެ. އެކި ފަހަރު މަތިން އެކިފަޔަށް ބަރޯސާވެގެން ހުރިނަމަ އެގޮތް އަހުރެންނަށް މާ ރަނގަޅެވެ.'''

މިއީ ޞައްޙަ ޙަދީޘެކެވެ.

242 سنن النسائي: 893

ދުޢާގެ އިސްތިޖާބަތް

ހަރަންބަން ތަކްބީރަށްފަހުގައި الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ ސަލަވާތު ހުތުބާތުގެ ދުޢާބަށް ލިބުން ޝަރުޢުވެގެންވެއެވެ. ހުތުބާތުގެ ދުޢާބައްވެސް އަދުދު ކިޔުމުގެ ކުރިންނެވެ. ޖުމްލަކު އިތުރުވެރިންގެ ބަސްފުޅުގައި އެއީ ކަންނަމާދު ފިޔަވައި އެހެން ހުރިހާ ނަމާދުތަކަށްވުރެ ހާއްސަވެގެންވާ ދުޢާތަކެކެވެ.

އަދި ހަނަފީންނާއި، ޝާފިޢީންގެ ބައެއް ފުޤަހާއުންނާއި ހަންބަލީންގެ ބައެއް ފުޤަހާއުން ކަންނަމާދުގައިވެސް އުދުއާބައް ޝަރުޢުވެގެންވާކަމަށް ބުނެފައިވެއެވެ. ދަލީލަކީ: ކަންނަމާދުގައި އެދުޢާބަހް ޝަރުޢުވެގެން ނުވާނެއެވެ. އެހެނީ އެކަމާދު ބިނާވެގެންވާ ހުރިކަމުގެ ވަރުގަދަ ކަންނަމާދުގައި ޅުއްޓާއިއް އަދި ސަލަވާތް ނުވެއެވެ. އަދި އެދުޢާބަހް އެކަމާދުގައި ކިޔުމަކީ ހަމަޖެހޭ ނުވެއެވެ.

ހުތުބާތުގެ ދުޢާއެއް ކިޔުމަކީ ޤަބޫލުކުރެވޭ އިތުރުވެރިންގެ އަރިހުގައި ސުންނަތެކެވެ. އެއީ އަޅުގަނޑުމެންގެ އިމާމުންނާއި، އައިއްމަތުއްދީނުންނާއި، އަހުލުލްޢިލްމުގެ ބަސްތަކެވެ. މާލިކީންނާއި ޝާފިޢީން ޚިލާފުކޮށްފައެވެ. ދުޢާއެއް އިސްތިޖާބު ކިޔުމަކީ ޝަރުޢުވެގެންވާ ކަމެއް ކަނޑައެޅިފައިވާ ނަސްޞެއް ލިބިފައެވެ. އަދި ހުރިހާ ނަމާދުގެ ކަންކަމުގެ އިތުރުން ތަކްބީރުތަކާއި، ދުޢާތައް ކިޔުމާއި، ސަލަވާތްތައް ކިޔުމަކީ ހުތުބާތުގައި ނުވެއެވެ. އެހެން ދުޢާތަކާއި ހުތުބާތުގައި ހަމަޖެހިފައިވެއެވެ. ކިޔުމުގެ ތަރުތީބު ޝަރުޢުގައި ހަމަޖެހިފައިވާ ދުޢާއެއް ސުންނަތްތަކުގެ ތެރޭގައެވެ. މިއީ ހުތުބާތުގެ ދުޢާއެއް ހަމަޖެހިފައިވާ ތަރުތީބެވެ.[243]

243 بدائع الفوائد: 3/984

އޭގެ އަނެއްކޮޅުގައިން، ބައެއް ހަނބަލީ ފުޤަހާއުން އިސްތިފްތާޙާއި ނުކިޔާ ދިޔަގެ ނަމާދު ބާޠިލުވާނެކަމަށް ދެކޭކަމަށް އިބްނު ރަޖަބު 'އަލްފަތުޙު' ގައި ފާހަގަކޮށްފައިވެއެވެ. މިއީ ދުރުވެގެންވާ ބަހެކެވެ.[244]

ނަމާދު ހުޅުވާލުމުގެ ދުޢާއަކީ ސުންނަތެކެވެ. އެއީ ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން އެތަކެއް ހަދީޘްތަކުގައި އެތަކެއް ގޮތްގޮތަށް ސާބިތުވެފައިވާ ކަމެކެވެ. އޭގެ ތެރެއިން:

◇ އަބޫ ހުރައިރާގެ ހަދީޘެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ:

«كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَسْكُتُ بَيْنَ التَّكْبِيرِ وَبَيْنَ الْقِرَاءَةِ إِسْكَاتَةً قَالَ أَحْسِبُهُ قَالَ هُنَيهةً فَقُلْتُ: بِأَبِي وَأُمِّي يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِسْكَاتُكَ بَيْنَ التَّكْبِيرِ وَالْقِرَاءَةِ، مَا تَقُولُ؟ قَالَ: أَقُولُ: اللَّهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ، اللَّهُمَّ نَقِّنِي مِنَ الْخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ، اللَّهُمَّ اغْسِلْ خَطَايَايَ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ.»[245]

މާނައީ: "ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ތަކުބީރު ކިޔުއްވުމާއި، ޤުރުއާން ކިޔަވާވިދާޅުވުމާއި ދެމެދު އިރުކޮޅަކަށް ހަނުހުރުއްވައެވެ. -ރާވީ ވިދާޅުވިއެވެ: ކުޑަ އިރުކޮޅެއް ކަމަށް ދެކެން ވިދާޅުވީ ހިތައެވެ- ދެން އަހުރެން ބުނީމެވެ: 'އަހުރެންގެ ބައްޕައާއި މަންމަ ފިދާވާނދޭ ﷲ ގެ ރަސޫލާއެވެ! ތަކުބީރާއި ކިޔެވުމާއި ދެމެދު ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވަނީ ކޮންއެއްޗެއްތޯ؟' ދެން ވިދާޅުވިއެވެ: 'މިގޮތަށް ކަލޭގެފާނު ކިޔުއްވަމެވެ: (اللَّهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ، اللَّهُمَّ نَقِّنِي مِنَ الْخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ، اللَّهُمَّ اغْسِلْ خَطَايَايَ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ.)

244 فتح الباري لابن رجب: 6/387

245 رواه البخاري: 744، ومسلم: 598

މާނައީ: "އޭ اللّه އެވެ! އަޅުގަނޑާއި އަޅުގެ ކުށްތަކާއި ދެމެދު ދުރު ކުރައްވާނދޭވެ. އެއީ އިރުމައްޗާއި ހުޅަނގު ދެމެދު ދުރުކުރެއްވި ފަދައިންނެވެ. އޭ اللّه އެވެ! ހުދު ހެދުމެއް ހަޑިކަމުން ސާފުކުރެވޭފަދައިން މިއަޅާ ކުށްތަކުން ސާފުތާހިރުކޮށްދެއްވާނދޭވެ. އޭ اللّه އެވެ! ފެނާއި ސްނޯއިންނާއި، ގަނޑުފެނުން މިއަޅާގެ ކުށްތައް ދޮވެދެއްވާނދޭވެ."

ރުކޫޢުގައި ބުނާނޭ ޒިކުރުތަކެވެ. މިއީ އެއްވަނަ ބާބުގެ ނިމުމެވެ.

◆ އަލީ ގެ ރިވާޔަތެއް ވާ ޙަދީޘެއްގައި ވެއެވެ. ނަބިއްޔާ ﷺ ނަމާދަށް ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާއިރު ވިދާޅުވެއެވެ:

(وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ. إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ. اللَّهُمَّ أَنْتَ الْمَلِكُ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَنْتَ رَبِّي وَأَنَا عَبْدُكَ، ظَلَمْتُ نَفْسِي وَاعْتَرَفْتُ بِذَنْبِي فَاغْفِرْ لِي ذُنُوبِي جَمِيعًا إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ. وَاهْدِنِي لِأَحْسَنِ الْأَخْلَاقِ لَا يَهْدِي لِأَحْسَنِهَا إِلَّا أَنْتَ، وَاصْرِفْ عَنِّي سَيِّئَهَا لَا يَصْرِفُ عَنِّي سَيِّئَهَا إِلَّا أَنْتَ. لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ وَالْخَيْرُ كُلُّهُ فِي يَدَيْكَ، وَالشَّرُّ لَيْسَ إِلَيْكَ. أَنَا بِكَ وَإِلَيْكَ. تَبَارَكْتَ وَتَعَالَيْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.)[246]

މާނައީ: "އުޑުތަކާއި ބިން ހެއްދެވި ފަރާތަށް އަޅުގަނޑުގެ މޫނު ޙަނީފުކަމުގައި ދިމާކުރީމެވެ. އަދި މުޝްރިކުންގެ ތެރެއިން މިއަޅާ ނޫނެވެ. ހަމަކަށަވަރުން މިއަޅާގެ ނަމާދާއި، ޤުރުބާންކުރުމާއި، ދިރިހުރުމާއި މަރުވުން ވާނީ މުޅި ޚަލްޤުތަކުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ފަރާތަށެވެ. އެކަލާނގެއަށް އެއްވެސް ޝަރީކެއް ނުވެއެވެ. އަދި މިއަޅާއަށް އަމުރުކުރެވިފައިވަނީ އެކަމަށެވެ. އަދި މިއަޅާވަނީ މުސްލިމުންގެ ތެރެއިންނެވެ. އޭ

246 صحيح مسلم: 771

ﷲ އެވެ! އިބައިޔާރު ތިޔަޔީ ރަސޫލުންގެ އިޔާރެވެ. އިބައިޔާރު ފިޔަވައި ރައްޔިތުންގެ
އަތުކަންވެވާ އިޔާރަކު ނުވެއެވެ. އިބައިޔާރުއީ އަދުގެ ރައްބެވެ. އަދި އަލާއަލީ އިބައިޔާރުގެ
އަދުއީލެވެ. މިއަލާގެ އަމިއްލަ ނަފްސަކަށް އަނިޔާވެރިވެއްޖައީލެވެ. އަދި މިއަލާގެ ކުށްފާފަތަކަށް
އިއުތިރާފުވެއްޖައީލެވެ. ފަހު މިއަލާގެ ހުރިހާ ފާފަތަށް ފުއްސަވާދެއްވާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އިބައިޔާރު
ފިޔަވައި ފާފަތައް ނުފުއްސަވައެވެ. އަދި ރިވެތި އަޚްލާޤަށް އަލާއަށް މަގުދައްކަވާދެއްވާށެވެ. އިބައިޔާރު
ފިޔަވައި އެރިވެތި އަޚްލާޤަށް މަގުނުދައްކަވައެވެ. އަދި ނުބައި އަޚްލާޤުތަކުން މިއަލާ
ދުރުކުރައްވާދެއްވާށެވެ. އިބައިޔާރު ފިޔަވައި މިއަލާގެ ކިބައިން އެނުބައި އަޚްލާޤު ދުރުނުކުރައްވާނެއެވެ.
އިޖާބަކަށްކަމުގައި އިޖާބަދެއްވާ އިބައިޔާރަށް މިއަލާ އިޖާބަދެމެވެ. އަދި ހުރިހާ ހެޔޮއެއްވެސް
އިބައިޔާރުގެ ދަށަތުރުކުރުގައިވެއެވެ. އަދި ނުބައިކަން އިބައިޔާރާކަށް ނުވެއެވެ. މިއަލާވެސް
އިބައިޔާރުގެ ފުރުސަތެވެ. އަދި އިބައިޔާރަށްޓަކައިވެއެވެ. އިބައިޔާރު ބަރަކާތްލެއްވި
ބަރަކާތްތެރިވެވޮޑިގެންވިއެވެ. މިއަލާގެ ފާފަފުއްސަވައިދިނުން އެދެމެވެ. އަދި އިބައިޔާރަށް މިއަލާ
ތައުބާވަމެވެ."

ނުރައްވި މުސްލިމެވެ.

އެހެންނަމަވެސް މިދާޖައްސި ރިވަޔާތުގެ ނަމާދުގެ ހުޅުވާލުމައްޔަ އެކައްޗެއްހެން ވިދާޅުވާ
ދުޢާއެކެވެ. އެފަދައިން ނަބިއްޔާ ﷺ ގަޑިތްކުރުއްވިއެވެ. އެއީ މިޤަބަލު ނުރުއްވާފައިވާ
އަލްބަރައާ ވިދާޅުވިފަދައިންނެވެ: 'މިސްކަލުން މިޤަބަލު ނަމާފައިވަނީ ރޯދަވެކަމުގެ
ނަމާދުގައެވެ.'[247]

އަދި އަރްމަދު ބިން ޙަންބަލު އެފަދައިން ތަޞްނީފުކުރައްވާ ވިދާޅުވިއެވެ.

---

[247] مسند البزار: 536

އަބޫ ދާވޫދުގެ ސުނަނުގައި، އަދި އައްތިރްމިޛީގައި އައިސްފައިވެއެވެ: 'ފަރުޟު ނަމާދުގައިއެވެ.' އެކަމަކު މިއީ ޞައްޙަވެގެންވާ ޙަދީޘެއް ނޫނެވެ.[248]

ދާއިމަން ކުރުމެއްނެތި ފަރުޟު ނަމާދުގައި އެދުޢާކުރިޔަސް ވަރަ ރަނގަޅީ ތަނަވަސްވެގެންނެވެ.

މުސްލިމްގައިވާ އިބްނު ޢުމަރުގެ ބަޔާންގައިވެއެވެ:

«بَيْنَمَا نَحْنُ نُصَلِّي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ إِذْ قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ: اللَّهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا، وَالْحَمْدُ لِلهِ كَثِيرًا، وَسُبْحَانَ اللَّهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَنِ الْقَائِلُ كَلِمَةَ كَذَا وَكَذَا؟ قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ: أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ: عَجِبْتُ لَهَا! فُتِحَتْ لَهَا أَبْوَابُ السَّمَاءِ. قَالَ ابْنُ عُمَرَ: فَمَا تَرَكْتُهُنَّ مُنْذُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ ذَلِكَ»[249]

މާނައީ: "އަހަރުމެން އެއްފަހަރަކު الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ އާއި އެކުގައި ނަމާދުކުރަމުން ތިއްބާ، ޤައުމުގެ ފިރިހެނެއް މިހެން ކިޔައެވެ: 'اللَّهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا، وَالْحَمْدُ لِلهِ كَثِيرًا، وَسُبْحَانَ اللَّهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا' މާނައީ: 'ބޮޑުވެގެންވާ ބާރު އެންމެ ބޮޑީ الله އެވެ. އަދި الله އަށް ގިނަވެގެންވާ ޙަމްދު ލިބިއްޖެވެ. އަދި ހެނދުނާއި ހަވީރު الله ގެ ހުސްޠާހިރުކަން ބަޔާންކުރަމާއެވެ.' ދެން الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: 'މިބަސް އެބުނީ ކޮބާ ހެ ކޮންމީހެއްތޯ؟' ދެން ޤައުމުން މީހަކު ދެންނެވިއެވެ: 'الله ގެ ރަސޫލާއެވެ! އަޅުގަނޑެވެ.' ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: 'އެކަލިމަތާއިމެދު ތިމަންކަލޭގެފާނު އަޖައިބުވީމެވެ. އުޑުގެ ދޮރުތައް އެކަލިމަތަކަށްޓަކައި ހުޅުވިގެންދިޔައެވެ.' އިބްނު ޢުމަރު ވިދާޅުވިއެވެ: 'الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ އެފަދައިން ބަޔާންކުރެއްވިފަހުން އަހުރެން އެބަސް ދޫކޮށްނުލަމެވެ.'"

---

248 سنن أبي داود: 741، والترمذي: 3423

249 صحيح مسلم: 601

❖ އަދިވެސް އޭގެ ތެރޭގައި އިމާމް މުސްލިމް ނަގުލުކުރައްވާ އަނަސް ބިން މާލިކުގެ ހަދީޘުގައެވެ:

«أنَّ النبي ﷺ صلى بالناس فجَاءَ رجل وَقَدْ حَفَزَهُ النَّفَسُ فَقَالَ هذا الرجل: الْحَمْدُ لِلهِ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ. فَلَمَّا قَضَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ صَلَاتَهُ قَالَ: أَيُّكُمُ الْمُتَكَلِّمُ بِالْكَلِمَاتِ؟ فَقَالَ رَجُلٌ: جِئْتُ وَقَدْ حَفَزَنِي النَّفَسُ فَقُلْتُهَا، فَقَالَ: لَقَدْ رَأَيْتُ اثْنَيْ عَشَرَ مَلَكًا يَبْتَدِرُونَهَا أَيُّهُمْ يَرْفَعُهَا»[250]

މާނައީ: "ނަބިއްޔާ ﷺ، މީސްތަކުންނައިގެން ނަމާދުކުރައްވައެވެ. ދެން ނޭވާ ހިފިހިފި ހުރި މީހަކު އައެވެ. އަދި އޭނާ ކިޔުއެވެ: 'الْحَمْدُ لِلهِ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ.' 'ގިނަވެގެންވާ، ރަނގަޅު، ބަރަކާތްތެރި ހަމްދުކުރުން ﷲ އަށް ހަމްދުކުރުއްޖެވެ.' ދެން ނަބިއްޔާ ﷺ ނަމާދު ނިންމަވިހިނދު ބަޔާންފުޅުކުރެއްވިއެވެ: 'އެބަސްތަކެއް ކީ ތިޔަބައިމީހުންކުރެ ކާކުހެއްތޯ؟' ދެން މީހަކު ބުނެފިއެވެ: 'އަހުރެން އައީމެވެ. އެއިރު އަހުރެން ހުރީ ނޭވާކުރުވެފައެވެ. ދެން އެހެންކިޔީމެވެ.' އެހިނދު ބަޔާންފުޅުކުރެއްވިއެވެ: 'ބާރަ މަލާއިކަތުން މަލާއިކަތުންގެ ތެރެއިން ކޮންމެ ބޭކަލަކު އެބަސްތަކެއް އުފުއްލެވުމަށްޓަކައި އަވަސްވެ ވަޑައިގަންނަވަން ފެނިވަޑައިގަންނަވައެވެ.'"

❖ އޭގެ ތެރޭގައި ޢާއިޝާގެ ހަދީޘްވެސްވެއެވެ. އެއީ ސުނަނުގައި އަބޫދާވޫދު އަރިހުން، ޢާއިޝާގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ ރިވާޔަތެއްގައެވެ:

250 صحيح مسلم: 600

(أن النبي ﷺ كان يستفتح الصَّلَاةَ بقوله: «سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ، وَلَا إِلَهَ غَيْرَكَ»[251]

މާނައީ: "ނަބިއްޔާ ﷺ، މިދުޢާކިޔުއްވުމުން ނަމާދު ފެށުއްވާކަށްވެއެވެ: '«سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ، وَلَا إِلَهَ غَيْرَكَ»' 'އިބަރާތު ތަސްބީހިކުރަންވާނީއެވެ! އޭ ﷲ އެވެ. އިބަރާތަކަށް ޙަމްދުކުރައްވާނެވެ. އަދި އިބަރާތުގެ ނަންފުޅު ބަރަކާތްތެރިވެގެންވެއެވެ. އަދި އިބަރާތުގެ ޝަރަފު މަތިވެރިވެގެންވެއެވެ. އަދި އިބަރާތު ފިޔަވައި އެހެން ޙައްޤު އިލާހެއް ނުވެއެވެ.'"

އެކަމަކު މިޙަދީޘް މަރުފޫޢުކޮށް ޢާއިޝާގެ ރިވާޔަތުން ޞައްޙަވެގެން ނުވެއެވެ. އެހެނަސް އަޘަރުވަނީ ޢުމަރުގެ ރިވާޔަތުންނެވެ. އިބްނު ޚުޒައިމާގެ ޞަޙީޙުގައި ވިދާޅުވެއެވެ:

(أَمَّا مَا يَفْتَتِحُ بِهِ الْعَامَّةُ صَلَاتَهُمْ بِخُرَاسَانَ مِنْ قَوْلِهِمْ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ تَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ، وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ، فَلَا نَعْلَمُ فِي هَذَا خَبَرًا ثَابِتًا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ عِنْدَ أَهْلِ الْمَعْرِفَةِ بِالْحَدِيثِ.)[252]

މާނައީ: "ޚުރާސާނުގެ ޢާންމުންގެ މީސްތަކުން ނަމާދު ފަށަނީ ކިޔާ: 'سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ تَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ، وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ' ފަހެ ޙަދީޘުގެ ޢިލްމުވެރިންގެ ގާތުގައި ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ކިބައިން މިކަމުގައި ޘާބިތު ޚަބަރެއް އަހަރުމެންނަކަށް ނޭނގެއެވެ."

251 سنن أبي داود: 776، والترمذي: 243، وابن ماجه: 806

252 صحيح ابن خزيمة: 466

އެހެނެއްކަމަކު މައުޤޫފުކޮށް ޢުމަރު ބުނެލި ރައްޖާބުގެ އަރިހުން އެކުގާ ޞާބިތުވެގެންވެއެވެ.

އިމާމް މުސްލިމް، އަބޫޢަވާނާގެ ޞަޙީޙުގައި އެގޮތައިން ނަޤުލުކޮށްފައިވެއެވެ.[253] އަދި އިބްނު ޚުޒައިމާވެސް އެފަދައިން އެކަލޭގެފާނުގެ ޞަޙީޙު 'ޞަޙީޙު' ގައި އަހަބަރު ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ.[254]

އަދި ބައެއް ސަޙާބީން އެފަދަ ދުޢާއަކުން ނަމާދު ފެށުއްވާކަން ޞާބިތުވެއެވެ. އުބައްޔުބްނު ކަޢުބު[255] އިބްނު ޢުމަރުގެ އަރިހުން ޞާބިތުވި ގޮތައިންނެވެ.[256] އަދި އަޙްމަދުވެސް އެގޮތައިން ނަޤުލުކުރައްވައެވެ.[257]

މިކަމުގައި ސުންނަތް ދުޢާ: އިންސާނާ އަޅުވަތަރު ދިޔަ ތަކުބީރު ކިޔުމެވެ.

އެކަމަކު އެއްނަމާދުގައި އެހެރީގާ ދުޢާތައް ޖަމާއި ނުކުރުމެވެ. އެހެރީގާ ދުޢާތައް ޖަމާކުރެވިނަމަ، ގާޑުވެގެންވާ އެއީ ބަޔާންކުރެވޭނެ ގޮތްތެރި ހަމަ ސުންނަތްކުރައްވާ ކަމެވެ. އެހެން ނަބިއްޔާ ﷺ ހަމަހަމަވެސް 'هُنَيهَةً' ކުޑައެވެ. އެއީ ބަޔާނާ މުސްލިމުގައި އަބޫ ހުރައިރާގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ ޙަދީޘްގައިވާ ފަދައިންނެވެ. އަދި هنيهة ގެ މާނައަކީ ކުޑަ ހިނދުކޮޅެކެވެ. އެއީ މިހާރު ދިރުމަކަށް ފާތިޙާކިޔުމުގެ ކުރިން ކުޑަ ހިނދުކޮޅެކެވެ. އެދުއާތަކުގައި އެކިފަދަ ބަސްތަކުގެ ތަފާތުތަށް އެކަލޭގެފާނު ކިޔުއްވައެވެ.

މިކަމުގެ މައްސަލަތަކާ ގުޅުނު: ނަބިއްޔާ ﷺ އެހެރީގާ ދުޢާތައް އެއްކޮށް ކިޔުއްވާނަމަ، ފަހު ދުރާތަކަ ދުޢާ ތަކްބީރާއި ފާތިޙާގެ ދެމެދު ވަގުތު ކުޑަވެ ދުޢާ ތަކްބީރާއި ފާތިޙާގެ ދެމެދުގައި ކިޔުއްވަނީކީއެވެ؟ އަދި ތަކްބީރާއި ފާތިޙާގެ ދެމެދުގައި ކިޔުއްވާ،

253 صحيح مسلم: 399

254 صحيح ابن خزيمة: 471

255 سنن الدار قطني: 1154

256 مصنف عبد الرزاق: 2560، ومصنف ابن أبي شيبة: 2407

257 مسائل أبي داود: 46/1

އޭގެ ކުރިންވީ ދުޢާ އަޑުއިވިވަޑައިގެންނަވި ޞަޙާބީއަކުތޯ؟ އެހެން ޞަޙާބީންގެ ތެރެއިން އެއްވެސް ބޭކަލަކު ދެ ދުޢާއުލް އިސްތިފްތާޙު ޤާބިލުވާ ގޮތަކަށް ރިވާ ނުކުރައްވައެވެ. އަދި އެއްޚަބަރުގައި މިހިރާ ދިރުކުމަށް އައިސްފައިވާކަން ބަޔާންވެގެން ނުވެއެވެ.

ނަމާދުކުރާ މީހާ، ފުރަތަމަ ތަކްބީރުގައި ދުޢާއުލް އިސްތިފްތާޙު ކިޔުން ޤަސްދުގައި ނުވަތަ ހަނދާންނެތިގެން ވިޔަސް ދޫކޮށްލައިފިނަމަ، އޭގެ ފަހު ރަކްޢަތްތަކުގައި ކިޔުން ނުވެއެވެ. އެހެން އެދުޢާ ކިޔުންވާ މަޤާމު އާޚިރުވިއެވެ. އަދި އެކަނިހުރެގެން މަޤާމު ނޫން އެހެން މަޤާމެއްގައި ކިޔުމަކީ އަހަރު ކަމެއް އުފައްދާ ބިދުޢައެއް ގޮތުގައެވެ. ދެން މިދުޢާކުރުމަށް ކިޔަނީވެސް ދުޢާއުލް އިސްތިފްތާޙު (ނަމާދު ހުޅުވާލުމުގެ ދުޢާ) އެވެ. އެހެންކަމުން ނަމާދުގެ ފެށުން ފިޔަވައި އެހެން ތަނަކު އެދުޢާ ކިޔުމަކީ ސުންނަތުގެ ގޮތާއި ޚިލާފުކަމެކެވެ.

ހަނދާންބަން ތަކްބީރަތުލް އިޙްރާމް ނުވަތަ ކިޔުމަށް ފަހުއިތުރުކަން ގާނޫނީ ދުޢާއުލް އިސްތިފްތާޙު ނުކިޔާ ދޫކޮށްލައިފިނަމަ، އަޢޫޛުކިޔުމަށްފަހު އޭގެ މަޤާމު ފާއިތުވެއްޖެއެވެ. ދެން އެދުޢާ ނުކިޔަންވާނެއެވެ. އެއީ އެކަންކުރަން ދަނޑިވަޅު ފާއިތުވެފައިވާ ސުންނަތަކަށްވާތީއެވެ.

ނަމާދުކުރާ މީހާއަށް ނަމާދުން ބައެއް ގެއްލިގެންދިޔަނަމަ، މިސާލަކަށް އިމާމުމާ އެހެން ރަކްޢަތެއްގައި ހުއްޓި ބައްދަލުވެއްޖެނަމަ، ފަހު އަދި ނަމާދަށް ފަހަތުގައި އިސްތިފްތާޙުގެ ދުޢާ ކިޔުމަށްފަހު ސުންނަތަކަށްވީއެވެ. ފާއިތުވެފައިވާ ސުންނަތަކަށްވާތީ، އިމާމާއި ފަހަތުގައި ސުންނަތެއް ނުކިޔުމުން ދޫކޮށްލެވޭނެއެވެ.

ޒިޔާރަތުގެ ހާލަތުގައި ގޮސްވީ ހިދުހެޔު ގެނައުމަށް ނުވެއެވެ. އެއީ އިމާމްމާލިކު ކަރާހަތްކޮށް ވައްވާލައިފިނަމައެވެ. އެކަމަކު އިމާމްމާލިކު އަށްޓަރިއްޕާހުގައި ނުވަތަ ރަސޫލާގައި ނުވަތަ ސަލާމްދޭގައިވެސްކަން ވައްވާލައިފިނަމަ އެބަސްއެގައި ކިއުމަން ޝަރުޢުވެގެންވާ ދުލުނުއް އެބަސްގައި ކިޔާނެވެ. އެބަސްގައި ދުޢާއުކު އިސްތިޢާޒާ ކިއުމުއް ނުވެވެ.

އަދި އިންސާނާ ސުންނަތް ނަމާދުއް ދުރުސްތުއްވެން ކުރުމުންދާނަމަ، އެންމެ ފުރަތަމަ ދުރުސްތުއްވެގައި ފަރާއިލު ދުޢާއުކު އިސްތިޢާޒާ ކިއުމުން ފުރުސަތެވެ. އެހެން ރައްޔިތުގެ ނަމާދު ފަރަހިން ގުޅިފައިވާ ނަމާދު ބޮޑުހީ އެއްނަމާދު ކަމުގައިއެވެ. އެއީ ދުރުސްތުކުގެ ގުދުގައި ސަލާމްދީގެން ވަކިކުރަސްމެވެ.

އަޢޫޛުބިއްލާހި އޭގެ ތަފްޞީލާއި ބުނުން

ދުޢާއުލް އިސްތިފްތާޙާއި ކިޔުމަށްފަހު، ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން ޘާބިތުވެގެން އައިސްފައިވާ ތަފްޞީލް ބޭނުންކުރެވޭނެ ތަޢައްވުޛު ގެއްލިގެންވާ ޝައިޠާނާގެ ހިޔަނިން ރައްކާތެރިކަންދެއްވުމަށް އެދި ﷲ ގެ ޙަޟްރަތަށް އަޢޫޛު ކިޔާނީއެވެ.

ދެންފަހެ އިމާމު އަޙްމަދުއާއި އަދި ބައެއް ސުނަން ފޮތްތަކުގެ އަހުލުވެރިން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ރިވާޔަތް: ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ނަމާދުގައި މިގޮތަށް އަޢޫޛު ކިޔުއްވައެވެ:

«أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ مِنْ هَمْزِهِ، وَنَفْخِهِ، وَنَفْثِهِ»[258]

މާނައީ: "މާތް ދެނެވޮޑިގެންވާ އަޑުއައްސަވާވޮޑިގެންވާ ﷲ ގެ ޙަޟްރަތުން ގެއްލިގެންވާ ޝައިޠާނާގެ ހިޔަނިން ރައްކާތެރިކަމަށް މިއަޅާ އެދެމެވެ. އޭނާގެ ހަމަޒުވާއި (ޖުނޫނުވުމާއި)، ނަފްޚުވާއި (ބޮޑާކަމާއި)، ނަފްޘުން (ވަސްވާސްތަކުން) ވެސްމެއެވެ."

މިއީ މައުޞޫލް (އިއްތިޞާލާ ބިދާޢީ) ރިވާޔަތެކެވެ.

ޢަބްދު ﷲ ބިން އަޙްމަދު ވިދާޅުވިއެވެ: 'އަހުރެންގެ ބައްޕާފުޅު (އެބަހީ: އިމާމު އަޙްމަދު) އުސްއަޑަކަށް ތަޢައްވުޛު ނުކުރައްވައެވެ.'[259]

އަބޫ ސަޢީދުލް ޚުދުރީއްޔުގެ ރިވާޔަތުގައި އައިސްފައިވެއެވެ. އުސްއަޑުގައި ބަޑީ ބޭނުން ބަޑީ ރައްކިއީ އެވެ. އެހެންކަމުން ބުއްދިވެރިކަން ނުނިކުމޭނެއެވެ.

---

[258] رواه أحمد: 11473، وأبو داود: 775، والترمذي: 242

[259] مسائل عبد الله: 76/1

އަދި ޢާއިޝާގެ ޙަދީޘްގައި އައިސްފައިވެއެވެ. އަބޫ ދާވޫދު ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘްގައި ނިއްޔަތެއްވާކަމަށް ކަނޑައެޅުއްވިއެވެ.[260]

އަދި އަބޫ އުމާމާގެ ޙަދީޘްގައި އައިސްފައިވެއެވެ. އެޙަދީޘްގައި ސަނަދުގައި ޟަޢީފު ނޯނގެ މަޖްހޫލު ރާވީއެއްވެއެވެ.[261]

ޖުބައިރު ބިން މުޠުޢިމުގެ ޙަދީޘްގައިވެސް އައިސްފައިވެއެވެ. އެޙަދީޘްގެ ސަނަދުގައި ޢާޞިމު އަލްޢަނަޒީވެއެވެ. އޭނާއަކީ ޙާލު ވަންހަނާވެގެންވާ މީހެކެވެ. އަދި އިބްނު ބީރު މުއްސާ އެކިމޭހުންގެ އިތުރުން ތައްރާވީ ކިޔާ ތަފާތުވެއެވެ. އޭނާއަކީ ޘިޤަތްތެރިއެކެވެ. އެއީ ޢާޞިމު ބިން އަބީ ޢަލީއެވެ. އަދި ޢާޞިމުގެ އަރިހުން ރިވާކޮށްފައެވެ.[262]

އަދި އިބްނު މަސްޢޫދުގެ ޙަދީޘްގައިވެސް އައިސްފައިވެއެވެ. އެރިވާޔަތުގައި ޢަޠާއު ބިން ސާއިބުވެއެވެ. އޭނާގެ ޙާލަތު ވަންހަނާވެގެން ވީމެއްކަމަށް ބުނެއެވެ. އޭގެ ރާވީން ދަންނަވާ ފަހަރެއްވެސް އޭނާގެ އަރިހުން ރިވާކޮށްފައެވެ.[263]

- އަޢޫޛު ކިޔުމުގެ ސީޣާތަކުގެ ތެރެއިން އެންމެ މޮޅު އިސްތިޢާޛަކީ ކޮން ސީޣާއެއްތޯ އިލްމުވެރިންގެ ޚިލާފުވެގެންވެއެވެ:

އެގޮތުން އަޙްމަދުގެ ރިވާޔަތެއްގައި އަބޫ ޙަނީފާއާއި ދެ ޞާޙިބުން -އަބޫ ޔޫސުފް، ޝާފިޢީ، އަދި ޙަންބަލީ އިލްމުވެރިން ބުނާގޮތުން- އަޢޫޛު ކިޔުމުގެ އެންމެ މޮޅު ސީޣާއަކީ: "أَعُوْذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ" އެވެ. އެއީ الله تعالىގެ މި ބަސްފުޅަށް ތަބާވުމުގެ ގޮތުންނެވެ:

260 سنن أبي داود: 785

261 مسند أحمد: 22177

262 مسند أحمد: 16760، وابن ماجه: 807

263 مسند أحمد: 3830، وابن ماجه: 808

﴿فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ﴾ [النحل: 98]

މާނައީ: "ފަހެ ރަޖުމުން ބޭރުކުރެވިގެންވާ ޝައިޠާނާގެ ކިބައިން ދުރުކުރުއްވުމަށް އެދި الله ގެ ރަޙްމަތުން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދޭށެވެ."

އަދި އަޙްމަދުއާއި، އަބޫދާއޫދުއާއި، އަލްބަޒާރު ބޭނު ސަވީރު ބަޔާންކުރި، ނަސާއީއާއި، އިބްނު ޚުޒައިމާއާއި، އަލްޙާކިމް ނަންގަވާ "أَعُوْذُ بِاللَّهِ السَّمِيْعِ الْعَلِيْمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ" (ރަޖުމުން ބޭރުކުރެވިގެންވާ ޝައިޠާނާގެ ކިބައިން ރައްކާތެރިކަންދެއްވުމަށް އެދި މާތްވެގެންވާ އަޑުއައްސަވާ ދެނެވޮޑިގެންވާ الله ގެ ރަޙްމަތުން އެދެމެވެ.) އެވެ.

އަދި ރަސޫލުއާއި އެހެން ބަޔަކުގެ ރިވާޔަތެއް، އަޙްމަދުގެ ރިވާޔަތެއް އަދި ތިރުމިޒީ ހުވާލާދީ ގެ ނަން ބޭނުންކޮށްފައިވާ ގޮތުގައި ވާނީ: "أَعُوْذُ بِاللَّهِ السَّمِيْعِ الْعَلِيْمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ، إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ." (ރަޖުމުން ބޭރުކުރެވިގެންވާ ޝައިޠާނާގެ ކިބައިން ރައްކާތެރިކަންދެއްވުމަށް އެދި މާތްވެގެންވާ އަޑުއައްސަވާ ދެނެވޮޑިގެންވާ الله ގެ ރަޙްމަތުން އެދެމެވެ. ހަމަކަށަވަރުން الله އީ މާތްވެގެންވާ އަޑުއައްސަވާ ދެނެވޮޑިގެންވާ އިލާހެވެ.) އެވެ.

އަލްބަޣަވީއާއި އަހުލުތަފްސީރުގެ ބަޔަކު ބުނެފައިވާ ގޮތުގައި ވަނީ، އެއީ الله تعالیٰ ގެ މިބަސްފުޅަށް ތަބާވުމަށެވެ:

﴿فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ [فصلت: 36]

މާނައީ: "الله ގެ ރަޙްމަތުން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދި ދަންނަވާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އެކަލާނގެއީ އަޑުއައްސަވާ ދެނެވޮޑިގެންވާ އިލާހެވެ."

އަދި އިބްނު ސީރީނާއި، ހަމްޒާ އައްޒައްޔާތު ޒާހިރުކުރެއްވީ މިފަދައިން އަޢޫޛު ކިޔުމަށެވެ: "أَسْتَعِيْذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ" (ރަޙްމަތުން ދުރުކުރެވިގެންވާ ޝައިޠާނާގެ ކިބައިން ރައްކާތެރިކޮށްދެއްވުމަށް އެދި الله ގެ ޙަޟްރަތުގައި ދަންނަވަމެވެ.) އެވެ.

ހުރިހާ ގޮތަކަށްވެސް އަޘަރު އައިސްފައިވާއެވެ. އެކަމުގައި ފުރުޞަތު ތަނަވަސްވެގެންވެއެވެ.

އަދި ބަޔަކު ބޭފުޅުން ކިޔުއްވައެވެ -މިގޮތަށް ޤާބިލުވުމުގައި ބަޔާންކުރައްވައެވެ:- "أَسْتَعِيْنُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ" (ރަޙްމަތުން ބޭރުކުރެވިގެންވާ ޝައިޠާނާގެ ކިބައިން ދުރުކޮށްދެއްވުމަށްއެދި الله ގެ ޙަޟްރަތުން އެހީތެރިކަން އެދުމެވެ.) އެވެ.

އިސްތިޢާޛާގެ ޞީޣައިން މަތީ ބަޔަކު އަޢޫޛު ކިޔުން ވާޖިބުކަމަށް ދަލީލުކުރެއެވެ. އަދި الله تعالىގެ މިބަސްފުޅުގެ ޒާހިރު މާނައިން ދަލީލު ދައްކައިގެންނެވެ:

﴿فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ﴾ [النحل: 98]

މާނައީ: "ފަހެ ކަލޭގެފާނު ޤުރުއާން ކިޔަވާނަމަ، ރަޙްމަތުން ބޭރުކުރެވިގެންވާ ޝައިޠާނާގެ ކިބައިން ދުރުކޮށްދެއްވުމަށް އެދި الله ގެ ޙަޟްރަތުން ރައްކާތެރިކަން އެދި ދަންނަވާށެވެ."

އެންމެ ފުދިގެންވާގޮތަކީ މުސްތަޙައްބުވެގެންވުމެވެ.

ބިސްމިއްލާހި އަޑުގަދަކޮށް ބިސްމި ކިޔުމުގެ ޙުކުމް

އެއަށްފަހު އޭނާ ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ ކިޔާނީއެވެ.

ބައެއް އިލްމުވެރިން ބިސްމި ކިޔުން ވާޖިބުކަމަށް ދެކެލެއްވިއެވެ.

މިމައްސަލާގެ ރާޖިޙުޤައުލަކީ: ޤާރީވެރިން ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ އަކީ ފާތިޙާ ސޫރަތުގެ އާޔަތެއްކަމުގައި ދެކެލެއްވާ ފުޤަހާއުން ކިޔަވާ މިހާ، ބިސްމި ކިޔައިގެން ގެނުވީ ނަމާދު ޞައްޙަ ނުވާނެއެވެ. އެއީ ސަޢީދު ބިން ޖުބައިރު، ޒުހުރީ، ޢަޠާ، އިސްޙާޤު، ޢަބްދު ﷲ ބިން ކަޘީރު، އަދި އެހެންވެސް ސަލަފުންނާއި ޚަލަފުންގެ ތެރެއިންވާ ބޭކަލުންގެ ކިޔަވާފައިވާގޮތުގެ މަޛްހަބެވެ.

އައްޝާފިޢީއާއި އެހެން ބައެއް ބޭކަލުން މިޤައުލު ނަންގަވައެވެ.

ބިސްމިއަކީ ފާތިޙާ ސޫރަތުގެ އާޔަތެއްކަމުގައި ނުބަލާ ފުޤަހާއުން ކިޔަވާމީހާ، ބިސްމި ކިޔުމާއި ނުކިޔުމަށް އިޚްތިޔާރު ދިނެގެންވެއެވެ. އެއީ އިބްނު އާދަމު، އަބޫ ބަކުރު، ޢުމަރު އަދި ބައެއް ރިވާޔަތްތަކުގައި ނާފިޢުގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ ގޮތެވެ.

އަލްރާޖިޙަ ސޫރަތުގެ ކުރިން ބިސްމި ކިޔުން ނުވާޖިބުކަން މާލިކީ ވިދާޅުވިއެވެ.

ކޮންމެއަކަސް އެންމެ ކުޑަމިނުން ބިސްމި ކިޔުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. ގިނަ ސަޙާބީންނާއި އެއަށްފަހު އަދި ގިނަ ބޭކަލުން ޖަމާޢަތްތަކުގައި ގެންދިޔަ ބިސްމި ކިޔުމުގެ މަޛްހަބެވެ. އެއީ ގިނަ ބޭކަލުން އަޑުގަދަކޮށް ނުކިޔުއްވާކަމަށްވެއެވެ. އަދި ބިސްމި (އެއްވެސްގޮތަކަށް) ނުކިޔުއްވުމުގެ މަޛްހަބި އެއްވެސް ހިލާފު ދުމިހުރުން އެކަށީގެންނުވެއެވެ.

ދެން އުޅަނގަރު އިސްލާމްކަމުގެ އަހުލުވެރިންގެ އުއްވެސް ދުވަހަކު، މިހުރިހާ ފިޔާއަށްތަކާއި ކަނޑައެޅިގެން ރައްދުކުރާއިރުގައި ޒިޔާދަ ނުވެއެވެ. އެދިޔާއަށްތަކަށް ރިވާކުރާއިރު އަހަރުމެން ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم ޖިބްރީލްގެ އަރިހުން، އިޙްސާނާއި މާތްކަމުގެ ވިދި ރައްބުގެ ރަސްރަކުންނެވެ. މިކަމުގެ މައްޗަން: ބިސްމިއަލާ ސަބަރަ ދިޔާއަށްގައި ހާޒިރާ ސުވަރުގެ ހާޒިރުކަމެވެ. އަދި އެހެން ސަބަރަ ދިޔާއަށްގައި ހާޒިރާ ސުވަރުގެ ހާޒިރުވެ ނުވެއެވެ.

ބިސްމިއްލާހުގައި އެބައް ރަޙްމަތްތަކާއި، ދީނަ މައްސަލަތަކެއް އެދުވިދެންވެއެވެ.

އިޚްލާސްވެރިންގެ ޝަރަޢީ ގޮތުގައި އެކަމުގައި ފޯރުކޮށްދެއް ޚިދުމަތެއްވެއެވެ. ބިސްމިގެ ރަޙްމަތެއް ބަރަކާތްތަށް އިބްނު ޢުމަރުގެއާއި، އިބްނު ޢަބްދުﷲ ބައްޔާއާއި، އަލްޙަސަނުލް ބަޞްރީއާއި، އަބޫ ޝާހު އަލްޤަޙްޠާނީއާއި، އިބްނު ޢަބްދުﷲ ހާރޫނާ ދިއްކުވެއެވެ. އަދި އިބްނު ސައްބާހުއަކީ 'އަލްއިސްލާމުގެ ޢިބާރާ ދާ އަރުކާނުގެ ބަސްދަކަ' ކިޔާ ޚުލާސާވެއެވެ. އަދި އެޔާނާވެސް އިމާމުން ދިޔުއްވެއެވެ.

އެހެން އޮތުމަކީ މިސްކީނުގެ އަހަރުމެންނަށް ބޭނުންވާނީ (ނަމާދުގައި) ހާޒިރާ ސުވަރުގެ ކުރިން ބިސްމި ކިޔުމުގެ ވާހަކައެވެ. އިޚްލާސްވެރިންގެ ގުދުގައި މިކަމުގައި ޒިޔާދަ އުފެދުން ސަބަބަކީ ބައެއް ދިޔާއަށްތަކުގައި ބިސްމި އަދިސްކުރައި، އަނެއްބައި ދިޔާއަށްތަކުގައި އައިސްކުރައި ނުވެވެވެ. އެގޮތުން ބުނަފާނުއެވެ: ހަމަކަނަރަވަރުން ދުރާއަން ބާވައިލާއްވާ ހަމަ ރައްދުވުމުގެ މައްޗަށެވެ. މިރައްދުތަކުގެ ތެރޭގައި ބައްޔެއް އެކަމެއްގެ ތަކުގައި އެއްޗެއް އައިސްކުރައި އަނެއްބައި ކުރަދު ނަހުން ވެއެވެ. އެއީ ބިސްމިގައިވާ ކުރައިން، ﷲ ގެ ކަލާމްކުރުގައި އެހެން ބައެއް ރަޙުމަތްތަކުގައިވެސް އެހެންވެއެވެ. މިއާޔަތަކީ އަލްޙަމީދު ސުވަރުގައިވާ ﷲ تعالى ގެ މިބަސްކުރެވެ:

﴿هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ﴾ [الحديد: 24]

މިއާޔަތުގައި هُوَ އެއް ޒިޔާދަތުގައި އައިސްފައިވެއެވެ. އެކަމަކު އަސްލު ޒިޔާދަތުގައި ނުވެއެވެ. ހަމައެފަދައިން:

﴿لَمْ يَتَسَنَّهْ﴾ [البقرة: 259]

މިތަނުގައި هـ އެއް ޒިޔާދަތުގައިވެއެވެ. އަސްލު ޒިޔާދަތަކު ނުވެއެވެ. ހަރުފުތަކުން ޤާބިލުކުރުމުގައި މިހެންހެން ޒިޔާދަތްތަކަށް ހަމަ ބަލަހައްޓާށެވެ. ހަމައެފަދައިން ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ ފަދަ ސޫރަތުގެ ކުރިން ކިޔުންފެށުމެވެ. އެއް ޒިޔާދަކޮށްގެން ކިޔާ ގޮތަށް ބިސްމި ޤާބިލުކުރުމަށް ބިސްމި ކިޔުމުން ދެވޭ. އަދި އަސްލު ޒިޔާދަކުގައި ގޮތަށް ޤާބިލު ނުކުރާނަމަ ބިސްމި ނުކިޔުމުގެ މަޢުލޫމާތު ނުދެވޭ.

ދެންވެސް އަބޫހުރައިރާ ބިސްމިކިޔުން ދޫކުރައްވައި، الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ އަބޫހުރައިރާ ބިސްމި ކިޔުއްވީ ކަމަށް އެއްވެސް ޒަޢީފު ޤާބިލުގެން ނުވެއެވެ. އަބޫހުރައިރާ ކިޔުމަށް އައިސްފައިވާ ހަދީސް ޒަޢީފު ހަދީސްއެއް ކަމުގައި ވެސް ޤާއިލުވާ ބޭފުޅުންނެވެ. (ޙަދީޘްއެއް) ތަބްލީޣުކުރައްވާ ފަދަ ކިޔުއްވާ އިމާމުންގެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވާ ބުރާރާކަމެއް ތަބިޢީންނާއި ސަހާބީންގެ ކަމަށްވެސް އަހުރެވެ. އެހެންވީ ބުރާރާއި މުސްލިމު، ފަތާވާގެ އަރިހުން، އަރިސް ބުނި ހަދީސްގެ އަރިހުން ނަގުއްވާފައިވެއެވެ:

«أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ، وَأَبَا بَكْرٍ، وَعُمَرَ }، كَانُوا يَفْتَتِحُونَ الصَّلَاةَ بِـ ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾.»[264]

264 صحيح البخاري: 743، ومسلم: 399

ވާނީ: "ނަބިއްޔާ ﷺ އާއި އަބޫބަކުރު އަދި ޢުމަރު رضي الله عنهما ނަމާދު ފުށުވާލައްވަނީ ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾ އިންނެވެ."

އަދި މުސްލިމްގެ ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ:

(فَلَمْ أَسْمَعْ أَحَدًا مِنْهُمْ يَقْرَأُ ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾.)[265]

ވާނީ: "އެއިން އެއްވެސް ބޭކަލަކު ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ ކިޔަވާވިދާޅުވާ އަޑު އަހުރިން ނާހަމެވެ."

އޭގައި ބިސްމިގެ ވާހަކައެއް އަދި އަޑުހަރުކޮށް ކިޔުމުގެ ވާހަކައެއްވެސް ޛިކުރު ކުރެވިގެން ނުވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު އަޑުހަރުކޮށް ކިޔަވާވިދާޅުވާނަމަ އެބޭކަލުންނަށް އިވިވަޑައިގެންނެވިނަމަ އެބޭކަލުން ވިދާޅުވީހެވެ: 'އެކަލޭގެފާނު ނަމާދު ފެށްޓެވީ ބިސްމިންނެވެ.' އަނަސްގެ އަރިހުން ސާބިތު ބޭކަލެއްވެސް މިރިވާޔަތް ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ: އިސްމާޢީލް ބިން ޢުބައިދި ﷲ، އައްޔޫބު އައްސަޚްތިޔާނީ، ޘާބިތުލް ބުނާނީ، ޙުމައިދު ބިން އަބީ ސުލައިމާން، ޢާއިދު ބިން ޝުޢައިބު، ޤަތާދާ ބިން ދިޢާމާ، އަބޫ ޤިލާބާ، މާލިކު ބިން ދީނާރު، މުޙައްމަދު ބިން ސީރީން، މުޙައްމަދު ބިން ނޫޙު، މަންޞޫރު ބިން ޒާޛާން، އަބޫ ނަޢާމާ ޤައިސް ބިން ޢަބްދި ﷲ، ތަމީމު ބިން އަބީ ހިލާލު އަދި ޢަޠާއު ބިން އަބީ މައިމޫނާއެވެ.

އަދި އަނަސްގެ އަރިހުން ޙުމައިދު ރިވާކުރި ރިވާޔަތެއްގައި، ބިސްމިގެ ވާހަކަ ޛިކުރުކުރެއްވިއެވެ. އެކަމަކު އެއީ އިޝްތިބާހު ހިފޭ، ޝާއްޛު ބޭކަލުން ރިވާކުރެއްވި ރިވާޔަތާއި ޚިލާފުވާ މުންކަރު ރިވާޔަތެކެވެ.

265 صحيح مسلم: 399

އަނަސްގެ ޙަދީޘާ ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ބާރަށް އެންމެ ބޭލަން ދުށްވަޅެއްގެންނާ އެއްބަސްވެއެވެ.
އެހެނީ ދިމާ އަހަރުމެންނަށް އެކަށީގެން ނަބިއްޔާ ﷺ އާއި އެކުގައި އުޅުއްވިއެވެ. ދެން
އެއަށްފަހު އަބޫބަކުރާއި، ޢުމަރު އަދި ޢުޘްމާނާއި އެކުގައި ނަމާދުވެސް އަހަރު އުޅުއްވިއެވެ.
އެކަމަކު އެކަންޏަކު (އެބަހީ: ނަމާދުގައި ފާތިޙާގެ ކުރިން ބިސްމި ބާރަށްކިޔުން) އެކަލޭގެފާނު
އެބޭފުޅުންގެ އަޑުއިން ދަންނަވައިގެންނުވާނެއެވެ. އަދި އެންމެ ފަހަރަކުވެސް އެކަލޭގެފާނު
އެފަދައިން ދެކުނު ނުކުރައްވައެވެ. އެހެންކަމުން ދަލީލުތަކުން އަޣުލަބިއްޔަތުން ބިސްމި ކިޔުން
ސިއްރުކޮށްގެން ނަމާދުކުރުމެވެ.

ބިސްމި ބާރަށް ކިޔުއްވުމުގައި ސަނަދާއި އެކުގައިވާ އެއްވެސް ހަދީޘެއް ޞައްޙަވެގެން
ނުވެއެވެ.

ބިސްމި ބާރަށް ކިޔުއްވުން އައްޝާފިޢީއާއި ޖަމާޢަތުގެ ބޭފުޅުން ވިދާޅުވިއެވެ.
ޞަޙާބީންގެ ޖަމާޢަތެއްގެ އަޑުއިން ބިސްމި އަޅުގަނޑުމެން ކިޔުން ޘާބިތުވެގެންވެއެވެ. އެކަމަކު
ބަސްތަކާއި، އިބްނު ޢުމަރު، ދީނާރު އަދި އެހެނިހެން ބޭފުޅުންގެ އަޑުއިންނެވެ.

އިބްނު އަބީ ޝައިބާ، އަދި އެބޭފުޅާގެ އަޑުއިން އިބްނު މުންޛިރުވެސް، އަބްދުއްރައްޒާޤު
ބުނު އަބީޖީގެ އަޑުއިން ރިވާކުރައްވައެވެ:

(أَنَّ عُمَرَ:جهَرَ بــ ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾)[266]

މާނައީ: "ޢުމަރުގެފާނު ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ އަޑުއުފުލައިގެން ކިޔުއްވިއެވެ."

އަދިވެސް މުސައްނަފުގައި، ޞަޙީޙު މުޖާހިދުގެ އަޑުއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ:

---

266 مصنف ابن أبي شيبة: 4157، الأوسط لابن المنذر: 1358

(أَنَّ ابْنَ الزُّبَيْرِ كَانَ يَجْهَرُ بِها وَيَقُولُ: «مَا يَمْنَعُهُمْ مِنْهَا إِلَا الْكِبْرُ»)[267]

މާނައީ: "އިބްނުއް ޒުބައިރު ބިސްމި ބާރަށް ކިޔުއްވާވިދާޅުވިއެވެ. އަދި ވިދާޅުވިއެވެ: ބޮޑާކަން ފިޔަވާ އެހެން ކިޔުން އެމީހުންނަށް މަނާނުކުރެއެވެ.'"

އަދި އައްޝާފިޢީގެ 'އަލްއުއްމު'ގައި، އަދި އަލްބައިހަޤީ، އަބްދު الله ބުން އުޘްމާނު ބުން ޚުޘައިމުގެ އަރިހުން ނަޤުލުކުރެއްވިއެވެ: 'މުޢާވިޔަތުގެފާނު އަލްމަދީނާގައި ބިސްމި ކިޔުއްވިއެވެ.'[268]

ދުމަތުގެ އަރިހުން އަލްމަދީނާ ނަމާދުކުރައްވައިދެއްވުން ޝާމިލްވެގެންވެއެވެ. އިސްވެދިޔަފަދައިން މުހާޖިރީނުންގެ އަރިހުން އުނިގަނޑުވަނީ އެގޮތެވެ. މުހާޖިރީނުންގެ އަރިހުން އަންސާރީއާއި، އަދު ވާއިދު އުފަދައިން ދިފާޢުކުރެއްވިއެވެ. ހަމައެފަދައިން އިބްނުއް ޒުބައިރުގެ އަރިހުންވެސް އުނިގަނޑުވަތަކުދި ބާރަށް ބިސްމި ކިޔުއްވާފައެވެ. އެއީ އިބްނު އަބީ ޝައިބާ، ރިޝާދު ބުން ޖުރައިޖުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވި ރިވާޔަތުގައެވެ: 'އުނިގަނޑުވަތަކުދި ބައްޕަފުޅާއި، އިބްނުއް ޒުބައިރު ބިސްމި ބާރަށް ވިދާޅު ނުވެއެވެ.'[269]

އަދި ހަމައެހެން، އަބްދު الله ބުން މުޣައްފަލު އޭނާ އަށަގެން ދެއްކެވި ވާހަކައެއް ނަޤުލުކުރައްވައެވެ. އޭނާ އައްމިރުމިނީގެ ސުނަންގައި ރިވާކުރެއްވި ރިވާޔަތުގައެވެ: އޭނާ އަލްޖުރައިރީގެ އަރިހުން، ޤައިސް ބުން ޢަބާޔާގެ އަރިހުން، ތަމީމު ބުން ޢަބްދި الله ބުން މުޣައްފަލުގެ އަރިހުންނެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ:

(سَمِعَنِي أَبِي وَأَنَا فِي الصَّلَاةِ، أَقُولُ: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾، فَقَالَ لِي: أَيْ بُنَيَّ مُحْدَثٌ إِيَّاكَ وَالحَدَثَ، قَالَ: وَلَمْ أَرَ أَحَدًا مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ كَانَ أَبْغَضَ إِلَيْهِ

---

267 مصنف ابن أبي شيبة: 4156

268 الأم للشافعي: 1/130، السنن الكبرى للبيهقي: 2444

269 مصنف ابن أبي شيبة: 4139

الحَدَثُ فِي الإِسْلَامِ – يَعْنِي مِنْهُ – قَالَ: " وَقَدْ صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم، وَمَعَ أَبِي بَكْرٍ، وَمَعَ عُمَرَ، وَمَعَ عُثْمَانَ، فَلَمْ أَسْمَعْ أَحَدًا مِنْهُمْ يَقُولُهَا، فَلَا تَقُلْهَا، إِذَا أَنْتَ صَلَّيْتَ فَقُلْ: ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾)[270]

މާނައީ: "އަހުރެން ނަމާދުގައި ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ ކިޔާއަޑު އަހުރެންގެ ބައްޕައަށް އިވުނެވެ. އެހިނދު ވިދާޅުވިއެވެ: "އޭ ދަރިފުޅާއެވެ! އަޖަން އުފެއްދިފައިވާ ކަމެކެވެ. އަޖަންކަންކަން އުފެއްދުމާއިމެދު ތިބާ ދުރުވެ ހިޔާރުކުރާށެވެ.' (ރާވީ) ވިދާޅުވިއެވެ: 'ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަސްޙާބުންގެ ތެރެއިން ދީނުގައި އަލަށް ކަންކަން އުފެއްދުމަށް އެންމެ ނުރުހި ކޯފާއިސްކުރައްވާ ބޭކަލެއްކަމުގައި އެކަލޭގެފާނުގެ ވަރުގެ ބޭކަލެއް އަހުރެން ނުދެކެމެވެ.' (ޢަބްދު ﷲ ބިން މުޣައްފަލް) ވިދާޅުވިއެވެ: 'އަހުރެން ނަބިއްޔާ ﷺ އާއި، އަބޫބަކުރުއާއި، ޢުމަރުއާއި އަދި ޢުޘްމާނާއި އެކުގައި ނަމާދުކުރީމެވެ. އެއިން އެއްވެސް ބޭކަލަކު އެފަދައިން ވިދާޅުވިތަން އަހުރެން އަޑެއްނާހަމެވެ. އެހެންކަމުން ތިބާވެސް އެހެން ނުކިޔާހުށިކަމެވެ. ތިބާ ނަމާދުކުރާނަމަ ކިޔާނީ: ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾ އެވެ."

ޝަރަޙީ: ބިސްމި ކިޔާނަމަވެސް އަޑުހަރުކޮށް ނުކިޔާނެވެ. ބިސްމި އަޑުހަރުކޮށް ކިޔުމުގައި އައިސްފައިވާ ޙަދީޘްތަކާއި ރިވާޔަތްތަކަށް ދަންނަނަށް، ވިޔަސްގައި ދިމަވަރަކަށް ޙަދީޘް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެހެރާ ރިވާޔަތްތަކެއްވެސް ބަލިކަށިވެގެންވެއެވެ. ވިޔަކަން ޞަޙީޙުގެންވާ އެއްކަމަކީ: އެނގިގެންވާ މަޝްހޫރު މަޛްހަބަކީ ބޮޑުގިނައީ މުސްލިމް ނުކުތުއާވާ ނުބިގައި ނުވާނަމަ، ފަރު ވިއީ އާގެ ބަލިކަށިކަމާ ދިޔަރިޢަކަށް އިސްތިދުލާލުކުރުން ވިދާޅުވެފައެވެ. ވިޔަސް ބާރުގެދޭގެ ތެރެއިން އެކަކަށްވެސް ދީނީ ބާކުޅުވަނީ ބިސްމި ބާތިލުކަމާ ބަލިކަށިވެގެން ބަރުވަރީ ހުކުމުކަމަށް ބުނާލެވެ. އޭރު އަނަމް ބިން މާލިކު ބަލިޖެގެ ބަޔާއް

270 سنن الترمذي: 244

ވަގުތަކުން އުފުލައިން އައިސްފައިވިދާޅުވެއެވެ. އުޅެނީ ބުނާރީއާއި މުސްލިމްވަރީ
މިމައްސަލައިން އުކާރިފުވާއިގެންފައިއެވެ.

މިމައްސަލައަކީ -އިސްލާމްވެރިންގެ އިއްތިފާޤުން ފަރުޟު ޖުޑި މައްސަލައެއްކަމުގައިވިޔަސް-
މިމައްސަލައަކީ މަޝްހޫރުވެގެންވާ އެނގިގެންވާ މައްސަލައެކެވެ. ނަބަވީގެ ޒަމާނުތަކުގައި
ބައިވެރިވާ އެންމެންނާއި ދުލިހައިވާ މައްސަލައެކެވެ. އެނގިގެންވާކަމަކީ الله ގެ ރަސޫލާ
صلى الله عليه وسلم ގެ އަޞްޙާބުން، އެކަކާދެބޭފުޅުންނާއި އެކުގައި ނަމާދަށް ހާޒިރުވެ
ބައިވެރިވެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދުރަކުން الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ބޭނުމީ އަޑުހަރުކޮށް
ވިދާޅުވާކަމަށް އެބޭކަލުން ނަމާދުކުރައްވި ހަތަރު ކޮބައިހުރެއްވީ!؟ އޭރު الله ގެ ރަސޫލާ
صلى الله عليه وسلم ރުކޫޢުއާއި ސަޖިދާގައި ސިއްރުން ވިދާޅުވާ ބައެއް ދުޢާތަކަށް ތަސްބީހުންވެސް
އަޑުއަހާލުން އެކަކާދެބޭފުޅުންގެ އަރިހުން ނަމާދުކުރައްވާފައިވާ ބާރުގައިއެވެ. އަޑުއަހާލުން
ސަލާމްކަންތައްތައް ބޮޑުކަން އެކަމުންވެސް ދިރިހުރުވިއެވެ.

ތަޙްޤީޤަކުން ފާޅުވަނީ: ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم އެކަކާދެބޭފުޅުންގެ ނަމާދުގައި ބިސްމި ބާރަށް
ނުކިޔުއްވާކަމެވެ. ކޮންމެ ރަކުޢަތެއް ފާތިޙާގައި އުފުލައިން ކިޔުއްވާކަމާ، ދެން ޤިރާއަތުގެ
ތިބިގެންވާ، ހިފައްޓާ ތިބިގެންވާ އިމާމުވެރި ބަހާކުރުން، އަދި ޖަމާޢަތުގެ ތަކްބީރުން އެންމެ
ތަކްބީރުން ވަކިވެގަތަ ބާކީކުރުން، އަދި އެކަކާދެބޭފުޅުންނާއި އުފުލުމުން އެންމެ ގިނަ
ބާކީކުރުންކަމުގައިވާ ހިދާޔަތުންނަށް އެކަން ވަންނަހާވެގެން ނުވާނެއެވެ. އަދި ޝާހިދުން،
އެކަކާދެބޭފުޅުންގެ ޖަމާޢަތް ހުރިހާ އަޞްޙާބުންނާއި، އެކަކާދެބޭފުޅުންގެ ރަސޫލު އަހުލުވެރިންނާއި،
އެކަކާދެބޭފުޅުން ދުނިޔަން ވަގުތުތަކުގައި އަދި މިހުންނަންނަށް ފަންނުހާވެގެން ނުވިއެވެ. މިއީ
އެއްވެސް ބާރުގައި ފާޅުކޮށް ނޫނެވެ. އިޖުމާޢު ޖަމާޢަތާއި، ބައިކަނި ބަދިލުކަމާއި
ހިތާއިގެން އެދިގެންވާނަން ބޭނުންޖެހުމަށް ދާކަން، އެންމެ މުސްތަޙަބް އުސޫލަކީވެސް. އެކަމަށް

އެކަމުގެ ދައްކަން (އުޞޫލީ: ބިސްމި ބާރަށް ކިޔުމަށް) ގުޅޭގޮތުން ޖަހުރު ބަޔާންކޮށްފައި ޖަހުރަ ސާފު ބަޔާންކޮށްފައި ނުވެއެވެ. އަދި ޖަހުރުކުރުން ސާބިތުވާން އެކަމާ ބަޔާންކޮށްފައި ޖަހުރު ބަޔާންކޮށްފައި ނުވެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް އެއީ އާދޭ ނިޔަތުގައި އިޚްތިލާފުވާ ކާމިލްކުރުމަށް ވަޒީފާކުރުމުގެ ކަމެކެވެ.

މިމައްސަލައިގައި އެނގި މަޝްހޫރުވެގެންވާ މައްސަލައަކަށްވެފައި، ދުރުން ބުޚާރީއާއި މުސްލިމް މިމައްސަލައިން އެއްވެސް ޙަދީޘެއް ރިވާކުރައްވާފައި ނުވެއެވެ. އަދި ހިއްސާ، އެއީ މިމައްސަލަ ބެލިކާރުވެގެންވާކަމަށް ނަމައިގެންދާން ވިދާޅުވެފައިވާ ކަމެކެވެ. އިބްނުލް ޤައްޔިމުގެ 'ޒާދުލް މަޢާދު' ގައި މިގޮތުގައިން ދަލީލުތަކުގެ ބަރަވާވެގެންނުވެއެވެ.[271] އަދި އައްޒައިލަޢީގެ 'ނަޞްބުއް ރާޔާ' ގައިވެސްވާއެވެ.[272] އެހެން ބޭކަލުންނަށްވެސްވާއެވެ.

ބިސްމި ބާރަށް ކިޔުމުގައި އަލިސްވުމާ އެއްގޮތް ޝަރުޢު ހަބަރެއް: އައްނަސާއީއާއި، އިބްނު ޚުޒައިމާއާއި، އިބްނު ޙިއްބާނުއާއި އެހެނިހެން ބާކުލުން، ސަޢީދު ބިން އަބީ ހިލާލުގެ މަގުން، ނުޢައިމުލް މުޖްމިރު ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރައްވާފައިވާ ރިވާޔަތެވެ:

«صَلَّيْتُ وَرَاءَ أَبِي هُرَيْرَةَ، فَقَرَأَ: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾، ثُمَّ قَرَأَ بِأُمِّ الْقُرْآنِ... ثم قَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنِّي لَأَشْبَهُكُمْ صَلَاةً بِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم»[273]

މާނައީ: "އަހަރެން އަބޫ ހުރައިރާގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރީމެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވާވިދާޅުވިއެވެ: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ އެވެ. ދެން އުއްމުލް ޤުރްއާން (ސޫރަތުލް ފާތިޙާ) ކިޔަވާވިދާޅުވިއެވެ... ދެން އަބޫ ހުރައިރާ ވިދާޅުވިއެވެ: 'ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ

---

[271] زاد المعاد: 227/1

[272] نصب الراية: 336/1

[273] سنن النسائي: 905، صحيح ابن خزيمة: 499، صحيح ابن حبان: 6235

ނަފްސު އެއިރުގެ އަތްފުޅުގައިވާ އިހާރު ގަސްދުއްވާ ވިދާޅުވިއެވެ: ތިޔަބޭފުޅުންގެ ތެރެއިން ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ ނަމާދާއި އެންމެ ވައްތަރުވެގެންވަނީ އަހުރެންގެ ނަމާދެވެ."

މިހަދީޘްގައި ހުއްޖަތެއް ނުވެއެވެ. އެހެނީ އެކަކާއިގެން އެޤަސްދުކުރެއްވި އެކަކާއިގެން ކުރެއްވި ޢަމަލުތަކެއް ޖެހިޖެހިގެން ހިނގާ ޢަމަލުތަކެއް ނޫނެވެ. ދެން އެއަށްފަހު އެއްވެސްނަމާދެއްގައި ބިސްމި އަޑުހަރުކޮށް ކިޔަން ޝަރުޢުކުރެވިފައެއް ނުވެއެވެ.

ބިސްމި ކިޔުންވަނީ ނަމާދުގާއި އެނޫން ތަނެއްގައިވެސް ކޮންމެ ސޫރަތެއް ފެށުމުގައެވެ. އެގޮތުން ފާތިހާ ސޫރަތް ކިޔާއިރު ބިސްމި ކިޔާނީއެވެ. ދެން އޭގެ އެހެން ސޫރަތެއް ކިޔަން ގަސްދުކުރާނަމަ އަނެއްކާ ބިސްމި ކިޔާނީއެވެ. އެއީ އިމާމު އަޙްމަދު ޢަމަލު ކުރައްވާފައިވަނީއެވެ. އަދި އަބޫދާވޫދުވެސް އެފަދައިން ވިދާޅުވިއެވެ.[274]

274 مسائل صالح: 1/480

ކޮޅަށް ހުންނައިރު ދެއަތް ބަހައްޓަންޖެހޭ ގޮތް

ދެން އެއަށްފަހު އަތްބަހައްޓަންޖެހޭ ގޮތުގެ ސުންނަތަކީ އަތްބަނދުމެވެ. އެއީ އޭނާގެ ކަނާތް، ވާތްއަތުމަތީގައި ބެހެއްޓުމެވެ. އަދި [illegible] ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން ޘާބިތުވެގެން ނުވެއެވެ. އަދި ކިޔުއްވައި، އެކަލޭގެފާނު އަތް އުފުއްލަވާލެއްވިކަމަށް ބަޔާންވާ އެއްވެސް ވަޞީ ހަދީޘެއް އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުން ޚަބަރެއް އައިސްފައި ނުވެއެވެ.

ނަމާދުގައި ހަރަކާތްތަކުން ޝަރުޢުކުރައްވާފައިވާގޮތަށް ދިތުކުވިން އިއްޔާޒާރުވީގޮތުންނެވެ. އިބްނުކު ޤާޟީ، މާލިކުގެ އަރިހުން ހަރަންބަހުގެ ނުވާކަމަށް ރިވާކުރިއެވެ. އެކަމަކު އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުން ބަޔާންވެގެންވާ އެކަން ޝަރުޢުކުރެވިފައިވެއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ 'މުވައްޠާ' ގައި ބާބު ކަނޑައަޅުއްވާފައިވެއެވެ: (بَابُ وَضْعِ الْيَدَيْنِ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فِي الصَّلَاةِ)[275] 'ނަމާދުގައި އެއްއަތް އަނެއް އަތު މަތީގައި ބެހެއްޓުމުގެ ބާބު' އެވެ. މިބާބުގައިވާއި، މިގެ ދަށުން އެކަލޭގެފާނު ގެންނަވާ ދަލީލާއި، އަދި ކުރީގައި ބަޔާންވެދިޔަ ބަޔާންކުރެވިގެންވާ އެކަލޭގެފާނުގެ މަޛްހަބަކީ ހަރަކާތްކުރުމެވެ. މިއާއިއުލުފެން ސަހަލުވާގޮތަށް ތަޤުލީދުކުރާ އެއްވުމެވެ. -ބަޔާންވެދިޔަ ތަޤުލީދުކުރާ ބޭބޭކާ ތަޤުލީދުކުރާ އަޙްމަދުއްބަށް ބޭބޭކާ ތަޤުލީދުކުރާ އަދި ހަމަ ހަމަތަކުގެ ތަޤުލީދުކުރާ- ހަރަކާތްތަކުން ވާޖިބުވެގެންވާގޮތަށް ވިދާޅުވިކަން އަހުރެންނަށް އެނގިގެންނެވެ. އެއީ އެކަމަށް އަދުރުވެވިގެންވާ ބަސްފުޅު އަރިސްކުރެވިދާނެއެވެ. އަދި ބައެއް ބާކަލުން އެއީ މަތުލުބު ހަދައްކަމުގައި ހައްދަވައެވެ. އެއީ މާލިކުގެ އަސްލުވަތްބޮޑުގައި، އަދި ބުރާނީ، އަދާ ހާޖިމުގެ އަރިހުން، ސަހުލް ބިން ސަޢުދުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެވިފައި ފެނިގެންނެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ:

275 الموطأ رواية يحيى: 158/1

«كَانَ النَّاسُ يُؤْمَرُونَ أَنْ يَضَعَ الرَّجُلُ الْيَدَ الْيُمْنَى عَلَى ذِرَاعِهِ الْيُسْرَى فِي الصَّلَاةِ.»[276]

މާނައީ: "ނަމާދުގައި މީހާ، އޭނާގެ ކަނާތް، ވާތު އަތްދަނޑިގައި ބޭއްވުމަށް މީސްތަކުންނަށް އަމުރުކުރެވިގެންވިއެވެ."

އަބޫ ޙާޒިމް ވިދާޅުވިއެވެ:

(لَا أَعْلَمُهُ إِلَّا يَنْمِي ذَلِكَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ.)[277]

މާނައީ: "ނަބިއްޔާ ﷺ އަށް އެކަން އެކަށޭގޮތުން (އުބަޔި: ސަހްލު) ނިސްބަތްކޮށްދެއްވުން ނޫން އެއްޗެއް އަހުރެންނަށް އެއިން ނޭނގެއެވެ."

ބަޔާނަކީ: 'އަހަރުމެންނަށް އަމުރުވެވިގެންވީ' އަދި 'އަހަރުމެންނަށް ނަހީކުރެވިގެންވީ' ނުވަތަ 'މީސްތަކުންނަށް އަމުރުވެވިގެންވީ' ވިދާޅުވެއްޖެނަމަ އެޚަބަރަކަށް (ނަބިއްޔާ ﷺ އަށް ނިސްބަތްކޮށްފައިވާ) މަރްފޫޢުވުމުގެ ޙުކުމްވެއެވެ. އަޣްލަބިއްޔަތު އުޞޫލިއްޔުން ބޭފުޅުން، އެކަމުގައި ނަޤުލުކުރުމުގެ އަހުލުވެރިންގެ މެދުގައި ޚިލާފެއް ނުވާކަމަށް މުޙަޤްޤިޤުން ވިދާޅުވިއެވެ.[278]

ނަމާދުގައި ވާތްމަތީގައި ކަނާތުން ހިފެހެއްޓުމަކީ އަދަބުވެރިކަން ފުރިހަމަވުމުގެ ތެދުއިންވާކަމެކެވެ. އަދި الله އަށް ގާތްކޮށް ހިތުގެ ޚުޝޫޢުވެރިންވާކަމެކެވެ. މީސްތަކުންވެސް، އަދި އެމީހަކަށް ކަލާހިތް ވަތިކުރާ މީހުންގެ ގޮތުގައި އެހެންހުރުމަށް އަމުރުކުރެވުމުންވެސް ދިޔައެވެ. އެހެނީ ޝަރުޢުކުރެއްވުމެއް ގޮތުގައި އެކަމަކީ ތަސްތަސްކަމުންނާއި ބާޒުންގެ ކުރިމަތީގައި

---

276 صحيح البخاري: 740، الموطأ رواية يحيى: 47

277 صحيح البخاري: 740، الموطأ رواية يحيى: 47

278 الخلافيات للبيهقي: 110/2

ކޮޅަށް ހުންނައިރު އަތްޕުޅުކުރިއަށްވުރެ ތިރިއިންނާވާކަމުގެ ކުރިން. ދެންފަހެ މަތިވެރި ފަރާތްތަކުގެ ތިރިއިން އެންމެ މަތިވެރި ފަރާތަށް އެކަން މާބަޔަކު ދެކިގެންވެއެވެ.

ވެރުބަޔިވެގެން ނޫނީ އެހެންކަމަކަށްޓަކައި ނަމާދުކުރާ މީހާ އަތް އުފުލާލަން ބޭނުންވެއްޖެނަމަ، ކުރިޔަކަށް ދެއަތުގެފައިލާ ވައްޓާލަންވާނެކަމެވެ. އެކަމަކު މަޝްހޫރު ހަދީޘް ދެއަތް ދޫކޮށްލާނީ އެހެންވެއެވެ. އެއީ އެފަރާތުއްގެ ކުރިދުވަހުގައި އޭނާ ހުއްޓުނުއިރު ފަރާތަށް ގެތަރުކުރުމުގެ ގޮތުންނެވެ.

ވާޖިބުވެގެންވާ ހަރަކާތްތަކުގެ ދުށަށްވާކަމެވެ:

ދުރަތުގައި: ކަނާތް، ވާތްމަތީގައި ބާއްވުމެވެ. އެއީ އަށް ނަފުލަތުގައި، އަޞްލަކީއްގައިވާ ވާގެ ހަދީޘްތަކުގައެވެ: ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ޢަމަލުން އެކަށައަޅަން ވިދާޅުވިއެވެ:

(ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى ظَهْرِ كَفِّهِ الْيُسْرَى وَالرُّسْغِ وَالسَّاعِدِ.)[279]

މާނައީ: "ދެން އެކަށައަޅާގޮތަކީ ކަނާތްދެފަށް، ވާތްފުޅުގެ ކަފުހަނދުމަތީފުށުގައި، ކުޑަހުޅައި، އަތްދަނޑިފައި މަތީގައި ބާއްވާފައެވެ."

މުސްލިމުގައިވާ ރިވާޔަތުގައި: ކުޑަހުޅައި، އަތްދަނޑިގެ ވާހަކައެއް ނެތެވެ. ފަހަރެއްގައި އެއީ ރިވާ ޤިޔާސް ކުރައްވާފައިވާ މާނައެކެވެ.[280]

الرُسْغ -ރާގައި އުޅޭވި އަދި ސީނުގައި ސުކޫން އަދި ޣައިން- އެއީ: އަތްދަނޑާއި އަތްތިލަފާއި ދެމެދުގައިވާ ހުޅެވެ.

279 سنن أبي داود: 727، والنسائي: 889

280 صحيح مسلم: 401

ތުވަނައީ: ކަނޑާ، ވާތްއަތުގެ މަތީގައި ބޭއްވުމެވެ. އެއީ އިސްތިފްތާހު ސަނާއާއި ހަދީޘްގައިވާ ފަދައިންނެވެ. ބައެއް ސަލަފުންވަނީ އެއަށް ޢަމަލުކުރައްވާފައެވެ. އެގޮތުން މުސައްދަދުގެ މުސްނަދުގައި، އަދި އިބްނު ޢަސާކިރު ތާރީޚު ދިމަޝްޤު'ގައި: ޤަތާދާ ބުނު ޙަޖާޖުގެ އަރިހުން، ހާރޫނު ބުނު މަޢުރޫފުގެ އަރިހުން، އާލާ ޙަމްޒާގެ ޟަމުރާ އަބޫ ޒާހިރު ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރެއްވިއެވެ:

(مَا رَأَيْتُ فَنَسِيتُ فَإِنِّي لَمْ أَنْسَ أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ، كَانَ إِذَا قَامَ فِي الصَّلَاةِ قَامَ هَكَذَا، وَأَخَذَ يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ بِكَفِّهِ الْيُمْنَى عَلَى ذِرَاعِهِ الْيُسْرَى لَازِقًا بِالْكُوعِ)[281]

މާނައީ: "އަހުރެންނަށް ފެނިފައިވާ އެއްޗެއް ހަނދާންނެތިއްޖެއެވެ. ފަހެ، އަބޫބަކުރު ޞިއްދީޤު ނަމާދަށް ތެދުވެވަޑައިގެންނެވީމަ މިފަދައިން އަތްއަޅުއްވާގޮތް ހަނދާންވާކަން އަހުރެން ހަނދާނަށް ނެތެވެ. އަބޫބަކުރުގެ ކަނާތްފަތުން، ވާތްދޮށީގައި ޖެހިގެންވާގޮތަށް ވާތްއަތުގެ މަތީގައި ބޭއްވުމެވެ."

އަދި ޔަޙްޔާ ބިނު ސަޢީދު ބޭއްވީ ބަޔާންކުރެވުނު ފަދައިން ކަނާތްފަތް ވާތްއަތުގެ މަތީގައި އަތްއަޅުއްވާ ގޮތެވެ. އަދި ހަމައެފަދައިން ޢަމަލުކުރެއްވިކަން، ޝައިޚުލްއިސްލާމް ދާރަޤުޠުނީ'ގައި އަތްއަޅުއްވާގޮތުގައި 'އެއީ ސުންނަތުގެ ބައެއް' ކަމަށް ވިދާޅުވިއެވެ.[282] މިބަސްތަކުގެ އަތުގައިވާ ބަޔާންކުރެވުނު ގޮތެވެ.

އަދި ނަބިއްޔާ ގެ ހިތްވަގައި، އަދި އިބްނު ޢަސާކިރުގެ ތާރީޚު ދިމަޝްޤު'ގައި: ހާލިދު ބުނު އަބޫ الله އަހްލުބައިތުގެ އަރިހުން، އަތްއަޅުއްވާގޮތް ބައްޓަންކޮށް ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރެއްވިއެވެ:

281 الأوسط لابن المنذر: 1283، تاريخ دمشق: 252/66، إتحاف الخيرة: 1244

282 سؤالات البرقاني: 77/1

(كان عمر بن عبد العزيز إذا صلى أو مشى أو قعد إنما يضع كفه اليمنى على ذراعه اليسرى.)[283]

މާނައީ: "ޢުމަރު ބިން ޢަބްދިލް ޢަޒީޒު ނަމާދުކުރައްވާއިރުގައި ނުވަތަ ހިނގާވާއިރުގައި ނުވަތަ އިށީންނަވާއިރުގައި، އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްއަތިލަފުގެ ވާތްދަނޑީގެ މަތީގައި ބާއްވަވައެވެ."

އަދި ވާއިލު ބިން ހުޖުރުގެ ޙަދީޘްގެ ލަފްޒުތައް ރިވާކުރެއްވި ބޭކަލުން އަތްދަނޑީގައި، އަތާއި، ކޮޅުފުށުގެ ވާހަކަ ގެންނަވާ ލަފްޒުތައް ތަފްޞީލްކުރައްވާފައިވާ އެކަމުގައި ތިނަވަސްތު ފުޅާވެގެންވާކަމާއި، އަދި ސުންނަތަކީ ހަރަންބަދުންނަކަމާ ފެނިގެންދެވެ.

ހަރަންބަދުނަން ފައިބައިން ހަރަންބަދުން ތަޅުބަދަލެވިފައިވެއެވެ. އަދި އެހާ ކުއްލިކޮށް ހުރިހާ ހިނދުކޮށް އެމަތަށް ހުނދަމުއްބާވެ. އަށްނަމަވާ މިއިއެވެ. ދިރާސާތަކުން ތަފްސީލުކޮށް ފަހުގައިވިއްޖެއެވެ.

ހުރިހާ ތަކެއްޗެއްގަކައްގައިވެސް ކޮޅަށް ހުންނަ ބާވަތްގައި އިންސާނާ ހަރަންބަދުގެން ހުރެން ދެމިގެންވެއެވެ. ކޮޅަށް ހުރެގެން ގޮސްވީ ސަޖިދާގައި ރުކޫޢު އަދާކުރުވާ މިހާ މިއިން ބޭރުވާނެއެވެ. އެހެން އިންސާނާ ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައިވެސް، ކޮޅަށް ހުރުމާނެއެވެ. އެއީ މިސާލަކަށް ތަޙިއްޔާތު ތަޝައްހުދުގައި ނަމާދުކުރާ މިހާ، ނުވަތަ އެހާގެ މައިކަނި ގެދުކުރަން ކޮޅަށްވާގެންނެވޭމިހާ ފަދަ މިހާއެވެ. ދެސަޖިދަ މިހާ، ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި އިންނަ މަނާވުގައި ކޮޅަށް ހުރިނަމަވެސް ހަރަންބަދުނަ ހުއްޓެވެ. މިއީ އަސްލު ބާރަމުން އިސްތިތާރުވެގެންވާ ބާރަމުކަމެވެ. އެއީ ކޮޅަށްހުރުމަކަށް އެހާއަކަށް އުޅުނު ލިބިގެންވާތީއެވެ. އެހާގެ ބުނުމަކަށް ބަރާބަރު ރުކޫޢުގައި ނުވަތަ ސަޖިދާގައި ނުވަތަ އިށީންދެގެން އިންނަ މިހާގެ ބުނުމެވެ.

ރުކޫޢުން ތެދުވާއިރު ދެއަތް ކުރިމަތީ އަތްއުރާ ޖެހުމަކީ ބިދުޢަތް ކަމުގައި ވެސް ވާކަމަށް އަލްބާނީ ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ.

---

283 تاريخ دمشق: 319/16

ރުކޫޢުން ތެދުވުމަށްފަހު ހަރަކާތްބަދަލުކުރަން ބަރީރަ ސާފު ދަލީލެއް އަދުގަންނަން އެނގިގެންނުވެއެވެ. އެހެންވެ އިމާމް އަޙްމަދު ވިދާޅުވިއެވެ: 'އަހުރެން އެދެނީ އެކަމުގައި ދަތިކޮށްނުވުމެވެ.'[284]

އެކަށޭގެންވާ ގިނަ އަސްޙާބުންނާއި އިޚްތިޔާރު ކުރެއްވީ ހަރަކާތްބަދަލުވުމެވެ. އޭގެ ތެރޭގައި: ޢުމަރު އަބޫ ހުރައިރާގެވެ. އަދި އިބްނު ޙަޒްމުގެ ވާހަކައިން ދޭހަވާ ޞަޙާބީން އެއީއެވެ.[285] އަދި ޢިބާރާތެއްގައި ހަމަޖެހި ޒަރޫރުވެގެން ހުރިނަމަ ކަކޫލު ކުރިއަށް އޮތުން އެހެން ގޮތަކަށްވުރެ އަފްޟަލްކަމުގައި ބުނެފައިވެއެވެ.[286]

މިކަމުގައި ހަރުކަށިވުމުގެ ނުދެވެ. އެހެނީ އެއީ ތަނަވަސްވެގެންވާ ކަމެކެވެ.

ޝަރީޢާއަކަށްޓަކައި ރުކޫޢުންތެދުވެ ހަރަކާތްބަދަލުން އެކަށީގެންވެއެވެ. 'އެއީ ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم ރުކޫޢުން އިސްތިރިހުރުވެ އުފުއްލަވައިފިނަމަ، އެކަށޭގެން ހަނދުމަފުޅު ނުވިނީކަމަށް އަރަކުމުން ހީކޮށްލުމަށް ދާންދެން އެކަށޭގެން ކޮޅަށް ހުންނަވައެވެ.' އެފަދައިން އަނަސް ބުން މާލިކު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއީ ބަޔާނުގައިވާ ފަދައިންނެވެ.[287] އެކަށޭގެން ރުކޫޢުން ތެދުވުމަށްފަހު ކޮޅަށް ހުންނަވާއިރު ހަރަކާތްބަދަލުގެން ހުންނަވާ، ދެން އެވަގުތު ދިގުކޮށްލައްވާނަމަ، ވަރު އެކަށޭގެން ހަނދުމަފުޅު ނެތި އަދު ރަކުޢަތްބެރިތަކެއް ފުރަތަމަވީގޮތުން ފަރަތުގައި މީހު މިހުންނަން ހިތުން މާކައިރުވެގެންނެވެ. އެއީ ހަރަކާތްބަދަލުކުރަން (ދެން ރުކޫޢުން ތެދުވެ) އަށް އުފުލާވައިގެން ކޮޅަށް މީހާއި ހިލާފަށެވެ. އެހެނީ އޭނާގެ ކިބައިން ފުލާވާނީ އޭނާ ކަނޑައެޅުން

---

284 مسائل صالح: 2/205

285 المحلى: 3/29

286 بدائع الصنائع: 1/201

287 صحيح البخاري: 800، ومسلم: 472

ދިގުކުރިޔަސް އޭނާ އެހެރީ (ސަޖިދައަށް) ތިރިވުމަށް ތައްޔާރުވެގެންކަމެވެ. އަދި ހަރަކަތްތަކުގެން ހުންނަ މިހާރައިގެތު ހަރަކާތްތަކުގެއްޗިހިކަމަށް ހިކުރުވުމަށްވުރެ މިހާރައިގެތު އެހެން ހިކުރުން ދުރުވެގެންވެއެވެ.

ދެން އެއަށްފަހު ނަމާދުކުރާ މީހާ އިރުށްދެގެން އިށީނދެއިރު އޭނާގެ ދެއަތް ބޯއްވަނީ ފަރާތްތަކަށް މަތީގައިއެވެ. އަދި ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި އިށީނަ ޗާގަތްޕެސް، އަދި (އަށްއަ ރަށްއަތަށް ތުދުވުމުގެ ކުރިން) އަރާމުކުރީ އިށީނދުނުދެސް އެއާއި ގުޅިގެންދެއެވެ. އެހެންކަމުން ނަމާދުގައި އިށީނދެގެން އިނުމުގެ ކައިފިއްޔަތުގެ ވައްތަރުތަކެއް ހަމަ އެއްގޮތްވެގެންނެވެ. ފަރުޟުކުރީ ވަޒީފާކުރީ ނަމަޔާއި ސުންނަތްކަމުގައި އެގޮތަށެވެ. ހަމައެފަދައިން ކޮންމެ ރުކުންތަކެއްގައި އެހެންނެވެ.

ދެއަތް ބާއްވަންޖެހޭ ތަން

ދެންފަހު (ހަރަކާތްތަކުގެން ހުންނައިރު) ދެއަތް ބާއްވަންޖެހޭ ތަނާއިމެދު الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަރިހުން އެކި ތަންތަން އައިސްފައިވެއެވެ:

◈ ބުޑުން ތިރީގައި ދެއަތް ބާއްވުމަށް الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަރިހުން އެއް ހަބަރު އައިސްފައިވެއެވެ. އެހަބަރު ޞާބިތެއް ނޫނެވެ. އަދި ޟަޢީފު، އެއީ މުންކަރު ހަބަރެކެވެ.[288]

◈ الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ދެއަތްފުޅު މާމެދުގައި ބާއްވަވާކަންވެސް އައިސްފައިވެއެވެ. އެއީ ވާއިލް ބިން ހުޖްރުގެ ހަދީޘްގައެވެ.[289] އަދި އަބޫ ދާވޫދުގައި، ޠާވޫސް ބިން ކައިސާންގެ އަރިހުން މުރްސަލް ރިވާޔަތްއެއްގައިވެސް އެހެން އައިސްފައިވެއެވެ.[290]

މާމެދުގައި އަތްބާއްވުމަކީ ހަދީޘެއް މުއައްމަލު ބިން އިސްމާޢީލް، ސުފްޔާނުގެ އަރިހުން، އާޞިމު ބިން ކުލައިބުގެ އަރިހުން، އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާފުޅުގެ އަރިހުން، ވާއިލް ބިން ހުޖްރުގެ އަރިހުން، ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްފުޅު ވާތްފުޅު މަތީގައި މޭމަތީގައި ބާއްވަވާކަން އެކަހެރިކޮށް ރިވާކޮށްދީފައިވާ ހަދީޘެކެވެ.

އަދި އެހަދީޘްގައިވާ: علی صدره: 'އެކަލޭގެފާނުގެ މޭފުޅު މަތީގައި' މިޢިބާރާތަކީ މުއައްމަލު ބިން އިސްމާޢީލް، ސުފްޔާނުއް ޘައުރީގެ އަރިހުން އެކަހެރިކޮށް ރިވާކޮށްދީފައިވާ ޢިބާރާތެކެވެ. އަދި ބައެއް ބަޔަކުން ވިދާޅުވެއެވެ: މިބަޔަކީ ސުފްޔާނަށް އިޝްތިބާހުވީއެވެ. އާޞިމު ބިން ކުލައިބުގެ އަރިހުން، އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާފުޅުގެ އަރިހުން، ވާއިލް ބިން ހުޖްރުގެ އަރިހުންނެވެ.

---

288 سنن أبي داود: 756

289 صحيح ابن خزيمة: 479

290 سنن أبي داود: 759

ޞަޙާބީންގެ ތެރެއިން ރިވާކުރި އިބްނުޢުމަރު ޢައްމާރުބްނު ޔާސިރު މުޙައްމަދާއި އުބައްޔުބްނުކަޢުބާއި ހިމެނެވިގެންވެއެވެ. އެއިން ބައެއްގެ "ޞަލަވާތް މަތީގައި" ތަކުރާރު ދިރާސާ ނުކުރައްވާށެވެ. މިހެންގޮތުން ބެން އިޝްރާފްގެ ބުޚާރީއާއި، ޒުބައިރާ ބެން ސަޢީދުއާއި، ޢަބްދާ ބެން ޢަލްޤަމާއި، އަބޫ ނުޢައިމް ބެން ފުރާތާއި، ވަކީޢު ބެން ޖައްރާޙާއި، މުޙައްމަދު ބެން ޝުޢުބާ ތަޢުލީމުދޭކަމެއް ނަޤުލުކޮށްދިނުމަށް ނިސްބަތްވެގެން އެކިފަރާތްތަކުން ބުނާބަސް ހިމެނޭތޯ ބަލާން ޢަބްދުއްރަޙްމާނު ބެން ޙާލިދާއި، ސަޢީދު ބެން ސާލިމާއި، ޢަބްދުއްރައްޒާޤު ބެން ޚާލިދުއާއި، ބަރަކާތު ޙަބީބާއި، ޖަޢުފަރު ބެން ޙާތިމާއި، ޢަބްދުﷲ ބެން ޢިކްރިމާއި، ކައުނުކާކުރުމަށް ހުކުމް ނަޢުމާން ބެން ޝަރީފުގެ ރިވާޔަތް ވަނީ ހުރިގޮތުގައި އިޖުމާޢެވެ.

ހަމައެކަނި އިޖުމާޢަށްވުރެ ގިނައިން ރިވާޔަތްތައް ރިވާކުރެވިގެން އެކަމުގެ ޚިލާފުގައި ނުވާކަން ނަމަވެސް ދެނެނުގަނެވޭ ކަމެއް ނުވެއެވެ. އަދި ޞަޙާބީންގެ ތެރެއިން އެއީ ޢުމްރަތެއް ރިވާކުރި ރިވާޔަތްތަކާއި ހަދީޘްތަކެއް ރިވާޔަތްކުރާ ރިވާޔަތްތަކެވެ. ބުރާން އެއަށްފަހު ހާޖިތުގެ ތެރެއިން ދިރާސާކުރުމަށް ގެނަ ޢަބްދުއްރަޙްމާން ރިވާޔަތްކޮށްދިނު އެއިން އެއްވެސް ބަލާކަމެއް އެއިއްޔަ އިބާރާތް ނުގެންނަވައެވެ. އަދި ގަޅުވައި: ތަސްހީޙުކުރުމާއި، ޝަރުޙުކުރުމާއި، އަދި ބަޔާން އަލްމަރްޝޫދިއްޔާއި، ޖަޒާއިރު ބެން މުޢާލިޖާއި، ސަޢީދާ ބެން ސުލައިމާނާއި، ބަންޑަސް ބެން ސައީދާއި، ބަޤީޢު ވާރިދު ބެން ޖާބިރާއި، ހާޖިދު ބެން ބަޤީ ﷲ އަލްވާސިޢާއި، ޙިޝާމު ބެން މުޙައްސަލާއި، ޙާމިދު ބެން ފުރާތާއި، އިސްޙާޤު ބެން އިޙުރާމު އަލްމަޖީދު ހިމެނިގެންނެވެ.

އަދި ބަލްޚާ ބެން ވައިލާއި -އަދި އެކަކާގެ ތެރެއިން ޢައްމާރުބްނު ޔާސިރު- ، އެކަކާގެ ބައްޔާއެއް ތެރެއިން އެހަބަރު ރިވާކުރެވިއެވެ. އެއިން އެއްވެސް ބަލާކަމު މިތަކުތަ ދިރާސާކޮށްގައި ނުވިއްޔާން ދަލީލުކޮށްދީނީ އެއީ އެކަކު ޝާޒްދު ރިވާޔަތެކެވެ.

އަދި އަބޫ ދާވޫދުގެ ސުނަނުގައި، ޠާއޫސް ބިން ކައިސާނުގެ އަރިހުން މުރުސަލުކޮށް އައިސްފައިވެއެވެ. އަދި ސުލައިމާން ބިން މޫސާ، ޠާއޫސްގެ އަރިހުން މުރުސަލުކޮށް ރިވާކުރައްވައެވެ:

«يَضَعُ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى يَدِهِ الْيُسْرَى، ثُمَّ يَشُدُّ بَيْنَهُمَا عَلَى صَدْرِهِ وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ»[291]

މާނައީ: "اللهُ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ނަމާދުގައި ހުންނަވާއިރު، އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްފުޅު ވާތްފުޅުގެ މަތީގައި މޭފުޅު މަތީގައި ބާއްވަވާ، އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ މޭފުޅު މަތީގައި ދެއަތްފުޅު ބަނދުކޮށްލައްވާ ހިފަހައްޓަވައެވެ."

އެއީ ޟަޢީފް ޙަދީޘެއް މުރުސަލުކޮށް ރިވާވެފައިވާތީ. އަދި ސުލައިމާނުގެ މުރުސަލުކޮށް ރިވާވެފައިވަނީ ބަލިކަމާއި ރިވާވެފައިވާތީއެވެ.

އަދި އަޙްމަދުގެ މުސްނަދުގައި: ސިމާކުގެ އަރިހުން، ޤަބީޞާ ބިން ހުލްބުގެ އަރިހުން، އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާފުޅު ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރައްވައެވެ:

(رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ يضع يَدَه عَلى صَدرهِ.)[292]

މާނައީ: "ނަބިއްޔާ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ އަތްފުޅު މޭފުޅު މަތީގައި ބާއްވަވަނިކޮށް އަހުރެން ދުށީމެވެ."

---

[291] سنن أبي داود: 759

[292] مسند أحمد: 21967

އެހެންއޮޅުމަކީ ޒަޢީފުއަޅު ޖާހިލު ޤައުމު ގިނަކޮށް ހަދާކަމެކެވެ. އަދި އެބައިމީހުންގެ ހުރިހާ ޢިބާދަތްތަކުގައިވެސް ސުންނަތް ބޭނުން ބަދަލު ކުރެވި ބިދުޢަތްކުރެއެވެ. އަދި މިޒަމާނުގައި އެބޭފުޅުންގެ ރަނގަޅުވެފައިވެއެވެ. އެކަން ބަލައިލުމުގެ ނަޞީޙަތްތެރިކަމެވެ.[293]

---

[293] މިފޮތުގެ މަތީބަޔާ ދަރުސް މިންގަނޑު ނުކުތުމާ 2 ވަނަ ބާބުގެ މުޤައްދިމާ: މާނަ އަލްބިދްޢަތް، މިބަޔަށްގައި ތަފްސީލުކޮށްވާ ވިދާޅުވެފައިވާ ބަސްފުޅެއް ހިމަނާލާނަމެވެ:

"މިބާބުގެ ޒުވާބުއަޅު ނަމާޒުގައި ގާތްވީގައި އަތްބާއްވާއިލުމުގެ 3 ޙަދީޘެއް އައިސްފައިވެއެވެ:

ފުރަތަމަ: މުއައްމަލު ބިން އިސްމާޢީލް، ސުފްޔާނުއް ޘައުރީގެ އަރިހުން، އާޞިމް ބިން ކުލައިބުގެ އަރިހުން، އޭނާގެ ބައްޕަގެ އަރިހުން، ވާއިލް ބިން ޙުޖްރުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެވެ. މިޙަދީޘްގައި އޮތް ވާހަކަ ދިކުރުކުރެއްވީ ޝާއްޛު އެވަނީ ގޮތެވެ. އެއީ މުއައްމަލުގެ ޚުލާޞާ ހެދިފައިވާ ކުށެކެވެ. އެހެނީ ޘިޤަތު ބައެއްގެ ރިވާޔަތް މުއައްމަލު ބިން އިސްމާޢީލް އެކަނި ރިވާކޮށް ރިވާކުރުމުގައި ބަޔަކާ ޚިލާފްވެގެންވާ ކަމުގައި ޝާއްޛު ވާކަމުންނެވެ. މުއައްމަލުގެ ކަރަޖީހުގެ މައްޗަށް ޙަދީޘް ރިވާކުރާ ބަޔަކުވެސް އެބަހުރިއެވެ. އަދި އެއީ މުއައްމަލުމެން ރިވާކުރުމުގައި ޚިލާފްވީ ކަމެކެވެ. އެކަންވެސް: އިބްނު ޚުޒައިމާ "ޞަޙީޙު"ގައި ރިވާކުރުމުގައި "ސިފައިގައި" ވިދާޅުވިއެވެ. އެއީ އަބޫ ޝައިބާގެ ޢިބާރާތް މުސްނަދު އަޙްމަދުގައިވެސް އިސްނާދު ހުރި ގޮތެވެ. އަދި އެހެން ފަރާތްތަކުން އެތަން ދިކުރު ނުކުރައްވައެވެ. އެއީ އައްޛަހަބީގެ "މީޒާނުލް އިޢުތިދާލް"ގައި ގޮތަށް ފާޅުކުރައްވާފައެވެ. އެހެންކަމުން މުއައްމަލުގެ ރިވާޔަތް ޝާއްޛު ކަމުގައި -އެކަނިވެ ރިވާކުރުމުގައި- ނަމަވެސް ބާއްބަފާވެއެވެ. އެއީ ސުފްޔާނުގެ އަރިހުން ރިވާކުރި ޘިޤަތުންނާއި، އާޞިމްގެ އަރިހުން ރިވާކުރި ޘިޤަތުންނާއި، ވާއިލްގެ އަރިހުން ރިވާކުރި ޘިޤަތުންނާއި ޚިލާފްވާތީ ޝާއްޛު ވެގެންނެވެ. އޭގެ ރިވާތުން: މުއައްމަލުގެ ރިވާޔަތްވާ ރިވާތާއި އެކަހަލަ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވި ސުފްޔާނުއް ޘައުރީ، އެކަހަލަ ޘިޤަތުންގެ ރިވާޔަތް ކޮށްފައިވާ ޙަދީޘްތަކުގައި ހަމައެކަނި ގޮތް ބޮޑީގައި ނަމަވެސް ނުވާނެއެވެ. އެހެންކަމުން އެރިވާޔަތް ބާއްބަފާވެގެންނަވައި، ޘިޤަތުގެ ރިވާޔަތް ވާއިލް ބިން ޙުޖްރުގެ ރިވާޔަތެވެ.

ދެވަނަ: އަޅު ދަށުގެ ބިލުސީގެ މުރުސަލު ރިވާޔަތެވެ. އެރިވާޔަތަކީ މުރުސަލު ރިވާޔަތެއްކަމުން، އަދި އެބައިމީހުން އެސަނަދުގައިވާ ދަރާވީންނަކީ ފަޤީހުންގެ ތަރާޖަމާއާ ބަލައިފައިވާ ރިވާޔަތެކެވެ. އެހެނީ: އަލްޙަކަމު ބިން ޢުތައިބާއެވެ. ބަލަ ބިން މިސްކީނު އެބާ ބަލައި ރަޢުޟަވިއެވެ. ދެވަނަ: ސުލައިމާން ބިން މޫސާއެވެ. ބޮޑެތި ނަސާއިވެސް އެބޭފުޅާއާމެދު ވަރަށްގިނަ ކަލާމްކޮށްފައިވެއެވެ.

ތިންވަނައަށް: އިމާމް އަޙްމަދު ރިވާކުރެއްވި ރިވާޔަތެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ: ʻއަހުރެންނަށް ޔަޙްޔާ ބިން ސަޢީދު، ސުފްޔާނުގެ އަރިހުން ކިޔާދެއްވިއެވެ: ވިދާޅުވިއެވެ: އަހަރުމެންނަށް ސިމާކު، ޤަބީޞާ ބިން ހުލްބުގެ އަރިހުން، އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕަގެ އަރިހުން ކިޔާދެއްވިއެވެ.ʼ ދެން އެޙަދީޘް ޛިކުރުކުރެއްވިއެވެ. މިއީ ޙުއްޖަތަކަށް ނުނެގޭ ބަލިކަށި ރިވާޔަތެކެވެ. އެހެނީ ޤަބީޞާއަކީ މަޖްހޫލު ރާވީއެކެވެ. ސިމާކު ނޫން އެހެން މީހަކު ޤަބީޞާގެ ކިބައިން ރިވާވެސް ނުކުރެއެވެ. އޭގެ އިތުރުން މިޙަދީޘްގައި ޞަދުރު މަތީގައޭ ވާ އިބާރާތް ޘާބިތުވުމުން ބަދިޙީވަނީ މަޢުލޫލުވެގެންނެވެ. އެހެނީ މިޙަދީޘް އަސްޙާބުން ސިމާކުގެ ކިބައިންނެވެ. އަދި ސިމާކުގެ ކިބައިން ރިވާކުރާމީހުންގެ ތެރެއިންވެސް ފަހަރަކުވެސްނުވެއެވެ. އެކަމަކު ޝުޢުބާއާއި، ޒާއިދާއާއި، ސަޢީދާއި، އަބޫ އަލްއަޙްވަޞް ސިމާކުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ. އެއިން އެއްވެސް ބަޔަކު ޞަދުރު މަތީގައި' މިއިބާރާތް ނުގެނެސްފައެވެ. އަދި ބައެއް ބަޔަކުން ކުރުކޮށްފައި ރިވާކުރެއްވިއެވެ. ސުފްޔާނުއް ޘައުރީ، ސިމާކުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ. އެރިވާޔަތުގައިވެސް ވަނީ އެއްބާރުލާ ހަމައިން ޒިޔާދަވެފައިއެވެ. އަޙްމަދު ޔަޙްޔާ އަލްޤައްޠާން އެރިވާޔަތް ގެންނަވާ، އިސްވެދިޔަ ގޮތަށް އިތުރުވެފައިވާ ބަސް ދިކުރުކުރެއްވިއެވެ. އަދި ޢަބްދުއްރަޙްމާނުބްނު މަހްދީގެ ރިވާޔަތުގައި އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާ، އެކަމަކު އިތުރުވެފައިވާ އިބާރާތް ދިކުރު ނުކުރައްވައެވެ. އަދި ޢަބްދުއްރަޒާޤު ޙަމްމާދު ބިން މަހްދީގެ، އަލްދާރުޤުޠްނީގައި ރިވާކުރައްވާ އެކަމަކު އުބައިދާ ސުފްޔާނުގެ ރިވާޔަތެވެ. އަދި އަޙްމަދުގެ (މުސްނަދުގައި) ވަކީޢު ބިން ޖައްރާޙުވެސް ރިވާކުރައްވާ އެކަމަކު އިތުރުވެފައިވާ ބަސް ނުހިމަނުއްވައެވެ. (އަދި އިމާމް އަޙްމަދުގެ މަސާއިލު ކޫސަޖުގައިވެސް ފޫޅުން ތިރީގައި އަތް ބާއްވަވާކަމެވެ.)

އަހަންނަށް ފެނިފައިވާ ގޮތުން ތަޙްޤީޤު ބަޔާންކުރާ ޞަޙީޙު ސަނަދުން ބުރުޤާން ދިކުރުކުރައްވާ ސާބިތުވެގެން ނުވެއެވެ. އެއީ ބަޔާންވީ ޙަދީޘެވެ. ދެން އެއަޅުގަނޑު ފާހަގަކުރަމުން ސުފްޔާނުގެ ދެންނެވި އަސްބާބުތަކުގެ އަރިހުން، އަދި ސިމާކުގެ ދެންނެވި އަސްބާބުތަކުގެ އަރިހުން ޤަބީޞާ މަޢްލޫމާތެވެ.

އަހަންނަކަށް ވީން ގޮތަކުން މިބަހީޘް އައިސްތިޤާމަތަކަށް ބަހީޘް ސަނަދަކާ މިހެން އެވަނީ ރަނގަޅުގޮތެއް ފާހަގަކޮށްލެވިއެވެ."

އައްމިރުމިޒީ ވިދާޅުވިއެވެ: "ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަސްޙާބުންނާއި، ތާބިޢީންނާއި އޭގެފަހުން ފަހަރުން ވަޒަންކުރުމަށް އިލްމުގެ އަހުލުވެރިންގެ ބޭފުޅުންގެ އަރިހުގައި އަމަލުކުރެވެނީ މިފަދައިންނެވެ. އެބޭފުޅުން ދެކެވަޑައިގަންނަވަނީ ނަމާދުގައި ވާތް އަތުގެ ވާތްމަތީގައި ކަނާތް ބާއްވާށެވެ. އަދި އެއިން ބައެއް ބޭފުޅުން ފޫޅުން މަތީގައި އަތް ބާއްވަން ދެކެވަޑައިގަންނަވައެވެ. އަނެއްބައި ބޭފުޅުން ފޫޅުގެ ތިރީގައި އަތް ބާއްވަން ދެކެވަޑައިގަންނަވައެވެ. އެހެނިހެން ގޮތްތަކުގެ ޒިކުރުކޮށްފައިވާތީ ކޮންމެ ގޮތެއްވެސް ހުއްދައެވެ."

މަސްއަލަތައް ކޮޅުސޭވެގައި އިމާމް އަޙްމަދުއަށް ދެންނެވުނެވެ: ʻވާތްމަތީގައި ކަނާތް ބާއްވާއިރު ދެމެހެ ބާއްވާނީ ކޮންތަނަކަށްތޯއެވެ؟ʼ ވިދާޅުވިއެވެ: ފޫޅުމަތީގައާއި ފޫޅުން ތިރީގައެވެ. މިހުރިހާ ގޮތެއްވެއެވެ. އެކަމަކު އެގޮތް (އެބަހީ: ތަޙްތަސްސުރަތު ކޮށްނުވެއެވެ) ނޫނެވެ. ނުވަތަ އެތުރުކަންތަކެއްގަނޑުނެވެ.ʼ އިސްޙާޤު ވިދާޅުވިއެވެ: ފޫޅުތިރީގައި އަތްބާއްވާން ބަހީޘްގެ ގޮތުން ވަރުގަދައެވެ. އަދި ތަވާޟުޢުވެރިކަމާއި މާގާތްވެގެންވެއެވެ.ʼ

مسائل الكوسج: 211

ޖުމްލަ އިތުރުވެރިން ދިއްބެވިގޮތަކީ ވަކިތަނެއް ކަނޑައެޅުމެއްނެތި ހަދަންބަދުން ޝަރުޢުވެގެންވާކަމަކަށެވެ. އަދި ކިޔެއްމަ، އަބޫ ދާވޫދުގެ މަސާއިލުގައި އިމާމް އަޙްމަދުގެ އަރިހުން ސަލާމްކުރައްވާފައިވާ ގޮތަކީ: ކަސާމް ވޮތް ދަމީގައި ބާދަމީގައި ބައްޕަން މަކްރޫހަގެންވާކަމަށްވީމަ ދެކެވިއްޖެއެވެ. އަބޫ ދާވޫދު ވިދާޅުވިއެވެ: 'ވޯމްދަމީގައި ކަސާމް ބައްޕާއިރުގައި އަރުވަން އިމާމް އަޙްމަދުއާއި ސުވާލުކުރީމުއެވެ: 'ކަލާމްގެ ފުން ހާދައި ހިއްޕަވަންތޯއެވެ؟' ވިދާޅުވިއެވެ: 'ނޫނެކެވެ. ކަޑަތުން ފުރުން ދަމީގައެވެ. ފުރުން މިޔަގައިފިޔަސް މެއްސަރުހުއް ނަމެވެ.' ވިދާޅުވިއެވެ: 'ދަމީގައި ދުރަށް ބައްޕަކަން ދުރަދަލާފުން ނުރުއްސަވައްވެ.'[294]

އަޙްމަދުގެ އުޞޫލުތަކުގެ މުޢާމަލާ -والله أعلم- ފިލްގެ ކަމަކަށްވުމުގައި ބަލާ އެކަމަކީ ޖަމާޢަތަކުން. އެއީ ސަލަފުން ދަލީލާއި އަދިސަމުވާވާދީއެވެ.

ސަލަފުންނަށް މީހުންގެ ދެއްކު ސުވާލުންގެ ބަހަކުން ދަލީލުގެ ތަކުރާރުވީއެވެ: އިސްލާމްގެ އިޖުމާޢު ދިނުގެންވާކަމަށެވެ. އެހެން ބާރަމީގައި ނުވަތަ ފުރުބާރަމީގައި، ނުވަތަ ބަޔަކުދަމީގައި، ނުވަތަ އެއަށްވުރެ މީރުގައިވާތަށް މަށް ބާރުވަދުކަން މަށްސަކަރާއް ނުޖެހެއެވެ. އެހީ މިޔަންގައި ޖަބަރުވާ (ސުންނަތީ) ވަތްމަމީގައި ކަސާމް ބާރުވަން އެހެންޖެވެ. އެއަށްވުރެ އިތުރުން މިޔަންގައިވާ ބައިވަހީ ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން ޤަބުރުވާ ދަރިމަކުން ބާސްނުޖެ ހިފައެވެ.

ދަންނަވާ ފުރުންތިރީގައި އަތްބާއްވާން ދަންނަވާ، އިމާމް އަޙްމަދުގެ މަޤްރަބުގައި މަސްއޫލުވެގެންވާ ގޮތަކީ އެއީއެވެ. އަދި ބާރަމީގައި އަތްބާއްވަނުވާތީ އެގޮތް ފުރުކަން ބާރެވެ. ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން ދުރަދުރުގައި ސަލަވާތް ބަލިކަރުވެގެންވިޔަސް ރަނގަޅެވެ.

❁❁❁

294 مسائل أبي داود: 48/1

ޓަކުވަރުން ބާރުތަކުގައި ދުޢާކުރުން

ޢުލަމާއުގެ ކިޔުން ޓަކުރުންނަ ހުރުމަތި ދުޢާކުރުމުގެ ތަރުޖަމާކޮށްފައެވެ. ބުޚާރީ، މާލިކުގެ އަރިހުން، އަބޫ ޙާޒިމުގެ އަރިހުން، ސަހްލު ބިން ސަޢުދު އައްސާޢިދީގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ:

«أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ ذَهَبَ إِلَى بَنِي عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ لِيُصْلِحَ بَيْنَهُمْ، فَحَانَتِ الصَّلَاةُ، فَجَاءَ الْمُؤَذِّنُ إِلَى أَبِي بَكْرٍ، فَقَالَ: أَتُصَلِّي لِلنَّاسِ فَأُقِيمُ؟ قَالَ: نَعَمْ، فَصَلَّى أَبُو بَكْرٍ، فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَالنَّاسُ فِي الصَّلَاةِ، فَتَخَلَّصَ حَتَّى وَقَفَ فِي الصَّفِّ، فَصَفَّقَ النَّاسُ، وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ لَا يَلْتَفِتُ فِي صَلَاتِهِ، فَلَمَّا أَكْثَرَ النَّاسُ التَّصْفِيقَ الْتَفَتَ، فَرَأَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، فَأَشَارَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَنِ امْكُثْ مَكَانَكَ. فَرَفَعَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَدَيْهِ، فَحَمِدَ اللَّهَ عَلَى مَا أَمَرَهُ بِهِ...)[295]

މާނައީ: "ބަނީ ޢަމްރު ބިން ޢައުފުގެ މީހުންގެ މެދުގައި އިޞްލާޙުކުރުމަށްޓަކައި ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން ނަމާދު ވަގުތުވިއެވެ. ދެން މުއައްޒިނާ އަބޫބަކުރުގެ އަރިހަށް އައިސް ދަންނަވިއެވެ: 'ކަލޭގެފާނު މީސްތަކުންނަށް ނަމާދުކުރައްވަވައިދެއްވާނަމަ އަހުރެން އިޤާމަތް ކިޔާނަމެތޯ؟' ވިދާޅުވިއެވެ: 'އާނއެކެވެ.' ދެން އަބޫބަކުރު މީސްތަކުންނަށް ނަމާދުކުރައްވައިދިނެވެ. އަދި މީސްތަކުން ނަމާދުގައި ތިއްބާ ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ އެތަނަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން ސަފުގައި ހުއްޓިވަޑައިގަންނަވަންދެން ފުންނުން ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން މީސްތަކުން އަތްތިލަބަޑި ޖެހިއެވެ. އަބޫބަކުރުގެ ދާތު، ނަމާދުގައި ފަރާތްފަރާތަށް ބަލައިލެއްވުމެއް ނުކުރެއެވެ. ދެން މީސްތަކުން އަތްތިލަބަޑި ގިނަކޮށްލުމުން އެކަލޭގެފާނު ބަލައިލެއްވިއެވެ.

[295] صحيح البخاري: 684، ومسلم: 421

ދެން اللہ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ފެނިވަޑައިގެންނެވީއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ހުންނެވިތާގައި ހުންނެވުމަށް اللہ ގެ ރަސޫލާ ﷺ އިޝާރާތްކުރެއްވިއެވެ. ދެން اللہ އަބޫބަކުރުގެފާނުގެ ދެއަތް އުފުއްލަވާ، އަދި އެކަލޭގެފާނަށް އަމުރުކުރެއްވުން ކަންތަކަށް اللہ އަށް ޙަމްދުކުރެއްވިއެވެ..."

ޢިލްމުވެރިންގެ އެކަކަށްވުރެ ގިނަ ބޭކަލުން، މިރިވާޔަތުން، ނަމާދުގައި ޤުނޫތުގައި ހުންނައިރު ދުޢާކުރުމަށްޓަކައި އަތް އުފުލުން ޝަރުޢުވެގެންވާކަމަށް ނިންމަވާފައެވެ. އެއީ ރުކޫޢުގެ ކުރިން ކިޔާ ޤުނޫތުކަމުގައި ނުވިޔަސްމެއެވެ. އެއީ ރުކޫޢުގެ ފަހުގައިވިޔަސް، ނުވަތަ އޭގެ ކުރިންވިޔަސް، ނުވަތަ އޭގެ ފަހުން ހިނދުކޮޅެއްގައިވިޔަސްމެއެވެ. އެއީ މިސާލަކަށް އިންސާނާ ނިކަމެތިކަމެއް ހަނދާނެއް އެހެން ކަމެއްވުމުންނެވެ.

ބޭއްވުން ސަލަފުންގެ ބޭކަލުން ދުޢާކުރައްވާކަމުގައި ފާޅުކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެބޭކަލުންގެ ރުކޫޢުގެ ކުރިން ޤުނޫތު ކިޔުއްވުމުގައިއެވެ. އަދި ކިޔުއްވާ، اللہ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ޤުނޫތުކިޔުއްވިކަންވެސް ފާޅުކުރެވިފައިވާނެއެވެ.[296] އެފަދައިން އަބޫބަކުރު رضي الله عنه ގެ އަރިހުންވެސް އައިސްފައިވެއެވެ. އެއީ އިމާމު މާލިކުގެ 'މުވައްޠައު' ގައި ރިވާކުރައްވާފައިވާ ފަދައިންނެވެ.[297]

296 صحيح البخاري: 1002، ومسلم: 677

297 الموطأ رواية يحيى: 61

ފާތިޙާ ސޫރަތް ކިޔުން

ދެން ފާތިޙާ ސޫރަތް ކިޔަވަން ފަށާނީއެވެ. އިލްމުވެރިންގެ ރާއްޖު އެންމެ ޤަވުލުގެ އަރިހުގައި އެއީ ނަމާދުގެ ރުކުންތަކުގެ ތެރެއިން ރުކުނެކެވެ. އަދި ޙަދީޘާ ދިމަވެއެވެ. އެއީ اللہ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ ތިރީގައިވާ ޙަދީޘްތަކުންނެވެ:

«لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ.»[298]

މާނައަކީ: "ފޮތުގެ ފާތިޙާ (ސޫރަތުލް ފާތިޙާ) ނުކިޔަވާ މީހަކަށް ނަމާދެއް ނުވެއެވެ."

އަދިވެސް އަބޫހުރައިރާގެ އަރިހުން އައިސްފައިވެއެވެ:

«مَنْ صَلَّى صَلَاةً لَمْ يَقْرَأْ فِيهَا بِأُمِّ الْقُرْآنِ فَهِيَ خِدَاجٌ هِيَ خِدَاجٌ»[299]

މާނައަކީ: "އުންމުލް ޤުރުއާން އެނަމާދެއްގައި ނުކިޔާތީ ކޮންމެ ނަމާދެއްވީ ނުނިމޭނެއެވެ. އެނަމާދުވީ ނުނިމޭނެއެވެ."

اللہ تعالیٰ ގެ މިބަސްފުޅުން އަދި ޙަދީޘާ ދިމާވާކަން ދެއްކެއެވެ:

﴿فَٱقۡرَءُواْ مَا تَيَسَّرَ مِنَ ٱلۡقُرۡءَانِۚ﴾ [المزمل: 20]

މާނައަކީ: "ފަހެ ޤުރުއާނުން ތިޔަބައިމީހުންނަށް ފަސޭހަވާ މިންވަރެއް ކިޔަވާށެވެ."

ހައްޤު ގޮތަކީ: އުބާދާގެ ބަސްފުޅުގައިވާ ތިޔަބައިމީހުން ކިޔަވާށޭ އެއީ މުޠްލަޤުކޮށް އައިސްފައިވާ ބަސްފުޅެވެ. ދެން اللہ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން އިސްތިސްނާކުރެއްވި ފާތިޙާ ސޫރަތް ކަނޑައެޅި ހާއްސަވެގެން އަންނަ. އަދި އަބޫހުރައިރާގެ ބަސްފުޅުގައިވާ: 'ފާތިޙާ ސޫރަތް ނުކިޔަވާ މީހަކަށް ނަމާދެއް ނުވެއެވެ.' މިއީ ޚާއްޞަކޮށް ނަފީކުރެވިފައިވާ ކަމެވެ. ފުރިހަމަކަމުން

298 صحيح البخاري: 756، ومسلم: 394
299 صحيح مسلم: 395

ނަފީވެފައި ނުވެއެވެ. އެބަހީ: އެނަމާދެއްގައި ފާތިހާ ސޫރަތް ނުކިޔާތީ ނަމާދެއް ސައްހަވެގެން ނުވެއެވެ.

ފާތިހާ ސޫރަތް ކޮންމެ ރަކްޢަތެއްގައިވެސް ކިޔަން ޖެހޭނެއެވެ.

ސުންނަތް ދެވަނީ: އިސްތިފްތާހުގެ ނަމާދުގައި ތަޢައްވުޛު ކިޔުމެވެ. އަދި ކޮންމެ ރަކްޢަތެއްގެ ކިޔެވުމުގައި ހުއްޓި ވަގުފުކުރުމެވެ. އެއީ އެކަމުގައި ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަދަބުން އައިސްފައިވާ އެގޮތް ބަޔާންކޮށްދެއްވާފައިވާ ކޮށަންގެވެ. އެއީ ފާތިހާ ސޫރަތް ކިޔުއްވުމުގައިވިޔަސް ނުވަތަ އެއާއި ފިޔަވައިގެން ސޫރަތެއް ކިޔުއްވުމުގައިވިޔަސްމެއެވެ.[300]

[300] سنن أبي داود: 4001، والترمذي: 2927

އަޑުހަރުކޮށް ކިޔުން

އަޑުހަރުކޮށް ކިޔަވާ ނަމާދުތަކުގައި އަޑުހަރުކޮށް ކިޔަވާފުޅުއްވިއެވެ. ފަޖުރުނަމާދާއި، މަޣްރިބު އަދި ޢިޝާ ނަމާދުގައެވެ. ސިއްރުން ކިޔަވާ ނަމާދުގައި ސިއްރުން ކިޔަވާފުޅުއްވިއެވެ. ޡުހުރާއި ޢަޞްރު ނަމާދުގައެވެ. ސިއްރިއްޔާތުގައި ކިޔުއްވުމާއި، އަދި އަޑުހަރުކޮށް ކިޔުއްވުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. ޤަޞްދުގައި ނުވަތަ ހަނދާންނެތިގެންވިޔަސް އެހެން ކަންތައްކުރުން ދޫކޮށްލިޔަސް ހަތަރު އިމާމުންގެ އިއްތިފާޤުން އެއްވެސް ފާފައެއް ނުވެއެވެ. އައްޝާފިޢީ، އިމާމް މާލިކުގެ ބަހެއް އަލްމުދައްވަނާގައި ރިވާކުރައްވާފައިވާ ރިވާޔަތް ފިޔަވައިއެވެ: 'ޤަޞްދުގައި އޭނާ އެހެން ހަދައިފިނަމަ، ފަހެ ނަމާދު ފާސިދުވެގެންވެއެވެ.' މާލިކުގެ އަރިހުން މަޝްހޫރުވެގެންވާ މަޛްހަބަކީ: ނަމާދު ބާޠިލުވެގެންނުވެއެވެ.[301]

[301] اختلاف الأئمة العلماء: 113/1

އާމީން ކިޔުމާއި އޭގެ ޙުކުމްތައް

ފާތިޙާ ސޫރަތް ކިޔާ ނިމުނުހިނދު އާއީން އާމީން ކިޔުއްވުމެވެ. އޭގެ މާނައަކީ: 'އައްލާހް އިޖާބަދެއްވާނދޭވެ.' އަދި އާމީން ކިޔައިދިނުމަކީ ދުޢާކުރުމާ ފަދައެވެ. މިހެންވެ މޫސާ عليه السلام ﷲ އަށް ދުޢާކުރައްވައިދުން، ހާރޫނު عليه السلام އާމީން ކިޔުއްވައިދެއްވިއެވެ. ﷲ تعالى ވަޙީކުރެއްވިއެވެ:

﴿وَقَالَ مُوسَى رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٨٨﴾ قَالَ قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَانِّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ [يونس:88– 89]

މާނައީ: "މޫސާގެފާނު ދަންނަވައިފިއެވެ. އަޅުގަނޑުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއެވެ! ހަމަކަށަވަރުން، އިބަރަސްކަލާނގެ ފިރުޢައުނަށާއި، އޭނާގެ ބޮޑެތިންނަށް ދުނިޔޭގެ ދިރިއުޅުމުގައި ޒީނަތްތެރިކަމާއި މުދާތައް ދެއްވީމުއެވެ. އަޅުގަނޑުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއެވެ! (އެތަކެތިން) އެއުރެން އިބަރަސްކަލާނގެ ތެދުމަގުން (މީސްތަކުން) އެއްކިބާކުރުމަށެވެ. އަޅުގަނޑުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއެވެ! އެއުރެންގެ މުދާތައް ހަލާކު ކުރައްވައި، ނަގިކުރައްވާނދޭވެ! އަދި އެއުރެންގެ ހިތްތައް ހަރުކަށިކުރައްވައި، ސިއްކަ ޖައްސަވާނދޭވެ! ފަހެ، އެއުރެންނަށް ވޭންދެނިވި އަޒާބު ފެނިއްޖައުމަކު ދާނދެން، އެއުރެން އީމާނެއް ނުވާނެތެވެ. އެކަލާނގެ ވަޙީކުރެއްވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ތިޔަ ދެބޭކަލުންގެ ދުޢާ އިޖާބަދެއްވީމެވެ. ފަހެ، ތިޔަ ދެބޭކަލުން ސީދާމަގުގައި ތިއްބަވާށެވެ! ނުދަންނަ މީހުންގެ މަގަށް ތިޔަ ދެބޭކަލުން ތަބާވެވަޑައި ނުގަންނަވާށެވެ!"

އެކަލާނގެ ބަސްފުޅުގައިވާ: 'ތިޔަދެބޭކަލުންގެ ދުޢާ އިޖާބަދެއްވީމެވެ.' މިއާޔަތުން އެވަނީ މޫސާއާއި ހާރޫނަށެވެ. އެއީ ދުޢާކުރެއްވީ މޫސާގެފާނު އެކަނިކަމުގައި ވާއިރުވެސްމެއެވެ.

އެހެންކަމަކު މޫސާ عليه السلام ދުޢާކުރެއްވިއިރު، ހާރޫން عليه السلام އެކަލޭގެފާނުގެ ދުޢާއަށް އާމީން ކިޔުއްވަމުންދިޔައެވެ. އާމީން ކިޔައިދިނުމަކީ ފަދަ ދުޢާކުރި މީހެކެވެ.

އަދި އާމީން މައްދުކޮށްގެންވެސް ނުދަމާވެސް ކިޔެއެވެ. ޢަރަބި ބަހުގައި މިގޮތަށްވެސް އެނގި ހުއްދަވެގެންނެވެ. އަދި ހުރިހާ ރިވާޔަތްތަކުގައި، އަދި ހުރިހާ ޤާރީއަށްތަކުގައިވެސްމެއެވެ. މިހެންވެ ބަނީ ޢާމިރުގެ ޝާޢިރާ މަޖްނޫން ބުނެއެވެ:

(يَا رَبِّ لَا تسْلُبَنِّي حُبَّهَا أَبَدًا ... وَيَرْحَمُ اللَّهُ عَبْدًا قَالَ آمِيـــــنَا)[302]

މާނައީ: "އޭ ރައްބެވެ! އެކަލޭބޭފުޅާގެ ލޯބި ދުވަހަކުވެސް މިއަށާ ކިބައިން ނުގެންދަވާށެވެ. އަދި އާމީން ކިޔައިދޭ އަޅަކަށް ﷲ ރަޙްމަތްކުރައްވާށެވެ."

މިބަސްގައި އާމީންވަނީ މައްދުކޮށް ދަމާފައިއެވެ.

އަދި ނުދަމާ އަމީން ކިޔުން ގެންނެވި ޖުބައިރު ބުނުމާ އަސަދީގެ ބައިތުގައިވެއެވެ:

(تبَاعَدَ مِنِّي فُطْحُلٌ إِذْ رَأَيْتُهُ ... أَمِينَ، فَزَادَ اللَّهُ مَا بَيْنَنَا بُعْدَا)[303]

މާނައީ: "އަހަރެންނަށް ފުޠްޙުލު ފެނުނުހިނދު އޭނާ ދުރަށްދިޔައެވެ. ﷲ އަހަރުމެންގެ ދެމެދުގައިވާ ދުރުކަން އިތުރުކުރައްވާށެވެ. އަމީނެވެ."

އިމާމުމާ އާމީން ކިޔައިދިނުމަކީ ޢާއްމުގެ ފަހަތުގައިވާ މީހުން އާމީން ކިޔާނީއެވެ. ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިންގެ ބަހުގެ މައްޗަށް ސައްޙަކޮށް އިމާމުވެސް އާމީން ކިޔުމެވެ. މާލިކުއާއި، އަބޫ ޙަނީފާގެ އަޞްޙާބުން ދެކުނުގޮތުގައި ޒާހިރުކޮށްދަ ޖެހޭނެއެވެ. އެހެނީ ނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ:

---

[302] معاني القراءات للأزهري: 118/1

[303] معاني القراءات للأزهري: 118/1

(إِذَا أَمَّنَ الْإِمَامُ فَأَمِّنُوا...)[304]

މާނައީ: "އިމާމުމީހާ އާމީން ކިޔައިފިނަމަ ތިޔަބައިމީހުންވެސް އާމީން ކިޔާށެވެ..."

މައުމޫމު މީހަކަށް އިމާމުމީހާގެ އާމީން ކިޔުމުގެ އަޑު ނިވޭނަމަ، މައުމޫމުމީހަކަށް ނޭނގުނީއެވެ. އެކަމާގެފަހުން މައުމޫމުމީހާގެ އާމީންކިޔުން ގުޅުވާލައްވާފައި އޮވަނީ އިމާމުމީހާގެ އާމީން ކިޔުމާއެވެ.

އިމާމު މާލިކުއާއި އެކަމާގެފަހުން ވިދާޅުވިފަރާތަކުން ވިދާޅުވީ ބާރަކުން އަޑުގަދަކޮށް އާމީން ކިޔުން އަރިސްތިފާ ބަދިޢަތެއްގެ މައްޗަށް އިސްތިދުލާލުކުރީ الله تعالىގެ މިބަސްފުޅުގައިވާ ގޮތުން މާނައެވެ:

﴿ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً﴾ [الأعراف: 55]

މާނައީ: "ތަޟައްރުޢަކާ ވަންހަނާކަމާއެކު ތިޔަބައިމީހުންގެ ވެރި ރައްބަށް ދުޢާކުރާށެވެ.."

އޭގެ ސަބަބަކީ އާމީނަކީ ދުޢާއެކެވެ. އަދި އިސްލާމީ އާދަބުގައި ދުޢާކުރުން ވަންހަނާކުރުންވެސް މަޝްރޫޢުވެގެންނެވެ. ފަހެ ޢާއްމު ސަބަބުގެ ޚާއްޞު މާލިކުގަތެވެ. އެކަމަކު އަޑުގަދަކޮށް އާމީން ކިޔުމަކީ ބަދިޢަތެއްކަމުގައި ދައްކަވައިދޭ ދަލީލާއި، މަޤުބޫލު ގޮތުގައި ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. ހަމައެކަނި ހުށަހެޅުމަށް ފަދައެވެ.

ޙަދީޘްގެ ޒާހިރު ލަފުޒުން ދޭހަވަނީ އަޑުގަދަކޮށްކަމުގައި އާމީން ކިޔުމަށް ދަލީލުވާކަމެވެ. އަދި އާއްމުކޮށް ޤަބޫލު ކުރަނީވެސް އެކަމެވެ.

304 صحيح البخاري: 780، ومسلم: 410

ބައެއް މާލިކީން ވިދާޅުވިއެވެ: އިމާމުމީހާ އާމީން ކިޔުމެއް ނެތެވެ. އޭގެ ސަބަބަކަށް ކަމުގައި އެބޭފުޅުން ބައްޓަންކުރީ އެހެނީ އިމާމުމީހާއީ ދުޢާކުރާ މީހާއެވެ. އެހެންކަމުން އާމީން ކިޔުން މައުމޫމުންނަށް ހާއްސަވުން މުނާސަބެވެ.

މިއީ ބަލިކަށިވެގެންވާ ސަބަބުތަކެކެވެ. އެކަމަކު މިހެން ސަބަބު ދެއްކޭނެ މިގޮތަށްވެސް ބުނެވިދާނެއެވެ: 'މައުމޫމުމީހާ ދުޢާކުރާމީހެއްވެސް ނުވެއެވެ.' ދެންތަ މައުމޫމުމީހާގެ މައްޗަށް ކިޔުން ވާޖިބުވާ މީހާ އެދުޢާކުރާތީ ފަރާތުން ނުވާތީ ބަސްނަން ޖެހޭއެވެ. އެހެންކަމުން އާމީން ކިޔުމުގައިވެސް އިމާމާއި މައުމޫމު ބައިވެރިވާނެއެވެ. އެއީ ކިޔުމުގައިވެސް ބައިވެރިވި ފަރައިންނެވެ.

އާމީން ކިޔުމުގައި އިމާމާއި މައުމޫމު އަޑުތަޅާވުން ހުއްޓެވެ. މައުމޫމުން އާމީން ކިޔާނީ އިމާމުމީހާ އާމީން ކިޔާ ނިމުމުންނެވެ. އެއީ ރަސޫލާ ﷺ ގެ މިބަސްފުޅަށް ޢަމަލުކުރުމަށްޓަކައެވެ: 'އިމާމުމީހާ އާމީން ކިޔައިފިނަމަ ތިޔަބައިމީހުންވެސް އާމީން ކިޔާށެވެ.'

ބައެއް ފުޤަހާއިން ދެކެވަޑައިގަތީ: މައުމޫމުމީހާ އާމީން ކިޔާނީ އިމާމުމީހާ ﴿وَلَا ٱلضَّآلِّينَ﴾ [الفاتحة:7] ކިޔުމުމަށެވެ. އެއީ الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ހަދީޘުގައިވާ ކަމަށް ބަޔާންކުރެވިފައިވާތީއެވެ:

«إذَا قَالَ الْإِمَامُ: ﴿غَيْرِ ٱلْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا ٱلضَّآلِّينَ﴾ فَقُولُوا: آمِينَ...»[305]

މާނައީ: "އިމާމުމީހާ ﴿غَيْرِ ٱلْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا ٱلضَّآلِّينَ﴾ ކިޔައިފިނަމަ ތިޔަބައިމީހުން ކިޔާށެވެ: އާމީނެވެ."

305 صحيح البخاري: 782

މިއީ މުޢްތަބަރު ޙަދީޘްތަކެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ އަޘަރު ބަސްފުޅުން މިބަޔާނީ ތަކްރާރުވެގެންވެއެވެ: 'އިމާމުމީހާ އާމީން ކިޔައިފިނަމަ ތިޔަބައިމީހުން އާމީން ކިޔާށެވެ.' އެހެންކަމުން ދަލީލުކޮށްދެނީ އިމާމުމީހާގެ އާމީން ކިޔުމަށްފަހު، މައުމޫމުމީހާގެ އާމީން ކިޔުން ފަސްވާންޖެހޭކަމަށެވެ. އެހެނީ އެކަލޭގެފާނު އޮވަނީ 'فا' އިން ތަރުތީބުކޮށް ގެންނަވާފައެވެ.

އޭގެ އިތުރުން، ނަމާދުގެ އެއްވެސް ކަމެއްގައި އިމާމާއި އެއްދަރަޖައެއްގައި އެއްކޮށް ކުރުން މުސްތަޙައްބު ނޫނެވެ. އަސްލަކީ މިއެވެ. ބަޔާންވެގެންވާ ތަރުތީބެއްގެ މައްޗަށް މުޅި ނަމާދުކުރާމީހާ މިއިން ބޭރުނުވާހުށިއެވެ.

ދެންފަހެ އިމާމުމީހާ ވަލައްޟާއްލީން ކިޔުމުން ދަންނަވައި، އެއްވެސް ޝަރުޢީ ޖަމާޢަތުގައި އެކަށައެޅިފައިވާގޮތެވެ.

އެކަމަކު މައުމޫމުމީހާ ދަންނަވައި، އެކަމުގައި ﷲ ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަމުރުން ބަޔާންކޮށް ހަދީޘް ޞަޙީޙް ނުވެއެވެ. މިބާބުގައިވާ އެންމެ ބަޔާން ހަދީޘަކީ: އިބްނު ޖުރައިޖުއާއި، އަޠާ ހުރައިރާގެ އަރިހުން އަބްދުއްރައްޒާޤު ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެވެ. އަދި އިބްނު ޙަޒްމު އަލްމުޙައްލާގައި ނަގުލުކޮށް ބަޔާއިގެ އަރިހުން އެކަކު ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ: އެކަލޭގެފާނާއި ސުވާލުކުރެވުނެވެ:

(أَكَانَ ابْنُ الزُّبَيْرِ يُؤَمِّنُ عَلَى إِثْرِ أُمِّ الْقُرْآنِ؟ قَالَ: نَعَمْ، وَيُؤَمِّنُ مَنْ وَرَاءَهُ وَإِنَّ لِلْمَسْجِدِ لَجَّةً.)[306]

[306] مصنف عبد الرزاق: 2640، الأوسط لابن المنذر: 1370، المحلى لابن حزم: 2/294

ވާނަގީ: "ހުރިހާ ސޫރަތް ކިޔަވާ ނިމުނުތަނުން އިބްނު ޢުމަރު އާމީން ކިޔުއްވާތޯއެވެ؟"
ވިދާޅުވިއެވެ: އާނއެކެވެ. އަދި އެކަކާކާގެ ފަރާތުގައިވާ މީހުންނަށް އާމީން ކިޔައެވެ. އަދި މިސްކިތުގައި އޭގެ ގުގުމާލައިގެންދެއެވެ."

އިބްނު ޢުމަރު ވެވަޑައިގެންނެވީ އަމީރުއްކަމުގައިއެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތުފުށުގައި ބަރާބަރުންނާއި ތާބިޢީންގެ ޖަމާޢަތްތަކެވެ. އެހެންކަމުން ދަރިފުޅުކަލޭ ބަރަކާތްތަކުން ދިރުއި މިގޮތުގެ މައްޗަށްކަމެވެ. އަދި އެއްޗެއް ގޮތެއް އެބަކަމުން ދަރުގެން ނުވާކަމެވެ. އަހަރުމެން ތަކުރާރުކުރެވޭ އިސްލާމްކުރެވޭ ގަދަފަހުން ބާރުކުރާނެ ސަބަބެއް ... ތާކީދުކުރެވިގެން އެއީ ސުންނަތާމެދު އެއްބަސްވެވޭނެ ...

އަބޫ ހުރައިރާ ވެވަޑައިގެންނެވީ ބަޙްރައިނުގައި އަލްޢަލާއު ބިން ޙަޟްރަމީ ގެ މުދިމުއްކަމުގައިއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ކިއުން އާމީން ނިކުތުމުގައި އަލްޢަލާއު ޝަރުޠުކުރެއްވިއެވެ. އެހެންކަމުން އަބޫ ހުރައިރާ (ނަމާދުގެ ޖަމާޢަތުގައި) ހުންނަވާނީ މީސްކިތުން ބާރުގައިއެވެ. އެއީ މީސްތަކުންނަށް އާމީން ކިޔުމުގައި ވެގެންނެވެ.[307]

ރިވާޔަތްތަކުގައި އިބްނު ޢުމަރާއި ޒުބައިރުގެ އަރިހުން، އިބްނު ޢައްބާސްގެ އަރިހުން، އިބްނު ހުރައިރާގެ އަރިހުން ނަގާފައެވެ.

ދެން އެހެންކަމުގައި ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ ސުންނަތް ކަމުގައިވާ އާމީން ކިޔުމަށް ނަބިއްޔާ ﷺ ވަނީ އަމުރުކުރައްވާފައެވެ. އަދި މުޤްތަދީކަމުގައި ތިބޭ މީހުން ފަރުވާތެރިވާން އެހެން ...

---

[307] مصنف عبد الرزاق: 2637

އަޅުގަނޑުމެން ހިތުމަކުރަމު. އެބަހުން މުރާދު ކުރެވުނީ ހިމުން ހިތުން ނުވަތަ ސިއްރުން ހިތުންނަމަ އެގޮތަށް ޒާހިރުކުރުން ގެންނެވޫނުއްވެ.

އަޅުގަނޑުމެން އާމީން ކިޔުމުގެ މައްސަލައަކީ އިމާމް އަށްވުރެ އެކަމެއްގައި ކުރިއަރާއްވާ ވިދާޅުވެފައިވާ މައްސަލަތަކުގެ ތެރެއިން މައްސަލައެކެވެ. އެއީ އެކަކާއެކުގައި ސުވާލުކުރެވުނު ހިނދުއެވެ: 'މިބާ އާމީން އަޅުގަނޑުމެން ކިޔަންވީއެވެ؟' ވިދާޅުވިއެވެ: 'އާނއެކޭ الله ގަސަމާ ބުނަމެވެ! އިމާމުމީހާވެސް އަދި އެނބުރި މީހާވެސް ކިޔާނެއެވެ.'[308]

ބުޚާރީގެ 'ތާރީޚު' ގައި، މުޙައްމަދު ބިން ޢަބްދި الله އަލްއަންޞާރީގެ އަރިހުން ރިވާޔަތްކުރެއްވެއެވެ: އަޅުގަނޑުމެންނަށް ޚާލިދު ބިން އިލްޔާސް ރިވާޔަތްކުރެއްވިއެވެ: އަޅުގަނޑުމެންނަށް އަބޫ ރާފިޢު އައްސަމާކީ، މުޤައްރިބުގެ އަރިހުން، ނާފިޢު ބިން އަބީ ޝޯރާގެ އަރިހުން، ޢަޠާއު ބިން އަބީ ރަބާޙްގެ އަރިހުން ރިވާޔަތްކުރެއްވިއެވެ:

(أدركتُ مئتي نفس مِن أصحابِ النَّبيِّ صَلى اللَّهُ عَلَيه وسَلم، فِي هذا المسجد، إذا قَالَ الْإِمَام، ﴿وَلَا ٱلضَّآلِّينَ﴾ سَمِعتُ لهم رَجَّة آمين.)[309]

މާނައީ: "މިމިސްކިތުގައި ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަސްޙާބުންގެ ތެރެއިން ދުއިސައްތަ ބޭކަލުންނާ އަޅުގަނޑު ދިމާވިއެވެ. އިމާމުމީހާ ﴿وَلَا ٱلضَّآلِّينَ﴾ ކިޔައިފިނަމަ އެބޭކަލުން އާމީން ކިޔާއިރު ގުގުމާލައިގެންދެއެވެ."

އިނގިރޭސިވަރުގައި ސަޙާބީންގެ ޢަމަލުފުޅުތަކާ އާދޭ ޤުރުބަގައި ޝަރުޢީ ނޫނެކެވެ. އެކަމަކު އެކަންތައް މަޝްހޫރުވެ، އަދި ތާބިޢީންގެތެރޭގައި އެކަން ހިނގައިދިޔަކަމަ އެހިނދުން އެއީ

[308] مسائل الكوسج: 547/2

[309] التاريخ الكبير: 464/6

ބުއްޖެހެއް ކަމުގައިވެއެވެ. އެބޭކަލުންގެ އަރިހުން ކަމެއް މަޝްވަރާކުރުން އެކިފަހަރުމަތިން ނަގާއެވެ.

އޭގެ މިސާލަކީ:

ފުރަތަމަ މިސާލު: އަޙުޒާބުހަނގުރާމާގެ ދުވަހުން އަޙުޒާބުހަނގުރާމާގައި ނުވަތަ އަޙްޒާބުހަނގުރާމާގައިވިއިރުސް، ޣަޠަފާނުގެ ދުވަހުން ބޭކަލުންގެ އަރިހުން ހަތަރުދުވަހުގެ ދުވަހުން ހަތަރުއް ދޫކޮށްލުމެވެ. އަދި އެބޭކަލުންގެ ބޭބޭ އެކުވެރި ބޭކަލުން އެބޭކަލުންގެ އަރިހުން އެހަތަރު ރިވާކުރައްވައެވެ. އެބޭކަލުންގެ އަންޞާރުންގެ ދުވަހުން ޙަމާޔަތުއް އެހަތަރު ރިވާކުރައްވުމެވެ. އެކަމު ނުވަތަ ދެބޭކަލުން އެކަންޏެއް ސުންނަވެ. މިހެންވެއްޖެނަމަ ތަރީޚުކަރާ އެކަމެއް އެކަނި މަޝްވަރާކުރެވުނުކަމަށެވެ.

ދެވަނަ މިސާލު: ޙަމާޔަތެއްގެ މިސާލަކީ ކަމެއްކޮށް ނުވަތަ ބަހެއް ދެންމެވެ. އެއީ އިބްނުއް ޢުބާދައު ކަލަބަޢްދުކުރެއްވި ފަތަރާއިންނެވެ. އަދި އަލްޖަރާޙު ބިނުލް ހަޝްރަމީ ކަލަބަޢްދުކުރެއްވި ފަތަރާއިންނެވެ. މަނާކުރަތްވާއިސް އެޖަހުނުގައި ހުރުމަތުން ނަފުސުއްވެއެވެ. އަދި އެބޭކަލުންގެ ހަރުމަތުގައި އެބޭކަލުންނާއި ބަޣާރިޔާނާއި ޒިޔާރާއިންގެ އެތެއް ބޭކަލުންނާއި ނަޞޭޙަތްކުރެއްވިއެވެ. އެއްބަސްވުމެއް ދެއްކެވީ ޢަހުދުނާމާއި އިހުނުސް ރުސުލުއްވޯއްސޭ އެކަން މަޝްވަރާކުރުވުނުވަރަމަށެވެ. އެއް އިބްނުއް ޖަޢުރަލި ހެއްދެވުމާއި ޙަލީފާއެއްކަމުގައި ވޮވަޒިއްޔަތުގައި އެކަމެއްވީއެވެ. އެކަމާގުޅޭ ބަސްފުޅުތައް ނަގުލުކުރުމަށް، އަދި ދަތުރުތެރިޔާ ގެންދެވިއެވެ.

މިކަން ޝާރިޢުވުމެއްގަނޑަ، ފަހު ޙަމަލުކުރުމާ މިސާލު އެކަމެވެ. އަދި އެއީ އިޤްރާރު ސުލްޙި (އިޢުލާނުކުރުން އިސްލާމުންނާއި ޙައްޤުދޭތެރޭ ގެންގުޅުމަށް އިޤްރާރު) އެކެވެ. އަދި ޝަރުޢީއާއި ގާތްވެގެންވާ މިސާލު އެއީއެވެ. މިފަދަ ކަމެއްގައި ޝުނާސަތުރުކަމުގައި ބަސްފުޅުއެވެ.

ދެންފަހަރު ބަހެއް ޚިޔާނާތްވުން ދުށިކަމުންނެވެ ބަރަބަރު ފަރާތްތަކުގެ މިސާލު: ޣަޠަފާނުގެ ދުވަހުން ބޭކަލުންގެ އަރިހުން މަޝްވަރާކުރެއްވިއެވެ، ދެން އެއްވެސް ބޭކަލަކު އެބޭކަލުންނަށް

ޒިޔާދަވެއްޖެނަމަ އެކަށްވާނީ ސުންނަތީ އިޤްތިދާއުއެއް ފަދައިންނެވެ.' މިއީ ބަލިކަރިކަމެއްވާ ދުޢާދުރުކުރުކުތެވެ. އެހެނީ ޞަޙާބީންގެ އަރިހުން ބަޔާއް ރިވާކުރެވި އެކަމަކު މަޝްހޫރުވެގެން ނުވެދާނެއެވެ. އޭގެ ބަދަލުގައި އިބްނުޢައްބާސްގެ އަރިހުން އެނގޭ މިހާރު ގޮތުގައި ރިވާނުކުރެ، އަދި މިހާރުގެ ކިބައިންވެސް އެނގޭ މިހެން ގޮތުގައި ރިވާނުކުރެވިފައިވެއެވެ. ދަންނަވާ އެކަށްވާނޭނަވާ އުސޫލަކަށް މަޝްހޫރުވެގެންވާކަމަށް ބުނެވޭނީ ކިހިނެއްހެއްޔެވެ؟ އަދި މިއީ ސުންނަތީ އިޤްތިދާއެއްކަމަށް ބުނެވޭނީ ކިހިނެއްހެއްޔެވެ؟ ނުވަތަ އެއާއި ޚިލާފުވެގެންވާ ބަޔަކަށް އުނިކަމެއްވެދާނެ ބުނެވޭ ކިހިނެއްހެއްޔެވެ؟ ބުނެވޭނެއެވެ: މިޞަޙާބީއްގެ އަރިހުން މިބަސްފުޅު މަޝްހޫރުވެގެންވާކަމަށް ޘާބިތުވެގެންވެއެވެ. އަދި އެހެން ބަޔަކުދެކެން އެބަސްފުޅުގެ އުނިކަމެއްވެދާނެ ނުވެއެވެ. ފަހެ މިއަށްފަހު ދެން މިއީ ސުންނަތީ އިޤްތިދާއެއްކަމަށް ބުނެވޭނީ ކިހިނެއްހެއްޔެވެ؟

ހަމަގައިމުން މިފަދައިން ބުނެވޭނީ، ﷲ ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަރިހުން ޘާބިތުވެގެންވާ އެބަސް ކަމެއް ޝަރުޢުގެ ދަލީލެއް ހަމަޖެހުމުން ބުނާނެއެވެ. އަދި ކިއެއްތަ، ﷲ ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަރިހުން އެކަމުގައި އެއާއި ޚިލާފުވުން ޘާބިތުވެގެންވިކަމެވެ. މިކަމުގެ މިސާލުތަކައި ވަރަށްގިނަ ގިނަވެގެންވެއެވެ.

ޞަޙާބީންގެ އަރިހުން ބަޔާއް ތަކުރާރުކުރުމަށްވާ ހަމަގައިމުން ޢަމަލުކުރަމުން ދިޔައީކަމާ، އަނެއްބައި ތަކުރާރުކުރުމުގައި ބޭނުންތަކެއް އަރިހުން ދިޔަތަން ނުކުތްކަމުން ބައެއް މިހުންނަން ކުރިއަށްޓަކައެވެ. އެކަން އެހެންވަނީ އެކަމެއް އެގޭ މަޝްހޫރުވުން ވާޖިބުކަމަކުން، އަދި އެއްކަމަކީ ސަލަފުންގެ ފާޅުކަމުން، އަދި ޞަޙާބީންގެ އަރިހުން އެހެންކަމެއް ނަގައިދިނުމުގައި ފަދައިކަމުގެ މަޤްބޫލުކަމަކީ އެހެންކަމެއް ކަންތައްވެގެންވާނީއެވެ.

އިމާމުމީހާގެ ސުކޫތުތައް

ދެންފަހު އިމާމުމީހާ ސުކޫތުގައި ހުރުން ތަންނަށް، އޭނާ ކޮންމެ އާޔަތެއް ކިޔުމަށްފަހު ނަމާދުފަށަންޓަކައި ކުޑަކޮށް ހަރުހުރި މަޑުކޮށްލާނީއެވެ. އަދި އާމީން ކިޔުމަށްފަހުވެސް ނަމާދުފަށަންޓަކައި ކުޑަކޮށް މަޑުކޮށްލާ ސުކޫތުގައި ހުރުންވެސްވަނީ މިގޮތަށެވެ. އެކަމަކު އާމީން ކިޔުމަށްފަހުގައި އިރުގަނޑެކު ސުކޫތުގައި ހުރުން ބަޔާންވެގެން ނުވެއެވެ. ޞަޙީޙު މުސްލިމުގައި އަބޫ ހުރައިރާގެ އަރިހުން الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ: 'އެކަލޭގެފާނު ހަރަންބަން ތަކުބީރުކިޔުއްވުމަށްފަހު އިރުކޮޅަކު ހަނުހުރުއްވާކަމެވެ. ދެން އިސްތިފްތާހުގެ ދުޢާއާއި އަޢޫޛު އަދި ބިސްމި ކިޔުއްވުމަށްފަހު ސޫރަތުލް ފާތިޙާ ކިޔަވާ ފައްޓަވައެވެ.[310] އެއީ އިސްތިފްތާހު ދުޢާކިޔުމުގެ ފުރުޞަތުއިންނެވެ.

ވާޖިބުވެގެންވާ ދެވަގުތެއްގައި ސުކޫތުގައި ހުރުމެވެ:

ފުރަތަމައީ: ހަރަންބަން ތަކުބީރު ކިޔުމަށްފަހުގައި ދުޢާއުލް އިސްތިފްތާޙް، އަޢޫޛު އަދި ބިސްމި ސޫރަތުން ކިޔުމަށްޓަކައި ހުންނަ ސުކޫތެވެ. އެއީ މާލިކީން ފިޤުހުވެރިން ޝާފިޢީ ހަންބަލީ މަޛްހަބުތަކުގައި ރައްދުކުރާ ސުކޫތެވެ. އަދި އަބޫ ހުރައިރާގެ ހަދީޘުންވެސް (ޞަޙީޙު މުސްލިމުގައި) ހަމައެކަނިވެސް މިސުކޫތެވެ.

ދެވަނައީ: ސޫރަތުލް ފާތިޙާ ނިންމުމަށްފަހު، ރުކޫޢަށް ދާން ތަކުބީރު ކިޔުމުގެ ކުރިން ސުކޫތުގައި ހުރުމެވެ. އެއީ ހަމަޖެހިލާ، އަދި ރުކޫޢާއި ކިޔުމާއި ވަކިކޮށްލުމުގެ ގޮތުންނެވެ.

އެދުސުކޫތުވާކަމަށް އަޙްމަދު ބުން ހަންބަލުވަނީ ނަޞްސުކޮށް ބަޔާންކޮށްފައެވެ.

---

310 صحيح مسلم: 598

ދެންފަހު ޤާޢިދާ ސުކޫތެއް ކިޔުއްވުމަށްފަހު ސުކޫތުގައި ހުންނެވުމަކީ ޘާބިތުވާކަމެއް ނޫނެވެ. އެކަމުގައި އަބޫ ދާވޫދު އަދި އިބްނު މާޖާ، އަލްޙަސަނުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘް އައިސްފައިވެއެވެ: ސަމުރާ ކިޔާދެއްވިއެވެ:

(أَنَّهُ حَفِظَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ سَكْتَتَيْنِ سَكْتَةً إِذَا كَبَّرَ، وَسَكْتَةً إِذَا فَرَغَ مِنْ قِرَاءَةِ ﴿غَيْرِ ٱلْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا ٱلضَّآلِّينَ﴾)[311]

މާނައީ: "الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން އެކަށޭގޮތުން ދެސުކޫތެއް ޙަފްޠުކުރެއްވިއެވެ. ތަކްބީރު ކިޔުއްވުމަށްފަހު ސުކޫތެކެވެ. އަދި ﴿غَيْرِ ٱلْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا ٱلضَّآلِّينَ﴾ ކިޔާ ނިމުމަށްފަހު ސުކޫތެކެވެ."

މިލަފްޒު އެކަމަކު ބަޔާންވެގެން ނުވެއެވެ.

ބަޔާންވެގެންވާ ލަފްޒަކީ:

(سَكْتَةً إِذَا كَبَّرَ الْإِمَامُ حَتَّى يَقْرَأَ، وَسَكْتَةً إِذَا فَرَغَ من القراءة)[312]

މާނައީ: "އިމާމުމީހާ ތަކްބީރު ކިޔަވަން ފަށައިފުމަން ގާނދެންވާ ސުކޫތެވެ. އަދި ކިރާއަތް ނިމުމަށްފަހުގައިވާ ސުކޫތެވެ."

ރިވާކުރެއްވީ އަޙްމަދު އަދި އަބޫ ދާވޫދެވެ.

އަލްޙަސަނުގެ ގިނަ އަސްޙާބުން ރިވާކުރެއްވި މިގޮތަށެވެ. އެއީ ޔޫނުސް ބިން ޢުބައިދާއި، ޙުމައިދާއި، އަޝްޢަޘާއި، ޝާފިޢީއާއި ބަސްކަމުންނެވެ.

ޢިރާޤުގައި ފުޤަހާއި ހަމައިން ޚިލާފުވެވުނެވެ:

311 سنن أبي داود: 779، وابن ماجه: 844

312 مسند أحمد: 20243، سنن أبي داود: 777

އެގޮތުން އަބޫ ދާއޫދު، މުސައްދަދުގެ އަރިހުން، ޔަޒީދު ބުން ޒުރައިޢުގެ އަރިހުން، ސަޢީދު ބުން އަބީ ޢަރޫބާގެ އަރިހުން، ފުރަތަމަ ލަފްޒުގައިވާ ގޮތަށް ޤަތާދާގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ.

އަދި އިބްނު ޚުޒައިމާއި، އަލްޙާކިމް، މުޙައްމަދު ބުން ޢަބްދި ﷲ ބުން ބަޒީޢުގެ އަރިހުން، އަދި އަލްބައިހަޤީ، މުޙައްމަދު ބުނުލް މިންހާލުގެ އަރިހުން، އެދެބަޔަކުންވެސް ޔަޒީދުގެ އަރިހުން، ސަޢީދުގެ އަރިހުން، ޤަތާދާގެ އަރިހުން ދެވަނަ ލަފްޒުގައިވާ ގޮތަށް ރިވާކުރެއްވިއެވެ.[313]

ޔަޢްޤޫބު ބުން އިބްރާހީމާއި، ޢަބްދުލް އަޢުލާ، ސަޢީދުގެ އަރިހުން، އެދެބަޔަކުންގެ އަރިހުން ވެސް ސުކޫތު ޖަމްޢުކޮށް ރިވާކުރެއްވިއެވެ.[314]

މިއިން ދަލީލުކޮށްދެނީ މިޚަބަރުގައި މައްސަލަތައް އެނގިގެންދެއެވެ. އެއީ ފާތިޙާ ސޫރަތް ކިޔެވުމަށްފަހު ހުއްޓުމާއި ފަހުން ސުކޫތުގައި ވަކިކޮށްލާފައިވާ ގޮތުގައިއެވެ. މިހެންވީ އެއީ ބައެއް ރިވާޔަތްތަކުގައި އަދިވެސް އަންނަ ރިވާޔަތްތަކުގައި ނުވެއެވެ. މިނަ ބަޔަކުން ދެކެނީ ދެ ސުކޫތެވެ. އެއީ އެންމެ ފުރަތަމަ ސުކޫތާއި، ސޫރަތް ކިޔެވުމަށްފަހު ސުކޫތެވެ.

ބައެއް ފިޤުހުވެރިން ދަންނަވާގޮތުގައި: އިމާމުގެ ފާތިޙާ ސޫރަތް ކިޔެވުމަށްފަހު، މައުމޫމުން ފާތިޙާ ސޫރަތް ކިޔެވުމަށް ފުރުޞަތު ދިނުމަށްޓަކައި އިމާމު ސުކޫތުގައި ހުރުން ވާޖިބެވެ. މިއީ ސުންނަތުގައި އެއްވެސް އަސްލެއް ނެތް ބަހެކެވެ. މާލިކީން އަދި ޙަނަފީން އަދި ބައެއް ފުޤަހާއުން މި ބަސް ދެކޮޅުހަދައި ބިދުޢަތެއްކަމަށް ދެކެވަޑައިގަންނަވައެވެ.

[313] صحيح ابن خزيمة: 1578، المستدرك للحاكم: 780، السنن الكبرى للبيهقي: 3077

[314] سنن أبي داود: 780، والترمذي: 251، وابن ماجه: 844، والسنن الكبرى للبيهقي: 3079

އިމާމުގެ ފަހަތުން މައުމޫމާ ކިޔެވުން

ބަސްބަދަލުވި: އަޑުގަދަކޮށް ކިޔާ ނަމާދުތަކުގައި މައުމޫމާ ނުކިޔުމެވެ. އެހެނީ ﷲ تعالى ވަޙީކުރެއްވިއެވެ:

﴿وَإِذَا قُرِئَ ٱلْقُرْءَانُ فَٱسْتَمِعُواْ لَهُۥ وَأَنصِتُواْ﴾ [الأعراف: 204]

މާނައީ: "އަދި ޤުރުއާން ކިޔެވިއްޖެނަމަ، ތިޔަބައިމީހުން ހަމަޖެހިގެން އެއަށް ކަންނުލައި އަހާށެވެ!..."

ފަހު ޢާންމުކޮށް އަޑުގަދަކޮށްކިޔާ ނަމާދުތަކުގައި ކިޔުން ނަހީކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެކަކަށްވުރެ ގިނަ ސަލަފުންގެ ބޭކަލުންގެ އަރިހުން އާޔަތުގެ މުރާދަކީ ނަމާދުގައިކަމުގައި އައިސްފައިވެއެވެ. ޢަބްދު ﷲ ބުނު ޢައްބާސްއާއި، އިބްނު މަސްޢޫދާއި، މުޖާހިދު ބުނު ޖަބްރުގެ އަރިހުން އެހެން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެއީ އިބްނު ޖަރީރުއާއި، އިބްނު އަބީ ހާތިމުއާއި، އެހެނިހެން ބޭކަލުން އަދި ބުނު އަބީ ޝައިބާގެ އަރިހުން، މުޞައްނަފުގައި އިބްނު ޢައްބާސް ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރެއްވިފައިވަނީ:

(يَعْنِي: فِي الصَّلَاةِ الْمَفْرُوضَةِ.)[315]

މާނައީ: "**އެބަހީ:** ފަރުޟުވެގެންވާ ނަމާދުގައެވެ."

އިބްނު އަބީ ޝައިބާއާއި، އަލްބައިހަޤީ 'އަލްޤިރާއަތު' ގައި، އަދި އިބްނުލް މުންޛިރު، އަބޫ ވާއިލުގެ އަރިހުން، އިބްނު މަސްޢޫދުގެ އަރިހުން، އިމާމުގެ ފަހަތުން ކިޔެވުމުގައި އެކަށޭގޮތުން ވިދާޅުވިކަމަށް ނަގުލުވެއެވެ:

315 تفسير الطبري: 10 / 663، الأوسط لابن المنذر: 1317

«أَنْصِتْ لِلْقُرْآنِ كَما أُمرتَ، فَإِنَّ فِي الصَّلَاةِ شُغْلًا، وَسَيَكْفِيكَ ذَاكَ الْإِمَامُ»[316]

މާނައީ: "ތިބާއަށް އަމުރުކުރެވިގެންވާ ފަދައިން ހަނުހުރެ ކަންނާ ޤުރްއާން އަޑުއަހަން ހުންނާށެވެ. ފަހެ ނަމާދުގައި މަޝްޣޫލުވުމެއްވެއެވެ. އިމާމުމީހާ އެކަންތައް ތިބާއަށް ފުއްދާދޭނެއެވެ."

އަދި ޢަބްދުރްރައްޒާޤު، ސާލިމުގެ އަރިހުން، އިބްނު ޢުމަރު ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާވެގެންވެއެވެ:

«يُنْصَتُ لِلْإِمَامِ فِيمَا يَجْهَرُ بِهِ فِي الصَّلَاةِ وَلَا يَقْرَأُ مَعَهُ»[317]

މާނައީ: "ނަމާދުގައި އިމާމް އަޑުހަރުކޮށް ކިޔަވާ އެއްޗަކަށް އޭނާ ކަންނާ އަޑުއަހަން ހުންނާނީއެވެ. އަދި އިމާމުމީހާއާއި އެކުގައި އޭނާ ނުކިޔަވާހުށެވެ."

ޢާއްމު ގިނަ ޞަޙާބީން އަމަލުކުރައްވަމުން ދިޔައީ މިގޮތަށެވެ. އިބްނު ޢައްބާސްއާއި، އިބްނު މަސްޢޫދުއާއި، އިބްނު ޢުމަރުއާއި، އަބޫ ހުރައިރާއާއި، ޢާއިޝާގެ އަރިހުން އެފަދައިން ޘާބިތުވެގެންވެއެވެ.

ޞަރީޙަކޮށް ޞައްޙަ ގޮތަކުން އެބޭކަލުންނާއި ހިލާފުވި އެއްވެސް ޞަޙާބީއެއް އަހުރެންނަކަށް އެނގިގެން ނުވެއެވެ. އެބޭކަލުންގެ ގޮތުގައި އެކަންތައް އިޖްމާޢުއްކަމުގައި ވެސް ވެއެވެ. އޭގެ ފަހުން ހިޔާލު އުފެދިފައިވީހަސްދެއެވެ. އިމާމުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެވުން އެއްޗެއް ވެސްވީއެވެ. އެވެސް ސަބަބަކީ ނޫނެވެ. އެއީ ޢަބްދުރްރައްޒާޤުގައި، ޒައިދު ބިން ޘާބިތު، ޢުމަރުގެ ފަރާތުން ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތުގައިވެއެވެ:

316 مصنف ابن أبي شيبة: 3780، المعجم الكبير: 10435، الأوسط لابن المنذر: 1310

317 مصنف عبد الرزاق: 2811، الأوسط لابن المنذر: 1315

(أَقْرَأُ خَلْفَ الْإِمَامِ؟ قَالَ: «نَعَمْ» قُلْتُ: وَإِنْ قَرَأْتَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ؟ قَالَ: «نَعَمْ، وَإِنْ قَرَأْتُ»)[318]

މާނައީ: "އަހުރެން އިމާމުމީހާގެ ފަހަތުން ކިޔަވަންވީތޯއެވެ؟' ވިދާޅުވިއެވެ: 'އާނއެކެވެ.' އަހުރެން ދެންނެވީމެވެ: 'އޭ އަމީރުލް މުއުމިނީނެވެ! ކަލޭގެފާނު ކިޔަވާވިދާޅުވިނަމަވެސް ހެއްޔެވެ؟' ވިދާޅުވިއެވެ: 'އާނއެކެވެ. އަހުރެން ކިޔެވިނަމަވެސްމެއެވެ.'"

އިބްނު މަސްޢޫދުގެ އަޞްޙާބުންކަމުގައިވާ: އަލްއަސްވަދުއާއި، ޢަލްޤަމާއާއި، އިބްރާހީމް އައްނަޚަޢީވެސް ތިއްބެވީ އިބްނު މަސްޢޫދުގެ ބަސްފުޅު މަތީގައެވެ.

ޢަބްދުއްރައްޒާޤުގެ މުޞައްނަފުގައި: އަލްއަޢްމަޝްގެ އަރިހުން، އިބްރާހީމް ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރައްވައެވެ:

(مَا كَانُوا يَقْرَؤُونَ خَلْفَ الْإِمَامِ حَتَّى كَانَ ابْنُ زِيَادٍ، فَقِيلَ لَهُمْ: «إِذَا لَمْ يَجْهَرْ لَمْ يَقْرَأْ فِي نَفْسِهِ، فَقَرَأَ النَّاسُ»)[319]

މާނައީ: "އިބްނު ޒިޔާދު (ގެ ދުވަސްވަރު) އަތުވެއްޖެއުމަށް ދާންދެން މީސްތަކުން އިމާމުމީހާގެ ފަހަތުން ކިޔަވާކަމުގައި ނުވެއެވެ. ދެން އެމީހުންނަށް ބުނެވުނެވެ: 'އޭނާ އަޑު ހަރުކޮށް ނުކިޔަވާނަމަ އޭނާގެ ހިތުންވެސް ކިޔެވިކަމަށް ނުވެއެވެ.' ދެން މީސްތަކުން ކިޔަވަން ފެށިއެވެ."

އަދި ސަބަބަކީ: އުސްތާޛު -ޙަފިޡަހުﷲ- ބުނެދޭ އަކީ އިމާމުމީހާއާއި، އަދި މައުމޫމުމީހާގެ ނިސްބަތުގައިވެސް ސިއްރުން ކިޔަވާ ނަމާދުތަކުގައި ރުކުނެކެވެ. އަދި ވަކިން ނަމާދުކުރާ މީހާ ސިއްރުންކިޔަވާ ނަމާދުގައިވެސް އަޑުހަރުކޮށް ކިޔަވާ ނަމާދުގައިވެސް ފާތިޙާ ނުވާގޮތުގައި ވާއަދުރާކޮށް ރުކުނެކެވެ. މައުމޫމުންނަށް ބަލާއިރު، ހަމަތަ ރުކުނެއް ނަމާދުތަކުގައި

318 مصنف عبد الرزاق: 2776

319 مصنف عبد الرزاق: 2817

ފަހު ދެރަކްޢަތުގައި، އަދި ތިންރަކްޢަތުގެ މަޣްރިބުނަމާދުގައި **ތިންވަނަ ރަކްޢަތުގައިވެސް - ޞައްޙަ ޤައުލުގެ މައްޗަށް- ރުކުނެކެވެ.**

އަދި ބައެއް ޢާލިމުން ސިއްރުން ކިޔާ ނަމާދުތަކުގައިވެސް، އަޑުގަދަކޮށް ކިޔާ ނަމާދުތަކުގައިވެސް މުޤްތަދީންނަށް ފާތިޙާކިޔުން ހުއްދަނުވާކަމަށް ބުނެފައިވެއެވެ. އެއީ الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން ރިވާކުރެވޭ ބަސްފުޅުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށެވެ:

«مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ، فَقِرَاءَةُ الْإِمَامِ لَهُ قِرَاءَةٌ»[320]

މާނައީ: "އިމާމަކު ހުރިމީހާ، އިމާމަކަށްވާމީހާ، ފަހެ އިމާމުގެ ކިޔެވުމަކީ އޭނާއަށްވާ ކިޔެވުމެވެ."

މިފަދައިން ބުނާ ބަސްފުޅުން މިބަސްފުޅާއި އެންމެނިހި ބަސްފުޅު ޚާއްޞުކުރަން މަސައްކަތްކުރެއްވިއެވެ:

«لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ.»[321]

މާނައީ: "ފާތިޙާ ސޫރަތް ނުކިޔާ މީހެއްގެ ނަމާދެއް ނުވެއެވެ."

އެގޮތުން މިހަދީޘް ހުއްޓުވުން ނަފީވުން ހާލަތްތަކާ، އަދި ޚާއްޞު ނަމާދަކަން ޢާއްމުވެގެންވާ ހަދީޘެއްކަމަށެވެ. އެހެނީ މިތަނުގައި لا އަންނަނީ ޖިންސް ނަފީކުރުމަށެވެ. އެހެންކަމުން މައުމޫމާއި، އަދި އެކަނިމީހާ ނަމާދުކުރާ މީހާގެ ނަމާދުވެސް މީގައި ޝާމިލުވެއެވެ. ފުރަތަމަ ހަދީޘަކީ ސައްޙަ ހަދީޘެއްކަމުގައި ފުރަތަމަ ހަދީޘްގެ މާނަ ސާފުވެގެންވެއެވެ. އެހެނީ لا ބޭނުންކުރެވިފައިވަނީ ކަމާލާއި ފައިދާ ނަފީކުރުމުގެ ގޮތުންނެވެ. އަދި އެހެން ދަލީލު ބައެއް އެހެން މަސްއަލަތަކުގެ މައްޗަށް ބަލައިލާއިރުގައި

320 مسند أحمد: 14643، سنن ابن ماجه: 850

321 صحيح البخاري: 756، ومسلم: 394

ބޭނުންކުރުމަކީވެސް މަޝްހޫރު ފުޤަހާއިންގެ ގޮތެކެވެ. އެހެންކަމުން ތިރްމިޛީ މަޢްލޫމުގެ ބައްސުގައި ފުރުޞަތަށްވެ. އިހިނދުން (ސާފުކޮށްވާ) ނަމަށްބަލާ އިމާމުކުރެވި، ދިވެހި ބަރީޤީ އެކަނިކުރެ ނަމާދުކުރައްވާފަރާގެ މައްޗަށް، ނުވަތަ އޭރު ޤަވާޢިދު މާތްކަން ނަފްލުކުރުމުގައި މާނަކުރެވިފައިވެއެވެ.

ބަރީޤީ ބައްސަކުގެ ނިޔަތުގައި ވެއް ރަނގަޅު ސަނަދު ބަޔާންކުރުމަށެވެ. އެކަމަކު އިބަރީޤީގެ ޖުމްލަތު ނުނުގެ ބަޔާނަށް ބަރީޤީގެ. އަދި ނަމާދުގައި ކިޔުމަކީ އެހެން ރުކުނެއް ފަދައިން، މާމަކާއި ތަބައަވެގެން ކުރުމުން ފުރުޞަތު ރުކުނެއް ނޫނެވެ.

އަދި ބުނިދާނެއެވެ: މައުމޫމުވެގެން ނަމާދުކުރާ ދާއިމީ ބައްސުގައި ހުރި ކާރަތްތަކެވެ މައްޗަށް އެދިނައްސާ ތަބައަނުސާ ފުރުޞަތަކުން ބުނެވޭ ވަރަކަށް ނުނެވެ. އެހެން ތަބައަވެވެން ނަމާދުކުރުމާ މިލައިނުކުރާ ފުރުޞަތުކަށެވެ: އެއީ ސިއްރުގައި ކިޔަވާ ނަމާދުތަކާއި، އަދި ޖަހުރީ ކިޔަވާ ނަމާދުތަކެވެ. ފަހުގައި ސިއްރުގައި ކިޔަވާ ނަމާދުތަކުގައި ފާތިހާ ސޫރަތް އާމީން ކިޔަވައިގެން ދުވާ އާމީނަކަން ނަމާދުގެ ނުވެއެވެ. އެކަމަކު އަދި ޖަހުރީ ކިޔަވާ ނަމާދުތަކުގައި އިމާމުމީހާގެ ކިޔެވުމަށް މައްޗުވަންޖެހޭ ކިޔެވުމެވެ.

އެބަރީޤީ ބަރީޤީގެ ބައިވެރިވުމުގައި އެކަމަކުވެސް، އެއީ އިމާމުމީހާގެ ފަރަތުގައި އެއްވެސް ބާވަތެއް މުޤްތަދީންގެ ކިޔެވުމެއް ނުވާކަމަށް ބަޔާންކުރެއް ނަމާ ބުއްޖަތެވެ. މިހެންވެ އަލްބަޔަހަޤީގެ 'މުއަރިފަތުއް ސުނަނި ވަލްއާޘާރި' ގައި، އެބޫބަކުރުގެ ޝަރަހުކަމުގައިވާ: 'ދުސްތަޤުރުކަމު' ޖުޒުއުލް އަލްބަރީޤީ ވިދާޅުވިކަމަށް ނަޤުލުކުރައްވައެވެ:

(سَمِعْتُ سَلَمَةَ بْنَ مُحَمَّدٍ الْفَقِيهَ، يَقُولُ: سَأَلْتُ أَبَا مُوسَى الرَّازِيَّ الْحَافِظَ، عَنِ الْحَدِيثِ الْمَرْوِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: «مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ، فَقِرَاءَةُ الْإِمَامِ لَهُ قِرَاءَةٌ»، فَقَالَ: لَمْ

يَصِحَّ فِيهِ عِنْدَنَا عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم شَيْءٌ، إِنَّمَا اعْتَمَدَ مَشَايِخُنَا فِيهِ الرِّوَايَاتِ عَنْ عَلِيٍّ، وَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، وَالصَّحَابَةِ.)[322]

މާނައީ: "ފިޤުހުވެރިޔާ ސަޚަވާ ބުނު މުޙައްމަދު ވިދާޅުވަނިކޮށް އަހުރެން އަޅުއްސީމެވެ: 'ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަރިހުން ރިވާކުރެވިފައިވާ ހަދީޘް: 'އުމީހަކަށް އިމާމަކަށްވާމީހާ، ފަހެ އިމާމުގެ ކިޔެވުމަކީ އޭނާއަށްވެސްވާ ކިޔެވުމެވެ.' މިހަދީޘާއި ބެހޭގޮތުން އަހުރެން އަލްބާޖިލީ އަބޫ މޫސާ އަލްއަޝްޢަރީއާއި ސުވާލުކުރީމެވެ. އޭނާ ބުނީ ވިދާޅުވިއެވެ: 'އެކަމުގައި ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަރިހުން އެއްވެސް އެއްޗެއް އަހަރެމެންގެ ގާތުގައި ސައްޙަވެއެއް ނުވެއެވެ. އަހަރެމެންގެ ޝައިޚުންތައް އެކަމުގައި އިތުބާރުކޮށްފައިވަނީ ބަރުސާވިކަން ޢަލީއާއި، ޢަބްދު الله ބިން މަސްޢޫދު އަދި ސަޙާބީންގެ ވާހަކަތަކެވެ."

މިބަސްފުޅު ގެންނަވާފައި އަލްބައިހަޤީ ބަޔާންކުރައްވައެވެ:

(أَعْجَبَنِي هَذَا لَمَّا سَمِعْتُهُ، فَإِنَّ أَبَا مُوسَى، أَحْفَظُ مَنْ رَأَيْنَا مِنْ أَصْحَابِ الرَّأْيِ، عَلَى أَدِيمِ الْأَرْضِ.)[323]

މާނައީ: "މިބަސް އަޑުއިވުމުން އަހުރެންނަށް ވަރަށް ކަމުދިޔައެވެ. އެހެނީ އަބޫ މޫސާއަކީ. ބިންމަތީގައި ރައްޔުގެ އަހުލުވެރިންގެ ތެރެއިން އެންމެ ހިތުދަސްވީކަން އަހުރެންނަށް ފެނުނު މީހާއެވެ."

ނޯޓު: އެބަހިޤީން ބުއްތުރުކުމާނާ ހަޅުތު އަހުލުވެރިން (**ނޯޓު:** ހަނަފީން) ގެ އިމާމުއްވެސް އެބަހިޤީ ބަޔާނާކިޔާކަން، އިހްލާފް ބަޔާންކޮށްދީފައެވެ.

322 معرفة السنن والآثار: 3766

323 معرفة السنن والآثار: 3767

(އެކަނިހުރެ ނަމާދުކުރާ މީހާގެ ޙުކުމަކީ އިމާމުގެ ޙުކުމެވެ. އިމާމްމީހާއަށް ހިތުވުމަކީ ދުޢާއަށްކަމުގައި ބެހި އެންމެންގެ ގޮތުގައި އެކަހެރިކޮށް ނަމާދުކުރާ މީހާއަށްވެސް ހިތުވުމަކީ އިއްތިފާޤުން ދުޢާކުރުމެވެ.)

ބައެއް އިލްމުވެރިން، މައުމޫމުމީހާވެސް ހަމްދުން ވާޖިބުކަމަށް ދަލީލުނަގައިފައެވެ. ބުޚާރީވެސް މިފަދައިން ދަލީލުނަގައިފައެވެ. އެއީ އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާޔަތެވެ: 'އަލްޤާރިއުއަމް ހަރުކަތް އިމާމު' ގައިވާގޮތްތަކުގައެވެ. އެއީ الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ ނަޞްޞުގެ ޒާހިރު މާނައަށްބަލާއިރުއެވެ. (މިމައްސަލާގައި އިބްނުލްމުންޛިރު ބަޔާން އަލްމަޢްނަވީ ރިސާލާއާއި ޖަވާބުވިއެވެ. އޭގެ ނަމަކީ: 'އިމާމުން ކަމަށް ދީ ބަހުން ޤިރާއަތްތަކުގެ ޤާރީބަހުގެ ބަޔާން ކިރުމަށް' އެވެ. އެއީ ބަޔާ ޤާނޫނެއް. އިނގޭތޯ ސަހަބީގެ ބަޔާން ޖަމާޢަތުގެ މަސްދަރުގައި އިދާއްތަކެއް ބިދައިސްކަމަށް އެބަޙުރި ވާޖިބު ކަމަށް އިއްތިފާޤެއް ރަށްތަކެއްގައި ނަމާދުކުރާ ބަޔާނެއްގައި ވަރަށް ދަލީލަތަކުގެ ދިފާޢުގެ ތެރެއަށް މާޒީގައި އެކަމާ ހާލަތަކަށް ނަމަޔެ. އެއީ ސަތަރާއެވެ، އެކަމެއްގައިން ރަހުމަތްތޯ މަދުކަމެއް ދާއިރާއިން ފުރިހަމަވެއެވެ. އަދި 'އެބަފަދައިން' އެހެންމުސްލިމުންގެ' ގައި ވިޔަފާރިއެއްވަނީ: އަޅުގަނޑުމެން ހިތަށް ނަމާދުތަކުގައި އިމާމާއި އެކުގައި ހިތަށްއެރިމީހާ، ފަހު އުފުލާ ޞާލިޙުއަށް ދަރުމަވެރިވެއެވެ.[324] އެކަނި އިމާމްމީހާވެސް އެކަހަލަހިފައެވެ. އެހެން އެކަހަލަހި ކަމެއް އަޚުލާޤުންތަކުގެ؟ އިންސާނުން އަދުރުވެރިންވެސް ކަންބޮޑު އަޚުލާޤުން ހުރިކަމެވެ. ޝަރީޢަތުގެ ބަރަކާތުން ދަރަޖައަށް ބަދަލުވި މިކަން މުސްލިމުންގެ ނަފްސާނީގެވެ.)[325]

324 مجموع الفتاوى: 23/279

325 މިއީ ދަރުސް މިންހާޖުން ނަޤުލުކުރި ދަލީލު ގޮތަށް ތަޢުލީމާ އިލްމީ ބަހުގެ އިޖުތިހާދީ ބަޙުޘުގެ ބަހުސް. އަރަބިބަހުން އިޖުތިހާދީ ފަރުދުގެ މަޝްވަރާގައި މިވެއެވެ. އެކަމަކު އިޖުމާ ފައިދާއަށްބަލައި ހުކުމްހިފެވެ.

ފާތިހާ ސޫރަތަށްފަހުގައި ކިޔެވުން

ފާތިހާ ސޫރަތަށްފަހު އޭނާއަށް ފަސޭހަ މިންވަރަކަށް ޤުރުއާނުން ކިޔަވާހުރިކަމެވެ. ފަތިސް ނަމާދުގެ ދެރަކުޢަތުގައާއި، ދެން އެހެން ނަމާދުތަކުގެ ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައި ފާތިހާ ސޫރަތަށްފަހު ސޫރަތެއް ކިޔުން މުސްތަހައްބުވެގެންވާކަމަށް އިޖްމާޢުވެގެންވެއެވެ.

ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިންގެ އަރިހުގައި ތިންވަނަ އަދި ހަތަރުވަނަ ރަކުޢަތުގައި އެކަން މުސްތަހައްބުވެގެން ނުވެއެވެ. އަބޫ ބަކުރު، ޢުމަރު، ޢުޘްމާނު، އަދި އައްޝާފިޢީގެ މަޛްހަބުގައިވެއެވެ. އެއީ ދިގުކުރުމަކީ އަދި އެކަން ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި. އަބޫ ޤަތާދާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘްގައިވެއެވެ:

«كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَقْرَأ فِي الظُّهْرِ فِي االْأُولَيَيْنِ بِأُمّ القرآنِ وَسُورَتَيْنِ، وَفي الركعتين الأُخريَين بأم الكتاب يُطَوِّلُ فِي الْأُولَى مَا لا يُطَوّل في الثَّانِية...»[326]

މާނައީ: "ނަބިއްޔާ ﷺ ޒުހުރު ނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައި ފާތިހާ ސޫރަތާއި ދެސޫރަތް ކިޔަވާފުޅުކުރައްވައެވެ. އަދި ފަހު ދެރަކުޢަތުގައި ފާތިހާ ސޫރަތް ކިޔަވާފުޅުކުރައްވައެވެ. އަދި ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ދިގުކުރައްވާފަދައަކަށް ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ދިގުނުކުރައްވައެވެ..."

އިބްނު ސީރީން ވިދާޅުވިއެވެ:

(لا أعْلَمُهُمْ يَخْتَلِفُونَ في هَذا)[327]

މާނައީ: "އެމީހުން މިކަމުގައި ޚިލާފުވާކަމެއް އަހުރެން ނުދަންނަމެވެ."

---

326 صحيح البخاري: 759، ومسلم: 451

327 المغني لابن قدامة: 2/281، فتح الباري لابن رجب: 7/79

އިބްނު ސީރީންގެ ބަސްފުޅުގައި ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. އެންމެ މާތް އިލާހީ އެގޮތުގައިކަމަށް، އަދި އެބަސްތަކުންގެ ޒާހިރު މާނައިން ހުންނަނީ އެހެންކަމަށް އެކަލޭގެފާނު ފަސްދުރުކުރައްވައިފިއްޔާ ގެންދިޔައެވެ. އެހެނީ ބައެއް ސަޙާބީންގެ އަޘަރުން، ތިންވަނަ ރަކުޢަތާއި ހަތަރުވަނަ ރަކުޢަތުގައި ފާތިހާ ސޫރަތާއި އެހެން ސޫރަތެއް ކިޔަވާ ވިދާޅުވާކަމަށް ޘާބިތުވެގެންވެއެވެ. އޭގެތެރެއިން މާލިކު 'އަލްމުވައްޠާ' ގައި، ނާފިޢުގެ އަރިހުން، އިބްނު ޢުމަރުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވައެވެ:

«إِذَا صَلَّى وَحْدَهُ، يَقْرَأُ فِي الْأَرْبَعِ جَمِيعًا، فِي كُلِّ رَكْعَةٍ، بِأُمِّ الْقُرْآنِ وَسُورَةٍ مِنَ الْقُرْآنِ، وَكَانَ يَقْرَأُ أَحْيَانًا بِالسُّورَتَيْنِ وَالثَّلَاثِ فِي الرَّكْعَةِ الْوَاحِدَةِ، مِنْ صَلَاةِ الْفَرِيضَةِ»[328]

މާނައީ: "އެކަލޭގެފާނު އެކަނި ނަމާދުކުރައްވާނަމަ ހަތަރު ރަކުޢަތުގައިވެސް ފާތިހާ ސޫރަތާއި ޤުރުއާނުން އެހެން ސޫރަތެއް ކިޔަވައިދެއްވައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ބައެއްފަހަރު ފަރުޟުނަމާދުގެ އެއްރަކުޢަތުގައި ދެސޫރަތް އަދި ތިންސޫރަތްވެސް ކިޔަވައިދެއްވައެވެ."

އަބޫ ޢަބްދި الله އަޞްޞުނާބިޙީ ވިދާޅުވިކަމަށް މާލިކު ނަޤުލުކުރެއްވިއެވެ:

(قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فِي خِلَافَةِ أَبِي بَكْرِ الصِّدِّيقِ فَصَلَّيْتُ وَرَاءَهُ الْمَغْرِبَ " فَقَرَأَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ بِأُمِّ الْقُرْآنِ، وَسُورَةٍ: سُورَةٍ مِنْ قِصَارِ الْمُفَصَّلِ، ثُمَّ قَامَ فِي الثَّالِثَةِ، فَدَنَوْتُ مِنْهُ حَتَّى إِنَّ ثِيَابِي لَتَكَادُ أَنْ تَمَسَّ ثِيَابَهُ، فَسَمِعْتُهُ قَرَأَ بِأُمِّ الْقُرْآنِ وَبِهَذِهِ الْآيَةِ ﴿رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ﴾ [آل عمران: 8])[329]

މާނައީ: "އަބޫބަކުރު ޞިއްދީޤުގެ ޚިލާފަތުގައި އަޅުގަނޑު މަދީނާއަށް އައީމެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތުގައި މަޣްރިބު ނަމާދުކުރީމެވެ. އެކަލޭގެފާނު ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައި

---

328 الموطأ رواية يحيى: 26

329 الموطأ رواية يحيى: 25

ކިޔަވާވިދާޅުވި ފާތިޙާ ސޫރަތާއި، މުފައްޞަލުގެ ކުރު ސޫރަތްތަކުން ސޫރަތެކެވެ. ދެން ތިންވަނަ ރަކްޢަތް ކުރެއްވުމަށް އެކަލޭގެފާނު ތެދުވެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން އަޅުގަނޑު އެކަލޭގެފާނާއި ކައިރިވީމެވެ. އަޅުގަނޑުގެ ހެދުން އެކަލޭގެފާނުގެ ހެދުންކޮޅުގައި ޖެހޭވަރަށް ވަންދެންނެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު އުންމުލް ޤުރްއާން (ފާތިޙާ ސޫރަތާއި) އަދި މިއާޔަތް ކިޔަވާ ވިދާޅުވަނިކޮށް އަޑުއިވުނެވެ: ﴿رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ﴾ [آل عمران: 8]"

އަބޫބަކުރުގެފާނުގެ މިއަމަލުފުޅާއިމެދުގައި ޙާފިޡު ވިދާޅުވެއެވެ: މިއީ ތިލާވަތާ ރަކްޢަތެއްގައި ކިޔުމި ކިޔެވުމެއްތޯ ނުވަތަ ކިޔުއްވި ދުޢާއެއްތޯއެވެ؟ އެގޮތުން ސަޙާބީންގެ ތަފާތުގައި: އެއީ ދުޢާއި އަދި ދާއިމީކޮށްކުރުމުގެ ތަފާތުކުރުމުގެ ކަމަކީ ކިޔެވުމެއްކަމުގައި ވިދާޅުވުން ބޭނުންވެއެވެ. އެއީ ދުޢާގެ (މުނާޖާތުގެ) މީހުންގެ ކަންތަކެއް ތަޢުލީމުކޮށްދެއްވުމެވެ. ވަކިން ވިދާޅުވި މިފަދަ ކަމެއް ހުށަހެޅުއްވިއެވެ. އެއީ އަބޫބަކުރުގެފާނުގެ 'ޞަޙާބީ ޢަބްދުﷲ' ގައި، މުޙައްމަދު ބިން ޞާލިޙުގެ އަރިހުން، ވަކިން ވިދާޅުވެފައިވާ ހަދީޘްގައި ވިއެވެ:

(وَاللَّهِ مَا كَانَتْ قِرَاءَةً، وَلَكِنَّهَا كَانَتْ دُعَاءً)[330]

މާނައީ: "الله ގަންދީ ބުނަމެވެ! އެއީ ކިޔެވުމެއްކަމުގައި ނުވެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް އެއީ އެކަލޭގެފާނު ކުރެއްވި ދުޢާއެކެވެ."

އިބްނު ޢަބްދިލް ބައްރު 'އަލްއިސްތިޛްކާރު'ގައި އެފަދައިން ހަދީޘްކުރައްވާ ވިދާޅުވެއެވެ.[331] އެއީ މުސްލިމުންނާއި ހަމަ ޢާއްމުކުރުމުގައި ކަސްރަތުކުރުމަށް އަބޫބަކުރުގެފާނު އުޅުއްވިއެވެ. އެގޮތުން ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم އަވަހަށް ކޮށްދެއްވުމުގައި އަރަބީންގެ ތެރެއިން

330 شرح مشكل الآثار: 55/12

331 الاستذكار: 429/1

މުޢުތަމަދުވެ ބަރަކާ މުޢުތަމަދުވެރިންދު، ހިތުގައި މަގުން ކަސްތާހަކުވެ ފޫވެސްދިޔައެވެ. އަދި ޤުރުއާނާ އިލްތިޒާމްއަކުރުގައި އެކަށީގެންވެއެވެ. ޒާހިރުކަމަށް ހުރިހާ މުސްލިމުންނަށް އެކަމުން އިލްތިޒާމް ކުރުވެއެވެ. މުއްމިނުންނަކަށް އަޤީދާއި އަދި މުސްލިމުންނަށް ދަލީ އުނދަގޫ ބާރަތްއަކުރުގައި އެކަށީގެންވެއެވެ.

އަބޫބަކުރު رضي الله عنه ގެ އަތުން މާލިކު އެކަލޭގެފާނުގެ ޒަމާނުގައި ރިވާކުރެއްވުމާއި އެކުގައިވެސް، އިބްނު ޤާސިމް، މާލިކުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާ ވިދާޅުވިއެވެ:

(لَيْسَ الْعَمَلُ عِنْدِي أَنْ يَقْرَأَ الرَّجُلُ فِي الرَّكْعَةِ الْآخِرَةِ مِنْ الْمَغْرِبِ بَعْدَ أُمِّ الْقُرْآنِ بِهَذِهِ الْآيَةِ ﴿رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا﴾)[332]

މާނައީ: "މަޣްރިބުނަމާދުގައި ތިންވަނަ ރަކްޢަތުގައި ފާތިހާ ސޫރަތަށްފަހުގައި ﴿رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا﴾ ކިޔެވުމަކީ އަހަރުމެންގެ ގާތުގައި އަމަލުކުރެވޭނެ ކަމެއްނޫނެވެ."

ބައެއް ބާކީކުރަން އެއާޔަތަކީ ހަމަ ޤުރުއާން ކިޔެވުމެއްކަމުގައި ނުނގެވިއެވެ. އިމާމު ބިން ހަންބަލް އަބީ ޖަފަރު ބާކީކުރައްވައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: 'އަހުރެންނަކަށް އަޑުއިވިފައިނުވެއެވެ އެކަން ދުޢާއެއް ނުކުރަމުވެ.'[333]

އެއީ އަލްބައިހަޤީއާއި އެހެނިހެން ބާކީކުރަން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ފަދައިންނެވެ.

އަދި އަހްމަދު ބިން ހަންބަލްވެސް މިފަދައިން ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި އެކަމަށް އެކަލޭގެފާނު އަމުރުކުރައްވައެވެ.[334]

332 المدونة: 1/163

333 مصنف عبد الرزاق: 2698، شرح مشكل الآثار: 12/54، السنن الكبرى للبيهقي: 2479

334 مسائل ابن هانئ: 1/265

ބައެއް ޢިލްމުވެރިން، ތިންވަނަ އަދި ހަތަރުވަނަ ރަކުޢަތްތަކުގައި ފާތިޙާ ސޫރަތާއި އެކުގައި
އެހެން ސޫރަތެއް ކިޔުމުގެ މައްސަލަ، ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ ބައެއް
ޢާއްމު ދަލީލުތަކުން ދަލީލުނަގާފައެވެ. އެގޮތުން ފުރަތަމަ ރަކުޢަތްތަކާ ޖެހޭ ދިގުކޮށް
ރަކުޢަތަށްވުރެ ކިޔުއްވެވުނެވެ. އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތަށްވުރެ ޖެހޭ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގެ ދެބައިކުޅަ
އެއްބައިހާރަށެވެ. އަދި ތިންވަނަ ރަކުޢަތްތަކީ ދެވަނަ ރަކުޢަތުގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައިހާރަށެވެ. އަބޫސަޢީދު
ވިދާޅުވިއެވެ: ނަބިއްޔާ ﷺ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތްތަކުގައި ކިޔުއްވާވަރަކީ އެއްވަރަކަށް ތިރީސް
ސޫރަތެއްގެ ކިޔުއްވާވަރުވެގެން ވަރަކަށް، ދެން އަނެއް ދެރަކުޢަތުގައި ފުރަތަމަ ރަކުޢަތްތަކުގެ
ދެބައިކުޅަ އެއްބައިހާރަށް ދެވަނަ ރަކުޢަތުގެ ކިޔުއްވުންކުރީ، އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގެ
ދެބައިކުޅަ އެއްބައިހާރު ތިންވަނަ ރަކުޢަތްތަކަށްކުރައްވާފިއެވެ، އެއިރުން ވާހަކަ ތިންވަނަ
ރަކުޢަތްތަކުގައިވެސް ފާތިޙާ ސޫރަތް ހަމައެކަނި ކިޔުއްވާ ތިންވަނަ ރަކުޢަތް
އެކަކޭގޮތުން ކިޔުއްވާފައިވަނީއެވެ.'

މިކަން ޖަމާޢަތުގައި ބުނެވޭނެއެވެ: މިއީ ކޮންމެހެން ހާޒިރުވާ ކަމެއްނޫނެވެ. އެގޮތުން
އަލްމުވައްޠައިގައި ރަސޫލާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘްގައި އައިސްފައިވެއެވެ:

«أن النبيّ صلّى اللّه عليه وسلّم يُرتّل السُّورَة حَتَّى تكُونَ أَطْوَلَ مِنْ أَطْوَلَ مِنْهَا»[335]

މާނައީ: "ނަބިއްޔާ ﷺ ސޫރަތް ތަރުތީލުކޮށް ކިޔުއްވާފައިވެއެވެ. އެއީ އެއަށްވުރެ
ދިގު ސޫރަތަކަށްވުރެވެސް (ކިޔުއްވުމުގެ ވަގުތުގައި) ދިގުވެގެންދާ ހާލަތުންނެވެ."

މުސްލިމްގެ ޞަޙީޙުގައި ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ.[336]

---

335 الموطأ رواية يحيى: 21

336 صحيح مسلم: 733

އެގޮތުން ނަބިއްޔާ ﷺ ތަޝައްހުދުގައި އާދަޔާއި ޚިލާފުވާގޮތަށްވެއެވެ. ދެން އެހެން ސުންނަތެއްކަމުގައި އެސުންނަތް ދިމާވެގެން ހިނގައިދާނެއެވެ. އަދި އެހެން ނަމާދުތަކުގައި ޚިލާފުވާގޮތުން ގޮތަށް ތަޝައްހުދު ނަމާދުތަކުގައި ޚިލާފުވާގޮތުގައިވާނެއެވެ. އެއީވެސް އެނަމާދު އެހެން ނަމާދުތަކުގެ ދިމާވެގެންދާއެވެ.

އެހެންކަމުން އެކަށީގެންވާ ނަމާދު ދިގުކުރެއްވުމުގެ ވާހަކައިން ނުވެސް މާނަކުރުމާއި ފުރުމަތިއާއި އެކަމަކު ކުރުކޮށްލެއްވުން ނުވެއެވެ. އަދި ހިނދުކޮޅެއް ޖަލްސާ ވަގުތުގެ ކުރިއަށްވުރެ ނުވަތަ ތަޝައްހުދު ޚިލާފަށް ހަމަ ނުދެމޭނެ، އެހެން ކަހަލަ (އެދުވަހުން ކަން ތަޝައްހުދުކުރުން) ސަލާމްތަކުގައި ނުހުރެވޭނެއެވެ.

ބައެއް ސުންނަތްތަކަށް އެކަށީ ހިތުވުމުގެ ވަގުތަކީ ބަރުގަނޑު، އެކަމުގައި ދުރުހެލިވާ ސަލާމުގެ ތަކުރާރުކުރުމެވެ.

ފުރުމަތީ ނަމާދުތަކުގައި ދެފަ ދުރުއަށް އައްޔާން ހަމަޖެހުމަށް ވާހަކަން ދެއްކެވުންތަކުގެ، އަދި ކުރުކޮށް ނަމާދުތަކުގައި ކުރިން ނަމާދުގައި ވާހަކަ ހިނދުވެ ހިސާބުން ފެށިގެން، ދެފަ މިތަ ސުންނަތުގައިވާ ގޮތަށް ބައެއް ނަމާދުތަކުގައި މުޠުލަޤު ސުންނަތް އަދި އަށަށްބައި ނަމާދުތަކުގައި ދިގު ސުންނަތަށް ވާހަކަވުން ބޭނުންވާނަމަ، އެކަމުގައި މަށްސަލައް ނުވެވެ. އެކަމުގެ އެސުންނަތުން ބޭނުމާނަމަ، އަދި އެހެންވެސް ގިނަވެއްޖެނަމަ އަށާރާވެގެންވަނީ އެގޮތުން ވާހަކަ ދެކެވެންޏާއެވެ. އިމާމު އަޙްމަދު ވިދާޅުވެއެވެ: 'މިފަދައިން ބައެއްކާލި އެއްވެސް މީހަކު އަހުރުނަން އެނގިގެންނުވާނެއެވެ. ބޭނުމާނގެ އަދިހުން ދިމާކުރުވެއެވެ. އެއީ މުޠުލަޤު ސުންނަތުގައި އެކަނި އެހެން ހުއްދަވިކަމަށެވެ.'[337]

337 مسائل عبد الله: 84/1، بدائع الفوائد: 990/3

ދެރަކުޢަތުގައި އެއްސޫރަތް ތަކުރާރުކޮށް ކިޔުން

ދެރަކުޢަތުގައި އެއްސޫރަތް ތަކުރާރުކޮށް ކުރުމަކީ ސުންނަތުގެ ތެރެއިންވާ ކަމެއްނޫނެވެ. އަދި ހިއްޔަ، އެންމެ އަފުޟަލުވެގެންވަނީ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ކިޔުއްވި ސޫރަތް ނޫން އެހެން ސޫރަތެއް ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ކިޔުއްވުމެވެ. އަދި ފުރަތަމަ ސޫރަތަށްވުރެ ދިގު ސޫރަތެއްކަމުގައި ދެވަނަ ސޫރަތްވުމެވެ.

ނަމާދުތަކުގައި ސޫރަތްތައް ކިޔުއްވާއި އޭގެ ބުރުދުތައް

ތަންތަނުގައި ޤާއިމުވެފައިވާ ކުރީ ދިނަ ނަމާދުތަކުގައި އިމާމުވީމާއި -ހަމައެކަނި ވަކިން ނަމާދުކުރެއްވީމާ- ފަތިސްނަމާދުގައި މުފައްޞަލުގެ ދިގު ސޫރަތްތައް ކިޔުއްވާއި، މެންދުރު ނަމާދުގައި މުފައްޞަލުގެ ކުރު ސޫރަތްތައް ކިޔުއްވާއި، އެހެން ނަމާދުތަކުގައި މުފައްޞަލުގެ މެދުމިނުގެ ސޫރަތްކިޔުއްވުން ސުންނަތްވެގެންވެއެވެ.[338]

ފަތިސް ނަމާދުގައި ﷲ ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم މުފައްޞަލުގެ ސޫރަތްތައް ކިޔަވާދެއްވާކަން ޘާބިތުވެގެންވެއެވެ.[339] އަދި އަބޫބަކުރުއާއި ޢުމަރު رضي الله عنهما ފަތިސް ނަމާދުގައި އަލްބަޤަރާ ސޫރަތް ކިޔަވާދެއްވިއެވެ.[340] އަދި ޢުމަރު އަލްޔޫސުފު ސޫރަތާއި ހޫދު ސޫރަތް ކިޔަވާދެއްވިއެވެ.[341] އަދި އެހެން ފަހަރަކު ޔޫނުސް ސޫރަތާއި، ހޫދު ސޫރަތް ކިޔަވާ ދެއްވިއެވެ. އަދި އެހެން ފަހަރަކު އަލްއިސްރާއު ސޫރަތާއި އަލްޔޫސުފު ސޫރަތް

---

[338] އިލްމުވެރިން މުފައްޞަލު ސޫރަތްތައް ކަނޑައެޅުމުގައި ޚިލާފުވެއެވެ. އެންމެ ވަޒަންދާރު ގޮތަކީ: މުފައްޞަލު ސޫރަތްތައް ފެށެނީ ޤ (ޤާފް) ސޫރަތުންނެވެ.

އަށްވުރެން ޤ (ޤާފް) ސޫރަތުން النبأ ސޫރަތާއި ހަމައަށް طوال المفصل (މުފައްޞަލުގެ ދިގު ސޫރަތް) ކިޔެވޭ.

އަދި النبأ ސޫރަތުން الضحى ސޫރަތާ ހަމައަށް أوساط المفصل (މުފައްޞަލުގެ މެދުމިނުގެ ސޫރަތް) ކިޔެވޭ.

އަދި الضحى ސޫރަތުން ފެށިގެން ނިމުމަށް ހަމައަށް قصار االمفصل (މުފައްޞަލުގެ ކުރު ސޫރަތް) ކިޔެވޭ.

މުފައްޞަލު ސޫރަތްތަކަކީ ކިޔުމާއި އަށްސޫރަތްތަކުން ބައެއް ބުއްދިއާއިގެ ގޮތުން (ވަކިވަކިކޮށް) ވާނެއެވެ.

[339] صحيح مسلم: 455

[340] مصنف ابن أبي شيبة: 3546، 3713

[341] مصنف ابن أبي شيبة: 3547، 3548، مصنف عبد الرزاق: 2169

ކިޔަވާވިދާޅުވިއެވެ.[342] އަދި ޤާފު ސޫރަތާއި އަލްޙާއްޤު ސޫރަތްތަށް ކިޔަވާވިދާޅުވިއެވެ.[343] އަދި އާލު އިމްރާން ސޫރަތާއި،[344] އަލްއަޢްރާފު ސޫރަތާއި،[345] ޔޫސުފު ސޫރަތްތަށް ކިޔަވާވިދާޅުވިއެވެ. މުފައްޞަލު ސޫރަތްތަކުން ކިޔެވުން އެވެސް ހަމަ ސުންނަތް ގޮތެކެވެ. ނަބިއްޔާ ﷺ ޤާފު ސޫރަތް ކިޔަވާ ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި ﴿وَٱلنَّخْلَ بَاسِقَٰتٍ﴾ [ق: 10] އިން ފެށި ކިޔަވާވިދާޅުވިއެވެ.' ރަކުޢަތުގައި މުސްލިމެވެ.[346]

އަދި ބައެއްފަހަރު ﴿إِذَا ٱلشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾ [التكوير: 1] ކިޔަވާވިދާޅުވެއެވެ.[347]

މަޣްރިބު ނަމާދުގައި މުފައްޞަލުގެ ދިގު ސޫރަތްތަކުން ނުވަތަ މުފައްޞަލުގެ ކުރު ސޫރަތްތަކުން ކިޔެވުން ރަނގަޅެވެ. ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ އަލްއަޢްރާފު ސޫރަތާއި،[348] އައްޠޫރު ސޫރަތާއި،[349] އަލްމުރްސަލާތު ސޫރަތް ކިޔަވާ ވިދާޅުވިކަން ޘާބިތުވެގެންވެއެވެ.[350] އަބޫބަކުރުގެކާން މަޣްރިބު ނަމާދުގައި މުފައްޞަލުގެ ކުރު ސޫރަތްތަކުން ކިޔަވާވިދާޅުވެއެވެ.[351]

---

[342] مصنف ابن أبي شيبة: 3545

[343] مصنف عبد الرزاق: 2715

[344] مصنف عبد الرزاق: 2718

[345] شرح معاني الآثار: 1479

[346] صحيح مسلم: 457، 458

[347] صحيح مسلم: 456

[348] صحيح البخاري: 764، سنن أبي داود: 812، والنسائي: 990،991

[349] صحيح البخاري: 765، ومسلم: 463

[350] صحيح البخاري: 763، ومسلم: 462

[351] صحيح البخاري: 765، ومسلم: 463

އަދި ޢުމަރުގެފާނު ފުރަތަމަ ރަކްޢަތުގައި އައްތީން ސޫރަތް، އަދި ދެވަނަ ރަކްޢަތުގައި އަލްފީލާއި ޤުރައިޝް ސޫރަތް ކިޔަވާ ވިދާޅުވިއެވެ.[352]

އަޙްމަދުއާއި އައްނަސާއީ، ސުލައިމާނު ބުން ޔަސާރުގެ އަރިހުން، އަބޫ ހުރައިރާ رضي الله عنه ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާވެގެންވެއެވެ:

«مَا رأَيتُ رجُلاً أَشْبَهَ صَلَاةً بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ مِنْ فُلَانٍ. قَالَ سُلَيْمَانُ: فصلَّيتُ خلْفهُ...فكان يَقْرَأُ فِي الغداةِ بِطُولِ الْمُفَصَّلِ وَفِي الْمَغْرِبِ بِقِصَارِه، وَفِي الْعِشَاءِ بِوَسَطِ الْمُفَصَّلِ»[353]

މާނައީ: "މިފުލާނި މީހަކަށްވުރެ الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ ނަމާދުކުރެއްވުމާއި ވައްތަރު މީހެއް އަހުރެން ނުދެކެމެވެ.' ސުލައިމާނު ވިދާޅުވިއެވެ: 'ދެން އެބޭފުޅާގެ ފަހަތުގައި އަހުރެން ނަމާދުކުރީމެވެ. އެބޭފުޅާ ފަތިސް ނަމާދުގައި ކިޔަވާވިދާޅުވީ މުފައްޞަލުގެ ދިގު ސޫރަތްތަކެވެ. އަދި މަޣްރިބުގައި މުފައްޞަލުގެ ކުރު ސޫރަތްތަކެވެ. އަދި ޢިޝާގައި މުފައްޞަލުގެ މެދު ސޫރަތްތަކެވެ."

ޢުމަރުގެފާނު، އަބޫ މޫސާއަށް ލިޔުއްވީވެސް މިފަދައިން އަމުރުކުރައްވައެވެ.[354] އަދިވެސް ޢުމަރުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާގޮތުގައި ޢިޝާގެ ފުރަތަމަ ދެރަކްޢަތުގައި އާލު ޢިމްރާން ސޫރަތް ބައްސަވާލައިގެން ކިޔަވާވިދާޅުވިއެވެ.[355] އަދި އެނަމާދުގައި ޔޫސުފް ސޫރަތް އެކަލޭގެފާނު ކިޔުއްވިކަމަށްވެސް ރިވާވެގެންވެއެވެ.[356] އަދި ﴿إِذَا ٱلسَّمَآءُ ٱنشَقَّتۡ﴾ ކިޔަވާވިދާޅުވިކަމަށް

---

[352] الموطأ رواية يحيى: 259

[353] مسند أحمد: 7991، وسنن النسائي: 982

[354] مصنف ابن أبي شيبة: 3611

[355] مصنف ابن أبي شيبة: 3714

[356] مصنف عبد الرزاق: 2703

ރިވާކުރެވިއެވެ.[357] އަދި ޢިޝާއުގެ ނަމާދުގައި އައްނަޖްމު ސޫރަތާއި، އައްލައިލު ސޫރަތް ކިޔަވާވިދާޅުވިއެވެ.[358]

ޢިޝާ ނަމާދުގައި ކިޔަވުން ދިގުކުރުން މަކުރޫހުވެގެންވެއެވެ. ނަބިއްޔާ ﷺ މުޢާޛުގެފާނަށް އެކަން ނަހީކުރެއްވިއެވެ.[359]

ދަންވަރު މެންދުރާއި އަޞްރު ނަމާދު ދަންނަވައި، މުސްލިމް، އަބޫ ސަޢީދުލް ޚުދުރީގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘުގައިވެއެވެ:

«كُنَّا نَحْزِرُ قِيَامَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ، فَحَزَرْنَا قِيَامَهُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ قَدْرَ قِرَاءَةِ: (﴿الٓمٓ ۝١ تَنزِيلُ﴾ السَّجْدَةِ)، وَحَزَرْنَا قِيَامَهُ فِي الْأُخْرَيَيْنِ قَدْرَ النِّصْفِ مِنْ ذَلِكَ، وَحَزَرْنَا قِيَامَهُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ مِنَ الْعَصْرِ عَلَى قَدْرِ قِيَامِهِ فِي الْأُخْرَيَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ وَفِي الْأُخْرَيَيْنِ مِنَ الْعَصْرِ عَلَى النِّصْفِ مِنْ ذَلِكَ»[360]

މާނައީ: "މެންދުރު އަދި އަޞްރު ނަމާދުގައި ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ކޮޅަށް ހުންނަވާ ވަގުތު އަންދާޒުން ހިސާބުކުރަމެވެ. އެގޮތުން މެންދުރު ނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައި ހުއްޓެވުން ހުންނަވަނީ ﴿الٓمٓ ۝١ تَنزِيلُ﴾ ސަޖިދަ ސޫރަތް ކިޔަވާ މިންވަރަކަށެވެ. ދެން ފަހު ދެރަކުޢަތުގައި އަންދާޒުން ހިސާބުކުރީމު އޭގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައިހާ އެއްވަރެވެ. އަޞްރު ނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައި ހުއްޓެވުން ހުންނަވާ މިންވަރު، މެންދުރު ނަމާދުގެ ފަހު ދެރަކުޢަތުގައި ހުންނަވާ މިންވަރުވިއެވެ. އަދި އަޞްރުގެ ފަހު ދެރަކުޢަތް އޭގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައިހާ އެއްވަރެވެ."

---

[357] مصنف ابن أبي شيبة: 3616

[358] مصنف ابن أبي شيبة: 3612

[359] صحيح البخاري: 701، ومسلم: 465

[360] صحيح مسلم: 452

ޢުމަރުގެފާނުން ވެސްދުރު ނަމާދުތަކުގައި ޒުހުރާ ޢަޞްރު ޖަމާކުރެއްވިކަމަށް، [361] އަދި އަނަސްގެފާނާއި ޢަޞްރާ ޒުހުރު ޖަމާކުރެއްވިކަމަށް ރިވާވެއެވެ. [362] އަދި ޢުޘްމާނުގެފާނުން ވެސްދުރު ނަމާދުތަކުގައި އަސްރުވަގުތު ޒުހުރާ ޖަމާކުރެއްވިކަމަށް [363] ވެސްދުރު ނަމާދުތަކުގައި ޢިޝާ ނަމާދު ޖަމާކުރެއްވުމަށް ބައެއް ސަލަފުން ރުހިވަޑައިގަތެވެ. އަދި އިބްރާހީމް، [364] އަތާއުއާއި [365] ޠާއޫސްގެ ރިވާޔަތް ވެސް ރިވާވެއެވެ. އިބްނު ޢުމަރު ވިދާޅުވިއެވެ:

«كَانُوا يَعْدِلُونَ الظُّهْرَ بِالْعِشَاءِ، وَالْعَصْرَ بِالْمَغْرِبِ»[366]

މާނައީ: "އެބައިމީހުން ޒުހުރު ނަމާދު ޢިޝާނަމާދާ އެއްވަރުކުރައްވައެވެ. އަދި ޢަޞްރު ނަމާދު މަޣްރިބު ނަމާދާ އެއްވަރުކުރައްވައެވެ."

ޒުހުރު ނަމާދާއި ޢަޞްރު ނަމާދުތަކުގައި ކޮންމެ ރަކުޢަތެއް، އަދި ޖަމާޢަތްތެރިން ތަފާތުވާނެއެވެ. އެއީ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތް ސުންނަތްކޮށްދެއްވުމެވެ. ނަބިއްޔާ ﷺ ރަކުޢަތްތައް ދިގުކުރައްވާ ކަމަށް ރިވާޔަތްވެއެވެ. އަދި ޤިރާއަތް ދިގުކުރުމަށް ބޭނުންފުޅުވެއެވެ.

---

[361] مصنف ابن أبي شيبة: 3573

[362] مصنف ابن أبي شيبة: 3574

[363] مصنف ابن أبي شيبة: 7765

[364] مصنف ابن أبي شيبة: 3588

[365] مصنف عبد الرزاق: 2686

[366] مصنف ابن أبي شيبة: 3585

ސޫރަތެއް ދެން އެބޭބޭކަލުންނަށް އަޑުއިވިވަޑައިގަންނަވައެވެ.[367] ޢަޞްރުގެ ނަމާދުވެސް މިފަދައިން ކަންތައް ކުރައްވައެވެ.[368]

ނަމާދުތަކުގައި ވެސް ސޫރަތެއް ކިޔެވުން އެހެން ސޫރަތްތަކެއް ކިޔެވުމަށްވުރެ މާތް އިތުރުވެގެން ނުވެއެވެ. ސުންނަތްވާގޮތަކީ: ނަބިއްޔާ ﷺ ވެސް ފަރުޟު ނަމާދުތަކުގައި ކިޔަވާފައިވާގޮތަށް ޤުރުއާނުގެ ބައިތަކުން އެހާ ބޮޑުން ސޫރަތެއް އިޚްތިޔާރުކޮށްގެން ކިޔެވުމެވެ. ހަމަ ޤުރުއާނުގެ ސޫރަތްތަކުން އެއްވެސް އެއްކޮޅެއް ދޫކޮށްލެވިގެން ނުވެއެވެ. ރަސޫލާ ﷺ ވެސް ސޫރަތެއް ކިޔަވާފައިވާގޮތް، ދެން އަނގަތުރުވެގެންވުމަކީ އެހެން ސޫރަތްތަކުގެ މައްޗަށް އެސޫރަތް ކިޔުން މާތްއިތުރުވެގެންވާކަމުގެ ދަލީލެއް ނޫނެވެ. ކިޔެއްމަ، އެއިން ނަގާނަމަވެސް އެއްކަމީ ނަމާދުކުރައްވާ ރަކުޢަތަކާއި އެސޫރަތެއް ކިޔަވާފައިވުމު ވަޤުތާއި ދިމާވެ، ދެން އެބޭބޭކަލުން އަޑުއިވިވަޑައިގެންނެވި ނަޤުލުކުރައްވައިފައި އެއްޗެއް ނަބިއްޔާ ﷺ ގިނަފަހަރު ވެސް ނަމާދުތަކުގައި ދިގުސޫރަތް، ކުރު ސޫރަތް، މެދު ސޫރަތްތަކެއް އިޚްތިޔާރު ކުރައްވައިގެން މިކަން ސުންނަތްކަމަށްވެއެވެ. ވަކި ސޫރަތެއް އާދަ ދޮރުގައި ކިޔެވުމަކީ ނޫނެވެ. އަބޫ ދާވޫދު، ޢަމްރު ބިން ޝުޢައިބުގެ އަރިހުން، އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާފުޅުގެ އަރިހުން، އެކަލޭގެފާނުގެ ކާފުޅުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވައެވެ: ވިދާޅުވިއެވެ:

«مَا مِنَ الْمُفَصَّلِ سُورَةٌ صَغِيرَةٌ وَلَا كَبِيرَةٌ إِلَّا وَقَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَؤُمُّ النَّاسَ بِهَا فِي الصَّلَاةِ الْمَكْتُوبَةِ.»[369]

367 صحيح البخاري: 759، ومسلم: 451

368 مصنف ابن أبي شيبة: 3573

369 سنن أبي داود: 814

މާނައީ: "މުޤައްބަލު ސުންނަތްތަކުން ކުރު ސުންނަތެއްވިޔަސް އަދި ދިގު ސުންނަތެއްވިޔަސް އެއްވެސް ސުންނަތެއް ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ދީސްތަކުންނާއިގެން އިމާމުވެ ފަރުޟު ނަމާދުކުރައްވަނިކޮށް ކިޔަވާވިދާޅުވާ އަޑު އަހުރެން އަހާފައި ދެން ނުވެއެވެ."

އެބަހީ: ޛިކުރާއިން އެއްވެސް އެއްޗެއް ނުކިޔާ ދުޢާއެއް ނުލެވޭނެއެވެ. އަދި އެކަހެރިވެގެން އަރިހުން ވަކި ސުންނަތެއް ނަމާދުކުރެއްވުމުން އަނގެ ސުންނަތް ކިޔަވާ ވިދާޅުވިކަމަކަށް ދަލީލެއް ނުކުރެއެވެ.

ފަޖުރުގައި ކިޔަވާ ސޫރަތް

ފަޖުރުނަމާދުގައި އާންމުކޮށް ދިގުސޫރަތްތައް ކިޔުއްވައެވެ. އެހެން ވަގުތު ގެތްކުރައްވާ ހިނދުގައި ކަންތައްތަކެއް ނުވެއެވެ. އަދި ދެއްކުމުގެ ސަފަރުތަކުގައި ފުރިޔަސްފުޅުވެވޭ. އެކޮޅުން ހަމަސް ނަބިއްޔާ ﷺ މެހެއްމާންކުރެއްވުމުގައި (އެންމެފަހު އަދި އެއްނަސް) ފުރަސްތުގެ ކިޔުއްވާ ސޫރަތްތައް ކިޔުއްވައެވެ. ފަލަޤުއާއި އަންނާސް ނަމަވެސް ކިޔުއްވައެވެ. ސޫރަތުލް ފަލަޤާއި، އަންނާސާއި ދެއްކެވީ ބޭނުން ކުރެއްވި އެއްބަސް ދުވަހެއް ކިޔުއްވުމަށެވެ.[370]

ދެބޭކަ ވިލާ ސަފަރުގަޔާ، އެންމެއަދުވެސް ބޭނުން ސަފަރުގައިވެސް އެކިކަން ޚާއްޞަކުރެއްވުމަށެވެ:

އިބްނު އަބީ ޝައިބާގައި، އެކިވަރުވެސް ބޭނުމް ސަފަރުތައް މަދުކުރުމަށް ފަދައިން ކުރެވެއެވެ. އަދި ކިޔަވާ ދެކުރާ ހަމަ ދުވަހުގެ ސަފަރުވެސް ބޭނުން ކުރުމަށްވެއެވެ. ﴿أَلَمۡ تَرَ كَيۡفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصۡحَٰبِ ٱلۡفِيلِ﴾ އާއި ﴿لِإِيلَٰفِ قُرَيۡشٍ﴾ އެވެ.[371]

އަދިވެސް އިބްނު އަބީ ޝައިބާގައި: ބައެއް ބޭނުން މައިދާނުގެ އެކިކަން ކިޔުއްވައިދެއްވިއެވެ:

ދެބޭކަ ފަޖުރުނަމާދުގައި ކިޔަވާފައިވަނީ ﴿قُلۡ يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡكَٰفِرُونَ﴾ އާއި ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ އެވެ.[372]

އަދިވެސް އިބްނު އަބީ ޝައިބާގައި: ތަމްދީ ބޭނުން އަބީ ހިނދުގެ އެކިކަން، އަނަސްގެ އެކިކަން ކިޔުއްވައިދެއްވިއެވެ: ދެބޭކަ ފަޖުރު ﴿سَبِّحِ ٱسۡمَ رَبِّكَ ٱلۡأَعۡلَى﴾ އާއި އެފަދަ ސޫރަތްތައް ކިޔަވާފައިވެއެވެ.[373]

---

[370] مسند أحمد: 17350، وسنن أبي داود: 1462، والنسائي: 5436

[371] مصنف ابن أبي شيبة: 3682، 7550

[372] مصنف ابن أبي شيبة: 3683

[373] مصنف ابن أبي شيبة: 3685

އަދި މާލިކު، ނާފިޢުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވައެވެ:

(أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ كَانَ «يَقْرَأُ فِي الصُّبْحِ، فِي السَّفَرِ، بِالْعَشْرِ السُّوَرِ الْأُوَلِ مِنَ الْمُفَصَّلِ». فِي كُلِّ رَكْعَةٍ، بِأُمِّ الْقُرْآنِ وَسُورَةٍ.)[374]

މާނައީ: "ދަތުރުމަތީގައި ޢަބްދު الله ބިން ޢުމަރު، ފަތިސް ނަމާދުގައި ކިޔަވާފައިވަނީ: މުފައްޞަލު ސޫރަތްތަކުގެ އެންމެ ފުރަތަމަ ދިހަ ސޫރަތުންނެވެ. ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ފާތިޙާ ސޫރަތާއިއެކު އެހެން ސޫރަތެއްކެވެ."

އަބޫ ދާވޫދުގައި އައިސްފައިވެއެވެ: ނަބިއްޔާ ﷺ ފަތިސް ނަމާދުގައި ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا﴾ ދެފަހަރަކު ކިޔަވާ ވިދާޅުވިއެވެ. ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައާއި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައިވެސްމެއެވެ.[375]

އެކަމަކު މިރިވާޔަތް ޞައްޙަވެގެން ނުވެއެވެ. ރަނގަޅުވަނީ އޭގެ މުރުސަލު ރިވާޔަތަށެވެ. އަބޫ ދާވޫދު މުރުސަލުކޮށް އަބޫދާވޫދުގެ ފޮތް 'އަލްމަރާސީލު'ގައި ނަގުލުކުރައްވައެވެ.
[376] އަދި ބައިހަޤީން ހަދީޘްގެ ގޮތުގައި އަބޫދާވޫދުން އެރިވާޔަތް ޞަޙީޙު ކުރައްވައެވެ.

---

374 الموطأ رواية يحيى: 36

375 سنن أبي داود: 816

376 المراسيل لأبي داود: 40

ދެރަކްޢަތަށް ސުތުރަތް ވަކިކޮށް ބަހައިލުން

ސުންނަތްވާގޮތީ: ކޮންމެ ނަމާދެއްގައި ސުތުރަތެއް އަދި އެއަށްވުރެ އިތުރަށް ނުހިފުމެވެ. އަދި ދެރަކްޢަތަށް އެއްސުތުރަތް ބަހައިނުލުމެވެ. އެހެނީ އެއީ ސުންނަތާއި ޚިލާފުކަމެކެވެ. ބައެއް ފަހަރު ނާދިރުކޮށް އެހެން ގޮތުން މަސްލަހަތެއް ނުހުންނެވެ. އެއީ ސަޙާބީންނާއި ތާބިޢީންގެ އަރިހުން އެފަދައިން ޘާބިތުވެފައިވާތީއެވެ. ހަދީޘްތަކުން އަސަރު ދިރާސާކޮށްލުމުންނެވެ. އެގޮތުން އަބޫބަކުރުގެ ފަރާތުން، ފަޖުރު ނަމާދުގައި އަލްޙަސަނާ ސުތުރަތް ދެރަކްޢަތަށް ބަހައްޓަވާފައިވާކަމަށް އައިސްފައިވެއެވެ.[377] އަދި މުޖާހިދު ނަމާދުގައި އަލްޙަސަނާވެސް ސުތުރަތް ބަހައްޓަވައެވެ.[378] އަދި ޢުމަރުގެފާނު ޢިޝާ ނަމާދުގައި އާދިލާބިރު ސުތުރަތް ބަހައްޓަވާކަން އައިސްފައިވެއެވެ.[379] އަދި ޢުސްމާނުގެފާނު ވިތުރު ނަމާދުގައި އަލްޙަސަނާ ސުތުރަތް ބަހައްޓަވާކަން އައިސްފައިވެއެވެ.[380] އެފަދައިން އިބްނު ޢުމަރުވެސް ބަހައްޓަވައެވެ.[381] އަދި ސަޢީދު ބިން ޖުބައިރު ފަޖުރު ނަމާދުގައި އަލްއިސްތިރާއާ ސުތުރަތް ބަހައްޓަވައެވެ.[382]

---

[377] مصنف ابن أبي شيبة: 3713

[378] مصنف ابن أبي شيبة: 3712، سنن أبي داود: 812، النسائي: 990 މުޖާހިދު ނަމާދުގައި އަލްޙަސަނާވެސް ސުތުރަތް ދެކޮޅަށް ބަހައްޓަވާކަން އައިސްފައިވަނީ الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން މިމަސްއަލަކުރެއްވިކަމަށެވެ. އަބޫބަކުރުގެފާނުގެ އަރިހުންނާ ރިވާވާގޮތުން އަދި ހުރިހާ ސަޙާބީން ނުވެއެވެ.

[379] مصنف ابن أبي شيبة: 3714

[380] مصنف ابن أبي شيبة: 7765

[381] مصنف ابن أبي شيبة: 3718

[382] مصنف ابن أبي شيبة: 3716، 3715 ސަޢީދު ބިން ޖުބައިރު ފަޖުރު ނަމާދުގައި އާޚިރު ސުތުރަތް ބަހައްޓަވާކަމަށްވެސް އައިސްފައިވެއެވެ.

އެންމެ ރަނގަޅުގޮތަކީ: އެއް ރަކްޢަތުގައި ސޫރަތް ނުވަތަ ދެސޫރަތް ކިޔަވަމުންދިޔުން ޢާއްމު ބަދަލުކަމުގައި ހުރުމެވެ. އިމާމް އަޙްމަދު އެބޭކަލުންގެ މުސްނަދުގައި، އަދި މުޙައްމަދު ބިން ނަޞްރު އަލްމަރްވަޒީއާއި އެހެނިހެން ބޭކަލުން، އަބޫ ޢާލިޔާ ރުފައިޢު ބިން މިހްރާނުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ: ވިދާޅުވިއެވެ: 'ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަޞްޙާބުންގެ ބޭކަލެއް އަޅުގަނޑަށް ކިޔާދެއްވިއެވެ: އެބޭކަލުން ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ:

(لِكُلِّ سُورَةٍ حَظُّهَا مِنَ الرَّكْعَةِ)[383]

މާނައީ: "ކޮންމެ ސޫރަތަކަށް ރަކްޢަތުން އޭގެ ނަޞީބު ލިބެންވާނެއެވެ."

އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި އައިސްފައިވެއެވެ:

«لِكُلِّ رَكْعَةٍ سُورَةٌ»[384]

މާނައީ: "ކޮންމެ ރަކްޢަތަކަށް ސޫރަތެއްވެއެވެ."

މިއިސްނާދު ޞައްޙަވެގެންވެއެވެ.

މީސްތަކުންގެ ތެރެއިން ގިނަ ބަޔަކު މިސުންނަތާއިމެދު ޣާފިލުވެއެވެ. ސަލަފުންގެ ބޭކަލުންވަނީ އެކަމަށް ރައްކާތެރިވެ ފުރިހަމަކޮށް ދައްކަވާފައެވެ. އެހެނީ އެއީ ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ބަސްފުޅެވެ. އެބޭކަލުން ދުރަކްޢަތަކުން ސޫރަތްތަކުގެ ބައިސާރު އެއްވަސް ބަރުތިރި ގޮތަކުން ބިރުދަތުވާނެން ނުވެއެވެ. މަޖްމޫޢުގައި އައިސްފައިވާ ހިދާޔަތްފަހު ރަނގަޅު ރިވާޔަތަކީ: އިބްނު އަބީ ޝައިބާ، ހިޝާމުގެ އަރިހުން، އެބޭކަލާގެ ބައްޕާފުޅުގެ އަރިހުން، އަބޫ އައްޔޫބު ނުވަތަ

383 مسند أحمد: 20651، السنن الكبرى للبيهقي: 4694

384 شرح معاني الآثار: 2029 މިރިވާޔަތުގައިވަނީ ކޮންމެ ސޫރަތަކަށް ރަކްޢަތެއްވެއެވެ.

ޢައިދު ބްނު ޘާބިތުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވި ރިވާޔަތެއް: ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ މައްޗަށް ނަމާދުގައި ތަޝައްހުދުގައި އަލްއަހަމަދު ސޫރަތް ކިޔަވާވިދާޅުވިއެވެ.[385]

މިބަރިޤާކަ ޢައިދުގެ ބަރިޤާކަށް. އައްޔާރާނުޖެހިގެ ހިޔަލުގައި ދިޔާއުވިއެވެ: "ހޮށްޔާ، ޢައިދުގެ އަރިހުން މިބަރިޤާއް އަދުނާއްސަވައެވެ.[386]

މަސްޢޫދުއަލް އާއިޝާގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ: އެކަލޭގެފާނު އަލްބަޤަރާ ސޫރަތް ތަޝައްހުދުގައި ކިޔުއްވައެވެ.[387]

މިރިވާޔަތް ބަޔަކުއެއް ނުނެވެ.

ސަޙާބީންގެ އަރިހުން މިއާއި ޒިޔާދަން ތަޝައްހުދުގެ ސީޣާތަކެއް އެކަމަކު އެއީ މަދު ހަތަރުއްތަކާއްކުރައިގެންފާއެވެ. އިރާމުސްއާފުއި ދަނު ބަޔަކުން އެނިގެން ދަރާމީޖާން ކަސްރަތްކަމުން ރަސްމީ ނުނެވެ. ކަނު ސޫރަތްތަކަށް ދާނދާނުވެ އެމީނެން އެހެން ކަސްރަތްކުރެއެވެ.

ސުންނަތް ޒިކުރު: ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ސޫރަތެއް ކިޔުމެވެ. އެހެންވީ ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަޙާދީޘުން އެކަމުގެ މައްޗަށް ދަލީލު ދެއްކޭ ބޭފުޅުން ހުއްޓެވެ. **ދުޢާވާތަކުގައި އެކަމުގެ ޙިކުމަތެއް:** ސޫރަތްތަކެއް އާދޭ އައްބަސާއި އަނބުއްބައި ދެލި ދާދިޔަދެނެވެ. އެހެމީން އެސޫރަތުގެ ކޮންމެ ވަނަކަން ހުއްޖަތްވެސް، ސޫރަތުގެ ނިޔާމަނަން ހުއްޖަތާއި އެއްހެމެއް ނުވާނެއެވެ. އަދި އާދާ ދުވަހަކުގެން ނުވާ ވަގުތު ކުރުވަކަން ވަގުތުކޮށް ނިޔަލާ، މަސްދުހަކަން ދާދިވެއްނެވެ. އެއީ ވަގި ބަކައިދުއްވެނު މަގުބައުދުން ދުވާދުވެ އަލިސްތާއިވާގެހަން ދަނަ ދުވަހަލަ ނުވާވީއެވެ. އާދާ ދުވަހަލަ ވަގުތުއް ކުރިނަލަވެސް، އެއީ ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ނަމާދުގައި އަލަދުކުރައްވާ ގޮތައި ޒިޔާދު ގޮތެކެވެ. މިހެންވެ، ދާތުއް ރިވާއްގެ ހަނދުރާމަލާގައި ނަބިއްޔާ

385 مصنف ابن أبي شيبة: 3712

386 علل الدار قطني: 6/127

387 مسند أبي يعلى: 4924

ﷺ ގެ ހަރަހަށް ހުންނެވި އަންޞާރީންގެ ބޭކަލުގެ ވާހަކަގައި ބުޚާރީ ގެންނެވިއެވެ: ދެން ޢަދުއްވު އެއްލި ތީރު އެކަލޭގެފާނުގެ ހަށިގަނޑަށް ޖެހުނެވެ. އަދި އޭނާ އެއްލި ދެވަނަ ތީރުވެސް ޖެހުނެވެ. އަދި ތިންވަނަ ތީރުވެސް ޖެހުނެވެ. އެކަމަކު އެކަލޭގެފާނުގެ ނަމާދު މެދުކަނޑާ ނުލައްވައެވެ. އަދި ވިދާޅުވިއެވެ:

(كُنْتَ فِي سُورَةٍ أَقْرَؤُهَا فَلَمْ أُحِبَّ أَنْ أَقْطَعَهَا حتى أنفذها)[388]

ތަރުޖަމާ: "އަހުރެން ހުރީ ސޫރަތެއް ކިޔަވަނީމެވެ. ދޫކުރަން އެސޫރަތް ނިމިއްޖައުމަށް ފަހުން އަހުރެން ރުކޫޢުކުރީމެވެ." ނަބިއްޔާ ﷺ އެކަމަށް އިޤްރާރުކުރައްވައިފިއެވެ.

އިބްނު ޖުބައިރުއާއި، ޢަޠާއުއާއި އެހެނިހެން ތާބިޢީންގެ ބޭކަލުން ދެސޫރަތް "ވަކިކުރުން" މަކްރޫހު ކުރެއްވިއެވެ.[389] އަޙްމަދުވެސް އެފަދައިން ވިދާޅުވިއެވެ.

---

388 صحيح البخاري: 46/1 ބުޚާރީ މިވާހަކަ ކުރުކޮށް ގެންނެވީ ތަޢުލީޤުގެ ގޮތުގައި މުޢައްލަޤުކޮށެވެ. ސަނަދު ގުޅުއްވާ ގެންނެވީ: سنن أبي داود: 198، مسند أحمد: 14604

389 مصنف ابن أبي شيبة: 3716- 3721 ދެޕޭޖުގައިވާ ސަފްހާގައި މިފަދައިން ދެސޫރަތް ވަކިކުރުމުގެ. ހުކުމުގައި އެތަންތާގައި ޚިލާފުވެވޭ ކަރުގެ ފާހަގަކުރެވެއެވެ. އެއްސޫރަތް ދެރަކުޢަތުގައި ވަކިކޮށްގެން ކިޔުން ނުވަތަ ދެސޫރަތް ޖަމާކޮށްގެން އެއްރަކުޢަތުގައި ކިޔުންކަމުގައި ވިދާޅުވެއެވެ. އެހެނީ އިބްނު އަބީ ޝައިބާގެ މުޞައްނަފުގައި 'އެއްރަކުޢަތުގައި ސޫރަތްތައް އެއްކޮށްގެން ކިޔުމާއި އެކަން ހުއްދަކުރުމުގެ ބާބެއް' ގެންނަވާ ދެން ޢަޠާގެ ބަސްފުޅު ގެންނަވައެވެ: ޤަތާދާ ނަމާދުކުރައްވަމުން، އެއްރަކުޢަތުގައި ދެސޫރަތް ކިޔާ، ނުވަތަ ދެރަކުޢަތުގައި އެއްސޫރަތް ކިޔާ ކިޔާއިރު ޢަޠާއާއި ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. އޭނާ ވިދާޅުވިއެވެ: 'މައްސަލައެއްނެތެވެ.' (3695) އަދި އެއްރަކުޢަތުގައި ދެސޫރަތް ޖަމާކުރެއްވުން ކިޔާ ކިޔާއިރު ސައީދު ބިން ޖުބައިރުއާ ސުވާލުކުރެވުނީމާ ޖަވާބުގައި ވިދާޅުވިއެވެ: 'ސޫރަތެއްގައި ޙައްޤު ލިބިގެންވާ ސޫރަތެއްގެ ތެރެއިން ރުކޫޢަށް ދިޔުމެވެ.' (3696) އަދި އިބްރާހީމު ނަޚަޢީގެ ބަސްފުޅުގައި ވިދާޅުވިއެވެ: 'ޤުރްއާނުގެ ރަކުޢަތެއްގައި ދެސޫރަތް ޖަމާކުރުން ހުއްދަވާނެތޯ؟' ވިދާޅުވިއެވެ: 'މައްސަލައެއްނެތެވެ.'

ދެރަކްޢަތަށް ސޫރަތެއް ފަޅިކޮށް ބަހާލި މީހަކު ކުށްވެރިކޮށް ޢަބްދު الله ބިން ޢަމްރު ބިނުލް ޢާޞް ވާހަކަދެއްކެވިކަމަށް އައިސްފައިވެއެވެ.[390]

މުޙައްމަދު ބިން ނަޞްރު އަލްމަރްވަޒީގެ ފޮތް: 'ޤިޔާމުލް ލައިލު' ގައި މުޚްތަޞަރާ ގެންނަވާ ވިދާޅުވިއެވެ:

(بَابُ كَرَاهَةِ تقْطِيعِ السُّوَرِ)[391]

ފާނަރީ: "ސޫރަތްތައް ފަޅިފަޅިކުރުން ނުކުރެވޭނެކަމުގެ ބާބު' އެވެ. ދެން އެކަމުގައި މަރްފޫޢު އަދި الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަޞްޙާބުބޭކަލުންގެ އަރިހުން މައުޤޫފު ޚަބަރުތައް ގެންނަވިއެވެ. އޭގައި ރުޚްޞަތުދެއްވުމުގެ ބަޔާންވެސްވެއެވެ.

އަދި އެފަދައިން ތާބިޢީން ޢަމަލުކުރާ މީހުންނާ ޖާހިލު އިމާމުންތަކެއްކަމުގައި އިބްނުލް ޤައްޔިމު ސިފަކުރައްވައިފައެވެ. ޢާދަތާ މިކަމާ ބެހޭގޮތުން ވިދާޅުވިއެވެ:

(وَلَا يُسْتَحَبُّ أَنْ يَقْرَأَ مِنْ كُلِّ سُورَةٍ بَعْضَهَا أَوْ يَقْرَأُ إِحْدَاهُمَا فِي الرَّكْعَتَيْنِ، فَإِنَّهُ خِلَافُ السُّنَّةِ، وَجُهَّالُ الْأَئِمَّةِ يُدَاوِمُونَ عَلَى ذَلِكَ.)[392]

ފާނަރީ: "ކޮންމެ ސޫރަތަކުން ބަޔަކު ކިޔުން ނުވަތަ ދެރަކްޢަތުން އެއްސޫރަތެއް ކިޔުން އެދެވިގެން ނުވެއެވެ.އެއީ ސުންނަތާއި ޚިލާފުކަމެކެވެ. އިމާމުންގެ ތެރެއިން ޖާހިލުންނަށް އެކަން ކަނޑައެޅުމުގައި ދެމިހުރެއެވެ."

مسائل حرب الكرماني: 149

[390] މިޢިބާރާތަކީ ދުރުކުރި މިންގަޑު ތަރުޖަމާގައި އިތުރުކުރެވުނު ޢިބާރާތެކެވެ.

[391] مختصر قيام الليل: 1/152

[392] زاد المعاد: 1/468

ޢަޛާބުގެ ވަޢީދުތަކުން ހިތްވުން

ދީނުގެ ޢަޛާބުގެ ވަޢީދުތަކުން ނަމާދުގައި ހިތްވުން ދަސްކަމް، އެކަމުގައި ތަރުޣީބުދެއްވުން އެއްޗެއް ޤާރިއުވެގެން ނުވެއެވެ. ސުންނަތް ނަމާދުގައިވެސް ފަރުޟު ނަމާދުގައިވެސްވެއެވެ. ޤާރިއުވެގެންވެސް އިބްނު އަބީ ޝައިބާގައި: ތަމީމުއް ދާރީގެ އަރިހުންނެވެ. އެކަލޭގެފާނު މިއާޔަތް ތަކުރާރު ކިޔުއްވިއެވެ:

﴿أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءً مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾ [الجاثية: 21]

މާނައީ: "ނުބައިކަންތައްތަކުން އަރައިގަންނަ މީހުން، މަރުވުމާއި ދިރިއުޅުމުގައިވެސް އީމާންވެ ޞާލިޙު ޢަމަލުތަކެއްކުރި މީހުންނާ ހަމަހަމަކުރެވޭނޭ ގޮތަށް އެއްފަދައިން ތިމަންނައިލާހު ލައްވާނޭކަމަށް އެމީހުން ހިތަދިޔައީތޯ؟" [393]

އަދި މުޞައްނަފު އިބްނު އަބީ ޝައިބާގައި: ސަޢީދު ބިން ޖުބައިރު އައްޔާމީ ވިދާޅުވިކަމަށް ޤާރިއުވެގެންވެއެވެ:

(سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ وَهُوَ يُصَلِّي بِهِمْ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ يُرَدِّدُ هَذِهِ الْآيَةَ: ﴿الَّذِينَ كَذَّبُوا بِالْكِتَابِ وَبِمَا أَرْسَلْنَا بِهِ رُسُلَنَا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ۝٧٠ إِذِ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ يُسْحَبُونَ ۝٧١ فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ﴾)[394]

މާނައީ: "ރަމަޟާންމަހުގައި ސަޢީދު ބިން ޖުބައިރު މީސްތަކުންނާއިގެން ނަމާދުކުރައްވަން ހުންނަވާ މިއާޔަތް ތަކުރާރުކުރައްވާ އަޑު އަހުރެންނަށް އިވުނެވެ:

---

[393] مصنف ابن أبي شيبة: 8370

[394] مصنف ابن أبي شيبة: 8369

﴿الَّذِينَ كَذَّبُوا بِالْكِتَابِ وَبِمَا أَرْسَلْنَا بِهِ رُسُلَنَا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ۝٧٠ إِذِ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ يُسْحَبُونَ ۝٧١ فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ﴾ [غافر: 70–72]

މާނައީ: "...ނިކަންހުރެ އެއުރެންނަށް އެނގޭނެއެވެ. އެއުރެންގެ ކަނދުރާތަކުގައި، ކަސްތޮޅުއެޅި ހިލިހިލާޖެހި، އެއުރެން ދަމައި، ގެންދަވާހިނދުގައެވެ. ކެކިކެކިހުރި ހޫނުފެނުގެ ތެރެއަށެވެ. ދެން ނަރަކައިގެ އަލިފާނުގެ ތެރޭގައި އެއުރެން އަންދާނެއެވެ."

ރޭގަނޑުގެ ނަމާދުގައި އާޔަތެއް ތަކުރާރުކޮށް ކިޔެވުން ބައެއް ސަލަފުން ލޯބިކުރައްވައެވެ. އަލްއަސްވަދުއާއި،[395] އަންނަޚަޢީފަދަ ބޭކަލުންގެ އަރިހުންނެވެ.[396] އެކަމަކު ޢަބީދާ ކޮންމެ ނަމާދެއްގައި އެކަންކުރުމަށް ނުރުއްސަވިއެވެ.[397]

ދެންފަހެ ނަބިއްޔާ ﷺ މިއާޔަތް ތަކުރާރުކުރެއްވުން ﴿إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ﴾ [المائدة: 118] ވެސް އަޙްމަދުއާއި، އައްނަސާއީއާއި، އިބްނު މާޖާ، ޙަސަން ބިނުމު ދަރަޖާގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވައެވެ: ވިދާޅުވިއެވެ: އަބޫ ޛައްރު ވިދާޅުވިކަމަށް އަޅުގަނޑު އަޑުއެހީމެވެ:

«قَامَ النَّبِيُّ ﷺ حَتَّى إِذَا أَصْبَحَ بِآيَةٍ، وَالْآيَةُ: ﴿إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾»[398]

[395] مصنف ابن أبي شيبة: 8373

[396] مصنف ابن أبي شيبة: 8374

[397] مصنف عبد الرزاق: 4195

[398] مسند أحمد: 21328، سنن النسائي: 1010، وابن ماجه: 1350

ވާނަތީ: "ނަބިއްޔާ ﷺ ފަތިސް ވެއްޖައުމަށް ދަންދެން ރޭއަޅުކަމުގައި ހުންނަވާ މިއާޔަތް ކިޔަވާވިދާޅުވަމުން ދިޔައެވެ: ﴿إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ [المائدة: 118]

ވާނަތީ: "އެއުރެންނަށް، ތިބަރަސްކަލާނގެ ޢަޛާބު ދެއްވާނަމަ، ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އެއުރެންނީ، ތިބަރަސްކަލާނގެ އަޅުންނެވެ. އަދި އެއުރެންނަށް ތިބަރަސްކަލާނގެ ފާފަފުއްސަވާނަމަ، ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، ތިބަރަސްކަލާނގެއީ ޢަޒީޒުވަންތަ ޙަކީމުވަންތަ ރަސްކަލާނގެއެވެ."

މިރިވާޔަތަކީ ޖަސްރާ އެކަނި ރިވާކޮށްފައި ރިވާޔަތެކެވެ. އަދި އެކަމަނާގެ އަރިހުން އެހެންވުން ބަހައެއް ނުގަނެވެއެވެ.

އެއްރަކްޢަތުގައި އެއްސޫރަތް ތަކުރާރުކޮށް ކިޔުވުން

އެއްރަކްޢަތުގައި އެއްސޫރަތް ތަކުރާރުކޮށް ކިޔުމަކީ ސުންނަތާއި ޚިލާފުކަމެއްނޫނެވެ. ނަބިއްޔާ ﷺ ވެސް، އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ އަޞްޙާބުބޭކަލުންގެ ތެރެއިން ބޭކަލަކުވެސް އެފަދައިން ޢަމަލު ކުރައްވައެވެ. އަދި ފުޤަހާއުން ބާވަތިލެއްވުމުން އެއްބައި ބަރައްޗާހި އަނެއްބައި ތަކުރާރުކޮށް ކިޔުއްވުމަކަށް ނުދެކެވެ. ފަހެ ފުޤަހާއުންގެ އެއްބަޔަކު ދޫކޮށްލެވިގެން ނުވެއެވެ. މިއާމެދު ސުންނަތާއި ޚިލާފުވެގެންވާކަމަށް އައްޝާޠިބީގެ 'އަލްއިޢުތިޞާމު' ގައިވެސް އިޝާރާތްކޮށްދީފައިވެއެވެ.[399]

އަދި ސުންނަތްގޮތަކީ ފުރަތަމަ ރަކްޢަތް ދެވަނަ ރަކްޢަތަށްވުރެ ދިގުވެގެންވުމެވެ. ބައެއްފަހަރު އެއާއި ޚިލާފުވިޔަސް މައްސަލައެއް ނެތެވެ. އެހެނީ ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ ޙަދީޘުން އެއާއި ޚިލާފުވާގޮތް ޘާބިތުވެގެންވެއެވެ. އެއީ ހުކުރުނަމާދުގައި އަދި އެހެން ނަމާދުތަކުގައި އައިސްފައިވާ ފަދައިންނެވެ.

399 الاعتصام: 315/2

ލިޔަންކިޔަން ނުދަންނަ މީހާގެ ނަމާދު

އުއްމީއަށް މިސާލު: ކިޔެވުމަކީ އަދި ހިތުދަސްކުރުމަކީ ކުރެވޭނެކަމެއް ނުވާ މީހާއެވެ. އިލްމުވެރިންގެ އިއްތިފާގުން އޭނާ ކިޔެވުމާއި ނުލައިވެސް ނަމާދު ޞައްޙަވާނެއެވެ. އެކަމަކު އޭނާ ތަސްބީހަކާ، ތަހްމީދަކާ، ތަހްލީލުކުރާނީއެވެ. އަދި ތަކްބީރު ކިޔާ، ހައުޤަލާ ކިޔާނީއެވެ. އެއީ ސުންނަތުގައިވާ ރިވާޔަތަކުން ބަޔާންވެއެވެ. މީހަކު ދެންނެވިއެވެ:

(يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي لَا أَسْتَطِيعُ آخُذُ شَيْئًا مِنَ الْقُرْآنِ، فَعَلِّمْنِي مَا يُجْزِئُنِي، قَالَ: "قُلْ: سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ" قَالَ: هَذَا لِلَّهِ، فَمَا لِي؟ قَالَ: "قُلِ اللهُمَّ اغْفِرْ لِي، وَارْحَمْنِي، وَارْزُقْنِي، وَاهْدِنِي.")[400]

މާނައީ: "އޭ الله ގެ ރަސޫލާއެވެ! އަހުރެންނަށް ޤުރުއާނުން އެއްވެސް އެއްޗެއް ދަސްކޮށްގަތުމެއް ނުވެއެވެ. އެހެންކަމުން އަހުރެންނަށް ފުދޭނެ އެއްޗެއް އުނގަންނައިދެއްވާށެވެ.' އެހިނދު ޖަވާބުދެއްވިއެވެ: 'މިއާ ކިޔާށެވެ! سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ އޭނާ ދެންނެވިއެވެ: 'މިއީ الله އަށްޓަކައިވާ ބަސްތަކެކެވެ. ދެން އަހުރެންނަށްވީ ކޮން އެއްޗެއްހެއްތޯ؟' ޖަވާބުދެއްވިއެވެ: 'މިއާ ކިޔާށެވެ: (اللهُمَّ اغْفِرْ لِي، وَارْحَمْنِي، وَارْزُقْنِي، وَاهْدِنِي) "އޭ اللهއެވެ! އަހުރެންނަށް ފާފަފުއްސަވާދެއްވާ، އަހުރެންނަށް ރަޙްމަތްލައްވާ، ރިޒުޤުދެއްވާ އަދި ތެދުމަގު ދައްކަވާނދޭވެ.'"

[400] مسند أحمد: 19110، سنن أبي داود: 832، والنسائي: 924

ޚުޝޫޢުވެރިކަމުގެ ޙުކުމްތައް

ނަމާދުގައި ޚުޝޫޢުވެރިވުމަކީ ނަމާދު ހިތް އަދި ރޫޙެވެ. އަދި ޢުލަމާވަނީ ދެވައްތަރަކަށެވެ:

ބޭރުފުށުގެ ޚުޝޫޢުވެރިކަމެވެ: އޭގެ މުރާދަކީ ނަމާދުކުރާ މީހާ ހަމަހިމޭންކަމާއިއެކު މަޑުމައިތިރިވެ، ބޭކާރު ކަންކަން ކުރުމުން ދުރުވެ، އަދި އިމާމަށްވުރެ ކުރިއަރާ ދިޔުމާއި، އިމާމާއި އެއްވަރުވުމާއި، އަދި ތަބަޢަވުން ޒިޔާދަވާ ވަރަށް އިމާމަށްވުރެ ފަސްކުރުމުން ދުރުވެ ހުރުމެވެ.

އެތެރެފުށުގެ ޚުޝޫޢުވެރިކަމެވެ: އެއީ ނަމާދުކުރާ މީހާ ﷲ ގެ މަތިވެރިކަމާއި މާތްކަން ހިތުމައްޗަށް ގެނެސް، އަދި އާޚިރަތްތަކާއި ޚިޔާލުތަކާއި އޭނާ ކުރާ ދުޢާތަކުގެ މާނަތަކާއިމެދު ވިސްނާ ފިކުރުކޮށްކޮށް ހުރުމެވެ. އަދި ޝައިޠާނާގެ ވަސްވާސްތަކަށް ނުނިކުމުމެވެ.

ޢުލަމާއުންގެ ނަމާދުގައި ޚުޝޫޢުވެރިވާ މީހުންނަށް ﷲ تعالى މަދަޙަ ތައުރީފުގެ ބަސްފުޅުކުރައްވާފައެވެ:

﴿قَدۡ أَفۡلَحَ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ ١ ٱلَّذِينَ هُمۡ فِي صَلَاتِهِمۡ خَٰشِعُونَ﴾ [المؤمنون: 1–2]

މާނައީ: "މުއުމިނުން ކާމިޔާބުވެއްޖެކަން ކަށަވަރެވެ. އެމީހުންނީ އެމީހުންގެ ނަމާދުގައި ޚުޝޫޢުވެރިވެ މަޑުމައިތިރިވެ ތިބޭ މީހުންނެވެ."

ފަހެ އެއީ ކާމިޔާބުވާނޭ މުއުމިނުންގެ ސިފައެކެވެ.

ޚުޝޫޢުއްތެރިކަމުގެ އަހައްމިއްޔަތުކަމުގައި ނުވާމީހެއްނަމަ، ނަމާދު ޢާންމަކަން ބޮޑު އުނދަގޫކަމަކަށްވެއެވެ، ނަމާދު އަދާކުރުން ބޮޑުކަމަކަށްވެއެވެ. އެއީ الله تعالى ވަޙީކުރެއްވިފަދައިންނެވެ:

﴿وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ﴾ [البقرة: 45]

މާނައީ: "އަދި ކެތްތެރިކަމާއި ނަމާދުން ތިޔަބައިމީހުން ވާގިހޯދާށެވެ! ޚުޝޫޢުއްތެރިވާ މަޑުމައިތިރިވާ މީހުންނަށް ފިޔަވައި، ހަމަކަށަވަރުން، އެއީ ވަރަށް ބޮޑުކަމެކެވެ. (**އެބަހީ:** ދަތި އުނދަގޫ ކަމެކެވެ.)"

ޚުޝޫޢުއްތެރިކަމަކީ ހިތުގައިވާ الله އަށް ބިރުވެތިވުމެވެ. ދެން އޭގެ އަސަރު ގުނަވަންތަކުން ފާޅުވެއެވެ. އަދި ބޭރުފުށުން ޚުޝޫޢުއްތެރިވުމަކީ އެތެރެފުށުން ޚުޝޫޢުއްތެރިވުމުން ލާޒިމުވާގޮތުން އަންނަކަމެކެވެ. އަދި އެމީހެއްގެ ހިތް ޚުޝޫޢުވެއްޖެ މިހާރު، އޭނާގެ ގުނަވަންތައްވެސް ހަމަ ޚުޝޫޢުވެއެވެ.

ޢާއްމު ޢިލްމުވެރިންގެ ރައުޔުގައި ޚުޝޫޢުއްތެރިވުމަކީ ގަދަރުވެގެންވާ މުސްތަޙައްބުކަމެކެވެ. އަދި ޝާފިޢީ، އައްނަވަވީ އެކަމުގެ މައްޗަށް އިޖުމާޢުވެސް ގެންނެވިއެވެ. ފަހަރެއްގައި އައްނަވަވީގެ އިޖުމާޢުގެ މުރާދަކީ އެއްވެސް ޢިލްމުވެރިޔަކު އެކަން ވާޖިބުވެގެންވާކަމަށް ޞަރީޙަ ނުކުރައްވާ ކަމުގައި ވިދާޅުވެފައިނުވާތީއެވެ.

ތަރްހީބުކުރުމުން ހަމަވެގެންދާނީ: ނަމާދުގައި ޚުޝޫޢުއްތެރިވުމުގެ ބުރުން ތަބައްވެގެންވަނީ އެކަން ދޫކޮށްލުމުން ފާފަވާ ޢަޒާބުލިބޭކަމަށެވެ. އަދި އޭގެ އަޒާބުތަކާ ވަޢީދުތަކުން ހިފެހެއްޓިގެން ނުވާ ބޮޑު އަޒާބުތަކެވެ. އެގޮތުން ނަމާދުގެ ފާޅުބައިތަކާއި އުނިވެގެންދާގޮތަށް އޭގެ އަޒާބުކުރާނަމަ ޚުޝޫޢުއްތެރިވުމަށް ޙަދީޘްތަކުން ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. އަދި ޚުޝޫޢުއްތެރިވުން

ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. އެހެންނޫންނަމަ ނަމާދަކީ ޚުޝޫޢުވެރިވުން އޭނާގެ މައްޗަށް ގަދަވެގެންވާ މުސްތަޙައްބުކަމެއް ކަމުގައިވުމެވެ.

އަދި ޢުމަރުގެ އަޘަރެއްގައި، ޢުމަރު ބުނުއްވި ކަމަށްވާ ވާހަކަވެސް ރިވާވެއެވެ:

«إِنِّي لَأُجَهِّزُ جيشِي وَأَنَا فِي الصَّلَاةِ»[401]

މާނައީ: "އަހުރެން ނަމާދުގައި ހުރެ، އަހުރެންގެ ލަޝްކަރު ތައްޔާރުކުރަމެވެ."

ރިވާކުރެއްވީ އިބްނު އަބީ ޝައިބާއެވެ.

އަދިވެސް، އުރުވަތު ބުނުއް ޒުބައިރުގެ އަރިހުން، އުމަރު ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރެއްވިއެވެ:

«إِنِّي لَأَحْسِبُ جِزْيَةَ الْبَحْرَيْنِ وَأَنَا فِي الصَّلَاةِ»[402]

މާނައީ: "އަހުރެން ނަމާދުގައި ހުރެ، ބަޙްރައިނުގެ ޖިޒްޔާ ހިސާބު ކުރަމެވެ."

އެފަދައިންނެވެ، ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ނަމާދުގެ ކަންކަން ސަޙާބީން ފެނިފާ ބައްލަވާކަމާއި، އަދި އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުގައި ހުރެގެން ހުންނަވަމުން އެބަޔަކުރެއްވުން ދުލުކުރުއްވާކަމަށް އަދިސްތަފާމު ބައެއް ނަމާދުތަކުން ޖުމްލަކޮށްގެން ތަރުޖަމާކުރުއްވި ފަހަރެއްގައި އިސްތިޢާނާ ނަމާދުގެ ތަކުރާރު ވިސްނުމާއި ފިކުރު ދުރަން ގެއްލިދާނެކަމެވެ.

އެގޮތުން ހިތް ނުހިފެހެއްޓޭ މިފަދަކުންވާ، އަދި އާދޭގެ ހިތް އެފަދައިން ކުޑަކޮށްލިޔަސް ބޮޑުކޮށްލިޔަސް އެސްބާބު މިހާރު މުސްތަޙަބުކަމުގެ ތެރެއިން ދިޔައިން ނުވެއެވެ. އާދޭގެ ހިތްޕިރާ ފިކުރުތަކެއް ހަރުދަނާވުމަށް އާދައިކަން ބާރެއް ނުވެއެވެ. ދެންފަހެ އާދަމުގެ ދަރިންގެ ގިނަ މީހުންނަކީ ކަމަކަށް ވާޖިބުވުން ގުނާފައި ހިނަސްއަރުހުތެވެ؟ ފަހެ މިފަދަ ކަމުގައި ވާޖިބުވުން ބަހައްޓާ ނުކުރެވޭނެއެވެ. މިހެންވެ އިބްނު ތައިމު އަލްޖަބަރީ، އާލިމުގެ

---

[401] مصنف ابن أبي شيبة: 7951

[402] مصنف ابن أبي شيبة: 7950

އަރިހުން، މުޞްޢަބު ބިން ސަޢުދުގެ އަރިހުން، އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާފުޅުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވި ރިވާޔަތްގައިވެއެވެ: 'الله تعالىގެ މިބަސްފުޅާއިމެދު އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާފުޅާ ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ: ﴿الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ﴾ [الماعون: 5] އަކީ ވިދާޅުވިއެވެ:

(أينا لا يحدث نفسه؟ أينا لا يسهو في صلاته؟" قال سعد: ليس ما تذهب إليه، إنما هو الذي يؤخرها حتى يخرج وقتها.)[403]

މާނައީ: "އަހަރުމެންގެ ތެރެއިން އެމީހެއްގެ ނަފްސަކަށް އެއްޗެހި ނުދެކޭ ކާކުހެއްތޯ؟! ސަލާތުގައި ހަނދުނުނެތޭ އަހަރުމެންގެ ތެރެއިން ކާކުހެއްތޯ؟!' އޭނާ ސަޢުދު ވިދާޅުވިއެވެ: 'މިއީ ތިބާ ހިތާ ހިނގާދައުރުވާ ކަމެއްނޫނެވެ. އެއީ ސަލާތުގެ ވަގުތުން ބޭރުވެއްޖެއުމަށް ފަސްކޮށް ސަލާތު ލަސްކުރާ މީހާގެ ވާހަކައެވެ.'"

ޒައިދު ބިން އަސްލަމު، އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާ 'ޢާޞިމު ބިން ޢުމަރު' ގައި އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާފުޅުގެ އަރިހުން، އަލްޙާރިޘްގެ މަތިން، އިބްރާހީމު އަންނަޚަޢީގެ އަރިހުން، ޙައްމާދު ބިން ޝުޢަބާގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ:

(أن عمر صلى الْمغرب فَلم يقْرَأ فَلَمَّا انْصَرف قَالُوا يَا أَمِير الْمُؤمنِينَ إِنَّك لم تقْرَأ قَالَ إنِّي حدثت نفسِي وَأَنا فِي الصَّلَاة بعير جهزتها من الْمَدِينَة حَتَّى دخلت الشَّام ثمَّ أعَاد وَأعَاد الْقِرَاءَة.)[404]

މާނައީ: "ޢުމަރު އެއްފަހަރަކު މަޣްރިބު ސަލާތުކުރެއްވިއިރު ކިޔަވާދެއްވުމެއް ނުލައްވައެވެ. ދެން ސަލާތު ނިމިވަޑައިގެންނެވުމުން އެބޭކަލުން ދެންނެވިއެވެ: "އޭ އަމީރުލް މުއުމިނީނެވެ! ކަލޭގެފާނު ކިޔަވާދެއްވުމެއް ނުލައްވަމުއެވެ!؟' ވިދާޅުވިއެވެ: 'އަހުރެން ސަލާތުގައިހުރެ، އަހުރެން ތައްޔާރުކުރި

---

[403] تفسير الطبري: 660/24

[404] مسائل صالح: 190/2، مصنف ابن أبي شيبة: 4012

ޤާފިލާއެއް މަދީނާއިން ގޮސް ޝާމްކަރައަށް ވަދެއްޖައުމަށް ތާންދެން އެއާއިމެދު ފިކުރުތަކެއް ހިތަށް އެރީއެވެ.' ދެން އެކަލޭގެފާނު ނަމާދު އިއްޔަރުކުރައްވާ އަޙުން ހިކަވާލީދާލުވިއެވެ."

އުމުރުގެފާނު މިތަންގައި ނަމާދު އިއްޔަރުކުރައްވާ ހިނދުން ދުރާށްލެވުމުންނެވެ. ހަމައެކަނި ޒިކުރުތަކެއް ހިތަށްއަރާ އެކަމުގައި މަޝްއޫލުވަމުން ނުދެވެ.

މިއީ ވިސްނާ ފިކުރުކުރުން އެދިޔަގެ މައްސަލަ ގަދަވެގަނެ، ދެން އެކަން ޚައްދުކުރަން ކުރަދާނަވާ މިޒާއިމުދުގައިއެވެ. އެކަމަކު އަމިއްލައަށް ފިކުރުތައް ގެނެސް، އަދި ފިކުރުތައް ގިނަކޮށް ޒަޙުމުގައި އެކަންކޮށް އެއާއި ތަޅައިލެވެ، ދެން އޭނާ ނަމާދުކުރާ ހިތައް ޙަޟްރަތުތަކުވެސް ނޫނީކަމަށް އެކަމުގައި އުޒުރިމާ، ވީ މިއީ ނަމާދުގައި ޢާދިލެވެ ކުރިސަމާލުކަން މިޑާކެވެ. އަދި އިސްލާމީ ޢާރާމުގައިވާ ކާމިލުކަމުގެ ސިފަވާން މަސައްކަތްކުރަންވާ މިޑާކެވެ.

އިބްނު ތައިމިއްޔާއި، އަލްޣައްޒާލީ ހުސައިންއާއި، އަދި ޢަލީ ދަމުރު މަރުވަޖުއްޒުލަ ބައެއް ޢިލްމުން އެކަން (އެބަހީ: ނަމާދުގައި ޚުޝޫޢުތެރިވުމަކީ) ވާޖިބެއްކަމުގައިވެސް ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި އިބްނުލް ޤައްޔިމްގެ 'މަދާރިޖުއް ސާލިކީން'ގައި އެކަމުގައި ޒާތުދު ދަލީލުތަކުންފެށެވެ. އަދި އެއީ އިމާމް އަޙްމަދުގެ މަޛްހަބުގައިވާ ދެފުޅުކޮށްލެއްކަން ބަޔާންކުރައްވައިފައެވެ.[405]

އަދި ބައެއް އިލްމުވެރިންގެ ބަސްފުޅުތަކުގައި ޚުޝޫޢުތެރިވުމަކީ ވާޖިބެއްކަން ދޭހަވާފަދަ ގޮތަކަށް ހުރެއެވެ. އޭގެ ތެރޭގައި އިމާމުލް ޙާފިޡު (އަލްޢިރާޤީ) ގެ ބަސްފުޅެވެ:

(إنَّ الْمَرِيضَ إذَا لَحِقَهُ بِالْقِيَامِ مَشَقَّةٌ تُذْهِبُ خُشُوعَهُ سَقَطَ عَنْهُ الْقِيَامُ...)[406]

މާނައީ: "ބަލިމީހާ، އޭނާ ނަމާދުގައި ކޮޅަށް ހުރުމުން ޚުޝޫޢުތެރިކަން ފިލައިދާފަދަ ދަތިއެއް ދިމާވާނަމަ، ކޮޅަށްހުރުމުގެ ފަރުޟު އޭނާގެ ކިބައިން ވަކިވެދެއެވެ."

---

405 مدارج السالكين: 1/170، 2/202-208

406 طرح التثريب: 2/372

ޚުޝޫޢުއަތްތެރިވުން ވާޖިބުކަމުގައި ނުވާނަމަ ނަމާދުގައި ކޮށަންހުރުމުގެ ފަރުޟު އަކަމަށްޓަކައި ދޫކޮށްލުން ހުއްދަނުވާކަން މިބަހުން މާނަ ނެގެއެވެ. އެހެންވީ އެއީ ވާޖިބެއްކަމަށެވެ.

ބުނެވޭނެއެވެ: ވާޖިބުކަންތަކީ އަކަމް ދޫކޮށްލުމުން އިންސާނާ ފާފަވެރިވާ ކަންތަކެވެ.

އޭގެ އިދިކޮޅަކީ ބަޔާންވެގެންވާ ކަންތަކެވެ. އެއީ އިންސާނާ އެކަންތަކާ ގުޅުމުން ފާފަވެރިވާ ކަންތަކެވެ. ދެންފަހެ ޚުޝޫޢުއަތްތެރިވުމަކީ ވާޖިބުކަމުގައި ބުނެވިއްޖެނަމަ، އެކަން ދޫކޮށްލުންވާހުރީ ބަޔާން ކުރެއްވުމުގައި. **ބުނެވޭނެއެވެ:** 'އެކަން ބަޔާންވެގެންވާ ގޮތުގައި ދޫކޮށްލިކަމުގައި ބެލެވޭނީ ކޮން ސިފައަކުން އަކަސްކުރީމާހެއްޔެވެ؟' ދެން އެއީ އެކަމުގައި ޓޮސްހުސްވުންކަމުގައި ބުނެފިނަމަ **ބުނެވޭނެއެވެ:** އޭގެ އަސްލު އިންސާނާއަށް މިޒާޖުވެގެން ނުވެއެވެ. އެއީ އާދިރުވެ ހަނދާންނެތުމުގެ އަސްލެވެ. އެހެންކަމުން ފިލުވުމުގެ ގޮތުގައި، އެކަންކުރާ މީހާ ފާފަވެރިވާގޮތަކަށް އުސޫލަކަށް ދުރުކުރުމުގައި ކޮބައިހެއްޔެވެ؟' މިއީ އެއްގޮތަކަށް ހަމަޖެހޭ އުޞޫލީ ކަމެއް ނޫނެވެ. މިފަދަ ކަމަކުން ފާފަވެރިވުމަކީ ޝަރުޢީގައި އިސްލާމާ ގޮތެއް ނޫނެވެ.

ރުކޫޢު ދިއުމަށްޓަކައި ތަކްބީރު ކިޔުން

ދެން އޭނާ ރުކޫޢުކުރުމަށް ތަކްބީރުކިޔާ اللّٰه أكبر ކިޔާނީއެވެ.

ރުކޫޢުކުރުމަކީ ރުކުނެކެވެ. އެއީ اللّٰه تعالىٰ މިބަސްފުޅުގަންޖަކައިއެވެ:

﴿ٱرْكَعُواْ وَٱسْجُدُواْ﴾ [الحج: 77]

ތަރުޖަމާ: "ތިޔަބައިމީހުން ރުކޫޢުކޮށް ސަޖިދަކުރާށެވެ."

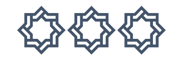
ރުކޫޢުކުރުންވަނީ އިޖްމާޢުން ސަޖިދައިގެ ކުރިންނެވެ. ބުނެވޭގޮތުގައި: ކުރިންވީ ބައެއް ޝަރީޢަތްތަކުގައިވެސް އެއާއި އިދިރޯގަނެވެ. ބައެއް ތަފްސީރު އިލްމުވެރިން މިއާޔަތުން އެމާނަ ނަންގަވައެވެ:

﴿وَٱسْجُدِى وَٱرْكَعِى مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ﴾ [آل عمران: 43]

ތަރުޖަމާ: "...އަދި ކަމަނާ ސަޖިދަކުރާށް، އަދި ރުކޫޢުކުރާ މީހުންނާއެކު ރުކޫޢުކުރާށެވެ."

މިގައި ބަލިކަނިކަމެއްވެއެވެ.

މިއީ ނަމާދުގެ ދެވަނަ ތަކްބީރެވެ. ނަމާދުގައި ރުކުންތަކާއި ވާޖިބުތަކުން އެއްކަމުން އަނެއްކަމަށް ދިއުން ތަކްބީރުގެ ކިޔައިގެން ފެށުން ސުންނަތެވެ. އޭގެ ތެރެއިން ރުކޫޢުން ތެދުވުން އިސްތިސްނާ ކުރެވިފައެވެ. އެހެނީ އެތަނުގައިވަނީ ބަހުޖަކުކުރުމެވެ.

ހަރަންބަން ތަކްބީރު ފުރަތަމައި އެހެން ތަކްބީރުތަކުގެ ހުކުމް

މިތަންގައި ދިނީ މައްސަލަތަކެއްވެއެވެ:

އޭގެ ތެރޭގައި: މިތަކްބީރު (**އެބައީ:** ތަކްބީރަތުލް އިޙްރާމް ކިޔާ ތަކްބީރު): މިއީ ވާޖިބެއްތޯ ނުވަތަ ރުކުނެއްތޯ؟ އަދި އެއާއި ޖެހިގެންވާ އިންތިޤާލުވުމުގެ ތަކްބީރުތަކެއްވެސްމެއެވެ. ހަރަންބަން ތަކްބީރާއިމެދު ފާހަގަކުރެވުނުން އަދި އެއީ ވާޖިބެއްކަން ބަޔާންވުން އިސްވެ ހިނގައްޖެއެވެ. އެކަމުގައި އެއްވެސް ޚިލާފެއް ނުވެއެވެ.

އިންތިޤާލުވުމުގެ ތަކްބީރުތަކުގެ ވާޖިބުކަމާއިމެދު އިޚްތިލާފުވެރިން ހިޔާލުފުޅުތަކެއްވެއެވެ:

ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަތީ އެއީ ސުންނަތެއްކަމުގައެވެ. ޙަންބަލީ މަޛްހަބުގައެވެ.

އަޙްމަދުގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ އެއްރިވާޔަތުގައި އެއީ ވާޖިބެއްކަމުގައި ދެކެއްވިއެވެ. އެއީ ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ މިބަސްފުޅަށް ބިނާކޮށެވެ: 'ތިމަންކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވަނިކޮށް ތިޔަބައިމީހުން ފެނުނުގޮތަށް ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދުކުރާށެވެ.'

އަޙްމަދުގެ އަރިހުން އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ: ފަރުޟު ނަމާދުތަކުގައި (ވާޖިބުކޮށް) އެތަކްބީރުތައް ކިޔާނެއެވެ. އެކަމަކު ސުންނަތް ނަމާދުތަކުގައި (ވާޖިބުކޮށްގެން) ނުކިޔާނެއެވެ.

ރަނގަޅުގޮތަކީ: އެތަކްބީރުތަކަކީ ފަރުޟުނަމާދާއި ސުންނަތް ނަމާދުގައިވެސް މުސްތަޙައްބު ކަމެކެވެ. **އެންމެ ރާޖިޙްކަމުގައި ދެކެވޭއެވެ:** އެއީ މައުމޫމުންނަށް އިމާމުމީހާ އިންތިޤާލުވާކަން ތަކްބީރު އަޑުއިވުމުން ގެނުވި ނޫނީ ބާރަކޮށްގައި އިމާމުމީހާ ތަކްބީރު ކިޔުމެވެ. އެހެނީ އެކަމަކާއި ޖަހައިގެން މެނުވީ ވާޖިބުކަމެއް ފުރިހަމަ ނުވާ ކަންތައްތަކަކީ ވާޖިބުކަމެވެ.

ދެންވަރެ އިމާމުމީހާ، އޭނާއާއި އެކަކު ނުވަތަ ދެމީހުން ނަމާދުކުރާނަމަ، **ސުންނަތްގޮތަކީ** އިމާމުމީހާގެ އަޑު އުފުލުމެވެ. އެއީ އޭނާ ނަމާދުކުރާއިރު އެމީހުންނަށް އިބްސާސްވެގެން ދިޔުމަށެވެ. ރުކޫޢުކުރަން ތަކުބީރު ކިޔަން ހަނދާންނެތި ނުކިޔާ ރުކޫޢުކުރި މީހާއިމެދު އިމާމު އަޙްމަދުއާއި ސުވާލުކުރެވުމުން ވިދާޅުވިއެވެ:

(أرجو ان لَا يكون عَلَيْهِ شَيْء وَقَالَ رُوِيَ عَن النَّبِي ﷺ انه كَانَ لَا يتم التَّكْبِير.)[407]

މާނައީ: "އޭނާގެ މައްޗަކަށް އެއްވެސް ކަމެއްނުވާނެކަމަށް އަހުރެން އުއްމީދުކުރަމެވެ. އެހެނީ ނަބިއްޔާ ﷺ ތަކުބީރު ފުރިހަމަ ނުކުރައްވާކަމަށް ރިވާކުރެވިފައެވެ."

ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ބަސްފުޅުގައިވާ: 'ތިމަންކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވަނިކޮށް ތިޔަބައިމީހުންނަށް ފެނުނުގޮތަށް ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދުކުރާށެވެ.' މިގެ ޙުއްޖަތު މާނައިން ތަކުބީރުތައްކިޔާއިރު ޖަމާޢަތުންނަށްވެސް އެވަރު ގޮތަކުންނެވެ:

ފުރަތަމައީ: ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ނަމާދުގައި ޖަމާޢަތްކުރައްވާ ގޮތް އޭގެ ދުރުގައި އަސްލަކީ ވާޖިބުވެގެންވުމެވެ. ވާޖިބުކަމުން އަސްލުގާ ދެރިނާއްވާނަމަ ގުޅިފައެވެ. މިތަންގައި ވާޖިބުކަމުން އަސްލުރާރާ އެއްގެ ވަކިގޮތަކަށް ނުކުރައްވާތީ ވެރިކަމުގެ ގޮތުގައި:

- ދާއިމީކޮށް އެހެން އިމާމުކުރައްވާކަމަށް ދޭހަވާ ނައްޞެއް އައިސްފައި ނުވުން.
- ވަކި ބާވައިލެއްވުންތަކަށް ތަޢުލީމުދެއްވުމަށް ސަޙާބީން އެކަކުގައި ތަޢުލީމުކުރުމާ، އަދި ހަމައެކަނިކަމުގައި ނުވުމެވެ.

407 مسائل عبد الله: 82/1

ދެވަނައީ: ޞަޙާބީންނާއި ތާބިޢީންގެ ޖަމާޢަތްގެ އަރިހުން ތަކްބީރު ކިޔުން ފުރިހަމަ ނުކުރައްވާކަމަށް ޝާހިދުވެދޭނެއެވެ. އެއީ އިރުގެ އަޖިކަންގަދަ ސާފު ބައްޔަ ސަނަދުތަކުންނެވެ. އަދި ރިވާއަތަ، ގިނަ ބިންމަތުގައި އަހަރުމެންނަށް ދެއްކުމުންދިޔަ އެގޮތަށެވެ.

ބުޚާރީ، މުޠައްރިފުގެ އަރިހުން، އިމްރާން ބިން ޙުޞައިންގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވައެވެ: އެކަލޭގެފާނު އަލީގެފާނާއި ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރައްވައިފިއެވެ. އަދި ވިދާޅުވިއެވެ:

(ذَكَّرَنَا هَذَا الرَّجُلُ صَلَاةً، كُنَّا نُصَلِّيهَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَذَكَرَ أَنَّهُ كَانَ يُكَبِّرُ كُلَّمَا رَفَعَ وَكُلَّمَا وَضَعَ.)[408]

މާނައީ: "އަހަރުމެން ނަބިއްޔާ ﷺ އާއި އެކުގައި ނަމާދުކުރައްވަމުންދިޔަ ގޮތް މިކަލޭގެފާނު ހަނދާންކޮށްދިނީއެވެ.' ދެން އެކަލޭގެފާނު މަތިވެ ތިރިވާ ކޮންމެ ހިނދަކު ތަކްބީރު ކިޔުއްވާކަމަށް ދެއްކުއްވައިފިއެވެ."

މުސްލިމް، ޔަޙްޔާ ބިން އަބީ ކަޘީރުގެ އަރިހުން، އަބޫ ސަލަމާގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވައެވެ:

«أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ كَانَ يُكَبِّرُ فِي الصَّلَاةِ كُلَّمَا رَفَعَ وَوَضَعَ، فَقُلْنَا: يَا أَبَا هُرَيْرَةَ، مَا هَذَا التَّكْبِيرُ؟ قَالَ: إِنَّهَا لَصَلَاةُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ»[409]

މާނައީ: "އަބޫ ހުރައިރާ، މަތިވެ ތިރިވެވަޑައިގަންނަވާ ކޮންމެ ފަހަރަކު ނަމާދުގައި ތަކްބީރު ކިޔުއްވައެވެ. ދެން އަހަރުމެން ދަންނަވައިފީމެވެ: 'އޭ އަބޫ ހުރައިރާއެވެ! މިއީ ކޮން ތަކްބީރެއްތޯއެވެ؟' އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: 'އެއީ ހަމަކަށަވަރުން ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ ނަމާދެވެ.'"

---

408 صحيح البخاري: 784

409 صحيح مسلم: 392

ބުޚާރީ، ޤަތާދާގެ އަރިހުން، އިކުރިމާގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ: ވިދާޅުވިއެވެ:

«صَلَّيْتُ خَلْفَ شَيْخٍ بِمَكَّةَ، فَكَبَّرَ ثِنْتَيْنِ وَعِشْرِينَ تَكْبِيرَةً، فَقُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ: إِنَّهُ أَحْمَقُ، فَقَالَ: ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ، سُنَّةُ أَبِي الْقَاسِمِ ﷺ»[410]

މާނައީ: "އަހުރެން މައްކާގެ ޝައިޚެއްގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރީމެވެ. ދެން އޭނާ ބާވީސްފަހަރު ތަކުބީރު ކިޔެވެ. ދެން އަހުރެން އިބްނު ޢައްބާސްއަށް ދަންނަވައިފީމެވެ: 'އޭނާއަކީ މޮޔައެކެވެ.' އެހިނދު ވިދާޅުވިއެވެ: 'ތިބާގެ މަންމަ ތިބާ ފަނާވާށިއެވެ! އަބުލް ޤާސިމް ﷺ ގެ ސުންނަތެވެ!'"

އިކުރިމާއަކީ އިބްނު ޢައްބާސްގެ އެންމެ އަރިސް އަސްޙާބުންގެ ތެރެއިން ބޭކަލެކެވެ. އަދި އިބްނު ޢައްބާސްގެ ޢިލްމު އެންމެ ބޮޑަށް ދެނެވޮޑިގެންނެވި ބޭކަލެކެވެ. ޝައްކެއްނެތް ގޮތުގައި އިކުރިމާ، އިބްނު ޢައްބާސްއާއި ނުވަތަ އެހެން ސަޙާބީންގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރައްވާފައިވާނެއެވެ. އެއީ އެކަން ސަޙާބީންނާއި އަދި އެހެން ސަޙާބީންނާއި އުނގެނިއެވެ. ދެން އިބްނު ޢައްބާސްގެ އަރިހުން އެކަމާމެދު ސުވާލުކުރެއްވުމުން އެހެންމެ ވިދާޅުވީ މިކަމަކީ އިކުރިމާ ނުދެނެވޮޑިގެންވީ ސުންނަތެކެވެ. އަދި ބޭކަލުންގެ ތެރެއިންވެސް އެފަދައިން އަދާކުރައްވާފައިވާކަން ކަނޑައެޅިފައިވެއެވެ.

އުމަރު ބިން ޚައްޠާބާއި، އުމަރު ބިން ޢަބްދުލް ޢަޒީޒާއި، އަލްޤާސިމު ބިން މުޙައްމަދާއި، ސާލިމު ބިން ޢަބްދުﷲ އާއި، ސަޢީދު ބިން ޖުބައިރު ތަކުބީރު ކިޔުއްވުން ނަޤުލުކުރައްވައެވެ.[411]

---

[410] صحيح البخاري: 788

[411] مصنف ابن أبي شيبة: 2498، 2499، 2501، 2503

މިއިން ދަލީލުކުރަނީ ގިނަ ބަޔަކަށް އެކަން ނޭނގިއްޖެއުމަކަށް ދާންދެން ތަކުބީރު ދޫކޮށްލެވުނުކަމެވެ. އެއިން ދަލީލުކުރަނީ އެކަން ވާޖިބުވެގެން ނުވާކަމެވެ. އަދި އެކަމަކީ ކުށެއް ނުވަތަ ނަމާދުގެ ވާޖިބެއްގެ ގޮތުގައި ސަލަފުން ނަންގަވާފައި ނުވާކަމަށް ދަލީލުކޮށްދެއެވެ.

އަދި ޙައްޤަކީ، ތަކުބީރުތަށް ޙުރުން ދޫކޮށްލުންވަނީ ވަރަށްވެސް މަޝްހޫރުވެގެންނެވެ. އެހެންގޮސް ބައެއް ރަށްތަކުގެ މިސްކިތްތަކާއި، ފުރަތަމަ ޒަމާނުގެ ޤުރުންތަކުގައި އެގޮތަށް ޢަމަލުކުރުންވިއެވެ. އިސްޙާޤު ބިން މަންޞޫރުވެސް މިފަދައިން ވިދާޅުވެއްޖެއުމަކަށް ދާންދެނެވެ:

(قلت لأحمد: ما الذي كانوا نقصوا من التكبير؟ قال: إذا انحطوا للسجود من الركوع، وإذا أراد أن يسجد السجدة الثانية من كل ركعة.)[412]

ވާނަމީ: "އަހުރެން އަޙްމަދުއަށް ދެންނެވީމެވެ: 'ތަކުބީރު ކިޔުމުން އެމީހުން އުނިކޮށްލިކަމަކީ ކޮބައިތޯއެވެ؟' ވިދާޅުވިއެވެ: 'ރުކޫޢު ނިންމާފައި ސަޖިދައަށް ދާހިނދުއާއި، ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ދެވަނަ ސަޖިދަކުރުމަށް ޤަސްދުކުރާހިނދުއެވެ."

އެހެންކަމުން ކޮންމެ ތިރިވުމަކާއި ތެދުވުމެއްގައި ތަކުބީރު ކިޔުމަކީ ޢަމަލުކުރެވޭކަމުގައި އިރާޤުގެ ކޫފާގައި ނުވެއެވެ. އަދި ޝާމުގައިވެސް ނުވެއެވެ. މައްކާގައިވެސް، މަދީނާގައިވެސް އަދި ބަޞްރާގައިވެސްމެއެވެ.

އަހަރުމެންގެ މިޒަމާނުގައި ހުރިހާ ރަށްތަކެއްގައި -އަހުރެންނަށް އެނގޭގޮތުގައި- ޢަމަލުކުރެވެނީ، އެއީވެސް ބައެއް ޒަމާންތަކުގައިވީ ގޮތާއި ތަފާތުކޮށެވެ. އެގޮތުން ޢައްބާސީންގެ ޒަމާނުގައި ތަކުބީރުތަށް އެގޮތަށް ޙުރުން އިންކާރުކުރުއްވާފައިވާކަމަށް، މިހާރު ޢާއްމުން ތަކުބީރު ޙުރުން ދޫކޮށްލައިފިނަމަ އިންކާރުކުރެއެވެ. އެމީހުންގެ ބޭނުމީ މީހުންނަށް ދާންދެނެވެ. މިއީ

[412] مسائل الكوسج: 2/526

މީސްތަކުންގެ ޢަމަލު ހުރިގޮތައި، އެމީހުން ކަމަކަށް އިންކާރުކުރުމީ ޝަރުޢުން އެއްވެސް އެއްޗެއް ފެއްދައިނުދޭކަމެއްކަމަށް ދަލީލުކުރާ ކަމެކެވެ. ސުންނަތް އެނބުރި، ދާ ދިމާލަކަށް މީސްތަކުންވެސް އެނބުރެންޖެހޭނެކަމެވެ. މީސްތަކުން އެނބުރޭ ދިމާލަކަށް ސުންނަތް ދަނީއެއްނޫނެވެ.

މިމައްސަލަ ހިފެނީ އިމާމް މާލިކު، މަދީނާގެ އަހުލުވެރިންގެ ޢަމަލުވެސް އެކަށުގައި ނަގާ ދޮރުކޮޅެއްވި މައްސަލައެއްގެ ގޮތުގައެވެ. އެއީ އެކަށީގެންވާ އަރިހުގައި ތާބިޢުވެވޭނޭ ބަޔާންކޮށްދީފައެވެ.

ބައެއް މުތައައްޚިރު ޢިލްމުވެރިން، އިސްވެދިޔަ އަޅުގަނޑުމެންގެ ތަކްބީރުކިޔުއްވުން ދޫކޮށްލުން ގާނޫނުކުރައްވައި، އަދިހަމަކުރައްވަން ތަކްބީރު ކިޔުން ދޫކޮށްލުމުގެ މައްސަލައެވެ. ޖުމުލަކޮށް ތަކްބީރު ކިޔުން ދޫކޮށްލާ ވަރަކަށް ނޫނެވެ.

ތިންވަނަ: ތަކްބީރު ކިޔުން ޝަރުޢުކުރެއްވުނީ އިމާމުގެ ބަހަށްތަބާވުމަށް އަންގާ އިތުބާރުކުރުމަށެވެ. އެއީ މިޙަދީޘްގައިވާފަދައެވެ:

(فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا...)[413]

މާނައީ: "އިމާމުމީހާ ތަކްބީރު ކިޔުއްވައިފިނަމަ ތިޔަބައިމީހުންވެސް ތަކްބީރު ކިޔާށެވެ..."

އެގޮތުން ވަކިން ނަމާދުކުރާ މީހަކަށް އެކަން ތަބާވެވިގެން ނުވެއެވެ. އަދި އިމާމުމީހާއާ އެކުގައި ނަމާދުކުރާ މީހުންނަށް އިމާމުމީހާ ފެންނަން ނުހުންނަނަމަ ހަމަ ވަކިން ނަމާދުކުރާ މީހުންގެ ބާރަހަމަތަކުގައެވެ.

413 صحيح البخاري: 378، ومسلم: 411

ޒަރޫރުވެ ހަމަޖެހިގެންދިޔަ ގޮތަކީ: ނަމާދުކުރާ ކޮންމެ މީހަކުވެސް، ކޮންމެ ތިރިވުމާއި ބޮޑުވުމެއްގައި ތަކުބީރުކިޔުން ޝަރުޢުވެގެންވާކަމަށެވެ.

ބައްދުގޮތަކީ: (ހަރަސްބަސް ތަކުބީރު ފިޔަވައި) އެހެންހުރިހާ ތަކުބީރުތައް ކިޔުން ދޫކޮށްލުމުގެ ގަޑީގައި ދެލިހުރުމަ ލިޔާއީ: ނުބައިކޮށް ކަންތައްކުރާ މިހެނެވެ. އާސާގެ ޢަމަލަކުން ބަލާއިރުންނެވެ. އަދި އެފަދައިން ޢަމަލުކުރުން އަދި ޒާތުވުރުގައި އެހެން ހުރުން އެކަށީގެންވާނެއެވެ.

ރުކޫޢުކުރުމަށް ދެއަތް އުފުލުން

ރުކޫޢަށް ދިޔުމަށް ތަކުބީރު ކިޔާއިރުވެސް އާދާ ދެއަތް އުފުއްލަވައްޗެވެ. އެއީ الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން އުފަދައިން ޘާބިތުވެގެންވާނީއެވެ.[414] އާންމުގެ ދެކޮނޑާއި ހަމައަށް އަދި ދެކަންފަތުގެ ތޫޅާއި ހަމައަށެވެ. އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ: (أَطْرَافِ أُذُنَيْهِ)[415] 'ދެކަންފަތުގެ ކޮޅާއި ހަމައަށެވެ.' އަދި ޢަބްދު الله ބިން ޢުމަރުގެ އަރިހުން ޘާބިތުވެގެންވާ ގޮތުގައި: އެކަށީގެންނުގެ ދުއަށްބުރު، ތޫޅާއި ހަމައަށް އުފުއްލެވިއެވެ.[416] އެބަހީ: އެއަށްވުރެ ތިރިއަށެވެ. އެއީ އެކަށީގެންނުގެ އަރިހުން މައުޤޫފުގެންވާ ރިވާޔަތެކެވެ.

414 صحيح البخاري: 735، ومسلم: 390

415 الأوسط لابن المنذر: 1387

416 سنن أبي داود: 741، المحلى لابن حزم: 10/3

ދެއަތް އުފުލަންޖެހޭ ހަނދިވަރު

ދެއަތްއުފުލަންޖެހޭ ވަގުތާއިމެދު ބާވަތްތަކެއް އައިސްފައިވެއެވެ: ތަކްބީރުކިޔުމުގެ ހުކުމް، އަދި ތަކްބީރު ކިޔުމާއިއެކު، އަދި ތަކްބީރުގެ ފަހުންނެވެ. މިކަމުގައި ޢަބްދު الله ބިން ޢުމަރުއާއި، ވާއިލުއާއި، މާލިކުގެ ޙަދީޘް އައިސްފައެވެ.

މިތަންތަނުގައި ދެއަތް އުފުލުމަކީ ސުންނަތެކެވެ.

ދެއަތް އުފުލަންޖެހޭ ތަންތަނާއި އޭގެ ޚުލާސާއެއް

ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ އެތަންތަނުގައި ދެއަތް އުފުއްލެވިކަމަށް ޘާބިތުވާ ތަންތަނަކީ ހަތަރެކެވެ، ބަޔާނުގައިވެއެވެ:

- ހަރަންބަސް ތަކުބީރު ކިޔާއިރުއެވެ. މިއީ ފުރަތަމަ ތަނެކެވެ.
- ރުކޫޢުކުރާ ހިނދުއެވެ. މިއީ ދެވަނަ ތަނެވެ.
- ރުކޫޢުން ތެދުވާހިނދުއެވެ. ތިންވަނަ ތަނެވެ.
- ދެވަނަ ރަކްޢަތުން ތިންވަނަ ރަކްޢަތަށް ތެދުވާހިނދުއެވެ. މިއީ ހަތަރުވަނަ ތަނެވެ.

ބައެއް ޙަދީޘްތަކުގައި ހަތަރުވަނަ ތަނާއިމެދުގައި ވާހަކަދައްކާފައިވެއެވެ. އަޙްމަދުވެސް އެތަންގައި އަތް އުފުއްލަވާކަމުގައި ނުވެއެވެ.[417] ފަހަރެއްގައި އަތް އުފުއްލަވަންވެސް އެކަށީގެންވާނެ ފަތުވާދެއްވައެވެ.[418] އެކަމުގައި އައިސްފައިވާ ޙަދީޘްވެސް ބަޔާނުގައިވެއެވެ.[419]

ދެއަތްއުފުލުމަކީ ސުންނަތްތަކެކެވެ. ރަސޫލާ ﷺ އާއި، ޞަޙާބީން އެރުރިން ބަރަދުލުކުރައްވާފައިވެއެވެ. ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަޞްޙާބުންގެ ތެރެއިން އަށާވީސް ބޭފުޅަކު، މުޙައްދިޘުން ނަގާދުގައި އެއްވެސް ތަފާތެއްގައި ދެއަތް ނުއުފުއްލަވާކަމަށް ޘާބިތުނުވެއެވެ. އެއީ ބުޚާރީގެ ޤައުލު: 'ޤުއްރަތުން ފީ ބިރަފްޢިލް ޔަދައިނި' ގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.[420]

ބައެއްފަހަރު އަތްއުފުލުން ދޫކޮށްލުމަކީ އަސްލު މަކްރޫހެއް ނޫނެވެ. އެހެނީ އަޙްމަދުބުނުމުގެ ބަޔާނާ ރިވާކުރައްވާ ޢަބްދު ﷲ ބިން އުމަރު، ހަރަންބަސް ތަކުބީރުގައި ދުނުވެ އެކަށީގެން ދެއަތް

---

[417] مسائل أبي داود: 51/1

[418] مسائل ابن هانئ: 236/1

[419] صحيح البخاري: 739

[420] قرة العينين برفع اليدين في الصلاة: 7/1

ނުއުފުއްލަވާކަމަށް ޘާބިތުވެގެންވެއެވެ. ރިވާޔަތްކުރެއްވީ އިބްނު އަބީ ޝައިބާއާއި، އައްޠަޙާވީ ޝަރްޙު މުޝްކިލް އާޘާރުގައި މުޖާހިދުގެ އަރިހުންނެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ:

«صَلَّيْتُ خَلْفَ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنهما فَلَمْ يَكُنْ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِلَّا فِي التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى مِنَ الصَّلَاةِ»[421]

މާނައީ: "އަހުރެން އިބްނު ޢުމަރު رضي الله عنهما ގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރީމެވެ. ނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ތަކްބީރުގައި މެނުވީ އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތްފުޅު ނުއުފުއްލަވައެވެ."

އިމާމް އަޙްމަދު، މުޖާހިދުގެ ރިވާޔަތުގައި ކަންއުޅޭކަމަށް ވިދާޅުވެފައެވެ:

(نافعٌ وسالمٌ أعلمُ بحديث ابنِ عمر، وإن كان مجاهدٌ أقدمَ، فنافعٌ أعلمُ منه.)[422]

މާނައީ: "ނާފިޢުއާއި، ސާލިމް، އިބްނު ޢުމަރުގެ ޙަދީޘް މާބޮޑަށް ދަންނަވައިގެންވެއެވެ. އެހެންވެ ދުވަސްވީ މުޖާހިދުކަމުގައިވިޔަސް، ފަހެ އެކަމުގައި އެކަލޭގެފާނަށްވުރެ ނާފިޢު މާބޮޑަށް ދަންނަވައިގެންވެއެވެ."

އަލްއަސްވަދުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ:

(رَأَيْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ، ثُمَّ لَا يَعُودُ.)[423]

މާނައީ: "ޢުމަރު ބިން ޚައްޠާބު رضي الله عنه އެންމެ ފުރަތަމަ ތަކްބީރުގައި ދެއަތްފުޅު އުފުއްލަވާކަން އަހުރެންނަށް ފެނުނެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު އަނބުރާ އެކަން އިޢާދަ ނުކުރައްވައެވެ."

ރިވާޔަތްކުރެއްވީ އައްޠަޙާވީއެވެ. އަދި އަލްބައިހަޤީ ޞައްޙަކުރައްވައެވެ.

---

421 مصنف ابن أبي شيبة: 2452، شرح معاني الآثار: 1357

422 مسائل ابن هانئ: 237/1 ، بدائع الفوائد: 977/3

423 شرح معاني الآثار: 1364

އަދި ޢާޞިމު ބިން ކުލައިބު، އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާފުޅުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވައެވެ:

«أنَّ عَلِيًّا رضي الله عنه كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ مِنَ الصَّلَاةِ ، ثُمَّ لَا يَعودُ بَعْدُ»»[424]

މާނައީ: "ޢަލީ رضي الله عنه ނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ތަކުބީރުގައި ދެއަތް އުފުއްލަވައެވެ. ދެން އެއަށް އިޢާދަނުކުރައްވައެވެ."

ރިވާކުރެއްވީ އައްޠަޙާވީއެވެ. އަދި އެއީ ސައްޙަ އަޘަރެއްކަމަށް ވިދާޅުވެއެވެ.

މަރުފޫޢުކޮށް الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަރިހުންވެސް އެފަދައިން އައިސްފައިވެއެވެ. އެކަމަކު އެރިވާޔަތަކީ ސައްޙަވެގެން ނުވެއެވެ. އައްދާރަޤުޠްނީއާއި، އިބްނު ޢަދިއްޔާއި، އަލްޢުޤައިލީއާއި، މުޙައްމަދު ބިން ޖާބިރުގެ އަރިހުން، ޙައްމާދު ބިން އަބީ ސުލައިމާނުގެ ކިބައިން، އިބްރާހީމުގެ އަރިހުން، ޢަލްޤަމާގެ އަރިހުން، އިބްނު މަސްޢޫދު ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރައްވައެވެ:

«صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم، وَأَبِي بَكْرٍ، وَعُمَرَ رضي الله عنهما فَلَمْ يَرْفَعُوا أَيْدِيَهُمْ إِلَّا عِنْدَ اِسْتِفْتَاحِ الصلاة»[425]

މާނައީ: "އަހަރެން ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم އާއި، އަބޫބަކުރުއާއި، ޢުމަރު رضي الله عنهما އާއި އެކުގައި ނަމާދުކުރީމެވެ. އެއިން ބޭކަލުން ދެއަތް ނުއުފުއްލަވައެވެ. ނަމާދު ފެށްޓެވުމުގައި މެނުވީއެވެ."

---

424 شرح معاني الآثار: 1353 ، مصنف ابن أبي شية: 2442

425 الضعفاء الكبير للعقيلي: 4/41، الكامل في ضعفاء الرجال: 7/339، سنن الدار قطني: 1133، السنن الكبرى للبيهقي: 2570

އިބްނުލް މުބާރަކު ވިދާޅުވިއެވެ: 'އެހަދީޘް އަހުރުމެންގެ ގޮތުގައި ޘާބިތުވެގެންނުވެއެވެ.' އަދި ޙާކިމް ވިދާޅުވިއެވެ: 'މިއީ ކުރު ހަދީޘެކެވެ.' އަޙްމަދު ބިން ޙަންބަލާއި އިސްޙާޤުގެ ޝައިޚު ޔަޙްޔާ ބިން އާދަމް ވިދާޅުވިއެވެ: 'އެހަދީޘް ބަލިކަށްޗެވެ.' އުދުބާކަމުންގެ އަރިހުން ސަޤީފުލާގެއްމި ބޮޑުވޭއެވެ. އަދި އެކަމަށް އުޅާސާތްތަކުގެ ތަބަރަތު ބާއިދުކުރައްވާފައެވެ. އަދި ނަވަވީ ވިދާޅުވިއެވެ: 'އެހަދީޘް ޞައްޙަވެގެން ނުވެއެވެ.' އައްދާރުޤުޠްނީ ވިދާޅުވިއެވެ: 'ޘާބިތުވެގެން ނުވެއެވެ.'[426]

އެހަދީޘްގައިވާ މުޙައްމަދު ބިން ނަޞްރުމަރުވަޒީ ރިވާކުރައްވާފައެވެ.[427]

އަލްޤުނޫތާއި، ބަސްރީން ހަނދާނުކޮށް ބަލާބޭނު ފުރަތަމަ އޭނާ ބަރުތަކައި ދުޢާތް އުފުލުން ވަނަކުރުގެ ވައްޔާން ބަރަކާތް އެންމެ ސަޢީދު އައްޔާޓީ މިއެވެ.

---

[426] التلخيص الحبير: 546/1

[427] سنن الدار قطني: 1133

ސަޖިދައިން ތެދުވުމުގައި ދެއަތް އުފުލުން

ސަޖިދަގައި، ސަޖިދައިން ތެދުވަމުންދާއިރު އަދި ސަޖިދައިން ބޭނުވުމުގައި ދެއަތް އުފުލުން ތަންތަނުން، الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަރިހުން އެކަމުގައި ހަމަތަކެއް ޘާބިތުވެފައެއް ނުވެއެވެ. ބުޚާރީގެ 'ޖުޒްއުން ފީ ރަފްޢިލް ޔަދައިން' ގައި އަލީ ބުނު އަބީ ޠާލިބުގެ އަރިހުން ރިވާވެފައެވެ:

(وَلَا يَرْفَعُ فِي شَيْءٍ مِنْ صَلَاتِهِ وَهُوَ قَاعِدٌ...)[428]

މާނައީ: "އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުގެ އެއްވެސް ތަނެއްގައި އިށީނދެގެން އިނދެ ދެއަތް ނުއުފުއްލަވައެވެ..."

މާލިކު ބުނު ހުވައިރިޘާއި، އަނަސް ބުނު މާލިކާއި، ވާއިލު ބުނު ހުޖްރާއި އެހެން ޞަޙާބީންގެ އަރިހުން އެފަދައިން ރިވާކުރެވެނެވެ. މިބަސްގައި الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަރިހުން އެއްޗެއް ސާބިތުވެގެން ނުވެއެވެ.

އަދި މާލިކު ބުނު ހުވައިރިޘްގެ ރިވާޔަތުގައި އިބްނު އަބީ ޢަދިއްޔުވެސް، ޝުޢުބާއާއި ސަޢީދު ބުނު އަބީ ޢަރޫބާގެ އަރިހުން، ޤަތާދާގެ އަރިހުން، ނަޞްރު ބުނު ޢާޞިމްގެ އަރިހުން، މާލިކު ބުނު ހުވައިރިޘްގެ އަރިހުން ރިވާކުރުމުގައި އެކަމަށް އިޝާރާތްކުރެވިފައެވެ.[429]

---

428 قرة العينين برفع اليدين: 13/1

429 سنن النسائي: 1085، شرح مشكل الآثار: 5837، مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثِ أَنَّهُ «رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَفَعَ يَدَيْهِ فِي صَلَاتِهِ، وَإِذَا رَكَعَ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ، وَإِذَا سَجَدَ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ، حَتَّى يُحَاذِيَ بِهِمَا فُرُوعَ أُذُنَيْهِ» މާނައީ: "ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم ގެ ނަމާދުގައި ދެއަތް އުފުއްލަވާތަން މާލިކު ބުނު ހުވައިރިޘް ދުށުވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢަށް ވަޑައިގަންނަވާއިރުއާއި، އަދި ރުކޫޢުން އިސްއުފުއްލަވާއިރުއާއި، ސަޖިދައަށް ވަޑައިގަންނަވާއިރުއާއި، އަދި ސަޖިދައިން ބޯއުފުއްލަވައިގަންނަވާއިރުއެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ދެކަންފަތުގެ ކޮޅާއި ހަމަޔަށެވެ."

ޤަވާޢިދުގެ ބޭނުމުން، ސަޙީޙު ބަސް އަކީ ޖުމްހޫރުގެ އަރިހުން، ފަތުވާގެ އަރިހުން އެރިވާއަތް ރިވާކުރެއްވިއެވެ. އެކަމަކު ސަޙީޙަށް ތެދުވުމުގައި އަތްއުފުލުން އެބޭކަލުން ދިޔުކު ނުކުރައްވައެވެ.

ދެންފަހެ އަނަސްގެ ޙަދީޘް ދަންނަވާ، ރަސޫލުﷲ ﷺ އެޙަދީޘަކީ މައުޟޫޢު ޙަދީޘެއްކަމަށެވެ. އައްދާރަޤުޠުނީ ރަސޫލުﷲގެ ވިދާޅުވުމުގައި މިޙަދީޘް އެގޮތެވެ. އެޙަދީޘް މަޢުރޫފް ރިވާކުރުމުގައި ޙަބީބު ވައްހާބު އަށްޓަކައި އެކަށީގެންވާ ކަމެއްނުވެއެވެ.[430]

ދެންފަހެ ވާއިލް ބިން ޙުޖްރުގެ ޙަދީޘް ދަންނަވާ، އެރިވާކުރެއްވި އަޙްމަދު ބިން ސަޢީދުގެ ވާހަކައެވެ. އެއީ ބޭނުކުރުން ނުވާކަމެވެ. އެބޭފުޅާ، ޙަދީޘްގެ ނަކަލުކުރާ އަރިހުން، އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާފުޅުގެ އަރިހުންނެވެ.[431]

ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި ދެއަތްފުޅު އުފުއްލަވާކަމަށް ބުނެވޭ ޙަދީޘް، އިބްނު ޢުމަރުގެ ޙަދީޘާ ދެމެދުގައި އަންގާތީ ޝާއްޒު ޙަދީޘްތަކުގެ ތެރޭގައި ހިމެނިގެންދެއެވެ.[432]

430 سنن ابن ماجه: 866، والدارقطني: 1119، އަނަސް ވިދާޅުވިއެވެ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِذَا دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ وَإِذَا رَكَعَ وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ وَإِذَا سَجَدَ» މާނައީ: "ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ނަމާދަށް ވަދެވަޑައިގަންނަވާއިރު، އަދި ރުކޫޢުކުރައްވާއިރު، އަދި ރުކޫޢުން ބޯފުޅު އުފުއްލަވާއިރު، އަދި ސަޖިދަކުރައްވާއިރު ދެއަތް އުފުއްލަވައެވެ."

431 مسند أحمد: 18861، ވާއިލް ބިން ޙުޖްރު، އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާފުޅު ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރެއްވިއެވެ: (صَلَّيْتُ خَلْفَهُ وَكَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ كُلَّمَا كَبَّرَ، وَرَفَعَ وَوَضَعَ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ، وَيُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ.) މާނައީ: "އަހުރެން އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތުން ނަމާދުކުރީމެވެ. އެކަލޭގެފާނު ތަކްބީރު ކިޔުއްވާ ކޮންމެ ފަހަރަކު ދެއަތްފުޅު އުފުއްލަވައެވެ. އަދި ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައިވާ ދެއަތްފުޅު އުފުއްލަވާ ބާއްވަވައެވެ. އަދި ކަނާތްފަރާއި ވާތްފަރާ ސަލާމްދެއްވައެވެ."

432 صحيح البخاري: 735، ومسلم: 390، އިބްނު ޢުމަރު ވިދާޅުވިއެވެ: «رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَاذِيَ مَنْكِبَيْهِ، وَقَبْلَ أَنْ يَرْكَعَ وَإِذَا رَفَعَ مِنَ الرُّكُوعِ. وَلَا يَرْفَعُهُمَا بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ» މާނައީ: "ﷲ ގެ ރަސޫލާ

މިކަމުގެ ދައްކަން ބަލާއިރު: ސަޖިދައިން ތެދުވުމުގައާއި ސަޖިދައަށް ތިރިވުމުގައިވެސް ތަރައްދުދުވަން އިޝާރާތްވެގެންވާ އެއްޗެއް الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަރިހުން ޘާބިތުވެގެން ނުވެއެވެ. އެކަމަކު ޘާބިތުވެގެންވޭ ބައެއް ސަޙާބީންގެ އަރިހުންނެވެ. ސުންނަތްކަން ޘާބިތުވާނީ އެކަށީގެންވާ އަމަލުކުރުއްވުންނެވެ.

އެހެނެއްކަމަކު އިބްނު އުމަރު رضي الله عنهما، ސަޖިދަކުރައްވާހިނދު ދެއަތް އުފުއްލަވާކަން އިބްނު އުމަރުގެ އަމަލުކުރުން ބަޔާންކޮށް އައިސްފައިވެއެވެ. އެގޮތުން އިބްނު ޙަޒްމުގެ 'އަލްމުޙައްލާ'ގައި، އުބައިދު الله ބިން އުމަރުގެ އަރިހުން، ނާފިޢުގެ އަރިހުން، އިބްނު އުމަރުގެ އަރިހުން ނަގުލުކުރެވިއެވެ:

(أَنَّهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِذَا دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ، وَإِذَا رَكَعَ، وَإِذَا قَالَ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، وَإِذَا سَجَدَ، وَبَيْنَ الرَّكْعَتَيْنِ، يَرْفَعُهُمَا إِلَى ثَدْيَيْهِ.)[433]

މާނައީ: "އެކަލޭގެފާނު ނަމާދަށް ވަންނަވާއިރުއާއި، ރުކޫޢުކުރައްވާއިރުއާއި، سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ ވިދާޅުވާހިނދުއާއި، ސަޖިދަކުރައްވާއިރުއާއި، ދެރަކުޢަތު ދެމެދުގައި ދެއަތް އުފުއްލަވައެވެ. އެކަލޭގެފާނު މޭގާ ހަމައަށް އުފުއްލަވައެވެ."

އަލްމުޙައްލާގެ 'ޒަވާއިދު' ގައި، އަބޫދާވޫދު ކަރީމް އަލްމުޢާޖަމުގެ އަރިހުން، ނާފިޢުގެ އަރިހުންވެސް އެރިވާޔަތް ގެނެސްދެއެވެ.

އެއީ އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުން އިތުރު އަލިކަންތަކައިން ސައްޙަވެގެންވާ ރިވާޔަތެކެވެ.

صلى الله عليه وسلم، ނަމާދު ހުޅުވާލައްވާއިރު، އަދި ރުކޫޢުކުރެއްވުމުގެ ކުރިން، އަދި ރުކޫޢުން ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާއިރު އެކަލޭގެފާނުގެ ދެކަންފަތާ ހަމައަށް ދެއަތް އުފުއްލަވާކަން އަނެއްކޮޅުން ޘާބިތުވެއެވެ. އަދި ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި އެކަލޭގެފާނު ދެއަތް ނުއުފުއްލަވައެވެ." ބުޚާރީގެ ރިވާޔަތެއްގައިވޭ: "ސަޖިދަގައި އުފުލައިން އެކަލޭގެފާނު ކަނޑައެއް ނުކުރައްވައެވެ."

433 المحلى بالآثار: 10/3

ރުކޫޢުގެ ސިފަ

ދެން އެއަށްފަހު ރުކޫޢުކުރުމަށް ތިރިވާނީއެވެ. މިކަމުގައި ސުންނަތް ގޮތަކީ: އިމާމާއަށް ފަހުގައި މައުމޫމު ތިރިވުމެވެ. މިހެންވެ ނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ:

(...فَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا...)[434]

މާނައީ: "އިމާމުމީހާ ރުކޫޢުކޮށްފިނަމަ ތިޔަބައިމީހުން ރުކޫޢުކުރާށެވެ..."

މިބަސްފުޅުގައި فَـ އިން އެވަނީ ވިދިގެންކުރުމަށްބާރުއަޅައިއެވެ. އެހެންކަމުން ރުކޫޢުކުރަންވީ އިމާމާއި ވިދިގެންނެވެ. އޭނާ އެއްކޮށް ތިރިވުމަށް ފަހުއެވެ. ނުވަތަ ތިރިވުމުގެ ފުރަތަމަކޮޅު އިމާމު ކުރިއަށްފަހުން، ދެން އިމާމު ރުކޫޢުކުރަން ފެށުމަށްފަހު މައުމޫމުވެސް ރުކޫޢުކުރަން ފެށުމެވެ.

ރުކޫޢުކުރުމުގައި ސުންނަތަކީ: އޭނާގެ ބުރަކަށި ސީދާކުރުމެވެ. އެއީ ދަށްޖެހުއްޓުން އަރިއަސްފަހިވާ އަބޫ ހުމައިދު އައްސާޢިދީގެ ބަޔާންކުރެއްވި ނަބިއްޔާ ﷺ ހަމަހުރުކުރައްވާ ފަދައިންނެވެ:

(إن النبيّ ﷺ هَصَرَ ظَهْرَهُ في الرُكُوع...)[435]

މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ރުކޫޢުގައި ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ބުރަކަށިފުޅު ދަމާލެއްވިއެވެ."

އެބަހީ: ދުނބުޖެހުމެއްނެތި ގެރުވުމެއްނެތި ސީދާކުރެއްވިއެވެ.

---

434 صحيح البخاري: 688، ومسلم: 412

435 صحيح البخاري: 828

ދެންފަހެ އޭނާގެ ބޯ ހުންނަންވީގޮތަށް ބަލާއިރު: އޭނާގެ ބޯ ނުއުފުލާ، އަދި ކޯތާފަތް ދިއްކޮށްގެން އަނބުރާގެންނެއްނޫނެވެ. އެއީ ސުނަން އަބީ ދާވޫދުގައާއި، ޞަޙީޙު މުސްލިމްގައި އައިސްފައިވާ ފަދައިންނެވެ:

(إن النبي ﷺ لَمْ يُشْخِصْ رَأْسَهُ وَلَمْ يُصَوِّبْهُ، وَلَكِنْ بَيْنَ ذَلِكَ...)[436]

މާނައީ: "އެކަލޭގެފާނުގެ އިސްތަށިފުށް މައްޗަށް ނުއުފުއްލަވައެވެ. އަދި އިސްތަށިދަށަށްވެސް ނުޖައްސަވައެވެ. އެކަމަކު އެދެމެދުގައެވެ."

އެބަހީ: އިސްތަށިފުށް މައްޗަށް ނުނަންގަވާ އަދި އިސްތަށިދަށަށް ނުޖައްސަވާ، އަދި ކޯތާފަތްފުޅު ބިންމައްޗަށްވާގޮތަށް ނާސްބުރުއްވާ، އެއްފަދައިން ދުރު އަރިކުރުމެއްވެސްނެތި އެދެމެދުގައެވެ.

ރުކޫޢުގެ އެންމެ މަދުމިންވަރަކީ: ގުދުވެ ތިރިވުމެވެ. އޭނާގެ ދެއަތްތިލަ އޭނާގެ ދެކަކުލުގައި ނުވަތަ އޭގެ ކައިރިއަށް ޖަހައިލުމަށް ފުދޭނެއެވެ. އަދި ރުކޫޢުގައިވެސް އަދި ސަޖިދާގައިވެސް އެންމެ ކުޑަމިންވަރަކަށް މަޑުކޮށްލުން ފަރުޟުވެއެވެ.

ރުކޫޢުގައި އޮންނައިރު އޭނާގެ ދެއަތް ރަނގަޅަށް ކަކުލުގައި ހިފާ، އިނގިލިތައް ދުރުކޮށް ފަޅާލުން ސުންނަތްވެގެންވެއެވެ.

ހަމައެފަދައިން އޭނާގެ ދެއަތް ދެއަރިމަތިން ކޮޅުން ދުރުކޮށްލުމުން ރުކޫޢުގައި ސުންނަތެވެ. ނަމާދުގެ ބިޔަފާއި ބުރުގައި އެންމެ ފުރިހަމަގޮތަކީ އެއީއެވެ. އިޖްމާޢުންނެވެ. އަލްޠަޙާވީއާއި އެހެން ބޭކަލުން އެގޮތަށް ނަޤުލުކުރައްވައެވެ.[437]

---

436 صحيح مسلم: 498، سنن أبي داود: 731

437 شرح معاني الآثار: 1379

އޭނާގެ ރުކޫޢުގައި ހިންދުމާލާ ހަމަޖެހިލުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. މިހެންވެ، އޭނާގެ ނަމާދު ގޯސްކޮށްކުރި މީހާ ނަމާދު އިޢާދަކުރުމަށް ނަބިއްޔާ ﷺ އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އޭނާގެ ރުކޫޢުގައާއި ސަޖިދާގައި މަޑުޖެހިލާ ހަމަންޖެހޭކަމީއެވެ.[438] ޙުޛައިފާގެ ރުކޫޢާއި ސަޖިދާގައި ހަމަހިމޭންނުވެ، އެތަންތަނުގަވާ ވާޖިބުތަކާ އަދާކުރުމަށް ފުރުޞަތެއް ނުދޭމީހާގެ ނަމާދުވަނީ ބާޠިލުވެގެންނެވެ. މުޙައްމަދު ބިން ނަޞްރު އަލްމަރުވަޒީއްޔު، އަލްއަޢުމަޝްގެ ޒައިދު ބިން ވަހްބުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ: ރުކޫޢުގައާއި ސަޖިދާގައި ހިމޭންނުވާ މީހަކު ޙުޛައިފާ ދެކެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އެހިނދު ވިދާޅުވިއެވެ:

«مُنْذُ متى وأنتَ تُصلّي هَذِهِ الصَّلَاة؟» قَالَ: مُنْذُ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ: «مَا صَلَّيْتَ مُنْذُ أَرْبَعِينَ سَنَةً وَلَوْ مُتَّ على هَذَا, لَمُتَّ عَلَى غَيْرِ فِطْرَةِ مُحَمَّدٍ ﷺ»[439]

މާނައީ: "ތިބާ މިފަދައިން ނަމާދުކުރާތާ ކިހާ ދުވަސްވެއްޖެތޯ؟' އޭނާ ބުންޏެވެ: 'ސާޅީސް އަހަރު ކުރިން ފެށިގެންނެވެ.' ވިދާޅުވިއެވެ: 'ތިބާ ސާޅީސް އަހަރުދުވަހު ނަމާދުކުރިކަމުގައި ނުވެއެވެ. މިގޮތުގައި ތިބާ މަރުވެއްޖެނަމަ، ތިބާ މަރުވާނީ މުޙައްމަދު ﷺ ގެ ފިޠްރަތު ފިޔަވައި އެހެން އެއްޗެއްގެ މަތީގައެވެ."

ނަމާދު ގޯސްކޮށްކުރި މީހާ، ނަބިއްޔާ ﷺ އުނގަންނައިދެއްވި ނަމާދު އިޢާދަކުރަން އަމުރުކުރެއްވުމުގައި އެކަމަކީ ވާޖިބުކަމެއްކަމަށް ދަލީލުވެއެވެ. އަދި ރުކޫޢުގައި މަޑުޖެހި ހިމޭންނުވާ މީހާގެ ނަމާދު ބާޠިލުވެގެންވާކަމަށް ދަލީލުވެއެވެ.

438 صحيح البخاري: 757، ومسلم: 397

439 تعظيم قدر الصلاة: 940، والبخاري: 389، مصنف عبد الرزاق: 3732، سنن النسائي: 1312

ރުކޫޢު ދިގުކުރުން

ސުންނަތްތެރިޔާ: ރުކޫޢުވުން ޤިޔާމުގައި ހުރުމާއި އެއްވަރަށް ދިގުވެގެންވުމެވެ. މިސްކީނުންގެ މައްޗަށް އެކަން އުނދަގޫވެއްޖެއްޔާ މެނުވީއެވެ. މިއީ ގިނަމީހުން އަޅާނުލާ ނުވަތަ ދޫކޮށްލާ ސުންނަތްތަކުގެ ތެރެއިން ސުންނަތެކެވެ.

ދޮގުގެ ތެރެއިން ބަޔާވެގެންވާ ކޮންގޮތެއްހެއްޔެވެ؟ މަސްދަރުތަކަށްޓަކައި އާދައަށް ރުކޫޢުގައި ދިނައިރުކުރުން ކުރެއްވިނަމަވެސް ﷺ އޭނާ ކޮރަރުސްނަ ވަގުތުވެސް ރުކޫޢާއި އެއްވަރުކުރުމަށްޓަކައި ކުރުކުރެއްވީ، ނުވަތަ ޤިޔާމުގައިވާ ސުންނަތް ބާރުވެރިކުރުމަށްޓަކައި ކޮރަރުކުރުން ދިގުކޮށް ދެން މިސްކީނުންގެ މަސްދަރުތަކަށްޓަކައި ރުކޫޢުގައި އަނނަ ވަގުތު ކުރުކުރެއްވީހެއްޔެވެ؟

ބުނެވޭނީއެވެ: **އެންމެ ރަގަޅުގޮތަކީ:** ކޮރަރުކުރުން ވަގުތު އޭގެ އަސްލުގެ މައްޗަށް ދިގުކުރުން، އަދި ރުކޫޢު ކުރުކުރެވިދާނެއެވެ. އަދާކުރެވެންވާ ގޮތް، އަދި ސުންނަތުން ފުރިހަމަ ގޮތް މިއެވެ.

ނަބިއްޔާ ﷺ އެއްރަކުޢަތުގައި ދިގު ސޫރަތްތަކެއް ކިޔަވާ ވިދާޅުވެއެވެ. އާއްމުކޮށް އެކަނިމާގެ ރުކޫޢު، ކޮރަރުކުރުންވާ މިންވަރާއި ކައިރިވެގެންވެއެވެ.

ރުކޫޢުގައާއި ސަޖިދާގައި ކިޔުމަށް އަދިސްކާރާއި ދުޢާތަކާއި އޭގެ ބުރުމަ

ރުކޫޢުގައި ޤުރުއާން ކިޔެވުން ހުއްދަވެގެން ނުވެއެވެ. މިހެންވެ ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ (ރުކޫޢުގައި) ޤުރުއާން ކިޔެވުން މަނާކުރެއްވިއެވެ.[440] އެހެން ހާލަތެއްގައި ވެސްވިއެވެ. އެއީ ޤުރުއާނުން ދުޢާއެއް ނުވަތަ ތަސްބީޙެއް ނަގައިގެން ކިޔާނަމަވެއެވެ. އެހެނީ ނަބިއްޔާ ﷺ ޤުރުއާނުގެ މައްޗަށް ޢަމަލުކުރައްވާ ތަސްބީޙުކުރައްވައެވެ. އެގޮތުން: (سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي.) ވިދާޅުވެއެވެ. އެއީ ސޫރަތުގައި އެކަލޭގެފާނުގެ އަމުރުން ޢަމަލުކުރެއްވުމާ ހަމަޖެހޭގޮތަށް ކުރައްވައިފިނަމަވެއެވެ.[441]

ސުންނަތުގެ ޢަދަދަކީ: ނަމާދުކުރާ މީހާ ރުކޫޢުގައި (سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ) ތިންފަހަރު ކިޔުމެވެ. އަދި ފުރިހަމަކަމުގެ އެންމެ ކުޑަމިންވަރެވެ. އަދި ސަޖިދާގައި (سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى) ތިންފަހަރު ކިޔުމެވެ. އެވެސް ފުރިހަމަކަމުގެ އެންމެ ކުޑަމިންވަރެވެ.[442]

އެކާ ދިހަފަހަރު ތަސްބީޙު ކިޔައިފިނަމަ ފަހެ އެގޮތް ރަނގަޅުވެގެންވެއެވެ. އަބޫ ދާވޫދު އަނަސްގެ ހަދީޘްގައި ރިވާކުރެއްވިއެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ:

(مَا صَلَّيْتُ وَرَاءَ أَحَدٍ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، أَشْبَهَ صَلَاةً بِهِ مِنْ هَذَا الْفَتَى – يَعْنِي عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ – قَالَ: «فَحَزَرْنَا فِي رُكُوعِهِ عَشْرَ تَسْبِيحَاتٍ...)[443]

މާނައަކީ: "ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ އަންނަވަރުގައި މިޒުވާނާ -ޢުމަރަކީ: ޢުމަރު ބިން ޢަބްދުލް ޢަޒީޒު- އެކަލޭގެފާނުގެ ނަމާދާއި ވައްތަރު މީހެއްގެ ފަހަތުގައި އަޅުގަނޑު ނަމާދު

---

440 صحيح مسلم: 480

441 صحيح البخاري: 817، ومسلم: 484

442 سنن أبي داود: 886، والترمذي: 261، وابن ماجه: 890

443 سنن أبي داود: 888، سنن النسائي: 1135

ނުކުރަމުވެ.' ދެން އަހަރުމެން އުކާޅާގެ ޙާލުގެ ރުކޫޢުގައި ދިހަފަހަރު ތަސްބީހަ ކިޔުން ގެނައުމެވެ..."

ރުކޫޢުގައާއި ސަޖިދާގައި ކިޔަންޖެހޭ ދުޢާ ކިޔުމަކީ ވަރަށްވެސް ގަދަވެގެންވާ ސުންނަތެކެވެ. އަބޫ ޙަނީފާއާއި، މާލިކުއާއި، އައްޝާފިޢީ އާއި ސުންނަތެއްކަމުގައި ދެކެލެއްވިއެވެ. އެހެންކަމުން ދުޢާ ކުރުން ދޫކޮށްލިއަސް ފާފަވެރިއެއް ނުވާނެއެވެ. އަދި ނަމާދު ބާޠިލުނުވާނެއެވެ. އެއީ އޮޅިގެން ނުވަތަ ޤަސްދުގައި ދޫކޮށްލިޔަސްމެއެވެ. އަދި ކިޔާއްމަ، އިބްނުލް ޤާސިމްގެ ރިވާޔަތުގައި މާލިކު ދެކެވަޑައިގެންނެވީ ރުކޫޢުގައާއި ސަޖިދާގައި ވަކި ދުޢާއެއް އަދި ތަސްބީހަކާއި ނުވާކަމަށެވެ. އަދި އެގޮތުގައި ދެކިލައްވަން މަކްރޫހަވެގެންވާކަމަށްވެސް އުކާޅާގެ ޙާލުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. **އުކާޅާގެ ޙާލުގެ މަޝްހޫރަކީ** –والله أعلم– (سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ) އަދި (سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى) (އެކަނި) ކިޔުމުގައި ތާއީދުކޮށް ދެމިހުރުމެވެ. އެއީ ސުންނާ އެދުނުކަމު ކިޔުން ވާޖިބުވެގެންވާކަމަށް މިސްކަލުން ހިކިއްޔާފަރާތަކަށް ބިރުންނެވެ.[444]

އަޙްމަދާއި އިސްޙާޤު ވިދާޅުވިއެވެ: 'އެއީ ވާޖިބެކެވެ.' އެގޮތުން ތަސްބީހުގައި ޛިކުރުކިޔުން ދޫކޮށްލައިފިއްޔާ ޢަމްދާ ނަމާދު ބާޠިލުވާނެއެވެ. ހަނދާނުނެތިގެން ދޫކޮށްލައިފިނަމަ ބާޠިލެއް ނުވާނެއެވެ.

އާދައާ ޚިލާފުކަމަކީ: ޛިކުރުކިޔުން ވާޖިބުވެގެން ނުވާކަމަށް އަލްޚިރަޤީ އިޖްމާޢު ގެންނަވާފައެވެ. މިއީ ބަލްކި އިޖްމާޢުއެއް ނޫނެވެ.

ވިތުރުގައި ޤުނޫތުކުރުމެވެ: އޭގެ ޤުނޫތުގައި އަލްޙަދީޘްގައިވާ ކަލިމަތް އިލްމު ބަޔަކު ރުކޫޢަކަށް ބޭނުންތެރި ނުވެއެވެ. އެއީ ރުކޫޢާއި ސަޖިދަ ... އޭގެ

444 المدونة: 1/168

ދުޢާގައި އަޅުކަމުކަމުންނާ ކަންކަން ބަރަކާތް ހުރުސަކަން ބޭނުންކުރިއްވިއެވެ. އެއީ ރުކޫޢުގައާއި އިރިސްދަގެން އިސްނަފަދަ ކަންކަމެވެ. އެގޮތުން ރުކޫޢުކުރުމުގައި ފާޑަށް ސުބްޙާނަ ކިޔުއްވުމެވެ. އަދި އިރިސްދު އިސްވުމުގައި އައްސަބްޙަޢުއްދޮ ކިޔުއްވުމެވެ.

ދެންފަހެ ރުކޫޢުގައި (سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ) ތަސްބީޙަ އަދި ސަޖިދާގައި (سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى) ތަސްބީޙަ ކިޔުއްވާފައިވާކަން އަޅުގަ ދަންނަވާ، އަދި ތަކްބީރާއި އައްސަލާމާއި އިބްނު މާޖާ، ޢުޤްބާ ބިން ޢާމިރު އަލްޖުހަނީގެ އަރިހުން، ޢުޤްބާ ބިން ޢާމިރު ބިން ޢާމިރު އަލްޖުހަނީގެ އަރިހުން، ބުރައިދާ ބިން ޢާމިރު އަލްޖުހަނީ ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘެއްގައިވެއެވެ:

(لَمَّا نَزَلَتْ: ﴿فَسَبِّحْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلْعَظِيمِ﴾ قَالَ لنا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «اجْعَلُوهَا فِي رُكُوعِكُمْ»، فَلَمَّا نَزَلَتْ ﴿سَبِّحِ ٱسْمَ رَبِّكَ ٱلْأَعْلَى﴾، قَالَ: «اجْعَلُوهَا فِي سُجُودِكُمْ»)[445]

މާނައީ: "﴿فَسَبِّحْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلْعَظِيمِ﴾ [الواقعة: 96] 'އަދި ކަލޭގެފާނުގެ ވެރި ރަސްކަލާނގެ މަތިވެރިވެގެންވާ އިސްމުފުޅުން ކަލޭގެފާނު ތަސްބީޙަ ކިޔުއްވާށެވެ.' މިއާޔަތް ބާވައިލެއްވުމުން: اللّٰه ގެ ރަސޫލާ ﷺ އަޅުގަނޑުމެންނަށް ޙުކުމްކުރެއްވިއެވެ: 'މިއީ ތިޔަބައިމީހުންގެ ރުކޫޢުގައި ހަދާށެވެ.' ދެން މިއާޔަތް ބާވައިލެއްވުމުން ﴿سَبِّحِ ٱسْمَ رَبِّكَ ٱلْأَعْلَى﴾ [الأعلى: 1] (ކަލޭގެފާނުގެ ވެރި ރަސްކަލާނގެ އެންމެ މަތިވެރި އިސްމުފުޅުން ތަސްބީޙަ ކިޔުއްވާށެވެ.) އަޅުގަނޑުމެންނަށް ޙުކުމްކުރެއްވިއެވެ: 'މިއީ ތިޔަބައިމީހުން ސަޖިދާތަކުގައި ހަދާށެވެ.'"

އިބްނު ޙިއްބާނު: ބަޔަކު ޒުހުދުވެރިކަމާ ހަމަވެއްޖެއެވެ. އެހާއަޔަ މިޙުރުމުގެ އިތުބާރުހިފާ މިހަނގު ތެޔަތުން މިހާރެވެ. އެބުން ޞައްޙަކުރައްވާފައެވެ.[446]

445 سنن أبي داود: 869، وابن ماجه: 887

446 صحيح ابن حبان: 1772

ނަމާދުގައި ތަސްބީޙަ ކިޔުން ވާޖިބުވުން ވަރުގަދަކޮށްދޭ އެއްދަލީލަކީ: الله تعالى ނަމާދަށް ތަސްބީޙައިގެ ނަމުން ނަންދެއްވާފައިވުމެވެ. އެއީ މިބަސްފުޅުގައިވާ ގޮތެވެ:

﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ ٱلشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا ۖ وَمِنْ ءَانَآيِ ٱلَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ ٱلنَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَىٰ﴾ [طه: 130]

މާނައީ: "އަދި އިރުއެރުމުގެ ކުރީގައްޔާއި އަދި އިރުއޮއްސުމުގެ ކުރީގައި، ކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއަށް ޙަމްދުއާއެކު ތަސްބީޙަކިޔުއްވާށެވެ! އަދި ރޭގަނޑުގެ ވަގުތުތަކުން ބައެއްގަޑީގައި، ދުވާލުގެ ދެކޮޅުގައި ކަލޭގެފާނު ތަސްބީޙަ ކިޔުއްވާށެވެ! އެއީ ކަލޭގެފާނު ރުހިވަޑައިގަތުމަށްޓަކައެވެ."

މިއީ ފަރުޟު ފަސްނަމާދު ކުރުމަށް އަމުރުކުރެއްވުމެވެ. **ޙަސަނާއި ޤަތާދާ** ވިދާޅުވީ: އިރުއެރުމުގެ ކުރިންނެވެ. ނުވަތަ އިރުއޮއްސުމުގެ ކުރިންނެވެ. އެހެންކަމުން ރޭގަނޑާއި ދުވާލުވަނީ މެންދުރުވުމުގެ ތެރެއަށް ވަދެގެންނެވެ. އިބްނު ޢައްބާސް ވިދާޅުވިއެވެ: 'އެއީ ފަރުޟު ނަމާދުތަކެވެ.'[447]

އަދި ހަމައެފަދައިން: އެކަލާނގެވަނީ ނަމާދަށް ޤިޔާމު (ޤިޔާމުއްލައިލު)ގެ ނަމުން ނަންދެއްވާފައެވެ. އެއީ މިބަސްފުޅުގައެވެ:

﴿قُمِ ٱلَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا﴾ [المزمل: 2]

މާނައީ: "ކަލޭ ވަގުތުކޮޅަކަށް ފިޔަވާ ކަލޭގެފާނު ރޭގަނޑު ޤިޔާމުގައި ހުންނަވާށެވެ."

ޤިޔާމުލައިލަކީ ނަމާދުގެ ބަޔަކަށް އަދި އެތަކެއްގެ ޒިކުރުގެ ތެރެއިންވާގޮތެވެ.

447 تفسير عبد الرزاق: 1848، تفسير الطبري: 16/210

އަދި އެބައް އާރުކޮށްދޭކަމުގައި އެކަލާނގެވެސް ނަމާދަށް ސަޖިދައިގެ ނަމުން ނަންދެއްވާފައެވެ. މިބަސްފުޅުފަދައިންނެވެ:

﴿وَكُن مِّنَ ٱلسَّٰجِدِينَ﴾ [**الحجر: 98**]

މާނައީ: "...އަދި ކަލޭގެފާނު ސަޖިދަކުރައްވާ މީހުންގެ ތެރޭގައި ވުވަޑައިގަންނަވާށެވެ."

މިތަންގައި މުރާދަކީ ހުސްއެކަނި ސަޖިދަކުރުމެއް ނޫނެވެ. އަދި ޝައްކެއް، އެއީ މުޅި ނަމާދުގެ ވާހަކައެވެ. **ހެކި:** ނަމާދުކުރާ މީހުންގެ ތެރޭގައި ހަރުޖީ އެމީހުންނާ އެކުގައިވާށެވެ. އަދި މިތަންގައި ސަޖިދަކުރުމުގެ މުރާދަކީ ނަމާދުގެ ވާހަކަކަމުގައިވާތީވެ، ޤުރްއާނުގައިވާ ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަވެގެންކަމުގައި މިތަން ނުވެއެވެ.

އަދި الله ވެސް ނަމާދަށް ރުކޫޢުގެ ނަންވެސް ދެއްވާފައެވެ. އެއީ މިބަސްފުޅުގައެވެ:

﴿وَٱرْكَعُوا۟ مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ﴾ [**البقرة: 43**]

މާނައީ: "...އަދި ރުކޫޢުކުރާ މީހުންނާއެކު ތިޔަބައިމީހުން ރުކޫޢުކުރާށެވެ."

އަދި އެއީ ޤުރުއާނެއްކަމުގައި (ޤިރާއަތްކަމުގައި) ވެސް ނަންދެއްވިއެވެ:

﴿وَقُرْءَانَ ٱلْفَجْرِ ۖ إِنَّ قُرْءَانَ ٱلْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا﴾ [**الإسراء: 78**]

މާނައީ: "...އަދި ފަތިހުގެ ޤިރާއަތް (ފަތިސް ނަމާދު) ޤާއިމުކުރައްވާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ފަތިހުގެ ޤިރާއަތަކީ (މަލާއިކަތުންގެ ފަރާތުން) ޝާހިދުވެގެންވާ ނަމާދެއް ކަމުގައިވިއެވެ."

ތަސްބީހަ، ޤިޔާމާއި، ތަކްބީރުކުރުމާއި، ސަޖިދަކުރުމާއި، ރުކޫޢުކުރުމާއި، ޤިރާއަތަކީ ނަމާދުގެ ރުކުންތަކާއި ފަރުޟުތަކެވެ.

ކަމެއްގައިވާ ޢަމަލެއްގެ ނަމުން އެކަމަކަށް ނަންދެވުމަކީ އެޢަމަލަކީ އެކަމެއްގެ ވާޖިބެއްކަމާއި އެކަމެއްގެ ރުކުނެއްކަމަށްވާ ދަލީލެކެވެ. އެޢަމަލެއް އެކަމަކާއި ވަކިވެގެންނުދާނޭކަންވެސްދައްކައެވެ. އެގޮތުން ނަމާދު ވުޖޫދުވެއްޖެނަމަ، މިޢަމަލުތަކެއްވެސް ވުޖޫދުވެގެންވެއެވެ. އޭގެ އިދިކޮޅަކަށް އެކަންނުވެއެވެ. އެއީ އެހެން ކަންކަންވެސް އެކަންކަމާއި ބައިވެރިވެގެންވާތީއެވެ. އެގޮތުން ތަސްބީހާއި، ޤިޔާމާއި، ރުކޫޢާއި، ސުޖޫދާއި، ސަޖިދަކުރުމަކީ ނަމާދުގައި ހިމެނިގެންވާ ބައިތަކެކެވެ. އެއީ އިންސާނާއަށްވެސް ހިމެނިގެންވާ ބައިތަކުން ނަންދެވިފައިވާނެއެވެ. އެގޮތުން އިންސާނާއަށް ބޮލުގެ ނަމުން ނަންދެވިފައިވެއެވެ. އެއީ ރަސޫލާގެ ޙަދީޘްގައި މަޝްހޫރުކޮށް އައިސްފައިވާ ފަދައިންނެވެ:

(مَنْ أَظَلَّ رَأْسَ غَازٍ، أَظَلَّهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ...)[448]

މާނައީ: "ހަނގުރާމަވެރިއެއްގެ ބޮލަށް ހިޔާ އަޅައިދިން މީހަކަށް، ޤިޔާމަތްދުވަހު الله ހިޔާވަހިކަން ދެއްވާނެއެވެ."

އަދި ކަރުގޮށުގެ ނަންވެސް އިންސާނާއަށް ދެވެއެވެ. އެއީ الله تعالىٰ ގެ މިބަސްފުޅުގައިވާ ފަދައިންނެވެ:

﴿فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ﴾ [المجادلة: 3]

މާނައީ: "އަދި ކަރުގޮށެއް (އަޅެއް) މިނިވަންކުރުމެވެ.."

ތަސްބީހަ ކިޔުމަކާއި ނުލާ ނަމާދުކުރުން ހިމެނިގެންވާކަމަށް އަހަރެމެން ބުނާހިނދު، އެކަލާނގެ ބަސްފުޅުގައި ތަސްބީހަ ކިޔުމަށްވާ އަމުރުފުޅު:

﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ ٱلشَّمْسِ وَقَبْلَ ٱلْغُرُوبِ﴾ [ق: 39]

448 مسند أحمد: 126، صحيح ابن حبان: 354

މާނައީ: "...އަދި އިރުއޮއްސުމުގެ ކުރިން ކަލޭގެފާނުގެ ވެރި ރައްބަށް ހަމްދާއެކު ތަސްބީހަ ކިޔުއްވާށެވެ."

މިއަމުރުގެ ނަމާދުކުރުމަށްވާ އަމުރަކަށްވުމަށް މުނާސަބުވެގެން ނުވެއެވެ. އެހެނީ ތަސްބީހު އެހިނދުން އޭގެ މާނައަށް ދަލީލެއް ނުކުރެވެއެވެ. އަދި އެމާނަ ތަޢުލީމުކުރުމަށްވެސް ދަލީލު ނުކުރެވެއެވެ. މިކަން ތަސްބީހްގައިވާ ގޮތަށް، ކާމިލްކުރުމުގައި، ކިޔުއްވުމަށްވެސްވެއެވެ.

ސަޖިދާއާއި ރުކޫޢުގައި: (سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ) އަދި (سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى) ކިޔުމުގައި ފަހަތުން 'وَبِحَمْدِهِ' އިތުރުކުރުމަކީ ހަދީޘްގައިވާ ބާވަތެއް ތަންކޮޅެއް ދޫޙާ. އެއީ ތަކުރާރުވާއި އެހެންނަމަވެސް ބަޔާންކުރެވިފައިވާ ރިވާޔަތްތަކެވެ.[449]

الله تعالى ވަހީ އެންމެ ގިނަބަސްތައް ނަމާދުގައި ތަކުރާރުވެއެވެ. އެއީ ސުބުޙާނަ ގޮތުގެ ގަދަރުގަ އައިސްވާމުގައި ވަޙްދާނިއްޔަތްވެސްވެއެވެ:

(أَفْضَلُ الْكَلَامِ بَعْدَ الْقُرْآنِ – وَهن مِنَ الْقُرْآنِ – أَرْبَعٌ ، سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ)[450]

މާނައީ: "ޤުރުއާނަށް ފަހުގައި އެންމެ ގިނަވަރުގެ ބަސްތަކަކީ ހަތަރު ބަސްކަމެވެ. އަދި އެބަސްތައްވަނީވެސް ޤުރުއާނުންނެވެ: (سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ) އެވެ."

އެގޮތުން ނަމާދުގައި ގިނަގުނަ ހެންނައިރުގާއި ރުކޫޢުން ތެދުވެ އިޢުތިދާލުވާއިރުވެސް ރައްބަނާލަކަލްޙަމްދު. އަދި ރުކޫޢުގައާއި ސަޖިދާގައިވެސް ތަސްބީހަ ކިޔުމެވެ. އަދި ރުކުންތަކާއި ވާޖިބުތަކުގެ ދެމެދުގައި އިސްތިޣުފާރުގައިވެސް ތަކުބީރު ކިޔުމެވެ. އަދި އިހުރާމްގައި އިހުރާ

[449] سنن أبي داود: 870

[450] مسند أحمد: 20223

ދަށްބިރުއްޔާތުގެއިތުރުން ޝަރީޢަތާއި ޝަރުޢީދުނިޔާވެ. އެކިކަހަލަ ހަމަކު ކާތިމަ އެއްކޮށް ނަމާދުގައި ހިފުންނެވެ.

ސުންނަތްތަކަކީ: ރުކޫޢުގައި ރަށްބު މަތިވެރިކަން މަސްލަހަތުގެ. އަދި ސަޖިދާގައިވެސް މެއެވެ. ސަޖިދާގައި ދެމިހުރެއްވުން ގިނަކަމުގެއިރު. ރުކޫޢުގައާއި ސަޖިދާގައި ކިޔުއްވަން ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން ބަސްރަވެގެންވާ ދިކުރުތަކުގެ ތެރޭގައި:

(سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي.)[451]

މާނައީ: "އިބައިލާހު ހުސްޠާހިރުވަންތަމެވެ. އޭ ﷲ އެވެ. އަޅަމެންގެ ވެރި ރައްބެވެ. އިބައިލާހަށް ޙަމްދުކުރައްވާއި ޝުކުރުއަދާކުރަމެވެ. އޭ ﷲ އެވެ. އަހަރެން ފާފަފުއްސަވާދެއްވާށެވެ."

މިއީ ޤުރްއާނުގައި އޮތް އަމުރުން މަޤްބޫލުކޮށް ޢަމަލުކުރެއްވި ތަސްބީޙުގައެވެ.

«سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ»[452]

މާނައީ: "މަލާއިކަތުންނާއި ޖިބްރީލްގެ ވެރި ރައްބު ހުސްޠާހިރުވަންތަވެ، މަތިވެރި ކަމާއި ފޫހިކަމެވެ."

މިފަދަ ބަސްތަކުގެ އެކަމަނާގެ އަރިހުންވާ ރިވާ ކުރެވިފައެވެ.

(سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ.)[453]

މާނައީ: "އިބައިލާހު ހުސްޠާހިރުވަންތަމެވެ! އިބައިލާހަށް ޙަމްދުކުރައްވާއި ޝުކުރުއަދާކުރަމެވެ. އިބައިލާހު ފިޔަވައި ޙައްޤުގެން އަޅުކަންކުރެވޭ އިލާހަކު ނުވެއެވެ."

451 صحيح البخاري: 817، ومسلم: 484
452 صحيح مسلم: 487
453 صحيح مسلم: 485

މިވެސް އެކަލޭނގެ އަރިހުން ސަޙީޙު ޙަދީޘްގައިވާ ހަބަރުދެވެ.

«سُبْحَانَ ذِي الْجَبَرُوتِ وَالْمَلَكُوتِ وَالْكِبْرِيَاءِ وَالْعَظَمَةِ»[454]

މާނައީ: "ބާރުގެވެރި، ރަސްކަމުގެވެރި، ކިބުރިޔާވަންތަކަމާއި ބޮޑުކަމުގެ ވެރި އިލާހުގެ ހުސްޖެހިވޮޑިގެންވާކަމާއެވެ."

ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘް ވާހިލުގެ އަރިހުން ޘާބިތުވެއެވެ.

ރުކޫޢުގައި: (سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ) "މިއަޅާގެ ވެރި މާތްވަންތަ ރަސްކަލާނގެ ހުސްޖެހިވަޑައިގަންނަވާއެވެ." އަދި ސަޖިދަގައި: (سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى) "މިއަޅާގެ ވެރި އެންމެ އުހުގައިވާ ހުސްޖެހިވަޑައިގަންނަވާއެވެ." ރިވާކުރެއްވީ މުސްލިމް، ހުޒައިފާގެ އަރިހުންނެވެ.[455]

ރުކޫޢުގައި: (اللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ، خَشَعَ لَكَ سَمْعِي وَبَصَرِي وَمُخِّي وَعَظْمِي وَعَصَبِي)[456]

މާނައީ: "އޭ ﷲ އެވެ! މިއަޅާ ރުކޫޢުކުރީ ކަލޭގެފާނަށެވެ. މިއަޅާ އީމާންވީ ކަލޭގެފާނަށެވެ. އަދި މިއަޅާ އިސްލާމްވީ ބޯލަނބައި ކަލޭގެފާނަށެވެ. މިއަޅާގެ އަޑުއިވުމާއި، ފެނުމާއި، ސިކުނޑިއާއި، ކަށިތަކާއި، ނާރުތަކުން ކަލޭގެފާނަށް ބިރުވެތިވެ ހުށަހެޅިއްޖެއެވެ."

---

454 سنن أبي داود: 873، والنسائي: 1049

455 صحيح مسلم: 772

456 صحيح مسلم: 771

❖ އަދި ސަޖިދާގައި: (اللَّهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ، سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ، تَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ)[457]

މާނައީ: "އޭ الله އެވެ! މިއަޅާ ސަޖިދަކުރީ އިބައިގާރަނެވެ. އަދި މިއަޅާ އީމާންވީ އިބައިގާރަނެވެ. އަދި މިއަޅާ އިސްލާމްވީ އިބައިގާރަނެވެ. މިއަޅާގެ މޫނު އުފައްދަވާ، ސޫރަކުރައްވާ، އަދި އޭގެ އަޑުއިވުމާއި ފެނުން ދެއްވި އިލާހަށް މިއަޅާގެ މޫނު ސަޖިދަކޮށްފިއެވެ. އެންމެ މޮޅު އުފައްދަވާ އިލާހު ބަރަކާތްތެރިވެވޮޑިގެންވެއެވެ."

ރިވާކުރެއްވީ މުސްލިމް، އަލީގެފާނުގެ އަރިހުންނެވެ.

ސުންނަތް ގޮތަކީ: الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ އެކިއެކި ޛިކުރުތަކާ ދުޢާތަކުގެ ތެރެއިން ބައެއް ފަހަރު ބައެއް ޛިކުރެއް، އަދި ބައެއް ފަހަރު އެހެން ޛިކުރެއް ކިޔުމެވެ.

ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ބަސްފުޅުގައިވާ: (سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي.)

"އިބައިގާރުގެ ހުސްޖެހިފައިވާ ތަނަވަސްކަމާއެކު! އޭ الله އެވެ! އިބައިގާރަށް ހަމްދުކުރުމާއި އެކުގައެވެ. އޭ الله އެވެ! މިއަޅާގެ ފާފަފުއްސަވާނދޭވެ."

މިއީ ދަނޑިވަޅުތަކުގައި ކުރުއާނާއި ތަފާތުވާ ދުޢާތަކުގެ ތެރެއިން ކިޔާ ޛިކުރެކެވެ. ހަމަ އެއާއެކު ޢަމަލުކުރުމަކީ ސުންނަތެއް ކަމުގައި ވާ ރުކޫޢާއި ސަޖިދާގައި އިސްތިޣްފާރު ކުރުމަކީ ދުޢާކުރުމެވެ. މިކަން މިހާރު ފާހަގަކުރަނީ: 'ދުނިޔޭގެ ކަންކަމުގައި ދުނިޔަ، އެކަންކަމުގައި ނިކަމެތިކަމާއިމުން ހަމައެކަނި ޢަމަލުކުރުމަށް ކުރާ ފާހަގަކުރުމެވެ.' އެހެން މިއީ ނަބިއްޔާ ﷺ ކުރެއްވިކަން ގެންދިޔަ ކަމެއްކަމުގެ އެދުރުތަކެއް ކުރުމާއި ކުރުއާނާ ދުޢާކުރުމެވެ. އެހެންމެ މިހާރު ދުޢާކުރުމާއި ދުނިޔޭގެ ކަންތައްތަކުން

[457] صحيح مسلم: 771

ޢަމަލުކުރައްވައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ކިޔުއްވާ: **(سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي.)** މިއީ الله تعالىٰގެ މިބަސްފުޅަށް ޢަމަލުކުރުމުގެ ގޮތުންވާ ޒިކުރެވެ:

﴿فَسَبِّحۡ بِحَمۡدِ رَبِّكَ وَٱسۡتَغۡفِرۡهُۚ﴾ [النصر: 3]

މާނައީ: "ފަހެ ކަލޭގެފާނުގެ ވެރި ރައްބަށް ޙަމްދާއެކު ތަސްބީޙަކިޔުއްވާށެވެ. އަދި ފާފަފުއްސެވުމަށް އެދޭށެވެ."

ތަސްބީޙުގެ ޢަދަދު

ދެންފަހެ ތަސްބީޙާއިގެ ޢަދަދު ދަންނަމެ، އޭނާ ތިންފަހަރު ތަސްބީޙަ ކިޔާނީއެވެ. އެގޮތުން ޢަވްނު ބުނު ޢަބްދި الله ގެ ޢަރިހުން، ޢަބްދު الله ބުނު މަސްޢޫދުގެ ޢަރިހުން، الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިކަމަށް ރިވާކުރެވިފައެވެ:

(إِذَا رَكَعَ أَحَدُكُمْ، فَقَالَ فِي رُكُوعِهِ: سُبْحَانَ رَبِّيَ العَظِيمِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، فَقَدْ تَمَّ رُكُوعُهُ، وَذَلِكَ أَدْنَاهُ، وَإِذَا سَجَدَ، فَقَالَ فِي سُجُودِهِ: سُبْحَانَ رَبِّيَ الأَعْلَى ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، فَقَدْ تَمَّ سُجُودُهُ، وَذَلِكَ أَدْنَاهُ.)[458]

މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ރުކޫޢުކޮށް ދެން سُبْحَانَ رَبِّيَ العَظِيمِ ތިންފަހަރު ކިޔައިފިނަމަ، ފަހެ އޭނާގެ ރުކޫޢު ފުރިހަމަވެއްޖެއެވެ. އެއީ ފުރިހަމަކަމުގެ އެންމެ މަދުމިންވަރެވެ. އަދި ސަޖިދަކޮށް ދެން سُبْحَانَ رَبِّيَ الأَعْلَى އޭނާ ކިޔައިފިނަމަ ފަހެ އޭނާގެ ސަޖިދަ ފުރިހަމަވެއްޖެއެވެ. އަދި އެއީ އެންމެ ފުރިހަމަކަމުގެ މަދުމިންވަރެވެ."

ރިވާކުރެއްވީ އަބޫ ދާވޫދާއި، އައްތިރްމިޛީއާއި އިބްނު މާޖާއެވެ. އަދި ޢަވްނާއި އިބްނު މަސްޢޫދާއި ބައްދަލުވެފައި ނުވެއެވެ.

ގިނަ ޢިލްމުވެރިން އެފަދައިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އޭނާ އެއަށްވުރެ އިތުރުކޮށްކިޔަނަމަ ފަހެ އެގޮތް ހެޔޮވެގެންވެއެވެ. އެހެނީ ނަބިއްޔާ ﷺ، އެކަށީގެންވާ ޤިޔާމު ފަދައިން ރުކޫޢު ދިގުކުރައްވައިގެ ތަސްބީޙުތައް ކިޔުއްވައިފައެވެ. ތަހައްޖުދު ނަމާދު ފަދަ ނަމާދުތަކުގައި ތަސްބީޙުތައް ދިހަވަރު ތަސްބީޙުތައް ކިޔުއްވުމަށް އިންސާނާ ފުރިހަމަވާނެއެވެ. އިލާވަ އަނަސްގެ ޙަދީޘްގައިވާގޮތުގައި

458 سنن أبي داود: 886، والترمذي: 261، وابن ماجه: 890

ސަޖިދާގައި ތިންފަހަރު ތަސްބީޙަ ކިޔުމަކީ ގިނަމިންވަރާއި މަދުމިންވަރުގެ ދެމެދު މިންވަރުކަމަށެވެ.[459]

ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިނުވާ އެހެން މަތިވެރިކޮށް ޚާއްޞަކުރުމުގެ ޢަދަދުތަކެއް އިންސާނާ ޕާކުމުގައިވިދާޅުވާ ފަދަ އެކަމުގައި މަޢްސަލައެއް ނެތެވެ. އެކަމަކު ރަސޫލުކަރީމު ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ބަސްފުޅު: 'ފަހެ (ދުވާލުގައި) ތިރީސްއަރިހުން ގަސްތު މަތިވެރިކޮށް ގުނުވާށެވެ.' އަދި އެކަށޭގެ ފަހުގެ އަދި ދަސްފުޅަށް ތަފާތުކުރުމާ އަދިވެސް ވިދާޅުވެވަޑައިގެންނެވެ. އެއީ ވަކި މުޅިއަހަރު ދަސްފުޅު ހުރިހާ ބަޔާއި ގުޅުންހުރި ފަރާތެވެ.

---

[459] مسائل الكوسج: 2/558

ރުކޫޢުން ތެދުވުމުގެ ޛިކުރުތައް

ދެން އެއަންގަވަނީ އޭނާ ރުކޫޢުން ތެދުވެ، އަދި އޭނާގެ ދެއަތުން (އިސްތިފްތާޙް ސިފަތަން)

ރަފްޢުކުރައްވާނެއެވެ. އަދި سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ (الله އަށް ހަމްދުކުރިމީހާގެ އަޑު

އަހުއްވާނެ އަޑުއަހުއްވައިފިއެވެ.) ކިޔާނެއެވެ. އިމާމްގެ ފަހަތުން އަދި ވަކިން ނަމާދުކުރާ މީހާވެސް ކިޔާނެއެވެ.

އެހެންކަމުން މައްސަލައިގައި ތަނަސަރު، އޭނާ ކިޔަންޖެހޭނީ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ އެވެ.

الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން މިކަމުގައި ހަތަރު ގޮތަކަށް އައިސްފައިވެއެވެ. އެއީ:

ފުރަތަމައީ: اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ[460] (އޭ الله އެވެ! އަހަރެމެންގެ ވެރި ރަސްކަލާނގެވެ!

ޙަމްދު ހުރީ ކަލޭގެފާނަށެވެ.)

ދެވަނައީ: اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ[461] (އޭ الله އެވެ! އަހަރެމެންގެ ވެރި ރަސްކަލާނގެވެ! އަދި

ޙަމްދު ހުރީ ކަލޭގެފާނަށެވެ.)

ތިންވަނައީ: رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ[462] (އަހަރެމެންގެ ވެރި ރަސްކަލާނގެވެ! ޙަމްދު ހުރީ

ކަލޭގެފާނަށެވެ.)

ހަތަރުވަނައީ: رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ[463] (އަހަރެމެންގެ ވެރި ރަސްކަލާނގެވެ! އަދި ޙަމްދު ހުރީ

ކަލޭގެފާނަށެވެ.)

މިހާރުގައި ތިބޭ ބައެއް މީހުން ރުކޫޢުން ތެދުވުމުގައި (سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ)

މިގޮތަށް ކިޔައިފައި އިތުރު ލަފުޒެއް ނުކިޔައެވެ. ނަމަވެސް ސުންނަތުގައި ވަނީ ދެޒިކުރުވެސް

ކިޔުމެވެ. ނަބިއްޔާގެ ސުންނަތުގައި ހަމަ އެހެންކަމުގައި ވާތީ އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުން

---

460 صحيح البخاري: 796، ومسلم: 409

461 صحيح البخاري: 795

462 صحيح البخاري: 722

463 صحيح البخاري: 689، ومسلم: 411

ވައުދުފުޅުން ޚަބަރެއް ދިކުރުކޮށްދެއްވައެވެ. އަދި މަޢުލޫމާތުދިނުމެއްވެސް އެހެނަސް ދިކުރުކުރިއެވެ. އެކަމަކު އެއީ އެއްވެސް އަސްލެއްގާ ޚަބަރެއް ނޫނެވެ.[464]

އޭގެ އިތުރުން އިމާމުވެސް އަދި މައުމޫމުވެސް ކިޔާނުއްޖެވެ:

«اللهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مِلْءَ السَّمَاوَاتِ ومِلْءَالْأَرْضِ وَمِلْءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ، أَهْلَ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ، أَحَقُّ مَا قَالَ الْعَبْدُ وَكُلُّنَا لَكَ عَبْدٌ. لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ، وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ»[465]

މާނައީ: "އޭ الله އެވެ! އަހަރެމެންގެ ވެރި ރަސްކަލާއެވެ! އުޑުތައް ފުރިފައިވާ، އަދި ބިން ފުރިފައިވާ، އަދި އޭގެފަހުން ތިބާ އިރާދަކުރައްވާ އެއްޗެއް ފުރިފައިވާ ތަޢުރީފުތައް ބަރުދަރުވެއެވެ. ތަޢުރީފާއި މަތިވެރިކަމުގެ ވެރިޔާއެވެ. އަޅާ ބުނި ބަސްތަކުގެ ތެރެއިން -އަދި އަހަރެމެން އެންމެންނަކީ ތިބާގެ އަޅުންނެވެ- (އަޅާބުނިބަސް) : ތިބާ ދެއްވި އެއްޗަކަށް މަނާކުރާނޭ ފަރާތެއް ނުވެއެވެ. އަދި ތިބާ

[464] ޙާޝިޔާގައި ޖަމަލްގެ ބަޔާނުގައި: މުސްލިމުން ނަމާދުގައި މުޅިންވެސް ކިޔާމުންދިޔައީ ތަކުބީރުކަމުގައިވެއެވެ. ދެން އަބޫބަކުރުގެފާނު އަޅުގަނޑުވެސް ރަސޫލާ ﷺ އާއިއެކު ޖަމާޢަތުގެ ހުރިހާ ރަކުޢަތެއްގައި އެއްވެސް އެއްޗެއް ފަހަތުން ނުކިޔާ ބާއްވައިގެންނެވެ. އެކަމަކު އެއްގަލަކު ޖަމާޢަތާއި އެކުގޮސް ރަކުޢަތަށް ޖަމާޢަތުން އާދޭސް ކުރެއްވިއެވެ. އަދި ވާދުވެރިކަމަށް ރަސޫލާ ﷺ އެންމެން މާސްލަކާއެކު ރަކުޢަތުގައި ތަކުބީރުކުރެވިއެވެ. ދެން ރަކުޢަތުން ފެށުމުގެ ތެރޭގައި ރަކުޢަކުރެއްވި އަޅުގަނޑުގެ الحمد لله މިދެގުމުކުރެވިއެވެ. އެހެންދުވަހު ޖިބްރީލު ގެނެސް ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހަށް ވަޑައިގެން، ރަކުޢަތުގެ ބަދަލުގައި الله އަށް ސަޖިދާކުރަން سمع الله لمن حمده ކިޔުމަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. ދެން ރަސޫލާ ﷺ ރަކުޢަތް ތެދުވެވަޑައިގެންނެވުމުގައި، ޙަމްދުކުރުމަށް މިލާފު އުފަލާއިން ސުބްޙާނަކަލްލާހުގައި ކިޔުއްވިއެވެ. މިއީ މާނައީ މީހުން ދިކުރުކުރަމުން އެއްވެސް ޚަބަރެއް ނޫނެވެ.

حاشية الجمل: 1/366، أسهل المدارك: 1/213

[465] صحيح مسلم: 477

މަނާކުރެއްވި އެއްޗެއް ދީނުގެ ފަރާތުގެ ނުވެއެވެ. އަދި އެއްވެސް މަތިވެރި މީޒާނަކުއްގެ ފުރިހަމަކަން
އިބާއިލާހުގެ ޝިބައިން އުމަތިވެރިކަމުން ފައިދާއެއް ނުލިބޭނެއެވެ."

ރިވާކުރެއްވީ މުސްލިމް، އަޙްމަދު ސަޢީދުގެ އަރިހުންނެވެ. އަދި ޢަބްދު الله ބިން އަބީ
އައުފާގެ ރިވާޔަތުގައި އެވާނީ ތިރީގައިވާ މުސްލިމުގެ ރިވާޔަތެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ:

(كَانَ رسول اللَّه ﷺ إذا رفع رأسه من الركوع قال بعد ذلك... اللَّهُمَّ طَهِّرْنِي بِالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ وَالْمَاءِ الْبَارِدِ، اللَّهُمَّ طَهِّرْنِي مِنَ الذُّنُوبِ وَالْخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْوَسَخِ» [466]

މާނައީ: "الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ރުކޫޢުން ބޮލުފުޅު އުފުއްލަވައިގެން ނިންމަވާ...އެއަށްފަހު ވިދާޅުވިއެވެ: (اللَّهُمَّ طَهِّرْنِي بِالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ وَالْمَاءِ الْبَارِدِ، اللَّهُمَّ طَهِّرْنِي مِنَ الذُّنُوبِ وَالْخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْوَسَخِ) **މާނައީ:** އޭ الله އެވެ! ސްނޯއިންނާއި ގަނޑުފެންނާއި، ފިނިފެނުން މިއަޅާ ޠާހިރުކޮށްދެއްވާނދޭވެ. އޭ الله އެވެ! ކުށްތަކާއި ފާފަތަކުން މިއަޅާ ޠާހިރުކޮށްދެއްވާނދޭވެ. އެއީ ހުދު ހެދުމެއް، ހަޑިތަކުން ސާފުކުރެވޭހެން ސާފުކޮށްދޭށެވެ."

މިއީ ދުޢާތައް ތަފާތު ބައިބަޔަށް ލިބުނު ރިވާޔަތްތަކުގެ ސަބަބުން އިބާދާތުގެ ތަފާތު ބައިބަޔަށް ދުޢާކުރުމެވެ. އެހެން އިބާދާތުގައި: ޝައްކުކުރުމުގެ ބޮޑު ސަބަބަކީ ބަލިކަށިކުރުމެވެ. އަދި އިބާދާތުގައި ހަރަކާތްތެރިވުން އިތުރުވެވޭނެއެވެ. އެހެންވީ الله تعالى އަށް ދަންނަވައިން ހަރަކާތްތެރިވާ ޝަރުޢީ ރާއްޖެއަށް އިޙްސާން ބަލައިގަނުވާ ނިޔަމަތްތަކުގެ ބަދަލުގައިއެވެ. އަދި އިސްތިޣްފާރުކުރުމުން ކުށްތައް ބަދަލުގައެވެ. މިހެންވެ މާތްވެސް
އިތުރު ވަޒީފާއެވެ:

466 صحيح مسلم: 476

﴿مَّآ أَصَابَكَ مِنۡ حَسَنَةٍ فَمِنَ ٱللَّهِۖ وَمَآ أَصَابَكَ مِن سَيِّئَةٍ فَمِن نَّفۡسِكَۚ﴾ [النساء: 79]

މާނައީ: "ތިބާއަށް ލިބިއްޖެ ހެޔޮކަމަކީ، ފަހެ، الله ގެ ހަޟްރަތުން އައިކަމެކެވެ. އަދި، ތިބާއަށް ލިބިއްޖެ ނުބައިކަމަކީ، ފަހެ، ތިބާގެ އަމިއްލަ ނަފްސުގެ ފަރާތުން އައިކަމެކެވެ."

الله އަށް ޙަމްދުނުކުރާ މީހާ އެކަލާނގެއަށް ޝުކުރުވެރިވުމުގައި ނުވެއެވެ.

ރުކޫޢުން ތެދުވުމާއި އިއުތިދާލުގައި ހުރުމަކީ ދިގުކޮށްށެވެ. އެއީ ނަބިއްޔާ ނަމާދުކުރި ދިގުގެ ވަރަކަ ބައްސާވެގެންވާ ރަކުޢަތުގައިވާ ވަރަށްގިނައިރުންނެވެ. އަދި އެއީ ދުޢާކުރުމުގެ ދަރުޖެވަލެވެ. ރުކޫޢުންފަހުގައި އިއުތިދާލުގައި ހުރުން ދިގުކުރުމާއި، ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި އިށީނދެގެން އިންނުން ދިގުކުރުމަކީ ސުންނަތުގެ ތެރެއިންވާ ކަމެކެވެ. އެގޮތުން ޞަޙީޙު މުސްލިމުގައި އަނަސްގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ:

(كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا قَالَ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ قَامَ حَتَّى نَقُولَ: قَدْ أَوْهَمَ، ثُمَّ يَسْجُدُ وَيَقْعُدُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ حَتَّى نَقُولَ: قَدْ أَوْهَمَ)[467]

މާނައީ: "الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ، سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ ވިދާޅުވުމަށްފަހު، އެކަލޭގެފާނު ވަގުތު ހަނދުނެތިފައިވާކަމަށް އަހަރުމެން ޚިޔާލުކުރާވަރަށް ކޮޅަށް ހުންނެވިއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ސަޖިދަކުރައްވާ، އަދި ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި އިށީނދެވަޑައިގެން އިންނެވިއެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނު ވަގުތު ހަނދާންނެތިފައިވާކަމަށް ބުނާހިސާބަށެވެ."

ޢާއްމު މާނައަކީ: ރުކޫޢުން ތެދުވެވަޑައިގެން ސީދާވެ، އިތުރުގައި ދިގު ވަގުތުކޮޅަކަށް އެކަލޭގެފާނު ހުންނެވިއެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނު އަޅުއްވާވެސް ގެންދަވާ ރަކުޢަތް (ހަނދުމަތު

467 صحيح مسلم: 473

ނިމިގެން) ވަތްބާލައްވާ، އަދުން ދިޔަމަން އުނބުރި ވަގުތުގެޔާމަން ހިނގުމަށްޖައްސަން ދާންދެނެވެ.

އަދި ކިޔައްމަ، ދެޞަޙީޙުގައި އަލްބަރާއު ބިން ޢާޒިބުގެ އަރިހުން އައިސްފައިވެއެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ:

(رَمَقْتُ الصَّلَاةَ مَعَ مُحَمَّدٍ ﷺ فَوَجَدْتُ قِيَامَهُ فَرَكْعَتَهُ، فَاعْتِدَالَهُ بَعْدَ رُكُوعِهِ، فَسَجْدَتَهُ، فَجَلْسَتَهُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ، فَسَجْدَتَهُ، فَجَلْسَتَهُ مَا بَيْنَ التَّسْلِيمِ وَالِانْصِرَافِ، قَرِيبا من السّواء.)[468]

މާނައީ: "މުޙައްމަދު ﷺ އާއި އެކުގައި އަހުރެން ނަމާދުކުރުމުގައި ފެނުނީ ބަޔަކަށް ހިނގީއެވެ. ދެން އަހުރެންނަށް ފެނުނީ އެކަލޭގެފާނުގެ ޤިޔާމްކުރެއްވުމާއި، ރުކޫޢުކުރެއްވުމާއި، ރުކޫޢުކުރެއްވުމަށް ފަހު އިޢުތިދާލުގައި ހުންނެވުމާއި، އަދި ސަޖިދަކުރެއްވުމާއި، އަދި ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި އިށީންނެވުމާއި، އަނެއް ސަޖިދަކުރެއްވުމާއި ސަލާމްދެއްވުމާއި އުނބުރިވަޑައިގެންނެވުމާއި ދެމެދު (އައްމަރިއްޔާމާގައި) ހިނގާދިޔަގެން އިންނެވުން ހަމަހަމަވާ އެއްވަރުވެގެންވުމާއި ގާތްކަމުގައެވެ."

މިއިން ދަލީލުކުރަނީ އެކަލޭގެފާނު ދާއިމުކުރެއްވުމާއި ދިޔުކުރުކުރެއްވުމަށް ގަރާރުކަމާވާކަމެވެ.

ރުކުންތަކުގައި ހަރަކާތްތަކުގެ މައްޗަށް ފާހަގަކުރުން އިސްތިޤުރާރުވެއެވެ.

468 صحيح البخاري: 792، ومسلم: 471

ސަޖިދައަށް ތިރިވުމާއި އޭގެ ޙުކުމްތައް

ދެން އޮންނާ ސަޖިދައަށް ތިރިވާނީއެވެ. މައުމޫމުމީހާ ތިރިވާނީ އޮންނާ (އިމާމުމީހާ) އަށް ފަހުގައެވެ. އެއީ ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ބަސްފުޅުގައިވެއެވެ:

(...وَإِذَا سَجَدَ فَاسْجُدُوا، وَلَا تَسْجُدُوا حَتَّى يَسْجُدَ...)[469]

މާނައީ: "...އިމާމުމީހާ ސަޖިދަކޮށްފިނަމަ ތިޔަ ބޭފުޅުންވެސް ސަޖިދަކުރާށެވެ. އަދި އިމާމު ސަޖިދަކޮށްފުމަށް ދާންދެން ތިޔަބޭފުޅުން ސަޖިދަނުކުރާށެވެ..."

ނަމާދުކުރާ މީހާ ސަޖިދައަށް ތިރިވާއިރު އިސްކުރާނީ އޭނާގެ ދެއަތް ނުވަތަ ދެކަކޫހެއްޔެވެ؟

މި މައްސަލައިގައި އުލަމާއުން ދެބަސްވެފައިވެއެވެ. ފުރަތަމަ ބަސް ހުރީ ބިމަށް ދެކަކޫ ބޭއްވުމަށް އިސްކުރުމަށެވެ. މި ބަހަކީ އިމާމު އަބޫ ޙަނީފާ، އިމާމު ޝާފިޢީ، އިމާމު އަޙްމަދު ފަދަ ބޭފުޅުންގެ ބަހެވެ. އެބޭފުޅުންގެ ދަލީލަކީ ވާއިލު ބިން ޙުޖުރު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެވެ:

«رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ إِذَا سَجَدَ وَضَعَ رُكْبَتَيْهِ قَبْلَ يَدَيْهِ، وَإِذَا نَهَضَ رَفَعَ يَدَيْهِ قَبْلَ رُكْبَتَيْهِ.»[470]

469 مسند أحمد: 8502، وأبو داود: 603

470 سنن أبي داود: 838، والترمذي: 268، والنسائي: 1089، وابن ماجه: 882

މާނައީ: "الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ސަޖިދަކުރައްވައިރު އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތްޕުޅުގެ ކުރިން ދެކަކޫފުޅު ޖެއްސަވާތަން، އަދި ތެދުވެވަޑައިގަންނަވައިރު ދެކަކޫފުޅުގެ ކުރިން ދެއަތްޕުޅު ނަންގަވާތަން އަޅުގަނޑު ފެނުނީމެވެ."

ރިވާކުރެއްވީ އަބޫ ދާވޫދާއި، އައްތިރްމިޒީއާއި، އައްނަސާއީއާއި، އިބްނު މާޖާއެވެ.

އައްދާރަޤުޠްނީ ވިދާޅުވިއެވެ:

(تفَرَّدَ بِهِ يَزِيدُ، عَنْ شَرِيكٍ، وَلَمْ يُحَدِّثْ بِهِ عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ غَيْرُ شَرِيكٍ، وَشَرِيكٌ لَيْسَ بِالْقَوِيِّ فِيمَا يَتفَرَّدُ بِهِ)[471]

މާނައީ: "އެރިވާޔަތް ގެނައުމުގައި ޔަޒީދުވަނީ ޝަރީކުގެ އަރިހުން ރިވާކުރުމުގައި އެކަހެރިވެފައެވެ. އަދި ޝަރީކު ފިޔަވައި އެހެން މީހަކު އާޞިމު ބިން ކުލައިބުގެ އަރިހުން އެހަދީޘް ރިވާނުކުރެއެވެ. އަދި ޝަރީކަކީ އެކަހެރިވާތަން ރިވާކުރާ ރިވާޔަތްތަކުގައި ވަރުގަދަ ބަޔަކު ނޫނެވެ."

ބައިހަޤީއާއި އެހެނިހެން ބޭކަލުންވެސް އެސަބަބަށްޓަކައި އެރިވާޔަތް މަޢުލޫލު ކަމަށް ވިދާޅުވިއެވެ.[472]

ޢުމަރުގެފާނުގެ އަރިހުން ޞައްޙަ ސަނަދަކުން އެކަލޭގެފާނުގެ ޢަމަލުފުޅުން އެފަދައިން އައިސްފައިވެއެވެ. އެއީ އައްޠަޙާވީ 'ޝަރުޙު މަޢާނީ' ގައި، ޢުމަރު ބިން ޚައްޠާބު ޒިޔާދުގެ އަރިހުން ނަގުލުކުރި ފަދައިންނެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ: އަޅުގަނޑުގެ ބައްޕަ އަޅުގަނޑުމެންނަށް ކިޔާދިނީއެވެ: އަޅުގަނޑުމެންނަށް އަލްޤަމާއާއި އަލްއަސްވަދު ކިޔާދިނީއެވެ: އަޅުގަނޑުމެން އިބްރާހީމް، ޢަބްދު الله

---

471 سنن الدار قطني: 1307

472 السنن الكبرى للبيهقي: 2630

(އިބްނު މަސްޢޫދު)ގެ އަޞްޙާބުންކަމުގައިވާ: އަލްޤަމާއި އަލްއަސްވަދުގެ އަރިހުން ރިވާދެއްވިއެވެ: އެދެބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ:

«حَفِظْنَا عَنْ عُمَرَ فِي صَلَاتِهِ أَنَّهُ خَرَّ بَعْدَ رُكُوعِهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ كَمَا يَخِرُّ الْبَعِيرُ وَوَضَعَ رُكْبَتَيْهِ قَبْلَ يَدَيْهِ»[473]

މާނައީ: "ޢުމަރުގެފާނު ނަމާދުގައި ރުކޫޢުވުމަށްފަހު ދާން (ސަޖިދައަށް) ވިރެފުވަޑައިގަންނަވާއިރު ވިރެފުވަޑައިގަންނަވަނީ ދެކަކޫޅުގެ މައްޗަށްކަމަށް ހަމަކޮށެވެ އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުން ދަސްކޮށްފީމެވެ. އެއީ ޖަމަލު ވިރެފުވާފަދައިންނެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތްޕުޅުގެ ކުރިން ދެކަކޫޅު ޖެއްސެވިއެވެ."

އަދި އަބޫ ހުރައިރާގެ ރަޟިޔާ، އެރިވާޔަތުގައި މުޙައްމަދު ބިން ޢަބްދި ﷲ ބިން ޙަސަން، އަބުއްޒިނާދުގެ އަރިހުން، އަލްއަޢުރަޖުގެ އަރިހުން، އަބޫ ހުރައިރާގެ އަރިހުން މަރްފޫޢުކޮށް ރިވާކުރުމުގައިވެސް އެކަށައިގެންވެއެވެ:

«إِذَا سَجَدَ أَحَدُكُمْ فَلَا يَبْرُكْ كَمَا يَبْرُكُ الْبَعِيرُ، وَلْيَضَعْ يَدَيْهِ قَبْلَ رُكْبَتَيْهِ»[474]

މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ސަޖިދަކުރާނަމަ، ޖަމަލު ބަނޑުޖަހާގޮތަށް ބަނޑުނުޖަހާށެވެ. އަތްދެކޮޅު ކަކޫދެކޮޅަށް ކުރިން ބިމުގައި ޖައްސާށެވެ."

ހުރި އިމާމުން: ބުޚާރީއާއި، އައްޠަޙާވީއާއި، އެހެނިހެން އެތަކެއް ބޭކަލުންވެސްވަނީ އެރިވާޔަތަކީ ޞައްޙަ ރިވާޔަތެއް ނޫންކަމަށް ބަޔާންކޮށްފައެވެ

[473] شرح معاني الآثار: 1528

[474] مسند الدارمي: 1360، سنن أبي داود: 840

ޟަޢީފުކަމަށްވާގޮތަށެވެ. އެބަޔާންތަކީ ހުރި އެކަށައަޅާ ރިވާޔަތްތަކުގައިވެސް އެބަޔަކުން ޟަޢީފުކަމުގައިވެއެވެ.[475]

އެހެންނަމަވެސް ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރު ބިން ޚައްޠާބުގެ އަރިހުން ޘާބިތުވެއެވެ. ބުޚާރީ މުޢައްލަޤުކޮށް، އަދި ޢުބައިދުﷲ ބިން ޢުމަރުގެ އަރިހުން، ނާފިޢުގެ އަރިހުން، އިބްނު ޢުމަރުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ:

(كَانَ ابْنُ عُمَرَ يَضَعُ يَدَيْهِ قَبْلَ رُكْبَتَيْهِ.)[476]

މާނައީ: "އިބްނު ޢުމަރު، އެކަލޭގެފާނުގެ ދެކަކޫޅުގެ ކުރިން ދެއަތްބިމު ބައްސަވައެވެ."

މިމައްސަލާގައި ޢިލްމުވެރިންގެ ވާހަކަތައް ތަފާތުވެގެންވެއެވެ. އެންމެ ރައްކާތެރީ އެކަމުގައި އިޚްތިލާފު ނެތިގެންވުމެވެ. އިންސާނާއަށް އެންމެ ފަސޭހަވާ، އަދި އެންމެ ފަސޭހަގޮތަކަށެވެ. އެހެނީ މިސްކީނުންގެ ބޮޑުގައި ހަރިގަނޑު ބޮޑުކޮށި ވިހެއްވެއެވެ. އަދި ހަރިގަނޑު ލެއި ވިހެއްވެއެވެ. އެއީ ކަސްމީރުގައިތަށް އެއްވެސް އެއްޗެއް ބަލައިގަނެގެން ނުވާނީއެވެ.

475 التاريخ الكبير: 1/139، سنن الترمذي: 269، السنن الكبرى للبيهقي: 2635،

476 صحيح البخاري: 1/159، علل الدارقطني: 2912

ސަޤާފީގައި މަޢުރޫފުވެސްވާ ކަންކަން

ސަމާދުކުރާ މީހާ، އާންމު ހުދުން (كفت) ބޭނުކުރުން މަޢުރޫފުވެސްވެއެވެ. ބޭނުކުރުމަކީ ޖަމަޢަކޮށް އެއްކުރުމެވެ. އެއީ الله تعالى ވަޙީކުރެއްވިފަދައިންނެވެ:

﴿أَلَمْ نَجْعَلِ ٱلْأَرْضَ كِفَاتًا﴾ [المرسلات: 25]

މާނައީ: "ބިމަކީ ޖަމަޢުވާ އެއްތަންވެވޭތާ ތަނެއްކަމުގައި ތިމަންއިލާހު ނުލައްވަންހެއްދެވީތޯ؟"

އެބަހީ: ތިމަންއިލާހު އެބިން ޖަމަޢަށްކުރެއްވިންހެއްޔެވެ.

ހުދުން ބޭނުކުރުމާއި، އިސްތިރިގަނޑު އެއްސުވުމާއި، އުނަގަނޑުގައި ދުރަތުއްޖެހުމާއި، (ސަތިދާރުގައި) ދުއަތުދަނޑު ފަތާރުމާއި، ކުއްތާ އިރިންނަގެތަން (ދުފިނިދުރިބަ މަތިގައި އިރިންދު، ދުކަނިމަތި ބިންމަތީ ބާއްވައިގެން) އިނުން، ފަރާތުފާރަތަން އުނބުރުމާއި، ހާލުކުއްތުވުން، އެބަހީ: ސަތިދަރުކުރުން އަވަސްއަރުވާލުން، މިހެރާ ކަމަކީ ނަހީވެގެންވާ ކަންކަމެވެ.

ސަޖިދަކުރުމުގެ ސިފަ

ހަތް ގުނަވަނުގެ މައްޗަށް ސަޖިދަކުރުމުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. އެއީ ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ބަސްފުޅަށްޓަކައިއެވެ:

«أُمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْظُمٍ، عَلَى الْجَبْهَةِ وَأَشَارَ بِيَدِهِ عَلَى أَنْفِهِ وَالْيَدَيْنِ، وَالرُّكْبَتَيْنِ، وَأَطْرَافِ الْقَدَمَيْنِ»[477]

މާނައީ: "ހަތް ގުނަވަނުގެ މަތީގައި ސަޖިދަކުރުމަށް ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އަމުރުކުރެވިގެންވެއެވެ. ނިތްކުރި -ދެން އެކަލޭގެފާނުގެ އަތްފުޅުން ނާފަށް އިޝާރާތްކުރެއްވިއެވެ- ދެއަތަށް، ދެކަކުލަށް، ދެފައިތިލަގެ ކޮޅުތަކަށެވެ."

އެކަލޭގެފާނު ނާފަށް އިޝާރާތްކުރެއްވިއެވެ. އެއީ ނިތްކުރިއާއި ނާފަށްވެސް އެއްގުނަވަނެއްގެ ހުކުމުގެ ގޮތުން އިޝާރާތްކުރެއްވުމަކަށެވެ. އަދި އެދުގުނަވަން ބިމުގައި ޖެއްސުން ވާޖިބުވެގެންވާކަމަށް އަންގައިދިނުމަކަށެވެ. ހަމައެކަނި ނާފުން ޖެއްސައިގެން ނުފުދޭނެކަމަށް ސަޙާބީން އިޖްމާޢުވެގެންވާކަމަށް އިބްނުލް މުންޒިރު ގެންނަވާފައެވެ. ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވަނީ ނިތްކުރި އެކަނި ޖެއްސައިގެން ފުދޭނެކަމަށެވެ. އެކަމަކު އެންމެ ރަނގަޅު ރައުޔަކީ ދެގުނަވަނުވެސް ޖެއްސުމެވެ.

ސަޖިދާގައި އޮންނައިރު ދެއަތްތިލަ ބާއްވާނީ ދެކަންފަތާ ދިމާވާގޮތަށް، ނުވަތަ ދެކަނދުރާގެ ތޮށި ކައިރީގައެވެ. އަދި ދެއަތުގެ ވިއްލުތައް ގުޅުވާލާށެވެ. އެކަމާގެ ވަރަށްގިނަ ޙަދީޘުތަކުން ހިދާޔަތްވެގެންވެއެވެ. އެއީ اللّٰه ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަމަލުން

477 صحيح البخاري: 812، ومسلم: 490

އެކަން ސާބިތުވެގެންވާނީއެވެ. އެއީ ސަބަބުގައި، އަބްދު الله ބިން މާލިކު ބުޙައިނާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތުގައިވެއެވެ:

(أنَّ النَّبِيَّ ﷺ «كَانَ إِذَا صَلَّى فَرَّجَ بَيْنَ يَدَيْهِ حَتَّى يَبْدُوَ بَيَاضُ إِبْطَيْهِ»)[478]

މާނައީ: "ނަބިއްޔާ ﷺ ނަމާދުކުރައްވާއިރު، (ސަޖިދަކުރުމުގައި) އުނަގަނޑުގެ ދެއަތް ދުރުކޮށްލައްވައެވެ. އުނަގަނޑުގެ ކަކުލުގެ ހުދުކަން ފެންނަން ދެނެވެ."

އަދި ސަޖިދަކުރުމުގައި އެންގެ ބަނޑު ދެފައިތިލައިން ދުރުކުރެވެންވާނެއެވެ.

އަދި އެންގެ ދެއަތް އިނގިލިތައް ކިބުލައަށް ފުރައްސާރަކޮށް ބާއްވާށެވެ. އަދި އެންގެ ދެފައިގެ އިނގިލިތައް ކިބުލައަށް ހުއްޓުވާށެވެ. އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ

(كان النبيُّ ﷺ إذا رَكَعَ بَسَطَ ظَهرَه، وإذا سَجَدَ وجَّهَ أصابِعَه قِبَلَ القِبلَةِ فتفاجَّ.)[479]

މާނައީ: "ނަބިއްޔާ ﷺ ރުކޫޢުކުރައްވާއިރު ދެއަތުގެ ބުރަކަށިފުޅު ފަޅައިކުރައްވައެވެ. އަދި ސަޖިދަކުރައްވާއިރު ދެއަތުގެ އިނގިލިތަށް ކިބުލައަށް ކުރިމަތިލައްވާ، އަދި ދެފައިން ދުރުކުރައްވައެވެ."

މިއީ ސަޙީޙް ރިވާޔަތެކެވެ.

478 صحيح البخاري: 390، ومسلم: 495

479 السنن الكبرى للبيهقي: 2737

އިބްނު އަބީ ޝައިބާގެ މުޞައްނަފުގައި، ނާފިޢުގެ އަރިހުން ރިވާވެއްޖެއެވެ. އިބްނު ޢުމަރު ވިދާޅުވާކަމުގައިވެއެވެ:

«إِذَا سَجَدَ أَحَدُكُمْ فَلْيَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ بِيَدَيْهِ، فَإِنَّهُمَا يَسْجُدَانِ مَعَ الْوَجْهِ»[480]

މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ސަޖިދަކުރާނަމަ، ފަހެ އޭނާގެ ދެއަތްތިލަ ޤިބްލައާ ކުރިމަތިލާހުރިކަމެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން މޫނާއި އެކުގައި އެދެއަތްތިލަ ސަޖިދަކުރަނީއެވެ."

އަލްޙަސަނުއާއި މުޙައްމަދު ބިން ސީރީންގެ އަރިހުންވެސް މިފަދައިން ރާވިވެގެންވެއެވެ.[481]

މުޞައްނަފު އިބްނު އަބީ ޝައިބާގައި، ޢުބައިދު الله ބިން ޢުމަރުގެ އަރިހުން، އަބްދުއްރަޙްމާނު ބްނު ޔާސިދުގެ އަރިހުން، ޙަކީމް ބިން ޖާބިރުގެ އަރިހުން ރިވާވެއްޖެއެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ:

«مِنَ السُّنَّةِ فِي الصَّلَاةِ أَنْ يَبْسِطَ كَفَّيْهِ وَيَضُمَّ أَصَابِعَهُ وَيُوَجِّهَهُمَا مَعَ وَجْهِهِ إِلَى الْقِبْلَةِ»[482]

މާނައީ: "ނަމާދުގައި ސުންނަތްތަކުގެ ތެރޭގައި: ދެއަތްތިލަ ހުޅުވާލާ އަދި އިނގިލިތައް ކައިރިކޮށް ތަތްކޮށްލައި ބަހައްޓާ، އަދި އެދެއަތް އޭނާގެ މޫނާއި އެކުގައި ޤިބްލައާ ކުރިމަތިކުރުމެވެ."

---

480 مصنف ابن أبي شيبة: 2713

481 مصنف ابن أبي شيبة: 2714

482 مصنف ابن أبي شيبة: 2716

ސަޖިދާގެ ދަނޑިވަޅަކީ ދުޢާކުރުމުގެ އެންމެ މަތިވެރި ވަގުތެވެ.

އަދި ސަޖިދާގައި (سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى) ކިޔުމުގައި -ތާޒުވާގޮތުގައި- ގެޔާ މުނާސަބަބަކީ: އެހެނީ އޭނާ ދެރަ ނިކަމެތިވެ، ބިމާއި ކައިރިވެގެންވާ ހާލަތެއްގައި، ދެން الله تعالىٰ މަތިވެ އުރުގައި ވޯދިގެންވާކަން ބަޔާންކުރުން މުނާސަބުވެއެވެ.

ރުކޫޢުގެ ޛިކުރުތަކާއި އެކުގައި ސަޖިދައިގެ ޛިކުރުތައް ބަޔާންކުރުން އިސްވެ ހިނގައްޖެއެވެ. އެހެންކަމުން މިތަނުގައި އަނބުރާ އެޛިކުރުތައް ގެނައުމުގެ ބޭނުމެއްނެތެވެ.

ތިލާވަތުގެ ސަޖިދާގައި ދިކުރުކޮށް ދުޢާކުރުން

ތިލާވަތުގެ ސަޖިދާގައި ވަކި ދިކުރެއް އަދި ދުޢާއެއް ކިޔުމަށް ޘާބިތުވެގެން ނުވެއެވެ. ދެންފަހެ އެކަމުގައި އައިސްފައިވާ ދިކުރުކަމުގައިވާ: «سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ...»[483] ފަދަ މިދިކުރު ސައްޙަވެގެން ނުވެއެވެ. އެހެނީ އެޙަދީޘްގެ ސަނަދުވަނީ މުދުރާސިޖެގެންނެވެ. ދާރަޤުޠްނީއާއި އެހެންމީހުން އެކަމުގެ ސަނަދުން އިރިވާޔަތް ޟަޢީފުކުރެއްވިއެވެ.[484]

އާދައިގެ ސަޖިދަތަކުގައި ތަސްބީޙަށް ކިޔާފަދައިން އެސަޖިދާގައިވެސް ތަސްބީޙަށް ކިޔާނީއެވެ. މިފަދައިން އިމާމް އަޙްމަދު ވިދާޅުވިއެވެ.[485]

އާންމުގެ ސަޖިދަ، ތަސްބީޙާއި އެއްފަދަ މިންވަރަކަށް ގަބޫލުކުރަންވާނެއެވެ. ދުޢާކުރުން ގިނަކުރަންވާނެއެވެ. ނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ:

(أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ فَأَكْثِرُوا فيه من الدُّعَاءَ.)[486]

(فَقَمِنٌ أَنْ يُسْتَجَابَ لَكُمْ.)[487]

މާނައީ: "އަޅާ އޭނާގެ ވެރި ރައްބާއި އެންމެ ގާތްވެގެންވާ ވަގުތަކީ ސަޖިދާގައި އޭނާ ވަނިކޮށެވެ. ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން އެތަނުގައި ދުޢާކުރުން ގިނަކުރާށެވެ." "ފަހެ ތިޔަބައިމީހުންނަށް އިޖާބަދެއްވުމަށް ކައިރިވެ ހައްގުވެގެންވެއެވެ."

ސަޖިދާގައި ދުވަހު ކިޔައިދެއްވި ޖުމްލަތަކުގައި ބުނެލެވޭ ދަންނަވައި، އެކަމުގައި ބަޔަކު ބައެއް ހަމަޖެހުން އަހަރެމެންނަށް އިސްވެގެންނުވެއެވެ. ދެން އެއާއި، އެކަތަކީމެނެވެ ބަޔަކުގައި،

---

[483] سنن أبي داود: 1414، والترمذي: 580، والنسائي: 1129

[484] صحيح ابن خزيمة: 563، علل الدارقطني: 395/14

[485] مسائل الكوسج: 559/2

[486] صحيح مسلم: 482

[487] صحيح مسلم: 479

އަދި އެހެނިހެން ބާވަތްތަކުން، އުއްމާގެ އަރިހުން ޢާއިޝާގެ އަރިހުން ނަޤުލުކުރެވިއެވެ. ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ ސަޖިދަކުރުން ސިފަކުރައްވާ އުމަމަނާ ނިވާކުރައްވާ ބަލާކުރެއްވިގައި ވިދާޅުވިއެވެ:

(...وَجَدْتُهُ سَاجِدًا رَاصًّا عَقِبَيْهِ مُسْتَقْبِلًا بِأَطْرَافِ أَصَابِعِهِ الْقِبْلَةَ...)[488]

މާނައީ: "...އަހުރެންނަށް އެކަލޭގެފާނު ފެނުނީ ސަޖިދާގައި ދެފައިތިލަފަތް ކައިރިކޮށް ޖައްސަވައިގެން، އިނގިލިތަކުގެ ކޮޅުތައް ޤިބުލައަށް ދިމާކުރައްވައިގެން އޮންނަވަނިކޮށެވެ..."

މިހަދީޘުގެ ސައްޙަކަމާއިމެދު ކަލާމްވެއެވެ. މިހަދީޘުގެ އަސްލުވަނީ ސަޙީޙުގައެވެ. އެކަމަކު އެއީ 'ފުނަނަބު ޖެއްސުމުގެ' އިޖުމާލީ ބަޔާނެއް ނުވާއެވެ.[489]

ޢާއިޝާ رضي الله عنها ގެ ހަދީޘްގައިވަނީ: ރޭތަކުގެ ތެރެއިން ރޭއެއްގައި އަހަރެންނަށް އެކަލޭގެފާނު ގެއްލިގެން ހޯދީމެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ:

(...فَالْتَمَسْتُهُ، فَمست يَدِي قَدَمَيْهِ...) [490]

މާނައީ: "ދެން ތިމަން އެކަލޭގެފާނު ހޯދަނިކޮށް، ތިމަންގެ އަތްޖެހުނީ އެކަލޭގެފާނުގެ ފުވައިމިފުޅުގައެވެ."

އެކަމަނާގެ ބަސްފުޅުގައިވާ: 'ތިމަންގެ އަތް އެކަލޭގެފާނުގެ ފުވައިމިފުޅުގައި ބީހުނެވެ.' މިބަސްފުޅުން ދުވައިންފުޅު ޖައްސަވާ މަތްކަރައްވާ ތަފްޞީލުން ވާޖިބެއް ނުކުރެއެވެ. ފަހަރެއްގައި

---

488 صحيح ابن خزيمة: 654، شرح مشكل الآثار: 111، صحيح ابن حبان: 6614

489 صحيح مسلم: 486

490 صحيح مسلم: 486

ސަހީޙު އިބްނު ޚުޒައިމާގައިވާ (އިމްރާފުލްއިވާ އިޚްތިޔާރު) ބާބެއް ހާވިނަން ފަހުމުގި ގޮތެއްކަމުގައި ވެގެންދެއެވެ. ދެން އަބޫޙުމައިދުގެ ޤަވުލުގެ މައްޗަށް އެއިވާރަތް ރިވާކުރެއްވިއެވެ.

އެއާއިއެކު މިފަދަ ގޮތްތަކުން ދެފައިތިލަ ޖައްސާ ތަޝައްހުދުން ސުންނަތްތެރިކަމާކަން ކަނޑައެޅިގެން ނުބުނެވޭނެއެވެ. އެއީ ސަލަފުންގެ ދެބަސްވެވަޑައިގެންފައިވާ ކަމެކެވެ: އޭގެ ތަފްޞީލުގައި:

ފުރަތަމައީ: ފަހަރެއްގައި އެކަމަނާ ބަސްފުޅު ވިދާޅުވުމުގައި ފަސްޓަކަށްޖެހިވިއެވެ. އެބަޔީ: އެކަމަނާ އެއްފަހަރިދެ ފުރާގައި އަނގަޔާ ބޭއްސެވުނެވެ. ދެން އަހަރެ ފަހަރުދެމުންދިޔަ ރަސްދަރެ ކައިރިގައި ޖެހިގެންނެވެ. މިއީ އެއްބަސްވުމާ ކަމުކަވެ.

ދެވަނައީ: ނަމާދުކުރާ މީހާގެ ދެފައިތިލަ ޖައްސައިގެން ތަޝައްހުދުން ނިމިނަމަވެސް ހަމަ ލިބޭގެ އެއް އަޅު ދެފައިތިލަގައި ޖެހިގެންނެވެ. އެއީ ކައިރި ކައިރިގައި ދެފައިތިލަ ޖަހައިގެންނެވެ. އެގޮތުން ލިބޭގެ އަޅުދަށުގައި ބޭތިވަޑައިގެން ކަނޑަލި ފަޅުދަށުގައި ޖެހިގެވެ، އަދި ލިބޭގެ އަޅުދަށުގޭގެ ނިމުނުކަމާ ޑޯގެ ފޮޅުދަށުގައި ޖެހިގެންނެވެ. ދެން ހަމަ ބަދުގެ ގޮތުން 'އަހަރުމެންގެ އަޅު ޑޯގެ ދެފައިތިލަގައި ބީހުނެވެ.' ބުނުން ހަމަ އެޔާޅުގައި ހުރިއެވެ.

އެންމެ ފަހުގެ ތަޝައްހުދުގައި: މިކަމުގައި ސުންނަތްތަކެއްވާ ޑޯގެ ދެފައިތިލަ ހަމަ ޖާދުކަށް އޮންނަވަރުން ބޭއްވުމެވެ. ދުރުކުރުން ފަސްޓުދުކުރުމުގައި، އަދި ކައިރިޔަށް ޖެހިސަނުވެސް ފަސްޓުދުކުރުމު ނިޔެއެވެ.

ސަޖިދާގައި ދެފައިތިލަ ބަހައްޓަންޖެހޭނީ ވިއްދާ ކޮޅަށް ޖެހޭގޮތަށެވެ. އަދި ޑޯގެ ދެފައިތިލަގެ އިނގިލިތަކުން ޤިބުލަޔަށް އިސްތިޤްބާލުކުރާ ގޮތަށްވެ. އެއީ ސަޙީޙުގައިވާ އަބޫ ޙުމައިދުގެ ރިވާޔަތުގައިވާ ފަދައިންނެވެ.[491]

491 صحيح البخاري: 828

ސަޖިދާގައި އޮންނައިރު އޭނާގެ ދެފައިތިލަ ނުވަތަ އެއްފައިތިލަ ވިޔަސް މައްޗަށް އުފުލުން ހުއްދަވެގެން ނުވެއެވެ. އެހެނީ ހަމަ ގުނަވަނުގެ މައްޗަށް ސަޖިދަކުރުމަށް އޭނާއަންވަނީ އަމުރުކުރެވިގެންނެވެ.

ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި އިށީނުމާއި، އިސްތިރާޙަތުގެ އިށީނުމާއި އޭގެ ޙުކުމްތައް

ދެން އޭނާ ސަޖިދައިން ތެދުވާނީއެވެ. އެކަމަކު އިސްތިރާޙަ ފަދައިން އޭނާގެ ދެފައިމަ ނުއުޅުއްޖާރުއްޓެވެ.

މިއީ ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި އިށީނުމެވެ. އެތަނުގައި އިށުން ސުންނަތްތަކުގެތެރޭ އިފްތިރާޝްކޮށް އިށީނުމެވެ. އެއީ ކަނާތްފައިމައިތި ކޮޅަށްޓަކާ ބިމުގައި ވިއްދާ، އެފައިގެ އިނގިލިތަކުން ޤިބުލައަށް ކުރިމަތިކުރުމެވެ. އަދި ވާތްފައި ބިމުގައި ދިގާ ފަތުރާ، އެފައިމަތީގައި އިށީނުމެވެ. މިއީ ޖަލްސަތުލް އިފްތިރާޝުގެ ގޮތުގައެވެ. މާލިކީންގެ ބައެއް ފިޤުހުވެރިންނާ ޚިލާފަށެވެ. އަބޫޙުމައިދު ވިދާޅުވި ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައިވެސް ތަވައްރުކުން އިށީނުމެވެ.

އެއީ ނަސާއީ، ޢަބްދު الله ބިން ޢަބްދި الله ބިން ޢުމަރުގެ ރިވާޔަތުން، އެކަކާގެ ފާނުގެ ބައްޕާފުޅުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެއް ނަގާލައްވާފައިވެއެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ:

«مِنْ سُنَّةِ الصَّلَاةِ أَنْ تَنْصِبَ الْقَدَمَ الْيُمْنَى، وَاسْتِقْبَالُهُ بِأَصَابِعِهَا الْقِبْلَةَ، وَالْجُلُوسُ عَلَى الْيُسْرَى»[492]

މާނައީ: "ނަމާދުގެ ސުންނަތްތަކުގެ ތެރެއިން: ކަނާތްފައިމައިތި ކޮޅަށްޓަކާ، އެފައިގެ އިނގިލިތަކުން ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިކުރުން، ވާތްފައި މައްޗަށް އިށީނުމެވެ."

މިއީ ޞަޙީޙް ރިވާޔަތެކެވެ.

ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި 'އިޤްޢާއު' ކޮށް އިށީނުމުގައިވެސް މައްސަލައެއް ނެތެވެ.

އިޤްޢާއުއަކީ: ދެފައިމައިތި ބިމުގައި ވިއްދާ ކޮޅަށްޓަކާ، ދެފައިގެ ފުންނާބުގެ މަތީގައި އިށީނުމެވެ.

[492] سنن النسائي: 1158

އިޤުޢާއުއަކީވެސް ސުންނަތެކެވެ. އިމާމް މުސްލިމްގެ ޞަޙީޙުގައި، ޠާވޫސްގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ: ޢަބްދު ﷲ ބިން ޢައްބާސްގެ އަރިހުން އިޤުޢާއުއާމެދު ސުވާލުކުރުމުން ވިދާޅުވިއެވެ: 'ސުންނަތަކީ އެއީއެވެ.'[493] އަދި އިމާމް އަޙްމަދުވަނީ ޞަޙާބީންގެ ތެރެއިންވާ ހަތަރު ޢަބްދު ﷲ އަށްވެސް އެކަން ނިސްބަތްކުރައްވާފައެވެ. އެއީ: ޢަބްދު ﷲ ބިން ޢައްބާސް، ޢަބްދު ﷲ ބިން ޢުމަރު، ޢަބްދު ﷲ ބިން ޒުބައިރު، ޢަބްދު ﷲ ބިން ޢަމްރުއެވެ.[494]

ނަބިއްޔާ ﷺ ނަހީކުރެއްވި އިޤުޢާއުކޮށް އިށީނުމަކީ އަދި މިއެއްނޫނެވެ. އެކަމާގުޅޭގޮތުން ނަހީކުރެއްވީ ކުއްތާ އިޤުޢާއުކުރާ ގޮތަށް އިޤުޢާއުކޮށް އިށީނުމެވެ.[495] އެއީ މީހާގެ ދެފައިތިލަބަ މަތީގައި، ދެފައިގެ ދަށުބަށްގަނޑު ކޮޅަށްޖަހައިގެން އިށީނދެގެން އިށީނުމެވެ. ކުއްތާއާއި މިސާލުޖަހާފައިވަނީ އިސްނަގޭނެތެވެ. ނައްސިނަން، އަދި ހަމައެ އިމާމުންގެ އިއްތިފާޤުން ދަށްކުރައްވާފައިވާނެއެވެ.

ބައެއް ޢާލިމުން ވިދާޅުވެއެވެ: (ނަހީކުރެވިގެންވާ) އިޤުޢާއުގެ މާނައަކީ: ކުއްތާގެ ކައްސާލައި ވާތްފަރާތުގައި ދެފައިތިލަ ބަތޮޅުކޮށް، ނުވަތަ ދެފައިތިލަ ވިއްދާ ކޮޅަށްޖަހާ، ދެން ދެފައިތިލަވަހައިގެ ދެމެދު ބިންމަތީގައި އަނގޮތީ ދެފައިނުދިޔަބަ މަތީގައި އިރީނދެގެން އިށީނުމެވެ. މިއީސް ވަރުގަދަ ބުނުމެކެވެ.

ބައެއް އިލްމުވެރިން ދުޢާކުރުމާ ގައިދާއެއް މިހާރުގައިވެއެވެ: އެއީ: އެއްފަހަރު އެއްކަލަ ކޮޅަށް ތިރިފުދެން އިރީނދެގެން އިނުން ޖަހާމަތީގައި އިސްކޮޅު ކުރުވެގެންނެވެ.

---

493 صحيح مسلم: 536

494 طبقات الحنابلة: 348/1

495 سنن ابن ماجه: 895

ކުއްލި އިޖުތިހާދުކޮށްގެން އިންނަހިނދު ދެންވީއެވެ. އިބްނު ޢަބްދިލް ބައްރުގެ 'އަލްއިސްތިޒްކާރު' ގައި، މިމައްސަލައާއިމެދުގައި ވާހަކަދައްކަވަމުން އެފަދައިން ވިދާޅުވެއެވެ.[496]

ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި އިށީނުމުގައި ހަމަޖެހި ހިމޭންވުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. ޝަރާޢަތް އިނގިރީން އިޝާރާތްކުރުމުގެ އެތަނުގައި ނުވެއެވެ. ނަބިއްޔާ ﷺ އެފަދައިން ހަމަޖެހުން ނުކުރައްވައެވެ. އަދި ސަޙާބީންގެ ތެރެއިން ބޭކަލުންގެވެސް އެފަދައިން ނަހަމަވެއެވެ. އެކަމަކު ފަހުން އަދި ބަޔަކު ފިޤުހުވެރިން އެކަން ޝަރުޢުވެގެންވާކަމަށް ބުނެއެވެ. އެއީ ނަބިއްޔާ ﷺ އިރުޝާދުގެން އިންސާފުވެރިވި އިޝާރާތްކުރައްވާފައިވާކަމަށް ރިވާވަމުން ތަޞްދީޤްކުރައްވައިގެންނެވެ. އެންމެ ޞައްޙަކަންބޮޑުތަކީ: އެކަން ޝަރުޢުވެގެން ނުވުމެވެ. އެހެނީ އިރުޝާދުގެން އިތުރު މުޅިމަޤާމު ބެނުވިއްޖެނަމަ އޭގެ މުޙާދަރާ އަމުރުކުރާވީގައި އިންނުމެވެ.

އަދި ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި އޭނާ އިހުނދުގެން އިރުނަ ހަރަދުގައި، އޭނާގެ ދުޢާއެއްގެ ދެފަހަރަށްގެސޫރުގެ މަތީގައި ހުދުވަޤައި ބާއްވާނެއެވެ. އަދި ދެކަށް މަތީގައި ބާއްވާންވާނެ ބަޔާންކުރެއެވެ. އަދި އޭނާ ކިޔާނެއެވެ: "رَبِّ اغْفِرْ لِي" (އަހުރެގެ ފާފަ ފުއްސަވާދޭވެ! އަހަރެން ފާފަފުއްސަވާދީފާނދޭވެ.) الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ ސުންނަތުން އެފަދައިން ޘާބިތުވެގެންވެއެވެ. އޭގެ ސުންނަތް ޒިކުރުކުރުމުގައި ދުވަހުގެ ސުންނަތުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ.[497]

ދެންފަހެ އެއަށްވުރެ އިތުރުކޮށް اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي، وَارْحَمْنِي، وَعَافِنِي، وَاهْدِنِي، وَارْزُقْنِي. (އޭ الله އެވެ! އަހަރެން ފާފަފުއްސަވާ، އަދި އަހަރެން ރަޙްމަތްލައްވާ، އަހަރެން ޢާފިޔަތްދެއްވާ، ހިދާޔަތްދެއްވާ، އަދި އަހަރެން ރިޒުޤުދެއްވާނދޭވެ.) މި ދުޢާކިޔުމަކީ ސުންނަތެވެ. ސުންނަތުގައި،

---

[496] الاستذكار: 482/1

[497] سنن أبي داود: 874، والنسائي: 1145، وابن ماجه: 897

ކާމިލު އަބުލް ޢަލާގެ އަރިހުން، ޙަބީބު ބިން އަބީ ޘާބިތުގެ އަރިހުން، ސަޢީދު ބިން ޖުބައިރުގެ އަރިހުން، ޢަބްދު الله ބިން ޢައްބާސްގެ އަރިހުން އެތަދައިން އައިސްފައިވެއެވެ.[498]

ކާމިލުވަނީ މިޙަދީޘްގައި އެކަހެރިވެފައެވެ. އަދި އެބޭފުޅާ އެކަހެރިވާކަން ރިވާކުރާ އެއްކަމުކުން ޙުއްޖަތް ނުނަގައެވެ.

"رَبِّ اغْفِرْ لِي" އެއަށްވުރެ ގިނައިން ތަކުރާރުކުރުން ޕީސަރަވެސް، ނުވަތަ އެހެން ދުޢާތަކެއް ކުރިޔަސް، ގޮތް އެކަމުގައި މައްސަލައެއް ނޫނެވެ. އެހެނީ ނަބިއްޔާ ﷺ ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި އިނުން ދިގުކުރައްވައެވެ. އެއީ ދުޢާކުރުމާ މަޤާމެކެވެ.[499]

އިސްތިރާޙަތުގެ އިށީނުން (އެބަހީ: ދެވަނަ ނުވަތަ ހަތަރުވަނަ ރަކްޢަތަށް ތެދުވުމުގެ ކުރިން އިށީނދެވަޑައިގަތުން) ތިބުން ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން އެކަން އައިސްފައިވެއެވެ. އޭގެ ދަލީލުގައި: މާލިކު ބިން ޙުވައިރިޘްގެ ރިވާޔަތުގައިވެއެވެ:

«أنَّ النَّبِيَّ ﷺ إذا كَانَ فِي وِترٍ مِنْ صَلَاتِهِ لَمْ يَستتم قائمًا إلا بعد أن يجلس»[500]

މާނައީ: "ރަސޫލާ ﷺ، އެކަލޭގެފާނުގެ ނަމާދުގައި ކަޅި ރަކްޢަތެއްގައިވާނަމަ، އިށީނދެވަޑައިގަތުމަށްފަހު މެނުވީ ކޮޅަށް ތެދުވެވަޑައިނުގަންނަވައެވެ."

---

498 سنن أبي داود: 850، والترمذي: 284، وابن ماجه: 898

499 ދުޢާކުރުމާ މަޤާމުއްދެކުރުން އިސްތިޣްފާރު ދުޢާގެ އިސްތިޢާނަތު ބަދަލުގައި އިތުރުކުރުމުގައިވިޔަސް އެދުޢާކުރުމުން މައްސަލައެއް ނޫންކަމަށް އިމާމުވެރިން ބަޔާންކުރައްވައެވެ. އޭގެ ތެރޭގައި އިމާމް އަޙްމަދު އަދި އިސްޙާޤު ބިން ރާހަވައިހިވެސް އެދުޢާކުރުން ރަނގަޅުކަމުގައި ދެކެވޭއެވެ.

مسائل حرب الكرماني: 335، مسائل الكوسج: 2/577

500 صحيح البخاري: 823

އެއީ އިސްލާމު ޝަރްޢަވެގެންވާ ހަމަތަކެވެ. އެއީ އެއިރިންނުމުގެ ސުންނަތްތަކަށް ޤާބިލުކުރުމުގައި ވާހަކަތަކެއް ދެކެވިފައިވިޔަސްމެއެވެ. ބައެއް އިލްމުވެރިން އެކަން ޤާބިލުވުމާއިމެދު ހުށަ ވިދާޅުވިއެވެ.

والله أعلم.[501]

އިސްތިޤްބާލުގެ އިރިޔުންނުމުން ދެކޮޅުވާގޮތަށް ތަކުބީރު ނިޔާކުރުން ޖެހެއެވެ. އެހެން ސަޖިދައިން ދެކޮޅުގައި އާންމުން ތަކުބީރު ކިޔައެވެ. އާނާ ތަކުބީރު އެއްގޮތަކީ ނިޔާކުރަން، ދެކޮޅުވާއިރު ތަކުބީރު ކިޔުރުއްޖެވެ.

އަދާކުރާފަހުކަމަކީ ބައެއް ފިޤުހުވެރިން ދުތަކުބީރު ކިޔަން ޤަބޫލުކުރައްވައެވެ. ފުރަތަމަ އިސްތިޢާޒާގެ އިރިޔުންނުމަށް ކިޔާ ތަކުބީރެވެ. ދެވަނައީ އިރިޔުންދެގެން އިސްދެފައި ދެކޮޅުމަށް ކިޔާ ތަކުބީރެވެ. އަށްވަ ޙަދީޘް އަލްއަޙްކާމް އަލްބަޔާނުލްޤުރުއާން ބިލަޤައު ގޮތުގައެވެ. އަށްވަޤުތު އިބްނު ތައިމިއްޔާވެސް އެތަނުގައި ކިޔަކާ ތަކުބީރެއް ކަމަށް އިޖުމާޢު ގެންނަވާފައެވެ.

ދެވަނަ ރަކްޢަތުގައި ސަޖިދަކުރުންވެސްވެސް ހަމަ ފުރަތަމަ ރަކްޢަތުގައިވާ ގޮތަށެވެ.

އަދި ދެވަނަ ރަކްޢަތުގައިވެސް އަމަލުކުރުންވެސް ފުރަތަމަ ރަކްޢަތުގައި ކަންތައްކުރި ގޮތަށެވެ. އެކަމަކު އެރަކްޢަތުގައި އިސްތިޢާޛާކުރުމެއް ނެތެވެ. އެބަހީ: އިސްތިޢާޛާގެ ދުޢާއެއް ފުރަތަމަ ރަކްޢަތުގައި ކިޔުމެއްނެތެވެ. އަދި ދެވަނަ ރަކްޢަތުގެ ކިޔުންތަކެއްވެސް ފުރަތަމަ ރަކްޢަތުގެ ކިޔުންތަކާ ދިމަވާގޮތަށް އެއްވަރަކަށެވެ. އެހެނީ ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم އަމަލުކުރެއްވީ އެގޮތަށްކަމަށް ދެއްކެވުނެވެ.

⁂ ⁂ ⁂

501 فتح الباري لابن حجر: 302/2

ދެވަނަ ރަކްޢަތަށް ތެދުވުން

ދެވަނަ ރަކްޢަތަށް ތެދުވާއިރު އޭނާ ތެދުވާނީ ބިމަށް ވިއްދައިގެންނެވެ. އެއީ الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަރިހުން އެފަދައިން ސާބިތުވެގެންވާތީއެވެ.

އަދި ބިންމަތީގައި އޭނާގެ ދެއަތް ޖައްސާ އޭގެ މައްޗަށް ތެދުވާހުށްޓެވެ. އެއީ ސަޙީޙުލްބުޚާރީގައި، އަބޫ ޤިލާބާގެ އަރިހުންވާ ރިވާޔަތްކޮށްދެއްވައެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ:

«جَاءَنَا مَالِكُ بْنُ الْحُوَيْرِثِ، فَصَلَّى بِنَا فِي مَسْجِدِنَا هَذَا فَقَالَ: إِنِّي لَأُصَلِّي بِكُمْ، وَمَا أُرِيدُ الصَّلَاةَ، وَلَكِنْ أُرِيدُ أَنْ أُرِيَكُمْ كَيْفَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم يُصَلِّي، قَالَ أَيُّوبُ: فَقُلْتُ لِأَبِي قِلَابَةَ: وَكَيْفَ كَانَتْ صَلَاتُهُ؟ قَالَ: مِثْلَ صَلَاةِ شَيْخِنَا هَذَا، يَعْنِي عَمْرَو بْنَ سَلِمَةَ. قَالَ أَيُّوبُ: وَكَانَ ذَلِكَ الشَّيْخُ يُتِمُّ التَّكْبِيرَ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ عَنِ السَّجْدَةِ الثَّانِيَةِ جَلَسَ، وَاعْتَمَدَ عَلَى الْأَرْضِ ثُمَّ قَامَ»[502]

މާނައީ: "އަހަރުމެންގެ ގާތަށް މާލިކު ބުނުލް ޙުވައިރިޘް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި އަހަރުމެންގެ މިމިސްކިތުގައި އަހަރުމެންނާއިއެކު އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އަދި ވިދާޅުވިއެވެ: 'އަހުރެން ތިޔަބައިމީހުންނާއެކު ނަމާދު މިކުރަނީ ކޮންމެވެސް ނަމާދުކުރަން ޤަސްދުކޮށްގެންނެއް ނޫނެވެ. އެކަމަކު އަހުރެން ބޭނުންވަނީ الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ނަމާދުކުރައްވަނިކޮށް އަހުރެންނަށް ފެނިފައިވާގޮތް ތިޔަބައިމީހުންނަށް ދައްކާލަމެވެ.' އައްޔޫބު ވިދާޅުވިއެވެ: 'ދެން އަހުރެން އަބޫ ޤިލާބާއަށް ދެންނެވީމެވެ: 'އެކަލޭގެފާނު ނަމާދު ކުރެއްވީ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟' ވިދާޅުވިއެވެ: 'އަހަރުމެންގެ މިޝައިޚު -އެބަހީ: ޢަމްރު ބިން ސަލަމާ- ގެ ނަމާދާއި އެއްގޮތަށެވެ.' އައްޔޫބު ވިދާޅުވިއެވެ: 'އެޝައިޚު ތަކްބީރު ފުރިހަމަކުރައްވައެވެ. އަދި

502 صحيح البخاري: 824

ދެވަނަ ސަޖިދަހިން ތެދުވެވަޑައިގެންފިނަމަ އިށީންނަވާ، އަދި ބިމުގެ މައްޗަށް ބަރުސާވެ ދެން ތެދުވެވަޑައިގަންނަވައެވެ."

ދެންޖަހެ ޖުއްމާދޭގެ އަތްޖެއްސުން ދަންނަވައި، އަދި ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން ޢާޖިނުވެގެންވާގޮތަށް ދުށުމެވެ.[503]

ހަމައެފަދައިން، ދެކަކޫއާއި ދެއުރަމަސްގަނޑުގެ މައްޗަށް ބަރުސާވެގެން ތެދުވުންވުސްދެއެވެ. އެކަމުގައި އަބޫ ދާވޫދުގައި، ވާއިލު ބިން ހުޖްރުގެ ރިވާޔަތެއް އައިސްފައިވެއެވެ. އެކަމަކު އެރިވާޔަތުގައި ޢަބްދުލް ޖައްބާރު އޭނާގެ ބައްޕާފުޅާއިދެމެދު މެދުކެނޑިފައިވާތީ އެރިވާޔަތް މަޢުލޫލު ކަމަށްވެއެވެ.[504]

503 غريب الحديث للحربي: 2/525، والمعجم الأوسط للطبراني: 4007

504 سنن أبي داود: 838

އައްތަހިއްޔާތަށް އިށީނުމާއި، އޭގެ ސިފައާއި، ހުކުމްތައް

ދެން އެއަށްފަހު ދެވަނަ ރަކްޢަތުގައި އޭނާ ފުރަތަމަ އައްތަހިއްޔާތަށް އިށީނުއްވައެވެ.

މިބާބުގައި އައްތަހިއްޔާތަށް އިށީނުމުގެ ސިފައާއިމެދުގައި ޢިލްމުވެރިންގެ އެތައް ބަސްތަކެއްވެއެވެ:

ޙަނަފީ ޢިލްމުވެރިން -އެއީ އިމާމް އަބޫޙަނީފާއި އައްޘައުރީއާއި އަދި ބަޔަކާގެ ބަސް- ދެރަކުޢަތުގެ ނަމާދުގައި ހަތަރު ރަކުޢަތުގެ ނަމާދުގައި އައްތަހިއްޔާތުގައި ސުންނަތަކީ އިފްތިރާޝްކޮށް އިށީނުމެވެ.[505]

ދެން ތިންރަކުޢަތް އަދި ހަތަރު ރަކުޢަތް ނަމާދުގެ ފަހު އައްތަހިއްޔާތުގައި ތަވައްރުކުކުރުމެވެ:

އެމީހުން އިމާމް އަބޫޙަނީފާ ދެރަކުޢަތުގެ ނަމާދުގައި، ހަމަ އެހެން ހަތަރު ރަކުޢަތް ނަމާދުގެ އައްތަހިއްޔާތުގައިވެސް އިފްތިރާޝްކޮށް އިނުމަށް ހުކުމްކުރެއެވެ. އަދި ތިންރަކުޢަތް އަދި ހަތަރު ރަކުޢަތް ނަމާދުގެ ފަހު އައްތަހިއްޔާތުގައި އިނުމަށް ތަވައްރުކްކުރުމަށް ހުކުމްކުރެއެވެ.

އައްޝާފިޢީ ދެކެއްވީ: ނަމާދުގެ ފަހު އައްތަހިއްޔާތުގައި ތަވައްރުކްކުރުމަށް ހުކުމްކުރެއެވެ. ތިންރަކުޢަތްވިޔަސް ދެރަކުޢަތްވިޔަސް ނަމަވެސް. ހަތަރު ރަކުޢަތު ނަމާދުވިޔަސްމެއެވެ. އަދި ފުރަތަމަ އައްތަހިއްޔާތުގައި އިފްތިރާޝްކޮށް އިނުމަށް ހުކުމްކުރެއެވެ.

އިމާމް އަޙްމަދުއާއި އައްޝާފިޢީ ދެކޭގޮތުން ތަޝައްހުދުތަކުގެ އަދި ބުޚާރީގެ ބަޔާނުގެ ބޭނުންތަކެވެ: އެއީ ނަބިއްޔާ ﷺ ފުރަތަމަ އައްތަހިއްޔާތުން

---

[505] އިފްތިރާޝްއާއި ތަވައްރުކުގެ ސިފަތައް އަދި އަންނަނިވިގޮތެވެ.

އިށީންދެވަޑައިގެންފިނަމަ އެކަލޭގެފާނު ކަނާތްފައިފުޅު ކޮޅަށް ޖައްސަވާ، އަދި ވާތްފައި ބުޑުގައި ކުރުއްވާފައިވެއެވެ. އަބޫ ޙުމައިދު ޙަދީޘްގައި ވިދާޅުވިއެވެ:

(وَإِذَا جَلَسَ فِي الرَّكْعَةِ الْآخِرَةِ، قَدَّمَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى، وَنَصَبَ الْأُخْرَى، وَقَعَدَ عَلَى مَقْعَدَتِهِ.»[506]

ނޯޓު: "އަދި ފަހު ރަކްޢަތުގައި އެކަލޭގެފާނު އިށީންދެވަޑައިގެންފިނަމަ އެކަލޭގެފާނު ވާތްފައިފުޅު ކުރިއަށް ޖައްސަވާ، އަދި އަނެއްފައިފުޅު ކޮޅަށްޖައްސަވާ، އަދި އެކަލޭގެފާނު ފިރުމުމަސްތަކުގެ މަތީގައި އިށީންނަވައެވެ."

އިމާމް އައްޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ: 'އެކަލޭގެފާނުގެ ބަސްފުޅުގައިވާ: 'ނަމާދުގެ ފަހު ރަކްޢަތުގައި' މިއިބާރާތުން ނަގައިނީ މުޤީމުވެރިޔާ ނަމަ ނަމާދުގެ ފަހު ރަކްޢަތުގެ އައްތަޙިއްޔާތުތަކެވެ. ދެރަކްޢަތް ނަމަވެސް ތިންރަކްޢަތް ނަމަވެސް ހަތަރު ރަކްޢަތް ނަމަވެސް ނަމާދުގެ ފަހު ރަކްޢަތެވެ. އެހެނީ ނަމާދުގެ ފަހު ރަކްޢަތުގެ (ފަހު ރަކްޢަތުގައި) ތަވައްރުކުގެ ސުންނަތް އެކަލޭގެފާނު އިށީންނަވައެވެ. މިހެނީ ދެތަން މާނަ ނަގައެވެ.'[507]

އަބޫ ޙަނީފާ ދެކެނީ ތަވައްރުކު އިންނުމަކީ ޝަރުޢުވެގެން ނުވާކަމެވެ. ސުންނަތްވެގެންވަނީ އަބޫދާވޫދު އިފްތިރާޝުގައި އިންނުމެވެ. ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތުގައިވެސް އަދި ފަހު އައްތަޙިއްޔާތުގައިވެސްމެއެވެ.

---

[506] صحيح البخاري: 828

[507] މިއީ މަސްއަލަތަކުގެ ދާއިރާ މިންގަނޑު ބާރުގައި އިތުރުކުރަނީ ޢިބާރާތުގެ ސާވެ.

އަށްއޮޅުވޭން އިމާމް މާލިކު ދެކެވުއްވީ ހުރިހާ ރިވާޔަތްތަކެއްވެސް ތަތައްބުޢުކޮށް އިންމަނަވާ. ދެސަޤާޢިދަ ދެމެދުގައިވެސްތުއެވެ. އުކާއްޔާނުގެ ޒިންމާ އަސްޙާބުންގެ ޚިޔާރު މިފޮތުގައެވެ.

އިމާމް އަޙްމަދުވެސް މިސިޔާސަތުގައި އިސްތިޤާމަތް ދެއްވާފައެވެ. އެއީ ފުރަތަމަ އައްބުރްޙާނުގައި އިސްތިޙްސާނާ އިންމަން، އަދި ފަހު އައްބުރްޙާނުގައި ތަޢައްބުދުކޮށް އިންމަން އުކާއްޔާނު ބެހެއްޓުމާއި އެކުގައެވެ. މިސިޔާސަތާއި އަމަލުކުރައް ނަބިއްޔާ ﷺ ކުރައްވާފައިވުމުން، އެއިން ކޮންމެ ގޮތެއް އިސްތިޙާދު ކުރުމުގައިވެސް މައްސަލައެއް ނެތްކަމަށް އުކާއްޔާނު ދެނިބިގަނޑައިގަންނަވާ ކަށަވަރެވެ.

އެހެންކަމުން ބުނާނީއެވެ: ނަބިއްޔާ ﷺ މިފަދައިން އަމަލުކުރެއްވި ހާލަތު ޙާލަތުތަކުގައި، އަދި އެފަދައިން އަމަލުކުރެއްވި ހާލަތު ޙާލަތުތަކުގައެވެ. އެއީ އެއްސާރާއްގައެވެ. މިފަދައިން އަމަލުކުރެއްވުމުން ދީނަށް އެކަމުގައި ތަޤުލީދުކުރަންވާކަމެވެ. މިކަންނަށް ތަނަވަސްކަމެއްނެތެވެ.

ނަމާދުގެ ހުރިހާ އިޚްތިލާފުތަކުގައި އިސްތިޙްސާނާ ނުވަތަ ތަވައްޒުހުކޮށް ނުވަތަ ދެފައިވެރިކަންތަކުން ނުވަތަ އިތުރުކޮށް ނުވަތަ ދުވަހައި ދަތުރުތަކެއްގެ އިދަރާ ޙައްޤު ނަމާދު ޝަރުޢުކުރެއްވިއެވެ.

އިސްތިޙްސާނާ އިންމަނަ: ކަނޑޫ ގޮއިވަ ބިންމަތީގައި ވިއްދާ ޓޭވަންޓަހާ، ވާލުގޮއިވަ ބިންމަތީގައި ބޭނުވެއްގެން އިންމުވެ. ކަނޑޫ ގޮއިވަ ޓޭވަންޓުހުންނަ ދުރާދަވެއްގެއެވެ:

ފުރަތަމަ ބާރަވަޔަ: ގޮއިވަ ޓޭވަންޓަހާ، އަދި ގޮއިގެ އިނގިލިތަކުގެ ތިރިދަފުއި ދިމާލަށް ބަހައްޓުމެވެ.

ދެވަނަ ބާވަތަކީ: ކަނާތް ފައިތިލައިގެ އިނގިލިތައް (ނުވިއްޔާ) ފަހަތަށް، ބިންމަތީގައި ކޮޅުޖަހާފައި ބާއްވާށެވެ.

ދެންފަހު ތަވައްރުކުކޮށް އިށީނުމަކީ: ކަނާތް ފައިތިލަ ދެންމެދުގައި ދުރާލައިގައިވާ ގޮތަށްވެސް ބަހައްޓައިގެން، ދެން ވާތްފައި، ކަނާތްފައިގެ ކަކުލާއި ބިންމަތުގައި ދުވެދުގައި ބާއްވާށެވެ. ބަރަހު މުސްލިމުގައި: އެކަމާ ވާތްފައިތިލަ ކަކުލުގެ ކަށިމަތީގައި ފަތްބާލުމުގެ ދުރުދުގައި ބާއްވާކަށް އަރިސްފަތުގައެވެ.[508] އެކަމަކު މިއީ ރަކުޢަތްގެސްވާ ގޮތުއްނާނަށެވެ. **ބަޔަކަށްވާގޮތަށް** އަދި ދާނުދުގެ ރިވާކުރުގައިވާ ފަރާތެއްން: 'ކަނާތް ފަޔަކަށްވާގައި ކަކުލަތްގެ ދަށުގައި ބާއްވާށެވެ.'[509]

ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތަކީ ނަމާދުގެ ވާޖިބުކަމެކެވެ. ފަސްދުގައި އެކަން ދޫކޮށްލައިފިނަމަ ސަޖިދާ ބޯކުރުވުންޖެހެއެވެ. ހަނދާންނެތިގެން ދޫކޮށްލައިފިނަމަ ކުރުން ސަހުވު ޖެހޭނެއެވެ.

އޭގެން (އައްތަޙިއްޔާތަށް ނިކުންނުދު) ތިބުމަށް ރަކުޢަތަށް ގުޅުވުއްޖެމުގާ، ފަހެ އޭނާ ކޮޅަށްތެދުވެ އެއްކޮށް ސިޔާފުވުއްޖެނަމަ ދުން އެނބުރި ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތަށް އިށީނުމަށް ރުޖޫޢު ނުވާނުއްޖެވެ. އެހެނީ އޭނާ އެހެން ރުކުނެއް ފަށާފައިވުމުންނެވެ. ފަހެ ވާޖިބުކަމަކަށްޖެހި ރުކުނެއް ދޫކޮށްނުލާނުއްޖެވެ.

ޝާހިދަކީ: ޢަބްދު الله ބިން ޒުބައިރާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. -އިބްނު ޒުބައިރާއަކީ އަޞްދު ޝަރުޢާ ޞަޙާބީގެ ބޭކަލެކެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނަކީ ބޮޑު ޢަބްދު މަނާފުގެ ޢަސްރުވެރިއެކެވެ. އަދި ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ބޭފުޅެކެވެ- މިފާހުވެއެވެ:

508 صحيح مسلم: 579

509 سنن أبي داود: 988

«أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ صَلَّى بِهِمُ الظُّهْرَ، فَقَامَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ، لَمْ يَجْلِسْ، فَقَامَ النَّاسُ مَعَهُ، حَتَّى إِذَا قَضَى الصَّلَاةَ، وَانْتَظَرَ النَّاسُ تَسْلِيمَهُ، كَبَّرَ وَهُوَ جَالِسٌ، فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ، ثُمَّ سَلَّمَ.»[510]

ވާނީ: "ނަބިއްޔާ ﷺ އެބޭކަލުންނާގެން މެންދުރު ނަމާދުކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތް ނިންމަވާފައި އިށީނދެވަޑައިނުގެން ތެދުވެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި މީސްތަކުންވެސް އެކަލޭގެފާނާއި އެކުގައި ތެދުވިއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ނަމާދު ނިންމަވާ، އަދި ސަލާމްދެއްވުން މީސްތަކުން އިންތިޒާރުކުރަމުން ތިއްބާ، އެކަލޭގެފާނު އިށީނދެވަޑައިގެންނަވާ ތަކްބީރު ކިޔުއްވާ، ސަލާމްދެއްވުމުގެ ކުރިން ދެސަޖިދަކުރެއްވިއެވެ. ދެން އެއަށްފަހު ސަލާމްދެއްވިއެވެ."

ޝައްރަޙަކީ: ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތުގައި ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ވައްކަން ސަހުވާއެއް ޙާޞިލުވެން ނުވުމެވެ. الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން އެކަމުގައި އައިސްފައިވާ ހަދީޘު ޘާބިތުވެގެން ނުވެއެވެ. އަދި އެކަން ސުންނަތުގެ ތެރެއިން ނުވެއެވެ. އައްޝާފިޢީގެ ދަރަސްކުރުވުންތެރި އެއްބަސްވުމުގައި ވާޖިބު ނޫނެވެ.

ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތު ވާޖިބުކަމަށް ދާއި ނުކުތާވެއްޖެއެވެ. އެހެނީ ދާއިމުކުރުންވާކަން ކަނޑައެޅިވަނީ އައްތަޙިއްޔާތުގައިއެވެ. ބަޔަކު الله ބޭނު ދެމެހެއްޓުމުގެ އަރިހުން އެހެން ޘާބިތުވެފައި،[511] އަދި އިމާމު ޝާފިޢީވެސް ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތުގެ ޙުކުމް ޘާބިތުކުރަން ވިދާޅުވެފައިވާގޮތަށެވެ.[512] އެހެންކަމަކު ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން އެހެން ޘާބިތުވެގެން ނުވެއެވެ.

---

[510] صحيح البخاري: 829

[511] الموطأ رواية يحيى: 301

[512] الأوسط لابن المنذر: 1521

އިމާމްމީހާ ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތުގައި އިށީން ދިގުކޮށް، އަދި ފަހުތިބީން އައްތަޙިއްޔާތު ކިޔާ ނިމިއްޖެނަމަ، އެމީހުން ތަސްބީޙާއި ތަކްބީރު ކިޔާނީއެވެ. އަދި ޙަމްދު الله ބޮޑު ކުރުމުގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ ޙަދީޘް ބުނާހެން ދުޢާކުރިއަސް، މައްސަލައެއް ނުވެއެވެ. އެއީ އިމާމްމީހާ އިސްލާމުން ދިޔުކަމުން އެކަމަށް ހާމަވޭ ދިހެނެއްވެސްމެ ނުކުރެވެއެވެ. އެކަމަކު އެއީ އަޅުގަނޑުގެ ޚިޔާލެކެވެ.

ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތުގައި ތިއްބަވައި ބިންވަތަ ރަކުޢަތަށް ތެދުވެވަޑައިގަތުން، ތެދުވާނީ ދެފައިގެ ތަކުބީރު ކިޔުން ސަލާމްގެ ތެރެއިން އެވެ. އަދި ޙާޖާ ތެދުވެ ސީދާވެށިން ތަކުބީރު ދަމާވަރުއަށެވެ. އަދި ތަކުބީރުގައި ކޮންގައި ތެދުވާއިރު އެއްކޮށް ސީދާވެގައި ދުން ތަކުބީރު ކިޔަސް މައްސަލައެއް ނުވެއެވެ.

ބިންވަތަ ރަކުޢަތަށް ތެދުވެއްޖެނަމަ، އިސްވެދިޔަ ގޮތަށް އުފުލާނުއެވެ.

އައްޝަހްދުއްވުމުގައި އިނގިލިން އިޝާރާތްކުރުން

ފުރަތަމަ އަދި ފަހު އައްޝަހްދުއްވުމުގައި އިނގިލިން އިޝާރާތްކުރުން ސުންނަތްވެގެންވެއެވެ.

އެއީ ޞަޙީޙު މުސްލިމުގައިވާ ޢަބްދު ﷲ ބިން ޢުމަރުގެ ރިވާޔަތްކުރައްވައެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ:

(كَانَ إِذَا جَلَسَ فِي الصَّلَاةِ وَضَعَ كَفَّهُ الْيُمْنَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُمْنَى، وَقَبَضَ أَصَابِعَهُ كُلَّهَا وَأَشَارَ بِإِصْبَعِهِ الَّتِي تَلِي الْإِبْهَامَ، وَوَضَعَ كَفَّهُ الْيُسْرَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَى.)[513]

މާނައީ: "އެކަލޭގެފާނު -އެބަހީ: ނަބިއްޔާ ﷺ- ނަމާދުގައި އިށީނދެވަޑައިގެންފިނަމަ އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްއަތިލަފުޅު، ކަނާތް ފަޔަމަސްގަނޑުގެ މަތީގައި ބާއްވަވައެވެ. އަދި އެއަތުގެ ހުރިހާ އިނގިލިތައް މަތަޅުއްވައެވެ. އަދި ބޮޑުވާ އިނގިއްޔާ ޖެހިގެން އިންނަ އިނގިލިފުޅުން އިޝާރާތްކުރައްވައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތްއަތިލަފުޅު، ވާތް ފަޔަމަސްގަނޑުގެ މަތީގައި ބާއްވަވައެވެ."

އިނގިލިން އިޝާރާތްކުރުމުގައި ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަމަލުން އައިސްފައިވާ ބާވަތްތަކެއް ބަޔާނުވެ ފަސްކަމެއް އައިސްފައިވެއެވެ:

- އިނގިލި ސީދާކޮށް ދިގުކުރުން.
- އަދި ހަރަކާތްކުރުން.
- ހަރަކާތް ނުކުރުން.
- ގުދުކޮށްލުން.
- ޒިކުރަކަށް އިނގިލިން އިސްތިޤްބާލުކުރުންވެއެވެ.

---

513 صحيح مسلم: 580

الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަރިހުން ޢާދަވެގެންވަނީ އެކަށަވަރުގެ އިސްގިލުނު އުޅުއްވަވާ، އިސްގިލުނުން އިސްތިޣުފާރުކުރައްވަވާކަމެވެ. (ދިރުވައްވައެވެ.)

ދުންފަތް ބަރަކާތްތެރިވެވޮޑިގެން ތަނަށް، އަދި އިމާމް މާލިކުގެ މަޛްހަބު އަދި އިމާމް އަޙްމަދުގެ އެއްބަސްވުންވާގޮތް ގޯސްވެ. މިކަން الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަރިހުން ޤާބިލުވެގެން ނުވެއެވެ. އެވަރަކައިގެން ޓެއިލާ ބަޔަ ފޮޓޯގާ، އާސިމް ބަޔަ ކުރަމުބޭގެ އަރިހުން، އެކަށައަޅާފަދުގެ ބައްޔާފުލުގެ އަރިހުން، ވާއިލް ބަޔަ ހުޖުރުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވުމުގައިވާ އެކަށައަޅައިފައެވެ. އަބޫބަކުރު ބަޔަޤީ އަރަބިއްޔާއި އެހެނިހެން ބޭކަލުން އެރިވާތަކުގައި ޒަޢީފުގޮތަށް ބަޔާނެތްކަމާއިމެދުގައި ކަށަވަރުކޮށްފައިވަނިކަމަށް މައްސަލަ ކަނޑައަޅުއްވައެވެ. އިބްނު ޚުޒައިމާއި، އިބްނު ޙިއްބާނާއި އެހެނިހެން ބޭކަލުން އެބަހީވެ ސައްޙަކުރައްވައެވެ.[514]

އެކަމުގެ އަސްލު ފާހަގަކޮށްދިނުން: އިބްނު ޚުޒައިމާވެސް އެބަހީވެ މައްސަލަކަމަށް ދެކިލައްވައެވެ. ބައެއް ބޭކަލުން އެކަށައަޅުއްވާ ސައްޙަކުރައްވައިވަނީ ދާއިމީކޮށްވައެވެ. އެކަމަކު ހަމައެއްނުވެއެވެ.[515]

ޝައިޚު ރަޝީދުއްދީން އިބްނު އަލީ ޝާފިޢީއާއި އަލްބާނީގެ، އައްޔަމުރީގެ އަރިހުން، އައްނަސާއީގެ އަރިހުން، އަސްބަހާނީގެ އަރިހުން އަސްވާދުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވައެވެ.
ވިދާޅުވިއެވެ:

---

514 سنن النسائي: 889، وابن خزيمة: 714، وابن حبان: 6239

515 صحيح ابن خزيمة: 714. އެހެނީ މިބަޔަޤީ ނަންބަރާއި އިބްނު ޚުޒައިމާ ވިދާޅުވިއެވެ: (لَيْسَ فِي شَيْءٍ مِنَ الْأَخْبَارِ «يُحَرِّكُهَا» إِلَّا فِي هَذَا الْخَبَرِ زَائِدٌ ذِكْرُهُ) މާނައީ: "މިގަބުރާގައި ފިޔަވާ ކަބުރާކަންގެ ތެރެއިން އެއްވެސް ގަބުރާއެއްގައި އިނގިލި ޙަރަކާތްކުރެއްވިކަމަށް އިތުރުކޮށް ދިނުމެއްނުވެއެވެ."

(سُئِلَ ابْنُ عَبَّاسٍ، عَنْ تَحْرِيكِ الرَّجُلِ إِصْبَعَهُ فِي الصَّلَاةِ، فَقَالَ: ذَلِكَ الْإِخْلَاصُ.)[516]

މާނައީ: "ނަމާދުގައި މީހާގެ އިނގިލި ހަރަކާތްކުރުމާއިމެދު އިބްނު ޢައްބާސްއާއި ސުވާލުކުރެވުމުން ވިދާޅުވިއެވެ: 'އެއީ އިޚްލާޞްތެރިކަމެވެ.'"

ދެންފަހެ އިނގިލި ހަރަކާތް ނުކުރުމަށް (އައިސްފައިވާ ރިވާޔަތް) ދަލީލުނަމަ، އޭގައިވެސް ބަލިކަމެއްވެއެވެ.

ފައިދާކުރެވޭނީ: އިނގިލި ހުރުމާ އިޝާރާތްކޮށްދިނުން ހުރުމެވެ. ހަރަކާތްކުރުމަކީ އެއާއިމެދު ޚިލާފުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އިނގިލިން އިޝާރާތްކުރުން، އަދި އަޅުކަމެއްގެ ގޮތުގައި ނުދެކި އިނގިލިން ހަރަކާތްކޮށްލާ މީހާ، ފަހެ އޭނާއަށް އެއްވެސް ގެއްލުމެއް ކަމެއް ނެތެވެ. އަދި އެކަމުގައި އައިސްފައިވާ ދަލީލު ޞައްޙަކަމުން ދުރާލާކަމުގެ މައްޗަކަށް އަޅުކަމެއްގެ ގޮތުގައި ދަލީލެއް އޭނާ އިނގިލިން ހަރަކާތްކުރުމުގައި ވީމާ، އެއީ ތަބާވާން ޖެހޭނެ ކަމެކެވެ. އޭނާ އަދަބުތުރާ ބަޔާންކުރުމުގައި ނުދެކި، ދެން ހަރަކާތްކޮށްލުމަކީ، ފަހެ އޭނާ ހިމަނައިދީފައެވެ އިޝާރާތްކުރުން އެކަށީގެންވާ ޙަމަލުކަމެވެ. އެކަމަކު ހަރަކާތްކުރުމަކީ އޭގެ އިތުރުންވާ ކަމެކެވެ. މިހަމަ ބަޔާންކުރުމުގައި ނުދެކޭކަމުގައިވާނަމަ އަޅުކަމެއްގެ ގޮތުގައި އޭކަން ކުރުމެއް ނެތެވެ.

ދެންފަހެ އިނގިލި ގުޑުވުމުގެ ދަލީލަކީ، އަބޫ ދާއޫދުގައި: މާލިކު ބިން ނުމައިރުގެ އަބީހިން، އެބޭފުޅާގެ ބައްޕާގެ އަރިހުން އެބަޔާނާ އައިސްފައިވެއެވެ. އެކަމަކު މާލިކުވަނީ އެބަޔާނާގައި އެކަނިވެފައެވެ. އެއާއިއެކު އެއީ ޖަހާލާ ނޫނީ މަޖުހޫލު ރާވީއެކެވެ.[517]

---

516 مصنف عبد الرزاق: 3244، مسند أحمد: 3152، مصنف ابن أبي شيبة: 8428، السنن الكبرى للبيهقي: 2834

517 مصنف أبي داود: 991

ދެން އިނގިލިން ޖެހުމަކަށް އިޝާރާތްކުރުން ކަންނަމަ، ޢަބްދު الله ބިން ޢުމަރުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެވުނެވެ:

«أَنَّهُ رَأَى رَجُلًا يُحَرِّكُ الْحَصَى بِيَدِهِ، وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ، فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ لَهُ عَبْدُ اللَّهِ: لَا تُحَرِّكِ الْحَصَى، وَأَنْتَ فِي الصَّلَاةِ فَإِنَّ ذَلِكَ مِنَ الشَّيْطَانِ، وَلَكِنِ اصْنَعْ كَمَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَصْنَعُ، قَالَ: وَكَيْفَ كَانَ يَصْنَعُ؟ قَالَ: فَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُمْنَى، وَأَشَارَ بِإِصْبَعِهِ الَّتِي تَلِي الْإِبْهَامَ فِي الْقِبْلَةِ، وَرَمَى بِبَصَرِهِ إِلَيْهَا أَوْ نَحْوَهَا، ثُمَّ قَالَ: هَكَذَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَصْنَعُ»[518]

މާނައީ: "ނަމާދުގައި އޭނާގެ އަތުން ހިލަކޮޅުތައް ހަރަކާތްކުރަނިކޮށް، އެކަކާ ދިމާވެގެން މިހާރު ފެނިވަޑައިގަތެވެ. ދެން އޭނާ ނަމާދު ނިމުނުހިނދު ޢަބްދު الله ވިދާޅުވިއެވެ: 'ތިބާ ނަމާދުގައި ހުރެ ހިލަކޮޅުތައް ހަރަކާތް ނުކުރާށެވެ. އެކަންވަނީ ޝައިޠާނާގެ ފަރާތުންނެވެ. އެހެންނަމަވެސް الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ އަމަލުކުރައްވާ ގޮތުގައިން ތިބާ އަމަލުކުރާށެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްފުޅު، ފަޔަމަސްގަނޑުގެ މަތީގައި ބާއްވަވައެވެ. ދެން ބޮޑުވައިނގިލިގާ ޖެހިގެންވާ އިނގިލިފުޅުން ޤިބްލައަށް އިޝާރާތްކުރައްވާ، އެއިނގިލިފުޅަށް ބަލަހައްޓަވައިގެން އިންނަވައެވެ.' ދެން އެއަށްފަހު ވިދާޅުވިއެވެ: 'الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ މިގޮތުގައިން އަމަލުކުރައްވަނިކޮށް އަހުރެން ދެކުނީމެވެ."

ރިވާކުރެއްވީ އަންނަސާއީއާއި، އިބްނު ޚުޒައިމާއާއި، އިބްނު ޙިއްބާނެވެ.

މިރިވާޔަތުގެ ސަނަދަކީ ޞައްޙަ ސަނަދެކެވެ.

ދެންފަހެ އިނގިލި ހަރަކާތްކުރުމަށް ވިދާޅުވި ބާވަތުގެ ޙަދީޘުގައި، ހަރަކާތްކުރުމުގެ ވާހަކައިގައި އެކުލެވިފައިވަނީ ޝާއްޛުވެގެންނެވެ.

[518] سنن النسائي: 1160، وابن خزيمة: 719، وابن حبان: 6259

◈ **އެގޮތުން ހަނަފީން ދެކޭނީ:** ޝަހާދަތް އިނގިލި މައްޗަށް އުފުލުންވާނީ ޝަހާދަތުގެ ދެކަލިމަގައިވާ ނަފީގެ ބަސްކަމުގައިވާ لا ކިޔާއިރުއެވެ. ދެން ޘާބިތުކުރާއިރު ތިރިކުރާނީއެވެ.

◈ **ދެންފަހެ މާލިކީން ދެކޭނީ:** ނަމާދުން ސަލާމްދޭންދެން ކަނާތްފަރާތާއި ވާތްފަރާތަށް އިނގިލި ތަޅުވާ ހަރަކާތްކުރުމެވެ.

◈ **ޝާފިޢީން ދެކޭނީ:** إلا الله ކިޔާއިރު އިނގިލި އުފުލާ ހަރަކާތްކުރުމެވެ.

◈ **ދެންފަހެ ހަންބަލީން ދެކޭނީ:** الله ގެ އިސްމުފުޅު ގެނެވޭ ކޮންމެ ފަހަރަކު އޭނާގެ އިނގިލިން އިޝާރާތްކުރުމެވެ.

އެހެންނަމަވެސް الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން ހަރަކާތްކުރެއްވުން އަސްލު ޘާބިތުވެފައެއްވެސް ނުވެއެވެ. ދެން މިގޮތަ ކަލިކަލިފުޅުން ބުނާ: ސަބީލަ ސައްބަ ނަޢްސާއީގެ މަތްކަން ބަޔާނާވާންޖެހޭ އަޅުގަނޑުގެ މަޤާމުގައި ކުރާލެވޭ އިސްތިޢާރު ހަދާކަތެވެ. މިއީ ބަޔާނާވާން ހުރެދަ ކަންކަމެއް ނުވެއެވެ.

الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ މިގޮތުގެބަޔާން ބަޔާނުކުރެވިގެންވާކަމަށް އަހަރުމެން ކަނޑައެޅުމަކީ: އޭގައިވާ ގޮތަށް އަމަލުކުރުމަކީ އަޅި އަހަރުމެން އިންކާރުކުރާ ވަރަކަށް ނުވެއެވެ. **އެހެންނަމަވެސް އަހަރުމެން ބުނަނީ:** އެކަމުގައި އަޅުކަމެއްގެ ގޮތުގައި ކުރުމަކަށް ދަލީލަކަށް ބޭނުންވެއެވެ. ސުންނަތުގޮތަކީ އިޝާރާތްކުރުމެވެ. ދެން އިނގިލިން ދުޢާކުރަން އިޝާރާތްކުރުމަކީ ބެހެއްޓިދާނެ، ނަމަވެސް ކަނާތަށް ނަމަވެސް ވާތަށް އެއްގޮތްކަމުގައި ބެހެއްޓިދާނެ، ނަމަވެސް ހަރަކާތްކުރުން ބެހެއްޓިދާނެ ވެސް އެހެރިހާ ހަރަކާތެއްގައިވެސް އެކަށީ އިޝާރާތްކުރުމުގައެވެ.

ދެންފަހެ އިސްތިރާޙަތްކުރުމުގެ މާނައިގެ އިތުރަށް ކުރާ ކަމެއްނަމަ، އެކަމެއް ތާބިޢުވެގެންވާކަމަށް ދެކޭ ބަޔަކު ކައިރީގައި ފެނުމީ އަޅުކަމެއްގެ ގޮތުގައި ދެކިގެން އެކަން ހިތުމަށްޓަކައި ގެނައުމެއް ނުވެއެވެ. ބައެއް މީހުން، އުމުރާއްގެ ޖަމާޢަތުގައި އިސްތިރާޙަތްކުރާނަމަ އިނގިލި ކުޑަކޮށް ގުޅުވައެވެ. އަދި ބައެއް މީސްތަކުން ޖަމާޢަތުގައި އިސްތިރާޙަތްކުރާހިނދު، އިނގިލި މަށްޓަކަން ބިރުއަށް ތެޅުވައެވެ. އެއީ އަޅުކަމެއްގެ ގޮތުގައި އެކަންކުރަން ތަބްދީލުކުރުމަށްގެނެސްފައެއް ނުވެއެވެ. އެކަމަކު އޭނާ ފަސްދުރުކުރީ އިސްތިރާޙަތްކުރުމަށެވެ. އަހަރުމެން ބުނަމެވެ: މިފަދަ ކަމަކީވެސް (ތަޝައްހުދު ސަލާމްދިނުމަށްފަހު އަރައިގަތުމަށް) ފަހަރަކައް ނުދެކެމު ހަދާފައިގެންވާ ކަމަކަށެވެ. އިންސާނާ އެޒުވާނުން ކަމަކަށް ނުކުމެފައިވާ ކަމެއް ނުވެއެވެ.

އައްތަޙިއްޔާތުގައި ކިޔުމަށް އައިސްފައިވާ ޛިކުރު

އިސްވެދިޔަ ފަދައިން، ފަހު އައްތަޙިއްޔާތުގައި އިށީނދެ ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތުގެ ޛިކުރުތައް ކިޔާނުއްޖެވެ. الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ އައްތަޙިއްޔާތުގެ ލަފްޡުތަކުން އެންމެ މަޝްހޫރުވެގެންވީ އިބްނު މަސްޢޫދުގެ ރިވާޔަތެވެ. އަދި އިއްތިފާޤުވެގެންވާ ގޮތުގައި އެއްޗަކީ الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ އެންމެ ސައްޙަ އަދި އެންމެ މަޝްހޫރު އައްތަޙިއްޔާތެވެ. އެއީ:

(التَّحِيَّاتُ لِلهِ، وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ...أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.)[519]

މާނައީ: "މުޅި ތަޙިއްޔާތުތަކާއި، ޞަލަވާތްތަކާއި، ހެޔޮ ގޮތްތަކުވެސް الله އަށެވެ. އޭ ނަބިއްޔާއެވެ! ކަލޭގެފާނަށް ސަލާމް ލިބިއްޖެވެ. އަދި الله ގެ ރަޙްމަތާއި ބަރަކާތް ލިބިއްޖެވެ. އަޅަމެންގެ މައްޗަށާއި، އަދި الله ގެ ޞާލިޙު އަޅުތަކުންނަށް ސަލާމް ލިބިއްޖެވެ. الله ފިޔަވައި ޙައްޤުވެގެން އަޅުކަންވާ އިލާހަކު ނުވާކަމަށް އަހު ހެކިވަމެވެ. އަދި މުޙައްމަދުގެފާނަކީ الله ގެ އަޅާ އަދި ރަސޫލާކަމަށް އަހު ހެކިވަމެވެ."

މިއީ ބުޚާރީގައިވާ ރިވާޔަތެވެ.

މުސްލިމްގައިވާ އިބްނު ޢައްބާސްގެ ރިވާޔަތުގައި އައިސްފައިވަނީ:

519 صحيح البخاري: 831، ومسلم: 402

(التَّحِيَّاتُ الْمُبَارَكَاتُ الصَّلَوَاتُ الطَّيِّبَاتُ لِلهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ،)[520]

މާނައީ: "ބަރަކާތްތެރި މަތިވެރިކަމާ ތަޙިއްޔާތައް، އަދި ހެޔޮވެގެންވާ ޞަލަވާތްތައްވަނީ الله އަށެވެ. އޭ ނަބިއްޔާއެވެ. ކަލޭގެފާނުގެ މައްޗަށް ސަލާމްވުއްޖެވެ. އަދި الله ގެ ރަޙްމަތާއި ބަރަކާތްވުއްޖެވެ. އަޅުގަނޑުގެ މައްޗަށާއި، އަދި الله ގެ ޞާލިޙު އަޅުކަލުންނަށް ސަލާމްވުއްޖެވެ. الله ފިޔަވައި ޙައްޤުވެގެން އަޅުކަންވެވޭ އިލާހަކު ނުވާކަމަށް އަޅު ހެކިވަމެވެ. އަދި މުޙައްމަދުގެފާނީ الله ގެ ރަސޫލާކަމަށް އަޅު ހެކިވަމެވެ."

އަދިވެސް މުސްލިމުގައި އަބޫ މޫސާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ތަޝައްހުދުގައިވެއެވެ:

(التَّحِيَّاتُ الطَّيِّبَاتُ، الصَّلَوَاتُ لِلهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ)[521]

މާނައީ: "ހެޔޮވެގެންވާ މަތިވެރިކަމާ ތަޙިއްޔާތަކާއި، ޞަލަވާތްތައްވަނީ الله އަށެވެ. އޭ ނަބިއްޔާއެވެ. ކަލޭގެފާނުގެ މައްޗަށް ސަލާމްވުއްޖެވެ. އަދި الله ގެ ރަޙްމަތާއި ބަރަކާތްވުއްޖެވެ. އަޅުގަނޑުގެ މައްޗަށާއި، އަދި الله ގެ ޞާލިޙު އަޅުކަލުންނަށް ސަލާމްވުއްޖެވެ. الله ފިޔަވައި ޙައްޤުވެގެން އަޅުކަންވެވޭ އިލާހަކު ނުވާކަމަށާއި، އަދި މުޙައްމަދުގެފާނީ الله ގެ އަޅާ އަދި ރަސޫލާކަމަށް އަޅު ހެކިވަމެވެ."

---

520 صحيح مسلم: 403

521 صحيح مسلم: 404

އިބްނު މަސްޢޫދުގެ އައްތަޙިއްޔާތުގެ ރިވާޔަތުގައި އައިސްފައިވެއެވެ: السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ (އޭ ނަބިއްޔާއެވެ. ކަލޭގެފާނުގެ މައްޗަށް ސަލާމްކުރެއްވުމެވެ.) އެކަލޭގެފާނު އަވަހާރަވުމަށްފަހު السَّلَامُ عَلَى النَّبِيِّ (ނަބިއްޔާގެ މައްޗަށް ސަލާމްކުރެއްވުމެވެ.) މިގޮތަށް އިބާރާތް ޞަޙާބީން ބަދަލުކުރެއްވިއެވެ. އޭގެ ދަލީލަކީ: ބުޚާރީގެ ރިވާޔަތުގައި (މުސްތަޚްރަޖުން) އިސްތިއްޛާނުގެބާބުން ހިމެނިގެންވެއެވެ. ނަބިއްޔާ އަވަހާރަވުމަށްފަހު އެއީން ބަދަލުކުރެއްވި ސަލާމަތީ ދެ ނަމުނާއެވެ.

ސަޢީދު ބިން މަންޞޫރު، އަދި އަބޫ ޢުބައިދާ ބިން ޢަބްދި ﷲ ބިން މަސްޢޫދުގެ އަރިހުން، އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާފުޅުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވައިފިއެވެ:

(أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ علمهم التَّشَهُّد فَذكره فَقَالَ بن عَبَّاسٍ إِنَّمَا كُنَّا نَقُولُ السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِي إِذْ كَانَ حَيا فَقَالَ ابن مَسْعُودٍ هَكَذَا عَلَّمَنَا وَهَكَذَا نُعَلِّمُ)[522]

ފާކިހީ: "ނަބިއްޔާ ﷺ އެބޭކަލުންނަށް އައްތަޙިއްޔާތު ދަސްކޮށްދެއްވިއެވެ. -ދެން އިސްވެދިޔަ އައްތަޙިއްޔާތުގެ ރިވާޔަތް ފުރިހަމައަށް ދެއްވިއެވެ- އިބްނު ޢައްބާސް ވިދާޅުވިއެވެ: 'އަހަރުމެން السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ ކިޔަމުންދިޔައީ އެކަލޭގެފާނު ދިރިހުރިހާލަތުގައެވެ.' އެހިނދު އިބްނު މަސްޢޫދު ވިދާޅުވިއެވެ: 'އެކަލޭގެފާނު އަހަރުމެންނަށް ދަސްކޮށްދެއްވީ މިގޮތަށެވެ. އަދި އަހަރުމެން ދަސްކޮށްދެނީވެސް މިގޮތަށެވެ.'"

ޢަޠާއު ވިދާޅުވެއެވެ:

(أَنَّ أَصْحَابَ رسول اللّه ﷺ لما كان حَيا يقولُونَ: السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ، فَلَمَّا مَاتَ قَالُوا: السَّلَامُ عَلَى النَّبِيِّ.)[523]

522 فتح الباري لابن حجر: 314/2

523 مصنف عبد الرزاق: 3075

ވާނީ: "الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަޞްޙާބުބޭކަން، އެކަލޭގެފާނު ދިރިހުންނަވަނިކޮށް ކިޔުއްވަމުން ގެންދަވީ السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ އެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު އަވަހާރަވުމުން އެބޭކަލުން ވިދާޅުވީ: السَّلَامُ عَلَى النَّبِيِّ އެވެ."

ޞަޙާބީން ޢަމަލުކުރެއްވިގޮތް އެކަލޭގެފާނު ކިޔާދެއްވި ކަހަލައެވެ.

ކޮންމެއަކަސް، އެހެނަސް ގޮތްތަކުގައިވެސް މައްސަލައެއް ނެތެވެ.

އިންސާނާ ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم ގެ ނަބީކަމަށް ހިޔުވަތި މިލަފުޒު السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ އާއި ގުޅިގެންވުމުގެ ވާހަކައިވާ ކަމެއްނޫނެވެ.

ހަމައެގޮތަށް ބުޚާރީން ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم ދުރުކުރައްވާ ދަތުރުފަތުރުކުރައްވާ އުޅުއްވިއެވެ. އެކަމަކު ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم އުފާވެރިން ކިޔާކަން އެބޭކަލުންނަށް އަމުރެއް ނުކުރައްވައެވެ. އަދި السَّلَامُ عَلَى النَّبِيِّ މިހެން ނުކިޔުމަށްވެސް އަމުރެއް ނުކުރައްވައެވެ. އެހެންކަމުން އެއީ ދަލީލުކޮށްދޭ އެގޮތުގައި ދުރިގެންވާކަމެވެ. މިހެންވެ އިބްނު މަސްޢޫދު ވިދާޅުވިއެވެ: 'ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم އަހަރުމެންނަށް އުނގަންނައިދެއްވީ މިގޮތަށެވެ. އަދި އަހަރުމެން އުނގަންނައިދޭއިރުވެސް މިހެންނެވެ.' އެބަހީ: އަހަރުމެން މިސްތަކުންނަން ދަސްކޮށްދިނީ ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم އަހަރުމެންނަށް ދަސްކޮށްދެއްވިގޮތަށް އެއްވެސް އުނިއިތުރު ކުރުމެއް ގެނައުމެއް ނެތިއެވެ. ދެންފަހެ އިބްނު މަސްޢޫދު އެގޮތެއްގެ މައިގައި ހުރިނުވީގޮތް ކަންތައްކުރާ މިހާކަން އެއްވެސް މައްސަލައެއް ނެތެވެ. އަދި އިބްނު ޙަޖަރު ކަންތައްތަކުގައި ގޮތް، އަދި الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ އަޞްޙާބުބޭކަންގެ ތާބިޢީންގެ އަދިހުން ބަޔާން ކިޔުއްވިގޮތަށް ހަމަހަމަކުރަށް ވިހާކަމުގައިވެސް ގެންގުޅުއްވުމެވެ.

ސަބަބެންނެވެ އަދިހެން ޤާބިލުވެވެންވާ އައްތަޙިއްޔާތުގެ ތަފްޞީލަށް -އިބްނު ދަޤީޤުލް، އަބޫ ޝާމާ އަލްމަޤްދިސީ، އުމަރު ބިންތު ހައްޖާޖު، އާއިޝާ رضي الله عنهم އަދި އެހެނިހެން ބޭކަލުން ރިވާކުރެއްވި އައްތަޙިއްޔާތުގެ ތަފްޞީލަށް- މިއިން ކޮންމެ ތަފްޞީލެއްގައި ހުރި މިހަކަސް، ވަކި މިހިރާ ގޮތަކަށްވެސް ވާރިދުވެވެންވާ ސުންނަތް ތަފްޞީލެއްނުވެ. އިންސާނާ އެކި ފަހަރު އެކި ތަފްޞީލް ކިޔަމަވެސް މައްސަލައެއްނެތެވެ. އެހެންއެކަމަކު އިންސާނާ ގިނަ ނަމާދުތަކެއްގައި ކިޔާ ތަފްޞީލަކީ ހަމަން އެންމެ އެކަށީގެންވާ އިބްނު މަސްޢޫދުގެ އައްތަޙިއްޔާތުގެ ތަފްޞީލެވެ.

ފިސްވަތަ ތަލްއަޅަން ތެދުވުން

މިމަޤާމުގައި އިރީންދު އިސްތިރާއި ބުން (ފިސްވަތަ ތަލްއަޅަން) ތެދުވުމަކީ ބަހުސްކުރާ ތެދުވާނީ ސިފައެއް ބަޔާންކުރެވޭނީ މަސްއަލައެއް ސަރީޙަ ދަލީލުތަކުން އެބަ ދެނެގަންނަމެވެ. އެކަމުގައި ފުރަތަމަ ބައްޔަކަށް އެބަހުރި ޙަދީޘްތަކެވެ. ތިރީގައި އެއްވާ ދެ ފުރަތަމަ ދެ ރަކުޢަތުގެ ބަޔާން ކުރެވެނީ ބަރަކާތާއި، އެހެން ފަހަރެއް މަތީގެ މޭތެރޭގެ ބައިތަކުން، އަދި ފުރަތަމަ ރަކުޢަތު ފިޔަވައި ބަޔާންކުރެވެ:

«كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَنْهَضُ عَلَى صُدُورِ قَدَمَيْهِ»[524]

މާނައީ: "ނަބިއްޔާ ﷺ ތެދުވެވަޑައިގަންނަވަނީ އެކަކުގެ ފައިތިލަފުޅުގެ ކޮޅުގައެވެ."

މިއީ ޙަދީޘު މަޝްހޫރުގައިވާ ބަރީކަތެވެ. އެހެންނަމަވެސް މިބަރީކަތަކީ ތިރީގައިވާ ބަރާއްނިސްވެގެންނެވެ. އެއީ ތިރީގެ ބާވަތް: ހަދީޘް ތިރީގައިވާ ސަރުކޮށްތަކެވެ. ފުރަތަމަ އަހަރެން ކޮށްލީސް، އަދި ފުރަތަމަ ތަލްއަޅާއި ފިސްވަތަ ތަލްއަޅުން ތެދުވާނީ އެހެން ހަދުމަތް (**އެބަހީ:** އިރީންދުމާ މަޤާމުގައި ދެކުނެއްގަ ތެދުވުމަށް) އެއްގޮތް އަދިހަދު ހަމަޖެހިފައި ހުރިގޮތެވެ.[525]

މަސްއޫދުގެ އިބުނު މަސްއޫދާ ބުނު އަޔާމުގެ އަހަރެން ޙަދީޘްތަކުން ރިވާވާ ޖެހިގެންފައެވެ:

(أن ابْنَ مَسْعُودٍ كان يَنْهَضُ عَلَى صُدُورِ قَدَمَيْهِ، في الركعة الأولى والثالثة وَلَا يَجْلِسُ.)[526]

---

[524] سنن الترمذي: 288

[525] مسائل الكوسج: 223/1

[526] السنن الكبرى للبيهقي: 2803، مصنف عبد الرزاق: 2966، الأوسط لابن المنذر: 1494

މާނައީ: "އިބްނު މަސްއޫދު ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުންނާއި އަދި ތިންވަނަ ރަކުޢަތުން ތެދުވެވަޑައިގަންނަވަނީ އުނަކަށްޓާގެ ދެފައިތިލަފުޅުގެ ކުރިޔާލަން ބާރުއަޅައިގެންނެވެ. އަދި އުނަކަށްޓާގެ (އެތޮތޮބުރަގައި އިސްތިރާހަތުގެ އިށީންނުމަށް) ނުއިށީންނަވައެވެ."

ރިވާކުރެއްވީ އަލްބައިހަޤީ ބަލި ސަނަދަކުންނެވެ.

އަދިވެސް އަލްބައިހަޤީގައި ބަލި ސަނަދަކުން އިބްނު ޢުމަރުގެ އަރިހުންވެސް އެފަދަ ރިވާޔަތްކޮށްފައެވެ.[527] އަދި އެއާއި ޚިލާފަށް، އުނަކަށްޓާގެ ދެއަތްބުރު ވިއްދާފައި ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާކަމަށްވެސް ރިވާކުރެވިފައެވެ.[528]

ބައެއް އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައްވާގޮތުގައި: ކޮންމެ ތެދުވުމެއްގައިވެސް ދެއަތް ޖައްސައިގެން ބާރުލާ ތެދުވުން ޝަރުޢުވެގެންވެއެވެ. އިށީންނުމަކުން ވިޔަސް ނުވަތަ ސަޖިދައިން ވިޔަސްމެއެވެ. އަބޫޤިލާބާ އޭގެ ސަބަބުކަމުގައި ބަޔާންކުރައްވަނީ: އެއީ ތަވާޟުޢުވުމާއި ނިކަމެތިކަން ފާޅުވުން އެންމެ ވަރަށްބުރަވުމުގައި، އަދި ކޮޅަށްތެދުވާންވެސް އެންމެ މުޅިން ވަރުގަދަ ގޮތެވެ. އައްޝާފިޢީގެ 'އަލްއުއްމު' ގައި އަދި އުރުނިރުން ބާރުލުން މިފަދައިން ވިދާޅުވެއެވެ. ފަހަރެއްގައި އުނަކަށްޓާގުޅި، ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުން ދެވަނަ ރަކުޢަތަށް ތެދުވުމުގައި އިސްތިރާހަތާ ގުޅޭ ބިންމަތީ ބުރަވެގެން ބަރީދުން އިޝާރާތްކޮށް ނަންގާ، އެއަށް ގިނަވަސް ކުރެއްވީކަމަށް ވިދާޅުވެއެވެ.[529]

---

527 السنن الكبرى للبيهقي: 2801، 2802، مصنف عبد الرزاق: 2968، الأوسط لابن المنذر: 1500

528 مصنف عبد الرزاق: 2969

529 الأم: 1/139

ފަހު އައްތަޙިއްޔާތުގައި ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތް ކިޔުމުން

ދެންފަހެ ފަހު އައްތަޙިއްޔާތުގެ ދުޢާއު ނިންމާފައި ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތް ކިޔުމުން ދަންނަވައެ، ހަންބަލީންގެ ތެރެއިންނާ ފިޤުހުވެރިން އެއީ ވާޖިބުއްރުކުނެއްކަމުގައި ދެކެފައިވެއެވެ.

ތަނގަޅުކޮށިޔާ: އެއީ ފަހު އައްތަޙިއްޔާތުގައި ސުންނަތެކެވެ. ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިންގެ ބަހަކީ އެއީއެވެ. އެހެނީ ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ އެކަމަށް އަމުރުކުރައްވާފައިވާތީ ޚަބަރުއް ޘާބިތުވެގެން ނުވެއެވެ. ހަދީޘުގައިވާ ހަދީޘަކީ: ޞަޙާބީން އެކަލޭގެފާނުގެ ކައިރިން ވަޢަދިގެންނެވުމުން އައްތަޙިއްޔާތުގެ ދުޢާއު އެކަލޭގެފާނު ދަސްކޮށްދެއްވުމުން އެބޭކަލުން ދަންނަވައިފިއެވެ:

(علّمنا كيف نصلي عليك؟.قُولُوا: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ...)[530]

މާނައީ: "ކަލޭގެފާނުގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތް ކިޔަވާނީކިހިނެއް އަހަރުމެންނަށް ދަސްކޮށްދެއްވާށެވެ.' އެހިނދު ނަބިއްޔާ ވިދާޅުވިއެވެ: 'ތިޔަބައިމީހުން ކިޔާށެވެ: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ... (އޭ ﷲ އެވެ. މުޙައްމަދުގެ ފަރާތާއި، މުޙައްމަދުގެ ފަރާތުގެ އާލުންގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތް ލައްވާދެއްވާށެވެ. އެއީ އިބްރާހީމްގެ ފަރާތާއި، އިބްރާހީމްގެ ފަރާތުގެ އާލުންގެ މައްޗަށް ކަލޭގެފާނު ޞަލަވާތް ދެއްވިފަދައިންނެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ކަލޭގެފާނީ ޙަމްދު ލިބިވޮޑިގެންވާ މަތިވަންތަ އިލާހެވެ...)

ބުޚާރީގައި، އަބޫ ޙުމައިދު އައްސާޢިދީ ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާވެގެންވެއެވެ:

[530] صحيح البخاري: 3370، ومسلم: 406

(قال الصحابة: يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ نُصَلِّي عَلَيْكَ؟ فَقَالَ: قُولُوا اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.)[531]

ތަރުޖަމާ: "ޞަޙާބީން ދަންނަވިއެވެ: "އޭ ﷲ ގެ ރަސޫލާއެވެ! އަޅުގަނޑުމެން ކަލޭގެފާނުގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތް ކިޔުމުގައި ދެންނެވޭނީ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟' ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: 'ތިޔަބައިމީހުން ކިޔާށެވެ: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ (އޭ ﷲ އެވެ! މުޙައްމަދުގެފާނަށާއި، އެކަލޭގެފާނުގެ އަނބިއަނބިކަނބަލުންނާއި ދަރިދަރިކަލުންނަށް ޞަލަވާތް ލެއްވާނދޭވެ. އެއީ އިބްރާހީމްގެފާނުގެ އާލުންނަށް ޞަލަވާތް ލެއްވިފަދައިންނެވެ. އަދި މުޙައްމަދުގެފާނަށާއި، އެކަލޭގެފާނުގެ އަނބިއަނބިކަނބަލުންނާއި، ދަރިދަރިކަލުންނަށް ބަރަކާތް ލެއްވާނދޭވެ. އެއީ އިބްރާހީމްގެފާނުގެ އާލުންނަށް ބަރަކާތް ލެއްވި ފަދައިންނެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ތިބާރަކީ ހަމްދުލިބިވޮޑިގެންވާ މަތިވަންތަ އިލާހެވެ.)

އެހެންކަމުން ޞަޙާބީން 'ކަލޭގެފާނުގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތް ކިޔާނީ ކިހިނެއްތޯއެވެ' އަރުވާފައި ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. އެހެންކަމުން، ސުވާލުކުރެއްވުމުގެ ކުރިން އެކަން ޝަރުޢުވެގެން ނުވެއެވެ. އަދި ނަމާދުގައި ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތް ކިޔުން ޝަރުޢުވެގެންވާކަމަށް މިޙަދީޘްގެ ކުރިން އެއްވެސް ޞަޙާބީއަކަށް އެނގިވަޑައިގެންނެވިކަމަށް ޘާބިތުވާ އެއްވެސް ހަދީޘެއް އަޅުގަނޑުމެން އެނގިގެންނުވެއެވެ. ޤާޟީގެ ބުނުމަށް: ސުވާލުގެ ޒާތުން އަޅުގަނޑު އަހުލުވެރިކަމާ އެއިން ޤާނޫނީ މުސްތަޙައްބުކަމެވެ. އަދި ވާޖިބުކަމަށް

އަންގައިނުދެއެވެ. މުސްތަޙައްބުކަން ވާޖިބުކަމަން ވަރުގަދަކޮށްދާލަހަ ޤަރީނާއް އޮންނަމަ ދެނުވީއެވެ. މިތަނުގައި އެފަދައިން ވަރުގަދަކޮށްދާ ޤަރީނާއް ނެތެވެ.

ޞަލަވާތް ކިޔެވުމުގައި އެކަލޭގެފާނުގެ އަނބިއަނބިކަނބަލުންގެ ވާހަކަ އިތުރުކުރިނަމަވެސް: **اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ** ފަހެ މިއީ ދެންމެ ދިޔަފަދައިން ހަމަ ވާރިދުވެގެންވާ ގޮތެކެވެ.

އައްތަޙިއްޔާތުގެ ފަހުގައި ދުޢާކުރުން

އައްތަޙިއްޔާތުގެ ޛިކުރު ކިޔާ ނިމިއްޖެނަމަ ފަހު ދުޢާކުރުން ސުންނަތްވެގެންވެއެވެ. މިއީ ދުޢާކުރުމުގެ މަޤާމުކަމެވެ.

އަދި އެކަންތަކެއްގެ ކިބައިން ރައްކާތެރިކަންދެއްވުމަށް ނަބިއްޔާ ﷺ ދުޢާކުރެއްވި ކަންތަކުން ރައްކާތެރިކުރެއްވުމަށް އެދުން ސުންނަތްވެގެންވެއެވެ. އެއީ ޞަޙީޙުގައި އަބޫ ހުރައިރާ ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާވެގެންވާފަދައިންނެވެ: ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ:

«إِذَا تَشَهَّدَ أَحَدُكُمْ فَلْيَسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنْ أَرْبَعٍ يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ، وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ، وَمِنْ شَرِّ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ.»[532]

މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު އައްތަޙިއްޔާތު ކިޔައިފިނަމަ، ފަހެ ހަތަރު ކަމަކުން ރައްކާތެރިކަންދެއްވުމަށް އެދި ﷲ ގެ ހަޟްރަތުގައި ދަންނަވާށެވެ. ކިޔާނީއެވެ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ، وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ، وَمِنْ شَرِّ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ (އޭ ﷲ އެވެ! ޖަހަންނަމުގެ އަޒާބުން، އަދި ޤަބުރުގެ އަޒާބުން، އަދި ދިރިހުރުމާއި މަރުވުމުގެ ފިތުނައިން، އަދި އަލްމަސީޙުއް ދައްޖާލުގެ ފިތުނައިގެ ނުބައިކަމުން ރައްކާތެރިކަންދެއްވުމަށް އެދި މިއަޅާ އިބައިޖާހުގެ ހަޟްރަތުގައި ދަންނަވަމެވެ.)

އައްތަޙިއްޔާތަށްފަހުގައި އަދި ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރިން ކިޔުމަށް އެންމެ ސުންނަތްކަން ގަދަ ދުޢާއަކީ މިއީއެވެ. ޝާފިޢީ، އަހަރެމެންގެ ދަރިކަލުންނަށްވެސް އުފަދައިން އަމުރުކުރައްވާފައެވެ. އަދި މިހަތަރު ކަންތަކުން ރައްކާތެރިކުރެއްވުމަށް ދުޢާ ނުކުރާ މީހާ

532 صحيح مسلم: 588

އަލުން ނަމާދު އިޢާދަކުރަންވެސް އެކަލޭގެފާނު އަމުރުކުރެއްވިއެވެ.[533] އެއިން ދަލީލުކުރަނީ އެކަލޭގެފާނު ދުޢާކުރެއްވުމީ އެކަން ވާޖިބުވެގެންވާކަމަށް، އަދި ދޫކޮށްލައިފި މީހާގެ ނަމާދު ބާޠިލުވާނެކަމަށެވެ. އިބްނު ޙަޒްމުވެސް އެގޮތަށް ތާއީދުކުރައްވައެވެ.[534] ޖާއްމު ގިނަ ޢިލްމުވެރިން ދުޢާކުރުން މުސްތަޙައްބުކަމުގެ ގޮތުގައެވެ.

ދެން އެއަށްފަހު ބޭނުންކަމުން ދުޢާކުރައްވައެވެ.

ފަހު އައްތަޙިއްޔާތަކީ ނަމާދުގެ ރުކުންތަކުގެ ތެރެއިން ރުކުނެކެވެ. ޤަސްދުގައި ނުވަތަ ހަނދާންނެތިގެންވިޔަސް އެރުކުން ދޫކޮށްލައިފިމާގެ ނަމާދު ބާޠިލުވާނެއެވެ.

އައްތަޙިއްޔާތު ކިޔުމުގެ ކުރިން ޝަރީޢަތް ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރީގައި، ކުރު ސަލާމްކުރައްވާނީއެވެ. އެހެނީ ކަނާ އެއިން ސަލާމަކީ ބަރަކާތްތެރި ސަލާމެއްކަމުންނެވެ. އެއީ ނަމާދު ނިމުމުގެ ދުވަން ސަލާމްކުރުމުގައިވާތީއެވެ.

---

533 صحيح مسلم: 590

534 المحلى: 2/301

ސަލާމްދިނުމާއި އޭގެ ޙުކުމްތައް

ދެސަލާމްދިނުން ވާޖިބު، އޭގެ ތެރެއިން ފުރަތަމަ ސަލާމުން ޢިލްމުވެރިންގެ އިޖުމާޢުވެގެންވާ ގޮތުގައި ނަމާދު ނިމޭނެއެވެ. ޢިލްމުވެރިންގެ އިއްތިފާޤުން، ފުރަތަމަ ސަލާމަކީ ވާޖިބެއް އަދި ދެވަނަ ސަލާމަކީ ސުންނަތެކެވެ. އިބްނު ޢަބްދިލް ބައްރުގެ 'އައްތަމްހީދު' [535] އަދި 'އަލްއިސްތިޛްކާރު' ގައި، [536] އަދި އައްޠަޙާވީގެ 'ޝަރަޙު މަޢާނީ އަލްއާޘާރު' ގައި، [537] އަދި އަލްޤުރްޠުބީގެ ތަފްސީރުގައި اللّٰه تعالىٰ ގެ މިއާޔަތުގެ: ﴿وَٱرۡكَعُواْ مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ﴾ [البقرة: 43] ތަނުގައި ޢުލަމާގެ ދައްކަވަން އިޖުމާޢު ގެންނަވިއެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ:

(لم يَخْتَلِفْ مَنْ قَالَ مِنَ الْعُلَمَاءِ بِوُجُوبِ التَّسْلِيمِ وَبِعَدَمِ وُجُوبِهِ أَنَّ التَّسْلِيمَةَ الثَّانِيَةَ لَيْسَتْ بِفَرْضٍ إِلَّا مَا رُوِيَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ حَيٍّ أَنَّهُ أَوْجَبَ التَّسْلِيمَتَيْنِ مَعًا)[538]

މާނައީ: "ސަލާމްދިނުމަކީ ވާޖިބެއްކަމުގައި، އަދި ވާޖިބެއް ނޫންކަމުގައި ވިދާޅުވި ޢިލްމުވެރިންވެސް، ދެވަނަ ސަލާމަކީ ވާޖިބެއް ނޫންކަމުގައި ޚިލާފުވެގެން ނުވެއެވެ. އަލްޙަސަން ބިން ޙައްޔުގެ ރިވާވެގެންވާ އެއްޗެއް ފިޔަވައެވެ. އެބޭފުޅާ ދެސަލާމްވެސް އެއްކޮށް ވާޖިބުކުރައްވި ކަމަށެވެ..."

އެތަރައިންގެ އައްޝާޠިބީ ބަޔާންކުރިއެވެ:

---

535 التمهيد: 366/7

536 الاستذكار: 490-489/1

537 شرح معاني الآثار: 271/1

538 تفسير القرطبي: 362/1

(لم نجد عَن أحد مِن أهل العلم الذين ذهبوا إلَى التسليمتين أن الثَّانِيَة من فرائضها غَير الحسن بن صالح)[539]

މާނައީ: "ދެސަލާމްދިނުންވާޖިބުކަމަށް ދެކެލައްވި އިލްމުވެރިންގެ ތެރެއިން އެއްވެސް ބޭކަލަކު ދެވަނަ ސަލާމަކީ ފަރުޟެއްކަމަށް ދެކެލައްވާފައެއް އަހަރުމެން ނުދެކެމެވެ. ޙަސަނު ބިން ޞާލިޙު ފިޔަވައެވެ."

އެފަދައިންނެވެ، ބުޚާރީގެ ޝަރަޙާގައި އިބްނު ރަޖަބުވެސް އެކަމަށް އިޖުމާޢު ގެންނެވިއެވެ.540

އެހެންނަމަވެސް، ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ އެންމެ ސަލާމަކުން ނިންމާލެއްވިކަމުގައި ޘާބިތުވެގެން ނުވެއެވެ. އެކަމާގުޅޭ ދުވަހަކު ސަލާމްދެއްވައެވެ. އެކަމާގުޅޭ ޙަދީޘުގައިވާ:

(...تحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ، وَتحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ.)[541]

މާނައީ: "ނަމާދުގެ ތަޙްރީމްއަކީ (ޙަރާމްކުރުވަނީ) ތަކްބީރެވެ. އަދި ނަމާދުގެ ތަޙްލީލަކީ (ޙަލާލުކުރުވަނީ) ސަލާމްދިނުމެވެ."

މިތަނުގައި ސަލާމްގެ ތަޢްރީފުގައި ال ވަނީ ޢަހްދަށެވެ. އެކަމާގުޅޭ ޙަދީޘުން ޢަހްދުވާ އެނގިގެންވާ ސަލާމަކީ ދެސަލާމްދިނުމެވެ.

އެއްވަރަށް ސަލާމްދިނުން ޞަޙާބީންގެ ޖަމާޢަތެއްގެ އަރިހުން ޘާބިތުވެއެވެ. އެއީ ޢަލީބުނު އަބީ ޠާލިބުގެ ކުރެއްވިގޮތްވާކަމަށެވެ. އަދި އަބޫބަކުރު ޢައްމާރު، ނާފިޢުގެ އަރިހުން، އިބްނު

539 مختصر اختلاف العلماء: 222/1

540 فتح الباري لابن رجب: 373/7

541 رواه أحمد: 1072، وأبو داود: 618، والترمذي: 238، وابن ماجه: 275

އުމަރު ސަލާމްދެއްވީ އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތް ފަރާތަށް އެއްފަހަރުކަމަށް ރިވާކޮށްފައިވާ ފަދައިންނެވެ.[542]

އެއީ ޞައްޙަ ރިވާޔަތެކެވެ.

އަދި އިބްނު އަބީ ޝައިބާގައި، އަލްޙަސަނުގެ އަރިހުން، އާއިޝާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ:

(أَنَّهَا كَانَتْ تُسَلِّمُ تَسْلِيمَةً وَاحِدَةً قُبَالَةَ وَجْهِهَا: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ.)[543]

މާނައީ: "އެކަމަނާގެ ކުރިމަތިފުރިމައްޗަށް ތައްވާ އެއްސަލާމުން ސަލާމްދެއްވައެވެ."

އެވެސް ޞައްޙައެވެ.

އެފަދައިން ޢަލީއާއި،[544] އަނަސް[545] އަދި ސަލަމާ ބިނު އަކްވައުގެ[546] އަރިހުންވެސް ރިވާވެއެވެ.

އިބްނުލް ޤައްޔިމް އެކަލޭގެފާނުގެ ފޮތްތަކުގައިވާ 'އިޢްލާމުލް މުވައްޤިޢީން' ގައި އެވައްސަލަ ދިރާސާކުރައްވާފައެވެ. އަދި الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހުން އެއްފަހަރު ސަލާމްދެއްވިކަމަށް އައިސްފައިވާ ރިވާޔަތްތަކަށް ބަލިކަށިކަމެއްވާ، ދެސަލާމްދެއްވުން ފަރުމާކުރުމަކީ ބަރާބަރުކަމެއްވެއެވެ.[547] އޭރަށް ޤަބޫލުވާނަމަ އިއްތިބާޢުވާކަމަށް

---

[542] مصنف عبد الرزاق: 3142

[543] الأوسط لابن المنذر: 1549، مصنف ابن أبي شيبة: 3073

[544] مصنف ابن أبي شيبة: 3066

[545] الأوسط لابن المنذر: 1546، مصنف ابن أبي شيبة: 3074

[546] الأوسط لابن المنذر: 1550

[547] إعلام الموقعين: 2/271-277

އެކަށޭގޮތުން ކުރެއްވި ބަޔާން ވަރުގަދަވެގެންވެއެވެ. އެހެންއެކަމަކު ދެސަލާމްދިނުން ވާޖިބުވެގެންވާކަމަށް ކަނޑައަޅާ ބުނުމުގައި ބަލިކަށިކަމެއްވެއެވެ. އެހެނީ ޞަޙާބީންގެ ތެރެއިން، އަދި ތާބިޢީންގެ ތެރެއިންވެސް އެހެން ވިދާޅުވި އެއްވެސް ބޭކަލެއް އަހުރެންނަށް އެނގިފައެއް ނުވެއެވެ. އަދި ޝާފިޢީ، އިސްޙާޤު ފަދައިން އެބޭކަލުންގެ ޤަވާޢިދުގެ އަދިހެން އައިސްފައިވަނީ އެއާއި ޚިލާފަށެވެ.

ދެންފަހެ ސަލާމުގެ ތެރެއަށް وَبَرَكَاتُهُ އިތުރުކުރުން ދަންނަވައި، އެއީ އެއްވެސް އަސްލެއްވާ ކަމެއްނޫނެވެ. އަދި ދާވޫދުގެ އެއްރިވާޔަތުގައި އައިސްފައިވެއެވެ. އެކަމަކު އެއީ ޝާޛް ނަކަލުކުރި މީހުންގެ ކިބައިންވެފައިވާ ކަމެއްކަން ފާޅުވެއެވެ. އަސްލުގައި ރިވާކުރެވިގެންވެސްވާ ގޮތެއްނޫނެވެ. އެ ރިވާޔަތުގައި އެއަށްފުދޭ ޝާހިދުވިޔަކަވެސް، އެއީ ޝާއްޛު އެކަށައި ހަދަފުރަކެވެ.[548]

އާނާ ސަލާމްދިނުމުގައި السَّلَامُ عَلَيْكُمْ އެކަނި ކިޔާ، އަދި وَرَحْمَةُ اللَّهِ ނުކިޔަނަމަވެސް ނަމާދު ނިމޭނެއެވެ. އެންމެ ފުރިހަމަ ގޮތަކީ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ ކިޔުމެވެ.

ސުންނަތް ގޮތަކީ ވަރަށް ފުރިހަމަކޮށް السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ ބުނުމެވެ. ދެންފަހެ ހަމައެކަނި السَّلَامُ عَلَيْكُمْ ކިޔުމަކީ ފުދޭވާގޮތުގައި ސުންނަތް ގޮތެއް ނޫނެވެ. އަދިނަސާއީގައި، އަޙްމަދު، މުސްނަދުގައި ޞަޙީޙު ސަނަދާ އެކަށޭގޮތުގެ ޤަވާޢިދުގެ އަހުރެން، އިބްނު ޚުޒައިމާގެ އަހުރެން ރިވާކުރެއްވިއެވެ:

(أن النبي ﷺ كان يقول: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ عَنْ يَمِينِهِ، وعن يساره السَّلَامُ عَلَيْكُمْ)[549]

---

548 سنن أبي داود: 997 ދަރަޖާ ޝާއްޛު އަލްއަލްބާނީ އަދި އަލްމަދީނާގެ ޢަބްދުއްރައްޒާޤު ރައްޓާ.

549 سنن النسائي: 1321، مسند أحمد: 5402

މާނައީ: "ނަބިއްޔާ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްފަރާތުން السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ ވިދާޅުވެ އަދި ވާތްފަރާތުން السَّلَامُ عَلَيْكُمْ ވިދާޅުވެ ސަލާމްދެއްވައެވެ."

އިބްނު ޢުމަރު ނުވަތަ އެއަށްވުރެ ސަނަދުގެ ދަރަޖައިގާ ބާރުގަދަ މިފަދައިން އެރިވާތަތް ގެންނެވި އެއީ އެންމެންނަށް އެނގިގެންވާކަމަކަށްޓަކައިވެ ކުރުކޮށްލުމުގެ ގޮތުންނެވެ. އެހެންނަމަވެސް މުޖުތަހިދުން އެއްވެސް ސަބަބަކާއި ނުލާ އެކަން ދޫކޮށްނުލައްވައެވެ. އެބަޔަކު އެކަން ގެންގުޅު ކުރުކުރަންޖެހޭ ގޮތުން ދަލީލުކުރާނެކަމަށް: އަބްދުއްސަލާމާއި، އަބްޖަރާވާއި އެހިނެހެން ބާރުވެން ހަމަ އެހެއް ރިވާކުރެއްވި ދުވަހެއް ސަލާމްދިނުން ފުރިހަމަކޮށް ރިވާކުރައްވައެވެ.[550]

ސަލާމްދީފިނަމަ އިސްތިޤްބާލުގައި ސުންނަތްތަކުގެ ތެރެއިން ވެސް: ފަހަރެއްގައިވާ މިހެންނަމަ އެކަމެއް ކަނާތްފަރާތުން ސަލާމްކުރެއްވުމަށް ފަހު، އަދި ވާތް ފަރާތުން ސަލާމްކުރެއްވި ވާތަން އިސްތިޤްބާލެވެ. އެއީ ނަބިއްޔާ ﷺ އެފަދައިން ބައެއްފަހަރު ފާޅުކުރެއްވެއެވެ.[551]

ޖުމްލަ ގޮތުން އަދާކުރުމަށް ސަލާމްދީގެން ވެސް ނަމާދު ނިމިގެންދާނެއެވެ.

ނަމާދު ނިމޭ ސަލާމްދީފުމަކުން ދެމެދުގެ ކަންތައްތަކުގެ ހުކުމް ނުވާނެއެވެ. އެއީ ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ބަސްފުޅު: 'ނަމާދުގެ ހަރާމްކުރާމަތި ސަލާމްދިނުމެވެ' މިގެ މާނަ ވާނެއެވެ. ހަލާލުވުން އެކަމުގައި ޖައިޒުވެގެންވެއެވެ. އަދި އެއީ އިބްނު ޤައްޔިމް ޢަބްދުއްލާހި ބިން އަޙްމަދު ބުނާ ވާހަކައެވެ. އަދި ރަސޫލުގެ އަހުރުންވެސް ރިވާކުރައްވާ ގޮތަކެވެ: ފަހަރު އިސްކޯޅު ބަޔަކުގެ ހަދީސްތަކުގައި ސަލާމްކުރެވޭ ނަމާދު ނިމޭނީ ސަލާމުދިނުމުގެ ވާއިކަ ވިދާޅުވެވަޑައިގަތެވެ. އިބްނުޢުމަރު އަބްދުއްލާހިބްނު ޝަރަފްގެ ބަސްފުޅެވެ: 'ފާޅު ފަހު

އައްތަޙިއްޔާތު ކިޔާ ނިންމާލުމައި، ދެން އިމާމުގެ ކުރިން އޭނާ ފައިބައިގެން ދަނީއެވެ؟' ވިދާޅުވިއެވެ: 'އޭނާއަކަށް ޙަރަޖެއް ނުވެއެވެ.'[552]

އަބޫ ޙަނީފާގެ ބަހުގެ މައްޗަށް މައްސަލަތަކެއް ކަފިވެގެން އާދެއެވެ: ފަހު އައްތަޙިއްޔާތު ކިޔާފައި ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރިން ނަމާދު ގެއްލޭ ކަންތަކުގެ ތެރެއިން ކަމެއްކޮށްފިނަމަ، މިޘާލަކަށް: ބަދަށްފުވިރިވެ، ނުވަތަ ތޮށިބައިން ދޫން އަނބުރާލާ، ނުވަތަ ކެއުން، ނުވަތަ ވާހަކަދެއްކުމާއި އެފަދަ ބައެއް ފުޅުވުރިން ވިދާޅުވުމާ ނަމާދު ބާޠިލުކުރާ ކަންތައްކުރި ކަމެއްކޮށްފިނަމަ، ފަހެ އަޞްޙާބުންގެ ބަހުގެ މައްޗަށް ނަމާދު ޞައްޙައެވެ.

އެކަމަކު އެއީ ޖުމްހޫރުގެ ޒާހިރުވެގެންވާ، އަދި ޝާފިޢީންނާއި މާލިކީންގެ ވާހަކައާ ޚިލާފު ބަހެކެވެ. **ޞައްޙަ ބަހަކީ** ސަލާމްދީގެން މެނުވީ ނަމާދު ނުނިމޭނެކަމެވެ. އެއީ ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ބަސްފުޅަށް ބިނާކޮށްގެންނެވެ: 'ނަމާދުގެ ޙަލާލުކުރުވަނީ ސަލާމްދިނުމެވެ.' އެބަހީ: ސަލާމްދީގެން މެނުވީ (ނަމާދުން ބޭރު) ކަމެއްކުރުން ހުއްދަވެގެން ނުވެއެވެ.

والله أعلم.

552 الأوسط لابن المنذر: 1538

ފަރުޟު ނަމާދަށްފަހުގައި ޛިކުރު ކުރުން

ނަމާދުން ސަލާމްދީ ނިމުމަށްފަހުގައި ކިޔުމަށް ޛިކުރުތަކެއް الله ވަނީ ޝަރުޢުކުރައްވާފައެވެ. އެކަލާނގެ މިބަސްފުޅު:

﴿وَمِنَ ٱلَّيۡلِ فَسَبِّحۡهُ وَأَدۡبَٰرَ ٱلسُّجُودِ﴾ [ق: 40]

މާނައީ: "އަދި ރޭގަނޑުގައި، ސަޖިދާގެ ފަހުން އެކަލާނގެއަށް ތަސްބީހަ ކިޔުއްވާށެވެ."

އޭގެ މުރާދަކީ ނަމާދުގެ ފަހުން ޛިކުރުކުރުން ކަމުގައި އިބްނު ޢައްބާސް ތަފްސީރު ކުރެއްވިއެވެ. އެއީ ބުޚާރީގެ ސަޙީޙުގައި، މުޖާހިދުގެ އަރިހުން، އިބްނު ޢައްބާސް ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރެއްވި ފަދައިންނެވެ:

«أَمَرَهُ أَنْ يُسَبِّحَ فِي أَدْبَارِ الصَّلَوَاتِ كُلِّهَا، يَعْنِي قَوْلَهُ: ﴿وَأَدۡبَٰرَ ٱلسُّجُودِ﴾»[553]

މާނައީ: "ހުރިހާ ނަމާދުތަކެއްގެ ފަހުން ތަސްބީހަ ކިޔުއްވުމަށް އެކަލޭގެފާނަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. އެއީ މިބަސްފުޅުގައެވެ: ﴿وَأَدۡبَٰرَ ٱلسُّجُودِ﴾"

ނަމާދުން ސަލާމްދިނުމާއި، ޛިކުރުތަކާއި ދެމެދު ވަގުތުކޮޅެއް ބެހެއްޓުމަށްޓަކައި އިރުކޮޅަކު ސުކޫތުގައި އިނުން ނުވަތަ ވާހަކަ ދައްކަވާކަން ޝަރުޢުވެގެން ނުވެއެވެ. ނަބިއްޔާ ﷺ ސަލާމް ދެއްވުމަށްފަހުގައި ޛިކުރުކުރެއްވުމަށް އަވަސްވެވަޑައިގަންނަވައެވެ. އެއީ މުސްލިމްގައި، ޘައުބާން ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާވެގެންވާ ފަދައިންނެވެ:

---

553 صحيح البخاري: 4852

«كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا سَلَّمَ لَمْ يَقْعُدْ إِلَّا مِقْدَارَ مَا يَقُولُ: اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ، وَمِنْكَ السَّلَامُ، تبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ»[554]

މާނައީ: "ނަބިއްޔާ ﷺ ސަލާމްދެއްވައިފިނަމަ، މިފަދައިން ކިޔާނެ ވަގުތުކޮޅަކަށް މެނުވީ ނުހުންނަވައެވެ: «اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ، وَمِنْكَ السَّلَامُ، تبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ»

(އޭ الله އެވެ! ތިޔައިލާހީ ސަލާމެވެ. އަދި ސަލާމްވަނީވެސް ތިޔައިލާހުގެ ކިބައިންނެވެ. އޭ މަތިވެރިކަމާއި ޝަރަފުވެރިކަމުގެ ވެރި އިލާހެވެ. ތިޔައިލާހު ބަރަކާތްތެރިވެ މަތިވެގެންވެއެވެ.)

ސަލާމުދިނުމުގެ ތެރެއިން އެކަކަށްވުރެ ގިނަ ބާރަކުން، ހަރުބަ ކިޔާ ނިންމައިލުމަކީ ގޮސްފައިވާ ކަމެއް ނޫން ހަޤީޤަތެއްކަމަށް ބުނާނެ ގޮތެއް ނެތްކަމަށްވެއެވެ. އެކަމަކު ބުނު ޢަބްދުއްރައްޒާޤު، އަދި ބުނު އަބީ ޝައިބާގެ އަރިހުން ޞައްޙަވެގެންވެއެވެ.[555]

554 صحيح مسلم: 592

555 مصنف عبد الرزاق: 3204، مصنف ابن أبي شيبة: 3129

ފަރުޟު ނަމާދުންފަހުގައި އިސްތިޣްފާރުކުރުމާއި ތަސްބީޙު ކިޔުން

ނަމާދުން ފަހު ސަލާމްދީގެންނާ ފުރަތަމަ ތިންފަހަރު އިސްތިޣްފާރު ކުރުމެވެ. ދެން އެއަށްފަހު އިސްތިޣްފާރަ ޢާއިޝާގެ ހަދީޘްގައި އައިސްފައިވާ ދުޢާކުރެވެ. އަދި ޘައުބާނު އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތަށް ބަލައިލާށެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ:

«كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا انْصَرَفَ مِنْ صَلَاتِهِ اسْتَغْفَرَ ثَلَاثًا، وَقَالَ: اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ، وَمِنْكَ السَّلَامُ، تَبَارَكْتَ ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ.»[556]

މާނައީ: "ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ނަމާދުން ސަލާމްދެއްވައި ފިއްލަވައިފިނަމަ، ތިންފަހަރު އިސްތިޣްފާރު (أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ) ކިޔުއްވާ ދެން ވިދާޅުވިއެވެ: "اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ، وَمِنْكَ السَّلَامُ، تَبَارَكْتَ ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ"

ރިވާކުރެއްވީ މުސްލިމްއެވެ.

އަދި މިއީވެސް ކިޔާނެއެވެ:

(لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، اللَّهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ، وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ، وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ.)[557]

މާނައީ: "ﷲ ފިޔަވައި ހައްޤުވެގެން އަޅުކަންވާ އިލާހަކު ނުވެއެވެ. އެކަލާނގެ އެއްކައުވަންތައެވެ. އެކަލާނގެއަށް ބައިވެރިއަކު ނުވެއެވެ. ރަސްކަންވަނީ އެކަލާނގެއަށެވެ. އަދި ހަމްދުވެސް ލިބިވޮޑިގެންވަނީ އެކަލާނގެއަށެވެ. އެކަލާނގެ ހުރިހާ ކަމަކަށް ކުޅަދުންވަންތައެވެ. ޔާ ﷲ އެވެ! ތިބާއިރާދަކުރާ އެއްޗެއް މަނާކުރާނޭ

---

556 صحيح مسلم: 591

557 صحيح البخاري: 844، ومسلم: 593

ޒަރާރެއް ނުވެއެވެ. އަދި އިބައިލާފުރު މަނާކުރެއްވި އެއްޗެއް ކޮށް ޒަރާރެއް ނުވެއެވެ. އަދި އެއްވެސް މަތިވެރި ކޮޅަކަށްގެ ފިރިހަކަން އިބައިލާފުރުގެ ހިބައިން އެމަނިކުފާނަކަށްވުރެ ބޮޑުބާރެއް ނުކުރާނެއެވެ."

ފަރުޟު ކޮންމެ ނަމާދަކުން ސަލާމްދެއްވާހިނދު، ނަބިއްޔާ ﷺ އެވަދައިން ވިދާޅުވެއެވެ. އެއީ ދުރުޝަހިރުން، އަސްލުވިލާތުގެ އަރިހުން ރިވާޔަތްކުރެއްވިތަނެވެ.

ބުޚާރީގެ ބައެއް ރިވާޔަތްތަކުގައި: ތަހްލީލު (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) ކިޔުން ތިންފަހަރަށް ކަނޑައަޅާފައިވެއެވެ. ތަހްލީލުގެ ތަރްތީބު ދެކުނުމަށްފަހުގައި ތިންފަހަރު ކިޔުއްވިކަން ރިވާޔަތްކުރެއްވިއެވެ. އަބޫދާއޫދާއި އައްނަސާއީވެސް ރިވާޔަތްކުރައްވައެވެ.[558]

ދުރުޝަހިރުން (ބުޚާރީއާއި މުސްލިމް) މިހަދީޘް އެބައެއްތަކެއްގައި ނުކުރެއްވާއި އެކުގައި ރަށުގެ ވާހަކަ ދިރިޔުއްވާގޮތާއި ނުވާވަރީ: އިޝާރަތް އަހަރުގެމެދު މިއުޒާރާތު ގަބުރުދެއްކުރުމުން ކަރަތަކުރެއްކެވެ. އިސްނު ރަޝަޖުވުސްވަނީ އޭޝުރު އިޒާރަތްލުމުގެ އަދިބެ ބިރައްޖި ހިކުރު ދިރާކުރެއްވާވަރެވެ.[559]

އިބްނުއް ޒުބައިރުއާއި، އުމަރު ބިން އަބްދިލް އަޒީޒުއާއި، މަކްޙޫލްފަދަ ބައެއް ސަލަފުންގެ ބޭކަލުން ނަމާދުގެ ފަހުން ތިންފަހަރު ތަހްލީލު ކިޔުއްވައެވެ. އެއީ އަޑު ހާއްސަކޮށް ބޮޑު ޖަހާފު އަލްއަޝްޢަރީ ރިވާޔަތްކުރާ ވިދާޅުވެފައިވަނީ ވާހަކައިންނެވެ:

558 صحيح البخاري: 6473، مسند أحمد: 18192، والنسائي: 1343

559 فتح الباري لابن رجب: 7/417

(مِنْ تَمَامِ الصَّلَاةِ أَنْ تَقُولَ إِذَا فَرَغْتَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، ثَلَاثَ مَرَّاتٍ.)[560]

މާނައީ: "އުމަރު ބިން އަބްދިލް އަޒީޒު ވިދާޅުވަނީކަން އަހުރެން އަޑުއެހީމެވެ: ނަމާދުގެ ފުރިހަމަކަމުގެ ތެރޭގައި: މިއީ ނަމާދު ނިމުމުންނަމަ މިހެން ކިޔުންވެއެވެ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (الله ތިންފަހަރު ބައްދަލުވުން ... އެކަލާނގެއަށް ... ...)"

... ...

... ... :

(صلى لنا عمر بن عبد العزيز فلما سلم أعلن فقال لا إله إلا اللّه وحده لا شريك له له الملك وله الحمد وهو على كل شئ قدير ثلاث مرات وفعل ذلك أياما والتفت إلينا فقال إنما أعلنت التهليل لتعلموه وتفعلوه فإنها من تمام الصلاة أن لا يقوم أحدكم إذا صلى وسلم حتى يقولهن ثلاث مرات.)[561]

މާނައީ: "އަހަރުމެންނާއިއެކު އުމަރު ބިން އަބްދިލް އަޒީޒު ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ދެން ... ... މިހެން ވިދާޅުވިއެވެ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ތިންފަހަރެވެ. ... ...

[560] مصنف ابن أبي شيبة: 3107

[561] تاريخ دمشق: 454/56

އެނބުރިވަޑައިގަންނަވާ ވިދާޅުވިއެވެ: 'އަހުރެން ތަކްބީރު ކިޔުން (އަޛާން ދެއްވުން) އިޢުލާން މިކުރީ ބިދުޢައިވެރިންނަށް އެކަން އެނގި، އަދި ޖަމާޢަތްކުރުމަށްޓަކައިއެވެ. އެހެނީ އެއީ ނަމާދުގެ ފުރަތަމަކަމުގެ ބޭރުއިންވާކަމުގައެވެ. އެއީ ބިދުޢައިވެރިންގެ ވަރަށް ނަމާދުގެ ސަލަފުވެރިންނަމަ، ބިންގަނޑު އެގޮތަށެވެ ކިޔައިދިނުމަށް ވާގޮތުން ނުބައިކުރުވާނެ."

އަބޫ ހާޝިމް ވިދާޅުވިއެވެ:

(فلقيت مكحولا فأخبرته بالذي قال أمير المؤمنين قال وقد أعلن به أمير المؤمنين قال قلت نعم قال وفق اللّه أمير المؤمنين إن كان من مخبآتنا التي نخبأه)[562]

މާނައީ: "ދެން އަހުރެން މަކްޙޫލާއި ބައްދަލުވިއެވެ. އަދި އަމީރުލް މުއުމިނީން ވިދާޅުވި ބަސްފުޅުން އަހުރެން އޭނާއަށް ޚަބަރުދިނީމެވެ. މަކްޙޫލު ވިދާޅުވިއެވެ: 'އަމީރުލް މުއުމިނީން އެގޮތަށް އިޢުލާނުކޮށް ކިޔުއްވީހެއްތޯ؟' އަހުރެން ދެންނެވީމެވެ: 'އާނއެކެވެ.' ވިދާޅުވިއެވެ: 'الله އަމީރުލް މުއުމިނީނަށް ތައުފީޤުދެއްވާށިއެވެ. އެބަސްތަކީ އަހަރުމެން ވަންހަނާކޮށްގެން ކިޔުމުންދިޔަ ބަސްތަކެއްކަމުގައެވެ."

އަދި މުސްލިމް އާއި ރިވާކުރެވެ:

(لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَلَا نَعْبُدُ إِلَّا إِيَّاهُ، لَهُ النِّعْمَةُ وَلَهُ الْفَضْلُ وَلَهُ الثَّنَاءُ الْحَسَنُ. لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ.)[563]

މާނައީ: "الله ފިޔަވައި ޙައްޤުވެގެން އަޅުކަންވާ އިލާހަކު ނުވެއެވެ. އެކަލާނގެ އެއްކަލައުވެއްސިއެވެ. އެކަލާނގެއަށް ބައިވެރިއަކު ނުވެއެވެ. ރަސްކަންވެރިކަމާއި

---

[562] تاريخ دمشق: 454/56

[563] صحيح مسلم: 594

އެކަލާނގެއަށެވެ. އަދި ހަމްދުވެސް ލިބިވޮޑިގެންވަނީ އެކަލާނގެއަށެވެ. އެކަލާނގެ ހުރިހާ ކަމަކަށް ކުޅަދުންވަންތަ ވޮޑިގެންވެއެވެ. އެއްވެސް ހަރަކާއި ބާރެއް ﷲ ގެ ބަށްޓަރުމުން މެނުވީ ނުވެއެވެ. ﷲ ފިޔަވައި ހައްޤުވެގެން އަޅުކަންވެވޭ އިލާހެއް ނުވެއެވެ. އެކަލާނގެއަށް މެނުވީ އަޅަމެން އަޅުކަން ނުކުރަމެވެ. ނިޢުމަތްތައް މިލްކުވެގެންވަނީ އެއިލާހަށެވެ. ފަޟްލުކަންވަނީ އެއިލާހަށެވެ. އަދި ރިވެތިވެގެންވާ ތަނާވެސް ލިބިގެންވަނީ އެކަލާނގެއަށެވެ. ﷲ ފިޔަވައި ހައްޤުވެގެން އަޅުކަންވެވޭ އިލާހެއް ނުވެއެވެ. އެކަލާނގެއަށް ދީން ޚާލިޞްކޮށް ހުރުމާއެކުއެވެ. ކާފިރުން ކަމަނުދިޔަނަމަވެސްމެއެވެ."

ކޮންމެ (ފަރުޟު) ނަމާދެއްގެ ފަހުން ނަބިއްޔާ ﷺ އެފަދައިން ވިދާޅުވެއެވެ. އެއީ މުސްލިމް، އިބްނު ޚުޒައިމާ ހަދީޘްގައި ރިވާކުރެއްވިފަދައިންނެވެ.

ފަރުޟު ނަމާދަށް ފަހުގައި ތަސްބީހަ ކިޔުން

ދެންފަހެ ފަރުޟު ނަމާދަށްފަހުގައި ތަސްބީހަ ކިޔުމުގައި ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން ގޮތްތަކެއް އައިސްފައިވެއެވެ:

ފުރަތަމަގައި: ތިރީސްތިން ފަހަރު ތަސްބީހަ (سبحان الله)، އަދި ތަޙްމީދު (الحمد لله)، އަދި ތަކްބީރު (الله أكبر) ކިޔުމެވެ. ރިވާޔަތްކުރެއްވީ ދެޝައިޚުން، އަބޫ ހުރައިރާގެ އަރިހުންނެވެ. މަރުފޫޢުކޮށް އައިސްފައިވާ ޙަދީޘްގައިވަނީ:

(...أَلَا أُحَدِّثُكُمْ إِنْ أَخَذْتُمْ أَدْرَكْتُمْ مَنْ سَبَقَكُمْ، وَلَمْ يُدْرِكْكُمْ أَحَدٌ بَعْدَكُمْ، وَكُنْتُمْ خَيْرَ مَنْ أَنْتُمْ بَيْنَ ظَهْرَانَيْهِ، إِلَّا مَنْ عَمِلَ مِثْلَهُ؟ تُسَبِّحُونَ وَتَحْمَدُونَ وَتُكَبِّرُونَ خَلْفَ كُلِّ صَلَاةٍ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ...)[564]

މާނައީ: "ތިމަންކަލޭގެފާނު ތިޔަބައިމީހުންނަށް (ކަލިމަތެއް) ކިޔާދޭންހުށްޓެވެ. ތިޔަބައިމީހުން އޭގައި ހިފައިފިނަމަ، ތިޔަބައިމީހުންގެ ކުރިން އިސްވެދިޔަ މީހުންނާ ތިޔަބައިމީހުން އަރާރަމަކުރެވޭނެއެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ފަހުންވީ އެކަކުވެސް ތިޔަބައިމީހުންނާ އަރާރަމައެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންވާނީ ތިޔަބައިމީހުން އެބަޔަކުގެ ތެރޭގައި ތިޔަ ތިބި މީހުންގެ ތެރޭގައިވާ އެންމެ ހެޔޮ މީހުންކަމުގައެވެ. ހަމައެފަދައިން ޢަމަލުކޮށްފި މީހަކު މެނުވީއެވެ: ކޮންމެ ނަމާދަކަށްފަހު ތިރީސް ތިން ފަހަރު ތަސްބީހަކިޔާ، ޙަމްދުކޮށް، ތަކްބީރު ކިޔާށެވެ."

ދެވަނައި: ތިރީސްތިން ފަހަރު ތަސްބީހަކާއި، ޙަމްދު އަދި ތަކްބީރު ކިޔުމެވެ. އެއިރުން އެއީ ނުވަދިހަ ނުވައެކެވެ. ދެން ސަތޭކަ ހަމަކުރުމަށް މިކަން ކިޔުމެވެ: (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا

564 صحيح البخاري: 843، ومسلم: 595

شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) ރިވާކުރައްވައިވީ މުސްލިމް، އަބޫ ހުރައިރާގެ އަރިހުންނެވެ. މަރްފޫޢުކޮށް އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެސް:

«مَنْ سَبَّحَ اللَّهَ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ، وَحَمِدَ اللَّهَ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ، وَكَبَّرَ اللَّهَ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ فَتِلْكَ تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ. وَقَالَ تَمَامَ الْمِائَةِ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، غُفِرَتْ خَطَايَاهُ وَإِنْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ»[565]

މާނައީ: "ކޮންމެ ނަމާދެއްގެ ފަހުން ތިރީސްތިންފަހަރު الله އަށް ތަސްބީހަކިޔާ، އަދި ތިރީސްތިން ފަހަރު الله އަށް ޙަމްދުކޮށް، ތިރީސްތިން ފަހަރު الله އަށް ތަކްބީރު ކިޔައިފިމާ -އެއިރުން އެއީ ނުވަދިހަ ނުވައެއްކަމުގައި- ދެން ސަތޭކަ ހަމަކުރަން (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) ކިޔައިފިމާ، ފަހެ އޭނާގެ ކުށްތަކާއި ކަނޑުގެ ފޮނުގަނޑެއްހާ ގިނަވިޔަސް ފުއްސަވައިދެއްވޭނެއެވެ."

ފާއިދާ: ތިރީސްތިން ފަހަރު ތަސްބީހަކިޔާ، ޙަމްދުކުރުމެވެ. ދެން ތިރީސް ހަތަރު ފަހަރު ތަކްބީރު ކިޔުމެވެ. ރިވާކުރައްވައިވީ މުސްލިމްއެވެ. އެއީ ކަޢުބު ބިން ޢުޖްރާގެ އަރިހުންނެވެ. މަރްފޫޢުކޮށް އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެސް:

«مُعَقِّبَاتٌ لَا يَخِيبُ قَائِلُهُنَّ – أَوْ فَاعِلُهُنَّ – دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ: ثَلَاثٌ وَثَلَاثُونَ تَسْبِيحَةً، وَثَلَاثٌ وَثَلَاثُونَ تَحْمِيدَةً، وَأَرْبَعٌ وَثَلَاثُونَ تَكْبِيرَةً»[566]

565 صحيح مسلم: 597
566 صحيح مسلم: 596

ވާނީ: "ކޮންމެ ފަރުޟު ނަމާދެއްގެ ފަހުކޮޅުގައި ވިދިވިދިގެންވާ އެބަސްތަކެއް ކިޔާމީހާ ނާކާމިޔާބުނުވާނޭ ބަސްތަކެއްވެއެވެ: ތިރީސްތިން ފަހަރު ތަސްބީހަ ކިޔުމާއި، ތިރީސްތިން ފަހަރު އަލްޙަމްދުލިއްލާހި، ތިރީސް ހަތަރު ފަހަރު ތަކްބީރުކިޔުމެވެ."

ހަތަރުވަނައީ: ތަސްބީހައާއި، ހަމްދުކުރުމާއި، ތަކްބީރު ފަންސަވީސް ފަހަރު ކޮންމެ ތަކެއް ކިޔުމެވެ. އަދި ތަހްލީލު އެއްފަހަރު ކިޔުމެވެ. މިފަދައިން ރިވާކުރެއްވީ އަންނަސާއީ، ޒައިދު ބިން ޘާބިތުގެ ހަދީޘުންނެވެ.[567]

ފަސްވަނައީ: ތަސްބީހައާއި، ހަމްދުކުރުމާއި، ތަކްބީރު ކޮންމެ ތަކެއް ދިހަފަހަރު ކިޔުމެވެ. އެރިވާޔަތް ގެންނެވީ ބުޚާރީ އަބޫ ހުރައިރާގެ އަރިހުންނެވެ. ކުރިއަށް އަދި އަންނާނޭ ފަދައިން އެރިވާޔަތުގައި ކުޑަ ވާހަކައެއް ތަފާތުވެފައިވެއެވެ.[568]

---

567 سنن النسائي: 1350 އެރިވާޔަތުގައިވަނީ: ޒައިދު ބިން ޘާބިތު ވިދާޅުވިއެވެ: «أُمِرُوا أَنْ يُسَبِّحُوا دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ، وَيَحْمَدُوا ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ، وَيُكَبِّرُوا أَرْبَعًا وَثَلَاثِينَ، فَأُتِيَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ فِي مَنَامِهِ، فَقِيلَ لَهُ: أَمَرَكُمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُسَبِّحُوا دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ، وَتَحْمَدُوا ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ، وَتُكَبِّرُوا أَرْبَعًا وَثَلَاثِينَ؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: فَاجْعَلُوهَا خَمْسًا وَعِشْرِينَ، وَاجْعَلُوا فِيهَا التَّهْلِيلَ، فَلَمَّا أَصْبَحَ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ، فَقَالَ: اجْعَلُوهَا كَذَلِكَ»
ވާނީ: "ކޮންމެ ނަމާދެއްގެ ފަހުން ތިރީސްތިން ފަހަރު ތަސްބީހު ކިޔާ، އަދި ތިރީސްތިން ފަހަރު ހަމްދުކިޔާ، އަދި ތިރީސް ހަތަރު ފަހަރު ތަކްބީރު ކިޔުމަށް އަމުރުކުރައްވާފައިވެއެވެ. ދެން އަންޞާރީންގެ މީހެއްގެ ހުވަފެނުގައި ފަރިޝްތާއެއް ދެއްކެވިއެވެ. ދެންނެވިއެވެ: ކޮންމެ ނަމާދެއްގެ ފަހުން ތިރީސްތިން ފަހަރު ތަސްބީހު ކިޔާ، އަދި ތިރީސްތިން ފަހަރު ހަމްދުކިޔާ، އަދި ތިރީސް ހަތަރުފަހަރު ތަކްބީރު ކިޔުމަށް ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ ތިޔަބައިމީހުންނަށް އަމުރުކުރެއްވީހެއްޔެވެ؟' އޭނާ ދެންނެވިއެވެ: 'އާނއެކެވެ.' ވިދާޅުވިއެވެ: 'ފަހެ އެބަސްތަކެއް ފަންސަވީސް ފަހަރަށް ހަދާށެވެ. އަދި އޭގެ ތެރޭގައި ތަހްލީލުވެސް ލާށެވެ.' ދެން ހެނދުނުވުމުން އޭނާ ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހަށް ވަޑައިގެންނެވި އެކަމަށް ދެންނެވުމުން ވިދާޅުވިއެވެ: 'އެގޮތަށް އެބަސްތަކެއް ހަދާށެވެ.'"
މިރިވާޔަތުން ދޭހަވާގޮތުގައި އަދި ބައެއް ޝަރަހަކުރުންތަކުގައި ބާވަތެއްގެ ބަސްތަކުގެ ބަޔާނުގައި ކޮންމެ ބަސްތަކެއް ކިޔާނީ އޮވަނީ 25 ފަހަރުއެވެ. އެއީ ޖުމްލަ 100 އެވެ.

568 صحيح البخاري: 6329

ކިޔުމެވެ. ދެން ތަސްބީހާއި ހަމްދާއި، ތަކްބީރުކިޔުމާއި، ތަހްލީލުކިޔުމުގެ ބަދަލު އެކި ރިވާޔަތުތަކުގައި އަދަދު

ހުރިހައިތާގެ ހަދީޘް ފިޔަވައި އެހެން ހަދީޘްއެއްގައިވެސް އައިސްފައިވެއެވެ. އެގޮތުން އަދި ތަފުތު،

ތަސްބީހާއި، ހަމްދާއި، ތަކްބީރުގެ ވާހަކަ ދިޔާކުރެއްވިއެވެ. ކޮންމެ ތަކުރާ ދިހަ ފަހަރު

ކިޔުމެވެ. އެއީ ޖުމްލަ ބަސްއެއް ސާއިބުގެ އަދަދުން، އެކަކަލާ ދުވަހުގެ ބައްސަތުގެ އަދަދުން، ޖަބަލު

الله ބުނު ޖަވާބުގެ އަދަދުންނެވެ. މިބުރުވެއްދާނުވާ އެކަށީގެންވެއެވެ:

(يُسَبِّحُ أحدكم فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ عَشْرًا، وَيَحْمَدُ عَشْرًا، وَيُكَبِّرُ عَشْرًا، فَذَلِكَ خَمْسُونَ وَمِائَةٌ بِاللِّسَانِ، وَأَلْفٌ وَخَمْسُ مِائَةٍ فِي الْمِيزَانِ...)[569]

މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ކޮންމެ ނަމާދެއްގެ ފަހުން ދިހަ ފަހަރު ތަސްބީހަކިޔާ، ދިހަފަހަރު ހަމްދުކޮށް، ދިހަފަހަރު ތަކްބީރު ކިޔާނެއެވެ. ފަހެ އެއީ ދުލުން ސަތޭކަ ފަންސާސް ފަހަރެވެ. އަދި މީޒާނުގައި އެއްހާސް ފަސްސަތޭކައެވެ."

ހަތަރު: ތަސްބީހާއި، ހަމްދުކިޔުމާއި، ތަކްބީރު އެގާރަ ފަހަރު ކޮންމެ ތަކުރާ ކިޔުމެވެ.

އެދިވާނެތް ރިވާޔަތްކުރެއްވި މުސްލިމް، ސުހައިލު ބުނު އަބީ ޞާލިހުގެ ފަރާތުގެ މަތިކުރެއްވިއެވެ. އެއީ

އަބޫޞާލިހު އަދި ޞާލިހުގެ އަރިހުން، އަދި ހުރައިރާގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވައިދޭ ރިވާޔަތްތަކެވެ.

އެގައިވަނީ:

(إِحْدَى عَشْرَةَ إِحْدَى عَشْرَةَ، فَجَمِيعُ ذَلِكَ كُلِّهِ ثَلَاثَةٌ وَثَلَاثُونَ.)[570]

މާނައީ: "އެގާރައެވެ. އެގާރައެވެ. އެހުރިހާ އެއްކޮށް އެއީ ތެތްތިރީސް ތިނެކެވެ."

[569] سنن أبي داود: 5065

[570] صحيح مسلم: 595

ދިހަފަހަރު ތަސްބީހަ ކިޔުމަށްވާ އަދި ހުޅައިޔާގެ ޙަދީޘްތަކު: ތަސްބީހާއި ޙަމްދާއި ތަކްބީރު
ތިރީސްތިން ފަހަރު ކިޔުމަށް ހަމަ އައިސްފައިވާ ތަނަވަސްކަމުގެ އަހުލުވެރިންގެ ވާހަކަ
އައިސްފައިވާ ޙަދީޘްގައި. އެޙަދީޘް ނިކުތްފައިވަނީ ހަމަ އެއްގޮތަކަށްނޫނެވެ. އެއީ ސުބްޙާނައްލޯހުގެ
ޢަދަދުން، އަދި ތަޙްމީދުގެ ޢަދަދުން، އަދި ތަކްބީރުގެ ޢަދަދުންނެވެ.

ފަހަރެއްގައި (ކުރީގެ ޙަދީޘްގައިވާ) ހުރިހާ އެއްޗެއް އެއްކޮށް ތިރީސްތިން ފަހަރުކަމަށް،
ކޮންމެ އެއްޗެއް ވަކިން ތިރީސްތިން ފަހަރު ކިޔުން ސުންނަތްކަމަށް ހާލު ރިވާޔަތްކުރެވިފައިވެސް
އެކަށީގެންވެއެވެ. ދެން އެހާވިއަން ފަހުމްވިގޮތަށް އެކަނިއަށް ރިވާޔަތްކުރެއްވިއެވެ. އެއިރުން ކޮންމެ
ތަސްބީހު އެކިދާރެއް ދިހަފަހަރުވެސް. ދެން އެއްކޮށްހަށް ފަހަރު ހަމަ ތަސްބީހުކުރެއްވުން (ދިހައް
ކަނޑައެޅިފައި) ދިހައެވެ. ސުބްޙާނަﷲގެ ފާހަގަކޮށްދިން ތަކުރާރު ހަމަ ތިރީސްތިނެކެވެ.

ތިރީސްތިން ފަހަރު ތަސްބީހު ކިޔުމަށްވާ ތަނަވަސްކަމުގެ އަހުލުވެރިންގެ ވާހަކަވާ ޙަދީޘް
ބުޚާރީ ނަސާއީގެ ފަހުން ޚިޔާރު ކިޔުމުގެ ބާބުތަކުގައިއެވެ. އަދި ދިހަފަހަރުކުރުމަށް
ޢަދަދުވާ ބަރަކާ ދުވަހު ދުޢާ ކިޔުމުގެ ބަޔާންކުރުމުގެ ތަކުރާރުކޮށް ހިފާހަތް
ތަސްބީހު ރިވާޔަތްކޮށްފައިވާ ގަވާއިދުން ކުރެވިދާނެއެވެ. އެއީ ހުރިހާ އެއްޗެއް ދިހަ ފަހަރުކޮށް
އެއްކޮށް ތަކުރާރުކޮށްގެން، އެބަޔާންގައިވާ ތިރީސްތިން ފަހަރު ކިޔުމުގެ ސުންނަތްއެވެ. އެއީ
އެޔަށް ތަކުރާރުގައިވާ ބަޔާންގެ ޢަދަދުން ސުބްޙާނަﷲ ބުނުމެވެ. އަދި ފަހަރެއްގައި އެބަޔާންގެ ތަކު
ތިރީސްތިން ތަކުރާރުގައި، ތަކުރާރުކުރެއްވުމުގެ ދިހަ ފަހަރު ގޮތްތަކުގެ
ގެންނަވައެވެ.

ބައެއް ރިވާޔަތްތަކުން ފަހަރެއްގައި ވަރުގެއް އަޅާ، ތަސްބީހު ކިޔުމުގައިވާ ޢަދަދުތަކުގައި
އިތުރުބޭނުމެއް އަހާފައިވާއެވެ. ދެން އެހާވިއަށް ސީދާ އެހަސް ދިހަފަހަރުކުރުމުގެ ބައިގައި ޤާރީވާ
ހިސާބުކުރެއްވުމެއް ބަދީޘް ގަނޑުބަރު ހަރާތުން، އިތުރު ތަޅުވާރުތަކުގެ
އަދަދުން އެކަށީގެންވާ ބަޔާންކުރައްވައެވެ. ސުބްޙާނަﷲ ދިހަފަހަރު ކިޔުއްވައެވެ:

(فَحَدَّثْتُ بَعْضَ أَهْلِي هَذَا الْحَدِيثَ، فَقَالَ: وَهِمْتَ، إِنَّمَا قَالَ: تُسَبِّحُ اللَّهَ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ، وَتَحْمَدُ اللَّهَ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ، وَتُكَبِّرُ اللَّهَ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ فَرَجَعْتُ إِلَى أَبِي صَالِحٍ فَقُلْتُ لَهُ ذَلِكَ، فَأَخَذَ بِيَدِي فَقَالَ: اللَّهُ أَكْبَرُ وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلهِ اللَّهُ أَكْبَرُ وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلهِ حَتَّى تَبْلُغَ مِنْ جَمِيعِهِنَّ ثَلَاثَةً وَثَلَاثِينَ.)[571]

މާނައީ: "އަހުރެންގެ ބައެއް އަހުރެންނަށް މިހަދީޘް ކިޔައިދިނީމެވެ. ދެން އޭނާ ބުންޏެވެ: 'ތިބާއަށް ތިވަނީ ވަހުމެއް އަރާފައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވީކަން ކަލޭމެން 'ތިރީސްތިންފަހަރު ތިބާ الله އަށް ތަސްބީހަކިޔާ، އަދި ތިރީސްތިންފަހަރު ތިބާ الله އަށް ހަމްދުކޮށް، އަދި ތިރީސްތިންފަހަރު الله އަށް ތަކްބީރުކިޔާށެވެ.' ދެން އަހުރެން އަބޫ ޞާލިހުގެ އަރިހަށް ގޮސް އެވާހަކަ ދަންނަވައިފީމެވެ. އެހިނދު އެކަލޭގެފާނު އަހުރެންގެ އަތުގައި ހިފަހައްޓަވައި ވިދާޅުވިއެވެ: (اللَّهُ أَكْبَرُ وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلهِ، اللَّهُ أَكْبَرُ وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلهِ) ހުރިހާ ބަސްތަކުގެ އެއްޗެއް ކިޔުމުންދާށް ތިރީސްތިން ފަހަރު ވަންދެނެވެ."

ތަސްބީހައާއި، ހަމްދާއި، ތަކްބީރު ވަކިވަކިން ކިޔުން ތަފާތު ހަދީޘްތަކުން، ނުވަތަ ތިންތަން އެކިގޮތަށް ވާރިދުވެފައި ވާތީ، ފަދަ އެކަމުގައި ފުރިހަމަ ތަރުތީބެއް ނެތެވެ. އެހެނީ ހަމަހަމަކޮށް ތަސްބީހައިން ވާ ދެން ތިރީސްތިންފަހަރު އެއްކަމެއް ކިޔާ، ދެން އެއްކޮށް އެކަމަކަށް ހަމްދުކޮށްލާ ކިޔާ، އަދި އެއްކޮށް އެކަމަކަށް ތަކްބީރުކިޔައިދިނުމާ، ނުވަތަ ހުރިހާ އެއްބަހެއް އެއްކޮށްލައިގެން (سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلّهِ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ) ކިޔުމުގައިވިޔަސް އެކަމުގައި ހަމަ މައްސަލައެއް ނެތެވެ. އަޅުގަނޑުގެ އަރިހުން އެކަމާގުޅޭ ސުވާލުކުރުމުން ވިދާޅުވިއެވެ: 'ހަމަހަމަކޮށް

571 صحيح مسلم: 595

ދަލީލުކުރައްވާނެއެވެ.[572] އަދި އަބޫ ދާވޫދުގެ ރިވާޔަތްތަކުގައި އެކަށީގެން ނާޒިލުކުރެއްވި އެކުއެއް ކިޔުމެވެ.[573]

ހަމައެފަދައިން އިމާމް އަޙްމަދުގެ އަރިހުން، މިއަދަދުތަކުގައި އިހްތިޔާރު ދީގެންވާކަމަށް އައިސްފައިވެއެވެ. އަދި ތިރީސްތިރީސްފަހަރު ތަސްބީހަ ކިޔުން މަގުއިތުރުކަމަށްވެސް ރިވާކުރެވުނެވެ.[574]

އެންމެ ރަނގަޅުގޮތަކީ: އަމުން ތަސްބީހަ ކިޔުމެވެ. އެއީ ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ޙަދީޘުތަކުން ހާމަވާގޮތެވެ. ދެންނަމަ އަދަދުތަކުން ބަދަލު މިފަދަ އިސްކޮށް ބަދަލުކޮށް ތަސްބީހަ ކިޔުން އޭގެ ބަދަލުގައި އެކަންކަމުގެ ވާހަކަ ދެއްކެވެ.

572 فتح الباري لابن رجب: 414/7

573 مسائل أبي داود: 112/1

574 فتح الباري لابن رجب: 414/7

ފަރުޟު ނަމާދަށް ފަހުގައި ދުޢާކުރުން

ނަމާދު ނިމިގެން އިންނަ ވަގުތަކީ ދުޢާކުރުމުގެ ވަގުތެކެވެ. އެހެންކަމުން ދުނިޔެއާއި އާޚިރަތުގެ ހެޔޮކަމަށް އެދި ދުޢާކުރުން އެވަގުތުގައި ސުންނަތްވެގެންވެއެވެ. ފަރުޟު ނަމާދުގެ ފަހުން ނަބިއްޔާ ﷺ ދުޢާކުރައްވާކަމަށް ޘާބިތުވެގެންވެއެވެ. އޭގެ އެކަލޭގެފާނު އިސްތިޣްފާރު ކުރުންކަހަލަ ކަންކަމެވެ. އެހެނީ އިސްތިޣްފާރުކުރުން ޗަވަދުއްސަވުލަން އެދުމަކީ ދުޢާއެކެވެ. އެކަލޭގެފާނު ދުޢާކުރައްވާ ވިދާޅުވިއެވެ: (رَبِّ قِنِي عَذَابَكَ يَوْمَ تَبْعَثُ عِبَادَكَ) އޭގެ އަލްބަރާއުގެ ހަދީޘުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ:

«كُنَّا إِذَا صَلَّيْنَا خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَحْبَبْنَا أَنْ نَكُونَ عَنْ يَمِينِهِ يُقْبِلُ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ، قَالَ: فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: رَبِّ قِنِي عَذَابَكَ يَوْمَ تَبْعَثُ – أَوْ تَجْمَعُ – عِبَادَكَ.»[575]

މާނައީ: "اللّٰه ގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ ފަހަތުގައި އަޅުގަނޑުމެން ނަމާދުކޮށްފިނަމަ، އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްފަރާތުގައިވުމަށް އަޅުގަނޑުމެން ލޯބިކުރަމުވެ. އޭގެ އެކަލޭގެފާނުގެ މޫނުފުށުން އަޅުގަނޑުމެންނާ ދިމާލަށް ކުރިމަތިލައްވަމުވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވަނިކޮށް އަހުރެން އަޑުއިވުނެވެ: رَبِّ قِنِي عَذَابَكَ يَوْمَ تَبْعَثُ – أَوْ تَجْمَعُ – عِبَادَكَ (އަޅުގެ ވެރި ރަސްކަލާ! ތިބާއިލާހުގެ އަޅުތަކުން ދިރުއްވާ -ނުވަތަ އެއްކުރައްވާ- ދުވަހު، ތިބާއިލާހުގެ ޢަޛާބުން މިއަޅާ ދިފާޢުކުރައްވާދީއެވެ.)"

ރިވާކުރެއްވީ މުސްލިމުވެ.

އަދި މުޢާޛުގެ ރިވާޔަތުން އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިކަމަށް ރިވާވެގެންވެއެވެ:

575 صحيح مسلم: 709

(أُوصِيكَ يَا مُعَاذُ لَا تَدَعَنَّ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ تَقُولُ: اللَّهُمَّ أَعِنِّي عَلَى ذِكْرِكَ، وَشُكْرِكَ، وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ)[576]

"އޭ މުޢާޛުއެވެ! ތިމަންކަލޭގެފާނު ތިބާއަށް ވަޞިއްޔަތްކުރައްވަމެވެ! ކޮންމެ ނަމާދެއްގެ ފަހުން ތިބާ މިހެން ކިޔުން ދޫކޮށްނުލާށެވެ: اللَّهُمَّ أَعِنِّي عَلَى ذِكْرِكَ، وَشُكْرِكَ، وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ (އޭ اللّٰه އެވެ! ކަލޭގެފާނު ޛިކުރުކުރުމަށް އަދި ކަލޭގެފާނަށް ޝުކުރުވެރިވުމަށް، އަދި ކަލޭގެފާނަށް ރިވެތިގޮތުގައި އަޅުކަންކުރުމަށް، މިއަޅާއަށް އެހީތެރިކަން ދެއްވާނދޭވެ.)"

ރިވާކުރެއްވި އަބޫ ދާވޫދު އަދި އައްނަސާއީ، އައްޞުނާބިޙީގެ އަރިހުން، މުޢާޛުގެ އަރިހުންނެވެ.

އަދިވެސް ރިވާކުރެވިފައެވެ: ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން ސުވާލުކުރެވުނެވެ:

(أَيُّ الدُّعَاءِ أَسْمَعُ؟ قَالَ: «جَوْفَ اللَّيْلِ الآخِرِ، وَدُبُرَ الصَّلَوَاتِ الْمَكْتُوبَاتِ»)[577]

ސާހަބީ: "އައްސަވައިދެއްވުން އެންމެ ބޮޑުވެގެންވަނީ ކޮން ދުޢާއެއްތޯ؟' ޖަވާބުދެއްވިއެވެ: ''ރޭގަނޑުގެ ފަހުކޮޅުގައި، ފަރުޟު ނަމާދުތަކުގެ ފަހުކޮޅުގައި ކުރެވޭ ދުޢާއެވެ.'

ރިވާކުރެއްވި އައްތިރުމިޒީއެވެ.

576 سنن أبي داود: 1522، والنسائي: 1303

577 سنن الترمذي: 3499، وأحمد: 18059، السنن الكبرى للنسائي: 9856

ނަމާދުގެ ފަހުން އަޑުގަދަކޮށް ޛިކުރުކުރުން

ނަމާދުގެ ފަހުން ޛިކުރުކުރާއިރު، ޢާންމާގެ ނަފްސަކާއި އަދި ޢާންމާގެ ވަރައިގެންވާ ބަޔަކަށް އަޑުއިއްވާވަރަށް އަޑުގަދަކޮށް ޛިކުރުކުރުން ޝަރުޢުވެގެންވެއެވެ. އެމީހުންނަށް އުނދަގޫ ނުވާވަރަކަށެވެ. ނަބިއްޔާ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ނަމާދު ނިންމާލެއްވިކަން މީސްތަކުންނަށް އެނގެނީ އެކަލޭގެފާނު އަޑު ތުޅު އުފުއްލަވާ ޛިކުރުކުރައްވާ ގޮތުންނެވެ. އޭގެ ދަލީލުގައި އިބްނު ޢައްބާސްގެ އަރިހުން ޘާބިތުވެގެންވާ ފަދައިންނެވެ:

(أَنَّ رَفْعَ الصَّوْتِ بِالذِّكْرِ حِينَ يَنْصَرِفُ النَّاسُ مِنَ الْمَكْتُوبَةِ، كَانَ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ ﷺ)[578]

މާނައީ: "މީސްތަކުން ފަރުޟު ނަމާދު ނިމުމަށްފަހުގައި އަޑުގަދަކޮށް ޛިކުރުކުރުމަކީ ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ދުވަސްވަރުގައިވާ ކަމެކެވެ."

އިބްނު ޢައްބާސް ވިދާޅުވިއެވެ:

(كُنْتُ أَعْلَمُ إِذَا انْصَرَفُوا بِذَلِكَ إِذَا سَمِعْتُهُ)[579]

މާނައީ: "އަހަރެންނަށް އެމީހުން ނަމާދު ނިންމާލިކަން އެނގެނީ އެއަޑުއިވުމުންނެވެ."

މިއިން ދަސްވަނީ: އިބްނު ޢައްބާސް މިސްކިތުގެ ބޭރުގައި، ކައިރިގައިވިއިރު އެމީހުންގެ އަޑު މިސްކިތުން އިވޭކަމެވެ. އެހެނީ އެކަލޭގެފާނު މިސްކިތުގެ ތެރޭގައި ހުންނެވިނަމަ، ނަމާދު ނިމުނުކަން ދެނެގަތުމުން، ނުވަތަ ނަމާދުން ސަލާމްދިނުމާ އަޑުއިވުމުން އެނގިވަޑައިގަންނަވާނެއެވެ.

---

578 صحيح البخاري: 841، ومسلم: 583

579 صحيح البخاري: 841، ومسلم: 583

އަދި މިއިން ފާޅުވާ އެއްޗަކީ: އިމާމުމީހާ އުޅަނީ ސަލާމްދޭއިރު ޢާންމުގެ އަޑުއިއްވަވަނުވުމަށް، ސަލާމުގެ ފަހުން ނަމާދުކުރާ މީހުން ދުރުކުރު ކުރުމުގައި އަޑުޖެހި ޖަމާޢަތުގެން އަންނަ އަޑު ބާރުވެގެންވެއެވެ. އެހެނީ އިމާމުމީހާގެ އަޑު އެއަށްވުރެ ބާރުނަމަ، ނަމާދުކުރާ މީހުން ދުރުކުރާ އަޑަށްވުރެ އިމާމުގެ އަޑު އިތުރު ޖެއްސާބަދަލުން ހިލޭޖެހިގެންނުވާނެވެ.

ފުންނަރަށްވީމަ: ކޮންމެ މީހަކުވެސް ފަހިން ދުރުކު ކިޔުމެވެ. ޖަމާޢަތްގައި އުއްޙާނު ކިޔުމަށް ފެށުމުން އެހެން ހަދަން ނުފެހިކަމެވެ. އިމާމުމީހާގެ ފަހަތުންތިބޭ، ނަމަވެސް ވަކިވަކި ޖަމާޢަތުގައި ހަދައިގެންވެސް ނުކިޔާނެއެވެ.

ނަމާދުގެ ފަހުން އާޔަތުލް ކުރްސީ އަދި މުޢައްވިޛާތު ސޫރަތްތައް ކިޔުން

ނަމާދުކުރާ މީހާ، ފަރުޟު ނަމާދު ނިންމުމަށްފަހު އާޔަތުލް ކުރްސީ ކިޔުންހުއްޓެވެ. އެކަމުގައި އަބޫ އުމާމާގެ ޙަދީޘް މަރްފޫޢުކޮށް އައިސްފައިވެއެވެ:

«مَنْ قَرَأَ آيَةَ الْكُرْسِيِّ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ لَمْ يَمْنَعْهُ مِنْ دُخُولِ الْجَنَّةِ إِلَّا أَنْ يَمُوتَ»[580]

މާނައީ: "ކޮންމެ ނަމާދެއްގެ ފަހުން އާޔަތުލް ކުރްސީ ކިޔަވައިފި މީހާ، މަރުވުން ފިޔަވައި އެހެންކަމެއް އޭނާ ސުވަރުގެ ވަދެވުން މަނާ ނުކުރާނެއެވެ."

ރިވާކުރެއްވީ އައްނަސާއީއާއި އިބްނު ސުންނީ، މުޙައްމަދު ބިން ޙިމްޔަރުގެ އަރިހުން، މުޙައްމަދު ބިން ޒިޔާދުގެ އަރިހުން، އަބޫ އުމާމާގެ އަރިހުންނެވެ. އިބްނު މުފްލިޙު އެސަނަދު ރަނގަޅުކަމުގައި ބުނެފިއެވެ.[581]

ދެންފަހެ މުޢައްވިޛާތު (އަލްފަލަޤު އަދި އައްނާސް) ސޫރަތްތައް ކިޔުން ދަންނައެ، އެކަމުގައި ޢުޤްބާ ބިން ޢާމިރުގެ ޙަދީޘް ރިވާވެގެންވެއެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ:

«أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ أَقْرَأَ بِالْمُعَوِّذَاتِ دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ»[582]

މާނައީ: "ކޮންމެ ނަމާދެއްގެ ފަހުން މުޢައްވިޛާތު ސޫރަތްތައް ކިޔުމަށް الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ އަހަރެންނަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ."

އެރިވާޔަތްކޮށްފައި މުސްނަދުގައި އަދި ސުނަންތަކުގައިވެއެވެ.

---

580 السنن الكبرى للنسائي: 9848، المعجم الكبير: 7532، عمل اليوم والليلة لابن السني: 123

581 الفروع لابن مفلح: 2/228

582 مسند أحمد: 17417، سنن أبي داود: 1523، والترمذي: 2903، والنسائي: 1336

ފަރުޟު ނަމާދުތަކުގެ ފަހުން އަލްއިޚްލާޞް ސޫރަތް ކިޔުމުގައި ހަދީޘެއް ޞައްޙަވެގެން ނުވެއެވެ. އެކަމަކު ބައެއް އިލްމުވެރިން މުޢައްވިޛަތައިން ސޫރަތްތަކުގެ ތެރެއަށް އަލްއިޚްލާޞް ސޫރަތްވެސް ވެއްދިވިއެވެ. ބުޚާރީގެ ހަދީޘްގެ ބައެއް ރިވާޔަތްތަކުގައި މުޢައްވިޛަތައިންގެ ޒިކުރު އައިސްފައެވެ. އަދި ބައެއް ރިވާޔަތްތަކުގައި: ތިސޫރަތުގެ ފުރަތަމަ އާޔަތް ގެންނަވާފައެވެ. އެހެންކަމުން ޞަޙީޙުގައި އާއިޝާގެ ހަދީޘުގައި ޘާބިތުވެގެންވެއެވެ:

(أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم «كَانَ إِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ كُلَّ لَيْلَةٍ، جَمَعَ كَفَّيْهِ فَقَرَأَ الاخلاص والمعودتين، ونفث فيهما ثُمَّ يَمْسَحُ بِهِمَا مَا اسْتَطَاعَ مِنْ جَسَدِهِ، يفعل ذلك ثلاثا)[583]

މާނައީ: "ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم، ކޮންމެ ރޭއަކު އެކަލޭގެފާނުގެ ފަސްދިލޮގަން ވަޑައިގެންނެވީމާ، އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތްތިލަ އެއްކުރައްވާ، އިޚްލާޞްސޫރަތާއި މުޢައްވިޛަތައިން ތިސޫރަތް ކިޔުއްވައިފައި، ދެއަތްތިލައަށް ފުމެލައްވައެވެ. ދެން ދެއަތްތިލުން، އެކަލޭގެފާނުގެ ހަށިގަނޑުން ކުރެވޭވަރަކަށް މަސްޙުކުރައްވައެވެ. ތިންފަހަރު އެގޮތަށް ހައްދަވައެވެ."

ނަމާދުތަކުގެ ފަހުން މުޢައްވިޛަތު ސޫރަތްތައް ކިޔަވާށޭ، އަންގަވައެވެ. ތިންފަހަރު ކިޔުމަކީ ޘާބިތުވެގެން ނުވެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް އަބޫ ދާވޫދުގައި، އަބްދު الله ބިން ޚުބައިބުގެ ޞަޙީޙުގައި އައިސްފައިވެއެވެ. ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم ޚުބައިބަށް ބަސްފުޅުކުރެއްވިއެވެ:

«قُلْ ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ حِينَ تُمْسِي، وَحِينَ تُصْبِحُ، ثَلَاثَ مَرَّاتٍ تَكْفِيكَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ»[584]

583 صحيح البخاري: 5017

584 سنن أبي داود: 5082

މާނައީ: "ތިބާ ހަވީރުކުރާހިނދު އަދި ހެނދުނުކުރާހިނދު، ތިންފަހަރު ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ ސޫރަތާއި އަލްމުޢައްވިޛަތައިން ކިޔުއްވާށެވެ. އެއިރުން ހުރިހާ ކަމަކުން ތިބާއަށް ފުދިގެންދާނެއެވެ."

މިއީ ހެނދުނާއި ހަވީރުގެ ޒިކުރުތަކުގެ އެސޫލުތަކެއް ކިޔުއްވުމުގައިވާ ޙަދީޘްތަކެވެ. ނަމާދުތަކުގެ ފަހުންނެއް ނޫނެވެ.

ރަވާތިބު ސުންނަތްތަކާއި އޭގެ ޙުކުމާއި މަޤާމުތައް

ފަރުޟު ނަމާދުތަކުގެ ކުރިންނާއި އަދި އެއާއި ޖެހިގެންވާ ސުންނަތްތަކަށް އަޅާލުމުން ޝަރުޢުވެގެންވެއެވެ. ޤުރުއާނާއި ސުންނަތުގައި އެނަމާދުތަކުގެ މާތްކަމުގެ ވާހަކަ އައިސްފައިވެއެވެ. އޭގެ ތެރޭގައި: الله تعالىގެ މިބަސްފުޅުވެއެވެ:

﴿وَمِنَ ٱلَّيۡلِ فَسَبِّحۡهُ وَأَدۡبَـٰرَ ٱلسُّجُودِ﴾ [ق: 40]

މާނައީ: "އަދި ރޭގަނޑުން ބައެއްގަޑީގައި، ސަޖިދަތަކުގެ (އެބަހީ ނަމާދުތަކުގެ) ފަހުން ތަސްބީހަ ކިޔުއްވާށެވެ."

އިބްނު ޒައިދު ދެކެވަޑައިގަންނަވަނީ އޭގެ މުރާދަކީ ފަރުޟު ނަމާދުތަކުގެ ފަހުން ސުންނަތް ނަމާދުތައްކަމުގައެވެ.[585]

ގިނަ ސަލަފުން ދެކެވަޑައިގަތީ އެއީ މަޣްރިބުގެ ފަހުންވާ ދެރަކުޢަތްކަމުގައެވެ. އުމަރު، ޢަލީ، އިބްނު ޢައްބާސް، އަބޫހުރައިރާ، ޙަސަން ބަޞްރީ، އަބޫ އުމާމާ، މުޖާހިދު، އައްޝަޢުބީ، އިކްރިމާ، އައްނަޚަޢީއާއި އަދި އެހެނިހެން ބޭބޭފުޅުންނާއި ވާރިދުވެފައި އޮތްކަމެވެ.[586] އިބްނު ޖަރީރު ވިދާޅުވިއެވެ:

(وَلَوْلَا مَا ذَكَرْتُ مِنْ إِجْمَاعِهَا عَلَيْهِ، لَرَأَيْتُ أَنَّ الْقَوْلَ فِي ذَلِكَ مَا قَالَهُ ابْنُ زَيْدٍ.)[587]

މާނައީ: "އެކަމުގެ މައްޗަށް އުއްމަތުން އެއްބަސްވެފައިވާކަމަށް އަހުރެން މިދެންނެވި އިޖުމާޢު ނުވާނަމަ، އަހުރެން ދެކެނީ އިބްނު ޒައިދުގެ ބަސްފުޅުގައިވާ ގޮތެވެ."

---

[585] تفسير الطبري: 473/21

[586] تفسير الطبري: 473-469/21

[587] تفسير الطبري: 474/21

اللّٰه تعالىٰ ވިދާޅުވެއެވެ:

﴿وَمِنَ ٱلَّيۡلِ فَسَبِّحۡهُ وَإِدۡبَٰرَ ٱلنُّجُومِ﴾ [الطور: 49]

މާނައީ: "އަދި ރޭގަނޑުން ބައެއްގައްޔާއި، ތަރިތައް އޮއްސޭހިނދު، ކަލޭގެފާނު އެކަލާނގެއަށް ތަސްބީހަ ވިދާޅުވާށެވެ!"

އުމަރު، އިބްނު ޢައްބާސް އަދި އަބޫ ހުރައިރާގެ އަރިހުން ވިދާޅުވިގޮތުގައި ރިވާވެގެންވެއެވެ: ތަރިތައް ފުރަގަސްދާ ދުވަހުން ތަސްބީހަ ކިޔުމުގެ މުރާދަކީ ފަތިސް ނަމާދުގެ ކުރިންވާ ދެރަކުޢަތެވެ.[588]

ފަތިސް ނަމާދުގެ ރަވާތިބު ސުންނަތުގެ ދެރަކުޢަތް، އަދި މެންދުރު ނަމާދުގެ ކުރީ ދެރަކުޢަތް، އަދި މަޣްރިބު ނަމާދުގެ ފަހު ދެރަކުޢަތާއި ޢިޝާއިން ފަހުގެ ދެރަކުޢަތާއި ޖުމްލަ، އެހެން ރަވާތިބު ސުންނަތްތަކާއިމެދު އެފަދައިން ކަންތައް ނުކުރައްވައެވެ.

ރަވާތިބު ސުންނަތްތަކީ ޢަދަދުވެސް ދިހަ ރަކުޢަތެވެ. އަދި ބާރަ ރަކުޢަތެވެ. އަދި ޢުލަމާއު ތަފާތުވާކަމުން މުސްތަޙައްބުވާގޮތުން ވެއެވެ. އެގޮތުން ބައެއްފަހަރު ބާރަ ރަކުޢަތެވެ، އަނެއްބައި ފަހަރު ދިހަ ރަކުޢަތް ކިޔާފައިވެއެވެ.

ދެންފަހެ ރަވާތިބު ސުންނަތްތަކަށް ބާރަ ރަކުޢަތްކަމަށް އަދަދުކުރުން ދަންނަހެ، އެއީ އުންމު ޙަބީބާގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ ޙަދީޘުގައިވެއެވެ: ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ:

(مَنْ صَلَّى اثْنَتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً فِي يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ بُنِيَ لَهُ بَيْتٌ فِي الْجَنَّةِ.)[589]

---

588 تفسير الطبري: 21/608، مصنف ابن أبي شيبة: 8755

589 صحيح مسلم: 728

މާނައީ: "ދުވާލަކާއި ރޭގަނޑު ﷲ އަށް ބާރަ ރަކުޢަތު ނަމާދުކޮށްފި މީހާ، ސުވަރުގޭގައި އެމީހަކަށް ގެއެއް ބިނާކުރެވިގެންދެއެވެ."

ރިވާކުރެއްވީ މުސްލިމެވެ.

އޭގެ ތަފްސީލުގައި: ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރިން ދެރަކުޢަތް، މެންދުރު ނަމާދުގެ ކުރިން ހަތަރު ރަކުޢަތް، މެންދުރު ނަމާދުގެ ފަހުން ދެރަކުޢަތް، މަޣްރިބު ނަމާދުގެ ފަހުން ދެރަކުޢަތް، ޢިޝާނަމާދުގެ ފަހުން ދެރަކުޢަތެވެ. އެއީ އިސްވެދިޔަ ޙަދީޘުގައިވާ: އުއްމު ޙަބީބާގެ ރިވާޔަތުގައި އޭގެ ތަފްސީލު އައިސްފައިވާ ފަދައިންނެވެ. އެހަދީޘްގެ ލަފްޒުގައިވަނީ:

(أَرْبَعًا قَبْلَ الظُّهْرِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ المَغْرِبِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ العِشَاءِ، وَرَكْعَتَيْنِ قَبْلَ صَلَاةِ الْفَجْرِ)[590]

މާނައީ: "މެންދުރު ނަމާދުގެ ކުރިން ހަތަރެއް، އޭގެ ފަހުން ދޭއް، މަޣްރިބުނަމާދުގެ ފަހުން ދޭއް، ޢިޝާނަމާދުގެ ފަހުން ދޭއް، ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރިން ދޭކަވެ."

ޞަޙާބީންގެ ތެރެއިން ގިނަ ބޭކަލުންނަށް ރަވާތިބު ސުންނަތްތަށް ކުރައްވަނީ މިތަފްސީލުގައިވާ ގޮތަށެވެ. އިބްނު މަސްޢޫދާއި އެހެނިހެން ބޭކަލުންވެސްމެއެވެ.[591]

އުއްމު ޙަބީބާގެ ބައެއް ރިވާޔަތްތަކުގައިވެއެވެ:

(قَبْلَ الظُّهْرِ أَرْبَعًا، وَبَعْدَهَا أَرْبَعًا.)[592]

މާނައީ: "މެންދުރުނަމާދުގެ ކުރިން ހަތަރެއް، އަދި އޭގެ ފަހުން ހަތަރެކެވެ."

---

590 سنن الترمذي: 415

591 مصنف ابن أبي شيبة: 5970

592 سنن أبي داود: 1269، والترمذي: 427، والنسائي: 1812، وابن ماجه: 1160

މިއީ ޒުޢުފުވެގެންވާ ބަލިކަށިކަމެއްވާ މަޖުހޫލު ރިވާޔަތެކެވެ.

ބުޚާރީގައިވާ ޢާއިޝާގެ ހަދީޘްގައި އެކަމަނާ ވިދާޅުވެއެވެ:

(أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ «كَانَ لَا يَدَعُ أَرْبَعًا قَبْلَ الظُّهْرِ، وَرَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْغَدَاةِ)[593]

މާނައީ: "ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ، ޒުހުރު ނަމާދުގެ ކުރިން ހަތަރު ރަކުޢަތް، އަދި ފަތިސް ނަމާދުގެ ކުރިން ދެރަކުޢަތް ދޫނުކުރައްވައެވެ."

ޞަޙާބީންގެ ގިނައީން އަމަލުކުރައްވާފައިވާ ގޮތަކީ ޒުހުރު ނަމާދުގެ ކުރިން ހަތަރު ރަކުޢަތްއަބަދުކުރުމެވެ. އެއީ ޢަމްރު ބުން މައިމޫން ރިވާކުރެއްވިފަދައިންނެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ:

«لَمْ يَكُنْ أَصْحَابُ النَّبِيِّ ﷺ، يَتْرُكُونَ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ قَبْلَ الظُّهْرِ، وَرَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ عَلَى حَالٍ»[594]

މާނައީ: "ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަޞްޙާބުބޭކަލުން، ޒުހުރު ނަމާދުގެ ކުރިން ހަތަރު ރަކުޢަތާއި، އަދި ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރިންވާ ދެރަކުޢަތް އެއްވެސް ހާލެއްގައި ދޫނުކުރައްވައެވެ." އައްނަޚަޢީވެސް އެމާނަގައިވާ ބަސްފުޅެއް ނަޤުލުކުރެއްވިއެވެ.[595]

ޢުމަރު، ޢަލީ، އަލްޙަސަން ބުން ޢަލީ، އިބްނު މަސްޢޫދު އަދި އިބްނު ޢުމަރުގެ އަރިހުން ހަތަރު ރަކުޢަތް (ޒުހުރު ނަމާދުގެ ކުރިން) ކުރެއްވުން އައިސްފައިވެއެވެ.[596]

---

593 صحيح البخاري: 1182

594 مصنف ابن أبي شيبة: 5944

595 مصنف عبد الرزاق: 4829

596 مصنف عبد الرزاق: 4826، 4815، مصنف ابن أبي شيبة: 5953، 5955، 5956، 5957

ދުވާލަކު ރަވާތިބު ސުންނަތްތަކަށް ދިޔަ ރަކުޢަތުގެ ޢަދަދަކީ އަށާރަކުން ދަށްނަމަށް، އެއީ އިސްތިޝްރާޤު ތަސްބީހަކުނެވެ. އެކަމަކު ފުރުދުއާ ނަމާދުގެ ކުރިން ކުރުމަށްވާ ހަތަރު ރަކުޢަތުގެ ބަދަލުގައި ދެރަކުޢަތް ކުރުމެވެ.

ޞަޙީޙުގައި އަދި އެހެނިހެން ޙަދީޘްތަކުގައި، އިބްނު ޢުމަރު އަދި ޢާއިޝާގެ ރިވާޔަތުގައި އެގޮތަށް ރިވާޔަތްތަކުގައި އައިސްފައިވެއެވެ. އެގޮތުގައި: އިބްނު ޢުމަރު ވިދާޅުވިއެވެ:

(حَفِظْتُ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ عَشْرَ رَكَعَاتٍ ﷺ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الظُّهْرِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ فِي بَيْتِهِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشَاءِ فِي بَيْتِهِ، وَرَكْعَتَيْنِ قَبْلَ صَلَاةِ الصُّبْحِ.) [597]

މާނައީ: "ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން އަހުރެން ދިހަ ރަކުޢަތެއް ދަސްކޮށްފީމެވެ: މެންދުރުނަމާދުގެ ކުރިން ދެރަކުޢަތް، އަދި އޭގެ ފަހުން ދެރަކުޢަތް، މަޣްރިބު ނަމާދުގެ ފަހުން އޭނާގެ ގެކޮޅުގައި ދެރަކުޢަތް، އަދި ޢިޝާނަމާދުގެ ފަހުން އޭނާގެ ގެކޮޅުގައި ދެރަކުޢަތް، އަދި ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރިން ދެރަކުޢަތެވެ."

ރިވާކޮށްދެއްވީ ބުޚާރީއެވެ.

އަލްޙަސަނާއި އިބްނު ސީރީނުފަދަ ބައެއް ސަލަފުންގެ ބޭކަލުން މިޢަދަދުގައި ޢަމަލު ވިދާޅުވިއެވެ.[598]

597 صحيح البخاري: 1180

598 مصنف ابن أبي شيبة ت الشثري: 6105

ރަވާތިބު ސުންނަތްތައް އަދާކުރަންވީ މަޤާމުތަކާއި އޭގެ ޙުކުމް

ސުންނަތް ނަމާދުތަކުން، ގެތައް އާރާސްތުކުރުން ޝަރުޢުކޮށްދެއްވައެވެ. އަދި ގެތަކުގައި އަޅުކަންކުރުން ދޫކޮށްލާ ގަބުރުސްތާނެއްގެ ތަނަކަށް ނުހަދާހުއްޓެވެ. ނަބިއްޔާ ﷺ ހަދީޘް ކުރައްވައެވެ:

(لَا تجْعَلُوا بُيُوتكُمْ مَقَابِرَ...)[599]

މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ ގެތައް މަޤްބަރާތަކެއް ކަމުގައި ނުހައްދަވާށެވެ."

އަދިވެސް ހަދީޘްކުރައްވައެވެ:

(صَلُّوا أَيُّهَا النَّاسُ فِي بُيُوتِكُمْ، فَإِنَّ أَفْضَلَ الصَّلَاةِ صَلَاةُ الْمَرْءِ فِي بَيْتِهِ إِلَّا الْمَكْتُوبَةَ.)[600]

މާނައީ: "އޭ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުންގެ ގެތަކުގައި ނަމާދުކުރައްވާށެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން އެންމެ މާތް ނަމާދަކީ މީހާ އޭނާގެ ގޭގައި ކުރާ ނަމާދެވެ. ފަރުޟު ނަމާދު ފިޔަވައެވެ."

އިމާމުނަވަވީގެ ބަސްތަކުގައި: މުޠުލަޤުކޮށް ހުރިހާ ސުންނަތް ނަމާދުތަކެއްވެސް މިސްކިތުގައި ކުރުމަށްވުރެ ގޭގައި ކުރުން މާތްކަމުގައިވާކަމުގެ ދަލީލަކީ މިހަދީޘެވެ. ކަމެއްކަމަކީ މުޠުލަޤު ސުންނަތް ނަމާދެއްވިޔަސް، އަދި ރަވާތިބު ސުންނަތް ނަމާދެއްވިޔަސްމެއެވެ. މިއީ ޖުމްހޫރު އިމާމުވަރުންގެ ބަހެވެ.[601]

599 صحيح مسلم: 780

600 صحيح البخاري: 731، ومسلم: 781

601 المنهاج شرح صحيح مسلم: 9/6

އޭގެ ބެރޭގައި: ބަލިޔެއްޖެހުނުކަމާ ފަރަދުކުރެއްވި އިރުމުވެރިންވެއެވެ. އެންމެ ވަރުބަދުގޮތަކީ އެއީއެވެ.

އެގޮތުން މުސާފިރުވެރިޔާ ކުރާނީ ސުންނަތް ނަމާދުތަކެވެ: އެންމެ މާތީ އިތުރުވެގެންވާ ގޭގައި ކުރުންކަމުގައި އިސްތިޙާބު ގެނެވިގެންވެއެވެ.[602]

ދެންފަހު ރަވާތިބު ސުންނަތްތަކުގެ ދަންނަވާ، އޭގައި ހިމެނުނުތަކެވެ:

ބަޢެއް އިމާމުން ދެކެވޭގޮތުގައި: ދުވާލު ގެޔަގައި ކުރާ ރަވާތިބު ސުންނަތްތަކަށް އެންމެ ރަނގަޅީ ގޭގައި ކުރުމެވެ. އަދި ރޭގަނޑުގައި ކުރާ ރަވާތިބު ސުންނަތްތައް ގޭގައެވެ. މާލިކު މިފަދައިން ވިދާޅުވިއެވެ.[603]

ޝާފިޢީ ނަމާދުގެ ސުންނަތްތަކަށް މިސްކިތުގައި ކުރުން، އަދި ފަޖުރުސުންނަތާއި މަޣްރިބު ނަމާދުގެ ސުންނަތް ގޭގައި ކުރުން އަބުރުވި މުސްތަޙައްބު ކުރެއްވިއެވެ.[604]

ވިރުދުވެގެންވާ ޙަދީޘްތަކުން ދަލީލުކުރަނީ ރަވާތިބު ސުންނަތްތަކަށް، މުތުލަގު ސުންނަތް ނަމާދުތަކާއި އެއްގޮތް ކުރުންކަމެވެ. ހަމައެކަމަކު ރަވާތިބު ސުންނަތްތަކުގެ އެއްސުންނަތް އަނެއް ސުންނަތާއި ހަމަހަމައެއް ނުވެއެވެ. އެގޮތުން އޭގެ ބެރޭގައި: ނަބިއްޔާ ﷺ އެކަށީގެން ގެދޮރުގައި ކުރައްވާ ނަމާދުތައްވެއެވެ. އަދި އޭގެ ބެރޭގައި އެކަށީގެން މިސްކިތުގައި ކުރައްވާ ނަމާދުތައްވެއެވެ.

---

602 التمهيد لابن عبد البر: 14/170-171

603 المنهاج شرح صحيح مسلم: 6/9، فتح الباري لابن حجر: 3/50

604 المغني لابن قدامة: 2/543

އެގޮތުން ފަތިސްނަމާދުގެ ރަވާތިބު ސުންނަތް: ނަބިއްޔާ ﷺ އެނަމާދު ކުރައްވަނީ އެކަލޭގެފާނުގެ ގެކޮޅުގައެވެ. އޭރު އިބްނު އުމަރު، ޙަފްޞާ، ޢާއިޝާ، އިބްނު ޢައްބާސް އަދި އެހެނިހެން ބޭކަލުންގެ ރިވާޔަތްތަކުގައި އައިސްފައިވާ ފަދައިންނެވެ.[605]

ސަޙާބީންނާއި ތާބިޢީންގެ ތެރޭގައި އެއްބަޔަކު ގޭގައި ކުރައްވާ ބޭކަލުންވެއެވެ.[606] އަދި މިސްކިތުގައި ކުރައްވާ ބޭކަލުންވެސްވެއެވެ.[607]

އިމާމް އަޙްމަދު އެނަމާދު ގޭގައި ކުރެއްވުން މުސްތަޙައްބުކަމުގައި ދެކެވަޑައިގެންވެއެވެ. އަދި އިމާމުމީހާއި، ޖަމާޢަތުމީހާ އެކަކުގައި ބަލާބެއް ނުކުރައްވައެވެ. އަބޫ ދާވޫދު ވިދާޅުވިއެވެ:

(مَا رَأَيْتُ أَحْمَدَ رَكَعَهُمَا فِي الْمَسْجِدِ قَطُّ...)[608]

މާނައީ: "އަޙްމަދު ދުވަހަކުވެސް އެނަމާދު މިސްކިތުގައި ކުރައްވަނިކޮށް އަހުރެން ނުދެކެމެވެ."

ނަބިއްޔާ ﷺ އެނަމާދު ކުރެއްވުން ލުއިކުރައްވައެވެ. އެގޮތުން ބީބީ ޢާއިޝާ ވިދާޅުވިއެވެ:

«كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُخَفِّفُ الرَّكْعَتَيْنِ اللَّتَيْنِ قَبْلَ صَلَاةِ الصُّبْحِ، حَتَّى إِنِّي لَأَقُولُ: هَلْ قَرَأَ بِأُمِّ الْكِتَابِ»[609]

605 صحيح البخاري: 183، ومسلم: 723

606 مصنف عبد الرزاق: 4019 مصنف ابن أبي شيبة: 6425، 6426

607 مصنف عبد الرزاق: 4021، 4022، 4023، 4024 ، مصنف ابن أبي شيبة: 6385، 6412، 6415، 6421،

608 مسائل أبي داود: 1/74

609 صحيح البخاري: 1171، ومسلم: 724

ވަނީ: "ފަތިސް ނަމާދުގެ ކުރިންވާ ދެރަކުޢަތް ނަބިއްޔާ ﷺ ލުއިކުރައްވައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ފާތިހާ ސޫރަތްވެސް ކިޔުއްވިތޯއޭ އަހުރެން ޝައްކުވަނީ ހާވަރަށެވެ."

ޞަޙާބީންނާއި އަދި ގިނަ ތާބިޢީންވެސް އެދެރަކުޢަތް ލުއިކުރައްވައެވެ. ލުއިކުރެއްވި މިންވަރަކީ: ރިވާކުރެވޭ ގޮތުގައި ޢަބްދު ﷲ ބިން ޢަމްރު އެދެރަކުޢަތުގައި ކިޔަވާ ވިދާޅުވަނީވެސް ހަމައެކަނި ފާތިހާ ސޫރަތެވެ. އެއަށްވުރެ އިތުރު ނުކިޔަވައްވައެވެ.[610]

އެހެންނަމަވެސް މުސްލިމްގައި، އަބޫ ހުރައިރާގެ ރިވާޔަތުގައި ބަޔާންވެއެވެ: 'ނަބިއްޔާ ﷺ އެދެރަކުޢަތުގައި އަލްކާފިރޫން ސޫރަތާއި، އަލްއިޚްލާޞް ސޫރަތް ކިޔަވާދެއްވިއެވެ.'[611] އިބްނު މަސްޢޫދު އަދި އިބްނު ޢުމަރުވެސް، އަދި ތާބިޢީންގެ ގިނަ ބޭކަލުންވެސް މިފަދައިން ކިޔަވާ ވިދާޅުވެއެވެ.[612]

ދެންފަހެ މެންދުރު ނަމާދުގެ ކުރީ އަދި ފަހުގެ ރަވާތިބު ސުންނަތްތައް، ރިވާޔަތުން ދޭހަވަނީ: ނަބިއްޔާ ﷺ މެންދުރު ނަމާދުގެ ކުރީގައި ބައެއް ފަހަރު ދެރަކުޢަތް، އަނެއްބައި ފަހަރު ހަތަރު ރަކުޢަތް ކުރައްވާކަމެވެ. **ޢާއިޝާގެ ރިވާޔަތުގައި:** އެކަލޭގެފާނުގެ ގެކޮޅުގައި މެންދުރު ނަމާދުގެ ކުރިން ހަތަރު ރަކުޢަތްކުރައްވާކަމެވެ. އަދި މެންދުރު ނަމާދުގެ ފަހުން ދެރަކުޢަތްވެސް ގެކޮޅުގައި ކުރައްވާކަމެވެ.

ދެންފަހެ ޢިޝާއުގެ ފަހުގެ ރަވާތިބު ސުންނަތްތަކަށް ބަލާ ރަކުޢަތްތަކުން ހަދަން ބާރުންނާ ދިހަ ދެންދުރު ނަމާދުގެ ކުރިން ހަތަރު ރަކުޢަތް، އަދި ފަހުން ދެރަކުޢަތް ކުރެއްވިއެވެ. އެހެނީ ރަކުޢަތްތަކުގެ ގޮތުގައިވެއެވެ. ޢިޝާއުގެ ފަހުގެ ރަވާތިބު ސުންނަތްތަކަކީ ދިހަ ރަކުޢަތްތަކަން ހަދަން

---

[610] شرح معاني الآثار: 1793

[611] صحيح مسلم: 726

[612] مصنف عبد الرزاق: 4791، مصنف ابن أبي شيبة: 6339، 6341، 6343،

ބޭނުންވާ މީހާ، މެންދުރު ނަމާދުގެ ކުރިން ދެރަކުޢަތް، އަދި ފަހުން ދެރަކުޢަތް، މިސްކިތުގައި ކުރާށެވެ. އެއީ އިބްނު ޢުމަރުގެ ރިވާޔަތާއި އަދި ޢާއިޝާގެ ރިވާޔަތް ޖަމަޢުކުރުމުގެ ގޮތުންނެވެ.

އިބްނު ޢުމަރުގެ ރިވާޔަތް އިސްވެ ހިނގައްޖެއެވެ.

ޢާއިޝާގެ ރިވާޔަތް ދަންނަވައި، އެރިވާޔަތް ރިވާކުރެއްވި މުސްލިމް، ޢަބްދު ﷲ ބިން ޝަޤީޤުގެ އަރިހުންނެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ:

(سَأَلْتُ عَائِشَةَ عَنْ صَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ عَنْ تطَوُّعِهِ فَقَالَتْ: كَانَ يُصَلِّي فِي بَيْتِي قَبْلَ الظُّهْرِ أَرْبَعًا، ثُمَّ يَخْرُجُ فَيُصَلِّي بِالنَّاسِ، ثُمَّ يَدْخُلُ فَيُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ. وَكَانَ يُصَلِّي بِالنَّاسِ الْمَغْرِبَ ثُمَّ يَدْخُلُ فَيُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ، وَيُصَلِّي بِالنَّاسِ الْعِشَاءَ وَيَدْخُلُ بَيْتِي فَيُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ. وَكَانَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ تِسْعَ رَكَعَاتٍ فِيهِنَّ الْوِتْرُ...) [613]

މާނައީ: "ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ސުންނަތް ނަމާދުކުރެއްވުމާއި ބެހޭގޮތުން އަހުރެން ޢާއިޝާއާއި ސުވާލުކުރީމެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: 'އެކަލޭގެފާނު މެންދުރު ނަމާދުގެ ކުރިން ހަތަރު ރަކުޢަތް ތިމަންކަލޭގެ ގޭގައި ކުރައްވައެވެ. ދެން ނިކުމެވަޑައިގެންނަވާ މީސްތަކުންނާއިގެން ނަމާދުކުރައްވާ، އެއަށްފަހު ވަދެވަޑައިގެންނަވާ ދެރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު މީސްތަކުންނާއިގެން މަޣްރިބު ނަމާދުކުރައްވާ، ދެން ވަދެވަޑައިގެންނަވާ ދެރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ. އަދި މީސްތަކުންނާއިގެން ޢިޝާ ނަމާދުކުރައްވާ، ދެން ތިމަންކަލޭގެ ގެޔަށް ވަދެވަޑައިގެންނަވާ ދެރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ. އަދި ރޭގަނޑު އެކަލޭގެފާނު ވިތުރުވެސް ހިމެނޭގޮތަށް ނުވަ ރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ."

613 صحيح مسلم: 730

ބަޔާންވެގެ ދެކޮޅުވާކަމެއް ފެންނުދޭ ނަމާދުގެ ކުރިން ހަމަޔަށް ރަކުޢަތް ކުރުއްވުމަކީ

އުޞޫލަކުން ސަލަފުންކަމުގައްވައެވެ. އެއީ ޢުމަރު އަދި އިބްނު މަސްޢޫދުގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ

ފަދައިންނެވެ. އަދި އުޞޫލަކުން އެކަށްޓަކައި ދިމުވެސްކުރައްވާފައެވެ.[614]

އަޒާނު ނަމާދުގެ ކުރިން އަދި ފަހުންވެސް ރަވާތިބު ސުންނަތެއް ނުވެއެވެ. އެކަމަކު

ޝަރުޢުވެގެންވާ އަޒާނުގެ ކުރިން، ބަންގިއާއި ޤާމަތާއި ދެމެދު ދެރަކުޢަތް ކުރުމެވެ. އެއީ

ހަމަ އެހެން ނަމާދުތަކަށްވެސް ފަދައިންނެވެ. ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ މިބަސްފުޅަށް ބިނާކޮށްފައެވެ:

«بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلَاةٌ»[615]

މާނައީ: "ކޮންމެ ދެބަންގިއެއް (އެބަހީ: ބަންގިއާއި ޤާމަތް) ދެމެދު ނަމާދުކުރުން ވެއެވެ."

ދެންފަހެ މަޣުރިބު ނަމާދާއި އިޝާނަމާދުގެ ރަވާތިބު ސުންނަތް ދަންނަން، އެހެން ނަމާދުގެ

ސުންނަތްތަކާއި ނަމާދުގެ ފަހުންނެވެ. އެހެން ނަމާދުގެ ރަވާތިބު ސުންނަތްތައް ނުވެއެވެ.

އެހެންކަމުން އެހެން ނަމާދުގެ ފަހުން ދެރަކުޢަތްކުރުން ސުންނަތެއްނޫނެވެ. އިބްނު ޢުމަރު އަދި ޢާއިޝާގެ **ރިވާޔަތް**

އިން ޤަބޫލުވާގޮތުގައި ނަބިއްޔާ ﷺ އެހެން ނަމާދުގެ ކުރިއްސުރެ އަބަދުވެސް ދެކުރައްވައެވެ.

ދެވަނަކަމީ، އެހެން ނަމާދުގެ އަނގަޅުކަމަށް އަމުރު އައިސްފައިވެއެވެ. އެއީ މުސްނަދުގައި

އައިސްފައިވާ ޙަދީޘްގައި މަސްޖިދު ބަނީ ޢަބްދުލްއަޝްހަލްގައި ފަދައިންނެވެ: ނަބިއްޔާ

ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވައެވެ:

(ارْكَعُوا هَاتَيْنِ الرَّكْعَتَيْنِ فِي بُيُوتِكُمْ.)[616]

މާނައީ: "މިދެރަކުޢަތް ތިޔަބައިމީހުންގެ ގެތެރޭގައި ކުރާށެވެ."

އަދި އަހަރު ދަނޑުވަތުގައި، ކައުބު ބަސް އުޖްރާގެ ޙަދީޘްގައި މަޝްހޫރުވެފައިވާ ފަދައިންނެވެ:

---

614 مصنف ابن أبي شيبة: 5943، 5958، 5953

615 صحيح البخاري: 624، ومسلم: 838

616 مسند أحمد: 23624

«هَذِهِ صَلَاةُ الْبُيُوت»[617]

މާނައީ: "މިއީ ގެތެރޭގެ ނަމާދެވެ."

މަޣްރިބުގެ ނަމާދުގެ ފަހުންވާ ދެރަކުޢަތް ސަޙާބީން ގެތެރޭގައި އަދާކުރުމަށް ސަމާލުކަންދެއްވާ ފަދައިން އެހެން ރަވާތިބު ސުންނަތްތައް ގޭގައި އަދާކުރުމަށް ސަމާލުކަން ނުދެއްވައެވެ. ޢަބްދުއް ރަޙްމާން ބިން ޔަޒީދު އަދި އިބްނު ޢައްބާސްގެ އަރިހުން އެފަދައިން އައިސްފައިވެއެވެ. އަލްޢައްބާސް ބިން ސަހްލު އަލްއަންސާރީ ވިދާޅުވިއެވެ:

«لَقَدْ أُدْرَكْتُ زَمَانَ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ وَأَنَّهُ لَيُسَلِّمُ مِنَ الْمَغْرِبِ فَلَمْ أَرَى رَجُلًا وَاحِدًا يُصَلِّيهِمَا فِي الْمَسْجِدِ، يَبْتَدِرُونَ أَبْوَابَ الْمَسْجِدِ حَتَّى يَخْرُجُوا فَيُصَلُّونَهَا فِي بُيُوتِهِمْ»[618]

މާނައީ: "އަހަރެންނަށް ޢުޘްމާން ބިން ޢައްފާނުގެ ޒަމާނާއި ބައްދަލުވިއެވެ. އެދުވަސްވަރު މަޣްރިބު ނަމާދުން ސަލާމްދެވުނެވެ. ދެން އެދެރަކުޢަތް (އެބަހީ: މަޣްރިބުގެ ފަހު ސުންނަތް) އެކަކުވެސް މިސްކިތުގައި ކުރަން ހުންނަތަނެއް އަހަރެންނަކަށް ނުފެނުނެވެ. އެބޭކަލުން އަވަސްއަވަހަށް މިސްކިތުގެ ދޮރުތަކަށް ނިކުންނުވުމަށް ވަޑައިގަންނަވައެވެ. ދެން އެބޭކަލުންގެ ގެކޮޅުތަކުގައި އެނަމާދު ކުރައްވައެވެ."

މައިމޫނު ވިދާޅުވިއެވެ:

«كَانُوا يَسْتَحِبُّونَ هَاتَيْنِ الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ فِي بُيُوتِهِمْ»[619]

---

617 سنن أبي داود: 1300

618 مصنف ابن أبي شيبة: 6374، شرح معاني الآثار: 2197

619 مصنف ابن أبي شيبة: 6375

މާނައީ: "މަޣްރިބު ނަމާދުގެ ފަހުންވާ ދެރަކުޢަތް ގޭގައި ކުރެއްވުމަށް އެބޭކަލުން ލޯބިކުރައްވައެވެ."

މަޣްރިބު ނަމާދުގެ ފަހުން ސުންނަތް ފަޖްރުގާ، އަދި އެދެރަކުޢަތުގައި އިޚްލާޞްތެރިކަމުގެ ދެސޫރަތްކަމުގައިވާ ﴿قُلۡ يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡكَٰفِرُونَ﴾ އަދި ﴿قُلۡ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾ ސޫރަތް ކިޔުން ސުންނަތްވެގެން ވެއެވެ. އެއީ އިބްނު ޢުމަރުގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ ޙަދީޘްއިންނެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ:

«رَمَقْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عِشْرِينَ مَرَّةً يَقْرَأُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ، وَفِي الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ: ﴿قُلۡ يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡكَٰفِرُونَ﴾، وِ﴿قُلۡ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾»[620]

މާނައީ: "އަހުރެން ވިހި ފަހަރު ބަލިން ﷲ ގެ ރަސޫލާ ﷺ އަށް ފާރަލާ ބެލީމެވެ. މަޣްރިބު ނަމާދުގެ ފަހުންވާ ދެރަކުޢަތާއި، ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރިންވާ ދެރަކުޢަތުގައި އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވާވިދާޅުވާތީ ﴿قُلۡ يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡكَٰفِرُونَ﴾ އާއި ﴿قُلۡ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾ ސޫރަތެވެ."

ރިވާކުރެއްވީ އައްނަސާއީއެވެ.

ޢާއިޝާގެ ޙަދީޘުން ދޭހަވާގޮތުގައި: ޢިޝާ ނަމާދުގެ ރަވާތިބު ސުންނަތް، ދެރަކުޢަތުގެ ރަކުޢަތްތަކުގެ ތެރޭގައި މިހާ ހިމެނެއެވެ. އެހެނީ އެކަމަނާ ރިވާކުރެއްވިއެވެ: 'އެކަލޭގެފާނު ޢިޝާނަމާދުގެ ރަވާތިބު ސުންނަތް ކުރައްވައެވެ. ދެން އެއަށްފަހު ނުވަ ރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ. ވިތުރުވެސް އެރަކުޢަތްތަކުގެ ތެރޭގައި ހިމެނެއެވެ.'[621]

---

620 سنن النسائي: 992

621 صحيح مسلم: 730

ދެންފަހެ ހުކުރު ނަމާދުގެ ފަހުންވާ ރަވާތިބު ސުންނަތް ދަންނައެ، އޭނާ ގޭގައި އެނަމާދުކުރާނަމަ ކުރާނީ ދެރަކްޢަތެވެ. އެއީ އިބްނު ޢުމަރުގެ ހަދީޘްގައިވާ ގޮތަށެވެ.[622] އަދި މިސްކިތުގައި އެނަމާދުކުރާނަމަ، ހަތަރު ރަކްޢަތް ކުރާނެވެ. އެއީ އަބޫ ހުރައިރާގެ ހަދީޘްގައިވާ ގޮތަށެވެ.[623]

ސުންނަތް ނަމާދުތަކަކީ ފަރުޟު ނަމާދުތަކުގެ އުނިކަންތައް ފޫބައްދާ އަޅުކަންތަކެކެވެ. އަދި ސުންނަތް ނަމާދުތައް ފުރިހަމަކޮށްދެ ވީމާ، އޭނާ ފަރުޟު ނަމާދުތައް ފުރިހަމަކޮށްދެއެވެ. އަދި ރަވާތިބު ސުންނަތްތައް އަދާކުރުމަކީ ފަރުޟު ނަމާދުތަކަށް ގަބޫލުކޮށް ޚާއްޞަކޮށްލި ކަމުގެ ބަރާކާތެކެވެ. މުޠުލަގުކޮށް ކުރާ ސުންނަތް ނަމާދުތަކަށްވުރެ ބޮޑަށް، ރަވާތިބު ސުންނަތްތައް އަދާކުރުމަށް ނަބިއްޔާ ﷺ އާއި އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްހާބުން ވަރަށް ބޮޑަށް ސަމާލުކަންދެއްވާ ފަރުވާތެރިވެލައްވައެވެ.

މިއާއިއެކުގައި "صِفَةُ صَلَاةِ النَّبِيِّ ﷺ وَمَا يَلْحَقُهَا مِنْ أذْكَارٍ وَرَوَاتِبَ" (ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ނަމާދުކުރެއްވުމާއި، އެއާއި ގުޅިގެންވާ ޛިކުރުތަކާއި ރަވާތިބު ސުންނަތްތައް) ފޮތުގައި ބެސްތުދުރިވަރު ނިމުނީއެވެ.

والله أعلم.

وصلى الله على نبينا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين.

[622] صحيح البخاري: 937، ومسلم: 882

[623] صحيح مسلم: 881

مركز الميزان
مركز الميزان
މަރުކަޒުލް މީޒާން